

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KOZAN MUTASARRIFI MUSA KÂZIM'IN “MUHTIRA-İ
RİCÂL VE SİYÂSİYYÛN” ADLI ESERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ VE TRANSKRİPSİYONU**

Yılmaz AYGÜN

21901007

Danışman

Prof. Dr. Hatip YILDIZ

Diyarbakır 2024

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KOZAN MUTASARRIFI MUSA KÂZIM'IN "MUHTIRA-İ
RİCÂL VE SİYÂSİYYÛN" ADLI ESERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ VE TRANSKRİPSİYONU**

Yılmaz AYGÜN

21901007

Danışman

Prof. Dr. Hatip YILDIZ

Diyarbakır 2024

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Kozan Mutasarrıfı Musa Kâzım’ın “Muhtıra-i Ricâl ve Siyâsiyyûn” Adlı Eserinin Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

.../.../2024

Yılmaz AYGÜN

ÖN SÖZ

İnsanoğlunun çağındaki gelişmeleri anlamlandırmasında, kendi devletinin tarihini öğrenmesi yanında dünyanın çeşitli bölgelerindeki medeniyetlerin tarihlerini de araştırıp öğrenmesi insanın olaylara geniş bir açıdan bakmasına ve olayları doğru bir şekilde değerlendirmesine yardımcı olabilmektedir. Bu açıdan dünya tarihi alanında yazılan eserler arasında yer alan Musa Kazım Efendi'nin Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn adlı eseri de araştırmacılara geniş bilgiler sunmaktadır.

Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde öğrenci iken yazılar yazmaya başlayan Musa Kazım Efendi, eğitimini tamamladıktan sonra memurluk hayatına öğretmen olarak başlamıştır. Ülkenin çeşitli yerlerinde öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır. Hakkındaki suçlamalardan aklanmış olmasına rağmen, Maarif Nezareti'ndeki görevinden alınan Musa Kazım Efendi, memuriyet görevini Dâhiliye Nezareti'nin çeşitli kademelerinde sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte vilayet mektupçuluğu yanında ülkenin çeşitli yerlerinde mutasarrıflık ve Maarif Müfettişlikleri vazifelerinde de bulunmuştur. Devlet memurluğu yaptığı süreç boyunca yazma faaliyetlerine devam etmiş ve birçok eser yazmıştır. Fransızca ve Rumca gibi dilleri bilmesi sayesinde tarih, eğitim, ahlak ve coğrafya gibi sosyal bilim alanlarında yabancı eserler tercüme ederek kitaplar ve makaleler yazmıştır.

Kozan Mutasarrıf-ı Esbakı Musa Kazım ismiyle kaleme aldığı Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn adlı esere, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaratılışından başlayan yazar, 1911 yılına kadar olan tüm olayları genel hatları ile ifade etmiştir. Yönetici, şair, yazar, ilim adamı gibi farklı alanlarda faaliyetler göstermiş kişilerin isimlerini de aktarmıştır. Bununla birlikte yazar eserinde deprem, don olayı ve sel felaketi gibi toplumları etkileyen doğa olayları ile veba (taun) ve kolera gibi hastalıkları da meydana geldikleri yıllar içerisinde aktarmıştır.

Dünya tarihi alanında yazılan eserler genel olarak devletlerin siyasi olaylarını dönemler halinde verirken, Musa Kazım Efendi, siyasi olayların dışında o dönemin tüm gelişmelerini bütüncül olarak okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır. Bu durum

eserin konu hacminin de artmasına neden olmaktadır. Bu yoğunluğun azaltılması için kısa anlatım tarzının tercih edildiği görülmektedir.

Bu tez çalışması, Özet ve Önsöz bölümleri dışında üç bölüm şeklinde oluşturulmuştur. Birinci Bölüm, Musa Kazım Efendi'nin hayatı ve eserlerinin anlatıldığı bölümdür. İkinci Bölüm, eserin transkripsiyon değerlendirmesinin yapıldığı bölümdür. Üçüncü Bölüm ise eserin transkripsiyonunun olduğu bölüm şeklinde düzenlenmiştir. Sonuç ve Kaynakça eklenerek çalışma tamamlanmıştır.

Eserde geçen isimlerin, yerlerin ve kavramların transkripsiyon çalışmaları sırasında Şemseddin Sami'nin Kamus'ul-Alam ve Kamus-ı Türkî adlı eserleri, Ferit Devellioğlu'nun Lügati, Tahir Sezen'in "Osmanlı Yer Adları" adlı eseri ve Ötüken Türkçe Sözlük gibi eserlerin yanında Kubbealtı Lugat'ı (Lügatim.com) sitesinden de faydalanılmıştır.

Kapsamlı bir eser olan Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn adlı kitabın transkripsiyon ve değerlendirmesini içeren bu tez çalışması ile dünya tarihindeki önemli şahsiyetleri ve olayları farklı kaynakların da incelenmesi suretiyle daha anlaşılır hale getirerek tarih alanında çalışma yapan araştırmacılara katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Dünya tarihi gibi konu alanı çok geniş olan bir konuda bana yol gösteren, eserin transkripsiyonunda basım yanlışlarından veya metinlerin silinmesinden kaynaklanan sorunlarda değerli bilgi ve tecrübelerini paylaşan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Hatip YILDIZ'a, tezimin yazımı sürecinde katkılarını sunan saygıdeğer Hatice ORTAÇ'a ve yüksek lisans eğitimim boyunca ve özellikle tezimin yazımı aşamasında bana hoşgörü gösteren eşime ve çocuklarıma teşekkür ederim.

Yılmaz AYGÜN

Diyarbakır 2024

ÖZET

Kozan Mutasarrıf-ı Esbakı Musa Kazım Efendi, “Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn” adlı eserinde, Hz. Adem’den başlamak üzere peygamberler tarihi, antik medeniyetler, orta çağ dönemi, İslam tarihi, Osmanlı tarihi ve özelde ise II. Abdülhamid devrinden kitabın yazıldığı 1911 yılına kadar olan olayları anlatmıştır. Yazar eserinde, dünyanın birçok yerinde ortaya çıkan devletlerin kurulma ve yıkılma süreçlerini, bu devletlerin önemli yöneticilerini, sanatçılarını, bilim insanlarını ve din adamlarını tanıtmaya çalışmıştır.

"Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn" adlı eser beş bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm, M.Ö. 5000 yılında Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın dünyaya gelişi ve sonrasındaki 4200 senelik olayları kapsamaktadır. İnsanlığın bu uzun döneminde yazı bulunmadığından olaylar ayrıntılı olarak sunulamamaktadır. İkinci Bölüm, M.Ö. 776'dan Hz. İsa’nın doğumuna kadar olan 800 yıllık olayları kapsamaktadır. Bu bölümde esas olarak Mısır, Antik Yunan, Roma, Hellen ve Pers kültürlerinden, önemli yöneticilerinden ve kendi dönemlerinde meydana gelen gelişmelerden bahsedilmektedir. Üçüncü Bölümde, Hz. İsa’nın doğumundan Mekke’den Medine’ye hicrete kadar olan 622 yıllık olaylar anlatılmaktadır. Bizans, Sasani, Orta Asya Türkleri, Çin, Hint gibi medeniyetler ve Hz. Muhammed’in Devri anlatılmaktadır. Dördüncü Bölümde, 622 yılından 1299 yılına kadar olan 677 yıllık olaylar içerisinde İslam Devletleri, Türk İslam devletleri ve Moğollar gibi devletler ve bunun yanında diğer bölgelerde, Avrupa’da meydana gelen olaylar da anlatılmaktadır. Beşinci Bölümde ise 1299 yılından 1910 yılına kadar olan 611 yıllık olaylar, kişiler ve devletler anlatılmaktadır. Yazar bu dönemin en önemli devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti’ni her padişahı ayrı bir başlık altında kronolojiye uygun olarak ele almaktadır. Bunun yanında Avrupa’da meydana gelen Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi ve sonrasında meydana gelen gelişmeler ile dünyanın diğer bölgelerindeki gelişmeler de açıklanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Musa Kazım, Kozan, mutasarrıf, dünya tarihi, yönetim ve bilim.

ABSTRACT

In his book titled “Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn”, Musa Kazım Efendi, the former Governor of Kozan, describes the history of the prophets starting from Hz. Adam, ancient civilisations, the Middle Ages, Islamic history, Ottoman history and in particular the events from the reign of Abdülhamid II until 1911 when the book was written. In his work, the author has tried to introduce the establishment and collapse processes of the states that emerged in many parts of the world, important rulers, artists, scientists and clergymen of these states.

The work titled "Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn" consists of five chapters. The first chapter covers the birth of Adam and Eve in 5000 BC and the events of 4200 years afterwards. Since there was no writing in this long period of humanity, the events cannot be presented in detail. The second part covers the events of 800 years from 776 BC to the birth of Jesus Christ. In this section, mainly Egyptian, Ancient Greek, Roman, Hellenic and Persian cultures, important rulers and developments in their respective periods are mentioned. The third chapter covers the events of 622 years from the birth of Jesus Christ to the migration from Mecca to Medina. Civilisations such as Byzantine, Sassanid, Central Asian Turks, Chinese, Indian civilisations and the Age of Prophet Muhammad are described. In the fourth chapter, the events of 677 years from 622 to 1299, Islamic States, Turkish Islamic states and states such as the Mongols, as well as events in other regions and Europe are also described. In the fifth chapter, the events, people and states of 611 years from 1299 to 1910 are described. The author deals with the Ottoman Empire, which is among the most important states of this period, under each sultan under a separate heading in accordance with the chronology. In addition, the Geographical Discoveries in Europe, the Renaissance, the Reformation, the French Revolution, the Industrial Revolution and the developments that occurred afterwards and the developments in other parts of the world are also explained.

Key Words: Musa Kazım, Kozan, mutasarrıf, world history, management and science.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	13
KOZAN MUTASARRIFI MUSA KAZIM'IN HAYATI VE ESERLERİ	13
1.1. Hayatı	13
1.2. Eserleri	16
1.2.1. Kitapları	16
1.2.1.1. Rehber-i Mükâleme-i Fransevî	16
1.2.1.2. Coğrafya-yı Osmanî	16
1.2.1.3. Muhtasar Talim ve Terbiye Tarihi	17
1.2.1.4. Kadınlara Mahsus Talim ve Terbiye Rehberi	17
1.2.1.5. Talim ve Terbiye-i İslamiyeye Dair	17
1.2.1.6. Almanya ve Amerika Talim ve Terbiyesine Dair	17
1.2.1.7. Devr-i İstibdat Ahvali ve Müsebbibleri	17
1.2.1.8. Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber-i Tedris ve Terbiye	17
1.2.1.9. Muhit-i İdare ve Siyasiyyat	18
1.2.1.10. İcmal-i Tevarih-i Cihan	18
1.2.1.11. Hükema-yı Cihan ve Talim ve Terbiye Tarihi	18
1.2.1.12. Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyun	18
1.2.2. Makaleleri	19
1.2.2.1. Vesaik-i Tarihiyyemiz	19
1.2.2.2. Darbhane'nin Ahval-i Dahiliyyesi	19
1.2.2.3. Aynaroz Tarihçesi	19
1.2.2.4. Taşoz Tarihçesi	19
1.2.2.5. Memalik-i Osmaniyye'deki Müessesat-ı Mezhebiyye Hakkında Malumat-ı Muhtasara	20
1.2.2.6. Ahtimar Katogikosluğu	20

İKİNCİ BÖLÜM.....	21
“MUHTIRA-İ RİCÂL VE SİYÂSİYYÛN” ADLI ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ ..	21
2.1. Eserin Girişi.....	22
2.2. Eserin Birinci Bölümü	23
2.2.1. 5000 – 4000 Yılları Arası	24
2.2.2. 4000 – 2600 Yılları Arası	25
2.2.3. 2600 – 800 Yılları Arası	25
2.3. Eserin İkinci Bölümü	26
2.3.1. 776 – 690 Yılları Arası	27
2.3.2. 690 – 430 Yılları Arası	28
2.3.3. 430 – 200 Yılları Arası	31
2.3.4. 200 – 1 Yılları Arası	33
2.4. Eserin Üçüncü Bölümü.....	37
2.4.1. 1-395 Yılları Arası.....	37
2.4.2. 395-619 Yılları Arası.....	39
2.5. Eserin Dördüncü Bölümü.....	40
2.5.1. 622 (1) – 1000 (391) Yılları Arası	41
2.5.2. 1001 (391) – 1298 (698) Yılları Arası.....	45
2.6. Eserin Beşinci Bölümü.....	49
2.6.1. 1299 (699) – 1451 (855) Yılları Arası.....	53
2.6.2. 1451 (855) – 1788 (1203) Yılları Arası.....	59
2.6.3. 1788 (1203) – 1910 (1328) Yılları Arası.....	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	87
“MUHTIRA-İ RİCÂL VE SİYÂSİYYÛN” ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU	87
3.1. Mukaddime.....	87
3.2. Birinci Mebhas	89
3.3. İkinci Mebhas	97
3.4. Üçüncü Mebhas	170
3.5. Dördüncü Mebhas.....	213
3.6. Dördüncü (Beşinci) Mebhas	310
SONUÇ	524
KAYNAKÇA.....	526

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
AİBÜ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Bkz. / bkz.	Bakınız
C	Cilt
Çev.	Çevirmen/ Çeviren
Ed.	Editör
ESOGÜTD	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
H. veya h.	Hicri veya hicri
Hız.	Hazret/ Hazreti
IJOESS	International Journal of Eurasia Social Sciences
KSÜ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
M. veya m.	Miladi veya miladi
MDBD	MANAS Din Bilimleri Dergisi
s/ss	Sayfa
S	Sayı
SBF	Siyasal Bilimler Fakültesi
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TOEM	Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınevi / Yayınla

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca yapılan önemli buluşlar arasında yer alan yazı, insanın soyut olan zamanını ve yaşantılarını somut hale getiren bir buluş olduğu söylenebilmektedir. Yazıdan önce insanlar yaşadıklarını mağara duvarlarına resimler çizerek açıklamaya çalışmıştır.¹ Fakat bu resimlerin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı bilinmemektedir. İnsanoğlu tarih boyunca bunun gibi eserler vererek varlığını gösterme mücadelesi vermiştir. Şanlıurfa-Göbekli Tepe örnek verilecek olursa, buradaki eserler bulunduğu zamandan günümüze kadar gizemini korumaktadır. Kimlerin ne zaman ve ne amaçla bu eserleri yaptıkları hala tam olarak bilinmemektedir.

Sümerlerin yazıyı icadından² sonra geçmişe dair belirsizlik biraz da olsa ortadan kalkmış oldu. Sümerlerin yazıyı bulması ile başlayan süreçte yaşananların not tutulmaya başlanması, önemli olayların ve ekonomik faaliyetlerin not edilmesi tarihin başlangıcı olmuştur.³ Çivi yazısı denilen bu yazı ile Sümer tarihi ve kültürü öğrenilebilmektedir. Kendilerine özgü hiyeroglif yazısını⁴ kullanmaları sayesinde hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz bir diğer kadim medeniyet Mısır Uygarlığıdır. Mısır uygarlığının hiyeroglif yazısını kullanarak yassı taşlar, madeni levhalar ve papirüsler üzerine yazdıkları tarihi kayıtları günümüze kadar ulaşmaktadır.⁵ Mısır medeniyetinin günlük hayatını, dini törenlerini, devlet yöneticilerini ve siyasi olaylarını bugün bilebiliyorsak, bunda yazılan tarihi bilgilerin sonraki nesiller tarafından da korunmasının ve bu bilgilerin aktarılmasının etkisi büyüktür.⁶

¹ Nesli Tuğban Yaban, "Sanat ve Görsel İletişimin Buluşma Noktası: Ekslibris", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 1, S. 1, 2012, ss. 976.

² Tuğba Cevriye Özkara, "Eskiçağda Yazı, Kitap ve Kütüphanenin Oluşum Süreci; Günümüz Eğitime Katkıları", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 34, 2015, s. 373.

³ İslam tarihçilerine göre ise tarihin başlangıcı, insanın yaratılışı olarak kabul edilmektedir. Bkz. Bekir Biçer, "Tarih Yaratılışla Başlar", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C. 5, S. 17, 2018, ss. 117-134.

⁴ Mısırlılarla özdeşleşen Hiyeroglif Yazısının ilk olarak Sümerler tarafından kullanıldığı da savunulmaktadır. Bkz. Nesli Tuğban Yaban, "Sanat ve Görsel İletişimin Buluşma Noktası...", s. 976

⁵ Mehmet Atılğan, "Antik Çağın En Önemli Yazı Malzemesi: Papirüs", **Bilgi Dünyası**, C. 7, S. 2, 2006, ss. 294.

⁶ Elif Gültekin, "Mısır Medeniyetinde Bulunan Arşiv Türleri: Arşiv Belge Örnekleri Üzerinden Değerlendirme", **Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 1, 2024, s. 77-95.

Günümüze kadar süren bu bilgi aktarımı, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar arasında, kişilerin olaydaki rolünün ve bilgilerin ne kadarının aktarılabildiğinin yanında, aktarılanların ne kadarının doğru olduğu gibi konular da önemlidir.⁷ Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadeleriyle konunun önemi dile getirilecek olursa: “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”⁸ Bu sorunları aşabilmek, olayları tarafsız sunabilmek başka bilim dallarından da yardım alınmasını zorunlu kılmaktadır.⁹ Ancak bu bilimlerin de yardımıyla tarihi olay ve olgular daha doğru bir şekilde ortaya konulup anlaşılabilir. ¹⁰ Örneğin, bulunan tarihi bir belgenin dilinin okunabilmesi, kelimelerin anlamlarının günümüz diliyle anlaşılabilmesi ve belge içindeki bilgileri çeviren uzman filologların olayları her yönüyle aktarmaları, toplumlar hakkında doğru bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu yönüyle tarihi bilgilerin toplanmasında, filoloji bilimi tarih bilimine çok zengin bilgiler sunabilmektedir.¹¹

Olayların her yönüyle tarafsız bir şekilde aktarılmasında yaşanan sorunlar, tarih biliminde objektifliğin ne kadar önemli olduğuna dikkatleri çekmektedir.¹² Tarihi seyir içerisinde bazı devletlerin ülkeleri için önemli olan olayları taraflı bir şekilde yazdıkları görülse de Hititler gibi devletlerde yöneticiler dini inançları gereği kendi dönemlerindeki olayları doğru bir şekilde vermek için Anal (Yıllık) adlı eserler yazdırmışlardı. Bu yıllıkların, inançlarının bir sonucu olarak oluşturulması tarihsel anlatımlarının objektifliğe uygun olduğu kanaatini oluşturmaktadır.¹³

⁷ Tarihi bilgilerin anlatımı ve tarihçilik ilgili detaylı bilgi için bkz. Cenk Reyhan, “Tarih, Tarihçilik Ve Tarihyazımı Üzerine Bazı Gözlemler”, **Turkish History Education Journal**, 2018, 7.2, s. 582-583.

⁸ Betül Batır, “Yüzyıla Damgasını Vuran Önder: Atatürk” Kitabında Dünya Liderini Anlamak, Anlayabilmek”, **Belgi Dergisi**, S. 26, Yaz 2023, s. 277.

⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usul**, Kubbealtı Neşriyat Yayınları, İstanbul 1998, s. 9.

¹⁰ Edward Hallet Carr, **Tarih Nedir?** İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 68.

¹¹ Filoloji ilminin tarih ve diğer sosyal bilimlere etkileri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Burhanettin Batıman, “Filoloji İlminin Tarihine Toplu Bir bakış”. **Studien Zur Deutschen Sprache Und Literatur**, 1 (December 2011), s. 33-60.

¹² Tarihi bilgilerin oluşturulmasında ve öğretilmesinde tarihçilere düşen nesnellik (objektiflik) ile ilgili olarak bkz. Fatih Yazıcı; Ahmet Şimşek, “Tarih Öğretiminde Nesnellik Sorunu”, **Tarih Okulu**, S. 11, Eylül-Aralık 2011, ss. 13-32.

¹³ Çiğdem Ercan Ekizoğlu, **Hititlerde Tarihçilik ve Tarih Anlayışı**, (Yüksek Lisans Tezi), Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Sinop 2018, s. 21.

Mezopotamya toplumunda ise bilmek çok değerliydi. Bu yüzden bilgili insanlar toplum tarafından saygı gören değerli kişiler olarak kabul edilmekteydi.¹⁴ Bu döneme ait tarihi kaynaklar, Hititlerden farklı olarak Mezopotamya toplumunda yaşamı kolaylaştıran bilimsel çalışmaların bu bilgili insanların desteklenmesiyle geliştirilmesinin amaçlandığını göstermektedir. Bu çalışmalar yanında yaşanan olaylarla ilgili bilgilerin yazıldığı kil tabletlerin sonraki nesillere öğretilmesine de çalışıldığı görülmektedir. Oluşturulan bu tarihi kayıtlarla, Mezopotamya toplumunun yaşam şeklini, dini inançlarını, yöneticilerinin hayatlarına ait olayları ve meydana gelen önemli gelişmeleri (doğa olayları da dâhil) kronolojiler oluşturarak anlatmaya çalışmışlardı.¹⁵

İnsanın geçmişi öğrenme çabasında tarih öğretiminin önemini bilen devletler, toplumlarını istedikleri gibi yetiştirebilmek için tarihi olayları kendi bakış açılarına göre aktarmışlardır. Örneğin Antik Yunan tarihlerinde Pers-Yunan Savaşları anlatılırken olaylar Yunanlıların gözünden anlatılmıştır.¹⁶ İbrani tarihlerinde olaylar hep Yahudilik inancının önemli olaylarına göre anlatılmıştı. İslam tarihi kitaplarında ise genel olarak başlangıç bölümü, ilk insan Hz. Adem'in yaratılışını ve sonraki peygamberlerin devirleri ile Hz. Muhammed'in devirlerinin anlatıldığı görülmüştür.¹⁷ Bu tarz bir tarih anlatımı, devletlerin ve toplumların yaşadıkları olaylar içerisinde önem verdikleri tarihi bilgilerin ön planda tutulmasına neden olmuştur. Bu durum ise, bazı bilgilerin karanlıkta kalmasına ve bu bilgilerin günümüze kadar doğru bir şekilde ulaştırılmasına engel olduğu görülmektedir.

İnsanın bilme, bilgi arayışı ve bilginin yeni nesillere ulaştırılması çabasında etkili bir yeri olan tarihi kayıtlardaki bilgileri bilmek, insanın değişen şartlara uyumuna ve çok yönlü düşünme becerisi kazanmasına yardımcı olmuştur. Tarihsel bilgi, insanın kim olduğu ve nereden geldiği gibi konularda insanı eğiterek, insanın kendisi olma becerisini gerçekleştirmektedir. İlk çağ toplumlarında tarihi bilgi, sadece olan olayların öğrenilmesi için mi aktarılmış yoksa devletler tarih öğretimini

¹⁴ Jean Jacques Glassner, "Eski Mezopotamya'da İlerleme, Bilim ve Bilginin Kullanımı", (Çev. Göhan Kağnıcı) **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 24, S. 2, Aralık 2009, s. 160.

¹⁵ Glassner, "Eski Mezopotamya'da İlerleme...", s. 168.

¹⁶ Hüseyin Köksal, "İlkçağ'da Vatandaşlık Eğitimi Olarak Tarih Öğretimi", **Kastamonu Education Journal**, 15(1), 2007, s. 275-277.

¹⁷ Bekir Biçer, "Tarih Yaratılışla...", s. 117-134.

belli amaçlarla mı yapmışlar sorunsalına farklı cevaplar verilecek olsa da genel olarak devletler tarihlerini iyi bir yurttaş olma üzerine inşa etmiştir gibi genel bir kabul yapılabilir.¹⁸ Tarihi hakikatleri arama, insanlığın zamanın değişen şartlarının yanında değişmeyen hakikatleri araması, aklını kullanarak değişen şartları doğru anlaması ve kendi lehine dönüştürebilmesi mücadelesidir.¹⁹ Bu hakikatin tarih yardımıyla aratırılması, insanın hayat içerisinde gelişen şartlarda nesne değil özne olma mücadelesi olduğu da söylenebilir.

Eski Yunan fikir hayatında özü ve hakikati arayış mücadelesi, tarihi disiplinler içerisinde genç Yunanlılara aktarılmaya çalışılmaktaydı. Mitolojik efsanelere dayalı, sözlü anlatım geleneğine bağlı bir tarihsel anlatımın hakikatten uzak bir fikir dünyası oluşturacağı inancıyla Homeros ve Hesiodos gibi şairlerin tarihsel anlatıları reddedilmiş ve eleştirilmişti. Tarihin bilimsel temellere göre aktarılması zorunluluğu savunan Antik Yunan Filozoflarından Thukydides, Cicero tarafından “tarihin babası” kabul edilen ve aynı zamanda ağır eleştirilerine uğrayan, selefi olan Tarihçi Herodotos’a sahip çıkarak saygısını dile getirmiş ve tarihçilik aynalayışını desteklemişti.²⁰ Bilimsel manada tarihçilik (ampirik), Herodotos ve Thukydides ile başladığı da görülecektir.²¹ Helen ve Roma İmparatorluğu döneminde de Antik Yunan tarihçiliğinin anlatım tarzı benimsendiği görülecektir. Kralların ve din adamlarının hayatlarından kesitler sunmanın yanında, meydana gelen olaylar kronolojik sırada (Annales-Yıllıklar) verilmeye çalışılmıştır. Olayların süslü bir anlatımla iyi olanları anlatılarak Roma’ya karşı saygı ve sevgi oluşturulmak istenmişti.²²

Antik dönem devletlerindeki tarihçilik anlayışı yanında, İslam Öncesi Türk tarihçiliğinde ise, Türk devletlerinin göçebe yaşam tarzlarının etkisiyle yazılı kültürleri gelişmemişti. Daha çok Türk toplum yapısında kahramanlık öğelerini ön

¹⁸ Köksal, “İlkçağ’da Vatandaşlık Eğitimi..., s. 278.

¹⁹ Carr, **Tarih Nedir?** s. 198-199.

²⁰ Antik Yunan tarih anlayışı ve eleştirilerle ilgili olarak bkz. Muzaffer Demir, “Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Herodotos’un Yeri ve Önemi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 20, S. 2, Aralık/December 2005, s. 63.

²¹ Arzu İbişi Temelli, “Eski Yunan’da Tarih Düşüncesi”, **Felsefe Arkivi**, S. 38, 2013/I, s. 2.

²² Zekeriya Kurşun, **Tarih Metodu**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir 2011, s. 63-64.

planda tutan destanlara dayalı sözlü kültürleri önemli bir yer işgal etmekteydi.²³ Bu destanlar (Alper Tunga, Oğuz Kağan, Ergenekon, Türeyiş Destanları gibi) daha sonraki dönemlerde yazılı hale getirilecektir. Bunun yanında taş yazıtlar (Yenisey Yazıtları, Balasagun Yazıtları gibi) da daha sonraki dönemlerde yazılarak sözlü kültürle beraber Türk tarihi, toplumu ve devlet yapısı ile ilgili bilgileri günümüze kadar taşıyacaktır.²⁴

İslamî dönem tarih yazıcılığı, Hz. Muhammed'in hayatı ve savaşlarının anlatıldığı siyer ve megâzi²⁵ adlı eserlerle başlamıştı. Bu tarih anlatılarında Hz. Muhammed'in hayatına dair her şeyin doğru ve en ayrıntılı bir şekilde aktarılmasına önem verilmişti. Bunlar daha çok sahabelerden sonraki dönemlerde yazılmış eserlerdi. Bunlar arasında Mûsâ b. Ukbe'nin Kitâbü'l-Megazî, Vâkıdî'nin Kitâbü'l-Megazî ve İbnü'l Esir'in İslam Tarihi adlı eserleri İslam tarihinin önemli eserleri arasında gösterilebilmektedir. Dört halife döneminden itibaren devletin resmi arşivlerine ve tarihi kayıtlara da ayrı bir önem verilmekteydi.²⁶ Dört halife döneminden sonra ise Emevilerin Arap milliyetçiliği anlayışına dayalı saltanat sistemi ile İslam Devleti'ni yönetmeleri, soy-sop (neseb) ilmine ilginin artmasına yol açmıştı. Bu anlayış, Emevi yönetimine karşı olanlar ve yönetimin yanında yer alanlar şeklinde tarihçilerin eserler vermesinde etkili olmuştur.²⁷ Bu dönemle ortaya çıkan tarih anlayışı Abbasiler döneminde etkisini göstermiştir.²⁸

Türk-İslam Devletleri dönemine ait tarihi kaynaklar, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra Arap ve Fars kültürlerinin etkisinde kalmışlardı. Bu durumun etkisiyle çok fazla özgün eserler verilememişti. Bu etkinin yanında sözlü kültürün anlatım tarzının devamı gibi gözüken yazılı ürünler arasında Kutadgu Bilig

²³ Can Tankut Esmen, **Türkiye'deki Tarihyazımında İdeolojik Tarih Pratikleri ve Eski Türk Tarihçiliği**, (Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne 2020, s. 26.

²⁴ Esmen, **Türkiye'deki Tarihyazımında İdeolojik Tarih...**, s. 30-34.

²⁵ Mustafa Fayda, "Tarih", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011, C. 40, s. 33.

²⁶ Ahmet İğdi, "İslâm Tarih Yazıcılığına Etkisi Bakımından Hz. Ömer Dönemi", **Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, 1(2), 2018, ss. 132-133.

²⁷ Mücahit Yüksel, "Emeviler Dönemindeki Tarih Çalışmalarına Genel Bir Bakış ve Dönemin Siyasi Olaylarının Tarih Çalışmalarına etkisiyle İlgili Bazı Tespitler", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 19, S. 2, 2019, s. 776- 787.

²⁸ Yüksel, "Emeviler Dönemindeki Tarih Çalışmalarına...", s. 788.

ve Oğuznameler gösterilebilir.²⁹ Türk-İslam dönemine ait eserler arasında; Karahanlılar devrinde, Muhammed b. Adnan tarafından Türkistan Tarihi ve Hitay Tarihi adlı iki eser, Gazneliler devrinde, Ebu Mansur Hüseyin b. Muhammed Sa'alibî'nin Kitâbü'l-Gurer fî Siyerü'l-Mülûk ve Ahbârihim adlı kitabı, Ebû Nasr Muhammed b. Abdülcebbâr Utbî'nin Tarihü'l-Yemînî adlı eserleri, Büyük Selçuklular devrinde ise Hilâl el-Şâbî Tarihi, Ali b. Ebul-Ferec el-Basrî'nin Sîretü'l Melik Tuğrul Beg el-Selçukî, Ali b. Mehmed Kayânî'nin Mefâhirü'l-Etrâk'ı, Alp Arslan nâmına yazılan Meliknâme, Nizâmülmülkün Siyasetnâme'si, Cemaleddin İbnü'l-Kıftî'nin Târih-i Âl-i Selçuk'u, Ali b. Nâsir el-Hüseynî'nin Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye'si, İmadü'din Kâtib el-İsfahânî'nin Nusrat el-fitra ve Usretü'l-fitra fî Ahbâr'il Devlet'üs Selçukiyye adlı eserleri bu döneme dair eserler arasında gösterilebilmektedir.³⁰ Bu dönemdeki Arap ve Fars kültüründen bu denli etkilenmeye tepki olarak, Kaşgarlı Mahmut ve Ali Şir Nevaî gibi bazı Türk yazarlar, eserlerinde eleştirilerini dile getirmişlerdi.³¹

Anadolu Selçuklu ve İlk Beylikler dönemlerinde tarihi kaynaklar sınırlı sayıda idi. Bu dönemde medreselerde diğer bilim dallarında önemli çalışmalar yapılmışken tarih ilmi ile ilgili çalışmalara fazla önem verilmemiştir. Medreselerde okutulan tarih kitapları ise Farsça yazılmıştı. Genel itibariyle İslam öncesi Türk devletleri ile ilgili bilgiler, sınırlı bir şekilde verilmiştir.³² Kerimüddin Mahmud Aksarayî'nin Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâmeretü'l-Ahyâr, Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veled el Şefik, Urfalı Mateos'un Vekayinâmesi ve en önemli eserler arasında yer alan Reşidüddin'in Câmi'u't-Tevârih adlı eserler bu dönemin önemli tarih kitapları arasındadır. Ayrıca bu dönemde Selçuklulara ait bilgilerin toplandığı Selçukname adlı birçok eser de yazılmıştır.³³

²⁹ Esmen, **Türkiye'deki Tarihyazımında İdeolojik Tarih...**, s. 41.

³⁰ Bekir Biçer, "Türk Tarih Yazıcılığının Tarihsel Gelişimi", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 12(46), 2010, s. 109.

³¹ Esmen, **Türkiye'deki Tarihyazımında İdeolojik Tarih...**, s. 39.

³² Fahri Özteke, "Tarihçiliğimizin Kurumsallaşması ve Bir Kültür Milliyetçisi Ahmed Zeki Velidi Togan", **Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, 13.25, 2018, ss. 167.

³³ Biçer, **Türk Tarih Yazıcılığının ...**, s. 110.

Anadolu’da beylikler, bulundukları bölgelerde fetih hareketleri yanında ekonomik, kültürel ve bilimsel faaliyetlere de önem vermişlerdi. Bu dönemde tarihle ilgili yazılan eserler, Osmanlı tarihçiliğinin başlasını da sağlamıştır. İkinci Dönem beylikleri, kendi dönemlerinde yaşayan tarihçileri de desteklemişlerdi. Germiyanogullarında Ahmedî’ye İskendernâme’yi; Aydınoğullarında Enverî’ye Düstûrnâme’yi, Karamanoğullarında ise Yarıcânî’ye Şehnâme yazdırılmışdı. Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemindeki Türk kültürüne doğru yönelimin başlamasında, Moğol istilasından kaçan Türkmenlerin Anadolu’ya gelmesinin etkisi çok fazladır.³⁴

Osmanlı Devleti’nde tarih yazımı, başlangıçta İslam tarihi yazım anlayışına uygun olarak Peygamberler, önemli din büyükleri ve padişahların zamanlarının bilinmesi şeklinde olmuştur. Bu yönüyle Osmanlı tarihçiliğinde amaç, yöneticilere öğütler vermektir.³⁵ Bununla birlikte Yahşi Fakih’e ait olan Menakıb-ı Ali Osman adlı eser de Osmanlı tarihçiliğinde başlangıçta efsane ve menkıbelerin etkiliği olduğunu göstermektedir.³⁶ Buna en güzel örnek gösterilebilmektedir. 14. ve 15. yüzyıl tarih kaynakları arasında ilk olarak Ahmedî’nin Germiyan Beyi Süleyman Şah için yazdığı İskendername adlı eserinin sonuna eklediği “Dasitan-ı Tevârih-i Mulûk-u Âl-i Osman adlı eserin Osmanlı tarihçileri için kaynak olduğu söylenebilir. Daha sonraları ise Osmanlı soyu ile ilgili halk arasında konuşulan bilgilerin derlenmesiyle Tevârih-i Al-i Osman³⁷ adlı anonim eserler de oluşturulmuştur.³⁸ II. Murad adına Farsça’dan tercüme eden Yazıcızade Ali’nin İbni Bibi’nin El-Avamirü’l-Alâiyye fi’l-umûri’l-Alâiyye adlı eserine eklemeler yaparak oluşturduğu eseri daha sonraki dönemlerde yazılacak kitaplara kaynak olması yönüyle bu dönemin en önemli eseridir.³⁹ Bunun dışında Fatih Sultan Mehmet ile canlanan Osmanlı tarihçiliği, Fatih

³⁴ Esmen, **Türkiye’deki Tarihyazımında İdeolojik Tarih...**, s. 41.

³⁵ Selçuk Ilgaz, “Osmanlı Devleti’nde Tarih Yazıcılığı ve Osmanlı Tarih Yazarlarının Gözüyle Hristiyan Âlemi”, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 14, Mart 2019, s. 227.

³⁶ Abdülkadir Özcan, “II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standaart Osmanlı Tarihleri”, **Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S. 2, Yıl 2013, s. 142.

³⁷ II. Murat devrinde görülmeye başlayan bu eserler, II. Bayezid döneminde yazılan eserler için temel oluşturmuştu. Tevârih-i Al-i Osman adlı eserlerle ilgili bkz. Abdülkadir Özcan, “Tevârih-i Âl-i Osmân”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011, C. 40, s. 7.

³⁸ Yenal Ünal, “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15–20. YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi”, **Kader: Kelam Araştırmaları Dergisi**, 2010, 8.2: s. 186.

³⁹ Şehabettin Tekindağ, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, **Belleten**, C. 35, S. 140, 1971, s. 657.

Sultan Mehmet ile Timur'un karşılaştırıldığı Enverî'nin Düsturname⁴⁰ adlı eseri, Tursun Bey'in Tarih-i Ebû'l-Feth'i ve Sadrazam Karamanî Mehmet Paşa'nın Tevarih'us-Selâtin-i Osmanî de bu dönemde yazılmış eserler arasındadır.⁴¹

15. yüzyılın en önemli eserlerinden olan Aşıkpaşazade'nin Tevarih-i Al-i Osman'ın da yazar, farklı eserlerden faydalanmasının yanında kendi gözlemine dayalı olayları da aktarmıştır.⁴² II. Bayezid'in ilim adamlarını desteklemesi ve onlara önem vermesi bu dönemden itibaren Osmanlı tarihi alanındaki eserlerde artışa sebep olmuştur.⁴³ Arapça ve Farsça birçok eser yazmış olan İdrisî Bitlisî, Osmanlı Devleti'ne çeşitli kademelerde memuriyet hizmeti vermesi yanında ücret karşılığında Osmanlı tarihi yazımını da yapmıştır. İdrisî Bitlisî, Osmanlı tarihçilik anlayışına Fars-İran kültürünün etkilerini katarak edebiyat ve tarih sentezi manzum eserler vermiştir.⁴⁴ Devlet adamı ve hukukçu kimliği olan Kemal-Paşazâde de tarih kitabı olan diğer bir devlet adamıdır.⁴⁵ Türkçe olarak kaleme aldığı Tevârih-i Âli Osman adlı eserini II. Bayezid'e sunmuştur.⁴⁶ Aynı şekilde 16. Yüzyılda Lütfî Paşa ve Rüstem Paşa gibi bazı Osmanlı devlet adamları da tarih kitabı kaleme almışlardır.⁴⁷ Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sonrası Osmanlı Devleti'nin medreselerinde ders okutmaya başlayan Arap tarihçilerin etkisiyle Osmanlı tarihçileri her yıl olan olayları düzenleyerek yazmaya başlamışlardır.⁴⁸ Bu durum zamanla vekayinamelerin yazılmaya başlamsına etki etmiştir. Bu dönemde Halifeliğin Osmanlı Padişahlarına geçmesinin de etkisiyle tarih kitaplarındaki dini içerik de artmıştır. Gelibolu'lu Mustafa Ali bu yüzyılda olayları detaylıca inceleyerek olaylara eleştirel bir boyut katmıştır. 17. Yüzyılda ise Kâtip Çelebi, kendisinden önceki Cennabi'nin etkisinde kalarak olayları seçerek ve belli bir düzende, Arapça olarak yazdığı Keşfü'z-zünun

⁴⁰ Samet Arıker, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, Ekim 2015, s. 206.

⁴¹ Hasan Taşdelen, **Kemal Paşazâde, Hayatı, Eserleri ve Belâgatla İlgili Görüşleri**, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Bursa 1995, s. 5.

⁴² Abdülkadir Özcan, "Aşıkpaşazâde", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, C. 4, s. 7.

⁴³ Özcan, "II. Bayezid Devri Tarihçiliği...", s. 143.

⁴⁴ Abdülkadir Özcan, "İdris-i Bitlisi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, C. 21, s. 487.

⁴⁵ Hasan Taşdelen, **Kemal Paşazade, Hayatı, Eserleri...**, s. 63.

⁴⁶ Özcan, "II. Bayezid Devri Tarihçiliği...", s. 149.

⁴⁷ Hasan Taşdelen, **Kemal Paşazade, Hayatı, Eserleri...**, s. 9.

⁴⁸ Erdal Taşbaş, "Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış", **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, 2011, 1.2, s. 213-223.

ile Fezleke adlı eserleri vermiştir.⁴⁹ Aynı zamanda Kâtip Çelebi'nin Rum ve Roma tarihleri ile de ilgilendiği anlaşılmaktadır.

17.yüzyılın önemli tarihçilerinden Peçevi, Macar kaynaklarından ve Avrupa'daki gelişmelerden etkilenecek Peçevi Tarihi adlı eserini yazmıştır.⁵⁰ 18.yüzyılda ise Naima, Masrâfzade Şefik Mehmet Efendi, Raşid Mehmed Efendi ve Vasıf Efendi gibi vakanüvistler yetişmiştir. Ortaya çıktıkları zaman tam olarak bilinemesi de Vak'anüvislik, yarı resmi tarihçilik olarak kabul edilen Şehnamecilik'in devamı olduğu da iddia edilmiştir. II. Bayezid dönemi ile başlayan vekayinüvislik, 19. yüzyıldan sonra ise Vakanüvisliğe dönüşmüştür. Aslında yaptıkları iş bakımından dönemlerinde olan olayları yazmaları, padişahların özelliklerini, şan ve şeref anlarını anlatmaları yönüyle birbirilerine benzer özellikler göstermişleridir.⁵¹

19. Yüzyılda Kethüdazade Said Efendi, Şanizade Ataullah Efendi, Ahmet Lütfi Efendi, Ahmet Vefik Paşa gibi yabancı dili olan Avrupa'yı tanımaya çalışan tarihçiler yetişmiştir. Bu yüzyılda devlet adamlığı yanında tarihçi kimliği ile de öne çıkan Ahmet Cevdet Paşa idi.⁵² İbni Haldun'un eserlerinin etkisinde kalan Cevdet Paşa eserlerini oluştururken arşiv belgelerini incelemiş, konu ile ilgili Avrupa eserlerini de inceleyerek tercüme yapmış, İslam ve Avrupa kültürünü sentezleyen bir tarihçilik anlayışını benimsemiştir. Cevdet Paşa'nın Kısas-ı Enbiya (Peygamberler Tarihi), Tezakir, Osmanlı Tarihi ve Maruzat adlı eserleri en önemli eserleri arasında gösterilebilir.⁵³ Cevdet Paşa gibi etkili bir diğer tarihçi olan Mustafa Celaleddin Paşa, Fransızca olarak yazdığı Eski ve Yeni Türkler adlı eseriyle Türklerin Avrupalılarla aynı soydan gelen bir millet olduğunu savunmuştur.⁵⁴ Süleyman Hüsnü Paşa Târîh-i Âlem adlı eseriyle İslamiyet öncesi Türk tarihini de içine alan kapsamlı bir Türk tarihi yazarak Türk milli bilincini canlandırmaya

⁴⁹ Tekındağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı...", s. 660.

⁵⁰ Erkan Hancz, "Peçuylu İbrâhim", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, C. 34, s. 218.

⁵¹ Bekir Kütükoğlu, "Vak'anüvis", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, C. 42, s. 457-458.

⁵² Yusuf Halaçoğlu; Mehmet Akif Aydın, "Ahmet Cevdet Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993, C. 7, s. 446.

⁵³ Edip Uzundal, "19. Yüzyıl Tarih Yazıcılığı ve Ahmed Cevdet Paşa", **Turkish History Education Journal**, 2013: 2 (2), s. 111.

⁵⁴ Ahmet Şimşek; Can Tankut Esmen, "Türk Tarihinin Yazımına İlişkin Bazı Sorun Tespitleri Ve "Zihniyet Temelli Tarih" Modeli Önerisi", **Türkiyat Mecmuası (Journal of Turkology)**, 31.1, 2021, s. 380.

çalışmıştır.⁵⁵ Aynı şekilde Necip Asım Bey, Türk tarihini bir bütün olarak ele alan Osmanlı Tarihi adlı eserini yazmıştır.⁵⁶

II. Meşrutiyet yıllarının ve Cumhuriyet devrinin ilk dönemlerinin önemli tarihçisi olan, bazı kimseler tarafından modern-bilimsel tarihçiliği Türkiye’de başlatan kişi olarak kabul edilen Fuat Köprülü,⁵⁷ Türkiye Tarihi, Selçukîler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti ve Oğuz Etnolojisine Dair Tarihî Notlar adlı eserleriyle modern Türk tarihçiliğine geçişte etkili olmuştur.⁵⁸

Yazının icadından Cumhuriyet dönemine kadar geçen süreçte konu alanı olarak merkezine insanı almış olan tarih bilimi, tarihçiler tarafından çeşitli nedenlerle yazılmıştır. Geçmişten günümüze kadar tarihi olayların yazılması sürecinde farklı tarihçiler tarafından üç farklı yazım metodunun benimsendiği görülmektedir. Bunlar arasında,⁵⁹

- 1. Pragmatik (Öğretici) Tarih Anlatımı:** Olayların sebep ve sonuçlarını irdeleyerek anlaşılır kılmaya çalışır. Bunu yaparken olumsuz olaylar bazen anlatımlarda yer almaz. Pragmatik (faydacı) anlatım tarzını benimseyerek olayların olumlu, yapıcı tarafları gösterilir, okuyucularda milli ve manevi değerlerin gelişmesi amaçlanır. Bu tarz anlatım tarzını benimsemiş yazarlar arasında Eski Yunan tarihçi Thukydides (M.Ö. 460-400), Yunan tarihçi Polybios (M.Ö. 20-M.S. 120), Romalı tarihçi Tacitus (M.S. 56-117), Floransalı siyaset bilimci Machivelli (1469-1527), İngiliz tarihçi Thomas Carlyle (1795-1881), Hz. Muhammed’in hayatının anlatıldığı, siyer kitapları, Yavuz Sultan Selim’i anlatan Selimnâmeler ve Kanuni’yi anlatan Süleymannâmeler, tarihçi Fuad Köprülü (1890-1966)’nın anlatımları bu tarz tarih anlatımlarıdır.

⁵⁵ Kemal Beydilli, “Süleyman Hüsni Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, C. 38, s. 92.

⁵⁶ Abdullah Uçman, “Necip Âsım Yazıksız”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006, C. 32, s. 493.

⁵⁷ Muhammed Dağ, **Annales Tarih Ekolü ve Türkiye’de yerel Tarih Yazımını (1939-2000), (Doktora Tezi)**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Denizli 2020, s. 183.

⁵⁸ Ömer Faruk Akün, “Mehmed Fuad Köprülü”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, C. 28, s. 482-483.

⁵⁹ Kurşun, **Tarih Metodu...**, s. 8-11.

2. **Nedencî- Nasılî (Araştırmacı, Bilimsel) Tarih Anlatımı:** Günümüz tarih anlayışı diyebileceğimiz bu tarih anlayışında, olayların tüm yönleri incelenerek nedenleri ve sonuçları üzerinde durulur. Kaynaklara objektif bir yaklaşım gösterilerek olayların daha doğru anlaşılmasına çalışılır. Her tarihi olay, başka olaylara benzerlikleri olsa bile kendine özgü şartlara sahip olduğu kabul edilir. Bu yüzden tarihçinin olayları çok geniş bir perspektiften değerlendirerek var olan tüm kaynakların sınıflandırılmasını, olayları neden ve sonuçlarını derinlemesine inceleyerek açıklaması gerektiği savunulur. İbni Haldun, Fransız filozof Voltaire (1694-1778), İngiliz tarihçi J. B. Bury (1861-1927)'nin anlatımları bu anlatım tarzına uygundur.⁶⁰
3. **Hikâyecî (Rivayetçi) Tarih Anlatımı:** Efsane, destan ve hikâyelerden faydalanılarak hazırlanan bu tarz tarih anlatımı olayların zamanlarını verse de olayları derinlemesine açıklamaz. Bu tarz tarih anlatımında tarihi olaylar sırasıyla verilir ve olaylar arasındaki neden ve sonuç ilişkilerine pek önem verilmez. Amaç olayları aktarmaktır. Epos adı verilen şiirler bu tarzda yazılmıştı. Antik Yunan seyyahı Hekataios, Bodrumlu Herodotos, İslam tarihçilerinden Taberi ve İbnü'l-Esir'in tarih kitapları bu tarzı anlatıma örnek olarak gösterilebilir.

Teknolojinin sürekli geliştiği ve yeni buluşların yapıldığı günümüz de bile devletler, geçmiş dönemlerden kalan bilgi ve belgelerin incelenmesine önem vermektedirler.⁶¹ Bu yönüyle tarih ilminin önem kazandığı günümüzde, meydana gelen olaylara geniş bir açıdan bakılabilmek için tarihi araştırmalarda bir devlet ve kültürün incelenmesi yerine tüm medeniyetlere ait bilgilerin araştırılıp öğrenilmesinin önemi artmaktadır. Bu alanda yapılacak bir çalışmada bir ülke, bir bölge veya bir zaman dilimi ile ilgili sınırlandırılma yapılsa bile çeşitli zorluklarla karşılaşılabilir. Bu bağlamda dünya tarihi alanında genel (umumi) tarih çalışması yapmak çok daha fazla emek ve kaynak taramayı gerektirmektedir. Bu alanda neyi ne kadar vermek gerektiği ve okuyucuyu sıkmadan bilgilere nasıl ulaşabileceği sorunu da bu alanda çalışma yapan tarihçiler için ayrı problem olarak

⁶⁰ Mustafa Alican, "Yayın Kritiği: Tarih Nasıl Yapılır?", *Turkish History Education Journal*, 2013; 2 (2), s. 192-199.

⁶¹ Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, s. 1.

durmaktadır. Bu ve buna benzer sorunlardan dolayı dünya tarihi ile ilgili her alanda bilgiler içeren bir eser vermek isteniyorsa olayları genel bir bakış açısı ile sunan bir eser yazmak zorunlu olmaktadır.⁶² Bu açıdan dünya tarihi alanında yazılan eserler arasında Musa Kazım Efendi'nin Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn adlı eseri de önemli bir yer edinmektedir.

Bu çalışmada ele alınan Musa Kazım Efendi'nin yazdığı “Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyun” adlı eser, anlatımı yönüyle umumi (genel) tarih niteliği göstermesi yanında olaylar arasında ilişkiler ağına (sebe-sonuç) girilmemesi, olayların kronolojik sıraya göre verilmesi rivayetçi (hikayeci) tarih yazım türüne göre yazıldığı söylenebilmektedir. Musa Kazım Efendi'nin eserin anlatımında benimsediği olaylar zincirinin insanın yaratılışından başlanarak kendi dönemine yakın zamanlara kadar devam ettiği görülmektedir. Tarihi olayların aktarımı sırasında aynı dönemde yaşamış önemli devlet adamları, sanatçıları, din ve ilim adamları, gibi önemli şahsiyetleri de anlatığı dikkat çekmektedir. Eserin tamamı incelendiğinde görülecektir ki yazar eserinde her dönem yaşamış önemli kişileri isim isim aktarma gayreti içerisinde-dir.

⁶² William H. Mc Neill, **Dünya Tarihi**, (Çev. Alaeddin Şenel), İmge Kitabevi Yay. Ankara 2002, s. 14.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOZAN MUTASARRIFI MUSA KAZIM'IN HAYATI VE ESERLERİ

Musa Kazım Efendi, tarih, eğitim, coğrafya ve ahlak gibi konuları içeren birçok eser yazmasıyla birlikte yabancı eserlere ait çevirileriyle de araştırmacılara yol gösterici olmuştur. Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda da birçok yazı kaleme almıştır.

Musa Kazım, Yazın hayatının yanında Osmanlı Devleti'nde eğitim ve yönetim alanında çeşitli kademelerde görevler aldıktan sonra emekli olmuştur. Emekliliği döneminde ise avukatlık mesleğine başladığı görülmüştür.

1.1. Hayatı

Musa Kazım Efendi, nüfus kayıtlarında H.1279, M. 1862-1863 yılında Yanya Vilayeti Ergiri kasabasında doğmuştur. Babasının adı Mehmet Efendi'dir. Babası tarımla uğraşan bir çiftçiydi. Musa Kazım, eğitim hayatına Ergiri kasabasında başlamıştır. Sıbyan ve rüşdiye eğitimleri yanında medrese eğitimi de almıştır. Mantık ilmine dair eğitimlerinin bir kısmı da bu medreselerde verilmiştir. Yazar, eğitim alanındaki bilgisini arttırmak amacıyla İstanbul'a gelmiştir.⁶³ Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde⁶⁴ eğitim aldıktan sonra 1887'de buradan mezun olmuştur. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de eğitimine devam etmiştir. Buradaki eğitimi sırasında dördüncü sınıfta iken ayrılmak zorunda kalmıştır. Galatasaray Sultanisi'nden aldığı eğitimle Fransızca okumayı ve yazmayı öğrenmiştir. Bunun dışında Arnavutça, Latince ve Rumca'yı da konuşabilmekteydi.⁶⁵

Musa Kazım Efendi, memuriyet hayatına 30 Haziran 1888'de Adana Maarif Müdürlüğü'ne bağlı idadi mektebinde hesap ve coğrafya muallimi olarak başlamıştır. Daha sonra 27 Ekim 1888'de Fransızca ve tarih-i tabii derslerini de okutmak üzere Kastamonu Maarif Müdürlüğü'ne bağlı bir idadide göreve başlamıştır. Şubat 1889'dan itibaren bu okullarda hikmet-i tabiiyye derslerini de okutmaya başlamıştır.

⁶³ Kozan Mutasarrıfı Esbak-ı Musa Kazım diye bilinen yazarımız birçok tarihçi tarafından Erzurumlu Şeyhülislam Musa Kazım ile karıştırılmaktadır. Bkz. Hatip Yıldız, **Musa Kâzım Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber-i Tedris ve Terbiye I-II**, Sonçağ Akademi, Ankara 2021, s. 7.

⁶⁴ Fransızca eğitim veren, devlete yabancı dil bilen dışişleri personeli ve asker yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir okuldu. Adnan Şişman, "Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1996, C. 13, s. 323.

⁶⁵ Yıldız, **Musa Kâzım Taşra Maarif Memurlarına Mahsus...**, s. 7.

Fakat Kasım 1889'da Fransızca ve coğrafya derslerini okutması için Bolu'ya tayini çıkmıştır. Bolu'da da hikmet-i tabiiye derslerini okutmaya başlamıştır. Bunların dışında müsellat, ilm-i servet ve hey'et derslerini de okutmuştur. 1891'de ise Ankara'ya atanmıştır. Ankara'da da Fransızca ve tarih-i tabiiye derslerini okutmuştur.⁶⁶ Ankara'da öğretmenlikle birlikte Ankara İdadisi müdürlüğünü de yapmaya başlamıştır.⁶⁷ Ankara'da uzun süre kalan Musa Kazım, burada iken tarih, coğrafya, müsellat, hesap dersleri yanında vekâleten kimya ve kozmografya dersleri de vermeye başlamıştır. Ankara Dar'ülmuallimini'nde ve Ankara İdadisi'nde görev yaptığı dönemde, öğretmenlere rehberlik yapması amacıyla kaleme aldığı ve ilk pedagoji kitaplarından biri olarak bilinen Rehber-i Tedris ve Terbiye adlı kitabını yazmıştır.⁶⁸

19 Aralık 1895'te Adana Maarif Müdürlüğü'ne tekrardan atanan Musa Kazım Efendi, burada bulunduğu zaman ahlak ve edebiyat derslerini okutmuş ve daha sonra Mayıs 1896'da ise tekrardan Ankara'ya atanmıştır.⁶⁹

Musa Kazım Efendi'nin başarılı memuriyet hayatı içerisinde aleyhinde bazı dedikoduların çıkmasına rağmen Maarif Nezareti ve çalıştığı yerlerdeki Vilayet ve Sancak idare meclisleri tarafından başarıları tasdik edilmiş ve desteklenmiştir.

Musa Kazım, Maarif Nezareti'nin taşra teşkilatlarının idadi mekteplerinde öğretmenlik ve müdürlük görevlerinden sonra Dahiliye Nezareti'ne atanmıştı. 26 Ekim 1896'da "Saniye Sınıf-ı Sanisi Rütbesi" ile Manastır Vilayeti Mektupçuluğuna atanmıştır.⁷⁰ 9 Kasım 1896'da burada göreve başlamıştı. Buradaki görevinden dolayı 9 Aralık 1896'da "Yunan Muharebe Madalyası" almıştır. Ancak yazı işlerinde yetersiz görüldüğü için Mülkiye Komisyonu tarafından 25 Mayıs 1897'de Manastır Vilayetinden Sivas Vilayet Mektupçuluğuna atanmıştır. Sivas Mektupçuluğunda

⁶⁶ Yıldız, **a.g.e.**, s. 8.

⁶⁷ Habibe Kazancıoğlu, "Musa Kazım Bey'in (Taşoz Mutasarrıfı) Kaleminden Bir Osmanlı Adası: Taşoz", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2020, 52: s. 136.

⁶⁸ Kazancıoğlu, "Musa Kazım Bey'in (Taşoz Mutasarrıfı) ...", s. 137.

⁶⁹ Yıldız, **Musa Kâzım Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber...**, s. 9-10.

⁷⁰ **Vilayet mektupçuluğu**: 1864 Vilayet Nizamnamesi ile her vilayetlerde matbaa ve gazetelerin kurulması ve bunların idaresi için oluşturulmuştur. Vilayet mektupçuluğu ile ilgili olarak bkz. Melek Yalvaç, "1932-1933 Yıllarında Taşrada Faaliyette Olan Resmî ve Hususi Matbaalar ile Bunların Neşriyatı Üzerine Bir Değerlendirme", **Zemin**, S. 4, 2021, s. 271, Ayhan Pala. "Osmanlı İdaresinde Vilâyet Mektupçuluğu". *Belleten*, C. 84, S. 229, 2020, s. 297-314.

bulunduğu aynı zaman diliminde 5-22 Eylül 1897 tarihleri arasında Karahisar-ı Şarki Mutasarraflığı görevini de vekâleten yürütmekteydi. 2 Temmuz- 20 Ağustos 1899 tarihleri arasında ise Sivas Mektupçuluğuna ilave olarak Meclis-i İdare-i Vilayet Müdde-i Umûmilik görevlerini de yapmıştır. Memuriyet görevine devam ettiği bu süreçte eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Batumlu Mehmet Ferid Efendi'den Ulum-ı Aliye-i Arabiyye derslerini almış ve 21 Temmuz 1899'da icazet almıştır.⁷¹

Sivas Mektupçuluğu görevinden sonra 20 Ağustos 1899'da Siirt Sancağı Mutasarrıflığına atanmıştır. 21 Ocak 1900'e kadar kaldığı buradaki görevinden Jandarmaların maaşlarının ödenmemesi nedeniyle alınarak Muş Mutasarraflığı'na tayin edilmiştir. 27 Ocak 1900'de başladığı görevinde 27 Haziran 1900'a kadar görev yapmıştır. Liyakati olmadığı düşüncesiyle görevden alınarak 18 Mart 1901'de Kosova ve Manastır vilayetleri maarif müfettişliğine tayin edilmiştir. Fransızca ve Rumca gibi yabancı dilleri bilmesi ve Mutasarrıflık yaptığı dönemde edindiği tecrübeler göz önüne alınarak Memurin-i Mülkiye Komisyonunca yeni oluşturulan Taşoz Adası Mutasarraflığı görevine 15 Temmuz 1902'de atanmıştır.⁷² 1 Ağustos 1902'den 15 Mayıs 1903'e kadar bu görevde bulunmuştur. Fakat yönetimdeki yetersizliği nedeniyle bu görevinden alınarak Ertuğrul Sancağı Mutasarraflığı'na atanmıştır. 26 Aralık 1906'da ise Drac Sancağı Mutasarraflığına atanmıştır. Daha sonra ise 5 Kasım 1907'de Kozan Mutasarrıflığına tayin olmuştur. 22 Ağustos 1908'de ise işinden ayrılmış ve kendisine mazuliyet maaşı bağlanmıştır.⁷³

Hakkındaki suçlamalardan aklandıktan sonra yeniden memuriyet hayatına dönmek isteyen Musa Kazım'ın bu isteğini Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi kabul etmiştir. 15 Ağustos 1909'da memuriyet hayatına dönen Musa Kazım Efendiye önemli görevler verilmemiş daha çok bazı komisyon üyelikleri verilmiştir. Osmanlı tarihi araştırmaları yapmak amacıyla 27 Kasım 1909'da oluşturulan Tarih-i Encümeni'nin ⁷⁴ yardımcı üyeleri arasında yer almıştır. Burada iken Kozan Mutasarrıf-ı Sabıkı Musa Kazım olarak kaydedilmiştir. Bu görevinde 1916 yılının ortalarına kadar kalmıştır.

⁷¹ Yıldız, **Musa Kâzım Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber...**, s. 11.

⁷² Kazancıoğlu, "Musa Kazım Bey'in (Taşoz Mutasarrıfı) Kaleminden Bir Osmanlı Adası ...", s.135.

⁷³ Yıldız, **a.g.e.**, s. 13.

⁷⁴ Abdülkadir Özcan, "Târîh-i Osmânî Encümeni", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011, C. 40, s. 83-86.

Musa Kazım'ın memuriyet hayatında asaleten yürüttüğü son görevi olan İçel Mutasarrıflığına 10 Haziran 1911'de tayin edilmiştir. Şikâyetlerin ve memnuniyetsizliklerin artması sonucu 12 Ocak 1913'te Adana Valiliğine vekâleten atanmış ve buradan da emekliliğe sevk edilmiştir. Emekli olduktan sonra İstanbul'da Erenköy'e yerleşmiş ve kiralık bir evde oturmuştur. Emekliliğinin ilk yılları ekonomik sıkıntılarla geçmiştir. Hukuk eğitimi alarak avukatlık mesleğine geçmiştir. 25 yıllık memuriyet hayatı sonrası ekonomik durumunun ne olduğu ve ne zaman öldüğüne dair net bilgi mevcut değildir.⁷⁵

1.2.Eserleri

1.2.1. Kitapları

Öğrencilik yıllarından itibaren kitap yazmaya başlayan Musa Kazım Efendi, memuriyet hayatının Mutasarrıflıkla geçen bölümlerinde başarılı görülmesine de tarih, eğitim ve ahlak alanında yazdığı eserlerle tarih sayfalarında yerini almıştı. Musa Kazım Efendi'ye ait eserlerin altı tanesi basılmıştır.⁷⁶ Diğer eserleri ise çeşitli sebeplerden basılamamıştır. Musa Kazım Efendi'ye ait eserlerin başlıcaları şunlardır:⁷⁷

1.2.1.1. Rehber-i Mükâleme-i Fransevî

Mekteb-i Sultani'de öğrenci iken arkadaşı Mehmed Zeki ile birlikte hazırladıkları eser, 1886 Eylül'ünde basılmıştır.

1.2.1.2. Coğrafya-yı Osmanî

Arkadaşı Mehmet Zeki ile birlikte hazırladıkları bu eseri Fransızcadan tercüme etmişlerdi. Fransız edebiyatçı Jan Lapir'e ait bu eser, İstanbul'da basılmış ve yayınlanmıştır. Osmanlı coğrafyası ile ilgileri bilgileri içermesi yanında Osmanlı

⁷⁵ Yıldız, **Musa Kâzım Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber...**, s. 16.

⁷⁶ Nebahat Göçeri, "Kozan Mutasarrıf-ı Esbakı Musa Kazım'ın Makaleleri-II", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 2, Aralık 2018, s. 120.

⁷⁷ Şaban Aslan, "Kozan Mutasarrıfı Musa Kâzım'ın "Hükemâ-yı Cihân ve Ta'lim ve Terbiye Târihi" Adlı Eserinin Değerlendirilmesi Ve Transkripsiyonu", (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Diyarbakır 2022, s. 11.

Devleti’nde coğrafya alanında yeterli bir çalışmanın yapılmadığı ve bu çeviri eser ile Osmanlı’da coğrafya ilmine katkıda bulunmak istedikleri dile getirilmiştir.

1.2.1.3. Muhtasar Talim ve Terbiye Tarihi

Ankara İdadi Mektebi’nde müdürlük görevini yaparken yazdığı bu eser, başlangıçta bazı sorunlardan dolayı basılamamıştır. Eserin 1894’te basılması istenmiş ise de ancak 1911 yılında basılabilmektedir.

1.2.1.4. Kadınlara Mahsus Talim ve Terbiye Rehberi

Ankara İdadi Mektebi’nde müdürlük görevini yaparken hazırladığı bu eser, 1894’te Maarif Nezareti tarafından uygun görülmüş olsa da basılıp basılmadığı ile ilgili net bir bilgi yoktur.

1.2.1.5. Talim ve Terbiye-i İslamiyeye Dair

Ankara İdadi Mektebi’nde müdürlük görevini yaparken yazdığı bu eser, İslamiyet’in fazilet ve şerefiyle ilgilidir. 1895’te Maarif Nezareti’ne sunulmuştur. Bazı düzenlemeler sonrası eserin basılabileceği belirtilmiş olmasına rağmen eserin basılıp basılmadığı tam olarak bilinmemektedir.

1.2.1.6. Almanya ve Amerika Talim ve Terbiyesine Dair

Encümen-i Teftiş ve muayene tarafından incelenmesi yapılmış, basılması uygun görülmüştür. Ama basılıp basılmadığı ile ilgili tam bir bilgi yoktur.

1.2.1.7. Devr-i İstibdat Ahvali ve Müsebbibleri

Musa Kazım, İttihat ve Terakki fikirlerinin etkisinde kalarak mevcut II. Abdülhamid yönetimine yönelik eleştirileri içeren bir eser yazmıştır. Eser 1911’de İstanbul’da risaleler (kitapçık) şeklinde basılmıştır.

1.2.1.8. Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber-i Tedris ve Terbiye

Kendi öğretmenlik ve müdürlük yıllarında edindiği tecrübe ve birikimlerinden yola çıkarak hazırladığı bu eser, Ankara Dar’ül-muallimini’nde

öğretmen adaylarına okuttuğu pedagoji ders notlarını bu eserinde toplamıştır. İki kitapçık halinde bastırılmıştır. Öğretmenlere ve taşrada görevli maarif memurlarına yardımcı olmak için hazırlanmıştır. Eserde, eğitimin İslam-Osmanlı geleneği ve Avrupa kültürü sentezi olarak yapılması önerilmiştir.⁷⁸

1.2.1.9. Muhit-i İdare ve Siyasiyyat

Eser İstanbul'da 1909'da basılmıştır. Musa Kazım'ın "Külliyat-ı idare ve Siyasiyyat" adıyla yazdığı, 30 ciltlik olan bu eserin yayınlanamamasından dolayı kısaltma yaparak bölümler halinde bastırmak istemiştir. Muhit-i İdare ve Siyasiyyat bu eserin ilk kitabıdır. Basılabilen bu eser de üç bölümden oluşmuştur.

1.2.1.10. İcmal-i Tevarih-i Cihan

Eser 1911'de İstanbul'da küçük bir kitapçık şeklinde basılmıştır. Eserin içeriğinde insanlık tarihi yedi bin senelik zamana yayılmıştır. Bu süreçte meydana gelen olaylar özetlenerek toplu halde verilmiştir.

1.2.1.11. Hükema-yı Cihan ve Talim ve Terbiye Tarihi

Bu eser 1911'de İstanbul'da basılmıştır. Kitap 1897'de Musa Kazım tarafından yazılan Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber-i Tedris ve Terbiye adlı eserin Pedagoji Tarihi isimli bölümün genişletilmesi ile oluşturulmuştur. İçeriğindeki bilgilerle eğitim tarihindeki eksiklerin giderilmeye çalışıldığı belirtilmektedir.

1.2.1.12. Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyun

Bu çalışmanın da konusu olan eser, İstanbul'da basılmıştır. Eser 5 bölümden oluşmakta ve dünya tarihi alanında önemli bilgiler içermektedir. Yazar, yaratılan ilk insan olan Hz. Adem'den başlayarak 1910 yılına kadar olan olayları kronolojik sıra içerisinde, ayrıntılara girmeden ele almıştır.

⁷⁸ Yıldız, **Musa Kâzım Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber...**, s. 22.

1.2.2. Makaleleri

Musa Kazım Efendi, Tarih-i Osmanî Encümeni'nde yardımcı üye kadrosunda bulunmakta iken TOEM (Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası)'de basılan altı makalesi vardır. Makalelerinin ilk ikisinde “Kozan Mutasarrıf-ı Esbakı Musa Kazım” imzasıyla imzalamıştır. Diğer dördünde ise Musa Kazım imzasıyla yayınlanmıştır.⁷⁹ Musa Kazım'a ait yayınlanmış başlıca makaleleri şunlardır:⁸⁰

1.2.2.1. Vesaik-i Tarihiyyemiz

Tarih-i Osmanî Encümeni adına Divan-ı Hümayun kayıtlarını inceleyen Musa Kazım, elde ettiği sonuçları özetleyerek okuyucuya sunmaktadır.

1.2.2.2. Darbhane'nin Ahval-i Dahiliyyesi

Osmanlı'da darphanenin iç işleyişi ile ilgili bilgiler vermektedir.

1.2.2.3. Aynaroz Tarihçesi

Musa Kazım bu makalede Aynaroz yarımadasının coğrafyası ve kadim devirlerdeki durumunu, Bizans devrini, Latin devrini, Hezikast denen firkaları ve en son Osmanlı devrini anlatmaktadır.

1.2.2.4. Taşoz Tarihçesi

Musa Kazım bu makalede Taşoz adasının tarihçesini aktarırken Ada'ya hâkim olan Fenike, Med, Bizans, Ceneviz devletlerinin hakimiyet kurdukları tarihi devirleri anlatmaktadır. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın hâkimiyet devri ile Osmanlı'nın hâkim olduğu dönemde II. Mahmud'un ada için yayınladığı fermanın suretini vermek suretiyle makalesini bitirmektedir.

⁷⁹ Göçeri, Kozan Mutasarrıf-I Esbakı Musa Kazım'ın Makaleleri-II..., s. 129.

⁸⁰ Musa Kazım Efendi'nin yayınlanmış makaleleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Göçeri Kozan Mutasarrıf-I Esbakı Musa Kazım'ın Makaleleri-II..., s. 124-128.

1.2.2.5. Memalik-i Osmaniyye'deki Müessesat-ı Mezhebiyye Hakkında Malumat-ı Muhtasara

Musa Kazım bu makalede, İzmit'te bulunan, halkının bir kısmı Ermeni olan ve manastırlarıyla meşhur Armaş isimli bölge tanıtmıştır. Bölgenin tarihi, sosyal ve kültürel yönlerini anlatmaktadır. Buranın dışında Antakya Rum Patrikliğinden de bahsedilmektedir.

1.2.2.6. Ahtimar Katogikosluğu

Musa Kazım'ın bu makalesi, Ahtimar Katokikosluğu ile ilgilidir. Adanın coğrafi özellikleri yanında tarihi ve dini öneminden bahsedilmektedir. Ahtimar Katokikosluğu'na bağlı kilise ve manastırlar anlatılmaktadır.⁸¹

⁸¹ Bugünkü adıyla Akdamar Adası, Van ilimizdeki Van Gölü içerisinde bulunan bir adadır. Burada bulunan kiliseye de Akdamar Adası Kilisesi denilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

“MUHTIRA-İ RİCÂL VE SİYÂSİYYÛN” ADLI ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Eserin değerlendirilmesine geçmeden önce şu noktalara temas etmekte fayda vardır: Yazar eserini oluştururken kronolojik süreci ön planda tuttuğu, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisine bağlı bir olay örgüsü kurgulamadığı görülmektedir.

Dünyanın birçok yerinde farklı devletlere ait gelişmelerin aralarında bir bağ olup olmadığına bakılmaksızın sadece kronolojik süreç dikkate alınarak aktarılması konu bütünlüğü konusunda bazı eksikliklere neden olduğu söylenebilir. Yazar eserin açıklama bölümlerinde, her yıl olan bütün olayları kronolojik sürece uygun vermeye çalıştığını ve önemsiz olaylara değinmeyeceğini belirterek olaylar arasından bağ kurmak gibi bir gayrete girmedikini de vurgulamaktadır. Eserin bazı yerlerinde olaylarla ilgili detayların kitabın ilerleyen dönemde yapılması planlanan baskılarında verileceği de dile getirilmektedir.

Eserin içeriğindeki tüm zaman dilimi düşünüldüğünde, dünyanın birçok yerinde yaşamış edebiyat, bilim, tarih, sanat, din, siyaset gibi her alanda etkili kişilerin isimlerini ve unvanlarını da yazacak şekilde doğum, ölüm ve evlenmeleri de dâhil olmak üzere, her konuda izahatlar yapılması, siyasi ve askeri olayların arasında aktarılması, devletlerin tarihsel sürecine odaklanmada zorluklara, konudan kopuşlara yol açabilmektedir. Gelişmelerin anlatımı esnasında, olayların devamlılığında da kopukluklar olduğu görülebilmektedir.⁸² Olayların anlatımı sırasında cümle sonlarında eksik ifadelerin çokça olması konunun nasıl devam edeceği ile ilgili anlamsal zorluklara yol açabilmesinin yanında bu anlatım tarzının dönemin tarih yazım metodundan kaynaklı bir uygulama olduğu da düşünülebilir.

Her türlü eleştiriye rağmen yazar, bu tarz bir anlatımla kitabını sadece siyasi ve askeri konuların anlatıldığı bir dünya tarihi yazmak yerine, insan faktörünü ön plana çıkaran bir anlatım tarzı benimsediği söylenebilir.

⁸² Musa Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl Ve Siyâsiyyûn**, Matbaa-i Amedî, İstanbul 1910 (1326), s. 50-51.

Musa Kazım Efendi'nin eserine dair yapılan bu değerlendirme ve transkripsiyon çalışmasında sadeliğe dikkat ederek araştırmacıların eserdeki bilgilere ulaşmasında kolaylık sağlamaya çalışılmıştır. Yazar, eserin içeriğinin zenginliğiyle çok farklı alanlarda çalışma yapacaklara da yardımcı olacaktır.

Eserin değerlendirme bölümünde yapılan zaman sınıflandırmasında, bazı bölümlerde eserin orijinalinden bağımsız olarak olaylar arasındaki bağlantılar ve eserde konuların işlenişindeki yoğunluğun azalması veya artması dikkate alınmıştır. Bunun yanında genel olarak yazarın yapmış olduğu zaman sınıflandırmasına bağlı kalınmaya çalışılmıştır.

2.1.Eserin Girişi

Eserin giriş bölümü 2. ve 4. sayfaları arasını kapsamaktadır. Giriş bölümünde yazar eser hakkında genel bilgiler verdikten sonra faydalandığı eserlerden de bahsetmiştir. Eserde tarih biliminin insanlığın yalnızca 2910 senelik olaylarını, değişim ve olgunlaşmalarını bilebildiğini aktarmaktadır. Hazreti Âdem'den önce meydana gelen gelişmeleri her şeyiyle kimsenin bilemeyeceğini, onları bilmek bir yana yaratılış ve Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasının zamanının bile farklı tarihlerle belirtildiğini ifade etmektedir.⁸³ Yazar, kendisinin Milattan Önce 5000 senesini başlangıç kabul ederek, Tarih Alfabesi adlı eserin toplayıp bir araya getirdiklerinden faydalandığını belirtmiştir. Başvuru kaynakları olarak da Dreyis, Levî ve Bubyie adlı kaynakları esas aldığını aktarmıştır.

Yazar eserde, genel bir fikir oluşturmak için 2910 senelik olaylar dört bölüme ayırmıştır. Bunlar aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır;

Birinci Bölüm, yeryüzünün yaratılışından başlayarak 4200 senelik olayların özeti şeklinde açıklanmıştır.

İkinci Bölüm, 800 senelik olayların toplamı olup bu bölümde tarihi olaylar kronolojik sıraya göre verileceği belirtilmiştir.

Üçüncü Bölüm, Milat ile Hz. Muhammed'in hicreti arasındaki 622 seneyi kapsamaktadır.

⁸³ Hz. Adem'in gerçekten var olup olmadığı ve Cennetten çıkarılması gibi konularla ilgil olarak bkz. Mustafa Öztürk, "Âdem, Cennet ve Düşüş", **Milel ve Nihal**, C. 1, S. 2, 2004, s. 151-186.

Dördüncü Bölüm, Hicret ile Devlet-i Aliye'nin ilk ortaya çıktığı yıllardaki olayları kapsamaktadır. Bu bölüm 677 seneyi kapsamaktadır.

Beşinci Bölüm ise, Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkış yılı olan 1299 ile 1910 seneleri arasında gerçekleşen 611 senelik olaylar ve gelişmeleri her padişahın saltanat dönemindeki bölümlere göre taksim edilerek ayrı bir bölüm şeklinde olacağı belirtilmiştir.

Bu bölümlerden sonra yazar genel olarak insanlık tarihinin toplam süresini 6910 yıl diye tahmin etmektedir. Yazarın yaptığı hesaplamalara göre tarihi devirlerin 4200 senesi bilinmiyorken 2710 senesi bilinebilmektedir. Yazar, Çin ve Hint tarihçilerinin ise dünyanın yaratılışını 8-10 bin sene olduğunu savunduklarını dile getirmiştir. “*Her kavmin kendine göre bir takvimi vardır.*” diyen yazar, kendisinin Avrupa takvimini esas kabul ettiğini belirtmesinin yanında Arabî yılları da önemseydiğini, göz ardı etmediğini de dile getirmektedir.

Yazar bu muhtıranın (eserin) her sene çıkarılacağını ve basımında çok hassas davranılarak ilaveler yapacağını da belirtmektedir.⁸⁴

2.2.Eserin Birinci Bölümü

Bu bölüm 5. ve 15. sayfalar arasındaki 4200 senelik olayları kapsamaktadır. Bu bölümdeki tarihi olaylar belli bir zaman aralığı esas alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Çok geniş bir zaman dilimini incelemiş olmasının doğurduğu zorlukları dile getiren yazar, tüm zamanların net olarak ve her yönüyle bilinmesinin hiçbir tarihçiye nasip olamayacağını savunmuştur. Bu bölümde geçen döneme ait yazılı eserlerin az olduğu da dile getirilmiştir. Eserinde bu durumu: “*Bu 42 yüzyıllık hadiseler, Peygamberlerin olayları, bazı efsaneler ve gerçekçi olmayan rivayetlerin toplamıdır. 100 senelik olaylar birer rakam ile gösterildi. Büyük Peygamberler devrine Mukaddes Tarih de denir. Avrupa tarihlerinde bu 42 asır olaylarına Histû ‘âr Prûfân adı verilir. Bu devrin olayları Peygamberlik ve gayb âleminde haber vermenin*

⁸⁴ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 4.

yanında kahramanlık olaylarıyla doludur. Önemli olayların yaşandığı bir dönem olmasına rağmen yazılı kaynaklar azdır.” şeklinde açıklamıştır.⁸⁵

2.2.1. 5000 – 4000 Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Yazar, bin yıllık dönemde, dünyanın yaratılışı ve Hz. Âdem⁸⁶ ile Hz. Havva’nın⁸⁷ evlenmesi sonrası dünyaya inişin olduğunu belirtir. Hz. Adem’e varlığın isimlerinin öğretildiğini, insan nüfusunun artmasına bağlı olarak tarımsal hayatın yaygınlaştığı açıklanmaktadır. Hz. Âdem’in oğulları olan Habil’in Kabil’i⁸⁸ öldürmesi ile insanlık tarihindeki ilk cinayetin işlenmesinin de bu dönemde olduğu belirtilmiştir. Yazar Hazreti Şit’in devrinde matematik, kimya ve felsefe gibi ilimlerin öğrenilmeye başlandığı, insanoğlunun kılıç yapmayı öğrendiği ve şiddetin de bundan sonra arttığı anlatmaktadır.

Yazar, insanın sığınma ihtiyacına bağlı olarak bina yapımının da bu dönemde başladığını belirtmiştir. Hazreti Şit’in oğulları ve torunlarının maden ocaklarını açtığı, madencilikle beraber avcılığın da öğrenildiği açıklanır. Bu dönemde yaşamış Hz. İdris ile tıp, hat, kiraat ve elbise dikme gibi faaliyetler insanlık tarafından öğrenildiği aktarılmaktadır. Toplu yaşamın başlamasıyla ilk devlet ve hükümet şekillerinin de ortaya çıktığı belirtilmiştir. İnsan yaşamını kolaylaştıran yazılı kültürün temeli olan semboller zamanla harflerin⁸⁹ oluşturulmasına katkı sağladığı ve sanayi üretiminin de bu devirlerde başladığı vurgulanmaktadır.

⁸⁵ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 4.

⁸⁶ Hazreti Adem’in insanlığın (beşeriyetin) atası kabul edilmesi tüm tek tanrılı dinlerde ortak bir inanıştır. Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Hayri Bolay, “Âdem”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1988, C. 1, s. 358-363.

⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “Havvâ”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, C. 16, s. 542-545.

⁸⁸ İnsanlığın ilk cinayeti işlemesi ile ilgili olarak bkz. Ömer Faruk Harman, “Hâbil ve Kâbil”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, C.14, s. 376-378.

⁸⁹ Yazar M.Ö. 4000’li yıllarda semboller ve harflerin oluştuğunu belirtse de bugün kullanılan harfler Fenikeliler tarafından M.Ö. 1700’lerde ortaya çıkmıştı. Detaylı bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “Harf”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, C. 16, s. 158-163.

2.2.2. 4000 – 2600 Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Musa Kazım, Hazreti Şit'in oğlu Anuş'un Miraç⁹⁰ ile şereflenen ilk kişi olduğunu belirtmektedir.⁹¹ Hazreti Nuh ve oğullarının bu dönemde yaşadığı ve M.Ö. 4000-3300 yılları arasında Nuh Tufanı'nın gerçekleştiği aktarılmaktadır.⁹²

Hazreti Nuh'un oğulları Sam'ın Suriye ve Arabistan halkının, Yafes'in Türk topluluklarının ve Ham'ın da Zencilerin atası olduğu belirtilmektedir. Hazreti Âdem ile başlayan insanlık tarihi iki bin yılda insanların dünyanın farklı bölgelerine göçleri ve çoğalmasi ile tarımın, bağcılığın ve devletleşenin gelişip medeniyetin normale döndüğü dönemin bu zamanda olduğu belirtildikten sonra dünyanın yedi harikasından kabul edilen Babil Kulesi ve Asma Bahçelerinin Babilliler tarafından yapıldıkları aktarılmaktadır.⁹³ Yemen ve Hicaz bölgelerinde medeniyetler oluştuğu ve İran ile Mısır'ın bunlardan daha eski medeniyetler olduğu iddiasının doğru olabileceği aktarılmaktadır.

2.2.3. 2600 – 800 Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Eserde, Asur devletinin kurulması, Süryanilerin varlığı, Mısır uygarlığının ortaya çıkışının yanında Çin'de büyük bir sel baskını olduktan sonra Çin'in yükselme devrine girdiğini aktarılmaktadır. Hazreti İbrahim, İshak, İsmail, Lut, Eyüp ve Yakup Peygamberlerin bu devirde yaşadığı bahsedilmektedir. Türklerin tarih sahnesine

⁹⁰ Semaya yükseliş anlamına gelen Miraç, tek tanrılı inançlar yanında Hint ve İran mitolojilerinde de görülmektedir. İslamiyette ise ilk defa Hz. Muhammed'in miraca çıktığına inanılmaktadır. Deytaylı bilgi için bkz. Salih Sabri Yavuz, "Mi'rac", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2020, C. 30, s. 132 – 135.

⁹¹ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 7.

⁹² Nuh Tufanı'nın gerçekleşme zamanı ile ilgili olarak bkz. Hayati AYDIN, "Şüphe Edilmez Bir Hakikat Olarak Hz. Nuh Ve Tufan Olayı", Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 14, 2019, s. 43., Ayrıca Nuh Tufanı ile ilgili bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Tûfan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, C. 41, s. 319-322.

⁹³ Babil Kralı Nabukadnezar tarafından yaptırıldığı kabul edilen Babil Kulesi ve Babil Asma için bkz. Meliha Aklıbaşında; Ömer Atabeyoğlu, Yahya Bulut, "Tarihte Kadınlara Adanmış Bahçeler", **İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi**, C. 2, S. Özel Sayı, 2011, s. 959.

çıkışının da M.Ö. 2200-2100 yılları arasında olduğu vurgulanmakta⁹⁴ ve Oğuz Kağan'ın da bu asırda yaşadığı belirtilmektedir.

Mısır, Babil ve Asur medeniyetleri gibi güçlü devletlerin bu dönemlerde yaşadığı belirtilmesi yanında Arap, Ermeni, Yunan, İran topraklarında da devletlerin ortaya çıktığı aktarılmaktadır. Yunanistan'da kahramanlık devri denilen dönemde yaşanmış bazı kahramanların tanrılaştırıldığı⁹⁵ ve ibadet yerleri yapıldığı belirtilmektedir.⁹⁶ Yunanistan'da bu yıllar arasında hukukun geliştiği, mahkemelerin kurulduğu, bilim ve sanatın geliştiği aktarılmaktadır.

Herkül, Aşil, Feridun, Zulkarneyn'in bu devirler arasında yaşadığı ve Truva savaşlarının bu yıllar da olduğu vurgulanır. Yunanistan'da Cumhuriyetler arası iç savaşı, Hazreti Davut ve Süleyman'ın dönemleri de aktarılmaktadır. M.Ö.900-800 yılları arası Küçük Peygamberler Devri olarak belirtildikten sonra bu peygamberlerin İsrail oğullarının tarikat şeyhleri gibi olduğu ifade edilmektedir.

2.3.Eserin İkinci Bölümü

Bu bölüm, 15. ve 100. sayfalar arasındaki 800 senelik olayları kapsamaktadır. M.Ö. 776 yılı ile Milat'a kadar olan yılların ele alındığı bir bölüm olup belirli zaman dilimleri ile olaylar açıklanmaya çalışılmıştır.

Yazar Birinci Bölümü yüzer yıllık bölümler halinde yazdığını bu sürelerin de 1000 veya 1100 yıllık bölümler halinde anlatılmasında olayların gün ve haftalarının tam olarak bilinmemesinin etkili olduğu belirtmektedir. Yazının olmamasından dolayı takvimlerin bölgelere ve kavimlere göre uyumsuzluk gösterdiği ve ispatalanmalarının zorluğu vurgulanmaktadır. Eserinde gereksiz yer işgali yapmamak adına önemli olayların olmadığı yılların yazılmadığı aktarılır. Yazar bütün tarihi olayları Yaratılış ve Hazreti İsa'nın doğumu arasında aktardığını gerekçeleri ile

⁹⁴ Türklerin tarih sahnesine çıkış tarihi olarak M.Ö. 1050 yılı gösterilmektedir. Bilgi için bkz. Neşet Çağatay, "Türklerin Tarihteki Yeri Ve Millî Özellikleri", *Erdem*, 8.23, 1996, s. 503-528.

⁹⁵ İnsanın doğasında olan güce karşı saygı zamanla güce tapınmayı ortaya çıkarmaktadır. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Athanassios Laftsidis, *Homeros'ta Yunan Kahraman Tipleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü Yunan Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1993, s. 18.

⁹⁶ Detaylı bilgi için bkz. Dona Rosenberg, *Dünya Mitolojisi (Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi)*, (çev. Komisyon) imge Kitabevi, İstanbul 2003, s. 31-42.

anlatmaktadır. Milat'ın tarihçiler tarafından genel kabul görmesinden dolayı yazar da bu tarihi esas aldığını vurgulamaktadır.

Yazar bu bölümde, Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışının, Yaratılıştan 64, Hazreti Musa'dan 31, Hazreti İsa'dan ise 14 asır ve Hicret'ten 699 sene sonra olduğuna dair hesaplamalarını da eklemektedir. Yazar eserinin dünyada meydana gelen 6910 senelik olayların haritası gibi hükümet, devlet ve imar hadiselerinin karşılaştırmalı olarak anlatıldığını belirtmektedir.

2.3.1. 776 – 690 Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Musa Kazım, Yunanistan'da ilk olimpiyat oyunlarının başlaması ve sonrasında Olimpiyatların devam etmesi sürecini anlatmaktadır. Yunan şehir devletlerinde farklı yönetim şekillerinin (Eforlar denilen memuriyetlerin oluşturulması, Atina'da Arhont denilen yöneticilerin hâkimiyeti ve Şerefat Usulü gibi) kurulmasını da anlatan yazar, bu yönetimlerle ilgili kendi fikirlerini de eklemektedir.⁹⁷ Yunan şehir devletlerinin Karadeniz'i Gürcistan'a kadar kontrol altına almaları, Anadolu'nun batısında yerleşim yerleri kurmaları ve Akdeniz adalarına hâkimiyet için yaptıkları mücadeleleri kronolojik olarak anlatmaktadır. Yazar eserinde Yunanlı devletlerin iskân faaliyetlerini ve sömürgecilik çalışmalarını da kronolojik süreç içerisinde aktarır. M.Ö. 690'lı yıllarda Yunan topraklarının dünyanın merkezi olduğu da vurgulamaktadır.⁹⁸

Asur Devleti'ndeki siyasi gelişmeler, Asur Devleti'nin üç şubeye ayrılması ve Asurluların İsrailîlerle olan mücadeleleri anlatılmaktadır. İsrailî yöneticiler Asur Devletine cizye vergisi vermeye başlamalarına da değinilmiştir. İsrailîoğullarının Hazreti Musa'nın dininden uzaklaşarak yıldızlara ve kâhinliğe yönelmeleri de yine bu bölümde ele alınan bir diğer meseledir.

Roma'da Romulus'un yönetimi tekeline alması, kardeşini öldürtmesi ve Roma Devleti'nin nüfusunu arttırmak adına çevredeki kabilelerle olan ilişkileri de

⁹⁷ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 21.

⁹⁸ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 24.

anlatılmaktadır. Mısır Devleti'nin ise sülâlelerle yönetildiği farklı dönemler ve Habeşlilerle savaşları kronolojik süreç içerisinde aktarılmaktadır.

2.3.2. 690 – 430 Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Rodos ve Girit Adası'ndaki Yunanlılar'ın Sicilya Adası'na da yerleşerek burada Yunan kültürünü yaydıklarını anlatan yazar, İkinci Messina Savaşı'nda Spartalı askerler gibi kahramanların ön plana çıktığını, kahramanlaşan bu kişilerin zamanla toplum tarafından tanrılaştırıldığından bahsetmektedir. M.Ö. 665'de Yunanistan'da edebi çalışmaların önem kazanmaya başladığı da belirtilmektedir. Hiciv usûlünün Tales, Arşilok ve Simonid gibi şairler tarafından geliştirildiğinden bahsedilmiştir. M.Ö.624'te Atina'da Drakon, sert kanunlar yaparak Yunan topraklarında düzen sağlamaya çalıştığı, M.Ö. 595'te Solon Atina'da Kanun-ı Esasi hazırlatarak toplumsal sınıflar arasında sorunları çözmek için toplumu dört sınıfa ayırdığı ve seçimler yapılarak bir meclis açıldığı açıklanmaktadır.

M.Ö. 600'de İzmir'de İyonya medeniyetini kuran Yunanlıların İzmir'in Foça ahalisini Fransa'ya göç ettirerek Marsilya kasabasını kurduğu vurgulanmaktadır.⁹⁹ Diana (Artemis) Mabedi'nin inşa edildiğinden bahsedildikten sonra Yunan edebiyatında etkisi olan masallarıyla ün kazanan Ezop'un M.Ö. 564'te Delf Mabedi'nde öldürüldüğü belirtilmektedir.

Yehuda Kralı olan Manasenin Yusa'i peygamberi katletmesinden dolayı Asurlar tarafından esir edilip Babil'e getirildiği daha sonra M.Ö. 597'de Kudüs'e giren Nebukadnezar'ın Yahudileri ve krallarını Bâbil'e götürdüğünü aktarmaktadır. M.Ö. 587'de ise Asurlar'ın Kudüs'e girerek Hazreti Süleyman Mabedini ile tüm

⁹⁹ Tarihte ilk olarak MÖ 6. yüzyılda 12 İon şehrinden biri olan Phokaialı (bugünkü adıyla Foça) denizcilerin kurduğu Marsilya şehri, zamanla eski liman denilen Vieux Port (Eski Limanı) etrafında genişleyerek bugünkü halini almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Vikipedi Özgür Ansiklopedi, Marsilya, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Marsilya>. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2024.

tarihi eserleri tahrip ettiğini ve Yahudi yöneticileri aileleriyle katlederek Yahudileri Babile sürgün ettiği vurgulanmaktadır.

M.Ö. 535’de Hazreti Danyal Aleyhisselam’ın çalışmaları ile Babil’de sürgünde olan Yahudilerin Suriye topraklarına geri gönderildikleri, M.Ö. 516’da Kudüs Mabedi’nin tamir edilerek ibadete açıldığı belirtilmektedir. Yazar Asur ve Babil devletlerinin tarihleri ile ilgili yeterli çalışma yapılmadığından da yakınmaktadır.

M.Ö. 670’de Mısır Medeniyeti Yirminci Sülale tarafından yönetilirken Non (Nom) denilen eyaletler kurulduğu belirtilmektedir. Yazar sülalelere göre tarihlendirmelerin yapılmasının Mısır tarihini öğrenmeyi kolaylaştırdığını savunmaktadır.

M.Ö.635’li yıllarda Karadeniz’in Kuzeyinde etkili olan Türk ve Tatar olduğunu iddia edilen Sitlerin Suriye’den Mısır’a kadar olan bölgede etkili oldukları belirtilmektedir. Sitlerin Mısır’ı Psamtikos döneminde vergiye bağladıkları da aktarılmaktadır.

Bu yıllar arasında, Çin’de Tao inancının ortaya çıktığı, Laoçe ve Konfüçyüs gibi düşünürlerin kendi öğretilerini içeren prensiplerini sistemleştirdiği aktarılmaktadır.¹⁰⁰

İran Şahı Keyhüsrev’in İyon şehir devletlerini ve Lidya Kralı Krezüsü mağlup ederek Anadolu’da hâkimiyet kurmaya çalıştığı belirtilmektedir. Daha sonraları Keyhüsrev’in bir kadın hükümdar-savaşçı tarafından öldürüldüğü aktarılmaktadır.¹⁰¹ Hazinesinin çokluğu ile övünen Krezüsün mağlubiyet sonrası ne

¹⁰⁰ Çin inanç sisteminin ortaya çıkışı ve şekillenmesi ile ilgili olarak bkz. Muhammed Enes Kala, “Kadim Çin Ahlak Felsefesinin Kurucu Çerçevesi–Konfüçyüs-Laozi-Mozi”, **TYB Akademi**, 2017, 20, s. 69-95.

¹⁰¹ Keyhüsrev’in öldürülmesi ile ilgili yazarın verdiği bilgilerle ilgili olarak, bahse konu sözleri söylen kadın Tomris Hatun ve ilgili İran Şahının da Kiros olduğu görülecektir. Konuyla ilgili olarak bkz. Ayşe Nur Morkoç, “Eskiçağ Türk Devletlerinde Diplomasi ve Kadın”, **Türk Dünyasında Alp Kadın Sempozyumu Bildirisi**, Gazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara 8-10 Mart 2022, s. 66.

kadar güçsüz olduğunu ifade eden (Ah Solon) ifadesini kullandığı aktarılır.¹⁰² İran’da Zerdüş’tün Zend Avesta adlı kitabını M.Ö. 521’de yazdığını¹⁰³ açıklamaktadır.

M.Ö.510’da Roma’da yönetim şeklinde değişiklik yapılarak Krallıktan Cumhuriyete geçiş yapıldığı, Roma devletinde idari ve hukuki sistemlerin oluşması sürecinin başladığı¹⁰⁴, M.Ö. 493’de Roma’da halkın haklarını koruma ve yönetimde adil bir şekilde temsil edebileceği düşünülen Tribüne Usulü uygulamasına geçildiği aktarılmaktadır. Roma toplumundaki Patrici ve Plep topluluklarının sorunlarını çözmek amacıyla Cumhuriyet devri Romasında 12 levha kanunlarının M.Ö. 448’de yayınlandığı aktarılmaktadır.¹⁰⁵

Antik Yunan şairleri arasında genç yaşına rağmen yazdığı Tragedya ve Drama yazıları ile dikkat çekmeye başlayan Eşil (Aşil, Aiskhylos) M.Ö. 499’da eserlerini yayınlamaya başladığı ve M.Ö. 490’da İran ile Yunanlılar arasında yapılan Maraton (Marathon) Savaşı adıyla anılan bu savaşı Yunanlı şair Eşil (Aşil, Aiskhylos)’in de bizzat katıldığı belirtilmektedir. İran-Pers orduları denizden ve karadan yaptıkları Artemision ve Termopilia Savaşlarında da yenilerek Yunan topraklarından çekildikleri aktarılmaktadır. Tarihin babası kabul edilen, gezdiği ülkelerdeki gelenek ve görenekleri, savaşları, asker sayılarını ve her türlü sanat eserleri gibi olayları anlatan önemli şahsiyet Heredot’un 9 kitaptan oluşan Historia adlı eseri M.Ö. 478’de tamamlanmıştı. MÖ 431’de Atina ve Sparta şehir devletleri arasındaki rekabetten kaynaklı Peloponez Savaşları başladığı belirtilmektedir.

¹⁰² Rivayete göre Krezüs, Yunanlı devlet ve hukuk adamı Solona zenginliği ve devletin gücüyle ilgili gösteriş yapmasının Solon tarafından önemsiz görülmesi, lüks ve şatafatı küçük görmesini kabul etmeyen Krezüs, (Ah Solon) diye bağırarak Solonun ne kadar haklı olduğunu tarihe kanıtlamıştır.

¹⁰³ Nîmet Yıldırım, “Zerdüş’tün Kutsal Kitabı Avesta”. **Şarkiyat Mecmuası**, S. 18 (Kasım 2011), s. 147-70, Zerdüştlük inancı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. CAN Cahit, “Zerdüşçülük, Zerdüş Ve Hukuk (Avesta)”, **Ankara Ünivmemersitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 25(1), s. 273-288.

¹⁰⁴ Roma imparatorluğunda yönetimdeki değişikliklerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Nurcan Barman, “Cumhuriyetten İmparatorluğa Geçiş Sürecinde Roma’da Yaşanan Siyasi ve İdari Yapıdaki Değişim ve Dönüşümler”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, 2 (3), s. 884-895, ayrıca bkz. Ş. T. Akman, “Roma Antikitesinde Sosyal Politik Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı Ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2(2), s. 89-107.

¹⁰⁵ 12 Levha Kanunları ile ilgili bkz. Ethem, Dönmez, “Antik Roma Uygarlığı’nın İlk Yazılı Yasaları “Leges Duodecim Tabularum” Üzerinde Hellen Hukuku’nun Tesirleri”, **Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi**, 7(2), s. 1027-1066.

2.3.3. 430 – 200 Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Avrupa kaynaklarının Hipokrat,¹⁰⁶ İslam kaynaklarının ise Lokman Hekim¹⁰⁷ olarak kabul ettikleri ünlü tıpçı M.Ö. 430'da ününün Bodrum'dan dünyaya yayılmaya başladığı aktarılmaktadır.¹⁰⁸ Hipokrat'ın M.Ö. 357'de vefat ettiği belirtilmektedir. Yunan şehir devletlerinden olan Atina ve Sparta arasındaki üstünlük sağlama savaşları M.Ö. 431'den M.Ö. 404'e kadar devam ettiği ve bu süreçte Sparta'nın Atina'ya karşı Perslerden yardım istedikleri ve yapılan savaşları kaybeden Atina şehir devletinin bölgedeki üstünlüğünü kaybettiği açıklanmıştır. Bölgede etkisi artan Spartalılar zamanla zorbalık derecesinde baskı kurarak Yunanistan'a hâkim olmaya çalıştıkları aktarılmaktadır.

M.Ö. 399'da Yunan filozof Sokrates'in savunduğu fikirlerin öğrencilerini ve Atinalı gençleri zehirlemeye yönelik olduğu iddialarıyla suçlanmasının ardından yapılan yargılamalar sonrası Atina'da zehirlenilerek idam edildiği, arkadaşı ve öğrencisi olan Platon'un da kaçmak zorunda kaldığı anlatılmıştır. Atinalı edebiyatçı Aristofanes, Kadınlar Meclisi ya da Kadınlar Mecliste adlı eseriyle dönemin siyasetini, siyasetçilerini ve kültürünü cinsel öğeleri de kullanarak eleştirdiği eserini yazdığı ve oynattırdığı belirtilmektedir. Astronomi biliminin gelişiminde ve sistemleştirilmesinde etkili olan önemli isimlerden biri Eudoxus (Udoks)'tur. Udoks evreni dairesel hareketli kürelerle açıklamaya çalışmış ve bir yılı 365 gün olarak hesapladığı aktarılmaktadır.

Makedonyalı Filip'in tahta çıkması ve Makedonyalıların tarih sahnesinde dikkat çekmesinin M.Ö. 359'dan sonra olduğu ve Büyük İskender'in ise M.Ö. 356'da doğduğu belirtilir. M.Ö. 342'de Makedonyalı Filip'in oğlu İskender 13 yaşına

¹⁰⁶ Tıbbın babası veya mucidi olarak kabul edilen Hipokrat, Asklepiyon sağlık merkezinde tıp öğrenimi ve dini eğitimini tamamlamıştı. Kendi gözlem ve çalışmaları ile edindiği bilgiler tıp bilimine çok büyük etkiler yapmıştı. Detaylı bilgi için bkz. Ayşegül Demirhan Erdemir, "Hipokrat'ın Tıp Tarihindeki Yeri Ve Bazı Sonuçlar", **Anadolu Tıbbi Dergisi**, 1(1), s. 1-14.

¹⁰⁷ Yazar eserinde Hipokrat'ın Lokman Hekim olduğunu iddia etse de bazı İslam kaynaklarında Lokman Hekim olarak kabul edilen kişi Yemen bölgesinde yaşamış, Ad kavmine mensup olduğu varsayılmaktadır. Bu konuda bkz. Ömer Faruk Harman, "Lokman", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, C. 27, s. 205-206.

¹⁰⁸ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 52.

geldiğine Aristo Makedonya Sarayına davet edildiği, İskender'e öğretmenlik ve danışmalık yaptığı anlatılır. Aristo Atina'da Lykeion diye adlandırılan yerinden dolayı da Lise denilen Peripatetikos (gezinenler, gezginler) okulunu kurduğu aktarılır.¹⁰⁹ Makedonyalı Büyük İskender'in kazandığı, Bursa vilayetindeki Granik Suyu yakınında M.Ö. 334'de Granikos Savaşı Makedonya ve Pers orduları arasında yapıldığını açıklar.¹¹⁰ Makedonyalı Büyük İskender Perslerle Antakya'da M.Ö 333 İssos Muharebesi'ni de yaptıktan sonra Suriye, Filistin ve Gazze üzerinden Mısır'a kadar ulaştığı ve MÖ 331'de Mısır'ı aldığı aktarılır. Büyük İskender'in Suriye ve Irak üzerinden Hindistan'a kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına aldığını belirtir. Büyük İskender'in Hindistan'dan Babil'e geldiği ve burada vefat ettiği anlatılmaktadır.¹¹¹ Onun ölümünden sonra devletin komutanları arasında taksim edildiği, bunların kendi krallıklarını ilan ettikleri ve daha sonra bu komutanların birbirleri ile mücadele etmeye başladıkları belirtilmektedir.

Yazar, dünya tarihinde bankacılığın başlangıcının Roma'da MÖ 352'de olabileceğini belirtmekte ve faiz oranları ile ilgili düzenlemelerin yapıldığını aktarmaktadır.¹¹² İtalya'nın güneyinde yaşayan dağınık Samnit köylüleri daha çok dağlık bölgelerde yaşamalarının da etkisiyle savaşçılık özellikleri çok gelişmiş bir topluluk olduğunu belirten yazar, Roma ve Latin birliğinin saldırılarına karşı Samnitler'in konfederasyon kurarak M.Ö. 343'den itibaren Romalılara karşı Samnit Savaşları'nda mücadele etmeye başladıklarını belirtmektedir.

Roma – Kartaca Savaşları (1.Pön Savaşları)'nın MÖ 264'te başladığı ve MÖ 241'e kadar sürdüğünü belirten yazar, Anibal (Hanibal)'ın İtalya'ya yönelik seferler

¹⁰⁹ Lise adı verilen bu okulda felsefe, mantık, siyaset, edebiyat, fizik, matematik gibi birçok bilim dalında eğitim ve öğrenim yapılmıştır. Bkz. Niyazi Öktem, "Antik Yunan Felsefesi", **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 39 (1-4), 1974, s. 382.

¹¹⁰ Biga Çayı, bugün Çanakkale'ye bağlı bir yer.

¹¹¹ Büyük İskender Hindistan hâkimiyetinden sonra Babil'de iken burada ateşli bir hastalık olan sivrisinek ısırması ile ortaya çıkan humma hastalığına yakalandı ve M.Ö. 323'de 10 Haziran günü 34 yaşında vefat etti.

¹¹² Dünyada bankacılığa benzer uygulamaların kökenleri Mezopotamya ve Yunan Medeniyetlerinde M.Ö. 3500'lü yıllara kadar dayandırılrsa da günümüz anlayışına yakın bankacılık, ticaretin gelişmesi ve paranın kullanılmaya başlanması ile ortaya çıktığı söylenebilir. Bankacılık sistemi ile ilgili bkz. Filiz Yetiz, "Bankacılığın Doğuşu Ve Türk Bankacılık Sistemi", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 2, 2016, s. 107-117.

yaptığını ve birçok başarılar kazandığını da anlatmıştır.¹¹³ İtalya üzerine sefere çıkan Anibal (Hanibal), 16 yıl kadar İtalya'da kalmış olsa da amacına ulaşamadığı ve Tunus'a geri döndüğü aktarılmıştır.¹¹⁴ Scipio'nun komutasındaki Roma ordusunun Afrika'da Kartaca ordusu ile MÖ 202'de Zama Savaşını yaptığı ve Romalılar'ın bu savaşları kazandığı da belirtilmiştir.

Rodos Heykeli'nin, M.Ö. 298'de yapıldığı ve liman girişine yerleştirildiği, fakat daha sonra M.Ö. 228 ve M.Ö. 226'daki depremler sonrası yıkıldığı aktarılmaktadır.¹¹⁵

Yazar eserinde Buda'nın doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemekle beraber Budizm'im mezhep olarak yayılmasını M.Ö. 260 olduğunu belirtmektedir.¹¹⁶ Çin'de Hanedanlıkların yönetimlerini dönemler halinde aktarmaktadır.¹¹⁷

2.3.4. 200 – 1 Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Makedonya Krallığının Yunanistan topraklarına yayılma çalışmaları, Roma'ya karşı Kartacalı Hanibal ile ortak hareket etmeleri, Selevkoslar ve Ptelomeler ile anlaşmalar yapması gibi sebepler, Makedonya Savaşlarının başlamasına etki ettiği belirtilir. Kartacalı Hannibal (Anibal)'ın Roma aleyhinde

¹¹³ Antik dönemden günümüze kadar adını duyurmayı başaran önemli tarihi şahsiyetlerden biri de Kartacalı Hannibal'dır. Babasının Romalılara yenildiği Pön Savaşları sırasında küçük bir çocuktu. Babasının bu yenilgisinden duyduğu acı Hanibal'ın da Roma'ya karşı nefretine etki etmiş olabilir. Mithat Aydın; Süleyman İNAN (Ed.), **Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara Kasım 2020, s. 713.

¹¹⁴ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 79.

¹¹⁵ Antik dönemin yedi harikasıdan biri kabul edilen Rodos Heykeli, Chares adlı biri tarafından bronz bir heykel olarak yontulmuştu. Heykel elinde bir fener tuttuğundan dolayı Rodos Feneri olarak da biliniyordu. Bu heykelin elindeki fener denizcilerin yolunu aydınlatması amacıyla yapıldığına inanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Mark Cartwright, "Rodos." (Çev. Burak Yıldız), **World History Encyclopedia**. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-534/rodos/>. (Mart 19, 2013), Erişim Tarihi: 17.11.2023.

¹¹⁶ Budizm'in kurucusu Buda'nın doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber Hindistan'da MÖ 563'de doğduğu kabul edilir. Bkz. Aliya Şarafullina, **Budizm'de ve Tibet Budizm'inde İnanç Esasları**, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Bursa 2013, s. 6.

¹¹⁷ Çin'de Hanedanlıkların yönetimi, antik dönemde MÖ 2070'den itibaren Xia, Shang ve Zhou hanedanları görülürken imparatorluk döneminde MÖ 221'de Qin, Han ve Jin Hanedanlarından sonra Çin Halk Cumhuriyeti kurulana kadar sülalelerin yönetimi Çin'de etkili olduğu görülecektir. Bilgi için bkz. Kadir Caner Doğan; Sadi Arslan, "Antik Ve İmparatorluk Çin'inde Hanedanlıklar Bürokrasisi: Weberyen Bir Bakış", **Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi**, C. 4, S. 1, s. 72.

faaliyetleri olduğu iddiaları üzerine Roma'nın kendisini Kartaca'dan alınacağını anlayan Hannibal, Selevkos Kralı Antiokos'a sığındığı, burada bulunduğu zaman diliminde Antiokos ile birlikte Roma'ya karşı savaştığı anlatılır. Selevkosların aldıkları yenilgiler sonrası Anadolu'dan çekilmesi üzerine bu devlete bağlı Bitinya Krallığına sığınmak zorunda kalan Hanibal, burada da Roma'ya karşı etkili savaşlar yapsa da Roma Orduları'na yenilmiş ve Bitinya Devleti tarafından Romalılara teslim edileceğini anlayınca M.Ö. 183'de zehir içerek intihar ettiği aktarılmaktadır. Roma Senatosundan gelen talepler doğrultusunda Kartaca Devleti'ne karşı kazanılan zaferler sonrası Kartaca Roma'ya bağlı bir Afrika Eyaleti'ne dönüştürüldüğü belirtilir.

Roma'da Patrici ve Plep mücadelelerinin toplumsal huzuru bozduğu gerekçesiyle halkı temsil eden Tribün (Tribünüs Plebis) vekillerin yetkilendirildiği belirtilmektedir. Roma'da M.Ö. 119'da uygulanmaya başlayan Tribünâ usulünün daha önce de Romalılar tarafından uygulandığı belirtilmektedir.¹¹⁸

Roma orduları Pidna (Pydna) Savaşında Makedonya-Yunan Şehir devletleri ittifak ordularını yenmesi, Makedonya Krallığının parçalanmasına yol açmış, Makedonya Roma'ya bağlı ve vergi veren dört bölgeye ayrıldığı aktarılmaktadır. yazar, Roma'ya karşı Almanya'nın kuzey topraklarında Kelt-Germen karşımı topluluk oldukları tahmin edilen Simbir (Simber, Cimbir) ve Töto (Toton, Teuton) topluluklar birleşerek M.Ö. 104'de Roma ordusunu mağlup etmeleri sonrası Roma'da Cumhuriyet yönetimi çöküşe doğru gittiği vurgulanmaktadır. Avrupa'da gücünü tekrardan sağlamaya çalışan Roma, Anadolu'da büyük bir güç haline gelen Pontus Kralı Mithradat'ı itaat altına almak için M.Ö. 88'den itibaren Mithridates Savaşlarını yapmaya başladığı ve Roma ordusunun bu savaşta büyük bir yenilgi aldığı da anlatılmaktadır.

Yazar, M.Ö. 135'de Moğollar ve Çin arasında meydana gelen büyük savaşları açıkladıktan sonra Türk tarihi ile ilgili olarak da Mösyö Kahon'un Türklere dair

¹¹⁸ Roma'da toplumun alt tabakasının çıkardıkları isyanları durdurmak amacıyla kurulan bu sistemde halkı temsil eden vekiller seçilmiştir. Bkz. Kazım, **Muhtıra-i Rical...**, s. 44.

eserinin okunması tavsiyesini yapmaktadır.¹¹⁹ (Yazar tüm eser boyunca bu tarz ara bilgiler de aktardığı görülmektedir.)

MÖ 107’de Kudüs Yahudileri İran’ın baskısından kurtularak Makabe (Makkabe, Makkabi) Hanedanlığında¹²⁰ yaşamaya başladıkları, bu dönem için Kâhinler Devri¹²¹ denmekte olduğu belirtilmektedir. Yazar, Papaların din gücünü kullanmayı bu kâhinlerden öğrendiklerini iddia etmektedir. Makkabilerin¹²² yönetimlerinin M.Ö. 40’da sona erdiği ve yerine Herod Hanedanı’nın geçtiği ve Yahudilerin Roma baskılarından bir süreliğine kurtuldukları aktarılır.

Roma’da Senato tarafından yetkileri arttırılan Sulla (Silla) anayasada aristokratların yetkilerini arttırdığı, ölene kadar diktatörlük yetkilerini kendinde topladığı ve Plep Tribünlerinin yetkilerini azaltarak halkın yönetimdeki etkisini azaltması, Roma’da dengeleri aristokrat senatörler lehinde değiştirdiğini aktarmaktadır. Sulla’nın M.Ö. 79’dan sonra yönetimden çekilmesinden sonra yönetimde Pompe’in etkisinin arttığı ve Anadolu’da Mihridat’ı yendikten sonra Suriye topraklarında da Selevkos Devleti’ne son verdiği anlatılmaktadır. Roma Senatosunun desteğini alan Pompei, Cesar (Sezar) ve Krassuz (Crassus) arasında yönetim ve askerlik alanında eşit güç dağılımını esas alan Birinci Triumvirlik adı verilen anlaşmanın imzalandığından bahsedilir.¹²³ Romalı tarihçi ve Roma Tarihi adlı çok geniş kapsamlı bir esere sahip olan Tit Liv (Tittus Livius) M.Ö.59’da doğduğu da aktarılır.¹²⁴

¹¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti’nde Kemalizm Milliyetçiliğinin de yerleşmesinde etkisi görülmüş, Moiz Kohen Tekin Alp (Munis Tekinalp) Bkz. Murat Kılıç, “Tekinalp”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2019, C. Ek-2, s. 586-587.

¹²⁰ Makabe (Makkabe, Makkabi) Hanedanlığı ilgili bilgi için bkz. Tolga Savaş Altınel, “Soyun Önemi Bağlamında Yahudi-Haşmoni Krallığı ve Vaftizci Yahya”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 52, Haziran 2017, s.117.

¹²¹ Makkabe yöneticileri halk üzerinde etkilerini arttırmak için kendilerini Kâhin olarak tanıtıyorlardı.

¹²² Makkabiler döneminde Hazreti Nuh kanunlarının da ortaya çıktığı kabul edilir. Bkz. Eldar Hasanov, “Nuh Kanunları’nın Kökeniyle İlgili Görüşler Üzerine”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, s. 207.

¹²³ Buna göre eşit olacak şekilde her Triumvir’in yetkileri 5 yılına verilecekti. Triumvirlikle ilgili olarak bkz. Orhan Yılmaz, “Caesar ve II. Pharnakes’in Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme”, **21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum**, C.4, S.11, s. 63. Ayrıca bkz. Kevser Taşdöner, “Romalı Triumvir Marcus Antonius’un Anadolu’da Siyasi Düzenlemeleri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 31, S. 51 (Mayıs 2012), s. 210.

¹²⁴ Bkz. Tittus Livius, **Roma Tarihi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları**, (Çev. Sabahat Şenbark), İstanbul 1992.

Yazar, Sezar'ın Avrupa'da birçok askeri başarılar kazandığını Krassuz'un ise Asya'da Partlara karşı yaptığı savaşlarda başarısız olarak Suriye'ye geri dönmek zorunda kaldığını belirtir. Pompe ile Sezar'ın M.Ö. 49'dan sonra aralarının açılmaya başladığı ve bu durum Pompe'in Mısır'a kaçarken öldürülmesine kadar devam ettiğini aktarır. Sezar, Karadeniz bölgesine yaptığı sefer sonrası Tokat'ta söylediği ve Roma'ya üç kelimelik mektup olarak da gönderdiği “Veni, Vidi, Vici- geldim, gördüm, yendim” şeklindeki meşhur sözüyle seferini özetlediği belirtilir. Sezar'ın kendini ömür boyu diktatör ilan etmesi, adına paralar bastırması, gücünün çok fazla artması gibi gelişmelerin Sezar'ın düşmanları tarafından M.Ö. 45'te Senato'da birçok kişinin bıçaklı saldırısı sonucu öldürülmesine yol açtığı aktarılmaktadır.

Roma'da Marcus Antonius, Aemilius Lepidus ve Octavianus'un çalışmaları sonucu İkinci Triumvirlik kurulduktan sonra devlet içinde otorite sağlanamadığı ve Sezar'ın katillerine karşı mücadeleler başladığı aktarılmaktadır. M.Ö. 40'ta Octav ile Antuan'ın Roma'yı aralarında bölüştüklerini, Oktav'ın kuzeyde Cermen kabilelerini itaat altına alırken Antuan'ın Partlara karşı Suriye'deki savaşı kaytığını fakat Ermenilerle yapılan mücadeleler sonrası Ermenilerin itaatini sağladığını belirtmektedir. Her iki Triumvir'in faaliyetleri devam ederken M.Ö. 30'dan sonra Octav'ın, Antuan'ın kontrolündeki Mısır'ı hâkimiyetine aldığı ve Antuan ile yaptığı savaşı da kazanarak Antuan'ı etkisiz hale getirdiği belirtilmektedir. Mısır'dan dönen Oktav, kendisine muhalif olanları etkisiz hale getirdikten sonra M.Ö. 28'de Roma'da İmparatorluğunu ilan ettiğini ve Ogüst (August) ve büyük kâhin unvanlarını aldığını belirtir. Sonrasında ise Senato ve halk tarafından da “Ebu Vatan” unvanının verildiğini aktarmaktadır.

Rumi takvime göre Hazreti İsa 25 Kanûn-ı Evvelde, Miladi Takvimde ise 25 Aralık'ta doğduğu belirtilmektedir. Yahûdilerin zalim kralı Herod'un o yıl yaptırdığı genel bir nüfus sayımı sonrası Hz. İsa, Hz. Meryem'in nüfusuna kaydedilmiş denilmektedir.¹²⁵

¹²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “İsâ”, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, C. 22, s. 466.

2.4.Eserin Üçüncü Bölümü

Bu bölüm kitabın 101-147 sayfaları arasındaki tarihleri kapsamaktadır.

Yazar bu bölümle ilgili olarak: “*Bu bölüm 622 senelik olayları kapsamaktadır. Bu altı asırlık zaman diliminde Roma Devleti ikinci bir yükselme ve yok olma süreci yaşamıştır. Hazreti İsa’nın getirdiği dinin kolları ve şubelerinin (mezheplerin ortaya çıkışı) oluşması görüldü. Roma İmparatorluğu’nun barbar kabilelerle olan mücadeleler sonrası zayıf düşmesi ve parçalanmasından sonra Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları kuruldu. Doğu Roma’da bazı yenilikler yapılması ve İran’daki Sasani Devleti ile yapılan savaşlar bu 622 yıllık olayların önemli bir bölümünü oluşturdu. İkinci Bölüm rakamsal olarak 5000’den 1’e indi ve Üçüncü Bölüm olayları ise 1’den 1910’a çıkacaktır; bu metot miladi takvimin hesaplamalarına göre senelerin kolayca sayılabilmesini sağladığı için bütün tarihçiler tarafından kabul edilmiştir.*” şeklinde bilgiler aktarmaktadır.

Hazreti İsa’nın doğumundan itibaren bu dönemin gruplandırmasında önemli olaylar dikkate alınmıştır. Konuların çok geniş bir zaman dilimini içermesi ve önemli olayların yoğun olması gibi nedenlerle değerlendirmelerde sınırlandırma yapmanın zorluğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı gruplandırma yapılırken önemli olaylar dikkate alınmaya çalışılmıştır. Matbaa hatalarından kaynaklı olabilecek tarihlendirme hataları olduğu şekilde yazılmanın yanında doğru olan tarihlendirmeler de parantez içerisinde verilmeye çalışılmıştır.

2.4.1. 1-395 Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Yazar, Hazreti İsa’nın doğumundan (Milat) ¹²⁶ sonra meydana gelen gelişmeler incelendiğinde Roma İmparatorluğunda meydana gelen olayların önemini korumaya devam ettiği, Roma İmparatorluğuna yönelik Cermen-barbar kavimlerin saldırılarının devam ettiği ve bu baş kaldırılarının Roma İmparatorluğunu yıprattığı vurgulanmaktadır. Aynı zamanda M.Ö. 12’de Hz. İsa’nın Musevi din alimleri ile

¹²⁶ Bkz. Salime Leyla Gürkan, “Milat”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2020, C. 30, s. 57.

mücadele ettmesi ve M.Ö. 30'da vaftis edilmesinden de bahsedilmektedir. M.Ö. 33'te ise Hz. İsa'nın vefat ettiği belirtilmektedir. Miladi 40'lı yıllardan sonra Yahudi Kralı Herod, Hazreti İsa'nın havarilerini idam etmek amacıyla onları yakın takibe almaya başladığı ve bazı havarilerin yakalanarak idam edildikleri aktarılmaktadır.¹²⁷ M.Ö. 42'de Sen Piyer tarafından Roma'da Katolik kilisesi kurulduğu da belirtilmektedir.

Roma'da İmparator Neron devrinde birkaç büyük yangın çıktığı ve bu yangınlardan birini Hristiyanların çıkardığı ileri sürülerek birçok Hristiyan mahallesindeki Hristiyanların idam edilmesine neden olduğu vurgulanmıştır. Buna benzer gelişmelerle Hristiyanlar'ın baskı ve kontrol altına alınmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Bu dönemde Yahudiler de ekonomik olarak ezilmiş, Yahudilerin dini değerlerine yerel unsurlar tarafından saygısızlık yapılmış, geleneklerine saygı duyulmamış ve birçok Yahudinin katledildiği vurgulanmıştır. Bu tür gelişmeler sonucu M.S. 66'da büyük bir Yahudi isyanının çıkmasına giden sürecin başladığı aktarılmıştır. Zulmüyle meşhur Neron'un şöhrete olan düşkünlüğünün onun sonunu hazırladığı ve toplumsal bir mutabakat sonrası (Senato ve ahali tarafından) Miladi 68 yılında katledildiği belirtilmektedir. Yazar, Neron'un öz annesinin yönetimdeki etkisinden rahatsız olduğu için annesini öldürttüğünü ve daha sonra hamile eşi Pompeiya'yı da katlettirdiğini aktarmaktadır.¹²⁸

Roma İmparatorluğu'nun Avrupa'da hâkimiyet alanını genişleterek kuzeyde İngiltere'ye kadar büyüdüğü bir dönemde Avrupa kıyılarına yönelik M.S. 190'lı yıllarda Sarasinler'in saldırılarının görülmeye başladığı vurgulanmıştır.¹²⁹ Yazar, Miladi 200'lü yıllardan itibaren Roma İmparatorluğunda, devlet içinde başlayan bozulmaların yanında Partiyalar ve daha sonrasında ise Sasanilerle yapılan savaşların

¹²⁷ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 106.

¹²⁸ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s.106.

¹²⁹ Sarasinler şeklinde adlandırılan ve Avrupalılar tarafından barbar olarak görülen Arap kabilelerin saldırıları bu dönemden itibaren görülmeye başlamıştı. Bu Arap topluluklar farklı zamanlarda Akdeniz üzerinden Avrupa'ya karşı akınlarda bulunmuşlardı. Bkz. Cengiz Tomar, "Sarasinler", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, C. 36, s. 116-117.

da etkisiyle her alanda gerilemenin başladığını aktarmıştır.¹³⁰ Bunun yanında Barbar-Germen kabileleri ile olan mücadelelerinde de artış görüldüğünden bahsedilmiştir.

Yazar, Hristiyanlığın zamanla Roma imparatorları tarafından benimsendiğini ve 313 yılında **Milan (Milano) Fermanı** ile serbest bırakıldığını aktarmaktadır. Roma İmparatoru Konstantin'in, İstanbul şehrini (Bizans) 330'da Roma'nın ikinci başkenti yaptığını ve Roma'da yaşanan iç karışıklıklar ile dış saldırılar sonrası Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395'te ikiye ayrıldığından bahsetmektedir. Yazara göre bu olayla, dünya tarihinin birinci bölümü sona ermiş ve Orta Çağ başlamış oldu.¹³¹ Yazar, İlk Çağ 5395 sene olarak kabul etmektedir.¹³² Dünya tarihinin ikinci evresini ise 1058 sene olan Orta Çağ olarak sınıflandırmaktadır.¹³³

2.4.2. 395-619 Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Kavimler Göçünden sonraki dönemde, Uldız ve Alarik Han gibi hükümdarlarla birlikte Avrupa Hun Devleti ve diğer Türk topluluklarının Roma imparatorluğu üzerine seferler düzenledikleri, “Tanrının Kırbağı” olarak adlandırılan Atilla'nın seferlerinin Doğu ve Batı Roma üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu prensesi Honorya'ya kötü davranılması, Honorya'nın Atilla ile evlenme sürecini başlattığı söylenmektedir.¹³⁴

Roma İmparatorluğunda hanedan mensubu olmayan neferlikten ve kâtiplikten gelenler imparatorluğunu ilan ederek yönetimde etkili oldukları kötü bir yönetim sergiledikleri aktarılır.

¹³⁰ Fatma Çapan; Baran Güvenç, “Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü”, **21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum**, 6(18), s. 632.

¹³¹ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 129.

¹³² Günümüzde çağların ayırımında başlangıç olarak M.Ö. 3300'de Sümerlerin yazıyı bulmaları esas alındığından dolayı bu süre 3695 yıl kadar bir zamanı kapsamaktadır.

¹³³ Bu devir, Kavimler Göçünden (395) İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından Fatih Sultan Mehmet tarafından 1453 yılında fethine kadar süren süreci kapsamaktadır.

¹³⁴ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yılmaz, “Atilla'nın Siyasi Hayatı, Şahsiyeti Ve Karakteri”, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S. 1, s. 147.

Yazar: “Hazreti Muhammed’in dedesi Abdülmuttalib Hazretleri¹³⁵ Medine’de miladi 446 yılında doğdu. 541’de Hazreti Muhammed’in babası Abdullah¹³⁶, 555’te eşi Hazreti Hatice¹³⁷ ve 556’da ise annesi Hazreti Âmine¹³⁸ dünyaya geldi. Hazreti Abdullah 570’te vefat ederken Hazreti Muhammed Peygamber Efendimiz dünyaya teşrif ettiler.¹³⁹ Fil Vakası da bu yıl meydana gelmiştir.¹⁴⁰ Hazreti Âmine 576’da ve Hazreti Abdülmuttalib ise 578’de vefat etmiştir. 619 yılında ise Hazreti Hatice vefat etmiştir.” demektedir.

Avar Türklerinin 600’lü yıllarda Balkanlarda etkilerinin arttığını akataran yazar, Bizans İmparatorluğu ile Avar Türkleri arasında temasların başladığını söylemektedir. Avarlar ile Bizans imparatorluğu arasında mücadelelerin başladığını da belirtmektedir. Aynı dönemde Bizans İmparatorluğu ile İran-Sasani devleti arasında uzun yıllar süren savaşlar olduğu da anlatılmaktadır.¹⁴¹

2.5.Eserin Dördüncü Bölümü

Bu bölüm eserin 147. ve 258. sayfalarını kapsamaktadır. Yazar bu bölümde 677 yıllık olayları aktarmaktadır. Bu dönemde, Avrupa Devletlerinin oluşma süreci ve İslam dininin ortaya çıkmasının dünyada meydana getirdiği değişimlerden bahsedilmektedir. İslamiyet’in ortaya çıktığı dönemde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında meydana gelen gelişmeler anlatılmaktadır. Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasında sonra bugünkü Avrupa Devletleri kurulmaya sürecinde yaşanan iç ve dış mücadeleler de aktarılmıştır.

¹³⁵ Abdülmuttalib Hazretlerinin asıl adı Şeybe idi. Detaylı bilgi için bkz. H. Ahmet Sezikli, “Abdülmuttalib”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988 İstanbul, C. 1, s. 272-273.

¹³⁶ Detaylı bilgi için bkz. Bekir Topaloğlu, “Abdullah”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988 İstanbul, C. 1, s. 75.

¹³⁷ Bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, “Hatice”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 1997 İstanbul, C. 16, s. 465.

¹³⁸ Bilgi için bkz. Bekir TOPALOĞLU, “Âmine”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991 İstanbul, C. 3, s. 64.

¹³⁹ Bilgi için bkz. Mustafa FAYDA, “Muhammed”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 2020 Ankara, C. 30, s. 406.

¹⁴⁰ Kâbenin kutsallığını kabul edemeyen Ebrehe ve ordusunun Kâbeyi yıkmaya yönelik bir olay olan Fil Vakası ile ilgili olarak bkz. Mustafa Fayda, “Fil Vak’ası”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996 İstanbul, C. 13, s. 70-71.

¹⁴¹ Bu savaşların bir kısmı ile ilgili olarak bkz. Mehmet Özmenli, “V.-VI. Yüzyıllarda Bizans Devleti-Sasani Devleti-Ermeni Derebeylerinin Mücadeleleri ve Türkler”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 17, S. 3, 2008, s. 323-332, Gürhan Bahadır, “Anadolu’da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)”, **Electronic Turkish Studies**, 2011, 6.1. s. 707-726.

Sasanilerin Doğu Roma İmparatorluğu ile Anadolu topraklarında uzun yıllar savaşıması her iki devlete telafisi çok zor zararlar vermiştir. Yazar bu dönemde yapılan Bizans ve Sasani savaşlarının etkisiyle zayıflayan Sasani Devleti'nin Hz. Ömer devrinde yapılan seferler sonucu yıkıldığını ve daha sonra Emeviler devrine kadar devam eden mücadelelerle İran topraklarının tamamen İslam Devleti'nin hâkimiyetine girdiğini aktarmaktadır. Bu dönemin sonrasında Emevi-İslam Devleti ile Bizans İmparatorluğu'nun mücadele ettiği, yapılan mücadeleler sonucu Bizans Devleti'nin zayıfladığı, zamanla İslam devletlerinin Anadolu, Suriye ve Mısır coğrafyasına hâkim olduğundan bahsedilmektedir. Türk-İslam Devletlerinin de ortaya çıkmasıyla Bizans'ın bölgedeki gücünün büyük oranda kaybolduğu anlatılmıştır.

Bu bölümde Emevi Devletinin zayıflamasından sonra küçük devletlerin kurulduğu, Endülüs Emevi Devleti'nin Avrupa'da özellikle İspanya'da etkili olduğu aktarılmıştır. Asya'da ise, Cengiz Han'ın kurduğu Moğol Devleti'nin dünyanın birçok bölgesinde hâkimiyet kurduğu ve kurdukları devletlerle uzun yıllar hüküm sürdükleri aktarılmaktadır. İslam Medeniyetine yönelik Haçlı Seferlerinin yapıldığı da anlatılmıştır.

Yazar, kitabının ikinci baskısında açıklamaların ve detayların verilerek siyasi bir sözlük haline getirileceğini bu baskıda ise sadece olayların isimlerinin verilmesiyle yetinildiğini ve olayların hicri ve miladi tarihlerinin birlikte verileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda yazar bu bölümde başlangıç yılı olarak, Medine'ye hicreti esas almıştır. Bu bölüm, kitabın 147 ve 258'inci sayfaları arasındaki tarihleri kapsamaktadır.

2.5.1. 622 (1) – 1000 (391) Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Hazreti Muhammed'in Medine'ye göçü ile başlayan bu bölüm, Hicri takvim ve Miladi takvim birlikte tarihlendirme yapılmaya başlanmıştır. 622'de Medine İslam Devleti'nin kurulmasından sonra Hazreti Muhammed'in komutasında Bedir,

Uhud ve Hendek ¹⁴² Savaşları'nın meydan geldiği aktarılmaktadır. ¹⁴³ Aynı dönemde Bizans ve Sasani Savaşları anlatılarak Bizans'ın Diyarbakır'ı Sasanilerden aldıkları aktarılmaktadır. 626'da ise Avar ve İran ittifakının İstanbul'u kuşattığı ve Bizans İmparatoru Heraklios'un bu savaşta başarılı olduğundan bahsedilmektedir. Yazar daha sonra ise, Hz. Muhammed'in Hayber, Huneyn ve Tebük Savaşları'nı yaptığını ve yalancı peygamberlerle mücadele edildiğini de aktarmaktadır. 632 yılında Hazreti Muhammed'in ve beş buçuk ay sonra da kızı Hazreti Fatıma'nın vefatları da anlatılmaktadır.

Hazreti Ebubekir'le başlayıp Hazreti Ali ile sona eren Dört Halife (Hulefa-i Raşidin) Döneminde yapılan fetihler ve İslam devletinin teşkilatlanması ile ilgili yapılan çalışmalar anlatılmaktadır. ¹⁴⁴ Hazreti Osman döneminde başlayan iç karışıklıklar, Hazreti Osman'ın şehâdeti ile daha da artmış, Hazreti Ali döneminde, iç savaflara dönüşmüş ve Cemel Vakası gibi olaylarla İslam Âleminde kalıcı ayrılıkların temelleri atılmış ve “*Alevilik inancı alevlendirilmiş*” denilmektedir. ¹⁴⁵ Hazreti Ali ile Muaviye'nin Irak'ta Sıffin Savaşı ve Hakem Olayında karşı karşıya geldiği ve birçok Müslüman vefat ettiği aktarılmaktadır. Veysel (Üveysi) Karanî Hazretleri'nin 657'de vefat ettiğine de değinilmektedir. ¹⁴⁶

Hazreti Ali'nin vefatı sonrası Şam merkezli saltanat sistemine dayalı Emevi Devleti kurulmuş ve 671 yılında Emeviler, Muaviye devrinde İstanbul Kuşatmasını yapmış denilmektedir. ¹⁴⁷ 672'deki kuşatma sırasında Eyyüb El-Ensârî şehit olmuş ve kabri Bizans surlarına yakın bir yere defnedilmiştir. 676'de Bizans'ın, Suriye'deki

¹⁴² Hazreti Muhammed'in komutasında yapılan Gazveler ve yönetme yeteneği olan sahabelerin komutasında gönderdiği Seriyeye adlı seferler İslam Devletinin hâkimiyet alanının genişlemesi yanında mecburiyetler sonucu yapılmıştı. Bu savaşların yapılmasında Mekkeli Müşriklerin saldırılarının ve baskılarının da etkili olduğu görülecektir. Bilgi için bkz. Mustafa Soycan, “Hz. Peygamber'in Savaşlarının Ahlaki Boyutu”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 8 S. 1, Ocak-Bahar 2022, s. 480.

¹⁴³ Hz. Muhammed'in savaşları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, **Hz.**

Peygamberin Savaşları Ve Savaş Meydanları, (Çev. Salih Tuğ), Yağmur Yayınevi, İstanbul 1981.

¹⁴⁴ Hazreti Peygamberin vefatından sonra Hazreti Ebubekirle başlayıp Hazreti Ali ile sona eren ve İslam devleti yöneticilerinin seçimle belirlendiği döneme Dört Halife (Hulefa-i Raşidin) Dönemi olarak kabul edilmektedir. Bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hulefâ-yı Râşidin”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 1998 İstanbul, C. 18, s. 324.

¹⁴⁵ Kazım, **Muhtıra-i Rical...**, s. 154.

¹⁴⁶ Sıffin Savaşında Hazreti Ali'nin yanında savaşa katılan ve burada vefat eden Veysel (Üveysi) Karanî Hazretleri ile ilgili bilgi için bkz. Necdet Tosun, “Veysel Karanî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013 İstanbul, C. 43, s. 74-75.

¹⁴⁷ Muaviye devrinde İstanbul birçok kez kuşatılsa da alınamamıştı.

Marûnîler ile anlaşarak Suriye topraklarında Emevi Devleti'ni mağlup etmeyi başardıklarını ve Muaviye'nin yerine oğlu Yezid'i getirmesiyle Cumhuriyet Devri'nin sona erdiği aktarılmaktadır. 680 yılında Hazreti Hüseyin'in Kerbala'da şehit edilmesi sonrası İslam Devleti'nde Şia Mezhebi'nin ortaya çıktığından bahsedilmiştir.¹⁴⁸ Emeviler'in İslam coğrafyasında hakimiyetlerini güçlendirmeye çalıştıkları bu süreçte Emevi halifesi Abdülmelik'in ilk kez İslam Devleti'nde para bastırdığından anlatılmıştır. Daha öncesinde ise Araplar'ın Bizans ve İran paralarını kullandıkları aktarılır. Vizigotlar ve Emevi donanmalarının savaştığı da anlatılmaktadır. Aynı yıllarda İngiltere'de Hristiyanlığın benimsendiği, Lombarların Doğu (Bizans) İmparatorluğundan İtalya'yı aldıkları ve 651'de ise Sasani Devleti ki etkisi Ön Asya, Anadolu ve Mısır'da 426 yıl kadar görülen büyük bir devletin yıkıldığı anlatılmaktadır. 655'te Papa Sen Martin'in Roma'dan İstanbul'a naklinden sonra Monofizitler'in inançlarını Mısır ve birçok bölgede yaymaya çalıştıkları belirtilmektedir.¹⁴⁹ 679'da Bulgar Türkleri'nin Bizans'ı vergiye bağladıkları anlatılır. 680'li yıllarda Fransa'da ise iç çekişmeler ve hakimiyet mücadelelerinin olduğundan bahsedilir.

Emeviler döneminde Kuteybe bin Müslim'in, 700'lü yıllarda İslam dinini yaymak ve devletin hâkimiyet alanını genişletmek amacıyla Türkistan ve Hindistan coğrafyasına seferler düzenlediği aktarılmaktadır. 710-711 yıllarında ise Tarık bin Ziyad ve Musa bin Nasır komutasındaki İslam orduları İspanya'ya geçerek İslamiyet'in Avrupa'da yayılmasına çalıştıkları, İslam ordularının 732 Puvatya Savaşına kadar Avrupa'da ilerlemeye devam ettiklerinden bahsedilir. Emevilerin İspanya fetihlerinde kalıcılığı sağlamak için fethettikleri yerlere Mısır, Şam, Humus, Sayda, Yemen, Irak ve İran'dan getirilen nüfusu yerleştirdikleri aktarılır.

Emevi devletinde yaşanan iç karışıklıklar sonrası 750 yılında Bağdat merkezli Abbasi Devleti, Ebu'l-Abbass'ın saltanat ve hilafetini ilanı ile kurulmuş olduğuna değinilir. Fakat Kurtuba Şehri merkezli Endülüs Emeviler'in Abbasilere bağlılık

¹⁴⁸ Hazreti Muhammed'in torunu, Hazreti Ali'nin oğlu olan Hazreti Hüseyin'in şehit edilmesi ile ilgili olarak bkz. Hüseyin Yılmaz, "Kerbela Olayı ve Günümüze Yansıması", **MANAS Din Bilimleri Dergisi (MDBD)**, C. 2, S. 2, Aralık 2023, s. 71.

¹⁴⁹ Monofizitler, Hazreti İsa'nın Tanrılık ve insan olma özelliklerini aynı bedende taşıdığına inanlardır.

bildirmediklerini ve İspanya Valisi Abdurrahman'ın hükümdarlığını ilanı ile kendi devletlerini kurdukları aktarılır.

Yazar, 750'li yıllarda Fransa'da Karlovenj Hanedanı Pepen'in hükümdarlık ilanı ile saltanatını kurduğu, Pepen'in, İtalya'daki Lombar kavminin üzerine seferler düzenlediği ve Papa ile ittifak kurduklarından bahsedilir. Bizans İmparatorluğu ile de dostluk ilişkilerini geliştiren Pepen, Fransa'nın bazı bölgelerine hâkim olan Endülüs Müslümanlarını da bölgeden çıkardığı da aktarılır. Bulgarların İstanbul'u kuşatması üzerine Bizans İmparatoru Konstantin, Fransa Kralı Pependen yardım istediği aktarılmaktadır. 768'de Fransa Kralı Pepen'in vefatından sonra devlet oğulları arasında paylaştırılmış ve Avrupa topraklarının uzun bir süre Pepen'in oğulları tarafından yönetildiği anlatılmaktadır.

Yazarın eserinde, İmam-ı Azam Ebu Hanife, Abbasi Halifeleri tarafından kabul görmemiş, zorbalığa maruz kalmış ve 767 yılında vefat etmiş denilmektedir.¹⁵⁰ Maliki Mezhebinin kurucusu İmâm Mâlik'in 795'te Medine'de vefat ettiği, İmâm-ı Hanbel'in ise 855'te Bağdâd'ta vefat ettiğinden bahsedilmektedir.

Yazar, Abbasi halifesi Harun Reşid ile Kral Şarlman'ın dostluk ilişkileri kurmak ve geliştirmek için karşılıklı hediyeleşme gerçekleştirdikleri ve bu hediyeler arasında Hazret-i İsa'nın kabrinin (Kutsal Mezar Kilisesi) anahtarlarının da olduğu aktarılır. Kral Şarlman'ın Avrupa'dan gelen Hristiyan hacıların Kudüs'te konaklamaları için mekanlar yapma teklifinin de Harun Reşid tarafından kabul edildiği anlatılır. Şarlman'ın ölümünden sonra oğulları arasında çıkan taht kavgaları sonrası Frank Krallığı'nın Verdun Antlaşması ile paylaştırıldığında da bahsedilir.¹⁵¹

Yazar, Bizans İmparatorluğu'nun Balkanlardaki topraklarına yönelik 800'lü yıllarda Bulgar Türklerinin saldırılar yaptığı, Abbasiler'in de Suriye ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Bizans İmparatorluğu ile mücadeleler yaptığını aktarır. Aynı

¹⁵⁰ İmam-ı Azam Ebu Hanife dönemin yöneticilerine aykırı anlayıştaki fikirleri, muhalif ve eleştirel bir duruşunun olmasından dolayı kabul görmemişti. Ebu Hanife ile ilgi olarak bkz. Ahmet Ak, "İmam-ı Azâm Ebû Hanife'nin Hayatı ve İtikadî Görüşleri", **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 27, (2016), s. 9-10.

¹⁵¹ Hakan Özdemir; Selahaddin Bakan, "Ulus Devletin Oluşumu ve Sorunları Açısından Almanya ile Fransa'nın Karşılaştırılması", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 5, S. Ek Sayı, Aralık 2016, s. 37.

dönemlerde Bulgarlar'ın hükümdarları Simeon'un önderliğinde 917'de Bizans ordularını Balkanlarda yendikten sonra İstanbul'u kuşattıklarını ve başarılı olamadıklarını da anlatılır.

890'lı yıllardan sonra ise Macar Türklerinin Balkanlarda etkili olmaya başladıklarını aktaran yazar, Macarlar'ın güneye inerek İtalya topraklarına da akınlar düzenlediklerinden bahseder. 900'lü yıllardan itibaren ise Macarlar'ın Avrupa'daki etkilerini arttırarak Almanya ve Fransa topraklarına yağma amaçlı akınlar düzenlediklerini anlatır.

Yazar, 869'da İstanbul'da toplanan Hristiyan Ruhani Meclisinin dokuzuncusu sonrası Roma ve İstanbul Kiliseleri ayrılmış, Ortodoksluk ve Katoliklik Mezhepleri ortaya çıkmış demektedir. Bizans'ın dışında Rus Prensler ve Bulgarlar da Ortodoksluk Mezhebini benimsedikleri vurgulanmaktadır.

Musa Kazım Efendi, tıp iliminin önemli ismi İbnî Sina'nın 918'de vefat ettiğini belirtmiştir.¹⁵² Mervanî Kürt Devleti tarafından Diyarbakır ve Silvan çevresini 983 yılında fethedildiğinden de bahsedilir.

1000 yılının dünyanın sonu olarak düşünülmesinden dolayı korku ve paniğe neden olduğunu aktaran yazar, aynı yıl Gazneli Mahmud'un tavsiyesi ile Firdevsî'nin Şehname adlı eserini yazmaya başladığını da belirtilmektedir.

2.5.2. 1001 (391) – 1298 (698) Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Yazar, 1035 yılından sonra Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey ile Gazneli Sultan Mesut arasında mücadeleler başladığını ve bu mücadelelerin Nesa, Serahs ve Dandanakan Savaşları gibi önemli savaflara yol açtığı vurgulamaktadır. 1040 Dandanakan Savaşı'nı Selçukluların kazanması sonrasında ise Selçuklu Devleti'nin resmen kurulduğunu ve Gaznelilerin yıkılış sürecine girdiğini belirtilmektedir.

¹⁵² Günümüz kaynaklarının ışığında bu tarihi 1037 olarak tashih edilebiliriz. İbni Sina'nın hayatı ile ilgili bkz. Ömer Mahir Alper, "İbni Sina", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1999, C. 20, s. 319-322.

Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın Bizans ve Rus kuvvetlerini yenmesi sonrası Konya'da Selçuklu Devleti'nin 1063'te kurulma sürecinin başladığı¹⁵³ ve Malazgirt Zaferi ile de diğer Anadolu Beylikleri'nin kurulduğu görülmektedir. Alparslan'ın ölümünden sonra yerine gelen Melikşah'a Halife tarafından "Emir'el-Mü'minîn" ünvanının verildiği, hediyeler gönderildiği ve hükümdarlığının tasdik edildiği söylenmektedir.

Yazar, Avrupa'dan Kudüs'e 1063 yılından itibaren şövalyelerin gitmeye başlamasının haçlı seferlerine (Ehl-i Salib) uyanış olduğunu vurgulamaktadır. 1094'te Fransız rahiplerinden meşhur Piyer Lermit Kudüs'ü ziyaret ettiği ve daha sonra 1095'te ise Papa İkinci Urban ve Piyer Lermit'in Avrupa halklarını Haçlı Seferleri için harekete geçirmek için nutuklar attıklarını aktarır.¹⁵⁴ 1096 yılında Birinci Haçlı Seferi'nin başladığı ve İznik, Antakya, Şam ve Kudüs topraklarının haçlılara geçtiği belirtilmektedir.

Yazar, 1100'lü yıllarda İngiltere, Fransa ve Almanya'da meydana gelen iç karışıklıklar ve hakimiyet mücadelelerini de kronolojik olarak aktarmaktadır. Norveç ve Danimarka'da haçlı seferlerine yardım için yapılan hazırlıklardan da bahsedilmektedir.

Selahaddin Eyyubî'nin Kudüs'ü Haçlılardan Hittin Savaşı ile geri almayı başarmasının Avrupa'da rahatsızlıklara yol açtığını aktaran yazar, Avrupa'daki Hristiyan devlet ve toplulukların Kudüs ve diğer kaybedilen toprakların geri alınması için 3. Haçlı Seferini yaptıklarından bahseder. Bu sefere katılan Alman İmparatoru Frederik Barbaros Tarsus (Göksu) Nehrinde boğularak vefat ettiğini, İngiliz Kralı Arslan Yürekli Rişar'ın ise Kıbrıs'ı alıp Kudüs üzerine sefere çıktığı

¹⁵³ Yazarın Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1063'ten sonra kurulmaya başladığını aktarması muhtemelen Alparslan'a bağlı olarak Anadolu içlerinde yapılan fetih hareketlerine vurgu yapılmaktadır. Çünkü Türkiye Selçuklu Devleti, Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından 1075-1080 yılları arasında kurulmuştur. Bkz. Faruk Sümer, "Anadolu Selçukluları (1075- 1308)", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 36, İstanbul 2009, s. 380. Ayrıca bkz. Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", **Belleten**, C. 57, S. 218, 1993, ss. 71-72.

¹⁵⁴ Bizans'ın Anadolu'yu Türklerden almak istemesi yanında Haçlılar'ın da Bizans'ı hakimiyetleri altına alma istekleri vardı. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Emrah Canatan, "**Danışmendli-Haçlı Münasebetleri**", (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Orta çağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2011, s. 34-35.

sırada Fransız Kralı Filip Ogüst ile aralarında çıkan anlaşmazlık sonrası Filip Ogüst'ün Fransa'ya dönmesinden de bahseder. Bu Sefer sırasında yalnız kalan İngiliz Kralı Rişar'ın Selahaddin Eyyubi ile yaptığı mücadeleleri kaybettiği ve genel olarak 3. Haçlı Seferi'nin başarısız bir sefer olduğu da aktarılır. 3. Haçlı Seferi sonrası İngiliz ve Fransız krallıkları arasında 1197'den sonra mücadelelerin başladığı ve 1199 yılında Rişarı'nın vefatı sonrası İngiltere tahtına Yurtsuz (Topraksız) Jan geçmesiyle bu mücadelelerin devam ettiği belirtilir.

Yazar esrinde, Çocuk Haçlı Seferleri'ne de değinmektedir. 1212'de Almanya ve Fransa'dan gelen 30 bine yakın çocuğun bu haçlı seferine katılmasında, din adamlarının ve bazı çocukların etkisi, Kudüs'ü Müslümanlardan almak istemeleri, Tanrının onları görevlendirdiğine inandırılmaları ve Hazreti İsa'nın da onlardan bu seferi yapmalarını istediğine inandırılmaları gibi durumların etkili olduğu aktarılmaktadır. Bunların bir kısmının bu yolculuklarında açlık ve hastalıktan öldükleri, bir kısmının esir tacirleri tarafından köle olarak satıldıkları, diğer bir kısmının ise evlerine geri dönebildiklerinden bahsedilmektedir.¹⁵⁵

Selahaddin Eyyubi'nin Mısır, Suriye, Libya, Ürdün, Şam, Kudüs, Urfa ve Güneydoğu bölgelerinde hâkimiyet kurmayı başardığını aktaran yazar, Selahaddin Eyyubi'nin hastalığı ve ilerlemiş yaşının etkisi ile 1193'te vefat ettiğini bildirmektedir.¹⁵⁶

İran'da Şiilerin İsmâiliyye kolu liderlerinden Hasan Sabbah tarafından Alamut Kalesi'nin merkez olarak inşa ettirildiği belirtilmektedir. Bu kalenin merkez olarak seçilmesinde gizli geçit ve mağaralarının olması, saldırılara karşı korunaklı bir yer olması ve fikirlerini rahatça yayabileceği تنها bir yer olması gibi özelliklerin etkili olduğundan bahsedilmektedir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Sebahattin ÇELİK, **Beşinci Haçlı Seferi (1217-1221)**, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Elâzığ 2018, s. 83-93.

¹⁵⁶ Selahaddin Eyyubi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Serkan Özer, **Selahaddin Eyyûbî ve Haçlılar**, (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Orta çağ Tarihi Bölümü, Niğde 2010, s. 177.

¹⁵⁷ İslam dünyasında etkisi uzun süre görülen İsmailiye inancına ait fikirler, Hasan Sabbah gibi bir lider ve taraftarlarının faaliyetleri Müslüman devletleri uzun bir süre uğraştırmıştı. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öz & Mustafa Muhammed Eş-Şek'a, "İsmâiliyye", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 23,

Büyük Selçuklu Devleti'nin zayıflamasından sonra Atabey adlı idari yöneticilerin bağımsız hareket etmeye başlamalarının Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecini hızlandırdığı aktarılmaktadır.¹⁵⁸

Hakkında çok fazla bilgi olmayan Ertuğrul Gazi, Anadolu'ya geldikten sonra Anadolu Selçuklu Devletine bağlı olarak fetih hareketlerine katılmıştır. 1184'de Ertuğrul Gazi'nin Söğüt'te vefatından sonra yerine oğlu Osman Gazi'nin Karakeçili aşiretine reis olduğu belirtilmiştir.

Yazar, Moğol Devleti kurucusu Cengiz Han'ın, 1215'te Çin'in başkenti Pekin'in de dâhil olduğu Çin ve Türk topraklarını aldığını, 1217 yılında Cengiz Han ordularının Türkistan topraklarını ele geçirdikten sonra ise Irak'a kadar olan bölgeleri kontrol altına almayı başardığını aktarır.¹⁵⁹ Cengiz Han'ın 1227'de vefatından sonra Moğol Devleti'nin Cengiz Han'ın oğulları arasında paylaştırılarak Çağatay, İlhanlı, Altın Orda ve Kubilay Hanlıkları şeklinde Doğu Avrupa'dan Çin'e kadar geniş bir coğrafyada uzun bir süre hüküm sürmeye devam ettiğini anlatılır.

İngiltere'de 1215'te Kral Yurtsuz John'un bazı yetkilerinin sınırlandığı, hak ve özgürlüklerin kısmen gelişme gösterdiği, monarşi yönetimlerinin çok az da olsa zayıfladığı Büyük Şarta (Magna Carta)'yı kabul ettiği anlatılmaktadır.¹⁶⁰

Mevlâna Celaleddin Rumi'nin mürşidi ve sohbet dostu olan “Ariflerin Şahı” lakabı verilen Şemsi Tebrîzî'nin 1247'de hainler tarafından bıçaklanarak şehit

İstanbul 2001, s. 128-129., Yasemin Hilal Erbaş, “İsmâîlî Hareketi ve Hasan Sabbah”, **Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 3, 2016, s. 18-21., ayrıca Remziye Çelik, “Alamût Kalesi”, **Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 2, Aralık 2021, s. 743.

¹⁵⁸ Atabeylik, ata ve beg kelimelerinden türetilen ve ilk kez Büyük Selçuklular devrinde Nizamülmülk tarafından kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Kayhan ATİK, “Türklerdeki Atabeylik Sisteminin Karşılaştırmalı Tarih Açısından Değerlendirilmesi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 6, S. 78, Eylül 2018, s. 130.

¹⁵⁹ Cengiz Han devletinin sınırlarını Çin'den başlayarak Avrupa'nın içlerine, İran üzerinden Anadolu'ya ve güneyde ise Irak ve Suriye topraklarına kadar olan büyük bir coğrafyaya ulaştırmıştır. Cengiz Han yöntemleri, fetih politikası, askeri stratejileri ve yönetim anlayışı şiddet içerikli olsa da tarihin önemli bir kesitini uzun yıllar işgal etmeyi başarmış bir yöneticidir. Detaylı bilgi için Engin Kırılı, “Cengiz Han'ın Hayatı ve Askeri Seferleri”, **ESOGÜTD**, C. 2, S. 1, Mayıs 2019, s. 110.

¹⁶⁰ Demokrasi ve hukuk üstünlüğü alanında önemli gelişmelerin doğmasına zemin hazırlayan Büyük Şart, etkileri bakımından İngiltere ile sınırlı kalmamış, zamanla diğer Avrupa devletlerini ve Osmanlı Devleti'ni de etkilediği görülecektir. Detaylı bilgi için bkz. Gülistan Başcı, “1808 Sened-İ İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta İle Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.46, 2021, s. 230. Ayrıca bkz. Recai G. Okandan, “1215 Büyük Hürriyet Fermanı”, **Journal Of Istanbul University Law Faculty**, 2011, 31.1-4: 4.

edildiği aktarılır. Aynı yıllarda Mısır'da Eyyubiler Devleti'nde paralı askerlik yapan Memlukler'in, devletin zayıflaması sonrası 1250'de Aybek tarafından Bahri Memluklar Devleti adıyla yeni bir devlet kurdukları anlatılır.

İlhanlı Moğol Devleti'nin Bağdat'a yönelik saldırıları sonucu Abbasiler Devleti'nin 1258'de yıkıldığı, Bağdat'ın yağmalandığı, şehrin tahrip edildiği ve Abbasi halifesi'nin oğullarıyla birlikte Moğol atları tarafından ezilerek can verdikleri de anlatılmaktadır.

Yazar, Osman Gazi'nin 1280'li yıllarda Bizans tekfurlarına yönelik fetih hareketlerine başlayarak İnegöl, Bilecik ve Karahisar'ı aldığını aktarır. Konya'daki Selçuklu Sultanı Alâeddin'in 1289'da Osman Gazi'ye beylik fermanı göndermesini anlattıktan sonra Osman Gazi'nin fetih hareketlerine devam ederek Mudurnu, Göynük ve Taraklı taraflarını alarak Sakarya civarında Rum tekfurları ile mücadeleler ettiğinden de bahseder. Osmanlı'nın ilk deniz seferini¹⁶¹ de 1291'deki Sakarya Nehri'nde yapılan bu savaşı kabul eder.¹⁶²

2.6.Eserin Beşinci Bölümü

Bu bölümle ilgili değerlendirmelere geçmeden önce yazarın eserinde bu bölüm Dördüncü Mebhas olarak aktarılmıştır. Eserde iki tane Dördüncü Mebhas başlığı olmasının matbaa veya yazım hatası kaynaklı olabileceği düşüncesiyle bu bölümün başlığı Beşinci Mebhas şeklinde düzeltilmiştir.

Bu bölüm, kitabın 258. ve 546. sayfalarını kapsamaktadır. Eserin bu bölümü 611 senelik olayları kapsamaktadır. Yazar, her padişahın saltanat dönemindeki gelişmeleri ayrı olarak yazacağını ve her devrenin de üç farklı olayı olduğunu aktarır. Bunları ilk olarak Osmanlı Devleti'nin durumu, ikinci olarak İslam dünyasının durumu ve üçüncü olarak da Gayrimüslimlerin durumları şeklinde olacağından bahseder. Yazar eserinin siyasi ve idari sözlük haline dönüşmesine kadar olayları

¹⁶¹ Osmanlı Devleti'nde denizcilik faaliyetleri ile ilgili genel kanaat, Orhan Bey'den sonra ilk kez denizcilik alanında faaliyetlerin başladığı ve mücadelelerin de bu dönemde olduğuna dairdir. Detaylı bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, "Osmanlı Denizciliğinin ilk Devirleri", **Belleten**, C. 65, S. 243, 2001, s. 637-654.

¹⁶² Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 255.

genel olarak yazmasının zorunlu olduğunu da anlatır. Bu zorunluluk dolayısıyla bazı olayları birkaç kelime ile açıklamakla yetineceğini aktarır.

Bu beşinci bölümün oluşturulması için birçok kitap ve yazıya müracaat edildiğini belirten yazar bu eserlerin bazı cümlelerini aynen kabul ettiğini ve eserine aldığını aktarmıştır. Bununla tarih öğretimi için bir düzen ve ortam hazırlamayı amaçladığını belirtmiştir. Yazar, olayların ardı ardına gelmesinden dolayı her yerden yapılacak uyarıların ve düzeltmelerin çoğalmasının etkisi, bazı yazarların ve uzmanların eleştirilerinin veya yüceltmelerinin etkileri ve dönemin şartlarını da göz önüne alarak bu sözlük çalışmasını yaptığını vurgulamaktadır.

Siyasi ve idari işleri ihtiva eden sözlük çalışmasına içerik olması için yıllar ve anlatımlar arasında bazı açıklamaların uygun düşeceğini düşündüğü dile getirilmiştir. Yazar: *“Ülkemizde büyük bir etkisi olan ve hiçbir sebebe dayanmayan mali tarih 1260 hicri yılından sonra kayıt ve takip edilecektir. Ermenistan tarihi gibi Avrupalı yazın dünyasında hak ettiği yeri görmeyen ve fakat bizim için zorunlu görünen farklı ulusların ve komşu beldeler tarihlerinin özünde birleşmeye dikkat ve özen gösterilecektir.”* demektedir.

Yazar, bazı tarihçilerle haberleştiğini yardımlarını istediğini belirten yazar, yardımlarını esirgemeyeceklerine inandığını da eklemektedir. Osmanlı tarihi olaylarını dünyanın çeşitli olayları ile karşılaştırmak istediğini ve kısa zamanda genel bir fikir oluşması için her yüz senede devleti yöneten büyük padişahlar için altı levha düzeninde nakledileceğini de belirtmiştir.

Yazar eserinde bu dönemin önemli padişahlarını, onların dönemlerindeki olaylarla ve kişilerle ilgili bilgileri aşağıdaki gibi düzenlemiştir:

14. Miladi Yüzyıl (1299’dan 1401’e kadar) ve 8. Hicri Yüzyıl (699’dan 805’e kadar):

Dönemin Padişahları: Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murat, I. Bayezid’tir. Saltanat sürelerinin toplamı 95 yıldır.

Bu Yüzyılda Meydana Gelen Olaylar Arasında: Derebeylik usulünün sona, Yüz Yıl Savaşları ve Papalığın ikiye ayrılması gibi olaylar vardır.

Bu Dönemin Meşhurları: Bartol, Boridan, Petrark, Frusar Dante ve Rienzi.

15. Miladi Yüzyıl (1400'den 1500'e kadar) ve 9. Hicri Yüzyıl (805'ten 918'e kadar)

Dönemin Padişahları: Süleyman Çelebi, Musa Çelebi, I. Mehmed, II. Murad, II. Mehmed ve II. Bayezid'tir. Saltanat sürelerinin toplamı 95 yıldır.

Bu Yüzyılda Meydana Gelen Olaylar Arasında: İstanbul'un Fethi, Derebeyliklerin yıkılması, İtalya Savaşları, Amerika'nın Keşfi, barut ve matbaacılığın icadı.

Bu Dönemin Meşhurları: Jerum, Janhos, Jarson, Şufer, Faust, Gutenberg ve Vasko De Gama

16. Miladi Yüzyıl (1500'den 1600'e kadar) ve 9. Hicri Yüzyıl (918'den 1012'e kadar)

Dönemin Padişahları: I. Selim, I. Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed'tir. Saltanat sürelerinin toplamı 95 yıldır.

Bu Yüzyılda Meydana Gelen Olaylar Arasında: Protestanlık ve diğer yeni Mezhepler, yenilenen sanayiler, Valoa Hanedanı, sömürgecilik usulü gibi olaylar

Bu Dönemin Meşhurları: Rafeel, Fransua, Kopernik, Luter, Rable, Mişel Anj, Kalven ve Erasm.

17. Miladi Yüzyıl (1600'den 1700'e kadar) ve 9. Hicri Yüzyıl (1012'den 1114'e kadar)

Dönemin Padişahları: I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman, I. Mustafa, IV. Murad, İbrahim, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa'dır. Saltanat sürelerinin toplamı 99 yıldır.

Bu Yüzyılda Meydana Gelen Olaylar Arasında: İngiltere’de Meşrutiyet yönetimi, Ogsburg İttifakı, Edebiyat Yüzyılı

Bu Dönemin Meşhurları: Paskal, Bosoe, Bordalo, Fenelon, Feleşie, Dekart, Korney, Rasin, Bualo, Molier, Lafonten, Ruşfokul, Labroper, Rulen, Luli ve Saire.

18. Miladi Yüzyıl (1700’den 1800’e kadar) ve 9. Hicri Yüzyıl (1114’den 1222’e kadar)

Dönemin Padişahları: III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Hamid, III. Selim’dir. Saltanat sürelerinin toplamı 105 yıldır.

Bu Yüzyılda Meydana Gelen Olaylar Arasında: Cumhuriyetlerin başlangıçları, Amerika ve Fransa İhtilâlleri, İngiltere’nin denizlerdeki hâkimiyetleri, Hindistan’ın İngiltere’ye geçmesi,

Bu dönemin Meşhurları: Jean Jacques Rousseau, Volter, Kondilak, Dalamber, Didero, Holbak, Kondurse, Mirabu ve saire.

19. Miladi Yüzyıl (1800’den 1910’a kadar) ve 13.Hicri Yüzyıl (1222’den 1328’e kadar)

Dönemin Padişahları: VI. Mustafa, II. Mahmud, Abdülmecid Han, Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid’dir. Saltanat sürelerinin toplamı 105 yıldır.

Bu Yüzyılda Meydana Gelen Olaylar arasında: Napolyon Bonapart Devri, Sömürgecilik anlayışının genişlemesi, Ticaret Kanunları, Viyana Sözleşmesi, Yunanistan’ın isyanı, Nizip Savaşı, Boğazlar Sözleşmesi, Kırım Savaşı, Fransa’nın Hindi-Çini Seferleri, Prusya ve Avusturya Savaşı, Fransa ve Almanya Savaşı, Osmanlı Devleti’nde Birinci, İkinci ve Üçüncü Meşrutiyet,

Bu dönemin Meşhurları: Peyt (Pit), Foks, Büyük Frederik, Kavur, Bismark, Gladston, Reşid Paşa, Viktor Hugo, Pastör ve saire.

2.6.1. 1299 (699) – 1451 (855) Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

Musa Kazım Efendi, diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de olayları kronolojik sıra içerisinde ve birbirleriyle olan ilişkilerine dikkat edilmeden aynı yıl içerisinde dünyanın her yerinde olan olaylarla ilgili kısa bilgiler vermektedir.

Osman Gazi döneminde Bizans'a yönelik fetih hareketlerinde Bilecik, Köprühisar, İnegöl, Yenişehir, Marmaracık gibi yerlerin alınması Bizans'ın Osmanlı Devleti üzerine Koyunhisar Savaşı'nı yapmasına neden olduğu ve Osmanlı Gazi'nin bu savaşta başarılı olduğu vurgulanmıştır. Bursa çevresinde fetihlere başlanarak Bizans'ın önemli kaleleri ele geçirildi.¹⁶³ Gücünü arttırmak isteyen Osman Gazi, 1323'te Bolu, Karamürsel, Göynük ve Mudurnu bölgelerin tamamı fethettiği aktarılmıştır. 1325'te Bursa kuşatması sırasında Osman Gazi'nin vefat ettiği ve Yenişehir'e defnedildiği de belirtilmiştir.

1310'da Kudüs'te ortaya çıkan Hospitalie Ocağı Rodos'u ele geçirerek burada Rodos Şövalyeleri Ocağını kurduklarından bahsedilmektedir.¹⁶⁴

1300'lü yıllarda Avrupa'da önemli bir yere sahip olan Fransa'da hanedanlar arası veya hanedan içi karışıklıklar yaşanmasının yanında İngiltere ile de devam eden savaşların (Yüzyıl Savaşları) her iki devletin güçlenmesine engel oluşturduğu ve bu savaşlarda 1340'ta top kullanıldığı aktarılmıştır.¹⁶⁵ Aynı dönemde Osmanlı Devleti batı yönünde fetihlerine hız vermiş, Orhan Gazi fetih hareketlerine devam ederek 1330'lu yıllarda Karesi, Bergama, Aydıncık çevresini alarak devletin sınırlarının Marmara Denizinden Ege denizi kıyılarına kadar ulaştığından bahsedilmiştir.

¹⁶³ 1302 Koyunhisar (Bafeon) Savaşı ile Bizans'ı ağır bir yenilgiye uğratan Osman Gazi, Bursa civarındaki küçük kaleleri de alarak Yenişehir'i başkent haline getirmişti. Bkz. Keith Hopwood, "Türklerin Anadolu'nun Batı Kıyılarını Fethi ve Katalan Kumpanyası", (Çev. Serdar Çavuşdere), **Tarih Okulu Dergisi**, Kış 2009, S. 2, s. 128.

¹⁶⁴ Akdeniz Adalarında etkili olan ve Müslüman gemilerine yönelik korsanlık faaliyetlerinde bulunan bu şövalyeler kendilerini Hristiyanlara adadıklarını da iddia ediyorlardı. Detaylı bilgi için bkz. Şahin Çeler, **Rodos Şövalyeleri**, (Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Aksaray 2018, s. 29.

¹⁶⁵ 1337-1453 yılları arasında devam eden ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ilerlemesinde dolaylı olarak da olsa olumlu etkileri olan Yüzyıl Savaşları ile ilgili olarak bkz. Levent Kayapınar, Erhan Afyoncu (Ed.), **Orta Çağ-Yeniçağ Avrupa Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2018, s. 55-56.

Osmanlı askerleri Şehzade Süleyman önderliğinde 1356'da Rumeli topraklarına da geçmeyi başarmış, Tekirdağ, Keşan, Dimetoka, Çorlu ve çevresi fethedildiği söylenmektedir.

Murat Hüdavendigâr devrinde, Balkan fetihleri ve Anadolu fetihleri devam etmiş, Ankara alınmış, Balkanlar'da Gümölcine fethedilmiş ve Edirne'nin fethinin tamamlandığı da aktarılmıştır. Üsküp, Vidin, Alaşehir, Saruhan, Menteşe, Hamit oğulları toprakları alınması ve sınırların genişlemesine bağlı olarak teşkilatlanma çalışmaları yapıldığı vurgulanmıştır. Osmanlı ordusunun asker ihtiyacını karşılamak için Devşirme Usulüne göre Yeniçeri Ocağı kurulduğu belirtilmektedir.

Yazar kuvvetle muhtemel, dönemin Osmanlı iç ve dış politikasında önemli bir yer işgal etmesi ve Kozan Sancağı Mutasarrıfı olması dolayısıyla 1375'te Kozan Sancağındaki Ermenistan Devleti'nin yıkılması bilgisini verdikten sonra Ermeni tarihi ile ilgili olarak bir yazarın kitabından aynen alıntı yaptığını belirttikten sonra şu bilgileri aktarmaktadır¹⁶⁶;

“Ermenilerin eski tarihlerinde ve Rumlara ait kaynaklarda Ermenilerin Milattan Önceki zamanlardan itibaren bugün Ermenistan denilen yerde yaşadıkları görülmektedir. Tarihi bilgiler ve yeni incelemelere nazaran adı geçen ahalinin Prokya sömürgelerinden olduğu kuvvetle muhtemeldir. İskotyalıların ve Kimberlerin (ihtimal İskit ve Kimmer toplulukları)¹⁶⁷ saldırılarından önce (M.Ö.700) Alus Nehrinin (Kızılırmak Nehri) sınırlarından geçerek önce Küçük Ermenistan'ı vatan edinmişler ve daha sonra ise Büyük Ermenistan olarak adlandırılan yere gelmişlerdir.¹⁶⁸ Ermeniler bu bölgede yaşayan Hallitler (Halitler, Hattıyanlar, Hattiler), İskutyahılar ve Kimberlerle karışmış olsalar da milli benliklerini koruyarak

¹⁶⁶ Musa Kazım aktardığı bilgileri kimden aldığını başlangıçta açıklamasa da Ermenilerle ilgili bilgilerin bazı bölümlerinde Rahip Musa'ya atıflar yapması bu bilgileri Ermeni tarihçi Rahip Musa (Musa Hornasi, Musa Horanî)'nin Tarih-i Ermenistan adlı eserinden faydalandığını göstermektedir.

¹⁶⁷ Bu iki topluluğun Kafkaslar ve Doğu Anadolu bölgesinde bir süre yaşamış ve bölgede etkili mücadeleler yapmış topluluklardır. bkz. İlhamı Durmuş, “Anadolu'da Kimmerler ve İskitler”, **Belleten**, C. LXI (61).231, (1997), s. 273-286.

¹⁶⁸ Anadolu ve Güney Kafkas topraklarına Batı ya da Büyük Ermenistan denilirken Fırat Nehri'nin doğusuna da Küçük Ermenistan (Batı ve Doğu Ermenistan da denilir.) denilmekteydi. Detaylı bilgi için bkz. Alpaslan Ceylan, “Ermenilerin Anadolu'daki Varlıkları ve Tarihi Gerçekler”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.5, S.10, Temmuz 2015, s. 1-30.

bu toplulukları bir kısmını zamanla baskıyla da olsa kendilerinin hâkimiyetine aldılar. Günümüzdeki Ermeni dili ve tarihi bunu desteklemektedir.

Dil bilimi çalışmaları Ermeni dilinin temel esaslarını elde etmiştir. Alman dil bilimcilerden bazıları Hây (Ermeni) kelimesinin Hât kelimesinin değişmiş hali olduğunu tahmin ediyorlar. İlk Ermeni tarihçi Rahip Mose'nin (Musa'nın) ¹⁶⁹ beyanına göre, Ermenilerin atası kabul edilen Hâykın ismi Ermenilerin isimlendirilmesinde etkili olduğunu iddia etse de kesin kanıtlar olmadığı için Hây isminin ortaya çıkışı da belirsizdir.

Arman veya Ermeni olarak isimlendirilmelerinde adı geçen tarihçinin belirttiğine göre Hâyk'ın neslinden (Armenâk, Armenân) veya (Arâm)'ın isminden ortaya çıkmıştır. Milattan Önce beşinci asırda yaşamış olan rahip milli tarihin kuruluşu olarak tarihi gelenekler ve eski nağmeler üzerine bina etmiş veya kendisinin de itiraf ettiği gibi Marapyas namındaki bir tarihçiyi rehber kabul etmiştir. Marapyasın da geleneklerden başka bir kaynağı yoktur. Bundan dolayı milli geleneklerimizin bazısı geçmiş zamanların masallarından ibarettir.

Ermeni tarihçilerin beyanına göre Ermeniler ilk ataları olarak kabul ettikleri Hâyk'la birlikte Babil hükümdarı Nemrud'u yani diğer adıyla Pel'i yendikten sonra kuzeye doğru göç etmişlerdi. Fakat Pel ismi de efsanelerde geçen bir isim olduğu belirtilmişti. Ermeni tarihi Hayk'dan başlayarak Suriyelilerin hükümdarı Sartanapal'a kadar bir reisler silsilesi ve bazı Ermeni hükümdarlarını aktardıkları belirtilmekte olup daha sonraları ise Medyenlilerin sekiz hükümdarlarına karşılık olarak sekiz Ermeni kralı anlatılmaktadır. Bunların ikisi Yervant ve oğlu Dikran'dır. Yazar, bu ikisinden önce bazı isimler varsa da önemli olmadığını düşünerek pek üzerinde durmuyor. Dikran'ın Hüsrev'in dostu ve av arkadaşı olduğu belirtilmektedir. Yazar, Ermenilerin bu eski dönemleri ile ilgili bilgi eksikliğini ve belirsizlikleri belirttikten sonra Osmanlı Devleti'nin de tarihinde bu tarz bir durumun olduğunu belirtmektedir. Tarihçi Ksanofon'dan alıntı yapılarak Yervant'ın Medyelilere karşı isyan ederek bağımsızlıklarını kazanmaya çalıştığı belirtilmektedir.

¹⁶⁹ Ermeni tarihçi Rahip Musa ve eseri ile ilgili olarak bkz. Ali Cin, "Musa Hornasi (Musa Horanî)'nin Tarih-i Ermenistan Adlı Eseri", **Turkish Academic Research Review**, C. 2, S. 3, Aralık 2017, s. 11-24.

Milattan Önce 525'te Ermenistan'ın İran'a vergi verdiği dönemde Toros Dağları'ndan Murat Çayı'na kadar olan bölge İran'ın kontrolünde olduğu ve Ermenilerin de Ağrı Dağı çevresine hâkim olduğu belirtilmektedir. Bu bölgede bulundukları dönemde İran ile birlikte Makedonyalı Büyük İskender ile mücadele edildiği ve daha sonra Ermenistan'ın Makedonyalıların kontrolüne geçtiği de belirtilmektedir. Ermeni beyleri daha sonraları Roma Devleti'ne bağlanmışlardı. Meşhur Anibal ile de görüşüp destek alarak bağımsızlıklarını ilan ettikleri ve Artasâd şehrini başkent yaptıkları aktarılmaktadır. Milattan Önce 200'lü yıllarda Eşkanyan Kavmi ile olan uzun mücadeleler sonrası Karadeniz'den Hazar Denizi'ne Kafkaslardan Toros Dağlarına kadar olan bölgeye hâkim oldukları aktarılmaktadır. Yazarımız bundan sonraki süreçte verilen bilgilere eleştirel yaklaşarak Ermeni Rahip Musa'nın Ermeni yöneticiler Erdeşyas ve Dikran'ın Eşkanyan kavminden ortaya çıktığını düşündüğünü belirterek bunun büyük bir hata olduğundan bahsetmektedir. Dikran'ın oğlu Erdavast'ın Romalılar tarafından Roma'da idam edildiği ve Ermenistan topraklarını Roma Devleti'nin fethettiğini belirtmektedir. Bundan sonraki süreçte Ermeni yöneticileri ile ilgili karışık bir silsile verildiği eleştirilmektedir. Daha sonraki süreçte ise Hristiyanlığın Kirkor Lö Savoriç zamanında Ermeniler arasında 300'lü yıllarda yayıldığı belirtilmektedir. Vağarşabad şehri başkent kabul edildiği ve burada manastır ve kiliseler yapıldığı belirtilmektedir. Roma imparatorluğundan İran'a oradan da İslam Devleti'nin İran devletini yıkmasından sonraki süreçte Ermenilerin Müslümanlara bağlanana kadar farklı Ermeni sülaleleri ve yöneticileri de aktarılmaktadır. Bakraduniler (Pakrodiniler) ve Arzunilerin (Erzunilerin) Van'da kurdukları devletin 1020'lerde başlayan Selçuklu saldırılarına karşı Bizans İmparatorluğuna bağlandığı aktarılmaktadır. 1080'de Rupen adlı bir Ermeni Beyi Kilikya'da (Kozan Sancağı) Rupenyan adıyla bir devlet kurdu. 1198'de de Kilikya Prensi Leon'un krallığı kabul edildi. Daha sonraki dönemde bu devlet 1393'e kadar Memlukların saldırılarına maruz kaldı ve sonraki süreçte bağımsız bir Ermeni devleti kurulamadı. Osmanlı Devleti egemenliğine giren Ermenilerle 600 yıl kadar birlikte kardeşçe yaşadılar.” şeklinde bilgiler paylaşılmaktadır.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 290.

Avrupa’da 1378’de Fransa Kralı ile Papa arasındaki sorunların Papalık makamının ikiye ayrılmasına ve Katolik mezhebinde yönetsel bazı değişikliklere neden olduğundan bahseden yazar, yaşanan anlaşmazların devam etmesi sonrası 1409 yılında İtalya’nın Pisa Kasabası’nda toplanan Hristiyan Ruhani Meclisi toplantısının sonrasında üç tane Papalık makamının oluşturulduğunu aktarmaktadır.

1389 yılında Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki fetihleri devam ederken Osmanlı’ya karşı oluşturulan haçlı ittifakı ile Birinci Kosova Savaşı’nın yapıldığı ve Sultan Murat Hüdavendigâr’ın bu savaştan sonra şehit edildiği anlatılmaktadır. Osmanlı tahtına Yıldırım Bayezid’in geçmesinden sonra fetihlere devam edildiği ve Anadolu’da Aksaray, Niğde, Kayseri, Amasya, Tokat, Sivas ve Kastamonun alındığından bahsedilmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Karamanoğulları arasındaki mücadeleler sonrası beyliğin kontrol altına alındığı da aktarılmıştır. Osmanlı Devleti’nin İstanbul Kuşatmaları’na tepki olarak kurulan Fransız ve Macar askerlerinin de içinde olduğu Haçlı İttifak’ı ile yapılan 1396 Niğbolu Savaşı’nın, Osmanlı Devleti tarafından kazanıldığından da bahsedilmektedir.

Yıldırım Bayezid ile Timur arasında Ankara Savaşı’nın çıkmasında; Osmanlı Devleti’nin Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamaya yönelik faaliyetleri, iki hükümdarın cihan hâkimiyeti düşüncesine sahip olması ve iki hükümdar arasındaki mektuplaşmalar gibi nedenlerin etkili olduğundan bahseden yazar, Yıldırım Bayezid ile Emir Timur’un Ankara’nın Çubuk Ovasında karşı karşıya geldiğini ve yapılan savaşları Emir Timur’un kazandığını aktarır.

Yazar, Hindistan’da Tuğluk Hanedanı’nda yaşanan iç karışıklıklar ve dışta ise Moğol ve Emir Timur’un saldırıları gibi nedenlerle devletin parçalandığından bahsetmektedir. Bu parçalanmalar sonrası devlet içinde küçük devletçiklerin kurulmaya başladından da bahsedilmiştir. Bunlar içerisinde yer alan Gücerat Hanlığı¹⁷¹, Gücerat valisi Zafer Han’ın 1391’de bağımsızlığını ilanı ile kurulduğu aktarılmıştır. Hindistan’daki Tuğluk Hanedanı’nın yıkılmasından sonra 1415’te Hızırıye Hükümeti’nin kurulması ve tarihi bazı olaylar da aktarılmıştır.

¹⁷¹ Khaliq Ahmad Nizami, “Gücerât”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1996, C. 14 s. 171.

Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nde uzun süren taht kavgalarının yaşandığı dönem olan Fetret Devri'nin (1402 – 1413) yaşandığı ve bu dönemde Yıldırım Bayezid'in oğulları bulundukları sancaklarda hükümdarlıklarını ilan ettikleri anlatılmıştır. Bu süreçte, 1405 yılında tarih, felsefe, siyaset bilimi ve toplumsal konulardaki bilgisi ile tanınan İbn-i Haldun'un da vefat ettiği aktarılmıştır.

Musa Kazım, Fetret Devri sonrası I. Mehmet'in, kötü durumdaki devleti toparladıktan sonra fetih hareketlerine başladığını, Samsun, Niğde, Kırşehir, Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir çevresinin alındığını aktarmaktadır. Fakat bu toparlanma döneminde, “Çelebi Musa'yı destekleyen Şeyh Bedrettin ve adamları Osmanlı Devleti'nde dini-siyasi nitelikli isyan çıkarmışlardır.” denilmektedir.¹⁷² Musa Çelebinin vefatı sonrası isyanların bastırıldığı da anlatılmaktadır. 1418'de Çelebi Mehmet'ten itibaren Osmanlı padişahlarının Sürre Alayları¹⁷³ düzenlemeye başladığı ve aynı yıl Nakib'ül-Eşraflık¹⁷⁴ memuriyetinin de kurulduğundan bahsedilmektedir.

Çelebi Mehmet'in vefatından sonra tahta çıkan II. Murat'a karşı Bizans'ın Düzmece Mustafa'nın isyanını desteklediği ve bu isyan bastırıldıktan sonra Düzmece Mustafa'nın idam ettirildiği aktarılmaktadır.¹⁷⁵ Bizans'ın hilelerini durmak isteyen II. Murat, İstanbul kuşatmasını yaptığı bir sırada bu defa da kardeşi Mustafa'nın isyan ettiği ve bu yüzden kuşatma yarıda bırakılarak isyanın bastırıldığı, ardından da kardeşi Mustafa'yı idam ettirdiği vurgulanmaktadır. II. Murat devrinde, Aydın ve Germiyan topraklarının alındığı ve Karaman oğullarının itaatinin sağlandığı vurgulanmaktadır. Balkanlardaki mücadelelerin devam ettiği bir süreçte 1442'de

¹⁷² Şeyh Bedrettin ve adamlarının isyanları, karışıklıkları fırsata dönüştürmeye çalıştıkları izlenimi uyandırmaktadır. Bkz. Bayram Bayrakdar, “Şeyh Bedreddin İsyanı ve Türkiye’de Mesihanik Hareketler Üzerine Kimi Düşünceler”, İzmir **Democracy University Social Sciences Journal**, 5(1), s. 19., ayrıca bkz. Mevlüt Uyanık, “Osmanlı Düşünce Tarihinde Toplumsal Bir Muhalefet Olarak Şeyh Bedreddin ve Hareketinin Tahlili”, **Belleten**, 55/213 (August 1991), s. 349.

¹⁷³ Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin konulduğu kese manasına gelen **Sürre**, Mekke, Medine öncelikli olmak üzere Kudüs gibi kutsal yerlerde ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere Hac kervanları ile gönderilmişti. Detaylı bilgi için bkz. Ş. Tufan Buzpınar, “Surre”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, C. 37, s. 567.

¹⁷⁴ **Nakib'ül-Eşraflık**, Hazreti Muhammed'in soyundan gelenler için kullanılan bir kavramdır. Detaylı bilgi için bkz. Ş. Tufan Buzpınar, “Nakibüleşraf”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006, C. 32 s. 322-324.

¹⁷⁵ Düzmece Mustafa İsyanı'nın ilk olarak ne zaman çıktığı ile ilgili farklı bilgilerin olaması yanında Düzmece Mustafa'nın gerçekte I. Mehmet'in kardeşi Mustafa olduğunun tespiti de gerekmektedir. Bu konuda detaylı bir bilgi için bkz. Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, “Düzmece Olarak Anılan Mustafa Çelebi ve Bizans (1415–1416/17)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 49, 2 (2009), s. 173-185.

Sultan Murat'ın tahtı oğlu Mehmet'e bıraktığı aktarılmaktadır.¹⁷⁶ Küçük yaştaki padişahın varlığını fırsat bilen Macarlarla 1444'te Varna Savaşı'nın yapıldığı¹⁷⁷, aynı yıl Yeniçerilerin II. Mehmed'e karşı isyan ettiği ve tahtan inerek yerine tekrardan II. Murat'ın geçtiği anlatılmaktadır. 1449'da da II. Kosova Savaşı'nın yapıldığından bahsedilmektedir.¹⁷⁸

İngiltere ve Fransa arasında devam eden Yüzyıl Savaşları'nda Jan Dark adlı kadının Fransa askerlerinin başında direnişe geçmesi sonucu İngiltere'nin Fransa topraklarından çıkarılması, 1431'de Jan Dark'ın esir ve idam edilmesi aktarılmaktadır. 1450'de İngiltere'de iç savaşın patlak verdiği York ve Lancaster hanedanları arasında 35 yıl süren Çifte Gül Savaşları'nın yapıldığına da değinilmektedir.

2.6.2. 1451 (855) – 1788 (1203) Yılları Arası

Bu yıllar arasında;

II. Mehmet devrinin en önemli olayı denilebilecek gelişme, İstanbul'un Fethi'dir. Yazar, 1453'te İstanbul'un fethinin gerçekleştiğini, bu fetihle Yeniçağ'ın başladığı, Orta Çağ'ın sona erdiğini ve Bizans İmparatorluğu'nun da yıkıldığını aktarmaktadır. İstanbul'da imar faaliyetleri başlatılarak camiler, medreseler, köprüler ve hamamlar yapıldığı ve İstanbul'un bir İslam beldesi haline getirildiğine değinilmektedir. Ege Adaları fethedilirken bölgede etkili olan Venedik ile de ticaret ve barış antlaşmaları imzalanmış, aynı yıl Avrupa'da Yüzyıl Savaşları sona ermiş, İngiltere, Fransa'dan tamamen çıkarılmış ve İtalya'da bilim ve sanatta Rönesans devrinin başladığı aktarılmıştır.

Fatih devrinde, Anadolu ve Balkan fetihlerine devam edilerek Trabzon Rum İmparatorluğuna son verildiği, Karadeniz'in kuzeyinde Kırım fethedilerek İpek yolu

¹⁷⁶ Kaynaklarda II. Mehmet'in tahta ilk defa çıkışının 1444 Edirne Segedin Antlaşası'ndan sonra olduğu belirtilmektedir. Bkz. Halil İnalcık, "Mehmed II", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, C. 28, s. 395.

¹⁷⁷ Savaş, Papa ve Bizans'ın kışkırtmaları ile Macarların liderliğindeki Hristiyan güçler (haçlı ittifakı) arasında olmuştu. Bkz. Feridun Emecen, "Varna Muharebesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, C. 42, s. 527.

¹⁷⁸ II. Kosova Savaşı 17 Ekim 1448'de meydana gelmiştir. Bkz. Feridun Emecen, "Kosova Savaşları", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002, C. 26, s. 223.

ticaretinin kontrol altına alındığı ve Karadeniz üzerindeki Osmanlı hâkimiyetinin güçlendirildiği anlatılmaktadır. Aynı dönemde Avrupa'nın iki büyük devleti olan İngiltere ve Fransa, iç savaşlar ve iktidar mücadeleleri ile meşgul olduklarından bahsedilmektedir.

Fatih Sultan Mehmet'in vefatından sonra yerine oğlu II. Bayezid'in geçmesini kabul etmeyen Şehzade Cem'in isyan etmesi ve kendi hükümdarlığını ilan etmesi anlatılır. Bu gelişmeler sonrası başlayan mücadeleleri kaybeden Sultan Cem'in önce Mısır'a gittiği ardından da Anadolu'ya döndüğü aktarılır. Fakat Cem'in Anadolu'da beklediği desteği bulamayınca Avrupa'ya gitmek zorunda kaldığından da bahsedilir.

Avrupa'da Coğrafi Keşifler adına önemli gelişmelerin yaşanacağı bir dönemin başlamış, “1497’de Ümit Burnu keşfedilmiş, Kristof Kolomb 1493’te Amerika Kıtasını keşfetmiştir.” denilmektedir. Aynı yıl İspanya’daki Müslüman Arapların yönetimine büyük bir darbe indiren Ferdinan’ın İspanya Kralı olduğu aktarılmaktadır. Ferdinan’ın 1510’da ise Kuzey Afrika Müslüman topraklarına saldırılar düzenlediğinden de bahsedilmektedir. 1511’de Portekizlilerin Hindistan’ın güneyine fetihler ve keşifler yaptıkları da anlatılmaktadır. 1509’ da ise Venedik’in Fransa ve Almanya ile mücadeleleri anlatılmaktadır.

1510’lu yıllarda Fransa, İtalya’da Venedik ile savaştıktan birkaç yıl sonra İngiltere ve İsviçre ile de savaştığı ve İngiltere’ye mağlup olduğu aktarılır. Aynı dönemde İskoçya’nın ise İngiltere’ye karşı bağımsızlık mücadelesi verdiğinden bahsedilir. Aynı yıl II. Bayezid devrinde Şahkulu İsyanı’nın çıktığı anlatılmaktadır.¹⁷⁹

Şehzade Selim’in, kardeşleri Şehzade Ahmet ve Korkut’u etkisiz hale getirdikten sonra 1512’de tahta çıktığı, 1514’te ise Safevî Devleti’ne karşı Çaldıran

¹⁷⁹ II. Bayezid devrinde Safevi Devleti’nin Anadolu’da Osmanlı yönetiminden memnun olmayan Türkmen gruplar arasında propaganda faaliyetinde bulunduğu ve Türkmelerden aldığı destekle 1510’da dini-siyasi nitelikli Şahkulu İsyanı’nı çıkardığı genel kabul olsa da bu isyanın doğrudan Safeviler tarafından çıkarıldığına dair net bilgiler bulunmamaktadır. Konuyla ilgili olarak bkz. Mihriban Artan, “Osmanlı Arşiv Kaynakları Çerçevesinde Şahkulu Ayaklanması’nın Sebepleri”, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 19 (Haziran 2019), s. 303-305, ayrıca bkz. Feridun Emecen, “Şahkulu Baba Tekeli”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, C. 38, s. 284-286.

Savaşı kazanılarak Tebriz’de hutbe okutulduğu aktarılmıştır. 1516’da Mercidabık Zaferi ile Şam, Haleb, Filistin, Malatya, Antep ve Diyarbakır çevresi alındığı, 1517 Ridaniye Zaferi ile de Mısır ve Arabistan çevresi alındığını aktaran yazar, böylece bölgedeki Çerkezlerin hâkimiyetindeki Memluk Devleti’ne Mısır’da son verilmiş ve Memlukların koruması altındaki Abbasi halifeleriden de halifeliğin alınarak Osmanlı Padişahlarına geçtiği açıklanmaktadır.

Avrupa’da İspanya, İngiltere, Fransa ile İtalya’nın Cumhuriyetleri arasında farklı zamanlarda birbirleri arasında uzun yıllar süren savaşlar yapılmış, Almanya’da Mart’in Luther, Katolik Mezhebinin fikirlerine ve Papalara yönelik eleştirileri zamanla Protestanlık Mezhebi’nin ortaya çıkmasına neden olduğu aktarılır. Katolik Mezhebine karşı kurulan Protestanlık Mezhebi’nin taraftarlarının artması sonucu başlayan mezhep savaşlarının da 1555 Ogsburg Antlaşması ile kısa bir süre için de olsa barış ortamı oluşturduğu anlatılmaktadır.

Yazar, Kanuni Sultan Süleyman’ın tahta çıktığı 1520’de Çerkez emirleri arasından seçip Suriye valiliğine getirdiği Canberdî Gazalî’nin, 1519 ve 1520 yıllarında meydana gelen iç ve dış etkiler sonucu Şam’da isyan çıkardığını ve bu isyanın kısa bir sürede bastırıldığını anlatmaktadır. Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Kürt aşiretlerinin Osmanlı Devleti’ne bağlanmasına yönelik çalışmalarda büyük etkisi olan meşhur alim İdris-i Bitlisî’nin 1520’de vefat ettiği de anlatılmaktadır. Yavuz Sultan Selim devrinde Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Dulkadiroğluları ve Hasankeyf Eyyubi Devleti gibi yerel devletlere 1524’te son verildiğinden de bahsedilmiştir.

Yazar, Avrupa’da Fransız Valois ve Alman Habsburg hanedanları arasında mücadelelerinin yaşandığı bir dönemde, 1525 Pavia Savaşı’nda Fransa Kralı I. François’in Habsburg Hanedanlığı İmparatoru V. Charles’a esir düştüğü ve I. François’in annesinin Kanuni Sultan Süleyman’dan yardım istemesi sonrası Osmanlı Devleti’nin François’i kurtardığını aktarır. Bu durumun Avrupa’daki güçler dengesinde Osmanlı Devleti’nin etkisinin artmasına neden olduğu söylenebilir.

Kanuni’nin Belgrat ve Rodos Adasını fethi, Mohaç Meydan Muharebesi’ni kazanması, I. Viyana Kuşatması’nı yapması, Almanya Seferi düzenlemesi ve 1533

İstanbul Antlaşması'nı imzalaması gibi gelişmelerin Osmanlı Devleti'ni Avrupa'da çok önemli bir konuma yükselttiği aktarılmıştır.

Yazar, Avrupa düşünce dünyasında ve siyasal düzeninde etkili olan İtalyan yazar ve siyaset bilimci Makavel'in 1527'de vefat ettiğinden bahsetmiştir.¹⁸⁰ Pavia Harbi ve Madrid Antlaşması ile Avrupa'da etkisi azalan Fransa'nın 1529 Kambre (Cambrai) Antlaşması ile de İtalya üzerindeki Habsburg hanedanı'nın etkisini kabul ettiği belirtilir. 1535'te İngiltere Kralı Sekizinci Hanri Protestanlığı kabul etmesinin Papa tarafından aforoz edilmesine sebep olduğunu da aktarmaktadır. Vusul Mütarekesi ile Şarlken ve Fransa Kralı İkinci Hanri'nin barıştıkları, Şarlken'in devletin idaresini oğlu ve kardeşi arasında taksim ettiğini anlatıldıktan sonra Şarlken kelimesinin anlamının Beşinci Şarl olduğunu da aktarmaktadır.¹⁸¹

Kanunî Sultan Süleyman döneminde İran üzerine düzenlenen seferler sonrası İran ve Irak topraklarının bir kısmının alındığı ifade eden yazar, Akdeniz ve Kızıldeniz'de Barbaros Hayreddin Paşa'nın gayretleri ile birçok adanın ve limanın alındığını belirtir. Cezayir'i İspanya'dan aldıktan sonra Kuzey Afrika'da İspanya'ya karşı hâkimiyet mücadeleleri veren Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1534'te Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirmesiyle aynı yıl Hayrettin Paşa'nın Kaptan-ı Deryalık ve Cezayir Beylerbeyliği makamlarına getirildiği aktarılır. Böylece Barbaros Hayrettin Paşa'nın bu kazanımlarının Osmanlı Devleti'ne geçtiği anlatılır. Ayrıca 1538'de Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması ile Andre Dorya komutasındaki Haçlı donması arasında yapılan Preveze Deniz Savaşı'nın da Osmanlı Devleti tarafından kazanıldığı aktarılır.

İran ile yapılan savaşlar sonrası, 1533'te Kızılbaş Türkmenler'in itaat altına alındığı, Van, Bitlis ve çevresinin kontrol altına alındığından bahsedilir.¹⁸² Bağdad,

¹⁸⁰ İtalya'da siyasal birlik fikrini savunan ve bunun da hükümdarın yetkilerinin artırılması ile elde edilebileceğine inan Makavel Principe (Prens, Hükümdar) adlı eserinde bu konuları detaylıca aktarmıştı. Konuyla ilgili olarak bkz. Didem Dünder, “**Makavel'in Düşüncelerinin Mussolini'ye Etkileri**”, (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı, Ankara 2019, s. 16

¹⁸¹ Kazım, **Muhtıra-i Rical...**, s. 342.

¹⁸² Kızılbaş kelimesi Şii-Alevi Türkmen grupları için kullanılan bir kavramdır. Bkz. İlyas Üzüm, “Kızılbaş”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2022, C. 25, s. 546.

Dahok ve Kerkük'ün alınmasından sonra İran'ın elçi göndererek Osmanlı Devleti ile barış imzaladığı ifade edilir.

Rusya'da siyasi birliği sağlayarak Çar ünvanını ilk kez kullanan IV. İvan'ın kendisine yakın güvenebileceği bir birlik olan Strelic (Streletskiye Voiska) adlı bir orduyu 1552'de kurduğundan bahsedilir.¹⁸³

1570'te II. Selim devrinde Kıbrıs Adası'nın fethi sonrası İnebahtı Deniz Bozgununu yaşayan Osmanlı donanmalarının haçlı donanmaları tarafından yakılması ve Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın kısa zamanda donanmayı toparlamayı başarması anlatılır.¹⁸⁴

Musa Kazım, 1570'li yıllarda Avrupa'nın birçok yerinde yeni mezheplerin ve fikirlerin ortaya çıkması, yerleşik anlayışların ve inançların devamlılığını savunan yöneticiler ve din adamları tarafından çok sert bir şekilde durdurulmaya çalışıldığını aktarır. Bu durumun sembol olayları arasında yer alan Aziz Bartolomeus Katliamı'ndan bahsedilir.¹⁸⁵ Bu ve benzeri birçok mezhep çatışmalarının katliamlara yol açtığını belirtir. Fransa'da görülen mezhep çatışmaları sonrasında Protestanların derneklerine karşı Paris'te kurulan On Altılar Derneği'nin 1590'da dağıldığını ve 1598'de Nant Fermanı ile de Protestanlık Mezhebinin serbest bırakılmasıyla mezhep savaşlarının durdurduğu aktarılır.

¹⁸³ Uyguladığı sert politikalar ile “Korkunç İvan” olarak anılan Rus Çarı İvan, ülkesinde çıkan olayların içinde akrabalarının bazılarının da olduğunu görmüştür. Soyluların veya halkın çıkardığı tüm olayları sert bir şekilde bastırmış, mal varlıklarına el koymuş ve ağır işkencelerle idam ettirmiştir. Bu dehşet ortamını gerçekleştirecek Oprıçnina adlı yeni birim de kurmuştur. Çar İvan'a göre hainler daha çok soylular arasında idi. Konuyla ilgili bkz. Muhammed Taşkesenligil, “16. Yüzyılda Korkunç İvan'ın Rus Tarihindeki Rolü Üzerine”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 2017, 36: 147, ayrıca bkz. Halil Kanadıkırık, “Rusya'da Siyasal Merkezin “Korkunç” Görünümü: Siyasal Kültür Temelinde Tarihsel Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2020, 75.4: 1560.

¹⁸⁴ Kıbrıs'ın fethinin Osmanlı Devleti'nde ve Avrupalı devletlerde meydana getirdiği etkilerin İnebahtı Bozgununa ortam hazırlaması süreci ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Paulino Toledo, “İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz'de Yapılan Son Deniz Savaşı”, **Erdem**, 1990, 6.18: 861-876.

¹⁸⁵ Fransa'nın Almanya sınırına yakın yerlerinde etkisi artan Protestanlık hareketleri Huguenotlar denilen Kalvenist Protestanlara yönelik saldırı ve katliamları arttırmıştı. Bazı Katolik çeteler, Kraliyet ailesi mensupları tarafından kışkırtılmaları sonucu 1572'de binlerce Protestan Kalvenistler Aziz Bartolomeus Yortusu katliamında öldürülmüşlerdi.

1600'lü yıllar Osmanlı Devleti'nde Celali İsyanlarının başladığı ve yaygınlaştığı bir dönem olmuştur.¹⁸⁶ Musa Kazım, Padişah III. Mehmed'in döneminde Karayazıcı Abdulhalim ve kardeşi Deli Hasan gibi isyancıların çıkardığı isyanlardan bahsetmiştir. Ankara, Kayseri, Konya, Kastamonu, Çorum gibi daha birçok şehirde Celalilerin isyan ettikleri anlatılır. Celaliler şehirlerde ve köylerde yaşayan halkın canına ve malına göz diktikleri için asayiş ve güvenlik kalmamıştır. Aynı dönemde Yeniçerilerin isyanları'nın da İstanbul'da görüldüğü aktarılmaktadır. Sadrazam Kuyucu Murat Paşa'nın Celâlilerle mücadele ettiğinden bahsedilmektedir. 1606'da Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında süresi 20 yıl olarak belirlenen, tarafların birbirinin topraklarına saldırmamasını amaçlayan Zıttoruk Antlaşması'nın imzalandığı da anlatılmaktadır.

Rusya'da Rurik Hanedanı uzun yıllar hüküm sürdükten sonra bir süre soylular bağımsız feodal beyler şeklinde hâkimiyet sürmüşlerdir. Daha sonra 1613'te ise Mişel Romanof tarafından Romanof Hanedanı Rusya'ya hâkim olduğundan bahsedilir. İngiltere'de ise 1215 Magna Charta'dan itibaren parlamenter sisteme geçiş kademeli olarak gerçekleşmiştir. Başlangıçta soylular ve din adamlarından oluşan parlamento yapısı zamanla daha katılımcı bir hal almıştır. 17.yüzyılda parlamentonun gücü de artmıştır. Yazar bu dönemde meclis içinde siyasi ve dini ayrışmaların yaşanmasının Whig ve Tory gibi siyasi örgütlenmeleri meydana getirdiğini aktarır.¹⁸⁷

Almanya'da 1618-1648 yılları arasında Otuz Yıl Savaşları'nın yapıldığı, Alman Protestanlarını destekleyen Alman Prensler ile Katolik taraftarı olan Alman İmparatoru arasında başlayan bu savaşlara Fransa ve İsveç'in de dâhil olması savaşın süresini uzattığı ve yapılan savaşlar sonucu Westfalya Antlaşması'nın imzalandığından bahsedilir. Bu antlaşma sadece dini konuları içeren bir antlaşma olmayıp Avrupa'nın siyasi yapısında değişimlere ortam hazırlamış ve modern devletlerin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.

¹⁸⁶ 17. Yüzyılda Anadolu'da çıkan isyanların genel adına Celali isyanları denilmiştir. Celali İsyanları Osmanlı Devleti'nde her alanda bozulmalara yol açmıştır. Osmanlı Devleti'ni ekonomik, askeri, toplumsal ve siyasal alanlarda doğrudan etkileyen Celali isyanları ile ilgili detaylı bilgi bkz. Mustafa Akdağ, **Celali İsyanları (1550-1603)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, s. 1.

¹⁸⁷ Kazım, **Muhtıra-i Rical...**, s. 367.

Türk devlet geleneğinde hükümdarların belirlenmesi, merkezi otoritenin sağlanması ve korunması sürecinde etkili olan taht kavgaları, kardeşlerin katledilmesine neden olan bir gelenektir. Musa Kazım, I. Ahmet devride kardeş katli uygulamasının ve Sancağa Çıkma geleneğinin terk edildiğini ifade eder. Hanedanın en büyüğünün tahta çıktığı Ekber ve Erşed Sistemi benimsendiğini aktarır. Sancağa Çıkma Usulü yerine de Saray içinde eğitim alma geleneğine başlandığı görülmüştür. Bu usulle tahta çıkan ilk şehzade ise I. Mustafa olmuştur. Sonraki dönemlerde ise tecrübeden yoksun padişahların devleti iyi yönetemedikleri bir dönem görülmüştür.

II. Osman'ın (Genç), Hotin Seferine çıktığında Yeniçeri Ocağına mensup askerlerin düzensizliklerini ve başıbozukluklarını yakından görmesi, Yeniçeri Ocağına yönelik bazı tedbirler almasına sebep olduğunu aktaran yazar, bu yapılan çalışmaların da padişahın öldürülmesine yol açtığını aktarmaktadır.

Sadrazam Tarhuncu Ahmet Paşa, devletin her alanda kötüye gidişini durdurabilmek adına hazırlanan layihalara uygun olarak aldığı ekonomik ve siyasi tedbirleri bazı çıkar çevrelerinde rahatsızlık meydana getirmiştir. Tarhuncu Ahmet Paşa ve beraberindeki ıslahatçı adamları Sultan Ahmet Meydanı'nda asıldılar. Bu olaya Osmanlı tarihinde Çınar Vakası veya Vaka-yı Vakvakiye adının verildiğinden bahsedilir. Saray tarafından şartlarının kabul edilmesi sonrası Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olduğundan da bahsedilir.¹⁸⁸

Musa Kazım, Avrupa'da devam eden mezhep savaşlarının Fransa'da 120 yıl kadar sürdüğünü ve bu mücadelelerin sonlandırılmasına çalışıldığını belirtir. 1622'de Katolikliğin korunması için Propaganda Cemiyeti'nin kurulduğunu aktarır. Fransa Kralı derebeylerle ve Protestanlarla mücadele ederek merkezi otoriteyi sağlamak isterken Almanya'da da mezhep savaşları devam etmekte olduğu ve Almanya'nın İsveç ile de savaşlarının başladığından da bahsedilir. İngiltere, kendi içinde Protestanlarla mücadele ederken aynı dönemde Portekizlilerin Japonya'daki sömürge faaliyetlerinden rahatsız olan Japon hükümetinin 1637'de Portekiz ile yaptığı

¹⁸⁸ Köprülü ailesinden birçok kişinin daha sonraları sadrazam olarak görevlendirilmesinden dolayı bu dönem Köprülüler Devri diye de anılmaktadır. Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, devlet otoritesini sağlamaya yönelik uyguladığı sert politikalar eleştirilse de devletin her alanda düzelmeler yaşadığı ve askeri başarılar aldığı bir dönem olduğu görülecektir. Bunun yanında rakiplerini ortadan kaldırmak için de bu sertliği kullanmıştır.

mücadeleleri kazanarak onları ülkesinden çıkardıkları aktarılır. 1648’de Fransa, Avusturya ve İsveç arasında yapılan Otuz Yıl Savaşları’nın sona erdirildiği ve Alman-Avusturya (Habsburg) İmparatorluğu’nun zararlı çıktığı anlatılır.

17.yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Yeniçeri isyanları ile mücadele ettiği bir dönemde, devletin merkezinde devlet adamları arasındaki rekabet artmış, otorite bozulmuş ve sürekli sadrazamlar değişir olmuştur. Yazar, bu dönemde meydana gelen sadrazam değişikliklerini de aktarmaktadır. IV. Murat devrinde doğuda İran-Safevi Devleti’nin Bağdat’a yönelik saldırılarının Irak ve İran seferlerine ortam hazırladığına, yapılan savaşların kazanılması sonrası İran’la antlaşma imzalandığına değinilmektedir. Akdeniz’de üstünlüğünü Avrupalı devletlere kabul ettirmiş olan Osmanlı Devleti Girit Adası gibi önemli bir adanın korsan yatağı haline gelmesini durduramamıştır. Yazar, Girit Adası’nın alınmasına sebep olarak, 1644’de Sultan I. İbrahim’in Darüssaade Ağası Sümbül Ağa’nın Mısır’a sürgün gönderilmesi sonrası Sümbül Ağayı ve Müslüman hacıları taşıyan gemilerin Giritli korsanlar tarafından yağmalanmaları sonucu kuşatmanın başladığını aktarmaktadır.¹⁸⁹

Yazar, 1672’de Lehistan’ın Osmanlı topraklarına saldırmasından dolayı savaşlar yapıldığını ve Bucaş Antlaşması’nın imzalandığını aktarmıştır. 1681’de Budin Valisi İbrahim Paşa’nın Viyana kuşatması sonrasında Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın girişimleri ile Osmanlı yanlısı Protestan Macarlara yardım amacıyla Avusturya’ya savaş açıldığı, 1683-1699 yılları arasında yapılan Kutsal İttifak Savaşları’nın başladığı, Osmanlı Devleti’nin, Macaristan, Lehistan, Venedik, Rus ve Alman güçlerinden oluşan Haçlı İttifak’ına karşı yaptığı savaşları kaybettiği anlatılmıştır. Savaşlar sonrası Karlofça Antlaşması imzalandığından da bahsedilmiştir.

17. ve 18. yüzyıllarının çeşitli zamanlarında Avrupa devletleri arasında veraset savaşları yapılmıştır. Yazar, 1667’de Fransa ile İspanya arasındaki veraset savaşlarının başlaması ile Fransa’nın Avrupa’nın batısına doğru topraklarını genişletmek istemesi ve İspanya’nın Flander (Felemenk) bölgesini işgal etmesi

¹⁸⁹ Girit Adası’nın fethinin 25 yıl kadar sürmesi, Osmanlı donanmasının zayıfladığının kanıtı olarak gösterilmektedir.

Hollanda ile Fransa'yı karşı karşıya getirdiğini aktarmaktadır. Bu savaşların Hollanda'nın deniz gücünün daha fazla artmasını istemeyen İngiltere ile Fransa'nın yakınlaşmasına ortam hazırladığını anlatan yazar, İspanya'nın aynı dönemde Portekiz ve Fransa ile mücadeleler yaptıktan sonra Lizbon ile Aksla Şapel anlaşmalarını imzalamak zorunda kaldığından da bahsetmektedir. 1701'de ise İngiltere, Avusturya, Hollanda ve Prusya gibi devletler, İspanya Kralı'nın ölümünden sonra geride varisinin olmamasından dolayı başlayan İspanya Veraset Savaşlarında Fransa'ya karşı ittifak yaptıklarını anlatmaktadır. 1710'lu yıllarda yapılan savaşlar sonrası imzalanan 1713 Utrecht (Utrek) Antlaşması ile İspanya Veraset Savaşları'nın sona erdiği de vurgulanmaktadır. Yazar, 1733-1735 yılları arasında da Lehistan Veraset Savaşlarının yapıldığını aktarmaktadır.¹⁹⁰

Osmanlı Devleti 18.yüzyılda iç isyanların yanında devlet adamları arasındaki çıkar çatışmalarının yaşandığı çalkantılı bir dönem yaşasa da İsveç kralının Osmanlıya sığınması gibi olaylar, Osmanlı'nın hala bazı Avrupalı devletler tarafından denge bir güç olarak görüldüğünün göstergesidir. Musa Kazım, İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın, Rusya ile yaptığı Poltova Savaşı'nı kaybettikten sonra Osmanlı Devleti'ne sığındığını ve Rusya'nın Osmanlı sınırlarına yönelik saldırılarına rağmen iade edilmediğini aktarmıştır. Rusya ile yapılan Prut Savaşı sonrasında da Prut Antlaşması'nın imzalandığı ifade edilmiştir. Bu yüzyılda Avrupa ile savaşlara devam edilirken İran ile savaşların da devam ettiği görülmüştür. Yazar, Revan, Nahçıvan, Lur, Gence ve Tebriz'in alındığını aktarmıştır. Bu kayıplar sonrası İran'da Nadir Şah'ın yönetimi ele alarak Safevi yönetimine son vermiştir. İran'da kurulan yeni yönetimle savaşların devam ettiği bir dönemde Lehistan Veraset Savaşları'nın doğurduğu gelişmeler, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında da savaşların başlamasına ortam hazırladığından bahsedilmiştir. Musa Kazım, 1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşlarının başlamasında, Lehistan meselesi yanında Fransa ve Rus elçilerinin tarafları savaşa kışkırtması, Rusya'nın Kırım topraklarına saldırması gibi gelişmelerin de etkili olduğunu belirtmektedir. Osmanlı Devleti, bu iki Avrupa

¹⁹⁰ Bu savaşlarda Fransa ve İspanya ittifakına karşı Avusturya ile Rusya ittifakı yapılmıştı. Taraflar Lehistan (Polonya) Kralı olacak kişiyi kendi menfaatlerine uygun biri olacak şekilde belirlemek için Lehistan'ın iç işlerine karışmışlardı ve Lehistan iç savaşları sonunda Rusya yanlısı III. August kral olmuştu. Fakat daha sonra 1770'li yıllarda Lehistan'ın topraklarının bir kısmı Prusya, Avusturya ve Rusya arasında paylaştırılmıştı.

devleti ile yaptığı savaşları kazanmasının da Lehistan Veraset Savaşları'nın sona ermesinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Savaşlar 1739 Belgrat Antlaşması ile tamamen sona ermiştir. İran ile de savaşlar sona ermiş ve İran Şahları'nın bundan sonraki süreçte Afganistan ve Hindistan topraklarına doğru yayılma siyaseti uygulandığı da aktarılmıştır.¹⁹¹

Yazar, 1740'da Kutsal Roma Germen İmparatoru VI. Charles'ın ölümünden sonra tahtın kızı Maria Theresa ile damadına kalması, ikisinin de devlet yönetim tecrübelerinin olmaması ve devlet adamlarının ilerlemiş yaşlarından dolayı devletin kötü yönetilmeye başlandığından bahsetmektedir. Prusya Kralı II. Frederick'in Avusturya'nın topraklarına göz dikmesi sonrası İngiltere ve Hollanda Maria Theresa'yı desteklerken Fransa ve İspanya ise Prusya'yı ve dolaylı olarak Bavyeralı Charles Albert'ı desteklediğini söylemektedir. Musa Kazım, Charles Albert'in, kendini İmparator VII. Charles olarak ilan ederek Maria Theresa'ya karşı mücadele ederken Prusya da Silezya'yı işgal ettiğini anlatmaktadır. VII. Charles'ın 1745'te ölümünden sonra imparatorluk Maria Theresa'nın eşine geçtiğini ve tarafların arasında Aix La Chapelle Antlaşması imzalanarak 1748'de savaşların sona erdiğini de eklemektedir.

Yazar eserinde, 1700'lü yıllarda İngiltere ile Fransa'nın Avrupa'daki birçok savaşa doğrudan ve dolaylı olarak katıldıkları bir dönemde İngiltere'nin, Hindistan ve Çin gibi dünyanın birçok yerinde ticaret şirketleri aracılığıyla sömürge faaliyetlerine devam ettiğini, Fransa'nın ise Hindistan'daki bazı İngiliz sömürge bölgelerini almak için mücadeleler verdiğinden bahsetmektedir. Ayrıca İngiltere'nin Kuzey Amerika'daki Fransa sömürgelerine saldırıları sonrası yapılan mücadelelerde 1760'ta İngiltere'nin Kanada topraklarını Fransızlardan aldığını da eklemektedir. İngiltere'nin Amerika kıtasındaki sömürge çalışmalarının 1767'de Boston Eyaletinde tepkilere yol açması sonrası İngiltere ile sömürgeler (koloniler) arasında başlayan savaşların İngiltere tarafından kaybedilmesinin Amerika'nın bağımsızlığını sağladığı vurgulanmıştır.

¹⁹¹ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 423.

2.6.3. 1788 (1203) – 1910 (1328) Yılları Arası

Bu yıllar arasında:

Yazar, 1768’de Rusların Karadağlıları Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtmaları ile başlayan isyanların kontrol altına alması, Rusya’nın sınır ihlalleri ve Fransa’nın Osmanlı Devleti’ni Ruslara karşı kışkırtması gibi nedenlerle başlayan Osmanlı- Rus savaşlarına değinmektedir. Rusya’nın bu savaşlar sırasında Osmanlı Devleti’ne ait Çeşme Limanı’ndaki gemileri yakması sonrası karada ve denizde yapılan savaşların kaybedilmesi, Eflak ve Boğdan’ın Rusların kontrolüne girmesine ve Rusya’nın Mora kıyılarına, Limni ve Bozcaada gibi adalara saldırmasına yol açtığı aktarılmaktadır. Yazar, yaşanan bu kayıpların olduğu bir dönemde ülke içinde de Yeniçerilerin isyanlar çıkararak zorbalıklara başladığını anlatmaktadır. Savaş sırasında Rusya’ya Prusya’nın, Osmanlı Devleti’ne ise Avusturya’nın borç para verdiği aktarılmaktadır. Aynı dönemde Hicaz bölgesinde de isyanlar başladığı ifade edilmektedir. Rusya Çariçe Katerina’nın Lehistan topraklarının paylaşılması ile ilgili olarak Prusya ile görüştüğü dönemde taraflar arasında barışa yönelim olduğu ifade edilmektedir. Başlangıçta Rusya’nın çok ağır şartları içeren bir antlaşmayı Osmanlı devletine kabul ettirmeye çalışması, Osmanlı temsilcileri tarafından reddediilse de Rusya Osmanlı Devleti’ni antlaşmaya zorlamak için Tatar Pazarcığı gibi bazı bölgelerde Müslümanları katletmesi Osmanlı Devleti’ni Rusya’ya anlaşma teklifinde bulunmaya zorladığını ifade etmektedir. Aynı yıl Rusya, Prusya ve Avusturya arasında Lehistan toprakları paylaştırıldığı aktarılmaktadır. Yazar, bu taksimatın Osmanlı Devleti’nin de paylaşılmasını içeren Şark Meselesi’nin başlangıcı olduğunu iddia etmektedir.¹⁹² Tarihe 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması olarak giren bu antlaşma ile Rusya savaş sırasında işgal ettiği Kırım’ı bağımsız yaparak işgal etmek için uygun şartları oluşturduğunu, Rusya’nın Eflak ve Boğdan üzerinde nüfuzunu arttırdığı, Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya vergi verdiğini belirtmektedir. Osmanlı Devleti, İngiltere

¹⁹² Bütün meseleleri Avrupa merkezli değerlendiren Avrupalı Devletler Çin’e kadar olan coğrafyalarda yaşayan toplumları dogulu kabul ederken özellikle Müslüman Türk’ün bulunduğu bölgeleri de Şark (dogu) kabul etmektedir. Bu yönüyle Avrupalı Devletlerin Osmanlı’yı Avrupa ve Anadolu’dan atarak Orta Asya’ya gönderme planlarına Şark Meselesi denir. Türklerin Anadolu’ya gelmesinden sonra başlayan Haçlı Seferlerinden itibaren bu konuda birçok olay meydana gelse de kavramın vücut bulmuş haline 1815 Viyana Kongresi denilebilir. Detaylı bilgi için bkz. Şayan Ulusan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 18, 2009, s. 229-256.

elçisinin teşvikleri sonucu 1787-1792 yılları arasında Rus-Avusturya ittifakına karşı Balkan ve Kırım toprakları için yapılan savaşları kaybettiği, Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarının imzalandığı da ifade edilmektedir.

Musa Kazım, 1789'da meydana gelen Fransız İhtilali sonrasında Fransa'da monarşiye son verilerek halk egemenliğine dayalı demokrasi anlayışının benimsendiğini aktarır. Fransız İhtilâli sonucunda ortaya çıkan fikirler ve değerler günümüze kadar tüm dünyayı etkisi altına almış evrensel nitelikli bir olaydır.

Fransa'da devrimden sonra eski düzen taraftarı olan Avusturya ve Prusya Kralları, kız kardeşlerinin eşi olan Fransa Kralı Louis'e destek olmak için Fransa'ya savaşlar açtıkları aktarılmaktadır. Fransa kralının düşman ile gizlice anlaştığı haberleri üzerine halk saraya baskın düzenleyerek kral ve ailesinin tutuklanmasına ve meclis tarafından Cumhuriyet'in ilan edilmesine yol açtığı görülmektedir. Mevcut yönetimin Prusya ve Avusturya tarafından sonlandırılacağı endişesi yeni yönetimi savunan halk tarafından bir ordu oluşturulmasına ve direnişe geçilmesine ortam hazırlamıştır. Yazar Fransa ordusu ile Avusturya ve Prusya ittifak birlikleri arasında yapılan Valmy ve Jammab (Jamappes) Savaşlarını Fransa ordusunun kazandığını aktarmaktadır. 16. Louis'in vatana ihanetle suçlanarak 1793'te idam edildiği de bahsedilmektedir. Aynı yıllarda Osmanlı Devleti'nde ise İşkodra Hadisesi, Cebel-i Lübnan ve Hicaz'da Vahhabi İsyanları gibi olayların meydana geldiği de aktarmaktadır.

Fransa'nın Avrupa'da yayılmacı ve saldırgan bir siyaset izlemesi Rusya, Hollanda ve İngiltere'nin de içinde bulunduğu bir koalisyonun kurulmasına ve Avrupa savaşlarının başlamasına yol açtığı anlatılmaktadır. Bu savaşlarda başlangıçta Fransa orduları başarısız olsa da alınan tedbirler sonrası zaferler alınmaya başlanmasının, Fransa'da ihtilalle gelen yönetime duyulan güven ve desteğin artmasına yol açtığından bahsedilmektedir.

1793'te Fransa'da kurulan yeni yönetimin yaptığı devrimleri kabul etmeyen Fransız halkına karşı yeni yönetimin uyguladığı baskıcı ve sindirmeye yönelik politikalar, Fransız yönetimi için “**Terör Devri**” ifadesinin kullanılmasına neden olduğu belirtilir. Yazar halk arasında iç savaşların başladığı bir dönem olan bu

devirde saltanat yanlıları ile Cumhuriyetçiler arasındaki mücadelelerin sembol ismi **Vendee İhtilali** en dikkat çekenlerden biri olduğunu ifade eder.¹⁹³ Fransa’da bütün bu olayların yaşandığı bir dönemde Fransa ile Osmanlı Devleti arasında 1795’te ittifak antlaşması imzalandığı da anlatılır.

Fransa’nın Terör Devrinden sonra 1795-1799 yılları arasında, anayasa ile düzenlenmiş, yürütme erki beş kişilik bir kuruldan oluşan **Direktuar Dönemi** denilen bir döneme girdiği belirtilmektedir.¹⁹⁴ Napolyon Bonapart’ın, Fransa’daki Direktuar yönetiminin zayıflamasını ve Direktuar devlet adamları arasındaki rekabetleri bahane ederek Fransa yönetimini eline almak için, 1799’da Meclisi dağıtarak Direktuar Devrine son verdiğini ve Konsüllük Devrine geçildiği belirtilmektedir. Napolyon’un Marengo Savaşlarını büyük bir zaferle kazanması yönetimdeki etkisini daha da arttırmıştır. 1804’te Napolyon Bonapart’ın imparatorluğunu ilan ettiği anlatılmaktadır.¹⁹⁵

1796-1797 yıllarında Fransa ve Avusturya arasında yapılan kara ve deniz savaşlarını genel olarak Napolyon komutasındaki Fransız orduları kazandığı, 1797’de Campo Formio Antlaşması’nın imzalandığı aktarılmaktadır. Antlaşma ile Venedik Cumhuriyeti’ne ait topraklar, Belçika toprakları ve Yedi Adalar Fransa’ya geçerken bir kısım Venedik topraklarının Avusturya’da kaldığı belirtilmektedir. Bölgenin siyasi haritasında değişiklikler yapıldığı ve Avrupa’da Sizelpin, Batavya,

¹⁹³ Terör Devri, on binlerce muhalif gencin infaz edildiği bir dönem olmuştur. Fransa’daki baskıcı jakoben yönetimin uyguladığı kıyımla ilgili bkz. Neslihan Topcu; Davut Ateş, “Siyasal Şiddetin Evrimine Örnekler Üzerinden Bir Bakış”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, S. 2, 2022, s. 204.

¹⁹⁴ Direktuar döneminde, rejim muhaliflerine nispeten yumuşak bir politika izlenmişse de ekonomik sorunlar ve devam eden savaşıardan dolayı ülkenin zor zamanlar geçirmesi, yeni yönetimi kabullenmeyenler arasında isyan hareketlerini başlatmıştır. Bu isyan girişimlerinden biri, hitabeti ve etkileme gücü ile devrimin önderlerinden olan François Noel Babeuf ve taraftarlarının **Eşitlerin Ayaklanması** adlı sosyalist isyanlarıdır. Bu isyan bastırıldıktan sonra Babeuf, taraftarlarından bazıları ile idama mahkûm olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Pelin Aliyev, **Fransa’da Beşinci Cumhuriyet Dönemi’nde Siyasi Muhalefetin Rekabet Edebilme Kapasitesi**, (Doktora Tezi), Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı, Gaziantep 2021, s. 144.

¹⁹⁵ Konsüllük Devrinde yasama üç kişiden oluşuyordu. Konsüller 10 yıl için seçiliyorlardı. Tüm yetki birinci konsülde yani kendinde toplanmıştı. Napolyon Birinci Konsül olunca Avusturya ile Kuzey İtalya’da yaptığı savaşları kazanması sonrası yönetimdeki etkisini daha da arttırmış ve 1804’te Napolyon Bonapart imparatorluğunu ilan etmişti.

Roma ve Helvetiya gibi yeni cumhuriyetlerin kurulduğu da ifade edilmektedir. Böylece Fransa'nın Osmanlı Devleti ile sınır komşusu olduğu görülmüştür.¹⁹⁶

Fransa'nın İngiltere ile olan mücadelelerinde İngiltere'yi zayıf bırakma planı Napolyon Bonapart'ın 1798'de Mısır'ı işgaline ortam hazırlamıştır. Yazar, Fransa'nın Mısır'ı ve Suriye topraklarını işgal ettiğini vurguladıktan sonra Osmanlı Devleti'nin zorunlu olarak İngiltere ve Rusya'dan yardım istediğinden bahsetmiştir. İngiltere, sömürgelerinden gelen malların Mısır üzerinden gelmesinin etkisiyle, Rusya ise sıcak denizlere inme politikası gereği Osmanlı Devleti'nin yardım isteğine olumlu cevap verdikleri görülecektir. Fransızlarla karadan ve denizden yapılan savaşların kazanıldığı aktarılmaktadır. İngiliz ve Rus donanmalarının Akdeniz'e gelmesi ile destek bulan Osmanlı, burada yapılan mücadelelerde başarılı olunca Napolyon, Mısır'dan ayrılıp Suriye limanlarını işgal etmiştir. Fakat burada da Osmanlı Devleti'nin Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki ordularının başarılı olmasından dolayı Napolyon Fransa'ya dönmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁷ Savaşlar sonrası Fransa ile İngiltere arasında Emiens (Amiens) Antlaşması imzalandığından söz edilmektedir. Osmanlı Devleti ve Fransa arasında ise Paris Antlaşması'nın imzalandığından bahsedilmektedir.

Napolyon, Fransa'ya karşı Prusya, Avusturya ve Rusya tarafından oluşturulan Üçüncü Koalisyonla yaptığı mücadeleleri kazanmaması sonrası 1807 Tilsit Antlaşmasını imzaladığı aktarılmaktadır. Bu antlaşma ile Fransa İngiltere'yi Avrupa'da yalnız bırakmayı hedeflediğinden bahsedilmektedir. Fransa, Avrupalı devletlerden İngiliz mallarına sınırlamalar getirilmesini istemiştir. Fransa'nın İngiltere'ye karşı uyguladığı politikalar, İngiltere'de iç politikayı olumsuz etkilediğini ve İngiltere'de hükümet değişikliklerinin olduğu anlatılmaktadır.

¹⁹⁶ Ali Fuat Örenç, "Yedi Ada Cumhuriyeti", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013, C. 43, s. 385.

¹⁹⁷ Avrupa'da büyük başarılarla imza atan Napolyon Bonapart'ın Suriye bölgesinde aldığı yenilgilerin mimarlarından olan Cezzar Ahmet Paşa'nın Akka Savunması ve Fransa'nın bölgeden çıkarılması ile ilgili olarak bkz. Ayşe Emecen, **Suriye Bölgesinde Bir Osmanlı Valisi ve İmajı: Cezzar Ahmed Paşa (TSMA, nr. E. 4079'daki Takrir ve Nizam-name-i Mısır adlı iki raporun neşir ve tahlil denemesi)**, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1994, s. 8-9.

1811’de doğan Napolyon Bonapart’ın oğluna aynı yıl “**Roma Kralı**” unvanının verildiği de aktarılmaktadır.¹⁹⁸

Napolyon Savaşlarında kazanılan zaferler sonrası Avrupa’nın siyasi haritasıdan değişiklikler yapılmıştır. Napolyon’un amacı tüm Avrupa’yı kontrolü altına almaktır. Fakat Avrupalı devletlerin Napolyon’a karşı kurduğu ittifaklar sonrası 1814’ten itibaren Fransa’nın, yenilgiler almaya başladığı aktarılmaktadır. Müttefik güçlerin Paris’e kadar girdikleri de anlatılmaktadır. Napolyon’un Elbe Ada’sına gönderildiği ve Burbon Hanedanı’nın tekrardan Fransa yönetime getirildiği ve 18. Lui’nin kral yapıldığı anlatılmaktadır. Avrupa’da bozulan düzenin yeniden sağlanması için 1815’te Viyana Kongresi’nin toplandığından da bahsedilmektedir.¹⁹⁹ Elbe Adası’nda sürgünden kaçan Napolyon’un, Fransa’ya döndüğü ve yönetimi 100 gün kadar eline aldığı ve 1815’te İngiliz ve Prusya ordularına karşı Waterloo Savaşı’nı yaptığı ve kaybettiği anlatılmaktadır. Napolyon Saint Helen Adası’na hapsedildikten sonra Avrupa’da düzenin sağlanmaya çalışıldığı ve bunun için de Avrupalı devletler kendi aralarında Paris Antlaşması’nı (Kutsal İttifak da denilir) imzaladığı aktarılmaktadır. Fransa’da Rişlio Kabinesi’nin kurulduğunu, Ren ittifadı yerine Cermenya ittifadının kurulduğundan da bahsedilmektedir. Yazar 1821’de Napolyon Bonapart’ın vefat ettiğini aktarmaktadır. Aynı yıl Meksika’nın İspanya’dan ayrıldığı da ifade etmektedir.

Arabistan topraklarındaki etkisi günümüze kadar devam eden Vahhabilik Mezhebi 1793’te oluşmaya başlasa da mezhebin sistemli olacak şekilde ortaya çıkışının 1802’de olduğu aktarılmaktadır.²⁰⁰ Vahhabi İbni Suud, Mekke’de gücünün artması sonrasında Mısır’da da etkili olmak istese de amacına ulaşmadığı ve daha

¹⁹⁸ Kazım, **Muhtıra-i Rical...**, s. 462.

¹⁹⁹ Viyana Konferansı’na katılan devletler Paris Antlaşması’nı imzalayan Avusturya, Prusya, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi devletlerdir. Bu konferansa Osmanlı Devleti davet edilmemiştir. Kongrede, Avrupa sınırlarının düzenlenmesi, Avrupa’da ortaya çıkabilecek milliyetçi hareketlerin bastırılması konuları yanında Osmanlı Devleti’nin Avrupa ve Balkanlardan çıkarılması gibi konuları içeren “Şark Meselesi” gündeme getirilmiştir. Bkz. Çiğdem Sürücü, **Viyana Kongresi’nde Metternich’in Rolü**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2021, s. 28.

²⁰⁰ Vahhabilik Mezhebi’nin fikirlerini şekillendiren Muhammed İbni Abdülvahhab, Arabistan topraklarında Arap aşiretlerden Suud ailesi ile anlaşmıştır. İbni Abdülvahhab Mezhebin kurucusu olsa da mezhebin yayılmasında Muhammed bin Suud’un etkili olduğu görülmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Ali Büyükkara, “Vehhâbîlik”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 42, İstanbul 2012, s. 611.

sonra Medine'ye geldiğinden bahsedilmektedir. 1805 yılına gelindiğinde Taif, Mekke ve Medine'nin Vahhabilerin kontrolüne geçtiği vurgulanmaktadır. Vahhabilerin 1809'da ise Irak ve Suriye topraklarında faaliyetlerini yoğunlaştırdığını ve sonrasında Vehhabilerin İngiltere'nin bölgedeki ticari menfaatlerine engel oldukları anlatılmaktadır. 1812'den sonra ise Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Vahhabilerle mücadeleleri ve Vehhabilerin Medine'den çıkarıldığı aktarılmaktadır. Vahhabi lideri Suud'un İstanbul'da 1818'de idam edildiği de ifade edilmektedir. Umman ve Hicaz topraklarında da yayılmış olsa da Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 1805'te Mısır valiliğini ilan ettikten sonra bölgeyi kısa zamanda kontrolü altına aldığı açıklanmaktadır.²⁰¹

Yazar 1804'te Sırp'ın, Kara Yorgi önderliğinde Osmanlı'nın Sırp yerel yöneticilerine karşı isyan başlattıklarını aktarmaktadır. Sırp Voyvodasının bağımsızlık hareketlerine yöneldiği de ifade edilmektedir.²⁰² Bu isyana başlangıçta temkinli yaklaşan Rusya, Fransa'nın Balkanlardaki gücünün artması ve Osmanlı Devleti'ne yakın bir siyaset izlemek istemesi gibi nedenlerin etkisiyle politika değişikliğine giderek isyanı menfaatlerine göre kullanmayı amaçlamıştır. Rusya isyancılara gizlice her türlü yardımı yapmaya başlamıştır. Bu durum isyanın süresinin uzamasına ve isyanın zamanla diğer azınlık unsurları da etkisi altına almasına neden olmuştur. Aynı dönemde Rusya'nın Boğazlardan çıkmaması ve Balkanları Osmanlıya karşı kışkırtması gibi nedenlerle başlayan Osmanlı- Rus savaşlarında başarılı olan Ruslar, 1810'da Sırp topraklarına girdikleri ve Sırp'lardan yardım gördükleri anlatılmaktadır. Bu süreçte İngiltere'nin Rusya yanlısı bir politika izleyerek Çanakkale Boğazını geçtiği ve Marmara Denizine kadar geldiğinden söz edilmektedir. Bu durumun Osmanlı başkenti için tehlike oluşturduğu görülecektir. 1809'da İngiltere ile Kale-i Sultani (Çanakkale) Antlaşması imzalandıktan Rusya ile

²⁰¹ Fransa'nın Mısır'ı işgali döneminde Mısır'a gelen Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Fransa'nın bölgeden çıkarılmasından sonra yerel Memluk-Kölemen güçleri ile giriştiği mücadelelerde yeteneklerini kullanarak halkın güvenini kazanmıştır. Daha sonra ise Mısır'ı kontrolü altına almıştır. Osmanlı valisinin pasif olmasından dolayı 1805'te kendi valiliğini ilan ederek Osmanlı'ya bildirmiştir. Durumu kabul etmeyen Osmanlı yönetimi Mehmet Ali Paşa'nın Vahhabileri Arabistan topraklarından çıkarması ve çıkan isyanları bastırması durumunda valiliğinin kabul edileceği bildirilmiştir. İsyancıları bastıran Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliği böylece resmen tanınmış oldu. Bkz. Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 1995, 6.6: s. 197-198.

²⁰² Kazım, **Muhtıra-i Rical...**, s. 457.

de 1812 Bükreş Antlaşması imzalanarak savaşlara son verilmiştir. Bu antlaşmalar sonrası ortaya çıkan Boğazlar Sorunu'nun uzun bir süre Osmanlı diplomatik görüşmelerinde yer edindiğinden bahsedilmiştir.²⁰³

Sultan III. Selim'in Nizam-ı Cedit Islahatlarını yapması, İrad-ı Cedit Vergisi'ni getirmesi ve İrad-ı Cedit Defterdarlığı'nı kurduğı anlatılmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya elçiler gönderdiği de aktarılmaktadır. 1802'de Eflak ve Boğdan Beylerine bazı ayrıcalıkların verildiğı de ifade edilmektedir. III. Selim devrinde yapılan ıslahatların bazı çıkar çevreleri tarafından kabul görmemesi, Boğaziçi kalelerindeki askerlerin isyanları ve bazı devlet adamlarının kışkırtmaları ile çıkan Kabaki Mustafa İsyanı sonrası padişah III. Selim öldürölmüş ve yapılan ıslahatlar yarım kalmıştır.²⁰⁴ Onun yerine önce IV. Mustafa'nın padişah olduğı daha sonra ise II. Mahmud'un tahta çıktığı anlatılmaktadır. Yeni padişah, Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazam yaptıktan sonra isyancıları ve elebaşı Kabaki Mustafa'yı idam ettirmiştir. Sened-i İttifakla yetkilerinden taviz veren II. Mahmud, otoritesini sağıladıktan sonra bu sözleşmeden de vazgeçmiştir.

Yazar Yunan topraklarına 1800'lü yılların başında Yanya valisi olarak getirilen Tepedelenli Ali Paşa'nın 1810'da bölgede çıkan Rum isyan hareketlerini kısa sürede bastırdığı ve Tepedelenli Ali Paşa'nın halk üzerine kurduğı baskıcı yönetime karşı halkın İngiltere'nin desteğini istediğini aktarmaktadır. Bölgede baş gösteren Rum faaliyetlerine yönelik Osmanlı yönetimi 1819'de Tepedelenli Ali Paşa'yı yetkilendirdiğı de anlatılmaktadır. Fakat zamanla gücü artan Tepedelenli Ali Paşa'nın Osmanlı'ya karşı bağımsızlığını ilan ettiğı süreçte Rum gruplar ve cemiyetlerle ittifak yapması üzerine bölgede otoritenin sağılanması için Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanın bastırıldığı ve Tepedelenli Ali Paşa'nın taraftarları ile idam edildiğı aktarılmaktadır. Meydan gelen gelişmelerin, Rum – Mora isyanına neden olduğı ve aynı dönemde Eflak ve Boğdan ile Girid Adasında da isyanlar başladığından da bahsedilmektedir.

²⁰³ Kazım, **Muhtıra-i Rical...**, s. 460.

²⁰⁴ III. Selim devrinde Avrupa örnek alınarak yapılan ıslahat çalışmalarının genel adına Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) denilmektedir.

Yazar 1821 Mora isyanı sonrası Avrupalı devletler'in Yunanlıları maddi ve manevi olarak destekledikleri aktarır. İngiltere'de Rum destekçileri arasında şair Lord Byron gibi sembol isimlerinde olduğu bahsedilir. Rumlar aldıkları desteklerle bulundukları bölgelerde kıyımlar yaptıkları da aktarılır.²⁰⁵ Avrupa'nın büyük devletlerinden destek alan Rumların isyanına Rusya'nın da fiili destekleri gelince isyancıların gücü artmıştır. Mısır valiliğinden yardım istenmesi üzerine Mısır donanmalarının Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasında 1824'te Mora Yarımadasına geldiği, isyancıların kontrolündeki bölgeleri kurtardığı ve Mora valiliğinin İbrahim Paşa'ya verildiği anlatılır. Bu süreçte Yunanlı ihtilalciler birbirleri ile de mücadele ettikleri dile getirilir.

Yazar 1824'te İngiltere ve Rusya hükümetlerinin Mora halkına maddi destek verdiklerini aktarmaktadır. II. Mahmud'un, devletin iç ve dış sorunlarla mücadele ettiği bu süreçte Yeniçerilerin içindeki zorbaların disiplinsizlikleri, yapılan yeniliklere sürekli karşı çıkmaları ve talim faaliyetlerine katılmamaları gibi gelişmeler sonrası 1826'da Vaka-yı Hayriye Olayı ile Yeniçeri Ocağı'na son vererek yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye birliklerini kurduğu aktarılmaktadır. Musa Kazım, aynı yıl Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Akkirman Antlaşması imzalanarak Osmanlı askerlerinin Sırbistan'dan çıkmasına karar verildiğini de belirtmektedir. Avusturya hariç Avrupa devletleri ve hatta Amerika'nın bile Rumları desteklediklerinden söz edilmektedir.

Avrupalı Devletler, Londra'da bir araya gelerek Yunanlılara özerk bir yönetim kurulması, bölgeden Osmanlı askerlerinin çıkarılması ve Yunanlılar'ın Osmanlı Devleti'ne her yıl vergi vermesini de içeren protokol hazırlayarak Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeye çalıştıklarını aktaran yazar Osmanlı Devleti'nin bu teklifleri kabul etmemesinden dolayı Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne uyarılarda bulunduklarını da aktarmaktadır. Uyarıları da dikkate almayan Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya, İngiltere ve Fransa'nın donanmalarından oluşan ittifak donanmaları 1827 Navarin'de baskın düzenlendiğinden söz etmektedir. İbrahim Paşa'nın Mora'da üstün gayretlerine ve başarılarına rağmen genel olarak yapılan savaşların kaybedilmesi sonrası Osmanlı Devleti, Londra Protokolü ve Edirne

²⁰⁵ Kazım, **Muhtıra-i Rical...**, s. 469-470.

Antlaşmalarını imzalamak zorunda kalmıştır.²⁰⁶ Antlaşmalara göre, Rusya boğazlardan serbestçe geçebilecek ve Kars ve Baserabya çevresi Ruslara bırakılacak, Sırlara ayrıcalıklar verileceği belirtilir.²⁰⁷ 1829 Edirne Mütarekesi ile Yunan Devleti kurulmuş, 1830 Londra Antlaşması ile de krallık haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sorunlarıyla mücadele ettiği bir zamanda Rusya'ya karşı alınan yenilgilerin de etkisiyle Fransa yönetiminin, Cezayirli korsanların Fransız tüccarlara ve elçilere yönelik tutumlarını bahane ederek bölgeyi işgale başladığı ve Fransa'nın 1830'da Cezayir'i kontrolüne aldığından bahsedilmektedir.²⁰⁸ Aynı yıl Trablusgarb vilayetinin de oluşturulduğu da aktarılmaktadır.²⁰⁹

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Mora isyanının bastırılması karşılığında Mora Valiliğini almak üzere Osmanlı Devleti'ne yardıma gelmiştir. Navarin Baskını'nda Osmanlı donanmaları ile Mısır donanmalarının da yakılması sonrası Girit ve Suriye valilikleri isteğinin II. Mahmud tarafından kabul edilmemesi üzerine oğlu İbrahim Paşa'yı Akka, Suriye ve Antakya üzerine göndermiştir. Yazar, Kavalalı'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaşlar başlatmasına bir evlilik meselesinin neden olduğunu ve Akka'ya ordu sevkıyatı ile mücadelelerin başladığını aktarmaktadır. Yapılan tüm savaşları Osmanlı ordularının kaybettiği de belirtmektedir. Mısır ordusu Adana üzerinden Konya'ya kadar mücadele ederek geldiğini ve burada yapılan muharebeleri de Mısır ordusunun kazandığını aktarmaktadır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı Rusya'nın yardım tekliflerine olumlu cevap verilmesi üzerine, Rus donanmalarının İstanbul'a geldiğini ve Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşmasının imzalandığını da belirtmektedir. Boğazlar tüm yabancı donanmalara kapatılmıştır. Rusların Akdeniz'e inmesinden rahatsız olan İngiltere, Mısır Valisi ile Osmanlı Devleti arasında barış

²⁰⁶ Bu savaşların kaybedilmesinde Yeniçeri Ocağının kaldırılmış olması, yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusunun tam olarak teşkilatlanamaması ve Osmanlı donanmasının yakılması gibi nedenlerin etkili olduğu da söylenebilir.

²⁰⁷ Özerk ola Sırların yönetimine babadan oğula geçecek şekilde Miloş Obronoviç getirilmiştir.

²⁰⁸ Gelişmelere bakıldığında Fransa'nın Cezayir'i işgalinde İngiltere'nin bölge üzerindeki etkisini çok fazla olmasına karşı bir hamle olarak da değerlendirilebilir.

²⁰⁹ Trablusgarb 1551'de Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra bir süre valiler ve dayı unvanlı kişiler tarafından yönetildi. Daha sonra ise Karamanlı Ahmed'in kurduğu Karamanlı Hanedanı burada yönetimi Osmanlı adına devam ettirdiği görüldü. Fransa'nın Cezayir'i alması sonrası Trablusgarb'ın da kaybedileceği endişesi ile 1835'te Osmanlı Devleti bölgeyi merkeze bağlı bir vilayet haline getirdi. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Kavas, "Trablusgarb", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 41, İstanbul 2012, s. 290.

sağlamaya çalışmıştır. Rusya, Osmanlı Devleti'ne bir saldırı olursa yardım edecek fakat Rusya'ya bir saldırı olursa Osmanlı Devleti sadece boğazları kapatacaktı. Avrupalı devletlerin teklifleri sonrası Mısır ile Osmanlı arasında 1833 Kütahya Antlaşması imzalanmıştır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığını ilan etmeye hazırlanmasından dolayı Osmanlı Devleti'ne vergi göndermemesi ve Halifeliğin kendilerine geçmesi gerektiğini savunması gibi durumların yanında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında 1838 Balta Limanı Antlaşması'nın imzalanması gibi gelişmeler, II. Mahmud'un Mısır valisine karşı savaş hazırlığı yapmasına yol açmıştır. Mehmet Ali Paşa olayların aleyhine gelişmemesi için Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. İki ordu Nizip yakınlarında savaşmıştır. Osmanlı komutanlarının yanlış kararları ve tecrübesizlikleri sonucu Mısır Ordusu İbrahim Paşa komutasında savaşı kazanarak İstanbul'a kadar ilerlemiştir.

II. Mahmud'un ölümünden sonra tahta geçen Sultan Abdülmecit, Mısır Sorunu ile ilgili olarak Avrupalı devletlerin arabuluculuğunu istemiştir. 1839 Tanzimat Fermanı'nın da yayınlanması Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı olumlu bir etki oluşturmuştur. Avrupalı devletlerin de etkisiyle Mısır ordusunun ilerleyişi durdurulduğunu aktaran yazar, 1840'ta İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya temsilcileri arasında Londra Protokolü'nün imzalandığını aktarmaktadır. Buna göre, Mısır ve Suriyenin bir kısmının Mehmet Ali Paşa'ya bırakıldığından da söz edilmektedir. İbrahim Paşa'nın Suriye'den çıkarıldığı, Akka'nın kontrol altına alındığı ve Lübnan'da Emir Beşir'in İbrahim Paşa ile olan ittifakının da sona erdirildiğinden bahsedilmektedir. Protokol ile Mısır sorunu kesin olarak çözülmüştür.²¹⁰

Yazar, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla Rusya'nın boğazlar üzerindeki etkisinin kırılmak istendiği ve boğazlara uluslararası bir statü verilerek istisnasız tüm donanmalara kapatılmaya çalışıldığını da anlatmaktadır. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın da geçersiz hale getirildiği vurgulanmaktadır.

²¹⁰ Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali.... s. 206.

Lübnan'da Marûni ve Dürzî toplulukları yanında Müslüman unsurlar da vardır. Marûniler²¹¹ Hristiyan inancından iken Dürzîler²¹² ise köklerini Fatimilere dayandırdıkları İslamiyet ve Hristiyanlık karışımı bir inanca sahiptiler. Yazar Tanzimat Fermanı'ndan sonra eyalet meclisleri kurulduğunu ve temsilde adalet sağlanmaya çalışıldığını aktarmaktadır. Mehmet Ali Paşa'nın Lübnan bölgesini işgalinden sonra bölgenin ticari faaliyetleri gelişmiş ve başta Fransa olmak üzere Avrupalı devletlerin bölgeye ilgisi artmıştır. Bu durum Hristiyan Marunîlerin bölgedeki etkisinin de artması anlamına gelmektedir. Lübnan'ın Avrupalı Hristiyan misyonerlerin uğrak yerlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Lübnan'daki ekonomik ve siyasi hâkimiyet Marunîler lehine dönünce Dürzîler ile uzun yıllar sürecek çatışmalar başlamış olduğu aktarılmaktadır. 1845'te Dürzîlerin Marûnileri katlettiklerinden dolayı olaya Avrupalı devletlerin müdahalede bulunduklarından da bahsedilmektedir. Daha sonraki dönemlerde yapılan Vilayet Nizamnameleri Avrupalı devletlerin baskılarının da etkisiyle Marûniler lehine değişiklikler yapılmıştır. Bölgeye gönderilen müfettişlerin yaptığı düzenlemelerle merkezi otorite arttırılmaya çalışılmış ve kısmen başarılı olması diğer eyaletlere de benzer uygulamalar yapılması için teşvik edici olmuştur.²¹³

Avrupa'da meydana gelen 1830 ve 1848 İhtilallerinin devamı olarak 1848'de Macarlı Protestanlar Avusturya'ya karşı Lehli milliyetçiler de Rusya'ya karşı isyan başlatmışlardı. Bu isyanların bastırılmasından sonra isyanın liderleri ve Osmanlı yanlısı olan milliyetçi gruplar, Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı.²¹⁴ Yazar bu iki milletten gelen muhacirlerin İstanbul'a kadar geldiklerinden bahsetmektedir. 1849'da Avusturya, Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne baskı kurduklarını ve İngilizlere ait bir temsilcinin Çanakkale'ye kadar geldiğinden de söz etmektedir.

²¹¹ Marunilik inancı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İsmail Taşpınar, "Maruniler", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, C. 28, s. 71-72.

²¹² Dürzîliğin inanç esasları ile ilgili bkz. Mustafa Öz, "Dürzîlik", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, C. 10, s. 39-48.

²¹³ Cebel-i Lübnan olayları ve Osmanlı Devleti'nin bölge üzerinde aldığı önlemlerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Tuğba Mansuroğlu, **Cebel-i Lübnan Nizamnamesinin Osmanlı Dönemi Lübnan İdari Yapısı Üzerinde Etkisi**, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Antalya 2019, s. 78.

²¹⁴ Macar ve Polonyalı Mülteciler sorunun ortaya çıkışı, Osmanlı Devleti'ne sığınmaları ve sonrasındaki gelişmelerle ilgili bkz. Kaan Cem Geniş, "1848 Macar İhtilali Ve Macar Mültecileri Meselesi", **Uluslararası Beşerî Bilimler Ve Eğitim Dergisi**, 4(8), s. 118.

Osmanlı'ya sığınan Macarların lideri Koşut'un 1851'de ülkesinin bağımsızlığı için serbest bırakılmasının Avusturya ile ilişkileri olumsuz etkilediği de aktarılmaktadır.

1853-1856 Osmanlı-Rus Kırım Savaşlarının başlamasında Kutsal Yerler Meselesi ile Macar ve Polonyalı Mülteciler meselesi gibi konular etkili olmuştur. Kudüs ve çevresinde Hristiyanlık, İslamiyet ve Yahudilik inançları için önemli ibadet yerleri bulunmaktadır. Buraların bakım ve onarımı ile ilgili yetki Yavuz Sultan Selim ve Kanuni dönemlerinden itibaren Fransız Katolik Mezhebi mensuplarına verilmiştir. Ortodoksların koruyuculuğunu alan Ruslar'ın, Kutsal Yerlerle ilgili olarak mevcut durumun sona ermesi için Osmanlı Devleti'ne elçi gönderdiğini aktaran yazar, Rusya'nın Kutsal Yerlerle ilgili durumun kendileri lehine dönüşmesi için baskı kurmaya çalıştığından söz etmektedir. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak için Boğdan'a asker çıkardığını ve Sinop limanını bombaladığını da anlatmaktadır. Yazar Osmanlı'nın Rusya ile yaptığı savaşlarda İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni desteklediğinden de bahsetmektedir. Buna göre, İngilizler Rusya'nın güney sahillerini, Fransa'nın ise Odesa limanını bombaladığı anlatılmaktadır. Kırım Savaşı sonrası, 1856 Paris Antlaşması'nın imzalandığı ve Rusya'nın Karadenizde tersane ile gemi bulunduramayacağından bahsedilmektedir. Aynı yıl Osmanlı Devleti Islahat Fermanı'nı da yayınlamıştır. Rusya savaş sonrasında Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarından vazgeçmemiştir. Panslavizm politikasına uygun olarak Eflak, Boğdan, Karadağ gibi azınlık unsurları kışkırtmaya ve isyanlarını desteklemeye devam etmiştir. 1858'de Eflak ve Boğdan'ın birleştirildiği de aktarılmıştır. Rusya özellikle Sırp, Bulgar ve Karadağ'daki isyancılara erzak ve silah yardımı yapmıştır. Bu yardımları ise Eflak üzerinden yaptığı aktarılmıştır.²¹⁵ Bu bölgedeki isyanlar, 1878 Berlin Antlaşması ile bu devletlerin bağımsızlıklarını kazanmalarına kadar devam etmiştir.²¹⁶ Aynı şekilde Yunan Krallığının Akdeniz'deki adalarda Rumların yaşadığı bölgelerdeki isyan faaliyetlerine destek vermesi de devam etmişti.

²¹⁵ Kâzım, **Muhtıra-i Ricâl...**, s. 498.

²¹⁶ Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında ortaya çıkan milliyetçilik ayaklanmalarında çok farklı sebeplerin etkili olması yanında Avrupalı devletlerin sömürgeci pragmatik politikalarının etkisi de çok büyük bir etkiye sahiptir. Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Umran Gökyer, **XIX. Yüzyıl'da Avrupa Devletlerinin Balkan Politikaları**, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, Elâzığ 2011, s. 362.

Musa Kazım eserinde dış borçlar konusunda bahsederken, Osmanlı Devleti'nin 1858'de Avrupa'dan 4 milyon kadar dış borç alındığından bahsetse de Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı sırasında mali sorunlarını çözebilmek için 1854'te ilk dış borcunu almıştır.²¹⁷ Osmanlı Devleti daha sonraki dönemlerde de Avrupalı Devletlerden faiziyle dış borç almaya devam etmiştir. Alınan dış borçların sonuçları sadece ekonomik olmamış her alanda etkisini zamanla göstermiştir.²¹⁸

Musa Kazım'ın eserinde 19. yüzyıla dair anlatılanlara bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin her alanda sorunlarla mücadele ettiği bir zaman diliminde dünyada meydana gelen bilimsel ve teknik gelişmeleri de yakından takip etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu yenilikler Osmanlı coğrafyasında uygulanmaya çalışılmıştır. Özellikle demiryolu ağlarının yaygınlaştırılması ve telgrafın kullanılmaya başlanması örnek olarak gösterilebilmektedir. Osmanlı'nın haberleşme ve ulaşım alanlarında yaptığı bu çalışmaların diğer devletlerle de bağlantılarını arttırdığı söylenebilmektedir. Önemli bir coğrafi konuma sahip olan Osmanlı Devleti'nin bu gelişmelerle bölgedeki önemi daha da artmıştır. Bu durum ekonomik ve kültürel etkileşimlerin artmasına ortam hazırlamıştır. Mısır'da İngiliz ve Fransız şirketler aracılığı ile 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması bu çerçevede değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti, aynı zamanda Tanzimat döneminde, devleti yıkılış sürecinden kurtarmak, iç isyanları ve çatışmaları sona erdirmek amacıyla Avrupa tarzı kurumlar açmaya çalıştığı görülecektir. Osmanlı Devleti bu dönemde yayınladığı kanunları da Avrupalı devletleri örnek alarak hazırlamıştır.

Musa Kazım, Sultan Abdülaziz döneminde Avrupa'nın beş büyük devletinin 1861'de Paris'te bir konferans yaptıklarını ve Fransa'nın Suriye'de asker bulundurmaya devam etmesine karar verdiklerini aktarmaktadır. Aynı dönemde Rusya'dan silah ve para yardımı alan Karadağ, Bulgaristan, Sırbistan ve Bosna Hersek gibi Balkan coğrafyalarında ortaya çıkan karışıklıklara karşı tedbirler alındığı da aktarmaktadır.

²¹⁷ Ahmet Uğur; Recep Karabulut, "Osmanlı Devleti'nde Dış Borçlar ve Tasnifi (1854- 1914)", **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.23, Temmuz 2022, s. 17-36.

²¹⁸ Dış borçların Osmanlı Devleti'ne etkileri ve Duyun-u Umumiye İdaresinin kurulması süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Engin Can Çetin, "Düyun-u Umumiye ve Osmanlı Dış Borç Tarihi Genel Bir Bakış", **BJSS Balkan Journal Of Social Sciences / Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, S. 14, Temmuz 2018, s. 234-249.

Yazar eserinde, Avrupalı devletlerin 1861’de Cebel-i Lübnan Sancağı’ndaki karışıklıklara karşı Amerikalı bir general başkanlığında bir heyeti bölge için görevlendirdiklerini de vurgulamıştır. Yazar, 1870’li yıllarda Bulgarlar ile Rumlar arasındaki dini çekişmeler (Kiliseler Sorunu) sonrası Bugar kiliselerinin Rum kiliselerinden tamamen ayrıldığı aktarılmıştır. Aynı dönemde Londra Protokolü ile Boğazlar Meselesi’nin tekrardan gündeme geldiğinden de bahsedilmiştir. Avrupa’da ise 1871’de Fransa’nın cumhuriyeti ilan ettiğini ve Fransa ile Almanya arasında çıkan mücadeleler sonrası Fransa’nın Alsas-Loren bölgesini Almanya’ya terketmek zorunda kaldığını aktarmaktadır. Avusturya, Rusya ve Almanya İmparatorları arasında da ittifak kurulduğundan söz etmektedir.

Sultan Abdülaziz, bazı devlet adamları ve askerlerin kurdukları komplo sonrası intihar süsü verilerek öldürülmüştür. Musa Kazım, bu olayda Avrupalı devletlerin bazılarının desteklerinin olduğunu iddia etmiştir. Sultan Abdülaziz’in yerine V. Murad’ın tahta çıktığından bahseden yazar, yeni padişahın devletin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sorunların yükünü taşımakta zorlandığını, akıl ve beden sağlığının bozulduğundan söz etmektedir. Bütün bu gelişmelerin II. Abdülhamid’in tahta çıkmasına etki ettiğini aktarmaktadır. Mithat Paşa ve yakın arkadaşı olan devlet adamları yeni padişahı yönlendirerek Osmanlı siyasetinde etkilerini sürdürmeye çalıştıkları görülmüştür.

Yazar, 1874’te Ermeni Patrik Nerses Efendi’nin Ermenilerin durumlarının kötü olduğu ile ilgili olarak Londra ve Parise raporlar göndererek destek aradığından bahsetmektedir. Bu tarz yakınmaların 18 sene daha sürdüğünü ve bu durumun 1894’te Ermeni isyanlarına kadar devam ettiğini belirtmiştir. II. Abdülhamid döneminde de etkisi devam eden Balkan uluslarının isyanlarının (Karadağ, Bosna ve Hersek, Eflak ve Boğdan, Bulgaristan ve Sırbistan) Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti’ne yaptıkları baskılar neticesinde Osmanlı Devleti’nin bu uluslarla ikili sözleşmeler yaptığı ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti’nin yaptığı bu girişimin Rusya’nın işine gelmediği ve tüm Balkanlarda hakların genişletilmemesi durumunda Osmanlı Devleti’ne savaş açacağını duyurduğu belirtilmektedir.

Avrupalı devletlerin iç işlerine müdahalelerini engellemeye çalışan Osmanlı Devleti, Kanun-ı Esasi’nin (Anayasa) ilanı ve Meşrutiyet yönetimine geçilmesi gibi

tedbirleri aldığı fakat Rusya'nın saldırılarından kurtulamadığı aktarılmaktadır. Rusya'nın 1877'de Kars ve Romanya topraklarını işgal ederek Osmanlı Devleti'ne savaş açtığı ifade edilmiştir. Yazar aynı yıl, İspanya ve Meksika'da da anyasa ilanlarının olduğundan bahsetmiştir.

Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya devletlerinin temsilcileri Osmanlı'nın anayasa ilanı öncesinde Balkan uluslarının durumun değerlendirilmesi ve haklarının genişletilmesi ile ilgili isteklerinin olduğu İstanbul Konferansını toplandığından söz edilmiştir. Yazar bu taleplerin Osmanlı Devleti tarafından reddettiğinden bahsetmiştir. Rusya bu olaydan sonra Avrupa'nın büyük devletlerinin başkentlerine giderek Balkan uluslarının hamisi olduğunu ve bunların haklarının kazanılması ile ilgili Osmanlı Devleti'ne savaş açmak istediği şeklindeki talepleri kabul görmüştür. Yazar, Rusya'nın önderliğinde Avrupa'nın beş büyük devletinin Londra Protokolü'nü yayınlayarak Osmanlı Devleti'nden yapmasını istedikleri işlemleri bildirdiklerini anlatmıştır. Osmanlı Devleti ise bu protokolün maddelerini iç işlerine müdahale olduğu gerekçesiyle kabul etmemiştir.

Yazar, Avrupa devletlerinin desteklerini almayı başaran Rusya'nın, İstanbul Konferansı ve Londra Protokolü ile kabul edilen kararları Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek için 1877'de savaş açtığını, Kafkaslar da ve Balkanlarda yapılan savaşları kaybeden Osmanlı Devleti'nin, Rusya ile Ayastefanos Antlaşması'nı imzaladığını belirtmektedir. Anlaşma ile Şark Meselesi'ni kendine göre çözmeye çalışan Rusya'nın, İngiltere gibi büyük devletlerin tepkisini çektiğinden de bahsedilmektedir. Rusya'nın anlaşmanın hükümlerini kendi menfaatlerine göre şekillendirmesine gösterilen tepkiler üzerine Berlin'de yeni bir kongre toplanmasına ve Kıbrıs Sözleşmesi'ne karar verildiği de ifade edilmektedir.²¹⁹ Ayestefanos Antlaşması ile İngiltere'nin Karadeniz ve Hint Okyanusu'ndan gelen ticaret

²¹⁹ Sömürge yollarının güvenliği için Kıbrıs Adası stratejik öneme sahip olduğu için İngiltere, Osmanlı Devleti ile adanın idaresi için görüşmeler yapmak istemişti. Osmanlı Devleti de topraklarını korumak için İngiltere'nin desteğini alan denge siyaseti izlemek istiyordu. Gelişmeler sonrası Osmanlı Devleti, Kıbrıs Adasından geçici olarak vazgeçmek zorunda kalmıştı. Adanın gelirlerinin bir kısmı için İngiltere'den borç da alınması da planlanmıştı. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonrası mevcut bütün uygulamaların devam edeceği, Kıbrıs'ın Türk adası olduğunu kabul eden, dini ve kültürel faaliyetlerin korunacağını teminatını veren bir anlaşmaya varılmıştı. Detaylı bilgi için bkz. Rıfat Uçaral, **Siyasi Tarih (1789-2014)**, DER Yayınları, İstanbul 2015, s. 351.

yollarının güvenliğini de tehlikeye girdiği ifade edilmektedir. Berlin Kongresine, 1856 Paris Antlaşmasını ve 1871 Londra Sözleşmesini imzalayan devletlerin katılabilecekleri belirtilmektedir.

Musa Kazım eserinde, Berlin Antlaşması'nda Rusya'nın kurmak istediği Büyük Bulgaristan'ın İngiltere'nin menfaatlerine uygun olacak şekilde parçalanarak Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin engellendiğini ve Ayastefanos Anlaşmasının diğer maddeleri ise biraz değişmiş haliyle Berlin Antlaşmasında da yer aldığı aktarmaktadır. Bundan sonraki süreçte Fransa, Tunus üzerinde etkisini artırma politikası izlemeye başlamıştır. Cezayir ve Tunus bölgesinde meydana gelen bazı hadiseler bahane edilerek Tunus'un Fransa tarafından 1881'de işgal edildiği aktarılmaktadır. Aynı yıl Arnavutlukta da isyanların başladığı ve Deyun-ı Umumiye İdaresi'nin kurulduğundan da bahsedilmektedir. İngiltere ise, Osmanlı toprak bütünlüğünden vazgeçerek Osmanlı topraklarını işgale başlamıştır. 1878'de Kıbrıs'ı alan İngiltere, 1882'de ise Mısır'daki Maltız Olayını bahane ederek Mısır'ın işgalini gerçekleştirme faaliyetlerine başladığından bahsedilmiştir. İngiltere'nin Mısır'daki faaliyetlerinden rahatsız olan direnişçi Mısır halkının İngiltereye karşı mücadelelere başladığı ve İngiltere ve Fransıya bölgeden çıkarma girişimide bulundukları da ifade edilmektedir. Mısır'ın güneyinde Sudan'da kendini Mehdi ilan eden biri İngilizleri Mısır'dan çıkarmak için isyan başlatmıştır. İngiltere, Mısır'daki askerlerini Sudan üzerine göndererek isyanları bastırdığı ve mehdii öldürdüğü aktarılmaktadır. Yazar, İngiltere'nin Mısır üzerindeki etkisini arttırmak için Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulmasına da destek olduğunu da belirtmektedir. Böylece menfaatlerine göre bölgede Rus ilerleyişini de durdurmaya çalışmıştır. Aynı süreçte Fransa, Çin topraklarında sömürge faaliyetlerine devam ederken Afrika'da da sömürge alanlarını genişletmeye devam ettiği ifade edilmektedir. İngiltere ve Rusya ise Asya'daki sömürgelerinde sınırları ile ilgili anlaşmazlık yaşamakta, İtalya'nın da Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerine devam ettikleri aktarılmaktadır. Bu süreçte yalnız kalan Osmanlı Devleti'nin destek bulmak amacıyla Prusya ile yakınlaşma siyaseti izlediğini ve Prusya'dan borç alındığını belirten Musa Kazım, 1898 yılında ise Alman imparatoru ve imparatoriçesi'nin İstanbul'a geldiğinden de bahsetmektedir.

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Bosna ve Hersek'in yönetiminin geçici olarak Avusturya'ya bırakıldığını belirten yazar, 1896'da Avusturya'ya karşı başlayan tepkilerden dolayı Avusturya'nın bölgeye gönderdiği görevlileri aracılığı ile Bosna ve Hersek'i denetimi ve yönetimi altında tutmaya çalıştığını aktarır. Aynı zamanda Avusturya'nın bölgede Bosna milliyetçiliğini arttırmaya çalıştığını, Osmanlı'nın bölge ile olan bütün kültürel ve dini bağlarını azaltmaya yönelik faaliyetleri yoğunlaştırdığından söz edilmektedir. Müslüman Bosnalıların artan tepkilerine karşı sert tedbirler alındığından bahsedilmektedir. Avusturya 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası Bosna ve Hersek'i topraklarına kattığını ilan etmiştir.

Musa Kazım Efendi, Ermenilerin 1892'de Maraş'ta Zeytun denilen yerde isyan girişiminde bulunduklarını ve bölgeye Hristiyan kaymakam ve jandarma görevlendirildiğini aktarmaktadır.²²⁰ 1894'te Sason Ermenilerinin öldürülmesi sonrası Ermeni ihtilallerinin yaygınlaştığı ve Avrupalı devletlerin müdahalelerinin arttığı da belirtilmektedir. 1895'te İstanbul'da da Ermeni isyanı çıktığı ve 1896'da ise Ermenilerin Osmanlı Bankası'na saldırdıkları ifade edilmiştir. Yazar, II. Abdülhamid'e muhalif olanlarla Ermenilerin Paris'te birçok kereler toplantı yaptığını aktarmaktadır. Ermeniler'in 1905'te II. Abdülhamid'e yönelik bombalı saldırıda bulunduklarından da bahsetmektedir.

Yunanistan'ın Girit Adası'nı kendine bağlamak için Etnik-i Eterya Cemiyeti aracılığıyla bölgedeki Rumları kışkırtması Osmanlı Devleti'nin bölgeye müfettiş göndermesine neden olmuştur. Fermanlar yayınlanarak Girit'e özerklik verildiği ve bölgede asayişin sağlanmaya çalışıldığı aktarılmıştır. Yunanistan'ın Rumların yaşadığı bölgelerde kışkırtma faaliyetleri 1897'de Osmanlı-Yunan Savaşlarının başlamasına ortam hazırladığından da bahsedilmektedir. Savaşları kaybeden Yunanlılar anlaşma teklifinde bulundular ve bölgenin özerkliği tekrardan kabul

²²⁰ Millet-i Sadıka denilen Ermeniler, Avrupalı devletlerin kışkırtmaları sonrası, Osmanlı Devleti topraklarında farklı bölgelerde karışıklıklar çıkarmışlardı. Bu isyanlardan biri de 1892'de Maraş'ta Zeytun denilen yerde etkili bir güce sahip Ermeni gruplar vergilerinin ağırlığını bahane ederek isyan girişiminde bulunmuşlardı. Yerel Müslüman halka yönelik saldırgan tutumlarının da artması üzerine Osmanlı Devleti bölgeye Müfettişler göndererek isyanı kontrol altına almaya çalışıldı. Detaylı bilgi için bkz. Yaşar Akbıyık, "Arşiv Belgeleri Işığında Zeytun Ermeni Meselesinin Halli". **Belleten**, 54/209 (Nisan 1990), s. 437. Ayrıca bkz. Burhan Çağlar, "1878-1879 Zeytun Ermeni İsyanları ve İngiliz Said Paşa'nın Aldığı tedbirler", **Ermeni Araştırmaları**, No. 46 (December 2013), s. 167.

edilerek bir Rum vali atandığı aktarılır. Avrupalı devletlerin Girit idaresinde etkili oldukları ve bölgedeki güvenliğin İtalya tarafından sağlanmasına karar verdikleri belirtilse de daha sonradan bölgenin güvenlik işlerinin Yunanlıların da olduğu bir karma komisyona bırakıldığı ifade edilmektedir.

Yazar, Meşrutiyet Devri Tarihi başlığı altında 1908-1910 yılları arasındaki dönemi ayrıntılı olarak temize çektiğini aktarmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde etkili olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin İttihad Cemiyeti ile birleşerek 1906'da İttihad ve Terakki Cemiyeti adını aldığını aktaran yazar, II. Abdülhamid'e Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili beyanname gönderdiklerini de aktarmaktadır. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları neticesinde 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edildiği, Meşrutiyetin ilanından sonra ise bazı önemli olaylar meydana geldiğinden bahsedilmektedir. Bunlar arasında Osmanlı'da İttihad ve Terakki ve Ahrar Fırkası gibi siyasi partilerin açılması, İttihad ve Terakki Fırkası'nın Osmanlı siyasi hayatında etkili olması, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Girit'in Yunanistan'a bağlanması ve 31 Mart Vakası gibi önemli olaylar gösterilebilir. Yazar, 1910'da İd-i Milli olarak bilinen milli bir bayram ilan edilerek kutlanmaya başladığından bahsetmektedir.²²¹

Musa Kazım, İttihad ve Terakki'nin Rumelideki gücünün arttığını ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra birçok hükümet değişikliği olduğu, siyasi çekişmelerin arttığı, basına sansür uygulandığı ve şiddet olaylarının artışından da bahsetmektedir. Bütün olumsuzluklara rağmen Osmanlı ülkesinde kalkınma çalışmalarına devam eden II. Abdülhamit'in, 31 Mart Hadisesi'nden sonra tahtan indirildiği ifade edilmektedir. Otuzbir Mart Hadisesi ortaya çıkınca Selanik'ten hareket eden İttihadçı subayların önderliğindeki Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek isyanı bastırması ve suçlu gördüklerini cezalandırmışlardı. Yazar aynı yıl içerisinde ortaya çıkan Adana Hadisesi (Ermeni olayları), Yunistan'ın Girit adasındaki faaliyetlerinin artması, Yunanistan'da meydana gelen askeri darbe, Avrupa'nın büyük devletleri arasında yapılan ikili görüşmeler ve oluşturulmaya çalışılan ittifakları da anlatmıştır.

²²¹ II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mecliste bulunan bazı milletvekillerinin teklifleri ile milli bir bayram ilanı ile ilgili yapılan görüşmeler sonrası yeni yönetimin ilk bayramı ilan edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Sanem Yamak, "Meşrutiyetin Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, No 38, Mart 2008, s. 323-342.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“MUHTIRA-İ RİCÂL VE SİYÂSİYYÛN” ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU

Eserin transkripsiyon bölümüne geçmeden önce, eserde kronolojik sıraya göre verilen tarihi olayların tarihleri ile sayfa numaraları arasında karışıklık çıkmaması için sayfa numaralarının başına “Sayfa” kelimesini eklemek uygun görülmüştür. Eserin aslına bağlı kalınmak istendiğinden dolayı eserde verilen tarihlerde çeşitli sebeplerden kaynaklanabilecek yanlış rakamlandırmalar ve harf hataları gibi yanlış yazımların yanlarına doğruları parantez içinde olacak şekilde vermeye dikkat edilmiştir. Bu arada eserin noktalama işaretlerinde eserdeki kullanımlara bağlı kalınmıştır. Kelimelerin ve cümle yapılarının yazımı eserin aslında olduğu şekilde vermeye çalışılmıştır.

Transkripsiyon çalışmalarında bir kelimenin basım hatası yanlışlarında veya yer ve şahıs isimlerinin aslına ulaşılamaması durumlarında muhtemel tüm kelimeler yazılmaya çalışılmıştır. Eserde silinmiş veya okunamayan kelimelerde parantez içerisinde (okunamamaktadır) şeklinde not düşülmüştür.

Transkripsiyon çalışmalarında ayn (ع) harfi için (‘), hemze (ء) harfi için ise (’) sembolleri kullanılmıştır. Vav (و) harfinin u, ü, o ve ö şeklinde okunabilmesinden kaynaklı olarak yer ve şahıs isimlerinde günümüzde kullanılan veya kaynaklarda geçen şekildeki orijinal ifadelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Fakat bir bilgiye ulaşılamaması halinde farklı şekilde okumalar parantez içinde vermeye çalışılmıştır.

Eserin iç kapak kısmı transkripyonu tezimiz dışında bırakılmıştır. Eserin yapılan transkripon çalışması, Mukaddime bölümü ve Beş Mebhas’tan oluşmaktadır. Eserin aslında Dördüncü Mebhas iki defa yazılmasından kaynaklı olarak Beşinci Mebhas ifadesini Transkripsiyon bölümüne eklenmiştir.

3.1.Mukaddime

‘İlm-i târîh beşeriyetin yalnız 2910 senelik vekâyı’ını ihâta idebiliyor. Hazreti Âdemden evvel vukû’a gelen tehavvülât ve tağayyürât ve tekâmülâtı ‘alî vechissahih kimse bilemez. Anları bilmek şöyle dursun hilkat ile hûbût-ı Âdem içün

dahî dürlü dürlü erkâme tasâdüf olunuyor. Bendeniz milâddan evvel olan beş bin seneyi kesirsiz olarak kabûl ile (Târih Alfabâsı) nâm eserin münderecâtını ta'kîb eyledim; Dreyis ile Levî ve Bûbiye başlûca me'hazlerimdir.

2910 senelik vekâyî' dört mebhase taksîm olunuyor.

Birinci Mebhas hilkat-i 'âlemde bâslâyacak ve 4200 senelik vekâyî'î şâmil olacaktır. İkinci Mebhas sekiz yüz senelik hâdisâtî muhtevî olûb bu mebhasın erkâmî târihce mazbût olmasına mebnî erkâmın 'asır ve seneleri ta'kîb kılınacaktır.

Sayfa 3

Üçüncü Mebhas Milâd ile Hicret-i Nebevî arasındaki altı yüz yirmi iki seneyi müştamil olûb Dördüncü Mebhas dahî Hicret ile Devlet-i 'Aliyenin mebde-i zuhûrû olan sene-i müteyemmine hâdisâtınî ihtivâ eyleyecektir. Bu mebhas altı yüz yetmiş yedi seneyi ihâta idiyor. Devletimizin mebde-i zuhûrû olan 1299 ile 1910 seneleri arasında cereyân iden 611 senelik vekâyî' ve hâlât her pâdişâhın zamân-ı saltanatına göre mebâhese taksîm olunacak ve âyrû bir mebhas teşkîl eyleyecektir.

Bu taksîmden bir fikr-i icmâlî husûle getirmek içün 2910 senelik vekâyî'î içün yapılan şu tensîk ve tanzîme 'atf-ı nazar buyurunuz:

Sene

4200 Ahvâl- i Enbiyâ ve Esâtîr Akvâm

800 Sınin-i Mazbûta-i Târihiye

5000 Milâd- ı 'İsâdan Evvel Olan Vukû'ât

622 Milâd İle Hicret Arasında Geçen Müddet

677 Hicret ile Zuhûr-ı Devlet-i 'Aliye ((((((

611 Devlet-i 'Aliyenin Zuhûruyla Bugüne Kadar ((((

1910 Milâddan Sonra ((((

Cem'an

5000

1910

6910

Sayfa 4

Şu hesâba nazaran edvâr-ı târihiyenin 4200 senesi mechûl ve 2710 senesi ma'lûmdur.

Çin ve Hind müverrihlerine bâkılır ise hilkat-i 'âlem sekiz on bin seneyi mütecâvizdir. Her kavmin kendine göre bir takvîmi vardır. Bendeniz efrencî takvîmini esâs olarak kabûl idiyorum; 'Arabî seneleri dahî nazar-ı ehemmiyetden dur tutulmâyacaktır.

Bu muhtıra her sene çıkarılacak ve her tab'î içün ilâvâta pek ziyâde i'tinâ kılınacaktır.

MÛSA KÂZİM

3.2.Birinci Mebhas

Bu mebhas dört bin iki yüz senelik vukû'âtı şâmildir. Bu müddet zarfında cereyân iden vekâyı'î sene i'tibâriyle yazmak hiçbir müverrihe müyesser değildir. Bu kırk iki karn hâdisâtı ahvâl-i enbiyâ ile ba'zı esâtir ve rivâyât ğayr-i sahiheyi muhtevî olûb yüz senelik vukû'ât birer rakam ile gösterildi. Enbiyâ-yı 'izâm târihine (Târih-i Mukaddes) dahî denir. Frenk târihlerinde bu kırk iki 'asır ahvâline (Histû'âr Prûfân) namı viriliyor. Bu devrin hâdisâtı kerâmet ve nübüvvet ve 'âlem-i ğaybdan haber vermek ve kahramanlık gibi evsâfî müştemil bulunmak hasebiyle ne kadar hâ'iz-i ehemmiyet ise ta'yîn sene i'tibârı ile ôl nisbetde mechûl ve ğayr-i mazbûtdurlar.

4900 – 5000

Hilkat –i 'âlem. Hazreti Âdem ile Havvânın izdivâcı.

Hebût Takvîmi. Hesâb görmek ve eşyaya isim koymak ve çift sürmek usûlleri icâd olundu.

4800 – 4900

Hâbîl ile Kâbîlin mukâteleleri ve ilk cürm- ü ‘adlî.

Sayfa 6

Harzeti Şit devri. Hendese, Kimyâ ve Felsefe ‘ulûmunun mukaddemâtı. Ebniye ve kılinc inşâ ve i‘mâli.

4700 – 4800

Bittârikeden ve Hazreti Şit evlâdından Anûşun devri.

Bittârike: İhtiyâr ve ‘âile ve kabile reîsleri demektir; bittarik olan zât hem peygamber hem peder hem kûmândân ve hem de hükümdâr idi.

4500 – 4600

Anuşun oğlu bittarik Kâynân devri.

4500 – 4600

Kaynânın oğlu bittarik Mihlâ’îlin devri ve ma‘den ocaklarını açmak usûlü.

4400 – 4500

Mihlâ’îlin oğlu bittarik Yârd. Avcılık san‘atı icâd olundu.

4300 – 4400

Yârdın oğlu Hazreti İdrisin devri verimli, tıb, hat, kırâat ve elbise dikmek usûlleri. Cenâb-ı İdris hükûmet ve devlet ve idâre usûllerinin bânisidir. Bu mü’esses-i ‘âlinin nâm-ı diğeri Hanûk veya Ehnûk‘dur.

4200 – 4300

Hazreti İdrisin oğlu bittarik Matuşâleh.

Sayfa 7

4100 – 4200

Bu tokuzuncu ‘asırda insanın ta‘yişine yarayacak olan harf ve sanâyi‘ icâd olunmuştur.

4000 – 4100

Matuşâlehin oğlu bittarik Lâmi; bu zât Nûh ‘Aleyhisselâmın pederidir.

3900 – 4000

Cenâb-ı Şît vefât itdi; oğlu Anûş mi‘râc ni‘metine nâ’il oldu. İlk mi‘râc bu ‘asırda başlamıştır. Hazreti Nûh dahî bu on birinci ‘asır; hilkatın re’isidir.

3800 – 3900

Anûşun vefâtı; bu zât yalnız şeref-i mi‘râc ile iştiâr itmiştir.

3700 – 3800

Kaynânın vefâtı; bu zât yalnız bittariklik ya‘ni kabile riyâsetini ifâ idûb ‘asrında bir günâ terakkiyâta tesâdüf olunmuyor.

3600 – 3700

Mihlâ’il fevt olûb bir büyük nâm kazanamamıştır.

3500 – 3600

Yârdın vefâtı. Yârdın ‘asr-ı tevellüdü ile ‘asr-ı vefâtı ârasında tokuz yüz sene geçdiği görülüyor; bu müddet çok değildir, zira o zamanın âdamları tavil ‘ömre mâlik idiler; ihtimâl ki senelerin tertîbi üç yüz âltmış beş günden ‘ibâret

Sayfa 8

Değil idi. Târih bu hakâyıkı hâlâ keff idememiştir.

3400 – 3500

Hâm ve Sâm ve Yâfes devirleri. Bunlar Cenâb-ı Nûhun oğullarıdır. Beşeriyet bu üç zâtıdan teksir itdi, ‘İlm-i ensâbca bunların pek büyük ehemmiyeti vardır.

3300 – 3400

Bu ‘asrın en büyük hâdisesi tûfândır. Tûfân beşeriyetin ilk inkırâzı demektir. Cenâb-ı Nûh ecdâdımızı bu felâketden kurtardı. Devr- i Tûfân akvâm ve milel târihlerinde bir mühim takvîmdir ve tûfândan meselâ beş ‘asır evvel veya sekiz ‘asır sonra gibi hesâblar yapılmaktadır.

3200 – 3300

Sâmın evlâdından Erfâhşâd. Suriye ve ‘Arabistân ve Cezîre ahâlisi bundan teşa‘ub itmiştir. Biz Yâfesin ve Zenciler Hâmın ahfâdıdır.

3100 – 3200

Bu devirde bâğcılık usûlû ihdâs ve terakki itdirildi; müskirât dahî bu ‘asrın muhtar‘âtındandır. Bâğcılığın icâdı Nûh ‘Aleyhisselâma izâfe olunuyor.

3000 – 3100

Erfâhşâdın oğlu Şâleh; bu zât bittarikiyet vezâ’ifi ile iştiğâl idûb başka asârı görülmüyor.

2900 – 3000

Nûhun vefâtı; bu zâtın irtihâlinden sonra El-Cezire

Sayfa 9

ahâlisi Şit ile şu‘ubâtının bir ikinci tuğyânından korktukları cihetle Fizân zamanlarında ilticâ eylemek üzere Bâbil Kulesini inşâ eylemişlerdir.

2800 – 2900

Sâmin vefâtı ve tebelbül'üs-sene, ya'ni Bâbil Kulesinde ilticâ iden insanlar bir felâket görmeyince âyrılmışlar ve 'âile ve kabile teşkîl idûb her kabile bir lisân isti'mâline mecbûr olmuşdur. Demek oluyor ki Hazreti Âdem ile Havvâdan başlayan beşeriyet yirmi iki 'asır ya'ni iki bin iki yüz sene zarfında 'âile ve kabileler teşkîl eyleyebilecek bir hâle gelmiştir. İnsânların teksiri etrâf ve eknâfa hicret ve 'azîmetlerine ve bu sâyede ekâlim-i cihân meskûn olmâyâ ve hükûmetler teşekkülüne bâdi olmuşdur. Bu yirmi ikinci 'asırda Hûd Aleyhisselâm dünyaya geldi ve Hicâz ve Yemen kıt'alarında Âd ve Cûrhüm kavimleri ile bu üç kavimin hükûmetleri izhâr-ı mevcûdiyet eyledi; ama İranîler ile Mısırlılar bu akvâm- ı selaseden daha eski olduklarını iddi'â ediyorlar, belki de haklıdırlar, hakîkati kimse bilemez.

2700 – 2800

Bu 'asırda El-Cezire ya'ni Bağdad ve Musul cihetlerinde ve Necef civârında Nemrûd nâm kahraman âvcı tarafından Bâbil Şehri binâ kılındı. Sâlih Peyğamber bu devrin âdemı ve Semûd hükûmetinin mü'essîsidir.

Sayfa 10

2600 – 2700

Musul civârında yaşayan ve Âsûr nâmını taşıyan diğer bir cesûr âdam Musul karşıusunda Ninôvâ Şehrini te'sîs eyledi. Süryâniler bu 'asırda yetişmişlerdir.

2500 – 2600

Bu 'asırda Mısırlılar zuhûr idûb şeref kazanmışlardır. Bu şeref esâtirden 'ibâret kalıyor. Târihde her kavim ve kabile her sûretle bir birincilik iddi'âsında, bulunuyor.

2400 – 2500

Bu ‘asırda Mısırın Birinci hükümdârı Menes ve Çin’in vâz’-ı kanûnu Fevhi (Fevha, Fûhi, Fûha) nâm ve şân sahibi olmuşlardır.

2300 – 2400

Çinde bir seylâb-ı ‘azîm husûle gelüb tûfân kadar ahâlîyi dehşet içinde bırakmışdır. İbrâhim ‘Aleyhisselâmın pederi bu karnın ekâbirindendir.

2200 – 2300

Peyğamberân-ı ‘Azamdan İbrâhim ve Lût ve İshak ve İsmâil devri. Bir hayli kavânîn yapıldı ve usûl- u izdivâc taht-ı intizâma âlındı. Çin devleti terakkiye yüz tuttu. Ermeniler Kral Ârâmı bu devirde gösteriyorlar.

2100 – 2200

‘Ays (‘İys) ve Ya‘kûb ve Eyûb Peygamberler ile Benî İsrâ‘il kabâ‘ilinin devri ve Hazreti Ya‘kûbun El-Cezireden Suriye

Sayfa 11

ve Mısır cihetlerine hicreti. Türk kavmi bu ‘asırda isbât-ı vücûd itdiği rivâyet olunuyor.

2000 – 2100

Mısırın zimâm-ı hükûmeti on âltıncı ve on yedinci sülâleye intikâl eyledi; bu devirde Mısırdaki Tûtmozis nâmında meşhur bir hükümdâr yaşamış ve Merîs Gölü hafr ve inşâ edilmiştir.

1900 – 2000

Bâbil Dinnôvâ şehirleri terakki itdi ve Birinci Âsuryâ hükûmeti husûle geldi. ‘Arablar ve Medyeliler ve Ermeniler ve Yunanîler hükûmet sâhibi olmaya başladılar. Keyumers İran‘ın Pişdâdyân Sülâlesini te’sîs eyledi. Âsûryâ hükûmeti Semîrâmis nâm kadın tarafından hüsn-ü idâre idildi. Bu kadının eşi târihde bir kere daha

görülebcektir. Semîrâmisin inşâât ve i'mârâtı çokdur. Kâyı Hân Keyumersin mu'âsırıdır. Yukarıda defa'âtle zıkr idildiği gibi bu devirler içün ve sâ'ik-i kat'ıye yok, ba'zı terâcüm ve esâtire göre bu 'asrın ricâli mu'âsır olarak gösteriliyor. İranîler bu Kyormersi Âdem 'Aleyhisselâm ile mu'âsır sayıyorlar. Sahîh olarak bilinen bir şey var ise o da bu 'asırda birçok akvâm ve kabâ'ilin izhâr-ı mevcûdiyet eylemeleridir; şübhe yokdur ki ecdâd-ı 'azâmımız dahî bu devirde bir Türk hükûmeti teşkiline muvaffak olmuşlardır.

Sayfa 12

1800 – 1900

Tesalyada İyale (Eyyâle) hükûmeti teşekkül itdi. Bu yüz sene zarfında Yunan Medeniyeti ileri gitdi, Suriyenin Saydâ Şehrinde hat ve kırâ'at usûlü esâslı kavâ'ide rabt olundu. Yunanistanda kahramanlık devri zuhûra geldi, ya'ni cesur adamlara ma'bûd nazarıyla bakıldı ve namlarına ma'bedler te'sîs edildi.

1700 – 1800

Bu 'asırda Mûsa 'Aleyhisselâm tevellüd itdi. Tesalyada bir seylâb husûle gelüb üçüncü tûfân kadar icrâ-yı tahrîbât eyledi. Beşeriyete kâfi derecede san'atlar ihdâs olundu. Kahraman 'unvânları ta'mim itdi.

1600 – 1700

Suriye'de Fenike hükûmeti teşekkül itdi. Mısırdâ Râmses ve Âmenofis ve Sizosteri namıyla üç büyük hükümdâr geldi. Harûn ve Yuş'a peygamberler. Şeri'at-ı Musa insâniyete büyük bir inkılâb verdi. İranîlerin esâtîr ve hurâfâtı tevsi' itdi.

1500 – 1600

Hilkatin bu otuz beşinci 'asrında Yunan Medeniyeti bir kat daha te'âli idûb mahkemeler açıldı. Ve meydânlarda tevzi'-i 'adâlete başlandı. Zirâ'at usulü ıslâh olunarak âvcılığa ihtiyâc kalmadı. İhtiyâcâta hitâm verilüb mûsikî ve nakış gibi nefâ'ise mübâşeret olundu. Meskûkât

Sayfa 13

usûlü mevki' tatbiki konuldu. Suriye Musevîlerinin idâresi ahâliden müntehab re'islere tevdi' kılındı ve bu idâreye (Hükkâm Devri) denildi. Cemşid ve Şeddâd devirleri. Fransa ve İspanya tehâcümâtı. Oğuz Han bu 'asırda yaşamış olsa gerek; târihimizin bu nekâyısı tedkîke şâyândır.

1400 – 1500

Benî İsrâ'il kabâ'ili Âsûrya hükümdârlarına esîr olmaya başladılar. Minôs nam zat Giridlilere kanûn verdi ve kavânîni 'âleme beğendirdi. İtalyada Janus (Janos) nam bir hükümdârın zamanında Fransızlarca İtalyaya hücum itdiler; bu zamanda Fransa kıt'asına Ğûl ve ahâlisine Ğûlvâ denmiştir.

1300 – 1400

Yunanistanda Plopid ve Herâklid kabâ'ilinin muhârebâtı ve kahraman Perse ve Herkül devri. Yine âsârat-ı İsrâ'iliyûn. Feridûn ve Zulkarneynin bu 'asırda yaşamış olmaları me'mûldür. İran ve Ceziret'ül-'Arab târihleri dahî tedkikât-ı 'amîkaya muhtâcdırlar.

1200 – 1300

Truv'â ve Yunan hükûmetleri arasında muhârebât. Yine esaret-i İsrâ'iliyûn. Yunan şâiri Hûmer ve şiir ve edebiyât devri. Truv'â Harbî hakkındaki efsâneler ile Âşîl ve Hektôr ve Menelâs ve Helen ve Peri'âm.

1100 – 1200

Yunanistanda Tebâ ve Spârtâ ve Plôpid ve Herâklid

Sayfa 14

Şehirlerinin muhârebâtı. Yunanîlerin İzmir sevâhilinde müstemkât peydâ itmeleri. Yunanîler evvelâ müttehiden te'sîs-i medeniyete çalışdılar ve ba'de kasabalar ve kasabalarda müteşekkil imâretler ve cumhûriyetler yekdiğerini boğmaya başladılar.

1000 – 1100

Benî İsrâ'îl kabâ'îli hükkâmdan sarf-ı nazarla zimâm-ı idâreyi bir müstakîl hükümdâra virdiler ve Hazret-i Dâvud ile Hazret-i Süleymanın ellerine teslîm oldular ve rahat yüzü gördüler. Bunun 'aksî olarak Yunanîler hükümdârlığı terkle cumhuriyet arzularına düşdüler ve ananede (Atinada) Ârhôntâ usûlünü ihdâs eylediler, ya'ni hükûmet eşrâf ile idâre olunur ve anlardan birisi hükümdârlık vazîfesini ifâ ider ve diğerleri harbîye ve 'adliye ve umûr-ı sâ'ire ile meşgûl olurlar idi. 'İtriyât ve tut fidanı bu Kırkıncı 'asır hilkatın yâdigâridir. İkinci Ârhônt Are'opâj Mahkemesine ri'yâset ider idi; bu mahkeme umûr-ı inzibât ve muhâfaza-i ahlâka bakar ve on iki Ârhônt var idi.

900 – 1000

Hazret-i Süleyman devleti ikiye taksîm idildi. 'İlm-i iktisâd icâd olundu. Mısır Ehramları bu devrin mahsûl-ü mahâretidirler. Minu (Menü) nâm zât tarafından Hindlilere kanûn verildi. Belkıs Süleyman 'Aleyhisselam ile mu'âsırdır.

Sayfa 15

800 – 900

Küçük Peyğamberler Devri. Bu Peyğamberler Benî İsrâ'ilin tarikat şeyhleri mesâbesindedirler. Tûnusda Kârtâca hükûmeti te'sîs idildi; bu hükûmet Didona nâm kadının mahsûl-ü sa'yîdir. Yunanistanın Spârtâ eyâletinde Likorğ nâm zât güzel kanûnlar vaz'ıyla vatanına büyük hizmetler itmişdir. İranda Kyânyân Sülâlesi başladı. Pişdâdyân Sülâlesinin ahvâli pek mechûldür.

3.3.İkinci Mebhas

İş bu mebhas sekiz yüz senelik vukû'âtı şâmildir. Birinci mebhasda geçen ahvâl-i târihiyeyi yüzer sene i'tibâriyle yazdık, zirâ bir hâdisenin bilfarz bin ile bin yüz sâlî ârâsında cereyân eylediği târihçe sâbit ise de o 'asrın kağı gün ve hafta veya senesi içinde geçdiği ma'lûm değildir. Ôl vakitlerde yazı olmadığı gibi takvîmler dahî akvâm ve kabâ'îl ve kıt'a ve iklîme göre tehallûf itmişlerdir. Zikri mürûr iden kırk iki karanlık vekâyı'ın kâfesini layıkıyla bilemediğimiz gibi bu İkinci Mebhasda

derc ve ityân eyleyeceğimiz vekâyı'ı da matlûb derecede ve sene tertîbi üzere ta'dad ve ityân idemeyeceğiz, çünkü silsile ve intizâm-ı hâdisât layıkıyla ta'yîn ve ta'kîb olunamıyor, târih 'ilmi hâlâ hüküm ve te'sîr-i hakîkisini icrâ

Sayfa 16

idemedi, sâniyen tahavvülât ve inkılâbât-ı mühimme her dâ'im tekevvün idemâmekde ve çok seneler ehemmiyetden 'ârî olarak mürûr eylemekdedir. Boş yere sahifeler doldurmamak içün vukû'âtsiz olarak gelub geçen seneleri kayd ve tahrîr eylemeyeceğim; ezcümle bu yazmakda olduğumuz kırk üçüncü 'asır hilkatın ilk yirmi dört senesi hiçbir hâdise-i mühimmeye cevelângâh olamamışdır; binâberîn 800 ve bundan aşağı olan erkâmı yazmakdan ise 876 senesinde mesârif olan hâdise-i mühimmeyi yazarak diğer erkâmı atlamak münâsib olur. Bu rakam bu başlığı bu ikinci mebhasın birçok mahallerinde görüleceği cihetle kârâ'in-i kirâmın nazar-ı dikkatlerini şimdiden celbe mecbûriyet his idiyorum. Her karn yüz seneden 'ibâret olmasına mebnî bu sekiz yüz senelik vekayî'î ayrı ayrı 'asırlara taksîme mahal yoktur, böyle bir ufak taksîm herkes tarafından icrâ olunabilir, 800 ve 700 ve 600 ve 500 ve 400 ve 300 ve 200 ve 100 erkâmî mebd-i 'asır olarak sayılmalıdır. Bu sekiz 'asırlık vekayî'î gözden geçirdikten ve beş bin rakamdan bir rakamına indikten sonra karn sayılarına âlîşmak icâb ider, bu ta'dad ve hesâb iki sûretle olabilir ve bir gûne müşkilâta tesâdüf idilemez: Bütün vekâyı'-ı târihiye hilkat ile milâd ârasında zıkr ve ta'dad olunuyor; meselâ Musa 'Âleyhisselâmın tevellüdini ta'rîf eylemek lâzım gelse iki tarîkden birisini veyâhût her ikisini ihtiyâr

Sayfa 17

ve tercihe mecbûruz ve şöyle diyeceğiz: Mûsa 'Âleyhisselâm milâddan 18 karn evvel veyâhud hilkatden 33 'asır sonra dünyaya geldi demek icâb ider. Milâd-ı 'İsa müverrihlerin kapûsıdır, her hâdisenin hengâme-i zuhûru milâda izâfe ve nisbet olunmak lâzım gelir. Milâdın şu ehemmiyetine mebnîdir ki ketebe-i târihiyede (Kablelmilâd) ve (Ba'delmilad) ta'bîrâtı isti'mâl olunur. Beş bin rakamdan bire inmek veyâhût bir rakamdan beş bin rakamına çıkmak herkesin re'yi ve ihtiyârına vâbestedir. Milâd bil'umûm tevârihde kabûl idildiği içün şu tafsilâtı vermeyi münâsib gördüm, yoksa a'sâr ve sinînin hesâb ve ta'dadında herkes fikrinde

muhtârdır, dilediği karn veya dilediği seneyi esâs ve mebde' olarak ittihâz idebilir; ravh-ı maslahat Hazreti Âdem ile bu yaşadığımız güne kadar geçen vekâyı'ın sıra ve tertîbini âz çok zabt ve hıfz itmekden 'ibâretidir.

'Asr: Bir ğayr-i mu'ayyen zamân demek ma'nâsında gelir ise de kesret isti'mâlinden dolayı karn lafzının merâdifî olarak kullanılıyor.

A'sâr ve ezmânın hiyn-i ta'yîn ve ta'dâdında bu muhtıraya mürâca'at olunmağla berâber geçen sene tab' itdirûb uhuvvet kütübhânesi tarafından ferûhat idilmekde olan tevârih-ı cihan miftâhanede her dâ'im göz gezivirmek ve tevârih-i akvâmı

Sayfa 18

o risalede beş dakikada nazar im'ândan geçirmek 'ulûm-ı idâreye ve siyâsiye erbâbıyla mekâtib müdâvimleri içün bir mühim meşğaledir.

Bu izâhâta bir hüsn-ü netîce verilmiş olmak üzere saltanat-ı kübrâ-yı 'Osmâniyenin 'asr-ı tekevvünü birkaç sûretle ta'yîn etmek lâzım geldikde şöyle demek icâb ider: 'Osmânlı devleti hilkatinden 64 ve tevellüd-ü Mûsadan 31 ve milâd-ı 'İsâdan 14 'asır ve hicretten 699 sene sonra te'essüs eylemiştir. Muhtıra-i 'âcizî bilcümle vekayi'-ı cihânın haritasıdır; her hükûmet ve imârât veya hâdisenin diğer hükûmât ve imârât veya hâdisata kıyâs ve nisbeti ve o nisbet ve kıyâs üzerine ta'yîn-i müddet ve tasrîh-i kadimî suhûletle husûl-pezir olur. - 6910 senelik erkâm hükûmet adamlarının oyuncağı olmalıdır ki tekâmülât, tahavvülât, intikâlât ve inkılâbât ve sâ'ire her günâ hâdisâtın zabt ve hıfzı kolaylaştırılmış olsun.

776

Yunanistanda Birinci Olimp oyunlarına başlandı. Yutânîler (Yunanîler) her dört senede bir kere Alâsonya kazâsındaki Olimp Tâğına çıkûb pehlivânlık, koşu, cimmâstik ve cânbâzlık gibi oyunlar içün müsâbakalar âçarlardı. Bu oyunlar tevârih-i cihân içün birer mühim takvîmdirler.

Benî İsrâ'îl zimâmdârı olan İkinci Jerobo'âm

Sayfa 19

vefât idûb hükûmet ordu kumândânların eline geçti ve birçok münâza'âta meydân âçıldı.

Spârtâda (Akor, Efor) me'mûrîni te'sîs idildi. Bu makama geçen adamlar inzibât ve asâyişe bakmak vazîfesiyle mükellef iken bilâhere kralı 'azil ve nasb itmek ve taht-ı muhâkemeye âlmak veya i'dâm itdirmek vezâ'ifini de ğasb eylediler. Bu me'mûriyetin te'sîsinden maksad aslî hukûk-ı hükümrânîyi tehdîd ve istibdâdı imhâ olduğı hâlde bilâhare Eforlar istibdâda başladılar.

Musulda müteşekkil Birinci Âsûrya Devleti Kralı Sârdânâpâlin devr-i saltanatında Ninôvâ ve Bâbil ve Medye ismiyle üç şu'beye âyrıldı. Bu sene içinde Benî İsrâ'îl hükûmeti Ninôvâ hükûmetine cizye-güzâr oldu.

Benî İsrâ'îl mülkünde Yûsâ'î Peyğamberin zuhûru; bu zât bir kralın ahfâdından idi.

Rômûlûs nâm kahraman tarafından Roma Şehri te'sîs kılındı. Rômûlûs rakibsiz kalmak içün biraderi Remûsu katl eyledi. Güya bu iki birâder yetîm kalûb büyüğü bir dişi kurd tarafından beslenildi.

Sayfa 20

752

Âtinada Ârhontâ me'mûriyeti takvîyet (takvît) buldu ve müddeti on sene temdîd idildi. Bu Ârhontlar kuvve-i icrâ'iyenin za'findan istifâde ile hakk-ı teftîş ve kuvve-i 'adliye'yi tevsî' idûb ğasb-ı zimâm hükûmete kadar vardırırmışlardır.

750

Yunanîlerin Mile müstemlekâtı Bahr-ı Siyah ve Gürcistana kadar tevsî' itmiştir. Bu Mile Milâs kazâsının Büyük Menderes Irmağı civarında ve Pâlâtyâ mevki'indedir. Bu Mile hükûmetinin ekâbiri kayıklarda icrâ-yı müzâkerât idûb (Anôt) tesmiye olunurlar idi. Milede pek büyük adamlar yetişmiştir.

748

Yunanistanda Sekizinci Olimp Oyunu icrâ kılındı. Yunanistanın Piz (Peyz) Sancâğı ahâlîsi Âtina ve Spârta medeniyetini taklîde mübâşeret ve olimp tarzında oyunlar tertîb itdiler.

747

Bu sene Âsûryâ hükûmeti içün bir takvîm mebde'î 'add idildi. Rômûlus Rômâ ahâlîsini çoğaltmak içün Rômâ civarında olan Sâbîn Beldesinin kızlarını esir âlub Rômâya getirdi ve kanlı muhârebâta sebebiyet verdi.

Sayfa 21

745

Yunanistanın Korintâ Beldesinde mutlakîyet-i arşîye usûlü ilğâ ve şerâfet-i kalîle usûlü ihdâs idildi. Bu seneden i'tibâren Korintâ ahâlîsi iki yüz kişi ile idâre olunmaya başladı, bunlardan birisi bir sene müddetle hükümdâr vazîfesini ifâ ider idi.

Şerâfet Usûlü üç dürlüdür: Zâtiye, intihâbiye ve irsiye. İdare birkaç eşrâfın elinde tevdi' kılınır ise o usûle olîğârşî şerâfet-i kalîle-i intihâbiye ıtlâk olunur, Korintâ olîğârşîye tahvîl idildi; Şerâfet-i intihâbiyenin bir nev'ine şerâfet-i kesîre denir; bendeniz Korintânın bu usûlünü şerâfet-i kesîre 'add idiyorum, zira şerâfet-i kalîle beş on kişiden ziyâde olmamak gerek.

743

Birinci Messinâ (Messinyâ) Harbîne başlandı. Bu harb Yunanistanda Spârta ile Messiniyâ eyâletleri ârâsında açılûr. Bu harb mütevâlî Yunanistan kadîm târihinde ehemmetî hâ'izdir.

741

Habeş ahâlîsi Mısıra hücrüm (hücûm) ile Mısır kralını katl ve Mısır saltanatını ğasb eylediler. 'İbrânîler Mısıra gelen Habeş Kralı ile ittifâk idûb Âsûryâ hükümdârı Sârmânâzara müdâfa'a itmek teşebbüsünde bulundular.

735

Medye hükümdârı olan Deyusez İranda Akbâtânâ

Sayfa 22

Şehrini binâ ve Kral 'unvânını ahz ve kanûnlar vaz' eyledi. Bu Akbâtânâ Şehri Hemedân civârındadır. Bu sene Yunan Denizinde Nâksos Atası dahî iskân idilûb Yunanîlerin bir müstemlekesi olmuştur; bu ata bizce dahî ehemmmiyeti hâ'izdir. Akbâtânâda Şems Ma'bedi tahattura sezâdır.

Yunanîlerin Devrîd (Dûrîd) Eyâleti ahâlîsi İtalyanın Sicilya Âtasına varûb bir müstemleke yapmışlardır; bu müstemleke ile Sicilya Âtası bilâhare büyük Yunanistan tesmiye kılındı; bu seneden i'tibâren müstemlekâtın te'sîsâtına devam olunur.

728

Yunanistanın Korintâ ahâlîsinden Filôlâ'os Tebâ Beldesine gidûb Tebâlılara kanûnlar virmişdir.

723

Yirmi senelik bir harbden sonra Messinâ (Messinyâ) Kralı meşhur Âristodemûs Sparta Kralı Te'opomposa mağlûb oldu.

721

Ninôvâ Kralı Sâlmânâzâr arz-ı Filistinde sâkin olan Benî İsrâ'ilin on kabîlesini esîr idûb El-Cezireye gönderdi ve Benî İsrâîl hükûmetine nihâyet verdi; ulûhiyet ve vahdâniyet ya'ni Şerî'at-ı Mûsa terk ve nücûmperestlik dini vaz' ve ta'mîm idildi.

718

Spâtâlîlar Ârgus Eyâleti halkıyla muhârebe itdiler.

Sayfa 23

Bu 'asırda Yunanistan ufak ufak hükûmetlere münkasım olûb her hükûmetin kendine göre bir usul-ü idâresi var idi, bu hükûmetlerin en ma'rûf eyâlet ve merkez beldeleri şunlardır.

Lâkonya, Kôrintâ, Ârgolyâ, Ârkâdyâ, Akâyâ, Âtikâ, Bo'ûsyâ, Fûsyâ, Atôlyâ, Meğarâ, Dûrîd, Obe'â, Âtina, Spâtâ ve Tebâ. Âtina Âtikânın ve Tebâ Bo'ûsyânın ve Spâtâ Lâkônyâv nâm-ı diğeri Lâsede Mûnbânın merkezidir.

715

Mileliler Lidyâ (Mağnisâ) Kralının müsâ'adesiyle Âbidôs (Çanâkkal'a) de bir müstemleke te'sîs itmişlerdir.

Yunanistan gibi İzmir ve Konya ve İstanbul sevâhilide birer ufak hükûmet halinde idiler.

714

Roma hükûmeti Sâbîn Kavmine mensûb olan 'âkıl-ı Nomâya intikâl eyledi. Bu zat Rômâlılara bir mezheb ihdâs ve bu mezhebin kavânînini tanzîm eyledi. Nomâ mehâmşinasların birincilerindendir.

713

Ninôvâ Kralı Senâşerîb Suriyeye geldi ve 'İbrânîlerin Yehûdâ hükûmetini tazyîk eyledi, Benî İsrâ'îl hükûmeti gibi Yehûdâ hükûmeti dahî karîn-i zevâl ve hitâm iken Suriye'de veba zuhûr idûb Ninôvâ ordusunu muzmehil itmiştir.

Sayfa 24

711

Senâşerîb vefât idûb yerine oğlu Âsârhâddôn geçdi; bu sûretle Bâbil hükûmeti dahî Âsûryaya ilhâk olundu ve Âsûrya yine bir imparatorluk hâline girdi; Âsârhâddôn vekâlet sıfatıyla Bâbil hükûmetini idâre idiyor idi, zirâ Sâlmânzâr zamanında Bâbil dahî Âsûryaya cizye-güzâr olmuşdu.

708

Yunanîler Sicilyadan başka Makedonyada dahî müstemlekeler te'sisine ve müstemlekelerde Yûnanilerin iskânına başladılar; Taşoz Atası bu senenin müsta'mereleri meyânındadır, hicretçiler arasında şâir Ârşilok dahî bulundu; Taşöz müteheccirleri Yunanın Fârûs Ceziresinden gelmişlerdir.

704

Kôrintâlî Âmanôklis (Âmenukles) Sisamlılara üç oturaklı gemi inşasını öğretti.

691

Sâkızlı Ğlôkôs demiri işletmek ve demiri demire yapışdırmak usûlünü ihdâs eyledi. Bu adam Lidyâ Krallarının hidemâtında bulundu ve bu krallar tarafından Delf

Ma‘bedine gönderilen zîkıymet hedâyâyı istihzâr eyler idi. Bu ma‘bed Yunanistanın Fusdeyâ (Fôsdıyâ) Eyâletinde Parnâs Tâğının eteğinde

Sayfa 25

bulunuyor idi; Hâtif Âpollon dahî bu tâğda ikâmet idermiş ve Delf cihânın merkezi imiş!

690

Rodos ve Giridlilerin bir kısmı Sicilya Atâsına gidûb iskân olundular ve Yunanın usûl-ü mu‘âşeretıyla kavânînini mezkûr Cezirede de neşr ve ta‘mîm eylediler.

685

İkinci Mesinâ (Messinyâ) Harbîne başlandı. Messinâlî (Messenyâlı) Âristômen ve Âtinalı şâir Tirt bu Harbîn en ma‘rûf kahramanlarıdır.

683

Âtinada Ârhôntluk müddeti bir seneye tenzîle ve büyük ‘âilelere de teşmîl idildi; evvelce yalnız Kral Kodrosun sülâlesine münhasır idi; tokuz Ârhontdan a-âltısına (Sesmost) ‘unvânı virildi; Ârhontlara mahsûs olarak bir takvîm dahî kabûl edilmişdi.

680

Olimp oyunlarında dört âtlı âraba koşdurmak usûlü kabûl idildi.

676

Bu sene Lâsedemon ya‘ni Spârtâ hükûmetinde eyyâm-ı resmiye-i mezhebiyede çalgı çalmak usûlü kabûl olunarak mûsikî-şinâs ve şâir Terpânder ‘umûmun takdîrâtına mazhar oldu.

Sayfa 26

670

Yehûdâ Kralı Erlan (Olân) Mânâse Peyğamber Yûsâ'îyi katl itdiğinden tôleı Ninôvâ Kralı Âsârâddun tarafından esîr idilüb Bâbile i'zâm kılındı.

674

Yunanistanın Meğare ahâlisi Kalsedû'âne ya'ni Kâdı (Kâzî) Köyüne gelüb sâkin oldular ve Kalsedû'ân Karyesini te'sîs eylediler; evvel zâmanda İstanbul mevki'î ğayri meskûn idi.

672

Messinâlılar (Messinyâlilar) Elidya ve Orsomna Krallarıyla ittifak idüb Spârtâlilara yüklendiler ve anları mağlûb itdiler. Romada Horâs ve Kôri'âsların mukâteleleri; bu târihi mukâteleyi anlamak içün Fransa şuarâsından Korneyin bu nâmla olan eserinin mütâlası tavsiye olunur.

671

Lidyanın merkez idâresi olan Sârdâlı şâir Âlkemân Spârtâya gidüb Spârtâliları harbe sevk idici iş'ârla heyecana getirmiştir.

670

Mısırdâ Psâmetikôs Devri; bu adam yirminci sülâledendir. Bu zamanda Mısır On iki beyliğe münkasım idi. Mısır târihi sülâle usûlü ile zabt ve hıfz olunabiliyor, zirâ hurâfâtdan çıkılamaz.

Sayfa 27

668

İkinci Messinâ (Messinyâ) Harbî hitâm bulüb Spârtâliların bahâdırılık ve vatanperverliği bir kat daha te'âlî eyledi; evvel zamanlarda hamiyet kesrete ğalebe ider idi.

667

İtalyada Messinâ (Messinyâ) Kasabası te'sîs idi; mü'essisleri Sicilyaya hicret iden Messinâlılardır (Messinyâlılardır).

665

Şâir Tâletâs ve Ârşilok ve Simonid Yunanistanda hicv usûlüne vüs'at verdiler. Tâletâs siyâsî ve musikişinası ve tıbbâ vâkıf bir zât olub Spârtâlîları müdhiş bir vebâdan kurtarmış ve Yunanistanda şâirin büyük fevâ'id-i görülmüşdü.

660

Hukûk-şinâsândan Zalôkôs İtalyayada Yunanîler tarafından te'sîs idilen Lukor Kasabası ahâlîsine kanûnlar vaz' itmiştir.

657

Meğareliler Bizans ya'ni İstanbul Şehrini te'sîs eylemişlerdir. Meğare Eyâleti asıl Yunanistan ile Môra kıt'ası arasında ve eski Kôrint şebe (şebek) Ceziresinin şimâlinde bulunuyor. Yunanîlerin büyük müste'merâta himmetleri sebk itmiştir.

655

Korintâda şerâfet-i ırsıye usûlüne nihâyet verildi, evvelce bu hükûmet mutlakiyet hâlinde idi, sonra Bâhîd Hânedânına geçdi ve bu hânedân yüz on sene hüküm sürüb bu sene

Sayfa 28

hitâm buldu ve hükûmet nüfûzlu ve zâlim bir adamın eline düştü ve otuz sene bu hâl üzere kaldı. Kôrintâ birkaç kere şekl-i idâresini değiştirmiştir.

654

Yunanistanın Siklâdâ Cezâ'irinin Ândrôsu Atası halkı Halkidyaya gidüb Âkânta ve Stâjirâ Beldelerini te'sîs eylediler, Halkidya Âynoroz şebek (şebe)

Cezîresini teşkîl iden kıt'adır; bu kıt'a bilâhere haylî terekkiyâta mazhar olûb Makedonyalılar bile müdâfî' bulundu. Bu iki Ufâno Körfezinin ğarbındadırlar.

650

Mısır hükümdârı Psâmitikos Yunan müstemlekelerinin kuvvâ-yı berriye ve bahriyesinden istifâde ile Mısırdaki eyâlât krallarına ğalebe itmiş ve Mısırı münferiden zabtına alarak yahriye (bahriye) ve ticâretini terakkî itdirmişdir. Psâmitikos yirmi altıncı sülâledendir. Mısır eyâletlerine (Non) denir idi.

640

Beyrut vilâyetinde Filôsôf (Feylôsôf) Tâlesin tevellüdü; bu zât bilâhere Mileye geldi ve felekiyâta hasr-ı zihin ile şemsin ahvâli ile mevâsim-i erba'ayı ta'rîf ve îzâh eyledi, beşeriyetin en büyük hükemâsından ve meslek ve mekteb sâhibi bir adamdır. Rômâda bir habishâne inşâ kılındı tevkîfhânelerin en eskîsi budur.

638

Âtinada cekem-i (hekem-i) şehîr Solonun tevellüdü.

Sayfa 29

635

Karadenizin sevâhil-i şimâlîyesinde ihtiyâr-ı ikâmet iden Simerî'enler Sîtler tarafından tazyîk ve ihrâc olunûb Lidya hükûmetine ilticâ itmişlerdir. Sît Kavmi bilâhere Türk ve Tatar tesmiye kılınân kabîlelerdir, böyle tahmîn olunuyor, târih encümeni Türklerin mebâdî-i ahvâlini büyük bir i'tinâ ile âraşdırmaktadır.

634

Medye Kralı Ferhâd El-Cezîrenin istîlâsına kıyâm itmiş ise de bir muhârebede maktûl düşdü ve Medye hükûmeti oğlu Keyâhsâra geçdi Keyâhsâr Sîtleri ile de uğraşdı, Medye muhârebâtı vesîlesiyle Sît Kavmi yirmi sekiz sene Âsyayı pâyâmâl-ı hayûl eyledi.

632

Sîtlar Suriyeden Mısırâ geçdiler ve Psâmtikôs bunlara vîrgû virerek Mısırî Türk istîlâsından kurtardı. Türklerin cevalânı bu senelerin birinci ğavâ'ilini teşkîl idiyor.

631

Yunanîlerin Mısırâ geçûb Lebî Tâğlarında iskân itdiler ve orada dahî bir imâretin teşkîline muvaffak oldular; Lebî musta'meresinde Pâtôs Sülâlesi icrâ-yı hükûmete başladı, Pâtôs hicretcîlerin re'îsî idi.

Sayfa 30

630

Psâmetikôs Mîlelilere pek müsâ'id davrandı ve Nil sâhillerinde iskânlarına izin vîrdi.

629

Mîleliler Sinobda dahî bir müstemleke te'sîs itmişlerdir; evvel (Ol) vakit Sinob ve Samsun havâlîsine Pâflâğonya nâmı vîriliyor idi.

625

Korintâ hükûmetinin idâre nevbeti Prî'ândere geldi, bu zât hükemâ-i seb'a-i Yunaniyeden birisidir: Pederi de Kôrinta Cumhuriyeti re'îsî idi; bu reîslere Tîran ya'ni zâlim denir idi; fil-hakîka en çoğuda zulüm ile muttasıf idiler.

Periânder şâir Âri'önü pek ziyâde sehâbet eyledi; Âri'ön fenn-i mûsîkiye de mâhir idi. Bâbil kûmândânı Nâbôpôlâssâr Bâbil hükûmetini yed-i iğtisâbına geçirdi.

624

Âtina Cumhuriyeti Ârhöntlerinden Drâkôn bu sene ğâyet şedîd kanûnlar yapûb tatbikâtında müşkilât çekmiş ve bu şedîd kavânînin târihde nâmı kalmışdır.

623

Lidya ve Mîle hükûmetleri ârasında bir harb açılmış ve bu harb on bir sene imtidâd itmiştir.

Sayfa 31

617

Lidya Kralı olan Âlyât ku'ûd idûb Sityâlîları Anatoludan ihrâca muvaffak olmuştur.

616

Psâmetikosu oğlu Nehâv istihlâf eyledi; bu Nehâv Finike gemileri ile Âfrika savâhilini devr (dûr) ve teftîşe çıktd. Roma hükûmetinde bir devr-i tekâmül açıldı ve zimâm-ı hükûmet târikine geçdi.

612

Âtinalı Silven (Sîlôn) Âtina Cumhûriyetini elde itmek istedi, rûfekâsıyla berâber Menîrvâ Ma'bedî önünde katl idildi.

611

Midilli Âtası Hükemâ-yı Seb'adan Pittâkôsun eline geçdi. Pittâkôs Âtayı bir zâlimin elinden kurtardı idi; bilâhere bu âtaya güzel kanûnlar vîrmiştir. Tehlîs zâmanında Pittâkôs şâir Âlesenin mu'âvenetini görmüşdü.

609

Yehûdâ Kralı Jôzi'âs Nehâv ile harb idûb bu harbde maktûl ve dört âydan sonra Yehûdâ hükûmeti Mısıra cizye-güzâr oldu. Jôzi'âs merhamet ve ıslâhât-ı dâhiliye ile şöhet kazanmış bir hükümdârdır.

608

Sisamlı riyâziyyûndan Pitâğorun tevellüdü. Sicilyaya

Sayfa 32

tavattun iden ve bu seneye kadar hür yaşayan Yunanîler bir zâlimin taht-ı idâresine geçdiler.

607

Keyâhsâr Âsyada kalabilen Sîtyâhlıların tard ve ihrâcına muvaffak oldu.

606

Midilli zâlimi Pitâkôs Âtina kûmândânı Ferînon ile bizzât harb itdi. Ve Midilli ile Âtina ârasında büyük bir Harbîn zuhûrû muhakkak iken Korintâ zâlimi Peri'ânder âraya girûb muhâsımları barıştırdı. Bu mücâdelât esnâsında şâir Âlesenin korkaklığı görülmüşdür. Bâbil Kralı Nâbûpôlâsâr Keyâhsâr ile berâber Ninôvâ hükûmetine nihâyet virdi ve bir Üçüncü Âsûryâ Devleti husûle geldi Bâbil hükûmeti Âsûryâ hükûmeti ile birleştirildi. Nâbûpôlâsârın oğlu Nabûkôd ve Nôsôr Yehûdâ hükûmetini dahî âlt üst itdi. Ve Kudûs ahâlîsinin bir kısmı esâretle Bâbile nakil idildi.

604

Yunanistanın Âtika ve eyâlât-ı sâ'ire Kôsidyâ Eyâletine i'lân-ı harb itmiş ve bu harb on sene hükûm sürmüşdür. Bu harb me'âbed meclisinin karârıyla vukû'a geldi: Kôsidyâ ahâlîsi Âpôllôn ma'bedînin tarlalarına bilâ-izin zer' itmişler idi. Evvel (Ol) vakit Yunanistan ahâlîsi on iki kabileye mûnkasım olûb me'âbed meclisinde her kabileden bir meb'ûs var idi; bu meclisin ismi (Âmfikti'on) dur.

Sayfa 33

600

İzmirin Fôça ahâlîsi Fransaya hicretle Mârsilyâ kasabasını te'sîs itmişlerdir. Bu Fôça ahâlîsi Yunanistanın İyonyâ Eyâletinden gelmişdi; sonraları İzmir sevâhilinde İyonya nâmı virildi. Bu sene Ayâslôğda Di'âne Ma'bedinin inşâsına

başlandı ve bütün Âsyâ ahâlîsi bu inşâât masrafına iştirâk itdi, ma‘bed iki yüz sene de hitâm bulmuşdur. Çinde Tâ‘ô Tarikatı te‘essüs itdi.

598

Bâbil ve Âsûryâ hükûmetlerinin zimamdârı olan Nâbûkodûnusor Suriye Musevîlerini dört sene bîzâr ve perîşân eyledikten sonra Kudüs-ü Şerîfe dâhil oldu. Ve Kudüsde icrâ-yı saltanat iden Yehûdâ hükûmeti krallarını parmağına tākûb kimisini katl ve kimisini hal‘ ve en nihâyet sūdde-i seye‘âsı iclâs eyledi.

596

Girid şuarâ ve hükemâsından Epimenir Âtinaya gitdi ve Âtina ahâlîsini veba tahrîbâtından kurtârdı ve siyâsî ve mezhebî fırkalar ârâsındaki ihtilâfâtı refi‘ ve izâle eyledi. Bu feylôsôfa bir nev‘i velilik tevciye ve isnâd olunuyor.

595

Midilli Âtasında şâir Âlseden mâ‘adâ Sâfôvârinâ

Sayfa 34

nâmıyla iki şâire dahî var idi. Sâfônun ismi Âvrupa şuarâsınca da ma‘rûf ve mazbûtdur. Evvel (Ol) zamanda Midilli Âtasına Lesniyôs nâmı verilir idi. Bu sene Hükemâ-yı Seb‘a ve Şuarâ-yı Benâmdan Sôlôn Âtinalılar içûn bir Kanûn-ı Esâsi yapırdı; bu kanûn Spârtalı Likôrğun kavânînine müreccahdır: Ahâlî dört sınıfa taksîm ve pârlâmentô usûlü ihdâs olunuyor. Sôlôn vatanın sa‘âdet hâline hidmet itmişdi.

592

Türk Kralzâdelerinden Anâşârkis Sîtyâdan Âtinaya geldi ve Âtinada birkâç sene ikâmet eyledi.

Şâir Pitâkôs Midilli hükûmetini elde itdi ve on sene tağallüb ve tehakküm sûretiyle icrâ-i hükûmet eyledi; şâir Âlese Diktâtörlüğü kurân dost kadîmi ile artık imtizâc idemez oldu. Nâbûkôdûnûsôr Suriye ve Mısır kıt'alarını istîlâ ve Kudüs beldesini tahte-i muhâsaraya âldı.

On sekiz aylık bir muhâsaradan sonra Âsurya şeddâdı Kudüse dâhil oldu ve Hazreti Süleyman devrinden kalmış olan bütün âsâr-ı muhledeyi tahrîb Kralzâdeleri katl ve Yahûdîleri Bâbile îsâl eyledi. Yahûdiler Yahûdîlerin cedd-i ekberî İbrâhim 'Aleyhisselamdır, Hazreti Musâdan sonra Benî İsrâ'îl kabâ'ili bir tâkım hükkâmın yed-i idâresine geçdi. Milâddan 1096

Sayfa 35

sene evvel hükkâm devrine nihâyet verilüb yeniden bir saltanat teşkîl idildi; bu devir 120 sene imtidâd itdi, Dâvud ve Süleyman 'Aleyhisselamın idâre-i hakimânelerinden sonra ya'ni 976 sâlında ahfâd-ı Ya'kûb İsrâ'îl ve Yahûdâ ismiyle iki şu'beye âyrıldı; birinci şu'be 255 ve ikincisi 289 sene hükûmet sürdü. Birinci şu'bede Zekeriyâ ve ikincide İlyâs ve Yûnus ve Ermiya Peyğamberler geldi.

Delf Ma'bedinde hâtif Âpöllônun şerefine olarak Pityâ (Pitiyâ) Oyunları ihdâs idildi. Pityâ (Pitiyâ) bir râhibenin ismidir. Bu oyunlar her dört senede bir kere icrâ olunuyor idi. Bu oyunlarda Delôs oyunlarının proğramı ta'kîb idildi. Delôs Cezâ'ir-i Yunaniyeden olûb bu Âtada dahî Âpöllônun bir ma'bedi var idi ve merâsim-i dîniye-i mûsîka ile icrâ olunur idi.

Tâles tarafından evvelce vukû'û ifade kılınmış olan kûsûf vukû'a geldi. Tâles 'ilim hey'eti Mısır veya Âsûryâlîlardan öğrenmiş idi. Mısır ve Keldânî kâhinlerinin nücûmşinâslığı pek meşhurdur. Âsûryâ ve Bâbil iklimine (Keldân) dahî denir.

581

Korintâda zulmet devrine nihâyet verilûb yine Oligârşi usûlüne ‘avdet olundu. Zâlimlerin en meşhuru Feylôsôf Peri‘ânderdir. Bu âdam yarım ‘asır kadar i‘tisâfâtına devam itdi,

Sayfa 36

578

Romanın âltıncı hükümdârı olan Servi’ôs Roma nüfûsunu tahrîr ve ahâlîyi altı sınıfa taksîm ve sınıf ve derece-i servete göre vîrgûler tarh ve sancâkların taksîmâtını ta‘dîl eyledi.

572

Bu sene içinde eserâdan Ezôp ba‘zı hôş hikâyeler yazdı ve Yunan edebiyâtında ibkâ-yı nâm eyledi. Bu âdam birçok zaman Sisamda kaldı. Mevlidine dâir ihtîâf vardır.

570

Sôlôn seyâhate çıkdı ve Lidiyadan sonra Kıbrıs ve Mısıra gitdi.

569

Mısır hükûmeti Âmâzis zamanında bir çobanın eline düşdü. Âmâzis ‘âkil bir adam olûb memleketine güzel kanûnlar yaptı ve Yunanîler ile hôş geçinûb Mısır ticâretine vüs‘at verdi. Midillide Pitâkôsun vefâtı.

566

Âtinada Menirvânın (Minervânın) şerefine olarak oyunlar tertîb idildi. Minervâ (Menirvâ) Âtika Eyâletinde ma‘nen icrâ-yı saltanat iden bir âlehenin (İlahenin) ismidir.

565

Âtinada fırka münâza‘atı; bu munâza‘atın en başlûca âdamları Mağâkles ve Pinrîstrâtôr. Bu ihtilâfât Silon (Seylon)

Sayfa 37

Fırkasının bidâyet imhâsından berû devam idiyordur; Sôlôn bu sene Âtinaya ‘avdet eyledi.

564

Hikâyenüvîs Ezôb Delf Ma‘bedinde katl idildi; bu âdam Lidyâ veli‘ahdı Krezûs tarafından mezkûr ma‘bede i‘zâm kılınmışdı; evvel (ol) zamanın ‘âdetine göre hükümdârlar bile ma‘bede hedâyâ ve nüzûr takdîmine mecbûr idiler. Fôça ahâlîsi Fransanın cenûbunda vâki‘ olan Kôrsikâ Âtasını iskân eylediler.

561

Âsurya ve Bâbil Kralı İkinci Nâbûkôdôsôrun vefâtı ve Üçüncü Âsurya Devletinin zevâle yüz tutması.

560

Sôlônun akrabâsından olan Pizrîstrât hîle ve desîse ile ‘umûmun teveccühüne mazhâr oldu, mevki‘-i iktidâra geçince zulm ve istibdâdı başladı ve târih Dârkôn kadar su-i şöhret kazandı. Krezûsün ku‘ûdu.

559

Sôlôn Pinrîstrâtın mezâlimini ta‘dîl eylemek istedi ise de muvaffak olamadı ve vefât itdi.

554

Pinrîstrâtın teb‘îdi ve fırka münâza‘atı yüzünden Âtina Şehrinin harâbiyeti.

Sayfa 38

548

Zâlim Penîstrât Âtinaya 'avdet itmiş ise de tekrâr tard idilmiştir. Delf Ma'bedi muhâlif fırkalar tarafından ihrâk idildi. Mûte'âkiben büyük i'âneler ile inşâ kılındı. Bu ma'bedin hazâ'ini iki üç def'a Yunan ve Fransa ve Rûmili-i şarkî ahâlîsi tarafından yağmâ olunmuştur.

547

Milede felekiyyûndan Ânâksimânderin vefâtı. Bu âdam harita usûlüne hidmet itmiş ve irtifâ' âlmak ve sâ'atleri ta'yîne muvaffak olmuştur.

İranda Kiyânyenân Sülâlesi ve İranın kahramanlık devri başladı.

546

İran şâhı Keyhüsrev Anâtôludaki Yunan müste'merelerini zabt idûb Lidyâ hükûmetine de nihâyet verdi. Lidyâ Kralı Zengin Krezûs Keyhüsreve esîr düşdü ve tağallübe karşı yârenin hükmü olmadığını anladı ve ((Âh Sôlôn)) deye bağırdı. Sôlôn Krezûsün hazinesini istihkâr eylemişti. Lidyâ hükûmeti üç sülâle idâre olundu: Âtiyâd, Herâklid ve Mermenâd. Lidyâlılar elli sene kadar müstakilen idâre olundular, ama esâtire bakılır ise bu hükûmet bin sene kadar imtidâd itdi.

538

Keyhüsrev Üçüncü Âsûryâ Devletini feth ve istîlâ eyledi. Âsûryâ hükûmetine Ninôvâ hükûmeti dahî denir; Âsûryâ ve Bâbil

Sayfa 39

zimâmdârânı Mezôpôtamyâ ya'ni Bağdad ve Musul vilâyetlerinde icrâ-yı saltanat eylemişler ise de bir zaman cihânı ditrettiler. Âsûryâ ve Bâbil hükûmetleri kâh müttehiden ve kâh münferiden idâre olunmuşlardır. Târih henüz bu iki devleti lâyıkıyla tedkîk idememiştir, hurâfâta bakılır ise Âsûryâ İmparâtôrluğu 1455 sene imtidâd itmiştir.

537

Âtina Cumhuriyeti yine Pinristrâtın eline düşdü. Pinristrât ğâyet ihtilâlcı ve karıştırıcı bir adam idi, lakin menâfi‘-i zâniyesiyle berâber menâfi‘-i vataniyeyi de düşünüyor ve ıslâhâta muvaffak olur idi. Fıkr-i hürriyete meyyâl bulunduğu içün ‘avâmın i‘timâdını ğâ‘ib itmemiştir.

536

Keyhüsrev 70 seneden berû Bâbilde esîr bulunan 42300 Yahûdiye Suriyeye ‘avdet itmelerine müsâ‘ade itdi. Hazreti Dânyâln Yahûdilerin ‘avdetine büyük hidmeti görülmüşdü. Yahûdi kavmi zeki ve çalışkan olmağla berâber rahat rahatsız durmaz ve karıştırıcı bir mahlûkdur.

535

Yahûdiler Kudüs Ma‘bedinin bittekrâr inşâsına kıyâm itdiler ve fakat bu umûr-ı hayr içün meyânelerinde nifâk hâsıl oldu.

534

Rômâ zimâmı Kral Septimen eline geçdi, bu adam

Sayfa 40

istibdâda başladı ve Kral Sirûyosun teşkîlât ve mevzû‘âtını tahrîb eyledi.

529

Keyhüsrevin katlî ve Keykâvusun ku‘ûdu. Bir kadın Keyhüsrevin ser maktû‘unu kan ile doldurub: ((işte doyasın)) dedi.

527

Zâlim Pinristrât vefât ider ve fakat Âtina bunun şerrinden kurtulamaz, hükûmet Pinristrâtzadelere geçdi, bunların ismi Hipârk ve Hipî‘âsdr.

525

Kâmbiz (Kâmâbîz) ya'ni Keykâvus Mısır hükümdârı Âmâzisin oğlu Psâmenîte ğalebe ve Mısırı feth itdi ve büyük mezâlîme başladı.

522

Sisam zâlimi Pôlikrâtın vefâtı. Bu âdam bir oğlunu katl ve birini nefiy itmek sûreti ile târihde sû-i şöhret kazandı, kendisi dahî çivi ile âğaçlara çakdırılarak i'dâm olunmuşdur. Yôlikrât şuarâdan Ânâfrôdan ve Simônîd ve Pitâğor ile mu'âsır idi.

521

Fransız İtalya tôprağından çıkarılmışlardır. Bu sene Kiyânyân Sülâlesinin felâket senesidir: Keykâvus

Sayfa 41

vefat itdi, İran ve Anâtôluda Môzôpôtamya akvâmı 'isyâna başladı, merkez idâre Mâj nâmıyla bir tâkım rü'esâ-yı rûhâniyenin eline düşdü. Bu hey'et-i mezhebiyenin riyâseti (Zerâdüşt) nâmında bir şâri'a haml ve isnâd olunuyor, Zerâdüşt (Zend Avastâ) nâmında bir dîn ve ahlâk kitâbı yazdı.

520

Mile müverrihlerinden Hakâte Ânâksimânderin haritasını tashîh ve ta'dîl eyledi. Feylôsôf Pitâğôr Sisama 'avdet ile vatandaşlarına kanûnlar verdi. Bu zâtın İtalyâda birçok hidemâtı sabk itmişdir.

517

Çinde iki Feylôsôfun mülâkâtı: Lâ'ôçô ve Kônfôsi'os, ikincisi vâzı' kanûnların en meşhurlarındandır.

516

Kudüs Ma'bedinin ikmâli ile icrâ-yı resim takdîsi.

Şersonezyâ ya'ni Gelibolu Şebe Cezîresi hükûmetinin Âtina kûmândânlarından Simônun hafîdi olan Milsî'âda geçmesi; Milsî'âd fâzıl bir zât olmağla berâber yirmi iki sene sûret-i mutlakada icrâ-yı hükûmet eyledi. Gelibolu dahî Yunan müsta'merelerinden idi. Yunanistan-ı Kadim deyince yalnız..... (okunmuyor) Yunan kıt'ası ânlaşılmamalıdır.

Sayfa 42

Âtinada zâlim Hipârkın katli.

Hind kıt'ası İrana ilhâk idilüb bir vilâyet hâline konuldu, Dârâb Hind kıt'asını istikşâfa başladı.

Âtinada zâlim Hippi'âsın tardı ile idâre-i zâlimâneye nihâyet verilmesi ve Sôlônun usûl-ü idâresine ric'at olunması. Hippi'âs birâderinin ahz-ı sârına kıyâm itdiği içün Evstrâzismânın (Ostrâzismânın) karârıyla vatanından ihrâc olunarak İrana ilticâ eyledi. Evstrâzismâ (Ostrâzismâ): Cumhûriyeti tehdîd ve tazyîk itmek teşebbüsâtında bulunân âdamları teb'îde me'mûr bir mahkeme idi. Bu sene içinde Romalılar dahî hükümdârlığı ilğâ ve Cumhûriyeti ihtiyâr eylediler. Bu Cumhuriyet bir şerâfet-i kalîledir: Hükûmet iki kônsül ya'ni iki reîs ile idâre olundu ve bunlara hükümdârlara mahsûs olan kuvvet ve şeref verildi. Men'-i irticâ içün Brûtûs oğullarını katl idiyor ve su-i kasdlar kapûsu âçılıyor; Pôblesikôla ve Vâleri'ûs ve sâ'ir erbâb-ı nüfûz.

508

Âtınanın eşrâf ve ahâlîsi şekl-i hükûmet intihâbı ve sandâlye istihsâli ğavġâlarına kıyâm ile müdâhale-i icâbına sebebiyet verdiler. Dârâb-ı Sityâ Akvâmı ile uğraşmaya başladı ve mağlûb oldu.

Sayfa 43

506

İranîler Makedonya ve Cezâ'ir-i Bahr-ı Sefîde kadar tevsî' fütûhât itdiler.

503

Bu senenin Yunan feylôsôfları (filôsôfları): Herâklit, Parmanid, Ksenôfân ve Zenôn.

501

Yunan müsta'merelerinin İrana karşı kıyâmları ve müverrih Hakânenin umûr-ı siyâsiyeye olan nüfûz ve te'sîri.

500

Âtina ve Sicilyada şuarâdan Epikârm ve Simônidin devri.

499

Yunan şuarâsından Eşil (Aşil) yirmi beş yaşında olduğu hâlde fecâyî' âmîz ba'zı asârının neşrine başladı. Yunan müsta'mereleri Âtinalılar ile ittifâk idûb İranîlerin ellerine geçmiş olan Lidyâ hükûmetinin Sârdâ Şehrîni ihrâk eylemişleridir.

498

İranîlerin 'aleyhinde bulunmak üzere Yunanîler ile ittifâk itmiş olan Kıbrıs Atası yine İranîlerin eline düştü. İranîlerden evvel Kıbrıs: Fenike ve Yunan ve zaleme-i mahalliye ve Mısırlıların elinde idi. Romada ilk def'a olarak Diktâtörlük me'mûriyeti ihdâs olundu. Bu me'mûriyet altı ây müddetle tasdik olunuyor idi.

Sayfa 44

496

Trakya ya'ni Edirne ve Rûmili-i Şarkî havâlisinde Âristâğôrâsın katlî; bu âdam bir gönüllü sergerdesi idi, Yunanîler ile Yunan müstemlekâtını İran 'aleyhine kıyâm itdirdi. İtalyanın Rejîl Gölü kenarında Cumhûrîler mutlakiyûna ğalebe itmişlerdir.

494

İranîler Yunan ihtilâlcilerine iştirâk eylemiş olan Mile Şehriyle Kâryâ Eyâletine de dâhil olmuşlardır.

493

İrana tâbi' olan Finike donanması Kıbrıs ve Midilli Atalarını İran fütûhâtı defterine idhâl eyledi. Roma ahâlîsi ağniyâ ve hükûmete karşı 'isyân ve Âveneten Tepesini zabt ile hükûmete Tribünâ Usûlünü kabûl itdirmişlerdir. Tribünâ fukarâyı ağniyâyâ karşı muhâfazaya me'mûr bir meclis idi, bu mecliste ahâlînin vekilleri var idi, bu vekiller (vetô) ya 'ni şu işe olur veyâhud olmaz iktidârını hâ'iz idiler.

492

Medye Muhârebelerine başlandı. Bu muhârebât İran ile Yunan arasında vukû'a geldi. Bu muhârebât üç def'a tekrâr itdi ve İranîlerin mağlûbiyeti ile netîcelendi. Bu ilk muhârebede İran donanması Âynôrôz sâhillerinde

Sayfa 45

fûrtınaya tûtilûb perîşân oldu. Berren müsta'relerinin zâlimleri tard ve yerlerine kocabaşlar ta'yîn idildi.

490

İran ordusu Âtinanın Mârâtôn Semtinde Yunanîlere mağlûb oldu, Yunan ordûsuna Gelibolu zâlimi olan Milsî'âd kûmândâ itmiştir. Şâir Eşil (Aşil) bu harbde

bizzât bulundu. Roma zenginlerinden Kôri'ôlân Ahâlî Meclisi tarafından Romadan çıkarılınca 'askerle gelûb Romayı muhâsara ve fakat vâlîde ve zevcesinin niyâzı üzerine muhâsaradan sarf-ı nazar itdi.

486

A'yândan Kâsi'ôsun takrîri üzerine Romada arâzi mâddesi mevki'miz Ekreye (Akraya) kônuldu, Kâsi'ôs mîrîye 'âid olûb ağniyâ tarafından zabt olunan arâzinin fukarâyâ tevzî' olunmasını taleb eyledi. Diğer zenginler Kâsi'ôsu bir kayadan âtmak sûretiyle katl itmişlerdir.

484

İran imparâtôru Serahs iki sene evvel 'isyân itmiş olan Mısırlıları te'dîb eyledi.

483

Âtinada Milisi'âd (Milsî'ad) ve Temistôkul ve Âristîdin şöhreti; bunlardan üçüncüsü Ostrâsismâ tarafından teb'îd idildi.

Sayfa 46

482

Meclis-i a'yân arâzi kanûnu kabûl itmediği içûn meb'ûslardan birisi vetôyu basarak ahz-ı 'asker mu'âmelesini men' itmiştir.

480

Üç yüz bin 'askerle Serhes berren ve bahren Yunanistana hücûm eylemiş ise de Tesalya ve Yunan ârasındaki Termôpil Boğazında Spârtâ Kralı olan Li'onidâsa ve Sâlâmîn Körfezinde Yunan donanmasına mağlûb ve ordusunu dâmâdı Mârdôni'ôsa terk ve me'yûsen İrana 'avdet eyledi. Bu İkinci Medye Harbîninde Temistôkl sâhib-i şân ve zafer olmuştur. Bu harbîn sevkiyatı İranîler içûn bir büyük şereftir.

479

İranîler üçüncü def'a olarak Yunanîlere mağlûb oldular; harb mevki'leri Plâte ve Mikâl ve ğâlibler Pozâni'âs ve Kasâniteb'dir.

478

Âtinalılar Temistôkulun tavsiye ve teşvîki üzerine Pâlânkâları tersîn ve Pire Limanını te'sis eylediler. Bu sene Heredôtun târihi hitâm buluyor.

477

Yunanîler ğurûr getirûb Pôzâni'âsın 'azl ve nefîyden gelmiş olan Âristidi ta'yîn İranîlerin eline düşmüş olan

Sayfa 47

İstanbulun tahlîsine kıyâm eylediler. Âtinada Şerâfet Usûlü terk ile 'Âmiyet Usûlüne başlandı, ya'ni en mühim me'mûriyetler ehline tevdi' olunmak kâ'idesi kabûl ve Sôlônun kavânîni bu sûretle ta'dîl idildi.

476

Milesi'âdın oğlu Simôn Trakyanın fethine gönderildi. Romada ahâlî meclisi Cumhûriyet re'îslerini inham (enhâm) ve taht-ı muhâkemeye âlmak teşebbüsâtına başladı; bu âralık Romalılar komşularına mağlûb oluyorlar idi. Sicilyada yerliler ile Yunanîler ârasında dahî harb ve darb eksik olmamışdır.

471

Temistôkl nefîy olundu ve Âristid vefât itdi, Âtina umûrû Simôn ile Periklesin ellerine intikâl eyledi. Romada ahâlî tahakküme başladı. Âtinada iki şâir: Pindâr ve Sôfôkl.

468

Roma Meclis-i A'yânı Cumhûriyet riyâsetinde bulunan iki zâtdan birisine diktâtörlük vermeye mecbûr oldu ve bu usûl ile rekâbet ve felaket kapûları açıldı.

467

Spâtâlîlar Kral Pôzânî'âsın hile ve desâ'isini meydâna çıkardılar ve ânı bir ma'bede kapâtdırûb âçlıktan ölmesine sebebiyet verdiler.

Sayfa 48

466

Yunanîlerin müttetik donanması Antalya âçıklarında İran donanmasına ğalebe itdi. Sicilyada Cumhûriyet Usûlü takviye idildi.

465

Taşoz ahâlîsi Yunana 'isyân idûb iki sene sonra te'dîb olunmuşlardır. İranda Serahsın vefâtı ve Uzun Elli Ardeşirin (Erdeşirin) cülûsu. Ostrâsismânın (Evsterâsismâ) karârıyla Spârtâya nefîy idilen ve Spârtâlîlar tarafından kovulan ve İrana ilticâ iden Temistôkl başvekil Ârtâbân tarafından Ardeşire (Erdeşire) takdîm idildi.

462

Ardeşir (Erdeşir) bir katliâma mahkûm olan Yahûdiler içûn bir 'afv-ı 'umûmî bahş eyledi; Estehir (Ester) nâm Yahûdi kızı milletini böyle bir felâketden kurtamaya muvaffak oldu. Estehir (Ester) İran hükümdârına zevce olmuşdu.

461

Simôn dahî Ôstrâsismâ belâsına uğradı ve meydân-ı siyâset yalnız Periklese kaldı. Roma meb'ûslarından birisi kavânîn ve nizâmât-ı 'umûmîyenin tashîh ve herkesin ânlayacağı bir lisân ile taleb itdi, bu taleb a'yân ve hükkâmın hesâbına gelmedi, Roma Şehrinde bir 'azîm münâkaşa zuhûriyle tam on sene imtidâd itdi.

Sayfa 49

458

Erdeşir (Ardeşir) bütün Yahûdilere Suriyeye gitmelerine müsâ'ade itdi.

457

Âtina ve Spârtâ ve Korintâ Eyâletleri ârâsında muhârebât. Romada çiftci Senisinâtôs diktâtörlüğe irtikâ' itdirilûb Romayı komşuların hücûmundan kurtardıktan sonra tarlasına 'avdet eyledi.

456

Âtina ve Yunanistanın her tarafında muhârebât-ı dâhiliye; Perikles ve şâir Tûsididen şân ve şerefi ârtıyor, Simôn menafâdan da'vet olunuyor,

454

Roma meb'ûsânı A'yân Meclisini intihâb etmek selâhiyetini ihrâz eyledi.

451

Roma hükûmeti Yunanistanda cârî olan kavânîni cem' ve kabûl etmek tedâbirine tevessül eyledi.

450

Muhârebât-ı dâhiliye içün Yunanistanda beş sene içün bir mütâreke 'akd idildi ve Yunanîler yine İranîlerin men'-i tecâvüzâtına kıyâm eylediler. Âtinada meşâhîr: Ôripid, Ânâksâğôrâs ve Ârkelâ'ôs. Romada Desmôyirâ Usûlü, ya'ni a'yândan

3

Sayfa 50

on kişi Kanûnlar intihâb ve vaz'ına me'mûr olmuşlardır; Ahâlî Meclisi mûvakkaten ta'til idildi; ((On İki Levha)) Kanûnnamesi ilân kılındı. Roma devleti Desemvîrlik (Desmôyirlik) Usûlünün zararını görmüşdür.

Yunanîler berren ve bahren İrana ğâlib gelûb Medye Muhârebâtına nihâyet verildi ve İran donanması sevâhil-i Yunâniyeden çekildi. Romada Desemvîrlerin mezâlim ve nâmûs-u aġyâre olan tecâvüzâtı ve Desemvîrlik me'mûriyetinin laġvî ve Ahâlî Meclisinin i'âdesi ve kavânîn tanzîmi vazîfesinin cumhûr re'islerine tevdi'î.

Be'ösyâ Eyâletinde Âtinalılar ile Spârtâlîların Şerûne Harb-i Meşhûrû ve Âtina ordusunun maġlûbiyeti, bu harb evvelce yapılan beş senelik mütârekeye nihâyet verdi.

Âtinalılar Âġrıbôzlular ile harb idûb maġlûb oldular; bu harb Âtinanın zevâline netîce verecek idi, lakin Perikles bütün ġavâ'ile karşû geliyor. Erdeşîr (Ardeşîr) Yahûdilere Tevrâtın kırâ'atına müsâ'ade ider ise de Şeri'at-ı Musa günden güne terk idiliyor ve Kudûs İran mezhebine cevelângâh oluyor idi; Nehmiyâmî ve Esderâs ve Mâlâşî devri.

Spârtâ Kralı Pale'istônâkis on sekiz sene müddetle

Sayfa 51

Âtinalılar Hatîb Lisi'âs ile müverrih-i şehîr Herôdôtu Sicilyaya gönderdiler. Bunlar yerliler ile Yunan müstemlekelerini barıştıracaklar idi; Sicilya Atasında birkâç hükûmet ve cumhûriyet teşekkül itmişdi.

Sisam hazîresi Âtinaya karşû kıyâm itdi ve harbe tûtuşdular. Feylôsôf (Filôsôf) Milisôs (Melisôs) Sisam ordusunda ve Perikles ile şâir Sôfôkl Âtina ordusunda bulunuyorlar idi.

436

Bu sene Perikles Âtinanın her tarafında büyük büyük i'mârât ve inşââta mübâşeretle vatanı ile berâber nâmının ibkâsına muvaffak oldu; devrinde yetişen meşâhîr: Karâtînôs, Fidî'âs Kâlmîyâk (Kâlimâk), Pânenôs, Pôliğnôt ve Pôliklet.

432

Âtina ahâlîsi Perikles ile ânâ mensûb olan hüner-verâna hücum idûb mi'mâr Fidî'âs ile Feylôsôf (Filôsôf) Ânâksâgôru taht-ı muhâkemeye âldırdılar, i'mârât dâimâ idâre me'mûrlarının felâketidir. Kôrintâ ve Korfu Atası arasındaki mücâdelâta devam olunuyor.

431

Asıl Yunanistan ile Môra Şebe Ceziresi arasında bir harb açılıb bütün müsta'mereler bu harbe iştirâk itdi ve bu harbe (Pelôponez Harbî) denildi; Pelôpônz (Pelôponez)

Sayfa 52

Môra kıt'asının nam-ı diğeridir. Pelôpônz (Pelôponez) Harbî Âtina ve Spârtâ hükûmetlerinin rekâbeti demektir.

430

Perikles harblere bizzât devam idiyor, Âtinada vebâ zuhûr ve ahâlî Bodrumda ikâmet iden Hipôkrât ya'ni Lokmân Hekimin hazâkatına mürâca'at itdi. Bu seneye kadar Lokmânın şöhreti yok idi.

429

Perikles vebâdan vefât itdi. Bu adam çok işler gördü, ehil idi, lakin şöhreti içün çok kan dökdü ve vatanına râhat yüzü göstermedi. Romada Diktâtör Tûbernûs bilâ-me' zûniyet bir zafer kazanmasından dolayı oğlunu katl eyledi.

428

Midilli ahâlîsi Âtina hükûmetine 'isyân itdi; bütün Yunan müstemlekâtının bir kısmı Âtina ve kısm-ı diğeri Spârtâya iltihâk itmişdi.

427

Âtina vebâdan halâs oldu ve fakat bütün Yunanistan Pelôpônz (Peloponez) Harblerinden dolayı kana boyandı.

425

Âtınanın kuvâ-yı 'umûmîyesi Demôstin ile Kale'ön tarafından idâre olunuyor idi, Spârtâ mağlûb oldu.

Sayfa 53

İranda İkinci Serahsî Birinci Erdeşîr (Ardeşîr) istihlâf eyledi, Şâhân arasında mukâteleler zuhûr idûb râhat yüzü görülmedi. Sicilyada Etnâ Tâğı indefâ'âta (endefâ'âta) başladı.

424

Spârtâlılar Mora'da berren ve bahren mağlûb oldukları içün Trakyaya geçûb Âtınanın müttefiklerini perîşân eylediler; âteş harb son dereceye vardı. Tusidid ve Brâzidâs ve Sôkrât ve Ksenôfôn ve Âristôfân bu senenin ğavâ'iline iştirâk itmişlerdi. Tôsidid düşman ordusunun tarhini yazdığı içün nefîy idilmiştir.

423

Pelopônz (Pelopônez) Harblerine devam olunuyor ve Âtinada Periklesin hafîdi olan Âlsîbî'âd ser-kâra geçiyor.

422

Âtinada feylôsôf Prôtâğôrâs ve şâir Âritôfânın şöhretleri ve Makedonyada Âtina kûmândânı Kle'ön ve Spârtâ Kralı Brâzidâsın muhârebe ve mukâteleleri.

421

Âtina ve Spârtâ arasında elli senelik bir mütâreke; bu muvaffakiyet Âtina Cenerâllerinden Nîsî'âsa âid ve târihde Nîsî'âsın Sulhû nâmıyla meşhurdur.

418

Spârtâlilar Mântine Mevki'inde Ârgôs Eyâleti ahâlîsine ğâlib oldular. Elsîbî'ad ortalığı karıştırıyor ve Yunanistana

Sayfa 54

râhat vermiyor idi; maksadı şöhret kazanmak ve Nîsî'âsın muvaffakiyetini bozmak idi; hâlbûki ufak Cumhuriyetler şiddetle sulha tâlib idiler.

416

Âtinalılar Cezâ'ir ve müstemlekât-ı Yunaniyeden olan Melûs (Melos) ahâlisiyle mükâlemât-ı siyâsiyede bulunûb ilk hukûk-ı düvel mükaddemâtı te'sîs olunuyor, bu mükâlemâtda insâniyet ve 'adâletin kuvvete kurbân idildiği görülüyor; bu hâl elyevm câri ve mer'îdir.

415

Âlsîbî'ad Âtina ordusunu Sicilyanın fethine sevk idiyor, hırs ve ğurûrunu artırıyor; Âtinadan çıkarken ba'zı makamât-ı mukaddeseyi tahkîr idince kasâbada 'azîm bir hoşnûdsuzluk hâsıl oldu ve taht-ı muhâkemeye âlınmasına karâr verildi. Hatîb Ânâmesid dahî bu hürmetsizliğe iştirâk itdiriliyor.

414

Mısır İranın cizye-güzârlığından kurtuldu. Romada 'askerin itâ'atsizliği başladı ve Romanın mebâdî-i inkırâzı hazırlandı. Yunanistanda elli senelik 'ahid nakz idildi.

413

Sicilyada Âtina ordusunun zevâli ve kûmândânareden

Sayfa 55

Nîsî'âs ve Lâmâkôsun vefâtı Makedonya Kralı Ârkelâ'ôs ordusunu ıslâh ve tahkîm ve yollar keşâd ve inşâ eyledi.

412

Âtinaya tâbi' olan Midilli, Sisam ve Rodos ve Cezâ'ir ve müstemlekât-ı sâ'ire Âtinanın ittihâdından âyrıldılar ve Spârtâlılar Âtina Cumhuriyetine son bir darbe ürmek (vurmak) üzere İran ile 'akd-i ittifâk itdiler.

411

Âtinada Şerâfet-ı Kalîle Şerâfet-i Kesireye tahvîl ile mehâmm-ı enâm dört yüz kişiye tevdi' kılındı ve bu tahvîl ile Atina saltanatının zevâli hazırlandı. Tûsîdîden Pelôpônz târihini hitâm ile Ksenôfônun târihine mübâşeret olunuyor.

408

Yunanistanın her tarafında eyâlât muhârebâtı; Atinadan İrana bir elçi irsâl olunuyor.

407

Atina ve Spârtâ ve İran muhârebeleri ve Âlîsîbî'âd ve Trâziböl ve Lizânderin şöhreti. Rodos Âtası bir büyük ehemmiyet kesb idiyor.

406

Âtina donanması Midilli ahâlîsine mağlûb oldu ve Âtina hükûmeti bu mağlûbiyete sebebiyet veren on kûmândânı taht-ı muhâkemeye âldı. Sicilyanın zimâm-ı idâresi Denî namında bir müverrihin eline düşdü.

Sayfa 56

405

Spârtâ kûmândânı Lizânder Gelibolu Sancağında Âtina donanmasını perîşân ve Âtina kûmândânı Konon Kıbrısa firâr eyledi. Romada ‘askere ma‘âşât ve mu‘ayyenât tahsîs idildi ve iyi bir iş görülmüş oldu. Kârtâcalılar Sicilya Âtasının zabtına geliyorlar.

404

Lizândar Âtina Cumhuriyetine nihâyet veriyor ve Kârtâca hükûmeti Sicilyada yer ve yûrd peydâ ediyor.

403

Atina kûmândânı Trâziböl Atınayı Spârtâlîlârin elinden kurtarıyor ve kendisiyle berâber nefîy idilmiş olan Hatîb Ândôsîd ve Lîsî‘âs ile müverrih Tûsîdîdi Atinaya celb ve idâre-i hükûmeti on kişiye tevdi‘ idiyor ve Sôlônun usûl-ı idâresine ‘avdet olunuyor; ne çâre ki Atinanın ‘askeri mahv olmuşdu.

401

Genc Keyhüsrev biraderi İkinci Erdeşirin hal‘ine gidiyor; Tezdende Yunan ‘askeri bulunuyor, Keyhüsrev maktûl olur ve Yunanîlerin fâidesini göremez, bil‘akis Yûnanîler perîşân oldular; Yunan müverrihi Ksenôfôn bu seferde hâzır bulunmuşdur.

399

Feylôsôf Sôkrât Âtinada tesmîm idildi ve ârkadaşı

Sayfa 57

Plâtôn firâra mecbûr oldu, Sôkrât vahdâniyet-i ilahiye uğurunda kurbân idilmişdir. Yunan ve İran ârasında ihtilâf.

398

Karadeniz ile Âdriyâtîk Denizi arasında Sedd-i Çin gibi bir uzun dîvâr çekildi. Tabib Katezî'âs İran târihini ikmâl eyledi. Bu âdam Yunanlı idi.

397

Menderes 'Ahdî; bu mu'âhede Yunan ile İranîler arasında yapıldı, Tisâferan ve Fârnâbâz İranın kûmândânları idiler.

396

Spârtâ hükümdârı Âjezilâs kûmândân Lizânder ile berâber Ayâslakda (Eyâslakda) bir mühim ordugâh kûrdı. Romada Diktâtör Kâmîlin zaferi.

395

İranîler Yunana mağlûb oldular. Firîkyâ ya'ni Burûsa vilâyeti ve Pâflâgônyâ ya'ni Trabzon vilâyeti İranîlerden Yunanîlere geçti. Yunanistanda Âtina ve Ârgôs ve Spârtâ kasabalarının muhârebelerinde; Spârtâ Kralı Pôzâniyâs mağlûbiyet mes'ûliyetinden tôle'yi azil ve Spârtâdan ihrâc kılındı.

394

Âtina kûmândânlarından Kônôn İran ile müttefik olub Spârtâ Fırkasını tazyîk eyledi, hep Yunan kasabâtı Spârtâ kasabasını

Sayfa 58

mağlûb itmek içün ittihâd teşkîl etmişlerdir. Te'opômp târihini ikmâl eyledi.

393

İranîler Âtinalılara para virûb Pire Kasabasını dîvârla tahkîm eylemişlerdir, Spârtâlılar pek âz oldukları hâlde komşularıyla berâber İranı dahî korkutuyorlar idi. Âtina edebâsından Âristôfân (Kadınlar Meclisi) nâmındaki kômîdyâsını oynatdırdı; kômîdyâ siyâsi bir eserdir.

Kônûn Kıbrıs zindanında vefât eyledi, şöhretinin kurbânı olur. Sicilya Âtasının Sirâgôza Kasabasının kralı olan Denî ikinci def'a olarak Kârtâcalılar ile harb itdi, bu Denî Yunan feylôsôflarından olan Plâtôn ya'ni Eflâtûnun re'yinden çok istifâde itmişdi.

Hatîb Ândôsîd Âtinadan teb'îd idildi, bu âdam sulh tarafdarı idi.

Âtina bahriye kûmândânlarından meşhur Trâzîböl serseri gibi Ânâtôlu sâhilllerinde vefât eyledi. Fransızlar Roma şehrini zabt ve ihrâk ile a'yânını katl eylemişlerdir.

Romalılar Frânsızları Romadan çıkarmak içün Kâmile yine diktâtörlük vîrerek düşmanlarını tarda muvaffak

olmuşlardır; bu büyük ğa'ile ber-araf idilmekle berâber şekl-i hükûmete dokunulmadı.

Âtina âmirâllerinden İfîkrât (Eyfîkrât) ve Spârtâ âmirâllerinden Ântâlisîdâs şöhrete nâ'il olmuşlardır.

Ântâlisîdâs İranın Ânâtôlu vâlisi olan Fârnâbâzı tehdîd iderek bütün Yunanistan kasabalarının istiklâlini istihsâl ve ilân eyledi, bu vesile ile Spârtâya düşman olan diğer Yunan şehirleri Spârtâya karşı minnetdâr kalmışlardır.

386

İran hükümdârı Birinci Erdeşir (Ardeşir) Mısırın zabtına kıyâm eyledi.

385

Spârtâlilar tehakküme başladılar ve kendilerine Dââyatan Mântine Kasabası ahâlisini dağılmaya ve âyrı âyrı mahalleler teşkiline mecbûr itdirilir.

384

Hâlkidyâ Şebe Cezîresinin Stâjirâ Kasabasında meşhûr feylôsôf Ârîstôtun tevellüdü.

383

Fransızları Romanın Kâpitôl Kal'asından çıkaran

Sayfa 60

ve büyük bir şeref kazanan Mânli'ôs bil-muhâkeme i'dâm idilmiştir; bu himmetli âdam hükûmeti eline âlmak ve icrâ-yı istibdâd eylemek töhmeti ile mahkûm olmuştur. Sicilya ve Kârtâcalıların sulhu.

382

Spârtâda hatîb-i şehir Demostenin tevellüdü. Spârtâlilar ile Makedonyalıların ittihâdı; bu ittihâd Hâlkidyânın Olnes Kasabası 'aleyhinde idi. Bu kasaba Yunan müstemlekelerinden iken büyük bir iktidâra mâlik olmuş ve diğer kasabât ahâlisini himâyesine âlmışdı.

380

Spârtâlilar Olnes Kasabasına karşu kıyâm ve Hâlkidyâya 'asker sevk eylemişlerdir.

379

Tebâ ve Spârtâlilar ârasında harb, Tebâ Plôbidâs ve Epâminôndâs nâmında iki meşhur kûmândân tarafından müdâfa'a olunuyordu.

378

Yine Tebâ ve Spârtâ harbleri; bu def'a Âtina dahî tekrâr Spârtâ 'aleyhinde kıyâm itmiş ve donanmasını hazırlamış idi.

377

Tebâlilar (Mukaddes Âlây) nâmıyla bir kuvve-i cünûdiye vücûda getirmişlerdir. İranîler Mısırı zabt etmek için Yunanla ittifâk itmişlerdir.

Sayfa 61

376

Âtina ve Tebâ gemilerinin müsâdemesi. Roma hükûmetinde re'is-i cumhûr ve arâzi ve dîvan-ı 'umûmîyeye dâir kavânîn vaz'î takrîrleri; bu takrîrlere üzerine büyük galeyânlar husûle getirildi ve bu münâkaşât on sene imtidâd itdi. Tebâlilar Spârtaya gâlib gelmeye başladılar.

374

Âtinalılar Tebânın muvakkat muvaffakiyâtına kıskanûb Âtina bahriyesinin re'isi olan Temyûteyi (Teymûteyi, Tîmûteyi) Spârtâ taraflarına sevk eylediler.

373

Yunanistanda zelzele. Temyûte (Teymûte, Tîmûte) Spârtâ yalılarında muvaffak olmadığı için Âtinada mahkûm idilmiştir.

371

Bu sene Yunanistanda bir sulh-u 'umûmî mutasavvir (mutasavver) iken sulh harbe münkaleb oldu, bu 'umûmî kârğaşada Tesalya kralı olan Jâzôn dahî umûra karışdı.

370

Çok işlerde girişmek isteyen Jâzôn yedi genc tarafından katl idildi. Bu zamanda Tesalyanın merkez idâresi Velestîn (Vlestîn) Kasabasında idi; Jâzôn Makedonya ve Epirôya göz dikdi idi.

Sayfa 62

369

Tebâlılar kendilerini Spârtânın tecâvüz ve tehakkümünden kurtaran kûmândân Pelôpidâs ve Epâminôndâsı taht-ı muhâkemeye âlmışlardır, bu serdârlar hadlerini âşıyorlardı. Tesalyada karışıklık.

368

Sicilya Kralı Denî Yunanistan umûrına karışmak istedi. 'Âdî bir nefer hâline getirilen Epâminôndâs yine kûmândânlığa çıkarıldı.

367

Makedonya hükûmetinde karışıklık. Yunanîler İrana elçi gönderdiler. Frânsızlar yine Romaya hücûm idûb Kâmil tarafından ihrâc olundular. Kâmil ordu ıslâhâtına çalışdı idi.

366

Diktâtör Kâmil a'yân ile meb'ûsânı barışdırdı ve ihtilâfâtın bir kısmı ber-taraf oldu.

365

Romada ‘adliye ve zâbıta ve ‘iyd-i milli usûlleri kabûl idildi.

364

Kâmil vebâdan vefât itdi ve yerine Mânli’ôs ta’yîn idildi. Yunanistanda kûsûf ve Pelôpidâsın vefâtı ve Tebâda yeminsizlik güftegûsu.

Sayfa 63

361

Epâminôndâs Spârtâyı tahlîs itmek üzere iken vefât itdi. Yekdiğerini müte‘âkib iki kûmândânın vefâtıyla Tebâ ikbâli dahî münkariz olmuştur. Bu sene Ksenôfônun târihi hitâm buluyor. Ânâtôlu vâlîleri İkinci Erdeşire ‘isyân itdiler.

361

Yunanistanda bir sulh-u ‘umûmî ‘akd idildi. Spârtâ hükümdârı meşhur Âjezilâs harb yolunda vefât itdi, seksân yaşını mütecaviz idi.

360

Trakya Kralı vefât idûb Yunanîler Rûmiliye el uzatdılar; bu esnâda bütün Rûmili kıt‘ası ufâk hükûmetlere münkasım idi. Yunanistanda Ressâm Âpil (Âpel) ve Seyyâh Ôdôks ve devr-i ‘âlem teşebbüsâtı ve senenin (365) güne taksîmi.

359

Makedonyalı meşhur Filîpin (24) yaşında Makedonya tahtına ku‘ûdu. Makedonya hükûmetinin târih-i ‘âlemde şöhret kâzânmağa başlaması, Tesalya Kıt‘ası bir tâkım zâlim eşirrânın eline düşmüşdür.

358

Filîp fütûhâta başladı.

Sayfa 64

357

Trakya ve Yunan muhârebeleri. Delf Ma'bedinin hazinesi Yunanîler tarafından yağma idildi ve bu yüzden Yunanistanda mezheb muhârebeleri açıldı. Feylôsôf Demôkrit ve Tabîb Hipôkrâtın vefâtları, Hipôkrât tabâbetin mûcidîdir.

356

Erôstrât Ayâslôğda Diyâna Ma'bedini ihrâk eyledi. İskender-i Kebîrin tevellüdü. Bunun vâlidesi Yânya vilâyeti ahâlîsinden idi. Rûmilide âltûn ocakları keşâd idildi.

255 (355)

Hatîb Demôsten İstanbulun zirâ'at mahsûlâtını medh idiyor.

354

Âtina bahriye re'îslerinden Temyûta (Teymûta, Tîmûte) ve Kars ve Eyfîkrât (İfîkrât) yekdiğerini mahkûm itmeğe başladılar, Temyûta (Teymûta, Tîmûte) terk-i vatana mecbûr olmuşdur.

353

Makedonyalı Fîlîp Tesalya ve Hâlkidyâ semtlerini zabt eyledi.

352

Kâryâ ya'ni Muğlâ ve Denizli havâlîsinin kralı olan Mevzûl (Mûzûl) vefât idûb zevcesi bunâ emsâlsiz bir makbere yaptırmış ve çok paralar sarf itmiştir. Fîlîp Tesalyayı

Sayfa 65

zabt itmeğe kalkışdı. Romada bir bânka keşâd idildi, cihânın en eski bânkası bu olmak gerekdir.

351

Hatîb Demôsten Yunanistanı Filîp in istilâsından kurtarmak içün nutuklara başladı ve fâidesi görüldü.

350

Makedonya Kralı Filîp Âğribôz Atasını hücum ve Âtina cenerâllerinden Fûsî'ön ile harb itdi. Evvel (Ol) vakt Âğribôz bir beylik hâlinde olub Ôbe'â (Evbe'â) Eyâletini teşkîl eyler idi. Roma hükûmeti Roma eyâlâtında olan Etrôryâ ahâlîsiyle kırk sene müddetle bir sulhnâme 'akd eylemiştir. Bu eyâlet halkı Roma ile on sene harb idüb vatanperverlikle târihde nâm ve şân kazânmışlardır.

349

Filîp Hâlkidyânın Ôlnes Şehrini zabta kıyâm eyledi; Ôlnes ahâlîsi Âtinalı Hatîb Demôstenin talâkat ve belâğatına karşı şükran-gizâr kalmışlardır.

347

Âtinada Eflâtûnun vefâtı. Filîp Hâlkidyâ Eyâleti ile Tesalyanın bir kısmını zabt ve Ôlimp Oyunlarını taklîd eyledi. Romada fa'iz içün yüzde dört kanûnu vaz' idildi.

346

Filîp Yunanîlerin Delf Ma'bedine karşı olan ta'assubû ile

Sayfa 66

ba'zı asâr-ı intikâmdan bil-istifâde asıl Yunanistanın bütün eyâlâtını yed-i zabtına geçirdi; Yunanîler lâf ve 'akd-ı mu'âhedât ümîdi ile düşmana fısat kazandırmışlardır.

345

Kônsül Vâleri'us Kôrdus Roma Cumhuriyetini dâhilen tahkîm eyledi ve buna muvaffak olmak içün evvelâ munâkaşât-ı dâhiliyeye nihâyet verdi; bu seneden

i'tibâren Romanya canlanmaya başladı. Yunanistanın felâketi Romaya güzel bir ders-i ğabret olmuştur.

343

Filîp Yunanistanın Môra kısmına göz dikdi ve tecâvüzâta girişdi, Hatîb Demôsten vatandâşlarını ğaleyân ve heyecâna getirmek içün semt semt nutuklar îrâdı ile nîknâm kazanıyor. Demôstenin Filîp ve Ôlnes hakkındaki nutuklarını genclerimize tavsiye eylerim.

342

Âtinada şâir Ma'ânder ve Hâkindiyâda Feylôsôf Âristôt, Âristôt Filîpin oğlu İskender-i Kebîre mu'âllim ta'yîn olunuyor. Romalılar komşuları olan Sâmnîtler ile harbe girişdiler; bu Sâmnîtlerin vatanperverliği tezkâre şâyândır.

341

Filîp Yunanîleri Trakya cihetlerinde dahî tazyîk ile

Sayfa 67

İstanbulu doğru yürüdü. Âtina cenerâllerinden Di'ôfit kılınc ve Demôsten fesâhat ile çalışıyorlar ise de düşman kavî olduğu içün hiçbir şey yapamıyorlar ve eski düşmanları olan İrandan istimdâd idiyorlar.

340

Yunan müverrihlerinden Efûr târih-i 'umûmîyesini itmâm ile yalnız Türk ve Habeş ve Hind ve Kelt Akvâmından bahis itmiştir. Romalılar komşuları olan Lâtin kavmî ile harbe tûtuşdular; Romalılar akvâm-ı sa'ireyi hukûk-ı siyâsiyeden mahrûm etmek mesleğini ta'kîb idiyorlar idi. Filîp İstanbulu muhâsara itdi ve Yunanîler İran ile bir olûb Filîpe karşı geldiler. Romalılar Kâtârca (Kârtâca) Hükûmeti ile yine bir mu'âhede 'akd itdiler, daha evvel yüz yetmiş senelik bir 'ahidnâme yapmışlar idi.

Filîp İstanbulu âlamayınca Tûnâ cihetlerinde yerleşmiş olan Sityâlılara hücûm eyledi.

338

Bütün Yunan eyâletleri ittifâk idûb Makedonyaya ğalebe itmek istediler, Filîp Yunanistanın her tarafını tazyîk ile hey'et-i müttefika ordusunu Yunanistanda Şerûne mevki'inde mağlûb eyledi. Bu mağlûbiyetden haber âlân Edîb İzôkrât me'yûs kalûb âç kalmak sûretiyle intihâr itdi. Bu sene Lâtin kavmi dahî Romaya teslîm oldu.

336

Filîp katl idildi ve Makedonya tâcî İskender-i Kebîre

Sayfa 68

intikâl eyledi. İran hânedânının erkânını katl iden Hâdım Ağâsı Bâĝô'âs Şâh Üçüncü Dârâp tarafından i'dâm itdirildi.

335

Yunanîlerin baş kûmândânlığını dahî istihsâl eylemiş olan İskender-i Kebîr Eypirô (İpîrô) ya'ni Yânya cihetleriyle bütün dünyayı zabta kıyâm eyledi.

334

İskender otuz beş bin kişilik bir ordu ile İran istilâsına gitdi ve Burûsa Vilâyetinde Ğrânîk Suyu kenarında İran ordusuna ğalebe itdi. Feylôsôf (Fîlôsôf) Âristôt Atinada lise nâmıyla bir mektep âçdı, bu mekteb şimdiki sultânî mekteblerinin vâlidesidir.

333

İskender Dârâp ile Atananın (Adananın) Gülek Bôĝâzında muhârebe itdi ve ba'de Suriye kıt'asının fethine gitdi,

332

Epirô Kralı ve İskender-i Kebîrin 'amûcası olan İskender Mûlûs Romalılar ile bir sulhnâme 'akd itdi. Bu İskender Mûlûs Tôskalığın en ma'rûf bir hükümdârıdır;

İskender-i Kebîr Tôskalık ahfâdından idi, göstermiş olduğu bahâdırlık dahî Arnâ'udluğunu isbât idiyor. İskender-i Kebîr Mısıra dâhil oldu.

Sayfa 69

331

İskender Erbil mevki'inde Üçüncü Dârâb ile harb itdi ve büyük bir zaferden sonra El-Cezîre kıt'asını da yed-i zabtına âldı.

330

İskender-i Kebîr Türkistân ve Hind kıt'alarını istilâ idûb dünyada emsâli görölmedik 'azîm bir saltanata mâlik oldu Darâb Belh Vâlîsinin eliyle katl olundu.

329

İskender Türkler ile harb itdi ve Türkistândan Mezopôtamyâya 'avdet eyledi.

327

İskender ahlâkını bozdu ve kendine ma'bûd 'unvânını viridi, orduda i'tibârı kalmadı, ma'mâfih Hinde doğru yürüdü.

326

İskender Hindistan havâlîsinde cevelânlar idiyor. Romalılar Sâmînî Kavmi ile uğraşıyorlar.

325

İskender Hindistanın Sind Nehrindeki inşââtıyla iştiğâl ve etrâf ve eknâfa firkalar sevk idiyor. Romada borç içün işkence usûlü ilğâ ve hacr usûlü ihdâs idildi.

Sayfa 70

324

İskender Hindden İrana ‘avdet eyledi. ‘Askerinin kısm-ı küllisi kendisine itâ‘atsızlık itmeye başladı.

323

İskender İrandan Bâbile geldi ve otuz dört yaşında iken vefât eyledi ve bütün teşebbüsât ve tasavvurât cihângîrânesi yalnız kan dökmekden ‘ibâret kaldı; yerine kalan oğlu ile birâderi pek ademler olduklarından memâlik-i İskender kûmândânlar arasında taksîm idildi ve her hükûmet başlû başına bir hükûmet teşkîline başladı.

322

İskenderin kûmândânları yekdiğeri ‘aleyhine kıyâm itdiler Demôsten ve Âristôtun vefâtı.

321

İskenderin kûmândânlarından olan Krâz (Krâner) ve Ântipâtır katl olundukları cihetle anlara ‘âid olan eyâletler diğerkûmândânlar arasında taksîm idildi; meydânda üç mühim kûmândân kaldı. Ptôleme ve Selevkôs ve Ântiğôn.

317

Âtinlılar Cenerâl İhtiyâr Fûsi’ônu tesmîm eylediler: bu adam vaktiyle vatandaşlarına Filîp ve İskender ve İskenderin Yunan kûmândânı olan Ântipâtr ile harb idilmâmasını tavsiye

Sayfa 71

eylemişdi, dinlemediler ve birçok felâketlere uğradılar; her nâsılsa doğruya bilâhere mücrim deniliyor.

Âtinada, meşâhîr-i hükemâ: Sôfôkl, Demôkârs, Te'ôfrâset, Ksenôkrât, Âleksi. Âtipâterin oğlu Kâsânder İskenderin vâlikesi olan Olimpi'âs tevkîf eyledi ve velî-ni'metinin iyûluğuna karşı fenâlık itdi. Olimpi'âs Epirodaki hemşehrilerinin mu'âvenetine mürâca'ât itmiş ise de. Fâide görmedi; düş ki göresin.

İskenderin kûmândânlarından vefât iden veya mağlûb olanların eyâletleri birer müstakil hükûmet hâline giriyorlar, Kâdôpâsyâ ya'ni Sivâs Vilâyeti bu cümledendir.

Kûmândân Selevkôs Bâbile 'avdetle Nikâtôr lakabını aldı ve bu lakab ile bir takvîm tanzîm eyledi. Hindistanın Pencâb Eyâletinde bir hükûmet teşekkül itdi. Roma hey'et-i tahrîriyesinden Âpi'os a'yân ve meb'ûsân ve cumhûr re'islerine tahakküme başladı ve hükûmeti eline aldı ve Roma Beldesinde su yollarıyla turuk ve me'âbir-i 'askeriyeye hidmet ve en 'adî fâmilyalara mensûb olan adamları en büyük makâmâta geçirûb müsâvât-ı hakîkiyeyi te'sis itmiştir. Romada bu nüfûs ve emlâk muharrerlerine (Sânsôr, Sânsûr) denir idi.

İskenderin memâliki üçüncü def'a olarak cenerâller meyânında mukâseme idiliyor: Kâsânder Makedonyayı; Lîzîmâk Trakyayı; Ptôleme Mısır ve Suriyeyi; bütün Asyâ kıt'asını Ântiğôn zabt itdi; Yunanistan İklimine istiklâl veriliyor

Ântiğônun oğlu Demetri'ôs harben Atinaya dâhil oldu ve Şerâfet Usûlünün yerine 'Âmiyet Usûlünü ihdâs eyledi; Şerâfet Usûlü kalîliyet ve kesiriyete taksîm olduğu gibi 'Âmiyet ya'ni Demôkrâsi Usûlüde ya ictimâ'î veyahûd intihâbî olur,

Yunanistandaki demôkrâsilerin cümlesi ictimâ'î ya'ni bütün ahâlîye 'âid idi, şimdiki Fransa 'Âmiyeti yalnız bir müntehab re'îs ile idâre olunuyor. Müverrihler Şerâfet Usûlünü de Cumhûriyetden sâyıyorlar.

306

İskenderin kûmândânları bu seneden i'tibâren kral 'unvânını taşımaya başladılar. Bu yeni krallar yekdiğerinin imhâ ve inkırâzına çalışıyorlar. Roma üserâsından Felâvi'ôs bir takvîm tanzîmine muvaffak oldu.

302

Demetri'ôs ve Kâsânder ve Lîzîmâk ve Antiğôn ve Ptôleme ve Selevkôsun muhârebe ve muhâcemeleri ve yekdiğerinin mahvına çalışmaları. Rôvda eşrâf ile ahâlî arasında istikrâr iden musâvâtın bir kât daha tahkîmine uğraşıldı,

Sayfa 73

301

Selevkôs ile Lîzîmâk İpsôs ya'ni Tarsusda. Ântiğôna galebe itdiler. Ptôleme Selevkôs ile berâber bir def'a daha İskenderin mülkünü taksîm idiyor. Kâsânder Makedonyada ve de Meteri'ôs Atinada kâldılar ve zevk ile meşğûl oluyorlar; bütün Asyâ kıt'sıyla Mısır Selevkôsa ve Trakya iklîmi Lîzîmâkın hissesine düşüyor.

300

Romada Pôrsi'ôs Kanûnu; bu kanûn ile eserâ ve zu'afânın işkence idilmeleri men' idildi.

288 (298)

'Acâib-i seb'a-i 'âlemden olan Rodos Feneri inşâ kılındı.

297

Makedonya Kralı Kâsânderin vefâtı ve oğullarının muhâsemâtı, Romada E'inlâf Akvâm ve Roma kûmândânlarının muzafferiyâtı.

294

Makedonya hükûmeti Demetri'ôs a intikâl eyledi.

293

Âkilônyâ Harbî; Romalılar Sâmînî kavmine ğalebe itmişler ise de Sâmînîler büyük bir sıyte (site) nâ'il olmuşlardır.

286

Trakya Kralı olan Lîzîmâk Makedonya tâcını başına

4

Sayfa 74

koydu; Demetri'ôs Âtana Vilâyetinde Selevkôsa esîr düşdü.

283

Ptôleme İskenderiyede bir kütübhâne ile müze te'sîs eyledi, Berğama Hükûmeti vücûda getirildi.

281

Kirûpe Dî'om Harbî; bu harbde Lîzîmâk maktûl düşûb Selevkôs İskenderin saltanatına 'âmil-i vâhid kalıyor.

280

Selevkôs ve İkinci Ptôlemenin vefatları. Âsklôm Harbî; İprô Kralı Pirôs Roma ordusuna ğalib geldi, bu harbde fil kullanıldığı rivâyet olunuyor.

275

Pirûs Yinevân Mevki'inde Roma ordusuna mağlûb oldu ve İtalya kıt'asından büsbütün çekildi; Pirûs Roma Hükûmetinin fethini tasmîm eylemişti; Pirûs tôskalığın mâbel-iftihârıdır.

İkinci Ptôleme Romaya elçi gönderûb Pirûsa karşû olan zaferlerini tebrîk. Ve Pirûs Makedonyayı istîlâ eyledi. Pirûsun vefâtı; bu cesûr hükümdâr bir meydân harbîn on beş bin telefât virdiği hâlde yine me'yûs olmamışdı: Romalılar müstemlekelerin kesretinden dolayı Yunanistan-ı Kebîr nâmını âlmış olan Sicilya Atasını feth eylediler.

Sayfa 75

Berğama Kralı olan Ômen Ptoleme ile 'ulûm ve fûnûn rekâbetine düşdü, Berğamada (Parşömen) kâğıdı i' mâl ve isti' mâl idildi,

Hindistanda Bûdâ mezhebi intişâr itdi. Romalılar Kârtâca Hükûmetiyle uğraşmaya başladılar.

Yunan Atâsından Eraziztrâtın vefâtı; bu zât nazariyâta pek ziyâde ehemmiyet vermiş ve yalnız 'amelîyâtı maksada elverişli görmemiştir.

Romalılar ikinci def'a olarak Kartâca Hükûmetine ğâlib gelerek Âfrikaya geçdiler ve düşmanlarını yakından ta'kîb ve tenkîle başladılar.

Çinde Çe'ô Sülâlesi hitâm bulûb nevbet-i saltanat Tesyin (Tesîn) Hânedânına geçdi; bundan evvel Hey'â ve Çanğ ve Çe'ô sülâleleri varidi; üçüncü sülâle 867 sene devam itdi. Çinin teşekkülü milâddan 2205 sene evvel tahmîn olunuyor ve bugüne kadar yirmi iki sülâle gelmiştir.

250

Selevkôsun memâlikinden Belh ve Pârtiyâ Eyâletleri birer hükûmet

Sayfa 76

hâline girmişlerdir. Pârtiyâ Hükûmeti Türk Kavmine mahsûs bir hükûmet olmak gerek. Belh Hükûmeti yüz otuz ve Pârtiyâ Hükûmeti 476 sene imtidâd itmiştir.

248

Kârtâca zâdegânından Hâmilkâr Sicilya sularında bulunan Kârtâca donanmasına âmirâl ta'yîn olunmuştur. Hâmilkâr ile Kârtâcada Bârka Hânedânı zuhûra geldi.

241

Kâtâcalılar bahren Romaya mağlûb olûb Roma ve Kârtâca arasında husûle gelen ve târihte bir büyük nâm bırakan Pön Muhârebelerinin birincisi Romanın zaferiyle hitâm buldu.

238

Hâmilkâr Bârka Romalılardan berren ahz-ı sâr eylemek üzere Tûnusdan İspanyaya geçdi ve oradan İtalyaya gelûb Roma şehrine girmeye uğraşacaktır; yanında bilâhere Romayı titretecek ün-ü meşhur genc Ânibâl bulunuyor.

229

Hâmilkâr Bârka İspayada vefât idûb yerine dâmâdı Âstrôbâl geçiyor ve Kârtâca ordusuna za'âftârı oluyor.

225

İkinci Selevkôsun vefâtı ve Üçüncü Selevkôsun ku'ûdu; her Selevkôsun kendine mahsûs bir nâm ve lakabı vardır.

224

Rodosda hareket-i arz vâki' olub Ma'hûdefnâr Kalesi münhedib olmuştur.

Sayfa 77

221

Romalılar Dâlmâçyânın şimâlinde olan İsteriyâ Eyâletini zabt eylediler.

220

Makedonya Kralı İkinci Ântiğôn fevt olub yeğeni Üçüncü Filîp ik'âd idildi. Pelôpônz Eyâlâtinden Etûlu (Atûlu) ve Messenyâ (Mesniyâ) ahâlîsinin muhârebâtı ve Makedonya Kralı Filîpin bu iki eyâlet umûrîne müdâhelesi. Rodos ve İstanbul halkı arasında harb. Canik ve Sinôb ahâlîsinin muhârebesi. Canik Sancağında Pön nâmıyla bir hükûmet teşekkül itmişdi; bu hükûmet İskender-i Kebîre mağlûb olmadı idi.

219

Ânibâl Roma devleti hudûduna yanaşdı ve Romalılar ile müttefik olan İspayanın Sâğönt (Sâgonet) ahâlîsini tazyîk ve Romalıları harbe tahrîk eyledi.

218

Berğama Kralı Birinci Âttâl (Âtâl) Fransızlar ile ittihâd idüb İzmir ve Fôça ve bunlara civâr olan birçok kasabâtı feth eyledi. Ânibâl İtalyanın Tesen ve Nirebî ve Trâzimen mevkilerinde Roma ordularına ğalebe ve bütün İtalya kıt'asını feth idüb umulmadık bir zafere nâil oldu.

216

Ânibâl Kannâ (Kânanâ) mevki'inde ğâlib ve Nôlâ Harbînde mağlûb oldu.

Sayfa 78

Roma cenerâllerinden Pol Emil ve Vârôn Ânibâla karşû izhâr-ı ‘aciz itdikleri cihetle Romalılar harbden kat‘-ı ümîd ile müverrih Piktôru bir ay münâcât-ı ma‘bedelere sevk itdiler.

215

Ânibâl ikinci def‘a olarak Nolâda Cenerâl Mârselôsa mağlûb oldu. Bitinyâ ya‘ni Bûrûsa Kralı Ankara ahâlîsinin tecâvüzâtını durdurdu.

213

Çin İmparâtôru Şihô‘ânğ zirâ‘at ve sihirbâzlık ve tabâbetine ‘âid olmayan bütün kitâbları ihrâk eyledi; imparâtôr fûnûn-ı edebiye ile târihin mazarratından bahs ider ve güyâ bu fûnûndan itâ‘atsizlik husûle gelir idi; bir haylî edebâ ve hükemâ ve vüzerâ dahî bu maksada mebnî katl ve habs olunmuşlardır.

212

Kârtâcaya karşû müdâfa‘âtta bulunan Roma cenerâllerinden Pöbli‘ôs ve Kôrneli‘ôsun vefâtları.

211

Anâkseden büyük Ânti‘ôkôsun Belh ve Pârtyâ ve Hind seferlerine ‘azîmeti; bu adam İskender-i Kebîri taklîd itmek istiyordu.

207

Ânibâlın birâderi Âsdrôbâl imdâd alarak İtalyaya gelmiş ise de felâkete düçâr oldu.

Sayfa 79

205

Roma cenerâllerinden Sipi'ôn Sicilya tarîkiyle Âfrikâya geçdi ve Kârtâca Şehrini tâzyîke başladı.

203

Ânibâl on âltı sene İtalyada kaldı ve fakat artık iş göremiyeceğini ânlayınca Tûnusa 'avdet eyledi.

202

Âfrikâda Zâmâ Harbî; bu harbde Ânibâl Sipi'ôna mağlûb oldu. Çinde Hân Sülâlesi başladı; bu sülâle 222 sene hüküm sürdü.

201

Kârtâca ve Roma Sulhnâmesi; bu sulh ile Kârtâca Devleti yalnız Kârtâca Kasabasından 'ibâret kalıyor idi; Kârtâcanın müttefiki olan Numîdyâ ya'ni Cezâ'ir kıt'ası hükümdârı Mâsnisyâ dahî ma'nen istiklâlini ğâ'ib itdi.

200

Makedonya Kralı Dördüncü Filîp Yunanistanın fethine kıyâm itmiş ise de Roma ordusunun müdâhale ve müdâfa'asından dolayı maksadına nâ'il olamadı. Ânibâlın bahâdırlık 'uluv-i himmeti Frânsızları hamiyete da'vet ve Roma Hükûmetine 'isyâna sevk eyledi; bu Roma ve Ğûl harbleri kırk sene devam idiyor.

199

Romalıların Makedonyaya ğalebeye başlamaları; Yunanîler

Sayfa 80

Makedonyayı za'fa düşürmek içün Roma ile ittifâk idiyorlar.

198

Roma Devleti berren ve bahren futûhâta nâ'il olması. Yahûdiler ba'zı imtiyâzâta na'il oluyorlar.

197

Frânsızlara kıyâsen İspayalıların Romaya ref' livâ-yı 'isyân eylemeleri. Sinûsefâl Harbî; bu harbde Makedonya Kralı Dördüncü Filîp Roma ordusuna mağlûb ve Roma ile 'akd-i sulha mecbûr oldu.

196

Ânibâl umûr-ı dâhiliyesini bir dereceye kadar taht-ı intizâma âldıktan sonra Suriyeye gidûb Ânti'ôkos ile mülâkâtı ve her ikisinin Roma 'aleyhinde kıyâmları,

195

Roma kadınlarının tezyinâtın men'î içûn vaz' olunan kanûna karşı 'isyân eylemeleri.

192

Yunanın Anâtôlu Eyâleti Suriye Kralı Anti'ôkôs ile ittifâkı ve Romaya karşı gelmek istemeleri.

191

Ânti'ôkôs bahren ve berren Romalılara mağlûb olması. Frânsızlar Romanın sevkîyâtından bi-huzûr olmakda idiler.

190

Roma ordusu Mağnisâda Suriye ordusuna ğalebe çâlmâsı;

Sayfa 81

Ânti'ôkôs yüksek bir kûmândân idi, lakin Romanın müttefik ordularına karşı gelemeyecek derecede meşğûl bulundu.

188

Ânti'ôkôs Anâtôlu kıt'asını Romalılara sulhen teslîmi ve Roma Devletine cizye-güzâr olması.

187

Büyük Ânti'ôkôsun vefâtı. Yunanîler Mısır ile Roma hükûmetlerinden istimdâd idûb Makedonya tecâvüzâtını durdurmak istiyorlar.

175 (185)

Romalılar İspaya 'isyânını itfâya ve şehirler fethine muvaffak olmaları. Romada pehlivân seyirleri.

184

Bergama Kralı Ômen ve Bitinyâ Kralı Perûsi'âsın harbleri ve Romalıların tavassutu ile bu iki hükûmetin 'akd-i sulh eylemeleri.

183

Pön Kralı olan Fârnâs Sinob Kasabasını zabt eyledi. Romada serdâr-ı şehir Âfrikâlî Sipi'ônun menkûben vefâtı.

182

Bitinyâda Ânibâlın mesmûmen vefâtı. Ânibâl Romalıların şerrinden Bitinyâ Kralına ilticâ itmişdi, Roma Hükûmeti Ânibâlî Brûsi'âsıdan istedi, Ânibâl teslim olunacağını anlâyınca

Sayfa 82

Kendisini zehirledi ve şân-ı 'askeriyesine bir şân daha 'ilâve itirdi.

179

Makedonya Kralı Dördüncü Filîb oğlunu bigünâh olarak katl itirdiği içün te'essüründen vefât itdi. Romada intihâb-ı me'mûrîn kanûnu tanzîm idildi.

153

187 (178)

Roma ordusu kırk bin İspanyolu itlâf eyledi. Kâpâdôsyâ Kralı Makedonya Kralı Perse ile harbe tûtuşdu, Kayseriye Kralının parası olmadığından istikrâz mukâbilinde oğlunu Romaya gönderdi.

174

Nûmidyâ Kralı Mâsnîsâ Kârtâcalılardan birçok yerler âldı.

171

Penne Harbî; Makedonya Perse Roma cenerâli Krâsûsa mağlûb oldu. Yahûdiler arasında büyük fetret ve karğaşa.

169

Suriye hükümdârı Dördüncü Anti'ökôs kırk bin Yahûdiyi boğdırdı ve kırk binini esîr ve Kûdüs Ma'bedîni yağmâ eyledi.

168

Pidnâ Harbî; bu harb Selânîk Körfezinin söl

Sayfa 83

tarafına müsâdif Pidnâ mevki'inde vukû'a gelûb Roma Cenerâli Pöl Emîl Makedonya Kralı Perseyi mağlûb ve Makedonya Hükûmetini perîşân eyledi.

167

Roma hutebâsından Kâtôn berâ-yı seyâhat Kârtâcaya gitdi ve 'avdetinde Kârtâca Devletinin zevâlini vatandaşlarından talep eyledi. Pöl Emîl Makedonya kıt'asını dört vilâyete taksîm eyledi.

163

Kâpatôsyâ Kralı Beşinci Âri'ârât Romalılar ile 'akd-i sulha talib oldu.

160

Romada Pôl Emîlin vefâtı; bu zât Makedonyanın ğanâ'im-i 'azîmesiyle Romaya 'âvdet itdikde büyük bir tâk-ı zaferden geçirilmişdi.

159

Berğama Kralı İkinci Âttâl (Âtâl) mevk'-i iktidâra geldi ve Sivâs Kralı ile müttefik bulundu.

157

Bir hey'et-i 'isyâniye tarafından tahtından çıkarılmış olan Âri'ârât Romaya geldi ve Roma Senâtôsunun delâletiyle yine Kâpâdôsyâ tâcına nâ'il oldu.

151

Roma ordusu İspayalûlara mağlûb oldu ve Roma

Sayfa 84

gencleri korkudan İspaya ordusuna gidemez oldular.

149

Roma hatîblerinden Kâtônun vefâtı; bu zâtın mehâsin-i ahlâk ve vatanperverliği đarb-ı mesel hükümüne girmiştir. Roma ile Kârtâca ârasında üçüncü ve sonuncu Pön Muhârebesi; Roma kûmândânı kahbelikle muhâsım orduyu tarûmâr eyledi. Ândriskôs nâmında bir serseri Kral Persenin oğluyum deyerek Altıncı Filîp lakabıyla Makedonya tahtını işğâl eyledi. Bizim düzme Mustafa dahî Makedonyada baş gösterdi idi; son Prens Şehâbeddini de unutmayalım.

148

Romalılar bu düzme hükümdârı habs ile Makedonya Hükûmetine sûret-i kat'iyede nihâyet verdiler; bu hükûmet 799 sâlında te'sîs ile 651 sene imtidâd itmiştir; Makedonya ordusu (Fâlâj) nâmıyla meşhurdur.

155

Roma kûmândânı Emili'en Kârtâcayı bahren tazyîk ve zabt eyledi; korkak Kârtâca Kralı düşmana teslîm olur ve fakat zevcesi çocukları ile berâber âteşe âtilûb ' izzet-i nefslerini muhâfaza eylediler; Kârtâca Hükûmeti 734 sene bekâ buldu ve her sene tebdil ider ((vesûfet)) ismini taşır reîslerle idâre olunur idi. Bu sene Yunanistanın Âkâyâ Eyâleti de Romaya ilhâk idildi.

Sayfa 85

Yahûdilerin Kralı olan Jonutâs oğullarıyla berâber rakîbi tarafıdan katledirildi.

Romada emniyet-i 'umûmîye ve intihâbâta müdâhale ve tahrîf-i meskûkât ve ekyâle dâir kanûnlar vaz' ve bunlar içün cezâ mahkemeleri keşâd idildi.

Romada Kôsyâ Kanûnu; bu kanûn bir Divan-ı 'Âlî hükmünde idi.

Bu sene Çin ile Moğollar arasında mühim bir harb açıldı ve Moğollar Çin tûprağından çıkarıldı. Târihin bu kısmı bize ta'alluk eylediği cihetle Mösyö Kâhonun Türklere dâir olan eseri vatândâşlarıma tavsiye olunur.

Kâpâdôsyâ Kralı Altıncı Âri'ârât Partyâlîlar ile muhârebe itdi. Romalılar semâhete girişûb şunâ bunâ hükûmetler vermeye başladılar ve sonra bu hükûmetleri virdikleri âdamların elinden âlıyorlar: Konya vilâyeti Trabzon Kralı Mihrîdâta ve Atana vilâyeti Sivas ya'ni Kayseriye Kralına tevciye olunur.

Moğollar Türkstan ve Horasan ve Teberistan cihetlerini zabt

Sayfa 86

ve istilâ eylediler ve mevcûdiyetlerini ğarbe toĒru gösteriyorlar.

Kâ'îôs ve Drôsôs Romada vaz'-ı kavânîn sûretiyle şöhret sâhibi oluyorlar ise de ortalığı râhatsız itdikleri cihetle Romadan ihrâc olundular.

Romada Mâri'ôsun sâhib-i nüfûz olması; Romada nüfûz ve iktidâr sâhibi olmak içün ahâlî meclisinde re'is veya a'zâ olmaya mütevakkıf idi; bu ahâlî vekillerine (Tribûn) deniliyor.

Dördüncü Ânti'ökôs Yahûdileri pek ziyâde perîşân eylediği içün Kudüs Yahûdileri kıyâm ile Âristôbôl nâmında bir Kral intihâb itdiler; Yahûdiler İranın boyunduruğundan kurtulduktan sonra Mâkâbe (Mâkkâbe) nâmında bir hânedânın eline düşdüler ve 61 senesi râhib ve 'askerler tarafından idâre olundular; bu idâreye Kâhinlik Devri denir, büyük kâhin bir ma'bûd kadar hâ'iz-i iktidâr idi, Papalar idâre-i rûhâniyelerinin nüfûzunu Yahûdi kâhinlerinden iktibâs eylemişlerdir.

Romada Sîserôn ile Pômpenin tevellüdü; birincisi talâkat ve diğeri hamâset ile vatânlarına edâ-yı hidmete muvaffak olmuşlardır.

Sayfa 87

104

Roma Hükûmeti yine zevâle doğru gidiyor, Almanyanın şimâl tarafında yerleşmiş olan Sember (Simber) Kavmi bu sene âçıkdan âçığa Romaya i‘lân-ı muhâseme ile Romanın seksân bin kişilik ordusunu mağlûb eylediler. Tribûn Mâri’ôs Fransa kıt‘asına kûmândân ta‘yîn olunuyor.

102

Sicilya esîrleri taleb-i müsâvât ve ‘adâlet bahânesiyle Roma Hükûmetine karşû ‘isyâna başladılar; bu ‘isyânın baş bûğû Sâlvi’ôs nâmında bir köledir. Bilinmelidir ki Romalılar vilâyât ahâlîsine hakâret gözüyle bakarlar idi.

101

Mâri’ôs Kônşül ya‘ni re‘is-i cumhûr olmağla berâber bu sene serdâr ‘unvânını dahî istihsâl eyledi. Mâri’ôs kûmândân Kâtôlôs ve Sillâ ile berâber Fransanın Versel Mevki‘inde Sember Kavmine ğalebe itdi; Semberler Toton Kavmi ile müttehid idiler.

100

Mâri’ôs pâra kuvvetiyle ve desâyis isti‘mâli ile altıncı def‘a olarak riyâset-i umûra geçdi, lakin bu muvaffakiyetine hidmet iden Sâtôri’ôsu hasemâsına teslîm ve i‘dâm itdirdi ve Romada i‘dâmlar ve sûikasd kapûları âçıldı.

99

Mâri’ôs Romada dikiş tutdıramadı ve Ânâtôluya

Sayfa 88

çekildi. Sicilyada Esîrler Harbîne nihâyet verildi.

98

Romada re'is-i cumhûr olan Didi'ôs İspayaya gidûb 'isyân hâlinde bulunan akvâmın te'dîbiyle uğraşdı.

97

Romada esirâdan kurbân kesmek 'âdeti ilğâ idildi. Yahûdâ mülkünde kıtâller.

93

Pön ya'ni Trâbzon Kralı olan Âltıncı Mihrîdât Kayseriyede icrâ-yı hükûmet iden erkân-ı hânedânı imhâ eylemiş olduğundan Kâpâdösyâlılar Roma Senâtôsundan bir krallık i'zâmını taleb eylediler.

92

Kâpâdösyâ Krallığına gönderilen Ârbe'ön Bârzân Ermenistan Kralı Dikrân ve Pön Kralı Mihrîdât tarafından krallıktan ihrâc idilmiş ise de Roma kumândânlarından Sillâ Kayseriyeye gidûb Bârzânı tekrâr ik'âd itdirdi.

90

Romada fûnûn-ı edebiye tedrîsâtına mahsûs olarak ba'zı mektebler keşâd idildi ve ba'zı kavânînin vaz'ından dolayı münâza'alar peydâ oldu. Pön kralı Burûsa kralı ile ve Ermeni kralı Sivâs kralı ile muhârebe itmişdir.

89

Anâtôludan Romaya 'avdet iden Sillâ Romada Sâmnnît

Sayfa 89

ve akvâm-ı sâ'ire tarafından ikâ' idilen kıyâmın itfâsına muvaffak oldu ve Nôlâ Mevki'inde şânlı bir zafer kazandı.

Sillâ Mihrîdâtın te'dîbi içün Anâtôluya geçer, Mârî'ôs Sillânın bu me'mûriyetini çekemedi ve Roma Senâtôsunu tehdîd ve te'dîb eylemek üzere Romayı muhâsara eyledi; kûmândânların bu rekâbeti Mihrîdâta cesâret ve meydân verdi ve Burûsa ve Sivâs vilâyetlerini zabt ve İzmir vilâyetinde Roma ordusundan seksân bin kişiyi itlâf eyledi.

Mihrîdâtın cihângîrliğe kıyâmı ve Yunanîler ile ittifâkı Sillânın hamiyetine dokundu ve Sillâ Yunanistana kadar gelerek Mihrîdâtın kûmândânı olan Ârkela'osu mağlûb eyledi.

Sillâ Âtina Şehrine dâhil olub ahâlî üzerinde bir katliâm icrâ eyledi; bu âralık Mârî'ôs vefât idûb rekabet-i şânevisinden bir ehemmiyetli âdam ğâ'ib oldu.

Sillâ Mihrîdât ile Biğâ Sancâğında bir sulhnâme 'akd eyledi. Roma Re'is-i Cumhûru Sînnânın vefâtı; bu zât Mârî'ôsın tarâfdârı idi, Senâtô cânibinden riyâsetden mahrûm idilince 'asker tarafından katl olundu.

Ermenistan Kralı Büyük Dikrân Suriye kıt'asına dâhil

Sayfa 90

olub ahâlîyi memnun itmişdir; Suriye ahâlîsi Selefkebândan (Selefkîyândan) hoşnûd kalmamışdı.

Bu sene Sillâ cinâyâta mübâşeret ile Romada ekâbir ve ahâlîden birçok adamın kanına girdi ve kayd-ı hayât üzere diktâtörlüğünü i'lân eyledi; lakin bu fenâlıklar ile

berâber Sâmnîtlere ğalebe ve İtalyanın Flôrânsa Şehrini te'sîs ve hasemâsını susdurmak maksadıyla ba'zı nizâmât tanzîm itmiştir.

80

Romalılar Mihrîdât ile olan 'ahdî bozarak kûmândân Sezârı Midilli Atâsının zabtına gönderdiler.

79

Sillâ intikâm ve umûr-ı cihândan usanarak ve sefâhatından za'îf düşerek 'uzlete çekildi ve bir sene sonra vefât eyledi; 'uzlet 'âleminde bile tarafdârânını ğâ'ib itmemiştir.

78

Mâri'ôs ve Sinnâ ve Sillânın vefâtından sonra bu seneden i'tibâren meydân-ı cihâd ve siyâset Pômpeye intikâl eyledi; Pômpenin yaşıtı olan Sîserôn Anâtôlû taraflarına seyâhate çıkdı.

77

Roma Hükûmeti Kililyâ (Kîlîkyâ) ya'ni Atana havâlîsini istilâyâ başladı. Sîserôn Romaya 'avdet idiyor.

Sayfa 91

75

Romanın mühhâm umûrû şu üç hatîbin yedîne tevdî' olunuyor:

Sîserôn ve Ôreli'ôs ve Hôrtensî'ôs. Makedonya ve Trâkya cihetlerinde yerleşmiş olan akvâm-ı vahşiye Roma ordularını korkutmaya başladılar ve Romanın zevâlini hazırlıyorlar. Suriye Kralı Sekizinci Ânti'ôkûs Romaya gelûb hükûmetinin Ermeni Kralı Dikrânın elinden kurtulmasını Roma Senâtôsundan istirhâm eyledi.

74

Bitinyâ Kralı Nikôlâ kendi memâlikini Romaya bağışladı; bu hibe Trabzon Kralı Altıncı Mihrîdâtın gücüne gitdi, Mihrîdât Burusa vilâyetine hücum ile İzinikde Roma cenerâllerinden Lökôllôs ve Kôtâyı mağlûb ve muhâsara eyledi.

72

Çinliler Moğolların Türkistânda teşkil eylemiş oldukları hükûmeti tahrîb eylemişlerdir. Mihrîdât bu sene Lökôllôsâ mağlûb olûb Ermenistana firâr itdi.

71

Pômpe İspanyadan muzaffer 'avdet idiyor ve Romada bir büyük şeref kazanıyor. Lökôllôs Pön hükûmetini bir kât daha tazyîke muvaffak oluyor.

Sayfa 92

69

Lokôllôs Diyârbekire gidûb Ermenistan Kralı olan Büyük Dikarâna galebe itdi; Dikarânın mağlûbiyeti Suriye Kralı Sekizinci Ânti' ôkosa birâz göz âçdırdı ve fakat yine Suriyeliler içün çâre-i halâs yok idi.

67

Pômpe kôrsânlığın merkezi olan Atana vilâyeti sevâhilini zabt ve istîlâ eyledi; Roma ordusunda asâr-ı ihtilâl zâhir oldu.

66

Mihrîdât Sivâs vilâyetini zabt eyliyor ise de muhâfaza idemiyor, Pômpe Cânike gelûb Yûn (Yevn) Hükûmetini bütün (pütün) kuvvet ve iktidârdan düşürüyor.

Pômpe Âsyâda Mihrîdât ile uğraşıyor, ânı Kafkâsya Tâğlarına def' ve tenkîl eyledi; Roma zimâmî Serdâr Sezârın elinde kâliyôr, bu adam Romada bir tâkım türîdi ve medyûn ve çapkınlara hafiyen re'is olûb envâ'-ı rezâ' ile girişdi.

Pômpe Anâtôludan Suriye kıt'asına geçdi ve Selefkiyân Hükûmetine nihâyet verdi; bu hükûmet 648 sene imtidâd itdi merkez-i idâre Ântâkyada idi; hükümdârları büyük 'unvânlar âlmakdan ve lüzumsuz yere harb açmakdan ve 'anâsır ve akvâmı

Sayfa 93

nâhoşnûd bırakmakdan başka bir iş görmemişlerdir.

Pön Kralı Büyük Mihrîdât oğlunun hilelerine kapılarak intihâr itdi ve Pômpe bu fırsattan istikâde (istifâde) ile Pön saltanatına hâtime çekdi; Pön 458 senelik bir hükûmetdir; Roma Devletini en ziyâde işğâl iden bu küçük hâkimiyetin krallarıdır, iki sene evvel Mihrîdât bütün akvâm-ı vahşiyeyi başına toplayarak Romaya kadar dâhil olmak teşebbüsâtında bulundu Romada Kâytinânın (Kâtîniyânın) bir fesâd-ı 'azîmî meydâna çıkarıldı.

Siyâsî cânîlerin en büyüğü olan Kâtîlinânın katlî ve Sezârın zevcesine bir genc tarafından fa'al-i şenî' icrâ idilerek cinâyât kapûlalarının günden güne ziyâdeleşmesi.

Bir büyük şeref ile Pômpenin Romaya 'avdeti: Bu adam Kudüsü feth ve Asya umûrûnu tesviye ve yirmi iki hükümdâra ğalebe itmişdi.

Romada bütün Roma umûrinin Sezâr ve Pômpe ve Krâsûs tarafından mukâseme idilmesi Birinci Tri'umvîrânın teşkîli ve hükûmetin ma'nen zevâli.

Sezâr kızını Pômpeye tezvîc eyledi. Sicilyalı Didôr

Sayfa 94

bir güzel târih yazdı ve müverrih Tît Lîv bu sene içinde dünyaya geldi.

Roma saltanatının taksîmi ile bu taksîme iştirâk iden üç zâtın seyyiâtını gören ve meheyycî nutuklar söyleyen Sîserôn Romadan Draca nefiy idildi.

Fransa harblerine gitmiş olan Sezâr büyük zaferlere nâ'il oluyor ve şân ve şerefini ârttırıyor. Sîserôn rûfekâsının ısrâr ve talebi ile 'afv olunuyor ve Romalıları tövbe ve 'afv ve ıslâh-ı nefse sevk ediyor.

Türkler Hindistana hücûm ile şân ve zafer sâhibi olmuşlardır fakat bu şeref çok zaman imtidâd itmedi.

Sezâr Fransadaki akvâm-ı vahşiyeyi te'dîb eyledikten sonra İngiltereye geçti ve orada Ângıl ve Sâksôn Akvâmına galebe itdi.

Krasûs Asyaya geçûb Pârtlar ile muhârebe itdi; bu harbde Krasûs mağlûb ve Suriyeye çekilmeye mecbûr oldu, bu seneden i'tibâren Pârtlar iki yüz sene Romalıları ile harb eylemek mecbûriyetinde bulunuyorlar.

Sayfa 95

53

Sezâr Fransızlara ğalebe ider ise de Roma ordusu Pârtlara mağlûb olûb Suriye ve Atana İklimi Romalılardan Pârtlara intikal eyledi.

51

Mısır Hükûmeti On birinci Ptôlemenin kızı olan Kle'ôpatraya geçdi; Kle'ôpatra tahta nâ'il olmak içün büyük biraderi ile izdivâc eyledi; ama devlet tacını birkaç hafta taşıyabildi.

49

Sezârın Pômpe ile ârası âçıldı, yekdiğerini kıskanmaya başladılar ve muhârebe itdiler; bu sûretle Romanın zevâli tesrî' olunuyor.

48

Tesilyada Fârsâlâ Harbî; Pômpe Sezâra mağlûb ve Mısıra kaçmaya mecbûr oluyor; Sezâr Mısıra gitdi ve Kle'ôpatraya Mısır tahtını da viriyor.

Pômpe Mısıra giderken bir kayık içinde katl idildi; Roma Devleti yalnız Sezâra kalıyor.

47

Sezâr Mısırdan Anâtôluya geçdi ve Tokad Sancağının Zile Kasabasında Mihrîdâtın oğlu Fârnâsa ğalebe itdi. Bu adam pederinin hükûmetini ihyâ itmek istedi; Sezâr

Sayfa 96

Zile Zaferinden sonra Roma Senâtôsuna şu üç kelimeli bu mektubu yazdı: (Geldim, gördüm, yendim).

Sezâr Numidya Hükûmetini Romaya ilhâk eyledi ve Romada on sene içün diktatör ta'yîn idildi ve pek çok ihtirâmlara mazhar oldu. Bu sene Sezâr Roma Takvîmini tertîb ve ıslâh itmişdir. Numidya ya'ni Fransanın şimdiki Cezâ'ir müstemlekesi 157 sene hükûmet hâlinde bulundu idi.

Roma kumândânlarından Ântipatr Kudüs-ü Şerif Krallığına ta'yîn idildi. Sezâr İspanyaya geçiyor ve Pômpenin çocuklarına ğalebe idiyor: bu sûretle Romanın Serdârlar Muhârebâtı hitâm buluyor.

Kle'ôpatra yalnız olarak icrâ-yı hükûmet eylemek içün cinâyetlere girişdi ve güzel yüzüne cinâyet lekesi sürdü. Sezâr imparator 'unvânını âldı ve fakat selâmet ve huzûr-ı vatan içün Sezâr Senâtô içinde katl idildi; sefih ve ahlâksız ve lakin son derecede muktedir bir adam idi.

Romada bir İkinci Tri'omvîrâ teşkîl olunur; Ôktâv Ântu'ân ve Lepîd Sîseronun vefâtı.

Sayfa 97

Ôktâv ile Ântu'ân Sezârın katilleri olan Brütüs ve Kâsi'ôsu ta'kîb ve anlar ile harb idiyorlar, bunlar Sezâra âcımıyorlar, hamiyetlî âdamların gözünü korkutmak istiyorlar.

Ântû'ân Kle'ôpâtrâya 'âşık oldu ve mûmaileyhâyı bir fesâda iştirâk töhmetiyle Atanada taht-ı muhâkemeye âliyor, maksadı ihâfe ile dest-i izdivâcına nâ'il olmak.

Ôktâv ile Ântû'ân Roma Devletini meyânelerinde taksîm idiyorlar. Pârtlar Suriye kıt'asını zabt eylemişlerdir. Yahûdilerin kâhinlik devri ya'ni Mâkâbe Hânedânının erkân ve furû'û hitâm bûlûb Herodlar Devri açıldı ve Yahûdilerin Krallığı te'essüs itdi. Mâkâbe Devri 128 sene imtidâd itmiştir.

Ôktâvın ordu kûmândânı Âğrîpâ Cermenlere ya'ni Alman Akvâmına galebe itdi.

Ântû'ân Pârtlara mağlûb oldu ve kışı sevgilisinin yanında geçirmek üzere Mısıra gitdi.

Sayfa 98

Romada müverrih Sâlûstirin vefâtı. Ântû'ân Ârmenistan (Ermenistan) Kralı olan Ârtâvâstı kahbelikle elde itdi ve zincirle bağlayûb Mısıra gönderdi; Ermeni hâkimiyeti birinci inkırâza uğrıyor.

Ôktâv Romada büyük i'mârât ile iştiğâl idiyor; Ântû'ân Pârtların te'dîbine gidiyor.

32

Ântû‘ân Berğama Kütübhânesindeki kitâbları âlûb İskenderiye Kütübhânesine gönderdi; bu sene Ântû‘ân Roma Hükûmetinin düşmanı olarak i‘lân olunuyor ve Ôktâv hilekârlığına başlıyor.

31

Yunanistanda Ântû‘ân Kle‘ôpâtrânın hilesine uğrayarak Roma ordusuna mağlûb oldu. Ôktâv i‘mârâta devam idiyor.

30

Ôktâv Mısıra geçdi ve Ântû‘ân ile Kle‘ôpâtrânın Lâkôs ya‘ni Ptôlemelerin hükûmeti Romaya intikâl eyledi. Ptoleme ta‘bîr-i diğerkle Batâlsa Pâdişâhlığı 128 sene hüküm sürmüşdür.

29

Ôktâv Mısırdan Romaya gelir ve Roma Cumhuriyetini imparâ

Sayfa 99

torluğa tahvîl ve kendi hükümdârlığını ilân eyledi.

27

Ôktâv Ôgüst ‘unvânını âldı ve târihde bu ‘unvân ile tanıldı; bu sene Ôgüst büyük fütûhât içün bir plan tertîb ediyor.

24

Romanın Mısır Vâlîsi olan Ğâllôs Yemenin fethine kıyâm itdi.

22

Ôgüstün ‘aleyhine olarak bir kıyâm tertîb idildi.

21

Ôgüst berâ-yı seyahat Yunanistana gitdi ve şark umûrunu intizâma koydu.

20

Ôgüst Yunanistandan Anâtôluya geçdi ve Kâpâdôsyâ ve Ermenistan umûriyle uğraşdı.

19

Romada Şâir Vîrjîlin vefâtı.

17

Ôgüst Fransaya ve Âğrîpâ Suriyeye gitdi.

12

Lepîd ile Âğrîpânın vefâtları ve Roma hükûmetinin bilâ

Sayfa 100

rakîb Ôgüste kalması; bu sene Ôgüst büyük kâhin 'unvânını da âlıyor.

9

Roma Cenerâlı Drûsosun vefâtı ve Cermen Kavminin te' dîbi.

8

Ôgüst hîle ve hud'a ile on sene daha Roma hükümdârlığına intihâb olundu.
Romada Şâir Horâsın vefâtı.

2

Senâtô ve millet tarafından Ôgüste (Ebu Vatan) 'unvânı verildi; Ôgüst kendi kızı olan Jûlîyi sefâhatından dolayı Romadan tard ve ihrâc eyledi.

Yirmi beş kanûn-ı evvelde Hazreti 'İsânın tevellüdi. Roma Cenerâllerinden Kâ'iyôs Sezârın Ermenisân seferine i'zâmı Yahûdi Kralı Herod bir tahrîr-i 'umûmî icrâ idûb Meryem Anâ ile 'İsa 'Aleyhisselâmı da nüfûsa kayd eyledi; Herod zâlim ve seffâk ve fakat i'mârâta merâklı bir adam idi.

Sayfa 101

3.4. Üçüncü Mebhas

Bu Mebhas 622 senelik vekâyı'î câmi'dir. Bu âltı 'asır zarfında Roma Devletinin ikinci ikbâli ile zevâlî ve akvâm-ı vahşiyenin hücumu ile ânlar tarafından te'sîs kılınan hükûmâtın inkırâzı ve düvel-i hâzırânın mebâdisi görölüyor. Dîn-i 'İsa ile furû' ve şu'ubâtı ve Şark ve Ğarb İmparatorluklarıyla tekevvünü ve Şark Devletinde ba'zı nizâmât-ı cedîdenin vaz'î İran Devletinin Sâsân Hânedânı bu altı yüz yirmi senenin hâdisât ve vukû'ât-ı mühimmesini teşkîl idiyor. Akvâm-ı vahşiyenin tehâcümü Âvrûpa kıt'asını bir herc-ü merc-i 'azîm içinde bıraktığı cihetle terakkî ve medeniyete matlûb derecede i'tinâ olunamadı ve senelerin en çoğu harb ve iğtişâş ile geçdi; hâdisât-ı cesimeyi ihtivâ itmeyen birçok senelerde tesâdüf olunuyor. İkinci Mebhas erkâmî beş binden bire indi ve Üçüncü Mebhas vekâyı'î birden bin tokûz yüz ona çıkacaktır; bu usûl mîlâd i'tibârı ile seneleri kolayca sayabilmek içün 'umûm muverrihîn tarafından kabûl idilmiştir.

Hazreti 'İsânın hıtânı. Yahûdi Kralı 'ümrânperver ve fakat zâlim Herodun vefâtı.

Roma serdârlarından Tîberin Romaya 'avdeti ve felâket ile imrâr-ı hâyat eylemesi.

Sayfa 102

3

Ôgüst yine on sene müddetle tecdîd-i saltanat idiyor.

4

Cermenlerin Roma hududuna tecâvüz eylemeleri ve Tîberin anlara karşı gönderilmesi.

5

Romada zelzele ve kûsûf ve kaht ve ğalâ zuhûru.

10

Tîberin Cermânya barbarları ya'ni akvâm-ı vahşiyenin te'dîbine serdâr ta'yîn edilmesi.

12

'İsa 'Aleyisselâmın Kudüs Ma'bedinde ba'zı 'ulemâ-yı Mûseviye ile mücâdele itmesi.

14

Ôgüst birçok i'mârât ve ıslâhât icrâsıyla meşğûl iken vefât eylemesi ve yerine Tîberin intihâbı; Ôgüst elli sene kadar mevki'-i iktidârda bulundu. Pânônyâ ya'ni Hırvatistan ile Cermân Akvâmının Romaya kârşu 'isyânı.

16

Roma kûmândanlarından Jermânikos Cermen Akvâmına ğalebe itmesi ve bu sayede büyük bir şöhrete nâ'il olması.

17

Jermânikos Kâpâdosyâ Hükûmetinin izmihlâli içün

Sayfa 103

Sivâsa geldi ve mezkûr hükûmete nihâyet verdi; Kâpâdosya Hükûmeti 340 sene imtidâd itmiştir. Coğrâfyâ mü'essesesi Amasyalı Strâbôn ile Roma şuarâsından Ôvid ve Titliyun vefâtları. Âsyada bir büyük zelzele.

16

Jermânikos Pârtya ve Ermenistan Hükûmetleriyle uğraşması ve Pârtlar ile musâlaha eylemesi.

19

Jermânikos Mısıra gitdi ve oradan Antakyaya geldi ve bu şehirde vefat eyledi; Romada bu ziyâ'a karşı te'sirât-ı 'umûmiye.

26

Jermânikosun zevcesi İmparatorдан başka bir zevc taleb eylemesi.

27

Tîberin serkârdan (sergârdan) çekilmesi ve 'asayâ-yı saltanatın Trâjâna tevdi'î, İtalyada bir tiyatronun yıkılmasıyla elli bin kişinin telef olması.

30

Hazreti 'Îsânın vâftîs idilmesi.

31

Serdâr Sejan Tîbere hoş görünmek içün birçok cinâyâta girişdi, sonra efendisinin emn-u i'timâdını

Sayfa 104

ğâ'ib idûb kendisi dahî efendisinin emriyle katl olundu ve cesedi Roma sokaklarında gezdirildi.

33

‘İsa ‘Aleyhisselamın dâr-ı fenâya intikâli.

35

Roma İmparatoru Pârtların hükûmetini muvakkaten Ermenistana ilhâk idiyor.

37

Tîberin vefâtı ve yerine Kâlikulânın geçmesi; Tîber zulm ile teşehür itmişdir. İmparator Kâlikulânın mezâlimi ve kendisini ma‘bûd ilân ve memâlikinin her tarafında nâmına heykeller rekz itdirmesi.

41

Kâlikulânın katlî; bu âdam Jermânikos ile Âğrîpînânın oğlu ve Tîberin hafîdi idi; Klôd Roma imparatorluğuna geçdi.

42

Yahûdilerin Kralı olan Herod Âğrîpâ havariyyûnu ta‘kîb ve i‘dâma devam idiyor. Sen Pi’er tarafından Romada Katolik Kilisâsı te’sîs idildi.

44

Kral Herod Âğrîpânın vefâtı. İngiltere kıt‘ası Romaya geçdi.

Sayfa 105

47

İngilizler Roma Cenerâli olan Vespâzî’ini muhâsara eylemişler ise de oğlu Titûs tarafından tehlîs olunmuşdur.

49

İmparator Klod Jermânikosun kızı olan Âğrîpînâ ile izdivâc itdi; yeni İmparatoriçe üvey kızını Ôktâvyâyı kendi oğlu Nerona âlıyor: Klod Âğrîpînânın ikinci zevcidir.

52

Yahûdiler Roma ordularına karşı 'isyân itmişler ise de te'dîb ve tazyîk olundular.

53

Âğrîpînâ'nın oğlu Neron Ôktâvyâ ile izdivâc itdi.

54

İmparator Klodun vefâtı ve Neronun anâ halef olması; Âğrîpînâ oğlunu tahta çıkarmak içün çok çalışdı ve fakat bu sefer zimâm-ı idâreyi kendi eline âldı ve Romada bir büyük nüfûz kazandı, Neron on âltı yaşında idi. Cenerâl Forbulos Pârtları Ermenistan toprâğından çıkardı.

55

Pârtâyâ Kralı Volojez Forbulon ile 'akd-i sulhe muvaffak oldu.

58

Ermenilerin muhâfaza-i istiklâli içün Roma ile Pârtâyâ

Sayfa 106

orduları şiddetli müsâdemâtda bulunmuşlardır. Çinde Budâ Mezhebi resmen kabûl idildi.

59

Neron vâldesini katl itdirdi ve sefâhatini bir kât daha ârtırdı. Âğrîpînâ şöhrete harîs bir kadın idi, bu maksadın husûlü içün üç kere evlendi, üçüncü zevcî olan

Klodu zehirledi ve en sonra kendisi iyûlik (iyilik) itdiği oğlunun mu'âmele-i celâdânesine uğradı.

62

Roma ve İngiltere arasında muhârebeler.

64

Romada iki def'a harîk oldu ve on mahalle yandı, Neron bu harîki Romada Hıristiyânlığı kabûl iden adamlara mahal ve isnâd ile ilk def'a olarak Hıristiyânların katl ve imhâsına mübâşeret idiyor,

65

Neron birinci zevcesi olan Ôktâvyânı tatlık ve Romadan teb'îd ve bu sene ikinci zevcesi olan Pômpe'iyâyı âyaklar âltına âlarak hâmile olduğu hâlde katl eyledi.

66

Pârtyâ Kralı Volojezin biraderi Tirîdât Romaya geldi ve Ermenistan tâcı ile taltîf olundu. Havâriyyundan Sen Pôl ve Sen Pi'erin Romada i' dâmları.

Sayfa 107

67

Cenerâl Vespâzi'en Yahûdilerin 'isyânını bastırdı. Pârtyâ harblerinde istihsâl-i zafer iden Korbolon Romaya 'avdet itdi, bu âralık Neron berâ-yı seyâhat Âtinada bulunuyor idi, Neron Korbolonun şöhretini çekemediğinden intihâr itmesi içün Korobolona haber gönderdi!

67 (68)

Neron ahâlî ve Senâtô tarafından katl idildi. Bu İmparator şöhrete olan ibtilâsından dolayı âktörlük dahî itdi ve katl olunurken şu ifadede bulundu: ((Cihân büyük bir âktörü ğâib idiyor!)) Roma ordusu imparatorluğu Ğâlbâya tevciye eyledi.

İmparator intihâyı ordulara intikâl idüb Ôton ve Vittelus ve Vespâzi'enin nâmzedliği ve birçok kıtâllerden sonra üçüncüsünün istihsâl-ı muvaffakiyet eylemesi.

Roma Serdârı Titûs Yahûdilerin Herod Sülâlesine nihâyet verdi; bu hükûmet 108 sene imtidâd itdi, Yahûdilerin bu devri pârlak geçdi, hürriyet içün çok uğraşdılar, hatta bu son hükûmetlerini ğâ'ib iderken altı yüz bin telefât vermeye mecbûr oldılar.

Muhârebeler esnâsında ihrâk idilmiş Kâpitolâ olan

Sayfa 108

kal'ası ile ma'bedi müceddeden inşâ kılındı.

Pârtâyılilar Asyânın Âlen Kavmi tarafından tazyîk idildikleri cihetle Romadan imdâd istediler.

Ermenistan kıt'ası Romaya intikâl eyledi; Ermeni târihi şu sûretle hülâsa olunuyor: Edvâr-ı mechûleden sonra Ermeniler milâddan 363 sene mukaddem müteferrik sûretde ordu kûmândânları tarafından idâre olundular, bu idâre 104 sene hüküm sürdü, 180 sâlında Ermeniler Büyük Ermenistan ve Küçük Ermenistan nâmıyla iki şu'beye âyrıldı, Büyük Ermenistan 149 senesinde Pârtlar ile Roma arasında cereyân iden muhârebâtдан dolayı pek ziyâde ezildi ve fakat mevcûdiyetini muhâfaza itdi, bu sene hitâma uğrayan Küçük Ermenistandır, Büyük Ermenistan 157 senesinde münkariz olacak ve en sonra Kozân Tâğında Ermeni imâretleri husûle gelecektir, imdi Küçük Ermenistan 264 ve Büyük Ermenistan 512 ve Kozân Krallığı 295 sene hüküm sürmüş oluyor.

79

İmparator Vespâzi'enin vefâtı ve yerine oğlu Didôsun geçmesi. İtalyada Vezûv Yanârtâğının ilk feverânı ve iki şehrin harâb olması.

80

Romada harîk zuhûru ve yine Kâpitôlânın yanması.

Sayfa 109

81

Didosun fevti ve Domispi'enin İmparator i' lânı.

83

Cenarâl Âğrîkolâ İngilterede büyük fütûhâta nâ'il oluyor ve fevkâl'âde bir şeref kazanıyor.

86

Dâsyâ ya'ni Ulâh ve Macar ve Erdel ahâlîsinin Romalılara ğâlebe olmaları ve Domisi'enin bunlara vîrgû i'tâsına rızâ göstermesi.

92

Hûn ya'ni Türklerin iki şu'beye inkısâmıyla bir şu'benin Türkistân-ı Şarkîde kalması ve kısm-ı diğêrinin Âvrupaya doğru yola çıkması.

Âğrîkôlânın vefâtı; fâzıl ve muvaffakiyetli bir zât idi, İmparator Domîsî'en tarafından tesmîm idildiği mervîdir.

95

Hıristiyânların ikinci tenkîl ve katlî.

Domîsî'enin hâne halkı tarafından katl edilmesi; bu adam son derecede hasûd ve hakûd idi, erkân ve 'akilâ ve sâ'ir eshâb-ı 'ilm ve fazîleti imhâ ile yalnız edânîye yüz vermişdir; Nervânın imparatorluğu ilân kılındı.

Sayfa 110

Nervânın vefâtıyla yerine Trâjânın geçmesi ve Roma içün yine bir devir terakkînin keşâdı.

Trâjânın ıslâhât ve i'mârata başlaması.

Serhadlerde Lômbâr ve Vândân ve Sâksôn ve akvâm-ı sâ'ire-i vahşiyenin Roma memâlikine tecâvüzâta başlamaları ve havâriyyundan Sen Jânın vefâtı.

Trâjân Dâsyâlılar ile sâ'ir akvâm-ı mütecâvizeye ğâlib geldi. Çin Cenerâllerinden Pân Çâ'o Moğol ile Türklere ğâlebe itdi ve Romalılar ile uğraşmak istedi.

Dâsyâ kıt'asıyla 'Arabistân Şebe Ceziresinin bir kısmı Romalıların eline düşdü.

Hristiyânların üçüncü tenkîli.

107

İmparator Trâjân memâlikini devr ve teftîşe çıkıdı, Ântalyaya gitdi, Pârtlar ile harb ve Ârnâ'ûdlara bir Kral ta'yîn itdi.

108

Trâjân Pârtlar ile bir sulhnâme 'akd eyledi.

Sayfa 111

114

Trâjânın ibkâ-yı nâmı içün Romada bir sûtûn rekz idildi; bu sûtûnda iki bin beş yüz alât ve merâsim-i harbiye resmi vardır.

115

Trâjân Yârtapâya gidûb bizzât harb itdi ve El-Cezirede Medâyin Şehrine dâhil oldu.

116

Yahûdilerin kıyâm-ı 'umûmîyesi; bir sene zarfında Mısırdâ İki yüz ve Kıbrıs'da İki yüz elli bin Yahûdi telef olmuşdur. Türkler Çin Hükûmetinin tâbi'iyetinden kurtularak müstakil bir hükûmet teşkîl itmişlerdir.

117

Trâjânın vefâtı; bu zât dünyânın en büyük idâre me'mûrlarındandır; İskender-i Kebîrin plânını ta'kîb eyledi, etvâr ve icrâ'atı İskenderinkinden bin kere müreccahdır; halefî Âdri'endir.

118

Âdri'en dâr'ül-harbde imparator i'lân olunmuşdu, şark umûrini intizâma koyduktan sonra Romaya 'avdet eyledi.

Âdri'en birçok ıslâhât projelerini tanzîm eyledi ve müte'âkiben teftîş-i memâlike çıktdı.

Sayfa 112

Trâjân Âtinadan Âfrikaya geçdi. Anâtôlûda zelzele ve İzmid ve Kayseriye Kasabalarının harâb olmaları.

Romada ittihâd-ı 'anâsır ve memâlikin hüsn-ü idâresi içün (Fermân-ı ebedî) nâmıyla bir fermân neşr ve ilân olundu.

Yahûdilerin 'isyân ve te'dîbi.

Âdri'enin seyâhatdan 'avdeti, Münecim Ptolemenin şöhreti.

Bu sene dahî Yahûdiler müdhiş bir katl-i âmma uğramışlardır; Roma Devleti bu kavmin kökünü sökdü.

Âdri'en Yahûdilerin Kudüse girmelerini men' itdi ve bu kavmin efrâdını dünyânın her tarafına dağıtdı.

138

Âdri'enin vefâtı; zimâm-ı enâmı hüsn-ü idâre iden ricâlin ikincisidir, pek çok kasabaları te'sîs eyledi; Burûsa vilâyeti ahâlîsinden bir güzel kız ile izdivâc itdi ve bunun uğurunda herşey'i fedâ ider idi; halefî Ântônindir.

139

Ântônin Lârlar ile Kâdlara krallık verdi; Kâd kavmi

Sayfa 113

Tûnanın Şimal cihetlerinde sâkin idi, komşuları Mârkômân ve Sü'ev kabileleridir.

139

İmparator Ântônenin ıslâhât-ı dâhiliye ile teveğğulu.

161

Ântônenin vefâtı; bu zât 'âdil ve sulhperver bir idâre me'mûru idi, vatanını hüsn-ü idâre itdi ve İngiltere ya'ni büyük Britanyada Sedd-i Çin gibi bir divâr inşâ itdirdi; halefî Mârk Ôreldir.

162

Nasrânilerin dördüncü tenkîli ve yine Roma ile Pârtyâ harbleri.

165

Roma ordularının Asya ve Âvrupada zaferyâb olmaları.

166

Âvrupada kaht-u ğalâ. Romalılar ile Mârkômânların Harbî.

168

Yine Romanın Mârkomân ve akvâm-ı sâ'ire ile harb ve bu harblerdeki muvaffakiyâtı.

170

Mârkomânlar Roma ordularını perîşân itmişlerdir.

171

Mârk Ôrel bizzât Mârkomânlar harblerinde bulundu ve muzaffer oldu.

Sayfa 114

185 (175)

Suriye Vâlisi Kâsi'os Mârk Ôrel'in vefâtı haberini sahîh zan iderek imparatorluğunu ilân itmiş ise de bu cür'etinden dolayı i'dâm edilmiştir.

177

Mârkomânlar Cermenler ile ittifâk idüb Roma ordularını tazyîk eylediler. İzmir Şehri zelzeleden harâb oldu ve Mârk Ôrel tarafından yeniden inşâ kılındı.

180

Mârk Ôrel'in vefâtı ve oğlu Kômôdun ku'ûdu; müteveffa (müteveffi) feylôsôf ve hüsn-ü idâreye mâlik bir hükümdâr idi, harblere para yetiştirmek üzere sarâyının zey-i fim (zî-fim) eşyâsını satdı; halefi Partînâksdır.

192

Kômôdun vefâtı; bu İmparator pek deyersiz bir adam idi, dâhilen ve hâricen vatanına hidmet idemedi; 'Arablar (Sârâzen) nâmıyla Âvrupa sâhillerinde göründiler.

Partînâkosun katli; bu adam hâssa ordusu tarafından intihâb idilmişdi, bu seneden i'tibâren hâssa ordusu imparatorluğu müzâyedeye çıkardı ve bugün intihâb eylediği İmparatoru yarın hal' veya katl idiyor; İmparator Didôs bu zümredendir. Didôsdan sonra her ordu birer hükümdâr

Sayfa 115

intihâb ve ta'yîn itdi, İlîryâ ordusu tarafından intihâb olunan Septim Sever rakiblerine ğalebe ve imparatorluğu muhâfaza eyledi. Nasârânın beşinci tenkîli.

Septim Sever Kârâkâllâ ile berâber temşiyet-i umûra başladı ve Triumvirâyâ meşâbih bir yeni usûl-ı idâre icâd olundu; bu hâller hep Roma Devletinin zevâlini müstelzendir.

Septim Sever bera-yı teftiş Suriye ile Mısır'a gitdi. Berğamalı tabib Ğâli'enin vefâtı, bu zât Roma imparatorlarının tabib-i husûsîleri idi.

Sever Mısırdan Romaya 'avdet ve irtesi sene Britanyaya 'azîmet eyledi.

Sever Britanya seferinde muzaffer olmuş ise de elli bin telefât vermiştir.

Septim Severin vefâtı; bu adam şedîd bir idâre me'mûru idi, orduları istibdâda âlıştırdı ve 'asker kuvvetiyle Senâtônun nüfûz ve iktidârını kesir eyledi; halefleri Kârâkâllâ ve Jetâdır, her ikisi Severin oğulları olub müştereken idâre-i umûra kalkışdılar.

Sayfa 116

212

Kârâkâllâ Jetâyı katl idûb icrâ-yı mezâlîme başladı.

213

Kârâkâllâ nefret-i ‘âmme zilletine uğradı ve Ğavl (Ğûl) memleketinde bir katliâm icrâ eyledi.

214

Kârâkâllâ Fransadan Romaya ‘avdet ve serhadlere dâhil olân barbarların te’dîb ve tenkîline ‘azîmet eyledi.

215

Kârâkâllâ Macaristan ve Tûna taraflarında Dâs ve Ğot Akvâmı ile uğraşdı, anlara ğâlebe itdikden sonra Anâtôlûya geçdi; bu seneden i’tibâren Roma Ğot, Vizigot, Vândâl ve Ostroğot isimlerini tâşıyan akvâm ve kabâ’il ile muhârebeler açmaya mecbûr oluyor.

216

Kârâkâllâ Pârtlara mağlûb oldu.

216 (217)

Kârâkâllânın Makedonyada katlî ve Mâkrenin anâ halef olması.

218

Pârtiyâ Kralı Dördüncü Ârtâbânın Nizîbde îlîmprâtor Mâkrene ğalebe eylemesi. Hâssa ordusu Mâkrene oğlu ile berâber katl eyledi; halefi Helioğâbâldır.

Sayfa 117

219

Helioğâbâl Ântakyadan Romaya ‘avdet ider itmez sefâhate başladı.

220

Çinde Tâ’olu Vâniğ Sülâlesi başladı; bu sülâle çok zaman icrâ-yı hükûmet idemediği gibi Çin ülkâsı (ülkesi) dahî üç şu‘beye taksîm idildi.

222

İmparator Helioğâbâl hâssa fırkası tarafından katl ve yerine ‘Aleksândır Sever ta’yîn idildi, müteveffî (müteveffa) Ântakyada tevellüd itmişti, Romaya şark ‘âdât-ı saltanatını idhâl eyledi, hunhavârlıkla ma‘rûfdur.

223

‘Aleksândır Sever nizâmât ve ıslâhâta başladı.

226

Bu sene Pârtâyâ hükûmeti hitâm buldu ve İranın Sâsâniyân Hânedânı husûle geldi, Pârtâyâlılar 476 sene icrâ-yı saltanat itdiler; İki yüz sene Romalılar ile uğraşdılar; Sâsâniyânın birinci hükümdârı olan Birinci Erdeşîr Partyâ hükûmetine nihâyet verdi.

231

Birinci Erdeşîr Suriyeye kadar gelûb Roma ordusuna i‘lân-ı harb eyledi.

Sayfa 118

233

‘Aleksândır Sever İran ordusuna galebe itdi.

235

‘Aleksândır Severin katli; bu adam muhibb-i ‘ulemâ idi, ordunun itâ‘atsizliğine kurbân oldu. Halefî Mâksimin zamanında Nasârânın altıncı katl ve tenkîli.

137 (237)

Romada ihilâl-i ‘askeri zuhûru ve Senâtônun İmparator intihâbâtına kıyâmı ve Ğordi’enin imparatorluğu.

238

Asıl İmparator olan Mâksimenin katli ve yerine ordu tarafından diğer bir Ğordi’enin ta’yîni.

241

Üçüncü Ğordi’en Frânsızlara galebe itmiştir.

242

İran hükümdârı Birinci Şâpurun El-Cezire ve Suriye kıt‘alarını Romadan ahzı ve Ğordi’enin İrana i‘lân-ı harb itmesi.

244

Ğordi’enin vefâtı ve yerine ‘Arab Filîpin ta’yîni.

249

A‘yândan Desî’os İmprâtor Filîpe i‘lân-ı harb idûb ‘asâ-yı saltanat Desî’osa tevdi‘ kılındı.

Sayfa 119

250

Romanın barbarlar ile olan muhârebâtı; Nasârânın yedinci tenkîli.

251

İmparator Desi'os Ğot Kavmi tarafından katl idilmesi ve tâc-ı saltanatın Ğallôsa tevdi'i.

252

Asyâ ve Âvrupa akvâmının Romaya karşu kıyâmları.

253

Ğâlôs ile halefi Emili'enin katlleri ve Vâleri'onun imparatorluğu.

254

Roma orduları Frânk Akvâmına ğalib oldılar.

257

Hıristiyânların sekizinci tenkîli.

258

İmparator Vâleri'en İrana harb itmek üzere Asyâyâ geçmesi.

259

Vâleri'en Antakya Şehrini İranîlerin elinden kurtârdı.

260

Vâleri'en Şâh Şâpurun ellerine esîr düşüyor; barbarların Roma serhadlerine şiddet-i tehâcümü; Romada (Otuz Zâlim) Devrinin mebde'i.

Sayfa 120

267

Zeyneb (Şark Kraliçesi) 'unvânıyla Tedmür Hükûmetinde zevcî olan Ödenâyâ halef oluyor; Ödenâ Tedmür Hükûmetinin birinci kralıdır.

270

Roma imparatorluğu Orali'ene verildi.

272

Orali'en Tedmür Hükûmetine nihâyet verdi; bu hükûmet bir imâret hâlinde idi, Romalılar Şâpura ğalebe itmek içün Ödenâya Krallık virdiler ve fakat bu sene elinden aldılar.

274

Behrâm Şâh Mânî zındıkı i'dâm itdirdi; bu zındık 'İsa 'Aleyhisselâmdan başka peygamber tânâmâz (tanımaz) idi; Hind ve Çin kıt'alarını velveleye virdi.

275

Orali'en İranîlere ğalebe itdi ve fakat kendisi dahî kâtibi tarafından katl olundu; halefi Tâsîtdır; bu da bir sene icrâ-yı hükûmet idebildi.

276

Tâsîtin halefi olan Probûsun vefâtı ve bunun te'sîsâtı.

283

Romalıların İrana gelmeleri ve İmparator Kârûsun vefâtı; bunun halefi Nûmeri'e ve Nûmeri'enin halefi de Kârendir.

Sayfa 121

286

İmparator Dî'oklasî'an zamanında Romalılar Frânsızlara ğalebe idiyorlar; Dîoklasî'en Mâksîmi'en ile berâber icrâ-yı hükûmet idiyor.

287

Romalılar Frânsız ve Sâksônları mağlûb eylediler.

288

Frânsızlar ile Âlmânlar Romaya mağlûb oluyorlar.

289

Romalılar İran ve İngiltere ile harb idiyorlar.

290

Müşterek Roma İmparatorlarının Milan Şehrinde bulunmaları.

291

Âvrupâ ve Âfrikâda barbarların yekdiğerine karşı olan harbleri.

292

İranîler El-Cezire ile Suriyeyi yed-i zabtlarına geçirirler; Roma cenerâlleri istiklâle başladılar ve Kôçe (Kôca) Roma Devletini dört şu‘beye inkısâm idiyorlar ve devlet dört imparator ile idâre olunarak bunâ (Terârşi) nâmı veriliyor. (Orjinalinde Tetrârşi)

296

Romalılar İngiltere Ceziresini zabt ve istilâ idiyorlar.

Sayfa 122

297

Roma ve İran muhârebâtı ve sulhnâme ve Ermeni Hükûmetinin muvakkaten i‘âdesi ve Dicle Nehrinin İran ile Roma arasında had-ı fâsıl tânılması.

298

Dört İmparator tarafından Roma serhadlerinin kal‘a ve şâtôlar ile tahkîmi.

299

Mârkômân ve Bâtârna Akvâmının mağlûbiyet ve indirâsı.

301

Roma cenerâllarından Kônstâns âltmış bin Cermenî kılıncdan geçirdi.

302

Romada büyük bir kaht-u ğalâ; Di'oklesi'enin ıslâhât fermânları.

303

Di'oklesi'enin İzmid Fermân-ı Meşhurî ve Hıristiyânların son tenkîli ve bu tenkîlin on üç sene devâmı.

305

Di'oklesi'en İzmid ve Mâksîmî'en Milanda saltanatdan isti'fâ eylemeleri ve sergârde (sergerde) Kônstâns ile Ğâlerin kalmaları ve bunların Ôgüst tesmiye idilmeleri.

306

Kônstânsın oğlu Kônstântın İngilterede i'lân-ı

Sayfa 123

saltanat eylemesi ve her orduda bir hükümdâr intihâb itmek belâsının zuhûru.

308

Roma Hükûmetinde 'aynı zamanda âltı Ôgüst ya'ni âltı hükümdâr: Kônstântin, Mâksânîs, Mâksîmî'en Ğâler, Lisini'os ve Mâksîmen; Mısır Serdârı olan 'Aleksândır bir yedinci hükümdâr olarak zuhûr idiyor.

311

Mâksânis ğaddârlığa başladı ve Romada ‘asker ile ahâlî yekdiğerini boğuyûr; Öğüstler dahî yekdiğerine i‘lân-ı harb idiyorlar.

312

Kônstântin kırk bin kişi ile Romaya hücûm ve Hristiyânlığa duhûlunu i‘lân ve Mâksânisi Tiber Nehrine ilkâ eyler.

313

Mîlân Fermânı ve bu fermân ile Hristiyânların sehâbeti; Edirne‘de Mâksîmen Lîsînî‘osa mağlûb oluyor; Mâksîmen Tarsusda kendini tesmîm ider; evvelce imparâtolukdan isti‘fâ iden Di‘oklesîenin vefâtı; bu zât son derecede müdebbir ve muktedir bir idâre-i me‘mûri idi, ma‘bûd ‘unvânını da istihsâl eylemişdi,

314

Kônstântin ‘adliyye da‘ır ba‘zı nizâmât neşi ve ta‘mîm idiyor.

Sayfa 124

319

Bu sene Ârî‘os Mezhebi zuhûr itdi, mü‘esisi İskenderiye râhibi Ârî‘osdur; Nasrâniyet bir büyük inkılâba uğrayor.

323

Lîsînî‘os Kônstântina mağlûb oluyor ve Kônstântin tek başında hükümdâr kalıyor; bu hükümdâr butprestliğe mahsûs olan ma‘bedleri sed idûb Nasrâniyete vus‘at veriyor.

324

Kônstâns vezâ‘if-i ‘askeriyeyi vezâ‘if-i mülkiyeden tefrîk ve mâliye mu‘âmelâtını tensîk ve ordular içûn nizâmlar vaz‘ ve te‘sis eyledi.

325

Âri'os mahkûm idildi, İznikte ikinci bir Meclis-i Rûhânî ictimâ' itdi ve İmparator Kônstântin dahî bu meclisde hazır bulundu.

329

Roma İmparatoru Kônstântin Bizâns ya'ni İstanbul Şehrini tevsî' eyledi.

330

Bu sene Mâyısın on birinci günü İstanbul Şehri Roma Devletinin bir ikinci pâ-yi tahtı oldu ve resm-i keşâdı icrâ kılındı.

Sayfa 125

332

Konstântin Ğût (Ğot) ve sa'ire akvâm-ı vahşiyeye ğalebe itdi.

333

Rûmîli ve Âtana ve Suriye cihetlerinde tâ'ûn-u kaht Kônstântin ba'zı elçiler ile müzâkerâtde bulunuyor.

234 (334)

Ğût (Ğot) ve Sârmât Akvâmı arasında harbler; Sârmât Kavmi Rûsyanın Don Nehri sâhillerinde ikâmet ider idi.

335

Roma Devleti Kônstântenin oğlu ile yeğenleri arasında taksîm idildi.

336

Âri'osun vefâtı ve fakat tarîkatının te'essüs ve takaruru.

337

İmparator Kônstântenin vefâtı Roma Devletinin üç şu'beye inkisâmı: İtalya ve Âfrikâ ve İliryâ kıt'aları Kônstâna ve Fransa iklîmi İkinci Kônstântene ve İstanbul ile Rûmili Kônstânsa intikâl eyledi.

338

Roma orduları İran Şâhı İkinci Şâpura ğalebe itdiler.

340

İkinci Kônstântin Kônstâna mağlûb oldu. İranda mezheb muhârebeleri zuhûr idûb kırk sene imtidâd itmişlerdir.

Sayfa 126

Bu harbler Nasrâniyet ile Mecûsiyet arasında vukû'a geldi; Mecûsiyetden maksad Zerdest (Zerdüşt) Mezhebi demektir.

342

Kônstâns Fransa kıt'asını zabt eyledi; Fransada Butpereslik ve Nasrâniyet mücâhedeleri.

348

Sincârda İran ile Roma muhârebâtı ve Romalıların zaferi.

350

Kônstânın katli ve Mâġnânesin İmparator nâmını alması.

751 (351)

Mûrsâ (Morsâ) mevki'inde Kônstâns Mâġnânesi mağlûb eyledi.

352

Kônstânsın Romaya muvâsalatı ve barbarlara ğalebe itmesi. Yahûdilerin ‘isyânı.

353

Kônstâns ‘amûcasının oğlu Jûli’ en ile berâber akvâm-ı vahşiye ile İran ordularına ğalebe eylemesi

360

Ayâsofya Kilisâsının icrâ-yı resim takdîsi. Roma ve İran muhârebâtı ve Kônstânsın Âsyaya geçmesi ve Jûli’ enin İmparatorluğu.

361

Jûli’ en Âlman akvâmına ğalebe itdi; Kônstâns Atana havâlisinde vefât eyledi.

Sayfa 127

363

Jûli’ en İranîleri mağlûb idûb kendisinin dahî o ğalebe esnâsında vefâtı; halefi Jôvi’ andır.

364

Jôvi’ anın vefâtı ve Birinci Vâlântînî’ enin imparatorluğu ve Roma imparâtörlüğünün Vâlântînî’ en ile biraderi Vâlânîs arasında taksîmi ve pâ-y-i taht olarak yalnız İstanbul ile Milan şehirlerinin kalması.

366

Vâlântînî’ en Pârisde ihtiyâr-ı ikâmet ile barbarlara karşû müdâfa’âtda bulunması.

367

Vâlântîni' en ve Vâlâns ve Kont Te'odôzun Âsya fütûhâtı.

375

Vâlântîni'enin vefâtı ve Roma İmparatorluğunun Ğarâtı' en Vâlântini'ene kalması. Hûn ve Âlen akvâmının mağlûbiyeti.

378

Ğût (Ğot) Kavmi Trakya ve Tesalyayı istîlâ itdikden sonra İstanbulu muhâsara itmişlerdir. Edirne Harbî ve Romalıların mağlûbiyeti ve Vâlânsın vefâtı. Sen Ğreĝo'âr İstanbul Piskoposluĝuna ta'yîn idildi.

379

İmparator Ğrâtı' en Te'odôza Ôĝüst'unvânını

Sayfa 128

ve ânınla berâber icrâ-yı saltanata ibtidâr eylemesi ve Te'odôzun barbarlara karşû olan muvaffakiyâtı; İkinci Şâpurun vefâtı.

380

Te'odôzun vâftis olması. Selânik Fermânı; bu fermân bütün Roma teb'asını Katolik Mezhebine da'vet idiyor. Te'odôzun Vîzîĝotların kralına ĝalebe itmesi.

381

İstanbulda mün'akid Üçüncü Meclis-i Rûhânî.

272 (382)

Barbarlar Roma üzerine yürüyorlar, Ğrâtı' en ânlara karşû geliyor.

383

Büyük Britanya Cenerâli Mâksîm imparatorluğunu i‘lân ve Fransanın Li‘on Şehrinde Ğrâtî‘eni katl eylemesi; Roma imparatorluğu yalnız Mâksîm ile bunun oğluna ve Te‘odôza kalıyor.

384

Te‘odôz Asya ve Afrikadaki butprestlerin (putperestlerin) ‘ibâdethânelerini sed ve bend itdiriyor. Üçüncü Şâpur Te‘odôzun dostluğuna tâlib oluyor.

386

Te‘odôz Ostroğot Kavmine galebe ve İkinci Vâlântîni‘enin hemşiresi Ğâlâ ile izdivâç idiyor.

387

Ântakyada ‘isyân ve Te‘odôzun ‘afv-ı ‘umûmîyesi Hatîb Jân Krîsostômun iştihârı.

Sayfa 129

388

Te‘odôz Mâksimi mağlûb ve itlâf eyledi; Te‘odôz ğarb memâlikini İkinci Vâlântî‘ene veriyor.

391

Te‘odôzun Romadan İstanbul‘a gelmesi.

392

Roma da Mezheb İhtilâlleri; ahâlî putprestliğe temâyül ider. İkinci Vâlântîni‘en Viyânada katl olunuyor ve yerine Ôjen geçiyor.

393

Ôjen putperestliği tecdîd eylemek istiyor.

394

Te'odôz büyük bir ordu ile İtalya'ya gidiyor; bu ordu Ğot (Ğût) ve İspânyol ve 'Arâblardan müteşekkîl idi, bu büyük ordunun kûmândânları şunlardır: Satîlîkon, Ğânyâs ve Âlârîk. Te'odôz Ôjeni dahî katl ve Honori'osu Ğarb İmparatorluğuna ve Ârkâdi'osu Şark İmparatorluğuna ta'yîn idiyor.

395

Te'odôz Milanda vefât idiyor Roma Devleti Şark ve Ğarb ismiyle iki büyük şu'beye âyrılıyor. Bu tefrîk târihce bir büyük ehemmiyeti hâ'izdir: Târih-i 'Umûmîyenin Birinci Kısım bu sene hitâm buluyor. Ve kurûn-i vusta devrine mübâşeret

Sayfa 130

olunuyor. Görülüyor ki Kurûn-ı Evvelî Devri 5395 seneden 'ibâretdir. Bundan sonra gelecek olan seneleri Kurûn-ı Vusatâdan sayacağız; târihin bu ikinci devri dahî 1058 seneden 'ibâretdir.

396

Viziğoların kralı olan Âlârîk Yunanistan ve memâlik-i mütecâvireyi feth ve zabt eyledi.

400

Âlârîk Hûn Kavminin kralı olan Râdâgüz ile berâber İtalyaya hücûm eyledi

402

Âlârîk ikinci def'a olarak İtalyaya hücûm idiyor, bu sene Papalık makamında Birinci İnôsân bulunuyor.

403

Ğarb Hükûmeti Cenerâllerinden Satilikûn İtalyanın Gilôryâ Eyâletinde Âlârîka ğalebe itmiştir. Şark İmpârâtoriçesi Ôdôksiyâ Hatîb Krisôstômu takbîh ve tenkîl idiyor, hatîb kraliçe ‘aleyhinde idâre-i kelâm eylemişti.

404

Ğarb İmparatoru Hônôri’os makarr-ı saltanatı Milandan Râvennâ Şehrine nakil eyliyor, bu Râvennâ Roma Devletinin dördüncü merkez-i idâresi sayılûr. Krisôstôm kraliçe tarafından Atanaya nefiy olunuyor ve bu sene içinde Ôdôksiyâ dahî vefât idiyor.

Sayfa 131

406

Râdâgüz yüz bin kişi ile İtalyaya hücûm idiyor ise de ordusu Satilikonun seyfine dayanamamıştır.

407

Krisôstôm ‘askerin sû-i mu‘âmelâtına dayanamayarak vefât eyledi. Kônstântin nâmında bir ‘asker neferi Britanya ve Fransa’da imparatorluğunu ilân eyledi.

408

Ârkâdi’osun oğlu İkinci Te’odôz nâmıyla Şark tahtına ku’ûd eyledi, bunâ Ântami’os isminde bir müsteşâr ta’yîn ve terfîk olunuyor; Cenerâl Satilikon oğlu ile berâber Râvennâ da katl olunuyor; bu cinâyet imparatorun emriyle vukû’a geliyor. Roma Şehri Âlârîk tarafından muhâsara idiliyor.

409

Hônôri’os nefer Kônstântenin imparatorlugunu tasdîk ile ânı Viziğotlara karşû sevk idiyor ve fakat Viziğotlar Romayı ikinci def’a olarak muhâsara eyliyorlar.

410

Âlârik üçüncü def'a olarak Romayı teshîr ve yağmâ idiyor ve fakat kîtâle meydân vermiyor ve kendisi dahî bu esnada vefatle yerine Âtôlef geçiyor. Şimâl-i Âlmanyada Ğot (Ğut) Hükûmeti te'essüs itdi.

411

Neferlikden imparatorluğa geçen Kônstântin asıl İmparator

Sayfa 132

olan Hônôri'osun Cenerâli Kônstâns tarafından katl idildi. Ğarb İmparatorluğuna Jôven intihâb kılındı.

413

Jôven ve biraderi Sebâsti'en Âtôlef ve Hônôri'osun emriyle katl olunuyorlar; Âtôlef büyük bir nüfûz kazanıyor.

414

Âtôlef Hônôri'os ile barışır ve Hônôri'osun hemşiresi Plâsidiyâ ile izdivâc eyledi. Ğarb Hükûmeti Plâsidiyâ ve Şark Hükûmeti Polşeriyânın ellerinde kalıyor, bu kadınların te'sîr ve müdâhaleleri ziyâdedir.

415

Âtôlef İspaya'da çocukları ile berâber katl idilmişdir. Halerfleri Sijerî ve Vâlyâdır.

416

Viziğotların Kralı olan Vâlyâ Vândal ve Âlen akvâmına ğalebe itdi.

418

Fransanın Toloz Şehri Vâlyâ tarafından pâ-yi taht ittihâz olunuyor. Papa Birinci Bonifâs.

419

Vâlyânın vefâtı ve Birinci Te'odorikin ânâ halef olması.

420

Hônôri'os Kônstâns ile berâber idâre-i saltanata

Sayfa 133

başladı. İran Hükümdârı Bezidicerin vefâtı, halefi olan Dördüncü Behrâm Şark İmparatoru İkinci Te'odôza i'lân-ı harb idiyor. Frânk kavminin birinci kralı olan Fârâmûn bu sene temşiyet-i umûra başlamışdır.

422

İran ile Şark Hükûmetinin musâlahası. Papa Birinci Selestin.

423

Şarb İmparatoru Hônôri'osun vefâtı yerine kâtibi Jân geçiyor, ama Şark İmparatoru İkinci Te'odôz bu kâtibin imparatorluğunu tasdik itmez.

425

Kâtiblikden imparatorluğa geçen Jân iskât idiliyor ve yerine Plâsidiyânın oğlu Üçüncü Vâlântînî' en intihâb olunuyor.

428

Vândâlların Kralı olan Jân Sarîk Sü'ev kavmine galebe ve Vândâl kavmi İspayadan Âfrika sevâhiline mürûr ider. Ve Âfrikanın Fâs ve Cezâ'ir Cihetleri bu kavmin eline düşer. Antakya râhiblerinden Nasturi'os İstanbul Piskopôsluğuna ta'yîn olunuyor. Ve bu sene içinde Hristiyânlığın Nastûri Tarikatı te'essüs eyledi. Şark İmparatorluğunda Ârî'os ve Nastûrî'os tarikatlerinin münâza'alari bâş göstermeye başlar.

Sayfa 134

431

İzmirin Ayâslôğ Kilisâsında dördüncü def‘a olarak bir (Konsîl) ya‘ni bir Meclis-i Rûhânî bittes̱kîl Nastûrî‘os i‘dâma mahkûm idilmiştir.

433

Hûn kavminin kralı olan Âtillâ Trakya ve Makedonya iklimlerini zabt ve Şark İmparatoru İkinci Te‘odoru Hûnlara senevî bir vîrgû i‘tâsına icbâr eyledi; bu Hûnların Türk olduklarında şübhe yoktur.

434

Şark İmparatoru Üçüncü Vâlântînî‘en hemşîresi olan Hônôryâyı sû-i ahlâkından dolayı sarayından tard ve ihrâc eyledi, Hônôryâ kardeşinin düşmanı olan Atillâ ile izdivâca mecbûr olmuşdur.

438

‘Uzlete çekilmiş olan Şark İmparatoru İkinci Te‘odôz bu sene kanûnnâmesini neşr eyledi; bu kanûnun ehemmiyeti vardır.

440

Vandâllara ğalebe itmek üzere Şark ve Ğarb İmparatoruları ittifâka mecbûr olmuşlardır. Papa Büyük Le‘on.

441

Âtillâ ğâyet âĝır şerâ‘it ile Şark Hükûmetine bir sulhnâme kabûl itdiriyor.

Sayfa 135

445

Frânk Kavmi fûtûhâta başladı ve komşularına ğalebe itdi, Çin ülkâsında (ülkesinde) bir takvîm tanzîm kılındı.

447

Âtillâ Şark ordularına ta‘arruz eyledi ve Tesalyaya dâhil oldu.

448

Şark İmparatoru yine Âtillâya cizye-güzâr oluyor Frânk kavminin kralı olân Klodî'on vefât idûb yerine oğlu Merôve geçti ve bu sene Fransanın Merôve Hânedânı temşiyet-i (temşît-i) umûra başladı.

449

Büyük Britanyayı teşkîl iden Ângıl ve Sâksôn ve Pîkt ve Skot akvâmının muhârebât-ı dâhiliyeleri. İkinci Te'odôz Âtillâyı katl itdirmek ister, Âtillâ bu sûikasdı ânlar ve ‘afv ile mukâbele eyler. İngilterede Kent, Sussaks, Dessaks, Nôrtûmberlân, Est Ângılı, Essaks ve Mersi hükûmetleri teşkîl olundular.

450

İkinci Te'odôzun vefâtı ve Mârsi'en tarafından istihlâfı; Âtillâ İstanbul kapûlarından ihrâc olunarak Ğarbî Roma Hükûmetine doğru hareketi.

451

Âtillâ Fransanın Orle‘ân Beldesine kadar gitdi;

Sayfa 136

Kâtâlonyâ Harbî, bu harbde Roma Cenerâli Âesios Merove ile berâber Âtillâya ğalebe itmişdir. Viziĝotların kralı olan Birinci Te'odôrikın vefâtı ve Tûrismonun ânâ halef olması. Kadıköyünde Beşinci Meclis-i Rûhânî Cenûbi Mâcârîstânda Hûn Hükûmeti vücûda getirildi.

452

Âtillâ İtalyanın her tarafını herc-ü merc eyledi. Venedik Şehri te'sîs kılındı.

453

Âtillânın vefâtı; bu âdama ((Ğazab-ı Hudâ)) lakabı verilmiştir, Âtillâ bu lakbı tasdik ile berâber dâ'ima: ((ânımın geçdiği yerde ot bitmez)) der idi; Âtillânın oğlu hükûmetini muhâfaza idemedi; bu Hûn Hükûmeti 123 sene devam itmiştir; Macarlar bu Hûnların ahfâdıdır.

455

Vândâlların Kralı olan Jânsarik Romayı yağmâ ve tahrîb eyledi; Ğarb Hükûmetinde tevâlî- i zimâmdârân. Romanyada Vândâl Hükûmeti teşkîl itdi.

457

Şark İmparatoru Mârsi'enin vefâtı ve Birinci Le'onun anâ halef olması.

458

Merôvenin vefâtı ve Fransa tahtına Şilderikın geçmâsı.

Sayfa 137

465

Ğarb İmparatoru Sûverin vefâtı ve Ğarb Hükûmetinin iki sene hükümdârsız kalması.

466

Cedd-i Cenâb-ı Muhammed Mustafa 'Abdulmuttalib Hazretlerinin tevellüdü.

472

Ğarbi Roma Cenerâllerinden Rîsîmer 'isyân ile İmparator Ântemi'osu hal' eyledi ve müte'âkiben kendisi dahî vefât itdi; Rîsîmer ğarb umûrini bâzîçe eylemişti.

474

Ğarbda Jûli'os Nepôs ve Şarkda İkici Le'on ile Jenônun imparatorlukları.

476

Herûl Kavminin re'îsi olan Eddû'âkar İtalyada bir hükûmet te'sîs eyledi.

477

Ğarb İmparatorluğunda bir büyük ihtilâl zuhûr itmiş hükûmet bir tâkım ğâsıblar tarafından taksîm idilmiştir; Roma Devletinin bu birinci şu'besi seksân iki sene devam idebildi; Ğarb Şu'besinin zevâli ile şimdiki Âvrupa Hükûmetleri te'essüse başladı.

379 (479)

Çinde Song Sülâlesi hitâm buldu ve Çi Sülâlesine başlanıldı.

Sayfa 138

481

Şilderikın vefâtıyla Fransa tacının Klôvîse intikâli.

486

Klôvîs Fransa memâlikini Romanın idâre ve müdâhalesinden kâmilten tehlîs ve asıl Fransa Hükûmetini te'sîs eyledi.

491

Şark Zimâmı Zenôndan Ânâstâsa geçdi; Zenôn câhil ve zâlim ve 'âdî bir adam idi.

495

İtalya da Ostroğot Hükûmeti te'sîs kılındı.

496

Kral Klôvîs Tôlbiyâk Harbînde Cermenlere ğâlib geldi ve zevcesinin teşvîki ile Hıristiyanlığı kabûl eyledi.

499

Bulğarlar Trakya kıt'asını zabt ve istilâ eylediler.

500

Ostroğot Kralı olan Te'odorîk Romaya duhûl ile ba'zı nâfi' kanûnlar i'lânına muvaffak olmuştur. Fransa Kralı Klôvîs Borkiyûn Kavminin re'isi olan Ğûndboya ğalebe itdi.

502

İran Şâhı Keykubâd Şark İmparatoru Ânâstâsa i'lân-ı harb ile El-Cezire kıt'asını istilâ eyledi; bu iki hükûmet arasındaki harb hayli zaman imtidâd itdi.

Sayfa 139

507

Fransa Kralı Klôvîs Viziğotların Kralı olan İkinci Âlârikı itlâf eyledi.

508

Klôvîs Viziğotların makrr-ı idâresi olan Fransanın Tûlûz Şehrini zabt ve İkinci Âlârikın hazinesini yağmâ eyledi.

510

Klôvîs Fransa toprağında bulunân ve birer müstakil hükûmet peydâ iden diğerkvâm ve kabâ' ile ğalebe ile Fransa saltanatını tevsî' eyledi.

511

Klôvîsin vefâtı ve memâlikinin Şildeber ve Klôdômîr ve Klôter ve Tî'erî nâmındaki dört oğlu arasında taksîmi.

517

Bôrkiyônların Kralı Ğûndebo fevt olûb yerine oğlu Sijismôn geçdi.

518

Ânâstâsın vefâtıyla Şark İmparatorluğunun Birinci Jûstana intikâli.

525

Birinci Jûsten yeğniyle idâre-i umûra başladı; yeğenin ismi Jûstînî' endir.

Sayfa 140

İran zimâmdarı Keykubâd tekrâr Şark Hükûmetine i'ân-ı harb eyledi; Bizâns Cenerâli Blizer İranîleri tenkîle muvaffak oldu. Bu sene Ôstrôğôtların kralı olan büyük Te'odôrik İtalyada vefât itdi.

527

Şarkda Jûstini'en Jûsteni istihlâf idiyor.

528

Ântakya Şehri zelzeleden harâb oldu. Blizer İran Şâhı Nûşirevâna ğalebe itmiştir.

529

İmparator Jûstini'en kendi ismiyle ma'rûf olan Mecelle-i Kânûniyeyi neşr ve i'lâ ile beşeriyete büyük bir hidmet itdi.

530

İki râhib vâsıtasıyla ipek böceğinin Çinden Âvrupaya nakil ve ta'mîmi.

534

Blizer Âfrikâya geçti ve Vândâl Hükûmetine nihâyet virdi; bu kavim bir kaç yerde icrâ-yı hükûmet eylemiştir, Endülüs ismi Vândâl lafzından münharif ve mültebisdir.

536

Blizer Âfrikâ sevâhilini feth eyledikden sonra İtalyaya geçdi ve mezkûr kıt'anın istilâsına muvaffak oldu.

Sayfa 141

537

Ôstrôgôt ordusu Romayı muhâsara eylemiş ise de Blizer bu muhâsarayı ref' itmişdir. Ayâsôfya Kilisâsın ikinci resm-i takdîsi.

540

Blizer Vîzîgôtların kralı Vîtîjesi İtalyada esîr tutarak İstanbula gönderdi; Şark İmparatoru Jûstini'en Blizerin bu muvaffakiyât-ı 'azîmesine kıskandı ve ânı İtalyadan âlub İrana sevk eyledi.

541

Nûşîrevân Antakyayı zabt ve tahrîb ve bu zaferden sonra Şark İmparatorluğunu kendine harac-güzâr eyledi.

542

Fahr-i 'Âlem Efendimizin pederleri Cenâbı 'Abdullahın tevellüdü. Blizer İran ordularını dahî mağlûb eyledi.

546

Ôstrôgôtların Kralı Tûtîlâ Romayı zabta muvaffak olmuştur.

547

Roma Şehri içinde Blizer ile Tûtîlânın muhârebeleri.

548

Blizer yine İstanbula celb ve da‘vet olundu. Fransa da müteşekkil Ôstrâzi Hükûmetinin kralı Te‘odôbâlin vefâtı.

Sayfa 142

552

Jûstini‘en Romayı Tûtîlânın tehâcümât ve muhâsarâtından kurtarmak içün Cenerâl Nârsası İtalyaya gönderdi, Nârses muvaffak oldu ve Tûtîlâ dahî vefât eyledi.

553

Nârses Ôstrôğötlerin son kralı olan Te‘âsı İtalyada mağlûb ve katl eyledi; bu seneden i‘tibaren Ôstrôğötler Fransada Vîzîğötlara karışarak ortalıktan nâm ve şânları kalkdı. Nârses (Akzârk) nâmıyla vâlî-i ‘umûmî sıfatiyle on beş sene İtalya da kaldı.

555

Zevce-i Resûl-i Ekrem Hazret-i Hadîce‘nin tevellüdü.

556

Vâlide-i Nebî-i Zîşân Hazret-i Âmine‘nin tevellüdleri.

558

Klôvîsin oğlu Klôter diğêr birâderlerinin hassalarına düşen eyâlâtı da zabt ile Fransa Hükûmetini tahkîm ve Pâris Şehrini merkez-i saltanat ittihâz eyledi. Klôvîszâdelerin muhâsemât ve cinâyâtı ve Ôstrâzî ve Nûsteri krallıkları zikre şâyândır.

559

Sırp ile Bûlgârlar Trakya ve Çatalcaya dâhil olmuşlar ve Blizer tarafından tard ve ihrâc idilmişlerdir.

Sayfa 143

561

Fransa Kralı Klôter vefât eyledi ve Fransa memâliki Klôterin dört oğlu arasında taksîm idildi; bu taksîm yüzünden yine evlâd ve ahfâd muhârebâtına başlanıldı; Klôterin oğulları: Kârîber, Gûnterân, Şijber ve Şilperîk.

565

Beş seneden beru menkûbiyetde yaşayan Blizer bu sene habshânede vefât eyledi; Rûmîli ahâlîsinden olûb neferlikden serdârlığa kadar irtikâ' itdi, Şark Devletini birçok felâketlerden kurtardı, zevcesinin ahlaksızlığından iki def'a menkûbiyete uğradı. Bosna tarafında Tânkûr Jûstînî'en dahî vefât ider ve İkinci Jûstin Şark tahtına geçer.

568

İtalyada Cenerâl Nârsesin vefâtı; bu adam Tûvâşiden idi, baş mâbeyincilik dahî itdi; İmparatoriçe Sofiyânın tahkîrât ve menkûbiyetine uğrâmışdı.

570

Cenâb-ı 'Abdullahın vefâtı ve Fahr-i Kâinât Efendimizin tevellüdleri. Bu sene Habeş sergerdelerinden İbrâlhâşim Hicâza tecâvüz itdi ve Şerîf 'Abdülmuttalib cânibinden tenkîl idildi. Bu sene 'Arabların (Fil) takvîmi te'essüs eyledi. İranîler Suriye kıt'asını harâb ve turâb eylemişlerdir.

576

Hazret-i Âmine'nin vefâtı. Fransada Kraliçe Fredeğûndun

Sayfa 144

nüfûz ve te'sîri; Ôstrâzi ve Nûsteri şu'belesinde Fransa nisvânının müdâhâlâtı. Şark Cenerâli Jûstini'en İran ordularına galebe itdi.

578

‘Abdūlmuttalib Hazretlerinin vefâtı. İmparator Jûstin fevt olûb yerine İkinci Tîber geçdi.

579

Nûşîrevânın vefâtı ve Üçüncü Hürmüzün anâ halef olması; Nûşîrevân kırk yedi sene icrâ-yı saltanat eyledi; ‘adl ve ihsân ile nâm ve şân kâzândı.

581

Şark Cenerâli Môrîs İran ordusuna ğalebe itdi ve bu ğâlibiyete mükâfâten kendisine (Sezâr) ‘unvânı verildi.

582

İkinci Tîberin vefâtı ve Morîs Sezârın Şark İmparatorluğuna nâ’iliyeti.

586

Üçüncü Hürmüz bir ‘isyân-ı dâhilînin itfâsıyla meşğûl bulunuyor, da‘vâ-yı saltanata kıyâm iden Behrâmdır.

590

Üçüncü Hürmüz Behrâm tarafından tesmîm idildi ve oğlu Hüsrev İstanbul İmparatorina (İmparatoruna) ilticâ eyledi. Papa Büyük Ğreğvâr (Ğreĝô‘âr).

Sayfa 145

591

İtalyanın Tûren (Tôren) Dükası Lombâr Komnen Krallığına ta‘yîn idildi. Hüsrev İran tahtına i‘âde ve Behrâm katl olunuyor.

593

Âvâr Kavmi İstanbulun muhâsarasına geldi ve Cenerâl Priskos tarafından çıkarılması. Lombârlar Roma Şehrini muhâsara ve Ğreğô'ârın ricâsı üzerine tahliye idiyorlar.

599

Büyük Ğreğô'âr Kilisâ âlehîlerini (âlihilerini, ilahilerini) tebdîl eyledi.

600

Fransada hânedân muhârebâtı ve birâderân ve ahfâd mukâtelâtı. Âvar kralı Şark İmparatoruğu teb'sından on iki bin kişiyi boğdırdı.

601

Âvar Kavminin Dâlmâçyâyı istilâ eylemesi. Vîzîğôtların kralı olan Rikâderin vefâtı.

602

Şark İmparatoru Môrîs efrâd-ı 'â'ilesiyle berâber ordu tarafından katl idildi; halefi Fôkâsdr.

603

İran ile İstanbul İmparatorluğu arasında i'lân-ı harb olunûb bunun on sekiz sene devamı.

Sayfa 146

604

İkinci Hüsrev Fôkâsa ğalebe ile Anâtôlû bilâdını yağma eyledi.

605

Fôkâs kendi cenerâllerinden birisini İran ile müttefik ‘ad iderek ânî âteşe âtûb yakması;

608

El- Cezire ile Suriye kıt‘aları İran ordusu tarafından feth ve istîlâ idildi.

610

Habib-i dusrâ (dû-sırrâ) Muhammed Mustafa ‘Aleyittehayâ Efendimizin i‘lân-ı Nübüvvet buyurmaları. İran ordusu Kadıköyüne kadar geldi; Fôkâs halkı Herâkli’os tarafından i‘dâm olunuyor.

611

Fransada Bûrgonyâ ve Ostrezây krallarının muhârebâtı.

612

Bûrgonyâ ve Ostrezây Hükûmetlerinin tevhîdi.

613

İkinci Klôterin bütün Fransa memâlikine sâhib olması.

614

İranîler İmparator Herâkli’osun sulh ricâsını red ile Kayseriye ve Şâm havâlîsini zabt eylediler.

615

İranîlerin Kudüs-ü Şerif ile Mısır ve Tûnus iklimlerine mâlik olmaları.

Vefât-ı Hazreti Hadice. İranîlerin tekrâr Kadîköyüne kadar gelmeleri.

3.5.Dördüncü Mebhas

İşbu mebhas 677 senelik vekâyî'î muhtevîdir. Bu müddet zarfında Âvropa'nın hükûmât-ı hâzırası teşekkül idiyor ve Dîn-i Mübîn-i İslâm zuhûr iderek cihâna bir büyük inkılâb veriyor. Din-i İslâmın hîn-i teşekkülünde Asya ve Âvropa ve Âfrikâ kıt'aları üç vâsi' hükûmetin dest-i teğallübünde bulunuyorlar idi: Birinci İran, İkinci Şark ve Üçüncüsü Ğarb İmparatorlukları. Ğarb Hükûmeti zevâl bulûb yerine şimdiki Âvropa Devletleri te'essüs eyledi. İranın Sâsân Hânedânı 'azîm bir kudret peydâ itmesiyle Şark Hükûmetini İstanbul kapûlarına kadar sıkışdırıyor ve bu hükûmeti kâmilten indirâs derecesine getiriyor. Din-i İslâm ile Hulefâ-yı Râşidîn'in zuhûru İran Hükûmdârlığı içün ğâyet serî bir inkirâz devri açıyor ve İran memâliki evvelâ Hulefâ-yı Râşidîn Hükûmetine, ba'de 'Abdullah bin Zübeyir Hânedânına ve en nihâye Şâm Emevîlerine teslim idiliyor.

Şâm Emevileri Şark İmparatorluğunu İranîlerden ziyâde tazyîk ve taksîme muvaffak olmuşlardır; ne çâre ki Emeviye Sülâlesi bir iki 'asır zarfında tefrikaya uğradı ve memâlik

ve bilâd-ı İslâmiye bir tâkım tevâ'if-i mülûkûn ellerine düşdü. Endülüsde te'essüs iden Emeviye şu'beleri Frenk mülûkûne ve Âsya memâliki Cengiz Hânın ordularına cevelângâh oluyor. Hükûmât-ı müteşekkile-i İslâmiye ehl-i salîb muhârebâtı gibi dehşetli ğavâ'ile ma'rûz kaldıkları hâlde yine medeniyete hidmet itmekden geri durmamışlardır; Muhtırânın İkinci tab'ında daha ziyâde izâhât ve tefsîlât verileceği ve yavaş yavaş bir kâmûs-ı siyâsi hâline konulacağı cihetle bu def'a yalnız zikr-i esâmî ile iktifa ve mîlâdi ve hicrî târihlerini isti'mâl eyledim. İslâmiyetin hîn-i zuhûrunda Mekke ve Medine ahâlîsi İranîlerin taht-ı idâresinde bulunuyor ve muhtelif edyâne ri'âyet ider idi.

1 = 622

Muhammed Mustafa ‘Aleyisselavat Efendimizin Mekken Medîne-i Münevvereye ‘azimetlevi (‘azimetleri) ve târih-i hicrî takvîmenin te’essüsü.

2 = 623

Şark ordusu İsfahâna kadar gitdi ve İran ordusuna ğalebe itdi. Nebî-i Zîşânımızın Bedir Muzafferiyeti.

3 = 624

‘Aleyh-i Ekmelettehayâ Efendimizin Uhud Mucâhedesi. Şark ordusu yine İranîlere ğalebe idûb Âmede ya‘ni Diyârbekire dâhil oldu.

Sayfa 149

4 = 625

Peyğamber-i Zîşânımızın Uhud Harbînindeki mücâhedeleri.

5 = 626

Sahâbeden Selmân-ı Fârisînin vefâtı. Hendek Muhârebesi. İstanbul İran ve Âvâr akvâmının orduları tarafından muhâsara idilmiş ve Şark İmparatoru Herâkli’os muhâsarayı ref’a muktedir olmuştur.

6 = 627

Herâkli’os Musulda İrana galebe idûb Ninovâ Harâbelerini ziyâret eylemiştir.

7 = 628

Muhammed Mustafa Sallallahu Te‘âla ‘Aleyhivesellem Hazretlerinin Hayber Zaferi. Herâkli’os İran ile musâlaha iderek muzafferan İstanbula ‘avdet eyledi. Klôterin vefâtıyla Fransa ülkâsı oğulları Dâğober ve Kârîber arasında taksîm idildi; bu taksîm üçüncü def’a olarak vukû’a geliyor.

8 = 629

Ehl-i İslâmın Hüneyn Harbî. İran hükûmeti yedi hânlığa inkısâm itdi ve bu inkısâm ile zevâli hazırlandı.

10 = 631

Fahr-i Kâ'inâtın Şark Hükûmeti 'askerine ğalebe eylemeleri.

Sayfa 150

11 = 632

Yemende Peyğamberliğe kıyâm iden Esved-ü 'Ansî'nin katli. Fahr-i 'Âlem ile Fâtimetüz-zehrânın vefâtı.

Ebu Bekir Es-Sıddıkın hilâfeti ve şerâfet-i intihâbiye usûlünün takrirî ve 'Irak ve Şam taraflarında dîn muhârebelerine başlanılması. Mücâhidinden Hâlid ile 'Abdullahın şöhretleri.

12 = 633

Şâmın muhâsara ve fethi; Şâm Şark Hükûmetinin taht-ı tasarrufunda bulunuyor idi.

13 = 634

Şâmın muhâsarasıyla zabtı. Ebû Bekirin irtihâliyle Hazreti 'Ömerin inhâbı (intihâbı); Ebû Bekir El-Sıddık cihânın en büyük idâre me'mûrlarındandır.

14 = 635

Britanyanın Vessaks Hükûmetinde müştereken icrâ-yı hükûmet iden iki biraderin dîn-i 'İsevîyi kabûl eylemeleri.

15 = 236

Suriyede İran ordusunun mağlûbiyeti. Ehl-i İslâm orduları Şark İmparatorluğundan Kudüs ve Antakya ve Haleb ve bütün Suriye ve Kâdisiye

Zaferinde İrandan El-Cezire kıt'alarını zabt eylemeleri, Basra Şehrinin te'sîsi. Kâdisiye Harbînde umerâ-yı İslâmdan Sa'îd ve umerâ-yı İrandan Rüstemin mucâhedeleri.

Sayfa 151

16 = 637

Ehl-i İslâm orduları İrana dâhil olûb İran hazâ'ininî ahz itmişlerdir.

17 = 638

Ehl-i İslâm ordusunun Mısırâ dâhil olması ve 'Ömer El-Fârûk tarafından Şâmda bir câmi'-i şerîfin inşâsı. Fransa Kralı Dâgoberin vefâtı ve yerine İkinci Klôvîsin geçmesi.

18 = 639

İskenderiyenin fethi; bu esnâlarda Mısır ahâlîsi Şark Hükûmetinden memnûn değil idi, Mısır Rûmları melikiyyet (mülkiyet) Rajâkobiyyet (Rajâkobît) ve Kûpet (Kopet) şu'belerine mûnkasım olûb aralarında, ihtilâf var idi; melikiyyet (mülkiyet): Asıl Ortodoks ve İmparator tarafdârânı demektir; diğer şu'belere ise Âerî'os ve Ârî'os ve Otişenin tarîklerine müntesib idilir.

20 ve 19 = 640

Bütün Mısırın ehl-i İslâm eline düşmesi; bu âralık İskenderiye Kütübhânesi dahî muhtarik olmuşdur.

21 = 641

Sahâbeden Hâlid bin Velîdin vefâtı. Şark İmparatoru Herâklî'os Mısırın tahliyesine çok çalışmış ise de muvaffak olamamış ve bu âralık kendisi dahî vefât itmiş ve Trablusğarb dahî iyde-i İslâmiyâte geçmiştir. Bu sene Lômbâr

Sayfa 152

kavmi dahî İtalya kıt'asını Şark İmparatorluğundan ahz ve ğasb eylemiştir.

22=642

Mecûsi Firûz tarafından Hazreti 'Ömerin şehâdeti; bu zât-ı 'âlî şiddet-i 'adâletine kurbân olmuştur, cihâna yar olmaz (eylemaz), 'adâletin şiddeti bile cezâdar. Cenâb-ı 'Ömer El-Faruk şehadetlerinden evvel 'Irak ve İran ve Türkistanın fütûhâtı ve Nihâvend harb-i meşhûrînin zaferi ile mesrûrûlbâl olmuşlardı. Hükümdâr tadilâtı ile Şark Hükûmeti pek ziyâde meşgûl bulundu. Hazreti 'Osmanın hilâfeti.

23 = 643

Lombarlar Kralı Rôtârîz bir kânûnnâme tanzîm ve i'lân itmiştir,

24 = 644

Mısır vâlisî 'Amrûn (Amrın) şiddet-i icrââtından dolayı vâlîlikden 'azil idilmesi.

25 = 645

Ehl-i İslâm tarafından İran ve Türkistan fütûhâtının tevsî'î.

İmprâtör İkinci Konstânın serdârı olan Manû'el İskenderiye Şehrini istirdâda kıyâm eylemiş ise de Mısır vâlisî 'Amrû (Amr) tarafından müdâfa'a idilmiştir.

Sayfa 153

27 = 647

Fars ve Taberistan ve Basra vilâyetlerinin 'Abdullah bin 'Âmr cânibinden fethi.

28 = 648

Kıbrıs ahâlîsi Emevilere harâc-güzâr olmuştur.

29 = 649

Şarka tabî' olan Rodos Atasının Mu'âviye tarafından istilâsı.

30 = 650

İran saltanatının lâyıķı ile za'f ve zevâle düşmesi.

32 = 652

İran Şâhı Üçüncü Yezdicerd Ehl-i İslam ordularının tehâcümünden beri ihtifâ eylemiş olduğu Çin hudûdunda vefât itmiş ve bunun vefâtıyla İranın Sâsâniyan Hânedânı hitâm bulmuşdur; bu sülale 426 sene icrâ-yı hükûmet ile bir büyük imparatorluk teşkîl edildi.

33 = 653

Papa Sen Mârtin Romadan İstanbula nakil ve habse ilkâ olundu. Mısırdâ Rumlar (Monofizît) tarîkatı ta'ammüm itdi.

35 = 655

Bir fırka-i muhâlefenin i' mâl-i nüfûz ve te'sîri ile Hazret

Sayfa 154

'Osmanın şehâdeti; bu zât akrabâ ve ta'allukâtını kayırmak ve makâmâta geçirmek sevdâsıyla felâkete uğramışdır. Hazreti 'Alînin hilâfeti.

36 = 656

E'imme-i Kirâmdan Zeynel 'Âbidînin vefâtı. Ebubekir Sıddîkın kerîmeleri Hazreti 'Âişe ashâb-ı kirâmdan Zübeyr ile Talhayı Hazreti 'Alînin 'aleyhine sevk idiyor, Zübeyr ile Talha Basrada şehîd olmuşlar ise de Mu'âviye ile 'Amrû Cenâb-ı 'Aliye karşû da'imâ muhâsım bulunuyorlar; Basra Harbîne Deve Günü Harbî ıtlâk olunuyor, 'Âişe pek çok umûra müdâhale ve 'Aleviliği âlâvlendirmişdir.

37 = 657

Irakda Sıffîn Melheme-i Kübrâsı ve altmış bin İslamın telef olması. Ehl-i tarîkatden Üveys Karâni hazretlerinin vefâtı.

38 = 658

Hazreti ‘Alinin şehâdeti; bu zat müdebbirân-ı cihanın e‘âzamındandır; vakar ve iclâli ve diyânet ve şerâfeti husûsâtındaki teferrüdü kendisine düşman peydâ itdirdi; Hülefâ-i Râşidîn devri fazîlet ve şerâfet ğavâ’ilinden hâlî kalmamıştır. İrani imhâ iden ‘Arablar evvel (ol) vakit cihânın ikinci saltanatı olan Şark Hükûmetinin dahî imhâsını tasmîm ile İstanbulu muhâsara itmişlerdir.

Sayfa 155

39 = 659

İngilterenin Mersî Hükûmetinde Hıristiyanlığın duhûl ve kral tarafından kabûlü.

40 = 660

İranın Sitemdar ve Gilân (Kilân, Geylan) şehirlerinde birer imâretin husûlü Gilan İmâreti Cilve nâmıyla ma‘rûfdur.

41 = 661

Şamda Emeviye Hükûmetinin te’essüsü; bu hükûmet az bir müddet zarfında bir devlet hâline girecek ve Mekke ve Medine de ‘Abdullah bin Zübeyr Hânedânını imhâ ile İran ve Şark Hükûmetlerini mağlûb idecektir.

42 = 662

Mısır vâlisi ‘Amrûn vefâtı; bu zât icrââtında şiddet gösterir idi; idâresi ahâlîye girân geldiğinden ‘Ömer bin El-Hattab cânibinden ‘azil idilmiştir.

33 (43) = 663

Şark İmparatoru İkinci Konstan Romaya gitdi ve büyük irtikabanda (irtikâbâtta) bulundu.

45 = 665

Taberistanda Bâvendiye Hükûmetinin te'essüsü. Muğanniye Cemilenin vefâtı. Mücâhidin-i İslâmdan İbni Hadicenin şöhreti.

46 = 666

Lombarların kralı olan Ğrimol Rum ordularına ğalebe itdi.

Sayfa 156

48 = 668

Şark İmparatoru Konstan Roma ve Sicilya havâlisini Lombarlardan istirdâd eylemek içün çok uğraşmış ise de muvaffak olamamıştır; halefî Dördüncü Konstantindir.

40 = 669

İmâm Hasanın hazretlerinin şehâdeti; bu zât Mu'âviyenin rakîbi idi.

50 = 670

Şuarâdan Ka'b İbni Malikin vefâtı. Arablar tarafından Tunusda Kayrevan Beldesinin te'sisi ve Emîr 'Utbenin himmeti.

51 = 671

Yemen vâlisi 'Abdullah Bin Kays ile fukahâdan Musa El-Eş'arînin vefâtları. Mu'aviyenin oğlu Yezid İstanbulun fethine gelmiş ise de muvaffak olamamış ve kışkı İzmirde geçirmiştir.

53 ve 52 = 672

Hazreti Halid Eyyub El- Ensarinin vefâtı. Şam ordusu Atana havâlisinin zabtı İstanbulu ikinci def'a olarak muhâsara itmiştir.

54 = 673

Şark Hükûmeti İstanbulun muhâsarasına gelmiş olan Ehl-i İslam donanma sını ihrâka ve muhâsaranın ref'ine muvaffak olmuştur.

Sayfa 157

55 = 674

Sa'd Bin Ebî Vakkâsın vefâtı; bu zât 'Aşere-i Mübeşşereden olûb kemânkeşlik ile mağbût-ı cihân olmuştur,

56 = 675

Emevilerin donanması Mısır ve Tunus cihetlerinden İspanya sevâhilini tutmak istemiş ve fakat Viziğotların kralı olan Vamba 'Arab donanmasını hezîmete uğratmıştır.

57 = 676

Hazreti 'Âyşenin vefâtı. Şark ordusu Suriyedeki Marûniler ile ittifak iderek Emeviye ordusuna ğalebe itmiştir.

59 = 678

Emeviye Devletinin mü'essisi olan Mu'âviye İstanbul şehrini yedi kere muhâsara eylemiş ise de fethine muvaffak olamayınca bu sene Şark İmparatoru ile bil'musâlaha Şark hazinesinden senevî bir vîrgû âlmıştır, bu sulh otuz sene imtidâd itdi.

60 = 679

Mu'âviyenin vefâtı. Bulğarlar İstanbul İmparatorundan vîrgû âlmaya muvaffak olmuşlardır.

61 = 680

İmâm Hüseyinin Kerbelâda şehâdeti. Mu‘âviyenin vefâtıyla şerâfet-i intihâbiye usûlünün terki ve ‘Arab saltanatının cumhûriyetden hükümdârlığa tahvîli. Mekke ve Medine İsyanı; Mekkenin Zübeyre

Sayfa 158

intikâli; Mısır ve İran taraflarında idâre-i İslâmiyenin za‘fa düşmesi; Afrika-yı Şimalide ya‘ni Trablus ve Tunus ve Cezayir ve Fas İklimlerinde din-i İslâmın tevsi‘i. Şî‘a Mezhebinin husûlü; Şî‘îlik bir asâlet da‘vâsı demektir; İmam ‘Ali Kerremellah Veche halîfe intihâbını re‘y-i cumhûra bırakmak istememişti.

62 = 681

‘Alkame Bin Kaysın vefâtı.

64 = 683

Şamda Emeviye zimâmı sefiyâniyeden Mervâniye Hânedânına müntakıl oldu. Zübeyrin oğlu ‘Abdullah Mekke ve Medine de icrâ-yı hilâfet eylemesi üzerine Halîfe Yezid Medineyi zabt ve ol mübârek beldeyi tahrîb eyledi. Yezidin vefâtı ile oğlu İkinci Mu‘âviyenin Şamda halîfe olması ve Şam ile Haremeyn-i Muhteremeyn bilâdî arasında istihsâl ve istibfa-yı hilâfet ve münâza‘âtının devamı.

65 = 684

Hükûmet-i Mervâniye zimâmdârı ‘Abdumelik Ka‘be-i mu‘azzamaya örtü vaz‘ itmiştir; bu zât ‘âlim ve fakiye idi. Mekke ve Medinede icrâ-yı hilâfet ve saltanat iden Hazreti ‘Abdullah Bin Zübeyr Mısır ve İran ahâlîsine kendi halîfeliğini kabûl itdirdi ve Emeviye hânedânı erkânının katline emîr virdi.

67 = 686

Hutebâden Ahnefin vefâtı. Şamda icrâ-yı saltanat iden

Sayfa 159

Mervan Mısırı ‘Abdullah halîfenin ser‘askeri olan ‘Abdurrahmandan istirdâd eyledi. Kûfe ahâlîsi hazreti ‘Ali ahfâdına tarafdâr çıkub Mervan ile harb itmeleri, Mervanın vefâtı ve ‘Abdumelikin ku‘ûdu.

68 = 687

Fransada Ostrazi Dükası olan Deristâl Pepen Fransanın Burğonya ve Ostrâzi ve Nöstri hükûmetlerini elde itmiş ise de krallığının i‘lânında isti‘câl göstermemiştir.

69 = 688

‘Abdumelik Mısırın istirdâdına gelmiş olan Bizans ordusuna karşı mücâhidîn-i İslamdan Zübeyri göndermiş ise de harb bu mücâhidin şehâdetiyle neticelenmiştir.

70 = 689

Sahâbe-i Kirâmdan Cabir Bin ‘Abdullahın vefâtı. Bu sene Bizans teb‘ası ya‘ni Rumlar tekrâr kuvvet peydâ iderek Emeviye Devletini de fenâ halde tazyîk ve sulhe icbâr eylemişlerdir.

72 = 691

Müdebbirînden ‘Abdullah Bin Zübeyrin vefâtı. Emeviye ümerâsından ‘Okkâş Mekke ve Medine beldelerini halîfe ‘Abdullahın elinden ahz ve ğasba muvaffak olmuştur.

74 = 693

‘Okkâş İran vâlîliğine ta‘yîn idildi ve İranda halîfe ‘Abdullahın nüfûz ve te’sîrini kesr eyledi.

Sayfa 160

75 = 694

Mısır vâlisi olan Hasan Trablus ve Tunus ve Ceza'ir ve Fas cihetlerini zabt eyledi.

76 = 695

Emeviye pâdişâhı olan 'Abdumelik birinci def'a olarak sikke darb idiyor, bundan evvel 'Arablar Bizans ve İran meskûkâtını kullanırlar idi. Fransanın Nöstri ve Buğonya kralı Üçüncü Klovisin vefâtı.

77 = 696

Viziğot Kralı Sijyôt Emeviye donanmasına ğalebe itmiştir.

78 = 697

Emevilerin Mısır vâlisi olan Hasan Âfrika-yı Şimalinin kısm-ı a'zamını zabt eylemiş ise de Rum Cenerâli Jan Emîr Hasan ile mücâdelâtda bulunuyor. Bizans hükûmeti bu Âfrika sevâhilini elden kaçırmamak içün pek çok uğraşılıyor. Venedik Şehri bir dükalık hâline giriyor.

79 = 698

Emeviler üçüncü def'a olarak Tunusu zabt ve tahrîb idiyorlar. Rum İmparatoru Le'on umûr-u saltanatdan usanarak bir manastıra çekildi.

83 = 802 (702)

Şark İmparatoru Justini'en İslam ordularından havf itdiği içün Bulğaristan Kralı Trebilisin yanına kaçdı.

Sayfa 161

87 ve 86 = 705

‘Abdumelikîn vefâtı ve halefî Velid tarafından tevsî‘-i fütûhât ile Şam Câmî‘-i Şerîfinin inşâsı. ‘İlm-i tehev mü‘esseselerinden Bin ‘Âsın vefâtı. Şark İmparatoru Bulğarların mu‘âveneti ile İstanbula dâhil olûb rakiblerinin hakkından geldi.

88 = 706

Şam hulefâsından ‘Abdumelikîn Irak ve Horasan vâlîsi olan Haccâcın vefâtı; bu adam seffâk olmağla berâber İslamiyete hidmet itmişdir.

89 = 707

Şam hükûmetinin Horasan vâlîsi Kuteybe dîn-i mubînin Havârizm ve Türkistan ve Hindistan taraflarına tevsî‘ine muvaffak olmuşdur.

90 = 708

Justini’en Bulğarlara mağlûb oldu. İspanya hükûmetine ‘âid olan Bale‘âr Âtaları Âfrika-yı Şimâlîde Halîfe Vâlîdin vâlîsi olan Musa Bin Nasır tarafından zabt olundu. Bu atalar ile berâber İspanya kıt‘ası Viziğotların elinde idi.

92 = 710

Ümerâ-yı İslamiyeden Tarık Bin Ziyadın İspanyaya geçmesi.

93 = 711

Keres (Kers) Harbî, Musa Bin Nasır ve Tarık Bin Ziyad Viziğotların

Sayfa 162

idâresinden hoşnûd olamayan ahâlî tarafından da‘vet olundular. İspanyanın her tarafını geziyorlar ve Viziğot hükûmetine nihâyet veriyorlar; bu hükûmet 419 sene devam idûb son kırılları Rodrikdir. Şark İmparatoru Justini’en Cenerâl Bârdânın

emriyle i'dâm olunuyor ve Şarkda Herâklid Hânedânı hitâm buluyor; Bârdân İmparatorluğunu ilân eyledi.

95 = 713

Musa Nusayr Tarık bin Ziyadı menkûb itmiş ve Şam Halîfesi Süleyman dahî Musa Bin Nasırı 'aynı hâle uğratmışdır, bu kahramânın zevâli üzerine İspanyanın şimâl cihetinde sâkin Âstûrî Kavmi tarafından bir hükûmet teşkîl idildi.

96 = 714

Çinin iki yüz bin kişilik bir ordusunu bozan Horasan Vâlisi Cenâb-ı Kuteybenin vefâtı.

97 = 715

Ümerâ-yı İslâmiyeden Musa Bin Nasırın İspanya kıt'asını Pirene Tâğlarına kadar gitmesi ve İspanyanın oğlu 'Abdülazize terk ve tevdi' eylemesi; 'Abdülaziz Hasan idâreye mâlik bir zât idi. İkinci Şilperikin Fransa tahtına ku'udu.

98 = 716

Üçüncü Le'on şark saltanatına nâ'il oluyor ve İstanbulda İzôri'en Hânedânı başlıyor. Emeviye hulefâsından Süleymanın birâderi Mesleme tarafından İstanbul on üç ây muhâsara idilmesi.

Sayfa 163

100 = 718

Bulğarlar Şark Rumlarına mu'âvenet iderek müttehiden Ehl-i İslâm ordusunu İstanbuldan çıkarmışlardır.

102 = 720

Şamda Halîfe İkinci 'Ömerin (Amrın) 'ailesi tarafından tesmîmi ve İkinci Yezidin cülûsu; İkinci 'Ömer (Amr) câmi'lerde 'alevîler içün kırâ'at olunan du'âyı refi' ve ilğâ eyledi.

103 = 721

İspanya vâlisi İspanyanın ahvâline dâ'ir Şam halîfesine bir layiha takdîm ve İspanyanın Ehl-i İslâm ile nâsıl işğâl ve muhâfaza idilebileceği tedâbir ve ıslâhâtını 'arz ve irâ'e eyledi.

105 = 723

Mağniyâtdan Habâbenin vefâtı.

106 = 724

İkinci Yezidin itrihâli ve biraderi Hişamın hilâfeti.

107 = 725

İspanya 'Arabları Fransanın Burğonya vilâyetine kadar tevsî'-i fütûhât eylemişlerdir.

108 = 726

İngilterede Vesseks kralı olan Eynâ vatanı içün nizâmlar neşri Romaya seyâhat itmiştir.

121 = 738

Muhâribînden Antakyalı Battal Ğâzînin vefâtı. Vendikde

Sayfa 164

Dukalık usûlü ilğâ ve müşîriyet usûlü ihdât (ihdâs) kılındı.

110 = 728

Meşâhîr-i şuarâdan Ferezdak ile kibâr-ı tâbi'inden Hasan Basrının vefâtları.

113 = 731

Papalık makâmı Şark İmparatorluğuna karşı olan tehdîdâtını tezyîd eyledi; bu tehdîd beddu'â ve Âfârôz gibi ma'neviyâtından ibâretidir.

114 = 732

İspanya Vâlîsi 'Abdurrahmanın Bordo Şehrine kadar varûb Fransayı tehdîd ve Kral Şar Marnel (Martel) ile harb eylemesi ve Pû'âtya Harbînde 'Abdurrahmanın şehîd düşmesi ve 'Arabların Fransa toprağından kısmen ihrâcı.

115 = 733

Vâlî 'Abdurrahmanın halefî olan 'Abdumelik Fransaya tekrâr hücum etmek istemiş ise de İspanyaya 'avdete mecbûr oldu.

116 = 734

Hayrât ve hasenât sâhibesi olan Harun Reşidin Zevcesi Zübeydenin vefâtı.

117 = 735

Danimarka ahâlîsi isbât-ı mevcûdiyete başladı ve mezkûr

Sayfa 165

hükûmetin târihi bu seneden i'tibâr idildiği ba'zı vekâyi'nâmelerde gösterilmektedir.

120 ve 119 = 737

İspanyadaki İslâm vâlîlerinin ihtilâfât ve munâkaşâtı ve bu ihtilâfâta Fas ve Ceza'ir Müslümânlarının dahî iştirâkı. Bu ihtilâfât İspanyâya geçen ve tavattun iden 'Arab kabâ'ilinin imtizâcsızlığından ileri geliyor idi.

123 = 740

İstanbul ile Rûmîli (Rumeli) ve Anâtôlû ve Suriye de şiddetli harekât-ı arziyye.

124 = 731

Papa Üçüncü Ğreĝo‘âr Şark İmparatoru Le‘ôn ile büsbütün bozuşdu ve Şarl Martel ile ittifâk itdi. Şarl Martelin vefâtı ve oğulları Karloman ve Pepenin vâris-i saltanat olmaları ve Fransa ülkâsının ikiye taksîmi.

125 = 742

Mücâhidin-i İslâmiyeden ve Hulefâ-yı Emeviyeden Hişâmın vefâtı. Bu sâl bilâhere Fransa ve Almanya ve İspanya ve Âvusturyaya fermân fermâ olacak olan Şarlmân tevellüd etdi.

126 = 743

Hülefâ-yı Emeviyeden Velid Bin Yezidin katlî; Yezid Halîfe Hişâma karşû ‘isyân itmişdi; Hişâm dahî vefât itdi ve hilâfet İkinci Vâlide intikâl eyledi.

Sayfa 166

127 = 744

Vâlidin katlî ve Üçüncü Yezid ile İbrâhim ve Mervânın hilâfet-i mütevâliyeleri.

128 = 745

Emevilerin İspanya vâlîsi olan zât İspayaya geçen ‘Arabların mücâdelât-ı hûnrîzânelerine nihâyet vermek içün Mısırlıları Portekizin Bedâ, Şamlıları Ğırnâta, Humushıları Sevîl, Saydâluları El-Cezîras (El-Cezbrâs, El-Cezibrâs) ve Yemen ile ‘Irak ve İran taraflarından gelen ahâlîyi diğere eyâletlere iskân eylemeye mecbûr olmuş ve bunlar ile İspanyada yirmi bir derebeylik teşkîl eylemişdir; Endülüs târihi denilince yalnız Kurtubada teşekkül iden saltanat değildir; bu imâretler bir Târih-i ‘Umûmî-i Emevî teşkîl idiyor ve edvara münkasımdır.

129 = 746

Şam Hülefa-yı Emeviyesinin yekdiğeriyle olan muhârebe ve mücâdelelerinden dolayı Şark İmparatoru Beşinci Konstantin Suriye kıt'asını zabt eylemiştir.

132 = 749

Bağdadda 'Abbâsiye Devletinin te'essüsü ve Şâm Devlet-i Emeviyesinin zevâli. Karloman birâderleriyle uğraşmaktan usandı ve bir manâstıra çekildi ve Fransa saltanatı yalnız Pepene kaldı. Emeviye Sülâlesi 132 sene imtidâd idûb en nihâyet Şam saltanatını Bağdada intikâl eyledi.

Sayfa 167

133 = 750

Bağdâd Halîfesi Ebul'Abbâsın teşkîl-i merâsim-i saltanat ve hilâfete başlaması. Bu zâtın sülâlesi Hazreti 'Ali ve Hazreti 'Abdumuttalibe müntehî oluyor.

135 = 752

Fransada Karlovenj Sülâlesinin mebd'e'î; Fransanın ilk sülâlesi 304 sene icrâ-yı saltanat eyledi ve birçok cinâyâtla âlûde olmuş ve zimâm-ı saltanat (saray müdürânı) nâmıyla bir tâkım zînüfûz adamların ellerinde kalmıştır; Karlovenj Hânedânı Pepen ile başlıyor.

137 = 754

Şece'ân-ı İslâmdan Ebû Müslim Horâsânî ile Halîfe 'Abbâsın vefâtı ve Ebu Ca'fer El-Mensûrun ku'ûdu. Fransa Kralı Pepenin İtalyaya olan esfârın birincisi; İtalya Lômbar Kavminin yedinde bulunuyor idi.

158 (138) = 755

İspanyanın Kurtuba Şehrinde Emeviye Devletinin ve İranın Tâmrât Beldesinde Benû Rüstem imâretinin te'essüsleri. İspanya vâlisi olan 'Abdurrahman

saltanatını i'lan eylemiş ise de Bağdâd Hulefâsına karışû da'imâ asâr-ı ihtirâm göstermiş ve yalnız Emîr lakabını kabûl eylemiştir.

139 = 756

Emîr 'Abdurrahmanın bütün İspanyada hükümdâr tanılması.

Sayfa 168

İkinci Pepen İtalyayı muhâfaza eylebilmek içün Papa ile müttetik oldu ve Papalığa bir kuvve-i cismâniye ve arâzi ve emlâk bahş eyledi; sonra bu ihsânın zararı görülecektir.

140 – 757

Pepen İstanbul İmprâtôru Konstantin ile hüsn-ü münâsebâtta bulunuyor; yekdiğerine hediyeler gönderiyorlar.

141 – 758

Kîlânde (Gîlânde) Cilve İmâretinin inkırâzı.

142 – 759

Emîr 'Abdurrahman İspanya da müteşekkil ufak Hristiyân imâretlerini vîrgûya bağlıyor; İspanyada İslâm satvetî berkemâl ise de Pepen Fransa da kalmış olan İslâmları büsbütün ihrâc ediyor.

144 – 461

Emîr 'Abdurrahman İşbilye ya'ni Sevîl Şehrini i'mâr ve bâğçeler ile tezyîn eyler.

145 – 762

Abbâsiye hulefâsından Ebû Ca'fer Mansûrun Silifke ve Medâyin Şehirlerini feth ve Bağdadı te'sîs eylemesi; Bağdad merkez-i hilâfet ittihâz olunur.

146 – 763

Ebû Ca‘fer El-Mansûr İspanya kıt‘asını Emîr ‘Abdurrahmânın elinden âlmak istiyor ve Fas vâlisini İspayaya sevk eyliyor,

Sayfa 169

‘Abdurrahman Afrikâ vâlîleriyle uğraşiyor, dâhilen dahî ba‘zı umerânın itâ‘atsizliğine hedef oluyor.

148 – 765

Eimmeden Ca‘feri Sâdıkın vefâtı.

149 – 766

İslâmiyetde en evvel kitâb yazan İbn-i Cerîhin vefâtı. Bulğârlar İstânbül İmprâtörlüğüne ya‘ni Rûmlara ğalebe idiyorlar ve Kônstântin Fransa Kralı Pependen istimdâd eyliyor.

150 – 767

İmâm-ı A‘zam Ebû Hanife Hazretlerinin vefâtı; bu zât Bağdâd halîfesinin hışmına uğramış idi.

151 – 768

Pepen vefât idûb mülkü oğulları Şârlmân ve Kârlômân tarafından taksîm idildi; Pepen (Bref) lakabını hâ‘izdir. Bu İkinci Pepen Şârlmânın oğlu ve Birinci Pepen ya‘ni Pepen Derîstâl Şârl Mârtelin pederidir. Bu târihde Fransa ve Almanya ülkâları âyrılmaya başladılar.

154 ve 153 – 770

Şârlmân Lômbar Kralının kızı ile izdivâc idiyor.

155 – 771

İtalyanın Sicilya Âtasında Benû Midrâr İmâretinin te'essüsü. Kârlômânın vefâtına mebnî Fransa Hükûmeti Şârlmâna kaldı.

8

Sayfa 170

156 – 772

Şârlmân Sâksôn Kavmine ğalebe itdi. Papa Birinci Âdri'en.

157 – 773

Lômbâr Kralı Dîdî'e Roma Şehrini zabt itdiğinden dolayı Şârlmân İtalyaya indi ve eski kâ'impederini mağlûb eyledi.

158 – 774

Basralı İmâm Züferin (Zefer) vefatı. Şârlmân muzafferen İtalyaya dâhil olûb Lômbâr Hükûmetine nihâyet verdi ve İtalyada tac giyerek İtalya Kralı tesmiye kılındı; Lômbârlar 201 sene icrâ-yı hükûmet eylemişler ve muhâfaza-i milliyet içün pek çok çalışmışlardır.

159 – 775

Halîfe Ebû Ca'fer El-Mansûr ile zenâdikadan ve Merv ahâlîsinde İbni Mukni'in katli. Sâksônlar tekrâr 'isyân itmişler ise de Şârlmân yine anları te'dîb eyledi.

161 – 777

Şâir Lebîb Ebû Delâmanın vefâtı.

162 – 778

Ehl-i tarîkden İbrâhim Bin Edhem'in vefatı. Şârlmân İspayaya gitdi ve İspaya 'Arablarına ğalebe itdi.

164 – 780

İstanbulda ‘ibâdet-i esnâm münâza‘aları iştidâd idiyor ve bu da‘vâlar Şark Saltanatının günden güne inhitâtına sebep oluyor.

Sayfa 171

165 – 781

Şark Hükûmeti Bağdâd ‘Abbâsilerine karşı tabasbusa başlıyor.

167 – 783

Sâksonlar bu sene pek büyük bir ‘isyân çıkarmışlar ise de yine Şârlmân ordularına perîşân olmuşlardır.

199 (169) – 785

Almanyanın Sâksônia Eyâleti Fransa memâlikine ilhâk oldu; bu eyâlet halkı otuz üç sene harb hâlinde bulunmuşdur.

170 – 786

Halîfe Hârûn El-Reşidin cülûsû ve zevcesi Zübeyde ile Vezir Ca‘ferin şöhreti. Emîr ‘Abdurrahman İspayada câmi‘ler yaptırması ve sikke basdırmışdır.

171 – 787

İznikte büyük bir Meclis-i Rûhânî kuruldu ve bu meclisler ile Esnâm mücâdelâtı âzalacak yerde tezâyüd itmişdir.

172 – 788

Fâsda İdrîsiye Hükûmetinin teşekkülü. Rûmlar İtalyaya hücum itmişler ise de ‘avdete mecbûr olmuşlardır. Ğırnâta Vilâyetinin Kûrtuba Şehrinde ‘Abdurrahmânın vefâtı ve oğlu Birinci Hişâmın ku‘ûdu; Kurtuba İspanya Emevilerinin pay-i tahtıdır.

173 – 789

Şârlmân Memâlikinin her tarafında mektebler âçdırıyor

Sayfa 172

ve her taraftan mu‘allimler celb idiyor ve kendisi dahî mekteb çocuklarıyla berâber ders okuyor ve ahâlîyi tahsîl-i ‘ilme teşvîk eyliyor.

174 – 790

Beşinci Kônstântin vâlikesini nefîy ile kendi imparatorluğunu i‘lân eyledi. Şârlmân Hârûn El-Reşide elçî gönderiyor.

175 = 791

Hârûn El-Reşid Şârlmâna karşû mukâbele-i cemilede bulunuyor ve Hazret-i ‘İsa kabrînin anahtârlarını Şârlmâna gönderiyor. İspanyanın Âstûra (Âstûrî) Tağlarında türeyen Kral Bermûd bir harbde altmış bin Müslümânı katl eyledi.

127 (177) = 793

Kurtuba Emîri İkinci Hişâm Âstûra (Âstûrî) kralına ğalebe ile Fransaya geçeceğı esnâda Şârlmân oğlu tarafından gördüğü tazyîk üzerine te’hîr-i tecâvuzâta mecbûr oldu.

178 – 794

İngiltere ahâlîsi ağır vîrgûler ile eziliyor, İngiltere kralı Papaya para yetiştirmek içûn bu tazyîkâta sebebiyet veriyor.

189 (179) – 795

İmâm Mâlik hazretlerinin Medinede irtihâlleri. Hişâmın ser‘askeri ‘Abdulvâkid Âstûra Kralı Âlföns ile harbler itdi ve mağlûb oldu.

180 – 796

Kurtuba da Melik Hişâmın vefâtı; bu zât fâtih ve şecî‘

Sayfa 173

ve ‘âlim ve hünerver idi; halefi Hâkim ma‘âşlı ‘asker tertîbine ve mektebler keşâdına ve ‘Arab lisânının ta‘mîmine muvaffak olmuştur. Ecille-i Şuarâ-yı ‘Arabdan Ğâlibin vefâtı.

181 = 797

E’imme ve fukahâ-yı ‘azâmdan ‘Abdalmübârekin vefâtı. Şark İmparâtôriçesi İrenâ hükûmeti oğlunun elinden âldı ve oğlunu habs ve sonra mahbusda katl itdirdi.

182 = 798

İmâm Yûsuf hazretlerinin vefâtı.

183 = 799

Ekâbir-i E’immeden Mûsa El-Kâzım hazretlerinin vefâtı.

184 = 800

Tunusun Kirvân Beldesinde Ağlebiye Hükûmetinin te’sîsi. Şârlmân Romaya geldi ve Papa tarafından takdîs idildi. Hârûn El-Reşid Şârlmâna bir fil ve bir sâ‘at hediye itmiştir.

185 = 801

Fransa Kralı İspaya kıt‘asını ‘Arabların elinden koparmaya çalışıyor.

177 (187) ve 186 = 802

Şârlmân İstanbula bir elçi gönderdi; Şark İmparâtôruluğuna Nisefôr ta’yîn olunuyor.

188 = 803

Fenn-i mûsîkî erbâbından Mûsullu İbrâhimin vefâtı.

Sayfa 174

Şârlmân Yensefôr (Nîsefôr) ile bir sulhnâme ‘akd eyliyor; Şârlmân Şark ile Ğarbı birleşdirûb eski Roma İmparâtôrluğunu yeniden teşkîl eylemek sevdasına düşüyor ve bu maksadı husûle getirmek içün İmparâtôrîçe İrenâ ile izdivâca kalkışdı idi; ama İrenâ Midillide menfî bulunuyor ve oğlu para virmediği içün çorâb örerek ma’îşetini te’mîn eyliyordu.

189 = 804

‘Abbâsiye Vüzerâsından Ca‘fer Bermekinin vefâtı.

190 = 805

İspaya Emeviye Emîri El-Hâkim Fasda müteşekkîl İdrîsiye Hükûmeti Emîri İkinci İdris ile bir sulhnâme ‘akd eyledi.

191 = 806

Şark Hükûmeti ‘Abbâsilere vîrgû i’tâsında tereddüd eylediği cihetle Kıbrıs Atası yed-i İslâmiyâne geçdi ve Nîsefôr Hârûn Reşid orduları tarafından tazyîk olunur,

192 = 807

Bulğarların en ma‘rûf krallarından olan Kurûm Sôfya beldesini Rum İmparâtôrluğundan harben istihsâl eyledi.

193 = 808

‘Abbâsiye vüzerâsından Fazîlî-i Bermekînin vefâtı. Danimarka ahâlîsi Fransaya hücûma başladı.

Sayfa 175

114 (194) = 809

‘Abbâsiye mülûkünden Hârûn El-Reşidin vefâtı; bu zât ‘Arabların Nûşirevânıdır.

195 = 810

Şârlmân Kurtuba Emîri ile bir sulhnâme ‘akd ve bu sulh ile Endülüs hükûmeti tevessü‘ itmiştir.

196 = 811

Kurûm Edirne vilâyetine dâhil oldu, Nisefor bu Bulğâr Harbînde maktûl düşdü, Bulğarlar iki sene Edirne vilâyetini işğâl eylemişlerdir.

197 = 812

Nisefûrun halefi olan Birinci Mişel Bulğarlar ile ‘akd-i sulh itdi ve Şârlmâna elçi gönderdi. Fransa kralı Pepen Bernar nâmındaki üvey oğlunu İtalya Krallığına ta‘yîn ve i‘zâm eylemiştir.

198 = 812 (813)

Hârûn El-Reşidin oğlu ve halefi olan Me‘mûnun vefâtı; bu zât idâre ve ihyâyı memâlike eşnâ bir hükümdâr idi. Birinci Mişel Bulğarlara mağlûb oldu ve saltanatdan çekildi ve Şark zimâmı Beşinci Le’ôn ismiyle bir Ermeni Prensine geçdi.

199 = 814

Şârlmânın vefâtı ve yerine Lû’î Löö Debônerin ta‘yîni. Türkistân ve İran umûrû pek perîşân bulunduğu içün

Sayfa 176

Halîfe Me‘mûnun ser‘askeri olan Tâhir i‘âde-i âsâyîş bahânesiyle Horâsâna gönderilmiştir. Krûmun vefâtı ve bunun fikr-i siyâsiyesi.

200 = 815

Venedik ahâlîsi Sen Mârk nâmındaki Piskopôsa rabt-ı kalb eylemiş ve buna karşı olan ihtirâm bir vazîfe-i diniye hükmünü âlmıştır.

201 = 816

Ağlebiye Hükûmetinin Kervân Kadîsı Esed bir ordu ile Sicilyaya gidûb atayı feth eylemiştir. Bağdâd da Şi‘a münâza‘âtı.

202 = 817

Bağdâdda Şi‘îlik münâza‘âtı ve bu hâlin iki sene imtidâdı. Şârlmânın ahfâdından olûb İtalya Krallığına gönderilmiş olan Bernârın kıyâmı; bu zât Lû‘î Lö Debônerin birâderzâdesi idi.

203 = 818

İmâm ‘Ali Resânın vefâtı. Fransa Kralı Lû‘î Lö Debûner cinâyâta başlıyor ve iştirâk-ı saltanat ve mîras da‘vâlarından hoşlanmıyor.

204 – 819

Türkistânın Ferğâna ve Buhârâ ikliminde Benû Sâmâniye Hükûmetinin teşkîli. ‘İlm-i ensâb ‘ulemâsından İbni El-Kelbînin vefâtı.

Sayfa 177

Büyük Britânyada Saks ve Susaks kralı olan Ağber Esaks ve Kent hükûmetlerini zabt ediyor, bu sûretle İngilterede Hükûmât-ı Seb‘aya hâlel gelmiş oluyor.

205 – 720 (820)

Afğânistânın Herât Beldesinde Benî Tâhir Hükûmetinin te’sîsi. Bağdâdın Horâsân vâililiği ser‘asker Tâhire tevciye kılındı.

206 – 821

Kurtuba Meliki ‘Abdurrahmânın fütûhâtı. İmâm Şâfi‘ hazretlerinin Suriyede dâr-ı ‘ukbâya intikâli.

207 – 822

Kurtuba Emîri El-Hâkemin vefâtı ve İkinci ‘Abdurrahmânın ku‘ûdu. Yine Lû‘î Lö Debônerin cinâyât-ı siyâsiyesi.

208 – 823

Müktefi-billâhın mürebbiyesi ve üç yüz kadar eserin mü‘ellifi olan şuarâdan İbn-i Dünyâ Ebubekirin vefâtı. Lû‘î Lö Debonerin oğlu Lûter Ğarb İmparatorluğuna ta‘yîn olunmuştur; bu kral evvelce kürsî-i saltanata istirâk (iştirâk) edilmişti.

209 – 874 (824)

Şark İmparatoru Mîşel Lôbağ Endülüs hâkimi olan İkinci ‘Abdurrahmânı bir ittifâka da‘vet ile her ikisi Bağdâd ‘Abbâsilerinin indirâsına kıyâm edecekler idi; muvaffak olamadılar, ‘Abdurrahmân büyük bir adam idi, ama menfa‘at-ı siyâsiye uğrunda dîn kardeşliğini unutmuştur.

Sayfa 178

211 – 826

Danimârkalılar (Oden) ismindeki ma‘bûdu terk ile Nasrâniyete meyl ve İsveç ahâlisi bir hükûmet te’sîs etmişlerdir.

212 – 827

Sicilya Atasında bir İslâm imâretinin daha husûlü. İngilterede dört hükûmetin zimâmdârı olan Ağber yedi hükûmetden bâkî kalan Mersî ve Esset Ângılı ve Nôrtômbırlân krallarını cizye-güzârlığa rabt eylemiştir.

214 – 829

İkinci ‘Abdurrahman Tuleytula ya‘ni Tôleda Şehrinde zuhûr iden ‘isyânın itfâsıyla meşğûl bulunmuşdur; Endülüsde üç ğâ‘ ile eksik değil idi: Ümerânın istiklâli ve Nasrâni ve Yahûdilerin kıyâmı.

215 – 830

Zenâdikadan Bâbekin vefâtı. Halîfe Me‘mûn Şark İmparâtôru olan Te‘ofile i‘lân-ı harb eyledi.

217 – 732

Atana havâlîsi ‘Abbâsilerin eline düşmüşdür. ‘İbâdet-i esnâm ‘âdetini refi‘ eylemiş olmak üzere Şark İmparâtôru Ne‘ofil (Te‘ofil) bütün ressâmları İstanbuldan tard ve ihrâc eylemiştir.

218 – 833

‘Abbâsiye mülûkünden El-Mu‘tasım bu sene içinde sekiz kal‘a feth ve sekiz kal‘a inşâ ve sekiz hükümdâr ile mülâkât

Sayfa 179

itmiştir. Bu sene Türk ricâli ‘Abbâsilerin hizmetine kabûl olunmuşlardır.

219 – 834

Peçenekler ya‘ni Türklerin Kânkı Şu‘besi Urâl Tağlarının ğarb cihetinde mühim bir hükûmet te‘sîsine muvaffak olmuştur.

221 ve 220 – 835

Halîfe Mu‘tasım El-Cezirede Sâmerra şehrini te‘sîs ve makarr-ı saltanat ittihâz eylemiştir.

222 – 836

Bulğârlar yine şark hudûdunu tecâvüz eylemişlerdir. İspanyanın Nâvâra Eyâletinde bir şu'be-i hükûmet teşkîl eylemiş olan Fransa Kralı Lû'î Lö Debonerin nüfûz ve te'sîri hükümsüz birağıldı ve Nâvârâda Âznâr Hânedânı takarrur eyledi.

İngilterenin mevcûdiyet-i vâhide-i siyâsiyesi Ronumûn oluyor; İskôçya Krallığı milâddan evvel gösteriliyor, ama kat'iyet yoktur.

223 – 837

'Arabların Şark Hükûmeti ordusuna Malatyada ğalebe itmeleri, İmparâtör Te'ofil meydân-ı harbde bulunmuşdur.

224 – 838

Kurtuba Meliki 'Abdurrahmanın Sicilya ve Kôrsika ve Girid Atalarını tehdîd eylemesi. İngiltere Kralı büyük Eğberin vefâtı. 'Abbâsiye ordusu yine Rumlara ğalebe itmiştir.

Sayfa 180

225 – 839

Fransa Kralı Lû'î Lö Deboner memâlikinin bir kısmını Şârla ve bir kısmını Lûtere verdi, bu taksîm Şârlmân Hânedânına mensûb ve Almanyanın Bâvi'erâ Krallığında bulunan Lû'î Lôjermânîkın hesâbına gelmedi ve kıyâm eyledi.

226 – 840

Fransa Kralı Lû'î Lö Debonerin vefâtı; bu zât Bâvi'erâda kıyâm eylemiş olan oğlu Lû'î Lôjermânîkın te'dîbine gidiyor idi; üç birâderin istihsâl-i saltanatına kıyâmları: Şârl Loşûf, Lûter, Lû'î Lôjezmânîk ve müteveffânın (müteveffâtın) hafîdi Pepen.

227 – 841

Fôntâna Harbî; bu harbde Lûter mağlûb olmuşdur.

228 – 842

Pôlonya ya'ni Lehistan hükûmeti teşkil eyledi ve Pî'âst Hânedânı başladı. Te'ôfil vefât itdi ve yerine Üçüncü Serhôş Mişel geçti, lakin umûr-u hükûmet vâlidesi Te'ôdôrânın elinde kalıyor.

229 – 843

Verdûn 'Ahidnâmesi; müteveffa Şârlmânın oğulları mukâtelâta nihâhet virerek memâliki şu sûretle taksîm eylemişlerdir: Lûter İtalyada, Şârl Loşov ve Fransada, Lû'î Almanyada ve Pepen Âkitenâda; bu taksîm ile Âvrupada bir büyük imparatorluk yerine dört hükûmet teşekkül eylemiş oluyor.

Sayfa 181

Şârlmân hükûmetinin esbâb-ı zevâli: (1) İhtilâfât-ı dâhiliye; (2) Ahlâfının iktidârsızlığı; (3) Akvâm-ı câhilenin tehâcümü.

230 – 844

Nôrmân Kavmî Fransa ve İspaya kıt'alarına hücum itmiş ve İspaya 'Arablarıyla üç kere çarpışmıştır.

221 (231) – 845

Meşâhîr-i şuarâdan Ebû Temmâmın vefâtı. Nôrmânlar Pâris Şehrini muhâsara ve yağmâ eylemişlerdir; Nôrmânlar Danimarka ve İskandinâvyaya ahâlîsindendirler, kôrsânlık ile Âvrupa sevâhilini bîzâr eylemişler ve büyük bir ehemmiyet ve nüfûz kazanmışlar ve bizim Levendlere meşâbihdirler.

232 – 846

İspaya ve Sicilya havâlisinde icrâ-yı saltanat iden 'Arablar Roma Şehrini yağmâ itmişlerdir; Frenkler İspanya 'Arablarına Mor ve Sicilya ve diğer sevâhilde dolaşan 'Arablara Sârâzen nâmını vîriyorlar, ba'zen bu kelimeler yekdiğerine karışdırılıyor.

233 – 847

Krallık nüfûzunu ğâ'ib itdi ve derebeyli mukaddemâtı başladı. İspanya da bir çekirge âfeti başlayub ahâlî-i İslâmiyeyi Fâs tarafına hicrete mecbûr itmiştir.

Sayfa 182

234 – 848

Evliyâ'ullahdan Bâyezid-i Bestâmî hazretlerinin vefâtı.

237 – 851

Seyyâhiyûn-u 'Arabdan Vâhid ile Ebû Sa'îdin Çin seyâhati ve bunların tedkîkât-ı sinâ'iyeleri.

238 – 852

Kurtuba Meliki Muhammed Bin 'Abdurrahmânın muhârebât ve zaferi; Ğâzi-i nâmdâr 'Abdurrahmânın irtihâli; bu İkinci 'Abdurrahmanın elli beş oğlu ve kırk bir kızı kalmıştır; bu zât i'mârât cihetiyle dünyânın en büyük hükümdâridir.

241 – 855

İmâm-ı Hanbel hazretlerinin Bağdâdda irtihâlleri. İtalya kralı Lûterin vefâtı ve hükûmetin taksîmi ile İtalyanın Lû'îye, Lûterânjiyânın Lûtere ve Provânsânın Şârla kalması.

242 – 856

Nôrmânlar tekrâr Pârise hücum ile yağmâgirlik itmişler. Ve Pâris ahâlîsini perişân bir hâlde burâkmışlardır.

243 – 857

Şark kûmândânlarından Bârdâs Kraliçe Te'ôdôrâyı habs ve eazadan İnyâsı 'azil ve Piskopôsluğa Fûti'ôsu ta'yîn eyledi; Te'ôdorâ Bârdâsın hemşiresi idi, ama hubb-u câh içün Bârdâs herşey'i gözüne aldı.

Sayfa 183

244 – 858

Ağlebiye Meliki Ebû İbrâhim Ahmed Âfrikâda birkaç kal'a inşâ itmiştir.

145 – 859

Şârl Lö Şôv Bavri' erâ Kralı Lû'înin inzimâm-ı re'yiyle Fransa tâcına nâ'il oluyor.

247 – 861

Hulefâ-yı 'Abbâsiyeden Mütevekkil 'Alellahın hal'i ve i'dâmen vefâtı; sebebi i'dâm Hazreti 'Ali ile İmâm Hüseyinin kabirlerini tahrîb eylemek emrinin i'tâsından ileri gelmiştir.

248 – 862

'Abbâsiye Hükûmeti Türk kûmândânlarının yed-i iktidârına geçdi ve 'Abbâsiye saltanatını inhitâta yüz tutdu.

249 – 863

Edebâ ve şuarâdan İbn'ül-Mu'tezin vefâtı. Norveç Hükûmetinin teşekkülü.

250 – 864

İranın Âmol (Âmel, Âmül) kasabasında Hüseyniye İmâretinin te'essüsü ve mü'essesesi Eddâ'î Hasanın Taberistân ve Cürcân ve Rey Şehirlerini zabt eylemesi.

251 – 865

Mekke-i Mükerreme ve Hicirde 'Ulviye Hükûmetinin teşkîli. İslâv beylerinden Rûrik Rusyada Novğurod Beldesini zabt

Sayfa 184

ve Rûsya hükûmetini teşkîl eyledi, Rûrîk kendi birâderleri ve Bûlgâr Kralı Bôğôrîs ile Rûm imprâtôrluğunu tehdîde başladı.

252 – 866

Şuarâdan Kûfeli Bahterînin vefâtı. Danimarka ahâlîsi İngiltere memâlikini tahrîb eylemişlerdir, İngiltere Kralı Birinci Etelred bu hücumu karşı 'âciz kaldı. Âstûra Krallığına Üçüncü Büyük Âlfons geçmiştir.

253 = 867

Herâtda Safâriye Devletinin te'sîsi ve Mülûk-ü Safâriyeden Ya'kûbun muhârebâtı. Üçüncü Mişelin vefâtı ve Mâkedonyalı Vâsîlin ku'ûdu.

255 ve 254 = 868

Mısırın Fustât Beldesinde Benî Tolûn Devletinin teşekkülü ve Tolûnilerden Ebûl-Abbâs Ahmedin muhârebâtı ile ânın ihsân ve 'ulemâya muhabbeti. Benû Ebvâbda Hâşimiye Hükûmetinin te'sîsi ve mü'esses Hâşim Bin Serâkanın şöhreti. Ğarb ya'ni İtalya Kralı İkinci Lû'î İtalyanın Bârî Şehrini zabt eylemiş olan 'Arablar ile harbe tutuşdu, bu muhârebe üç sene imtidâd itdi ve Kral Vâsîl İstanbuldan İkinci Lû'îye mu'âvenet gönderdi.

Sayfa 185

256 = 869

Muhaddisinden Cenâb-ı Buhârînin vefâtı. İstanbulda Tokûzuncu Meclis-i Ruhânî, bu meclisde Roma ve İstanbul Kiliseleri ayrılmışlardır ya'ni Ortôdôksluk ve Kâtôliklik Mezhepleri zuhûr itdi.

257 = 870

Âlmanya şâirlerinden Otfirîdin şöhreti; bu zât ruhbân sınıfına mensûb idi. Bulğârlar Papanın râhiblerini tard ve Şark Mezhebini ya'ni Ortodoksluğu kabûl eylemişlerdir.

258 = 871

İngiltere Kralı büyük Âlfred; bunun nüfûz ve iktidârı ve hüküm eylediği beldelerin 'adedî pek mahdûd olûb bütün Biritânya zimâmı Danimarka kôrsânlarının ellerinde idi.

259 = 872

Herânda (Herâtâda) Beni Tâhir Hükûmetinin zevâli; Fransada Kral ve Kralzâdelerin mücâdelâtı.

261 = 874

Buhârânın Ben-û Sâ mânîye Hükûmetinin istiklâl-i tamımı.

262 = 875

Ğarb İmparâtôru İkinci Lû'înin vefâtı ve Şârl Luşovun Romada kral i'lân idilmesi.

263 = 876

Bâvi'erâ Kralı Lû'î Lûjermânîkın vefâtı ve Almanyada Bâvi'erâ

Sayfa 186

ile berâber Sâks ve Sô'âb Hükûmetlerinin hüsûlu ve fakat bu hükûmetlerin Fransa erkân-ı hânedânı tarafından idâre idilmeleri.

264 = 877

Sicilya Atasının kâmilten ‘Arabların eline düşmesi. Şârl Loşôvun vefâtı ve oğlu Lû’î Löbağın anâ halef olması. İngiltere Kralı büyük Âlfred Danimarkalıların tehâcümünden firâra mecbûr olmuş ve bir sene bir çobânın kulübesinde saklanmışdır.

265 = 878

Mülûk-u Safâriyeden ‘Amr Bin Leysin muhârebât ve muvaffakiyâtı. Büyük Âlfred meydâna çıkdı ve Danimarkalıları galebe itmişdir. Sicilya ‘Arabları Papa Sekizinci Jândan vîrgû almaya başlamışlardır.

266 = 879

Roma Kralı Filip Löbağın vefâtı ve memâlikinin Üçüncü Lû’î ve Kârlômân arasında taksîmi ve bu taksîmât ile berâber derebeylerin tevsî’-i iktidârı.

267 = 880

Kârlômânın vefâtı ve İtalya Krallığının Şişmân Şârla intikâl eylemesi ve Bâvi’erâ Krallığının Sâks hâkimiyetine ilhâk ve Fransa Kralzâdelerinin mücâdelâtı.

268 = 881

Tôlônilerin istiklâl-ı tâmmı. Kudüs-ü Şerîf Piskôposu

Sayfa 187

idâre-i İslâmiyeden şikâyâta başladı ve ehl-i salîb muhârebâtının mukaddemâtını hazırladı. ‘Abbâsiler Môra kıt’asını tahrîb idiyorlar.

269 = 882

Rûsya Prensleri Hıristiyânlığı kabûl ve Ki’ef Beldesini pâ-yi taht ittihâz itmişlerdir, Kral Rûrîkin velî’ahdlarından olan Oleğ Bey şöhet kazanmaya başlamışdır.

271 = 884

İtalya Kralı Şişmân Şârl birâder ve birâderzâdelerinin vefâtı üzerine tek başına kâlûb bu sene Şârlmân gibi bir büyük imparatorluk teşkîl eyledi.

272 = 885

Normânlar Fransayı boydan boya dolaşûb ortâlığı herc-ü merc eylemişlerdir.

273 = 886

Nôrmânlar tekrâr Pâris Şehrini muhâsara idûb bir kônt ve bir Piskôpôs tarafından Parisden ihrâc olunmaları.

274 = 887

Şişmân Şârlın hal'î ve Fransa derebeyliklerinin zuhûr ve istiklâlî ve Fransa memâlikinin beyler arasında taksîmi ve bu zevâl üzerine İslâv ve Nôrmân ve 'Arab kôrsânlığının tevsî'î.

277 = 890

Bulğâr Kralı Sime'ônun Şark Hükûmeti ile bir harb

Sayfa 188

âçûb bunun üç sene imtidâdı. Macar Kâvminin Tûna sâhillerinde cevelân eylemeleri ve Bûlğâr ile Sırbaların müttehiden Selânike takarrübleri ve Şark hükûmetini taksîme teşebbüsleri.

288 ve 287 – 900

San'â ve Sa'de Şehirlerinde Benî Tabâtabâ (Tabâtâ) Hükûmetinin husûlü ve Yahya El-Hâdinin şöhreti. Fransa ve İtalya krallarının çarpışmaları. Bu âralık Macarlar İtalyaya inûb Berânjeyi tard ve Lombârdiya Eyâletini teshîr eylemişlerdir.

289 = 601 (901)

Mülûk-ü ‘Abbâsiyeden El-Müktefibilah Şark Hükûmetinden Antalya Kasabasını âlmış ve esirâyı kurtarmış ve altmış gemi derdest eylemiştir.

280 = 893

Şârl Lûsempel Fransa Krallığına ta’yîn idildi; ârtık kral ta’yîninde râhibler dahî karışmaya başladı, zirâ derebeyler Fransa saltanatını mel‘abeye döndürmüşler idi.

281 = 894

Bu sene Bôhemya Hükûmeti te’essüs eyledi.

283 = 896

Âlmanya Kralı olan Ârnôl İtalya kıt‘asını zabt ve istilâ eyledi. Romada Papa Fôrmôzun katli ve cenâzesinin sokaklarda sürüklendirilmesi.

Sayfa 189

285 = 898

Fransa Krallığı Şârl Lö Simple kaldı. Bunun rakîbi Ôd (Öd, Evd) nâm kral idi.

286 = 899

Ârnulun vefâtı ve Âlmanya hâkimiyetine Dördüncü Lû’înin ta’yîni ve İtalya Krallığına da Berânjenin geçmesi, Berânjenin rakîbi olan Lâmber âtdan düşûb vefât eylemiştir. Ceziretü’l-‘Arabda Karmat ğavâ’ilinin zuhûru; Karmat İslâmiyete muhâlif bir fırka-i mezheb teşkîl itmişti.

290 = 902

İstanbul Patrîki Nikôlâ İmparâtôr Altıncı Le’ônu tehdîd idiyor, çünkü Patrîk İmparatorun izdivâcını takdîs itmeden imparâtôr icrâ eyledi.

292 = 904

Tôlûnîlerin zevâli. Seksân bin Rûs 'askeri iki bin gemi ile gelûb İstanbulu yağma ve muhâsara eylemişlerdir.

293 = 905

Musul vilâyetinde Benî Hemâdan Hükûmetinin te'sîsi.

293 = 906

Macarlar İtalyaya hücum itmişler ise de Venedik Döjü (Dôju) tarafından ihrâc olunmuşlardır.

Sayfa 190

295 = 907

Üç yüz sene kadar Çinde icrâ-yı saltanat iden Tâng sülâlesi hitâm bûlûb Hî'ûli (Hey'ûli) Âng Hânedânı serkâre geçmiştir. Macar Kralı Ârpâd ya'ni Âlp Âtânın vefâtı ve Macarların Âlmanlara galebe eylemeleri.

296 = 908

Tûnusda Benî Ağleb Hükûmetinin indirâsı (endirası).

297 = 909

Tâhiretde Benî Rüstem ve Sicilyada Benî Medrâr İmâretlerinin zevâli ve Tûnusun Rakkâda ve Mehdiye şehirlerinde Fâtîmiye Devletinin te'sîsi.

298 = 910

Evliyâullahdan Cüneyd-i Bağdadî ile Yemen Fâtîhi ve Yemenin ilk imâmı olan mü'ellifinden Yahya El-Hâdînin vefâtı. Âstûri Kralı Üçüncü Âlfôns vefât idûb hükûmeti oğulları arasında taksîm olunmuştur.

299 = 911

Patrik Nîkôlâ menfâdan 'avdet itdirildi; lakin ma'hûd izdivâcdan dolayı imparâtôru râhatsız itmekden hâlî kalmıyor.

300 = 912

Kurtubada 'Abdurrahman Nâsırın Emîrû'l-Mü'minn îve Halîfe lakabını ahz eylemesi. Âmül imâret-i hüsnîyesinin zevâli.

Sayfa 191

Mü'errihînden İbn-i Harvâdiyenin vefâtı. Âlmanyada Birinci Kônrad ve Endülüste Üçüncü 'Abdurrahman ve Şarkda Yedinci Kônstantin.

301 = 713 (913)

İranın Sâriye ve Âmül Beldelerinde Hüseyniye İmâretinin teşekkülü. Mü'errihînden Ebû 'Abdullahın vefâtı. Âstûri Kralı Le'ôn eyâletini de yed-i zabta geçirilmiş ve müte'âkiben Le'ôn eyâleti âyrûca bir hükûmet hâline konulmuşdur.

302 = 914

Bûlgâr Kralı Sime'ôn Edirne Şehrini zabt eyledi.

303 = 915

Macarlar Almanya ile Fransanın birçok eyâletlerini yağmâ ve tahrîb idiyorlar.

904 (304) = 916

Cürcân ve Estarabâd ve Sârye Bilâdında 'Ulviye Şu'belerinin teşkîli. Papa Onuncu Jân 'Arabları İtalyadan çıkarmak şartıyla İtalya Kralı Brânjeyi takdîs eyledi.

305 = 917

Bulğarlar İstanbulu muhâsara eylemişler ise de fethine muvaffak olamamışlardır.

306 = 918

Meşâhîr-i Etıbbâdan İbn-i Sinânın vefâtı. Âlmanya Kralı

Sayfa 192

Kônradın Macâr Harbінде katlî ve yerine Birinci Hânırının ta'yîni, bu Hânri ile Âlmanyada Sâks Hânedânı 'asâ-yı saltanatına nâ'il oluyor ve 887 târihinden berû ve perîşân ve müteferrik bir hâlde yaşayan Alman Akvâmını birleştîrûb bir imparatorluk teşkîl eyledi; demek oluyor ki Almanya evvelâ Fransa Kralları ve Fransa Prensleri ile idâre olundu. Bu seneden i'tibâberen Sâksönyâ erkân-ı hânedânıyla idâre idilecektir.

307 = 919

Fâsda İdrisiye Hükûmetinin inkırâzı. Rûm İmparâtörü Kônstântin ğavâ'il-i saltanattan çekildi ve târih ve edebiyât ile meşğûl olmağa başladı. Rûsya Kralı 'İğôr Türklerin Kanklı Hükûmetine mağlûb olûb bir mu'âhede 'akdine mecbûr olmuşdur.

309 = 921

Bağdâd Halîfesi El-Müktedir İbn-i Fazlânı Rûsyaya gönderdi ve Cenûbî Rûsyada icrâ-yı hükûmet iden Bulğarları Dîn-i İslâma da'vet eyledi.

310 = 922

İranın Zerih Beldesinde Sağâriye-i (Sığâriye-i) Sicistâniye Hükûmetinin tekevvünü. Taberi Târihinin sâhibi olan İbn-i Ceririn vefâtı.

311 = 923

Fransa Kralı Rûber katl olunûb yerine Bûrğonyalı Râ'ûl geçmişdir.

Sayfa 193

314 (312) = 924

Macarlar İtalya ve Fransa iklimlerini yağmâ ve harâbe eyledikten sonra Kral Râ'ûl tarafından mağlûb edilmişlerdir. İngilterede Âtelstân, ilk İngiltere Kralı 'unvânını alan bu zâtdır. Rûslar Kanıklılara ğâlib geldileri.

314 = 926

Almanyada hudûd kûmândânları ihdâs kılındı, bu sene Brândbûrg muhafızlığı teşkil edilmiştir: bu me'mûriyetlere Âlmanca (Mârağrâvya) denir.

315 = 927

Musulda Benî Hamedân (Hamdân) Meliki Nâsırüddevenin muhârbât ve iştihârı. Cürcânda Benû Ziyâd İmâretinin tahsîli. Bûlgâr Hâkimi Sime'ön Hırvâtlılara mağlûb olduğu içün müte'essiren vefât idûb halefî Petrô Şark Hükûmeti ile barışdı ve imparâtörün kızı ile izdivâc eyledi.

317 = 929

Kirmânda Benû İlyâs İmâreti vücûda geldi. Karâmita (Karâmta) serdârı olan Ebu Tâhir Mekkeye dâhil olûb Ka'be-i Mu'azzamayı tahrîb ve haccâcî 'umûmen katl eyledi.

318 = 930

Sâriye ve 'Âmül Hüseyniyesinin indirâsı. Karmatiler Bağdâda hücûm ile şehri tahrîb ve Halîfe Muktedirbillahı tazyîk eylemişler.

Sayfa 194

320 = 932

'Irâkdaki Âl Büveyh Melikî 'İmâdü'd-Devlenin fütûhât ve hüsn-ü idâre ve ahlâkı. San'â ve Sa'd Melikî Ahmed Nâsırın fazıl ve mahâret şi'ariyesi. Ehl-i

tarîkden Ferğâninin vefâtı. İspanyanın Le'ôn Kralı İkinci Râmîr Mâdrîd Şehrini
‘Arabların elinden ahz ve zabt eylemiştir.

322 ve 321 = 933

San‘â Melik-i Cedîdî Kâ'im Biemrillah Meysûr (Mîsûr) nâmındaki
ser‘askerini feth-i bilâd ve kalâ‘a sevk eyledi.

323 = 934

İsfahânda Âl Büveyh Hükûmetinin te'essüsü ve mü'essisî Rûkneddevle Ebû
‘Ali Hasanın muhârebâtı. Basra ve Vâsıt taraflarında Bedidiye İmâretinin te'essüsü.

324 = 935

Mısırın Fustât Beldesinde İhşidiye-i Mısıriye İmâretinin tekevvünü. Türk
ümerâsından Ebû Bekir Muhammed Bağdâd Ser‘askeri olûb bu seneden i‘tibâren
‘Abbâsiye zimâmının Türk ümerâsının ellerinde kalması.

325 = 936

Almanya Kralı Kûşcu Birinci Hânri ile Fransa Kralı Râ'ûlun vefâtları ve
Fransa Kralı Sâde Şârlın ahfâdından ve İngiltere kralzâdelerinden olan Lû'înin
Fransa tahtına da‘veti.

Sayfa 195

326 = 937

Endülüs Emîri Üçüncü ‘Abdurrahmânın sarây, bağçe, darbhâne vesâ'ire
inşâât-ı meşhûresi.

337 (327) = 938

Simânğâs Harbî; bu harbde Kurtuba Emîri Üçüncü ‘Abdurrâhman seksan bin
telefât vermekle endûhkin olmuştur.

329 = 940

Bağdâdda Türk nüfûzunun tezâyüdü.

330 = 941

Tebriz ve Erbîl Bilâdından Benû Sâlârya İmâretinin te'essüsü. Kûfî Hattını nesh ve sülûse ifrâğ iden İbn-i Muklenin vefâtı. Ruslar Rûm Hükûmetinin Trabzon ve Burûsa vilâyetlerini tahrîb idiyorlar. E'imme-i 'ulviyenin sonuncusu olan Ebû'l-Kâsım Muhammedin vefâtı, bu zât İranîlerin mehdîsidir.

331 = 942

'Irâkın Âl Büveyh Melikî Ma'zeddevlenin Ebû'l-Hüseyn Ahmedin muhârebâtı ve fütûhâtı.

333 = 944

Halebde Benû Hamedân İmâretinin teşekkülü. İmâm Mâturîdi Hazretlerinin vefâtı. Rûsya Kralı 'İğôr Türkler ile ittifâk itdi ve İstanbul İmparâtôrluğundan vîrgû almağa başladı.

Sayfa 196

334 = 945

San'âda Mansûr-billah İsmâ'îlin muhâriblik ile 'ulüvv-i şânı. 'İğôrün vefâtı ve niyâbet-i saltanat umûrînin Kraliçe Olğâya kalması. İskôçya ve İngiltere krallarının dostluğu. Asıl İngilizler hürriyet dersini İskôçya Tağlarından ta'allüm itmişlerdir.

336 = 947

Sicilya Atasında Gelîbîn (Kelîbîn) İmâretinin tahassülü. Bağdâdda Mes'ûd Kutbeddinin târih-i meşhûrî ikmâl idildi.

338 = 949

Fâsda Rûkniye İmâretinin teşekkülü ve mü'essesesi 'Aduddevle Hüsrev'in 'akl ve hamâseti. Batîhe Kasabasında Benû Şâhin İmâreti vucûda getirildi. Papalık makâmının iktidâr-ı cismânisi inhitâta başladı.

339 = 950

Üçüncü 'Abdurrahman kemâl-i 'adâletini teb'asına göstermiş olmak üzere oğullarından en deyerlisini i'dâm itirdi.

341 = 952

San'âda Melik Ma'zeddinin futûhât ve 'irfânı ve hâne-i Endülûsünin Ma'zeddin hakkındaki kasâidi.

343 = 954

Ferğânadaki Benû Sâ mân Hâkimi 'Abdumelik Bekir nâmındaki Ser'askerini Horâsân fethine gönderidi. Fransada

Sayfa 197

ümerâdan Büyük Hôğun nüfûz ve te'sîri ve saltanata Lûterin geçirilmesi.

344 – 955

Âlmanya Kralı Büyük Öttôn Macarlar üzerine büyük bir zafer kazanmıştır.

348 – 959

İstanbul İmparâtörü Kônstântin en küçük oğlu Romanôs tarafından tesmîm edildi. Kônstântin metrukât-ı kalemiyesiyle meşhur ve Romanôs su-i ahvâli ile menfûr-ı cihândır.

349 = 960

Basrada ki Bedîdîn ümerâsının tefessühü. Çinde Song Sülâlesi başladı; bu sülâle dahî üç 'asır imdâd eyledi.

350 = 961

Mekke ve Yemâmede müteşekkil Benû Asfer Mülûkünün hitâmı. Türk ümerâsından Âlp Tekînin iştihârı. Ôttôn İtalyaya indi, İtalya Kralı Brânjeyi düşürdü ve İtalya Almanyaya ilhâk olundu.

352 = 963

Şârlmânın imparatorluk tâcı Almanyaya intikâl eyledi, Birinci Ottôn zevcesi Âdelâ'id ile berâber Romaya indi.

356 (352) = 963

Evvelce pederini tesmîm eylemiş olan Romanôs bu sene

Sayfa 198

zevcesi tarafından tesmîm edilmiş ve orduca zimâm-ı saltanat Cenerâl Fûkâsa tevdi' kılınarak usûl-ü verâsete ri'âyet olunmamıştır.

353 = 964

Küfe 'ulemâsından Mütenebbî fevt; Lehistan prenslerinden birisi Nasrâniyete dâhil oldu.

365 (355) ve 354 = 965

İstanbul serdârlarından Jân Zimizes Atanada ehl-i İslâmı ve Rûs Hâkimi Sûb'âtôslâv Kazâkları mağlûb eyledi.

356 = 966

'Irâk-ı 'Arabda müteşekkil Âl Büveyh Şu'besinin son melikî olan 'İzzeddevle Bahtiyârın ku'ûdu ve bunun esîr düşmesiyle bir müddet sonra hükûmetinin zevâlî. Büyük Ôttôn Danimarka Kralı olan Herâlda ğâlb geldi ve Herâld Lehistan Dûkası Misislâs ile berâber Hristiyanlığı kabûl eyledi.

357 = 967

317 sâlında İranın Kirmân vilâyetinde teşekkül iden Benû İlyâs Hükûmetinin izmihlâli. Rûslar Bulğarlara ğalebe itmişlerdir.

358 = 968

Rûsya Kralı Peçenekler ile musâlaha eyledi. Türkler Ki'efe kadar dâhil olûb kralın vâlidesiyle hemşîrelerini âlmak üzere idiler.

Sayfa 199

459 (359) = 969

Rûm İmparâtôru Fôkâsın katlî ve Serdâr Jân Zimizesin hükümdârlığı; Fôkâs orduları doyurmak içûn ahâlî ile kilîsâları soydu ve 'umûmun nefretini kazandı, Romaya taklîden şark orduları dahî kûmândânlar ta'yînine kıyâm ve hükûmetin zevâlini tesrî' eylediler.

360 = 970

Afrikâ-yı Şimâlîde Mehdiye Beldesinde Benû Bâdis Minhâcî Hükûmetinin teşekkülü vüzerâ-yi İslâmdan Muhammed Bin Ebî 'Abdullah ve mühendisinden Ebû 'Ali Bin Haşîm fevt.

361 = 971

297 sâlında mağribde teşekkül iden Fâtîmiye Hükûmeti bu sene Mısıra mâlik oluyor. Şâir Muhammed Bin Hâni fevt. Türklerin Rûs ve Bulğarlara ile berâber İstanbulu tazyîk ve tehdîd eylemeleri ve fakat Cenerâl Bârdâs tarafından tenkîl edilmeleri.

363 = 973

Büyük Ôttônun vefâtı. Rûs Hâkimi Sevî'âtôslâv Türkler tarafından katl ve hükûmeti üç oğlu arasında taksîm idildi.

364 = 974

İran El Büveyh Şu‘besinden olan Melik ‘Azduddevle tarafından Mezôpôtâmya kıt‘asının feth ve istîlâsı. Kurtuba ordusu Âfrikâya geçti ve İdrîsiye Hâkimini derdest ile Kurtubaya esir gönderdi.

Sayfa 200

360 – 970

Bağdâd da Felekiyûndan Ebu El-Vefânın kamer hakkındaki tedkîkâtı.

366 – 976

Jan Zimizes vefât itdi ve Cenerâl Bârdâs İstanbul saltanatını elde itmek istedi, muvaffak olamayınca İrana firâr eyledi, zimâm-ı hükûmet Vâsil ve Kônstântine tevdi‘ kılındı.

368 – 978

İngiltere Danimarkalıların hüçûmundan dolayı felâketlere düçâr oluyor. Almanlar harben Parise kadar geldiler. Bağdâd ile Fâtîmiye hükûmetlerinin Suriye rekâbeti ve Türk ‘askerinin hidemâtı.

369 – 979

Fârsda müteşekkil Âl Büveyh mülûkünden Mü’eyyedüdevlenin cülûsu ve bunun etrâfındaki ehl-i İslam ile muhârebâtı. Ehl-i tarîkatden İbrâhim Bin Sânînin vefâtı.

370 – 980

Rûsya prensleri yekdiğeriyle boğuşuyorlar.

371 – 981

İtalyaya inmiş olan Almanya kralı İtalya zâdegânını hîle ile katl eyledi,

372 – 982

Endülüs orduları İspanyanın Le'on Hükûmetini perîşân idiyorlar.

Sayfa 201

373 – 983

Benû Mervân-ı Kürdiye hükkâmından Ebû Şecâ' tarafından Diyâbakır ve Fârkîn şehirlerinin fethi; bu adam çobanlıktan ve yol kesiciliğinden kursî-i imârete kadar irtikâ' itdi, ğâyet sahî ve ihsânı bol bir adam idi. İkinci Ottôn vefat itdi ve yerine Üçüncü Ottôn üç yaşında kral oldu.

374 – 984

Berîdiyyûn furû'udan olûb Betâyıhda te'essüs iden Şâhîniye Hükûmetinin zevâli; sebep-i indirâs iki biraderin mahâssîdesidir. Ehl-i tarîkatden Ebu Bekir Tarsûsîn vefâtı.

375 – 985

Endülüs orduları Fâs kıt'asını feth ve Cenerâl El-Mansûr İspanya kıt'asındaki Hıristiyan fırkalarını târûmâr eyledi.

276 – 986

Nişâbur 'ulemâsından Zeynelislâm 'Abdulkerim fevt. Fransa Kralı Lûterin vefâtı ve Beşinci Lu'i Lõ Faine ânın ku'ûdu.

387 = 987

Fransanın ikinci sülâlesi olan Karlôvenj Sülâlesi hitâm bûlûb bu sene Kâpesi'on Hânedânı serkâre geçiyor; ikinci sülâle 234 sene devam itdi ve bidâyetde asâr-ı muvaffakiyet göstermiş ise de sonra hükûmet nâ-chil zimâmdârânın eline düşmüşdür.

Sayfa 202

378 = 988

Rûsya velî'ahdlarından Birnci Vilâdimir Hristiyânlığı kabûl eyledi.

380 = 990

El-Büveyh ümerâsından Ebu'l-Feth Muhammed Benû 'Âz ve Musulda Hasîb Bin Râfi' 'Akabîn Hükûmetini teşkîl eyledi. 'Ulemâdan Ebu Hayyân fevt.

381 = 991

Bağdâd Halîfeliği yalnız Bağdâd şehrinden 'ibâret kalıyor ve Ğazne hükkâmı büyük bir devir-i te'âli keşâd idiyorlar.

383 = 993

Şehâbüddeve tarafından Türkistânda bir Türk hükûmetinin teşkîli, bu hükûmet 226 sene imtidâd itdi. Fukahâdan Ebu'l-Leys irtihâl.

385 = 995

Türkistanın Ferğâna ve Buhârâ ikliminde, te'essüs ve 181 sene imtidâd iden Benû Sâmân Hükûmetinin inkırâzı. Ve yerine Benû Me'mûn Hükûmetinin tahaddüsü; Alp Tekin Benû Me'mûn ordusunun serdârı idi.

386 = 996

Mısır Fâtimilerinden Hâkim Biemrullahın ku'ûdu; bu pâdişâh çok adam öldürmüştür, bugün birini vezîr ider ve çok sürmeyûb ânî katl eyler idi. Ehl-i tarîkatdan Ebu Bekir Tûsîn vefâtı.

Sayfa 203

389 ve 388 = 998

Sicilyada icrâ-yı hükûmet iden mülükden Ebu'l-Feth Yûsufun vefâtı ve yerine biraderi Ca'ferin geçmesi ve Ca'ferin ahâlî tarafından hal'î. Endülüs kralı meşhûr El-Mansûrun irthâli ve Endülüs saltanatının zevâle yüz tutması.

390 =999

Sultân Mahmûd Ğaznevînin devr-i ikbâl ve iclâli. Bohemya ahâlîsinin Lâtîn hurûfu ile Kâtolik Mezhebini kabûl eylemişlerdir.

391 = 1000

Bu sene dünyanın sonu zan olunarak cihânın her tarafında büyük bir telâş ve heyecân hâsıl olmuştur. Macaristanda Birinci Ati'en (Eti'en) Kralı 'unvânını âldı. Danimarka Kralı Su'enon ve İsveç Kralı Arîk ittifâk idûb Norvec Kralı olan Ôlâfi katl ve memâlikini meyânelerinde taksîm eylediler. Firdevsî Sultân Mahmûd Ğaznevînin tavsiyesi üzerine Şehnâmenin tahrîrine mübâşeret eyledi. Türk ümerâsından Pek (Pük) Hânın Mahmûd Ğaznevî ile uğraşması.

392 = 1001

Vüzerâdan Mehmed El-Mansûrun vefâtı. İngilterede yeni vîrgûler tarh olundu.

393 = 1002

Leğatyûndan Nişâbürlu Cevherî fevt. Danimarkalılar İngiltereyi tahrîb itmîşlerdir.

Sayfa 204

394 = 1003

İranın Halevân (Helevân) ve İsfahân beldelerinde Benû Kâkûvve (Kâkûveh) hükkâmının husûlü; bu hükûmet 43 sene ma'mur oldu.

400 = 1009

Evliya'ullahdan Ebu'l-Fasıl Serahsînin vefâtı.

401 = 1010

Endülüs 'Arablarının İspanya mülûk-u nasrâniyesine karşı olan zaferleri.

403 = 1012

Sâğun bilâdında Türkistan pâdişâhı Doğanın muhârebâtı ile bunun 'akl ve insâfı ve erbâb-ı 'ilme karşı olan meyil ve rağbeti. Hille Kasabasında Benû Mezîd İmâretinin tehadüsü. Fatimiye Hulefâsından Hâkim Kudüs-ü Şerîfde bütün Hıristiyanların tard ve ihrâcı.

404 = 1013

Lehistan Dükası Boleslâs Saks ve Pômerânyâ eyâletlerini zabt eyledi. Danimarka Kralı Sô'enûn Londraya dâhil oldu ve İngiltere Kralı İkinci Etlered Fransanın Nôrmândiyâ Eyâletine kaçdı.

406 = 1015

Almanya Kralı İkinci Hânri Romada tac giyindi. Sâvâ Hânedânı husûle geldi, Sâvâ elyevm Cenûbî Fransada bir sancâkdir. Rûm İmparâtörü Vâsîl on beş bin Bulgâr

Sayfa 205

mahbûsunun gözlerini oydu. Sô'enôn İngiltere Kralı 'unvânını âldı.

406 = 1015

Tunusda Benû Bâdis melikî Ebû Temîm Mu'azın muhârebât ve şiire olan rağbeti. Kurtubada 'İbâdiye Şu'besinin tekevvünü. Sô'enônun oğlu Kânût İngiltere ve Danimarka tâclarını başına koydu, Kânût Büyük lakabını hâ'izdir. Rûsyda büyük 'Azîz Vlâdimirin vefâtı; bu zâtın birçok i'mârâtı vardır.

408 = 1016

Kurtuba ile Mâlâğâ beldelerinde Benû Hamûd şû'be-i 'ulvîyesinin zuhûru.

410 = 1019

Betâyih Havâlîsinde Şâhîniye İmâretinin indirâsı. Rûm İmparâtôru İkinci Vâsil Bulğar Hükûmetine nihâyet vîrdi ve Bulğaristanda Türk Kabâ'ilini yerleşdirdi.

416 (411) = 1020

Sultân-ı şuarâ Firdevsi-i Tûsinin vefâtı.

412 = 1021

Yemende Behâmiye İmâretinin te'sîsi. İmparâtôr İkinci Hânî İtalyaya gelen şark ordusuna galebe itdi.

414 = 1023

Halebde Benû Merdâs Kelâbiye Emîrliğinin te'sîsi. Şimdiki 'ilm-i mûsikî alfebâsının tanzîmi; mü'esesi Ârez ve Rahibi

Sayfa 206

Mösyö Key (Ki, Keyi) dir; Papa Sekizinci Benû 'ânun dahî bu bâbda hidmeti sebk itmiştir.

415 = 1024

İkinci Hânînin vefâtı ve Almanyada Sâkson sülâlesinin inkıtâ'î ve Frankönyâ Hânedânının zuhûru.

416 = 1025

Roma İmparâtôru İkinci Vâsîlin vefâtı, bu krallık elli sene icrâ-yı hükûmet ile akvâm-ı vahşiye ve Bulğarlara galebe itmesi ve ba'zı ihtilâlât-ı dâhiliyeye nihâyet vermesi.

418 = 1027

Almanya İmparâtôru İkinci Kônradın Romada icrâ-yı resim tutucu. İtalyada Kâpo ve Nâpoli Dûkalarının muhârebâtı.

419 = 1028

Taberistânda Bâvendeye idâresinin zevâli. İspayanın Nâvârâ Kralı Büyük Üçüncü Şâns Kasîtelyâ (Kâstilyâ) Eyâletini Nâvârâya ilhâk eyledi. Şark tâcı Sekizinci Kônstântdan Ârjire intikâl eyledi, bunun zevcesi Zû'e bir haylî müddet fuhşiyât ve mezâlim ile imrâr-ı evkât itmiştir.

420 = 1029

Erdebîl ve Tebrîz Benû Sâlâryasının hitâmı.

422 ve 421 = 1030

Ğaznevîlerden Sultân Mahmûdun vefâtı ve Sultân Mes'ûdun muhârebâtı. Kurtuba Emevîlerinin infisâhı ve Endülüs furû'unun tahassülü.

Sayfa 207

423 = 1031

Türkistânda pâdişâh Dôğânın vefâtı. Fransa Kralı İkinci Roberin vefâtı ve Birinci Hânânın ku'ûdu. Şark İmparâtôru Ârjir Suriye 'Arablarına ğalebe itdi. Bağdâdda Halîfe Kâ'imbillahın 'ulûm ve fûnûna olan muhabbeti; bu seneden i'tibâren mülûk-u İslâmiye tevâ'ifinin teksire başlaması.

425 = 1033

Bâb'ul-ebvâb Hâşimîyesinin meliki olan Mansûr Rûslar ile Rûs mütteliklerini perîşân itmiş ve kendisi dahî vefât eylemiştir. Endülüsde İşlebiye Şu'besinin tekevvünü. Şark İmparâtôriçesi Zû'e zâlim Arjiri katl ve Mişel nâmında birisiyle izdivâc idûb ânı impratôrluğa ta'yîn itirmiştir.

426 = 1034

Riyâziyyûndan İbni Semihin vefâtı. Fukahâdan Sa'libinin vefâtı. İspanyada Nâvârâ Kralı Üçüncü Şânsın vefâtı ve oğulları tarafından Nâvârâ ve Kâstilyâ ve Ârâğôn ve Sûbrârvâ hükûmetlerinin husûlû; bu hükûmetler kâh birleşiyor ve kâh tefrîk olunurlar.

427 = 1035

Türk umerâsından Tuğrul ve Davud Beylerin Mes'ûd Ğaznevîye muhâlefet eylemeleri. Fâtîmiye Melikî Mustansır Billah pederinin vezîri Ebû'l-Kâsım 'Ali ile müşterek olan zôrbâları te'dîb eylemiştir. Fransanın Nôrmândiyâ Dûkası Şeytân Roberin vefâtı ve Piç Ğuyumun ku'ûdu.

Sayfa 208

427 = 1036

Bağdadlı Kadûrinin vefâtı. Büyük Kânûtun vefâtı oğullarından İkinci Kânûtun Danimarka ve Hârâldin İsveç ve üçüncü oğlunun dahî Norveç tahtlarına nâ'il olmaları.

429 = 1037

Tuğrul Bey Bağdâd Halîfesini Ğaznevîlerin tehâcümünden kurtarmak içün yola çıkdı ve bu sefer Türk kavminin i'tilâ-yı şânına vesile oldu.

430 = 1038

İsfahânda Âl-Büveyh Hükûmetinin hitâmı. Nücûmiyyûndan Ebu'l-Reyhânın vefâtı. Almanya İmparâtôru İtalyaya indi ve ordusu vebâya tutuldu ve 930 târihinde teşekkül itmiş olan Ârel Hükûmetini ziyâret eyledi.

431 = 1038

Sultân Mahmûd Ğaznevînin nedîmi olan Sultân-ı şuarâ 'Unsurînin vefâtı.

422 (432) = 1040

Ğazneviyândan Şehâbeddevlenin fütûhâtı. Nîşâbûr ve İsfahân Selçûkîlerinin te'sîs-i hükûmet eylemeri ve mü'esses Rûkneddevle Tuğrul Beyin muzafferiyâtı.

433 = 1041

Kirmân Selçûkîlerinin bidâyeti; Mü'essesesi Karût Bin Çağrıdır, bu hükûmet yüz elli sene imtidâd itdi

Sayfa 209

ve siyâsiyât âleminde bir büyük şeref kazandı; bütün Selçûk Hükûmetleri Türk ırkına mensûbdurlar.

434 = 1042

Endülüsün Tüleytula Şu'besinin tehdûsü. İmprâtôriçe Zû'e Mişelden usândı ve ânı terk ile ma'sûku Kônstântin ile izdivâc ve bunu dahî nâ'il-i serîr ve tâc eyledi.

435 = 1043

Fransada hastahâneler te'sîs idildi. Rûs gemileri İstanbul kapûlarına kadar geldi.

436 = 1044

İspanya 'Arabları Le'on ve Kâstilyâ kralı olan Birinci Ferdinâna mağlûb oluyorlar. İngiltere Kralı Birinci Edû'âr nevâhî nizâmâtını tertîb eyledi.

437 = 1045

İsfahânda Kâkûya İmâreti tekevvün eyledi.

440 = 1048

Dînever şehrinde Benû Hüsniye İmâretinin zevâli. Kâstilyâ ve Le'ôn kralı Birinci Ferdinân İspanya 'Arabları üzerine bir büyük zafer kazandı.

444 = 1052

Sicilyada Kelbiye Beyliğinin hâtimesi. Ğaznevîyândan Seyfûddeve Ferahzâdın diyânet ve zafer ve hilmi. Buhârî şerhi İbni Battâln vefâtı.

Sayfa 210

445 = 1053

Nôrmânlar Papa Tokuzuncu Le'ônun ordusunu mağlûb ve Papayı esîr eylemişlerdir.

446 = 1054

Şark İmparâtôru Vezû'enin sevgilisi olan Kônstântin Zû'enin hemşiresi Te'ôdôrâ tarafından saltanatından iskât idildi ve bunun ile şarkda Makedonya Hânedânı hitâm buldu, Kônstântin 'âkil ve hüsn-ü idâreye kadir bir prens idi. İngiltere Kralı İkinci Edû'âr ve İskôçyâ Kralı Mâlkôlmun ittifâkı ve ğâsb-ı saltanat mâkbetin katlî.

447 = 1055

Rûsyâda Büyük Dûka Yârûslâfın vefâtı, bunun Rûs hakâyıkı nâmıyla bir nizâmnâmesi vardır.

448 = 1056

Fârs vilâyetinde Şivânkâre Hânlığı ve Merâkeş şehrinde Murâbitûn Mülessimûn Hükûmeti vucûda getirildi. 'Ulemâdan Ebu'l-Ferecin vefâtı.

449 = 1057

Kurtuba ve Mâlâğâdaki Benû Hemûd Emîrliği inkrâz itmişdir. Ebu'l-'Alâ'in vefâtı.

450 = 1058

Irak ile Farsda Rükniye İmâretinin hitâmı. Ğaznevîlerden Zahireddevle İbrâhimin muhârebâtı ile zühd ve ihsân ve fazlı.

Sayfa 211

Muhyiddin Ğazalînin vefâtı. İsveç ülkâsında İstânkîl (İstângil) Hânedânı serkâre geçmiştir.

451=1059

Selçûkiye vüzerâsından Yınal Beyin vefâtı. Şark İmparatoru İzâk Kômnen bir manâstıra çekildi; bu âdem Anâtôlû ordusu tarafından intihâb olunûb hüsn-ü idâre sahibi idi.

552(452) = 1060

Fransa Kralı Birinci Hanrînin vefâtı ve Birinci Filîpin ku'ûdu. Bağdadda Tuğrul Beyin nüfûzu ve te'sîr-i askerisi.

453 = 1061

Mekke'de Benû Musa-yı Hüsniye Emîrliğinin indirâsı. Tatar sülâlesine mensûb Pôlovskinin zuhûru.

454 = 1062

Amâlî sâhibi muhadisinden Ebu 'Abdûlmelik vefâtı.

456 ve 455 = 1063

Yemende Salîhiye İmâretinin teşekkülü. İranın Rey şehrinde icrâ-yı saltanat iden Âl Selçûk Pâdişâhı Âlp Arslanın Bizans ve Rus hükûmetlerine karşı olan zaferi ve müşârûlileyhin 'adl ve merhamet ve sadakâti. 456 da Konya Selçûkiyesinin husûlü ve Emîr Süleymanın fütûhâtı.

457 = 1063

Âvrupadan yedi bin şövalye ya'ni sipahinin Kudüs

Sayfa 212

Şerîfe 'azîmeti ve ehl-i salîb muhârebâtının yavaş yavaş uyanması.

458 = 1066

İngilterede Fransa nüfûzunun te'sîrâtı ve İngilterede derebeylik teşkîlâtı,

460 = 1067

Mekke-i Mükerrremede Sâdât-ı Hâşimiyeden Benû Felitenin te'essüsü. Fuhûl-
1 şuarâdan İbni Şerefînin vefâtı.

461 = 1068

Şark Hükûmeti Selçûkiler ile muharbâta girişdi, Selçûkiye Hâkimi Âlp Arslan
Şark İmparatoru olan Diyôjeni habs eyledi.

463 = 1070

Edebâ ve vezâdan (vüzerâdan) İbni Zeydûnun vefâtı.

464 = 1071

Âlp Arslanın vefâtıyla yerine oğlu Melikşâhın Selçûkiye tahtına geçmesi.
Mardinde Benî Ârtuk ve Erzincanda Mengüciye ve Sivasda E'âliye hükûmetleri
te'essüs idûb Bahâdır Ârtukun şan ve şöhrati.

465 = 1072

İsfahân Âl Selçûkiyesi hükümdârı Celâleddinle Melikşâhın Türkistan ve Çin
ve Suriye taraflarına ordular sevkiyle istihsâl-i sîr ve te'esîs-i hayrât ve müberrât
husûsundaki himmeti. Halîfe Kâ'im Billah Âlp Arslanın

Sayfa 213

oğlu ve halefi olan Melikşâha Emîr'el-Mü'minîn 'unvânını virdi.

466 = 1073

İranın Tasnân havâlîsinde Bâvendiya fûrû'unun teşekkülü.

467 = 1074

Riyâziyyûndan 'Ömer El-Hayyâmın vefâtı.

467 = 1075

İranda Benû Şeddâd Hânlığının hitâmı. Almanya ve ta'bîr-i diğerkle Ğarb İmparatoru Dördüncü Hânri Sâksôn kavmi üzerine bir büyük zafer kazandı.

469 = 1076

Endülüs mü'errihlerinden Hayyânın vefâtı. Melikşâhın ordusu Şam ve Kudüs havâlîsini zabt eyledi; Melikşah Kirmanda icrâ-yı hükûmet eylediği hâlde Mısırın fethini bile gözüne kesdirmişdir.

470 = 1077

Cürcânda Benû Ziyâd idâresinin inkırâzı ve Dımaşk ve Haleb Selçûkiyelerinin zuhûru. Ğarb İmparatoru Dördüncü Hânri Papa tarafından Âforoz idildi ve üç gün âyakda bekletdirildi ve bu cezadan sonra 'afv idildi. Lehistan Dükası İkinci Boleslâs Almanya tâb'iyetden ayrıldı ve Kral 'unvânını aldı.

472 = 1079

Halebde Benû Merdâs Kelâbiye Emîrliğinin sonu. Celâlî

Sayfa 214

Takvîmi tanzîm idildi; bu takvîm Bağdâdda Nizamülmülk ve Celâleddin lakabını hâ'iz olan Melikşah tarafından vücûda getirildi.

473 = 1080

Kimyâgerlerden Beşîrin vefâtı. Londra vilâyetinin kâdâstrâsı tanzîm kılındı ve bu husûsda Fâtih Ğuyûmun pek büyük hidmeti sebk eyledi. Almanya ve İtalya münâza'âtı.

474 = 1081

İtalya derebeyleri Şark Hükûmeti ile uğraşıyorlar ve Şarkdan Korfu Atasıyla Avlônia (Olonyâ) ve sâ'ir ba'zı mevâfı'ını zabt idiyorlar; bu muhârebâtda Drâc Kasabası metânet göstermiştir; İstanbulun ahvâl-i dâhiliyesi perîşân idi.

487 (477) = 1084

Endülüste Tüleytula mülûkünün inkırâzı. Konya Sultânı Süleyman Şark hükûmetinden Antakya kasabasını ahz ve istîlâ eyledi.

478 = 1085

Diyarbakirde Benû Mervâs-ı (Mervân-ı) Kürdiye İmâretinin zevâli. Konya Sultânı Süleymanın vefâtı ve Konya hükûmetinin yedi sene müstakil mutasarrıflar tarafından idâre idilmesi.

479 = 1086

İranın Rezîh Safâriyasından Tâcüddîn Ebu'l- Fazl Nasırın muhârebât ve istikâmet ve perhizkârlığı. Danimarka Kralı Dördüncü

Sayfa 215

Kânûtun katlî, bu zât her sene Papalara bir vîrgû göndermek istedi, ahâlî bu vîrgûyû kabûl itmedi, 'isyân çıkardılar ve hâdisе arasında kralın cenâzesi göründü.

480 = 1087

Macaristan kralı Birinci Lâdîslâs memâlikini tevsî' eyledi.

483 = 1090

İranda Âlamût Kal'asında İsmâ'îliye fırka-i mezhebiyesinin te'essüsü; bu fırka Hasan Bin Sabbâh tarafından teşkîl idildi ve bütün Âsya hükûmetlerini bizâr eyledi. İspanyadaki İslâm ve Hıristiyân hükûmetlerinin Emîr Yusuf tarafından tazyîk ve kısmen feth idilmeleri.

484 = 1091

Âfrikâda Mürâbîtîn Hükûmetinin Hâkimi Emîr Yusufun İspanya İslâmlarını yi-huzûr (bi-huzûr) itmesi ve büyük zaferlere nâ'iliyeti.

475 = 1092

Melikşâhın veziri meşhûr Nizâmülmülkün vefâtı. İspanya Müslümânları Afrika ordularına karşı gelmek için Hıristiyan hükûmetleriyle ittifâk itdiler ve fakat Ebû Yusufun mahâret-i harbîyesine mağlûb oldular. Ebû Süleymanın oğlu Kılıc Ârslan ümerâyı tenkîl ile müstakilen idâre-i saltanata başladı.

486 = 1093

İranın Kirmân Hükûmet-i Selçûkiyesinin hâkimi iken

Sayfa 216

İrak ve Anadolu ve Suriye kıt'alarını zabt iden Melikşâhın vefâtı ve memâlikinin üç oğlu arasında taksîmi.

487 = 1094

Vüzerâ-yı İslâmdan Bedreddinin irtihâli. Fransa râhiblerinden meşhûr Piyer Lermînin Kudüse 'azîmeti ve ehl-i salîb muhârebâtının üçüncü def'a olarak uyanmaya başlaması.

489 ve 488 = 1095

Macar kralı Birinci Lâdislôsun vefâtı. Fransanın Klarmun Şehrinde bir Meclis-i 'Umûmîye-i Rûhânî keşâdı: Papa İkinci Ūrbân ve Piyer Lermît tarafından nutuklar irâd olunarak Birinci Ehl-i Salîb-i Harbî içün beyânnâmeler neşr idilmiştir.

490 = 1096

Türkistan-ı Ğarbîde Havârizm Devletinin teşekkülü. Ehl-i Salîb mücâhidlerinden Ğôdfrû'â ve Büyük Hûğ Kudüs-ü Şerîfe 'azîmetle Birinci Ehl-i Salîb Harbîne başlamışlardır.

491 = 1097

Âvrupanın Ehl-i Salîb orduları İstanbula geldi. İmparator 'Aleksî bu orduları âlkışladı, İznîk Şehri Salîbiyyûnun eline düşdü, Konya Sultânı Kılıc Ârslan bu ordulara karşı göğüs gerdi.

492 = 1098

Antakya Şehri Salîbiyyûn tarafından zabt idildi. Ve Normandiyalı Bohemon Antakyada bir Fransız hükûmeti teşkîl

Sayfa 217

itdi ve bu hükûmet yüz yetmiş sene devam itdi. İslâmlar Antakya civârından büyük bir hezîmete uğramışlardır.

493 = 1099

Etibbâdan Yahya Bin 'İsa ile coğrafiyundan Mehmed El-İdrîsin vefâtları. Kudüs-ü Şerîf Salîbiyyûnun ellerine düşdü. Ğôdfrû'â Âskâlon Mevki'inde Mısırın iki yüz bin 'askerini perîşân ve kendi nâmına Kudüs Krallığını ilân eyledi.

494 = 1100

İngiltere Kralı İkinci Ğuyûmun vefâtı ve Birinci Hânrinin ku'ûdu. Birinci Bodo'en Ğodfrû'âya halef oluyor.

495 = 1101

Musulda Benû Müseyyeb 'Ukaybî (Akıbî) İmâreti husûle geldi. Etıbbâ-yı 'Arabdan Sa'îd Bin Hibetullahın vefâtı. İngilterede Birinci Hânri ile Rûber arasında verâset muhârebesi; Rûber Nôrmândiyâ Dükası Birinci Hânri'nin biraderi.

496 = 1102

Fransa kônteslerinden Mâtıld bütün emlâkını Roma Kilisâsına bağışladı. Macaristan kralı Kolomân Hırvat kıt'sını zabt eyledi.

407 (497) = 1103

Şamda Atâbey Şu'besinin tahaddüsü. Danimarka kralı Üçüncü Erîk Salıbiyyûn ile Kudüse giderken Kıbrısta vefât itdi.

Sayfa 218

498 = 1104

Kudüs kralı Birinci Bôdô'ene 'Akkâ Sancâğını dahî feth ve istîlâ eyledi.

499 = 1105

Almanya Beylerinden Hânri pederine 'isyân ile imparatorun ordusunu târûmâr eyledi; Hânri Papa İkinci Pâskâl ile ittifâk itmişdi.

500 = 1106

Mârdinde Melik İlğâzinin tevsi'-i memâlik mesâ'isi. Afgânistânın Ğazne Şehrinde Ğaznevîler Devletinin hudûsu. Etıbbâdan Ebu El-Hatîb Bin Ebî Tâlibin vefâtı.

501 = 1107

Bâdîsiye Hâkimi Yahyanın fütûhât ve sehâ' ve ma'iyetperverliği. Norveç Kralı Sîfôrd Salıbiyyûna iştirâk itmek üzere tedârikât-ı seferiyede bulunuyor.

502 = 1108

Edebâdan Hatîb Tebrizinin vefâtı. Fransa Kralı vefat ve Altıncı Şişman Lû'î cülûs eyledi. Sîförd İspanya 'Arablarına ğalebe itdi. Fransada müteşekkil Âlîjô'â ehl-i tarîkatı tarafından Ehl-i Salîb Harbî hazırlatdırıldı; bu tarîkat mensûbînî Katôlik Mezhebi 'aleyinde idiler ve çok hâdisâta sebebiyet verdiler.

503 = 1109

Salîbiyyûn tarafından Trablusğarbda bir hükûmet te'sîs

Sayfa 219

idildi. Kral Bodo'en Sîfordun mu'âvenetiyle Beyrût ve Saydâ Şehirlerini dahî zabt eyledi.

504 = 1110

İstanbulda Boğomiyet nâmıyla bir mezheb zuhûr itdi ve bunun mü'essesesi ihrâk idildi; bu yeni mezheb bir nev' zındîkalık idi.

505 = 1111

Âlmanya İmparatoru Beşinci Lû'î Sâvâ Kôntu olan İkinci Âmedeye İmprâtôrluğuna mensûb kônt 'unvânını virdi. Salîbiyyûn ile Selçûkîlerin Antakya civârındaki müsâdemeleri.

506 = 1112

Papa İkinci Pâskâl ile Almanya imparatorunun muhârebeleri; her birisi istihsâl-i iktidâra çalışıyor idi.

507 = 1113

Ortalığı fesâda vermelerinden dolayı Rûsya dükası Yahûdileri Rûsya toprağından çıkardı.

508 = 1114

Beşinci Hânri on yaşında olan Mâtild ile izdivâc itmiştir; Mâtild İsköçyâ Kralı Üçüncü Mâlkôlmun kızıdır ve e'zâtdan sayılıyor.

510 = 1116

Konya Pâdişâhı Rükneddîn Mes'ûdun hüsn-ü idâresiyle

Sayfa 220

hayrât ve müberrâtı. Fransada Sû'âson Belediyesi keşâd idildi.

511 = 1117

Konya Hükûmetinde sultân ile velî'ahd arasında hal' ve culüs münâza'aları zuhûr itdi ve velî 'ahd maksadına muvaffak oldu.

512 = 1118

Birinci Bodo'enin vefâtı ve Urfa kontunun Kudüs Krallığına ta'yîni. Şövâlve sınıflarının tekessürü.

513 = 1119

Fransa derebeyliklerinin muhârebâtı, İtalyada Ceneviz ve Pizâ Cumhuriyetlerinin mücâdelât ve rekâbeti Papa ile Ğarb İmprâtôrunun rekâbet-i nüfûziyeleri.

514 = 1120

Şark İmparatoru Jân Kômnen Peçenek ve Selçûkîler ve Sırplar ile muhârebeler itmiştir. Fâsda Mûvahhidîn Hükûmetinin te'essüsü. E'âtam-ı e'immeden Nişâbürlü 'Abdurrahmanın vefâtı. İngiltere Kralı Birinci Hânri'nin oğlu Ğuyûm denizde boğuldu.

515 = 1121

Fasda ve Tûnus ‘Arablarının rekâbet muhârebâtına girişmeleri. Mısırdaki Fâtîmiye vüzerâsından Efzalin (Efdalin) katli; bu vezîr yirmi sene zimâm-ı umûru eline âldı ve makâm-ı saltanatı gölgede bıraktığı içün bu felakete uğradı, ama bu hâdise esnâsında Fâtîmiye hâkimi dahî i‘dâm olundu.

Sayfa 221

516 = 1122

Vorms İttifâknâmesi; Almanya cihânbanî Beşinci Hânri ve Papa İkinci Kâlikset birkaç seneden berû Almanya ve Papalık arasında devam iden (Anostitor) ya‘ni imtiyâzât muhârebâtına nihâyet verildi; Papa İmparatorluğunun ve imparator Papalığın nüfûzunu kırmak istiyor idi. Bu ‘ahid ile iki makâmın selâhiyeti ta‘dil edildi.

517 = 1123

Edebâ ve şuarâdan İbni Hayâtın vefâtı. Romada Laterân Sarâyında bir Meclis-i ‘Umûmî-i Rûhanî ‘akd edilmiştir. İkinci Bôdô’enin talebi üzerine Venedik Cumhuriyeti Suriye Sevâhiline bir donanma gönderdi.

518 = 1124

Şuarâ ve hükemâ ve sûfiyûn İrandan ‘Ömer El-Hayyâmın vefâtı. Bütün şark ticâreti Venediklûlerin eline düştü.

519 = 1125

Beşinci Hânri’nin vefâtı ve Frânkonya Hânedânının hitâmı; bu Frankonî Hânedânı 101 sene hüküm sürdü ve beş kişi Almanya saltanatını idâre eyledi.

520 = 1126

İspanyanın Ârağon kralı İspanyada müteşekkül Muvahhidîn Hükûmeti ile muhârebeler itdi ve Âlfons bu muhârebâtta (muhârib) lakbını kazandı.

Sayfa 222

521 = 1127

Atâbeyler Devrinin keşâd ve tevsî'î; bu devir İslamiyet içün bir devr-i zevâldir, ma'mâfih Atabeyânın hüsn-i hidmeti görülmüşdür, Atabeylerin şu'ubâtı yirmiye bâliğ oluyor.

523 ve 522 = 1128

Papa Şark Hükûmetine 'âid olan Nâpoli Vilâyetini Sicilya Kralı İkinci Rôjaya verdi ve Nâpoli ile Sicilyanın ictimâ' ve tevhîdinden iki Sicilya hükûmeti hâsıl oldu; bu iki eyâlet ba'zı ayrılûr ba'zen birleşdiriliyor.

524 = 1129

İngiltere kralının kızı Mâtild Fransanın Ânjû Kontu olan 'Udfu'â (Ğodfrû'â) Plantâjine ile izdivâc idiyor.

526 = 1131

Kudüs Krallığı Fransanın Ânjû Hânedânına intikâl eyledi. Bu hükûmet Kıbrıs Hükûmeti ile münâsebât-ı siyâsiyede bulunacaktır.

527 = 1132

Ceneviz ve Pizza Cumhuriyetlerinin rekâbet ve muhârebâtı; Kurun-ı vusta (Kurun-ı vasatî) Devrinde İtalyanın her eyâleti bir cumhuriyet hâlinde idi; bunlar yekdiğeriyle boğuşuyorlar ve Almanyanın müdâhâlâtından bir dürlü kurtulmuyorlar; Papaların müdâhalâtı da zikre şâyândır.

528 = 1133

Almanya İmprâtôru bütün İtalya ile berâber Papânın umûrine

Sayfa 223

dahî müdâhale itdi ve istediği gibi tanzîm-i umûra muvafık oldu.

229 = 1134

Nâvârâ ve Ârâğon Kralı Birinci Âlfônson vefâtı; bu adam İspanya ‘Arabları ile pek çok uğraşdı ve zevcesinin bir mirâsını yedi sene ta’kîb eyledi.

530 = 1135

Birinci Hânri vefat itmekle İngiltere lekâmı (likâmı, lükâmı) Blû‘â ve Bolonya Kôntû olan Etî‘en tarafından ğazab ve Hânri’nin kızı Mâtild hakk-ı saltanatdan mahrûm idildi. Yedinci Reymôn İspanya İmparatoru ‘unvânını ahz ve Le’ôn ve Kâstilyâ ve Nâvârâ ve Ârâğon hükûmetlerini tevhið eyledi.

532 = 1137

Haleb Atâbeyi olan Zengî Trablus Şâmı ve Rûm İmprâtôru Antakya Beldesini zabt eyledi. Danimarkada büyük bir devr-i fetret başlıyor ve bu felâket yedi sene devâm idiyor, fetret velî‘ahdların mücâdelâtından ‘ibâretidir.

533 = 1138

Ba‘laben Hükûmet-i Eyûbiyesinin teşekkülü. Lehistan ile Rusya Dukalarının kanlı muhârebâtı ve Boleslâsın vefâtı; bu âdam Lehistanı muhâfaza itmek içün kırk altı def‘a muhârebe itmişdir; vefâtında hükûmeti dört oğlu arasında taksîm idildi.

Sayfa 224

534 = 1139

Romada iki Papanın rekâbeti ve Papaların Sicilya umûruna müdâhaleleri ve Papalığın yüzünden da‘imâ envâ‘i ihtilâfâtın zuhûru.

536 (535) = 1140

İranın Yezd ve Sercem beldelerinde Kâkûya Atabeylerinin tekevvünü. Sultân Mes‘ûdun tevkiirine mazhar olan Seyyid Hasan Ğaznevînin irtihâli.

536 = 1141

Mâtîld İngiltere tahtına geçdi ve fakat müta‘âkiben Eti’ene tevdî’-i hükûmete mecbûr oldu.

537 = 1142

Almanya umûr-u dâhiliyesinin perîşânlığı. Fransa hükûmeti Papalık makâmı ile bozuşdu.

538 = 1143

Meşâhîr-i mü’ellefînden Zemahşerî hazretlerinin vefâtı. İspanyada Muvahhidîn hükkâmının zulm ve istibdâdı ve ahâlînin vîrgûler ile ezilmesi. İtalyanın birkaç eyâletinde müteşekkil cumhuriyetlerin yekdiğerine hücûm itmeleri.

539 = 1144

Eski Roma Hükûmetinin kavânîn ve nizâmâtı İngiltere de tedrîs olunmaya başladı. Urfada İslâm ve Hristiyan arasında kanlı muhârebeler.

540 = 1145

Erbil Atabeylerinin icrâ-yı hükûmete başlamaları.

Sayfa 225

Atabey Zengînin ba‘zı tevâşî tarafından katli. Âfrika ve İspanya ‘Arablarının muhârebe ve tecâvüzleri.

541 = 1146

Şâm Hükûmet Atâbeyisinin teşkîli ve mü’esses Nureddin Mahmûdun muhârebâtıyla ‘adl ve zühdü. Musul Atabeylerinden Emîr Seyfeddinin ‘uluv-i şânı. Sen Bernâr yeni bir Ehl-i Salîb Harbî için mevâ‘ız ve teşvîkâtda bulundu. Mağrib ‘Arablarının otuz bin kişi ile İspanyaya hücûm eylemeleri. İki Sicilya kralı İkinci Rôje Şark İmparatorluğundan Yunanistan kıt‘asını zabt ve istîlâ eyledi. Kamış şekeri ile ipek kumâşî i‘mâl etmek usûlünün Sicilya Atasına idhâli.

542 = 1147

Merâkeşde Murâbâtîn Hükûmetinin zevâli ve Şîrâzda Atabey-i Senkariyenin husûlü. Hattatîn ve şuarâdan Ebu'l-Fazlın vefâtı. Almanya imparatoru Kônradın oğlu İtalya Krallığına ta'yîn idildi. Fransa kralı Yedinci Lû'înin zevcesi Ele'ônôrâ ile Kudüs muhârebâtına 'azîmeti ve Almanya kralı Kônradın Fransa arasına iltihâkı ve iki hükümdârın Macaristan tarîkiyle İstanbula gelmeleri.

593 (543) = 1148

Âfrikanın Mehdiye Beldesinde müteşekkil Benû Bâdîs İmâretinin hitâmı. Kudüsde Kônradın mağlûbiyeti ve Yedinci Lû'înin zaferi ve Şâm önünde Ehl-i Salib ordularının hezîmeti.

Sayfa 226

544 = 1149

Rum İmparatoru Manû'el Kômnen Korfu Atasını Sicilya istîlâsından kuratardı velâkin Sicilya kralı İkinci Roje İstanbul mülhikâtına kadar gelûb ba'zı bilâdı ihrâk eyledi.

545 = 1150

Afğanistanda Bâmyân ve Humusda Eyûbiye ve İranda Lûristan Hükûmetlerinin zuhûru. Şark Rumları Macarlar ile bir harbe girişûb bu harb on sekiz sene imtidâd itmişdir. Venedik korsânlarının ta'arruzâtı.

546 = 1151

Fahrü'ş-Şuarâ Buharalı Sabirin irtihâli. Fransa ricâlinden Râhib Sujerin vefâtı; bunun çok umûra müdâhalât ve hüsn-ü hidmât ve saltanata sadâkati görülmüşdür.

547 = 1152

Afrikanın Hamâd Kal'asında Sanhâciya İmâretinin indirâs ve Hûzistân Atabeylerinin teşekkülü; Hamâd veyahud Bûcâyâ Hükûmeti 386 da teşekkül itmişdi. Sultân Sancarın ihsânına nâ'il olan efsah'üş-şuarâ Enverînin irtihâli. Almanya İmparatoru Üçüncü Kônradın vefâtı ve Frederik Bârbârôsın cülûsu.

549 = 1154

Dımaşk Atâbeylerinin inkırâzı. Frederik Bârbârôsın Birinci İtalya Seferi. İngiltere Kralı Atı'en ile iki

Sayfa 227

Sicilya Kralı İkinci Rôjenin vefâtı ve İngilterede İkinci Hânının ku'ûdu ve Plântâjene Hânedânının serkâre geçmesi; bu sülale 'an-ı asıl Fransalı olûb 331 sene İngiltere tâcını taşıyacaktır.

550 = 1155

Mefahir-i 'Osmâniyân Süleyman Şah hazretleriyle Cengiz Hânın tevellüdü. Şirvân Hâkanlarının indirâsı. Mes'ûdun vefâtıyla Konya Hükûmet-i Selçûkiyesi üç oğlu arasında taksîm

551 = 1166 (1156)

Dımaşk ve Haleb Selçûkiyesinin zevâli. Sitemdar hükkâmından Şehri Nevşin (Nûşin) 'akl-u 'adîl ile 'ulüvv-ü tab' ve himmetî ve şâir-i muzafferen Şehr-i Nevşe (Nuşe) olan kasâ'idi. İspanyada El-Kantârâ Şövalyeleri teşekkül eyledi.

556 = 1157

Danimarka kralı Birinci Vâldemârın zaferi. Üçüncü Sû'enôn Vâldemâra mağlûb oldu ve bir batâklıkda vefat eyledi, Vâldemâr selefine galebe itmek içün Danimarka ahâlîsinin 'isyânından istifâde itmiştir.

553 = 1158

Yemende Bahâhiye Emîrliğinin izmihlâli. Ğarb İmparatoru Bârbârôs Frederikin İkinci İtalyâ Seferi ve Milan Şehrinin muhâsarası ve Frederikin ârtık İtalya esfâr ve zaferlerinden zevk âlması.

Sayfa 228

554 = 1159

Yemenin Zübeyd (Zübeyr) Beldesinde bir Eyûbiye şu'besinin tekevvünü. Fransa ve İngiltere ârasında harb; bu harb bir eyâlet münâza'asından ileri gelmiş ve İskoçya kralı İngitere kralına mu'âvenet itmiştir.

556 ve 555 = 1160

Ğaznede müteşekkil Âl-Sebuktekîn Devletinin indirâsı ve Tunusda Hafısıyyûn Hükûmetinin te'essüsü.

558 = 1162

Hilede Benû Mezîd Hükâmının hitâmı. Frederik Bârbârôs İtalyanın Milan şehrini zabt ve tahrîb eyledi.

559 = 1163

İran vüzerâsından Cevâdın vefâtı. Parisde Nôterdâm Kilisâsının vaz'-ı esâsı.

560 = 1164

Vüzerâdan 'Avneddinin vefâtı. İngilizler Papalık makâmının nüfûzû ile kralların istibdâd ve tahakkümünü kırmaya çalışıyorlar.

561 = 1165

Vüzerâdan Bahâddinin vefâtı.

562 = 1166

İki Sicilya kralı bed-hûy Ğuyûmun vefâtı ve İkinci Ğuyumun ku'ûdu. Frederikin Dördüncü İtalya Seferi.

563 = 1167

Evliyaullahdan Ebu El-Necîb Sühreverdinin vefâtı.

Sayfa 229

564 = 1168

Ekâbir-i meşâyihden İbni Merzûkun irtihâli. İtalyada Frederikin ordusu hastalıktan perişân oldu. Kudüs Kralı Âmûrî Mısırın fethine gitdi.

565 = 1169

Musul Atabeylerinden Emîn Seyfeddînin hayrât ve müberâtı. Selâhaddin Eyûbinin Kudüs ve Şark ve Mısır ordularıyla uğraşması.

566 = 1170

Nefs-i Konya lekâmı (likamı) menzûl (menzûl) olan İkinci Kılıc Ârslâna kaldı. Sencâvurda bir atabeye şu'besinin tahassülü. Selâhaddin Eyûbî Ğazze Beldesini istîlâ eyledi. Fransa da ma'âşekaya da'ir bir nizâm tertîb idildi.

567 = 1171

Mısırdaki Fâtîmiye Devletinin zevâli ve Kâhire Hükûmet-i Eyûbiyesinin teşekkülü ve mü'essesesi Melik Nasır Selâhaddin'in fütûhâtı. İngiltere Kralı İkinci Hânri İrlanda Atasının feth eyledi. Şark İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasında muhârebe. Venedikde bir banka keşâd idildi.

568 = 1172

Kâstilya ve Ârâğon Kralları Nâvâr kralının 'aleyhine olarak bir mu'âhede 'akd idûb yedi sene Nâvârâ toprağında tecâvüzâtında bulunmuşlardır,

Sayfa 230

569 = 1173

Zebîd (Zübeyd) Şu'be-i Eyûbiyesinin hitâmı. Selâhaddin Eyûbînin Şâm fütûhâtı. İngiltere Kraliçesi Ele'ônôrâ iki oğlu ile berâber Kral İkinci Hânînin 'aleyhine kıyâm itmişler ise de Hânî bu 'isyânı keşf ile zevcesini on âltı sene hapse koymuşdur.

570 = 1174

Sivasda Selçûkiye furû'undan olan e'âliye hükkâmının zevâli ve Harem Âbâd Beldesinde Benû Hûrşîd Hânlığının hudûsu. Müverrihînden 'Ali İbni Hasanın irtihâli. Frederikin Beşinci İtalya Seferi.

571 = 1175

İngilterede dört 'adliye dâ'iresi te'sîs kılındı. Venedikde Sen Mârkın şerefine olarak iki âbide inşâ idildi.

572 = 1176

Rum ile Konya sultânları muhârib bulunuyorlar.

573 = 1177

Belh şuarâsından Reşîd ve Tevâtın irtihâli. Barbaros Frederik Venedikde Papa Üçüncü Aleksândır ile mülâkât eyledi.

574 = 1178

Hama Hükûmet-i Eyûbiyesinin zuhûru. Âlmanya hâkimi Birinci Hânri Fransanın Âral Beldesinde iki Burğonya Kralı i'lân olunuyor.

Sayfa 231

575 = 1179

Şark İmparatoru Mânû'el kızını Fransanın Mûnferâ Markîsine verdi ve dâmâdı içün Selanik Krallığını teşkîl eyledi. Danimarkada Vâlî Âsâlûtun istibdâdı.

576 = 1180

Cizre Atabeylerinin mebde-i istiklâli. Hamse mü'ellifi Şeyh Nizamînin irtihâli. Fransa Kralı Yedinci Lû'înin vefâtı ve Filip Ôgüstün on beş yaşında Fransa Kralı olması.

577 = 1181

Fukahâ ve mü'ellifinden Kemâleddin Bin 'Abdurrahmanın irtihâli.

578 = 1182

Mısır ve Şâm sultânı olan Selâhaddin Eyûbî Urfa Beldesini feth eyledi. Ahmed Rufâ'î hazretlerinin irtihâli; bu zâtın 'ilm ve şi'ri dahî meşhûrdur. Danimarka Kralı Büyük Birinci Vâldemârın vefâtı ve oğlu Âltıncı Kanôtun ku'ûdu.

579 = 1183

Şam Atabeylerinin inkırâzı ve Haleb Eyûbiyesinin tehaddüsü. Kudüs-ü Şerif Hükûmetinde bir büyük intizâmsızlık, Urfa ve Trablus Şam Köntları Krala 'âsi olmak istiyorlar.

580 = 1184

Ertuğrul Ğazînin Söğüdde vefâtı ve 'Osmân Ğâzi hazretlerinin Karakeçîlî 'aşîretine reîs olub sekiz sene umûru riyâset ile meşğûl bulunmaları. Portekiz Kralı Âlfons Muvahhidîn Hükûmetine galebe itdi.

Sayfa 232

581 = 1185

Endülüs 'ulemâsında Sehîlinin vefâtı. Macarlar Rusya hudûduna tecâvûze başladılar.

582 = 1186

Urfa Eyûbiyesinin te'essüsü. Luzinyanlı Guynun Kudüs Krallığına ta'yîni; bununla Kûdüs bir İkinci Hânedânın eline düştü, Guynun selefi Beşinci Bodo'endir; Luzinyan Sülâlesi Kıbrısta dahî icrâ-yı hükûmet eyleyecektir.

583 = 1187

Selâhaddin Eyyûbi Kral Guyu esîr eyledi. Kirmân Selçûkiyesinin zevâli. Selâhaddin Eyûbi Taberiye Kazâsında Guye galebe itdi ve Kudüs ekâbirini esîr âldı.

584 = 1188

Kerek Eyûbiyesinin te'essüsü. Selâhaddin Eyûbî Antakya hükûmetinden yirmi beş kasaba zabt idiyor ise de Antakyaya bir dürlü dahîl olamıyor.

585 = 1189

İki Sicilya kralının vefâtı. Bârbârôs Frederik Ehl-i Salîb Muhârebelerine iştirâk ile Kudüse gitdi.

586 = 1190

Bârbârôs Frederikin Tarsus Nehrinde ğark olması ve Altıncı Hanrînin ânın yerine geçmesi, Fransa Kralı Filip Ôğüst ve İngiltere Kralı Rîşârın Ehl-i Salîb içün Suriyeye 'azîmeti.

Sayfa 233

587 = 1191

İran şuarâsından 'Îmâdeddinin vefâtı. Arslan Yürekli Rişar Suriyeye gider iken Kıbrıs Atasını feth eyledi. Filîp Ôgüst Rişar ile bozuşdu ve Fransaya 'avdet eyledi.

588 = 1192

Rişar Kıbrıs Âtasını Kudüs Kralı Guye bahş eyledi ve Kudüs Krallığı Mönferâlî Konrâda kaldı. Rişar Selâhaddin Eyûbî ile sulh idûb Suriyeden çekildi.

590 ve 589 = 1193

Selâhaddin Eyûbînin elli yedi yaşında iken vefâtı ve memâlikinin üç oğlu arasında taksîmi ve Şâm ve Mısır ve Haleb şu'ubât-ı Eyûbiyesinin husûlü.

591 = 1194

Hûzistan Atabeylilerinin indrası ve Hemedân Atabeyisinin tekevvünü.

592 = 1195

Kastilya Kralı Sekizinci Âlfons Muvahhîdin emîri olan Ya'kûba mağlûb oldu.

593 = 1196

Hânûnun vefâtı; Melik 'Âdil Seyfeddinin vâlidesi olûb büyük bir servete mâlik idi. Bûlgâr Kralı Kâlôjân Şark Hükûmetinden tahlîs tâbi'iyete muvaffak oldu.

Sayfa 234

594 = 1197

İranda Lâr Hânlığının tehdûsü. Ğarb İmparatoru Âltıncı Hânrînin vefâtı ve İkinci Frederikin ku'ûdu. Rişar ile Filip Ogüs muhârebâtı ve Fransa ile İngilterenin perîşânî-i hâli. Kudüs ve Kıbrıs Krallıkları bir izdivâc münâsebetiyle

tevhîd olunuyorlar. Ermeni Prenslerinden İkinci Le'ôn Almanya İmprâtôrunun rızâsı ve Papanın tasdîki ile Ermenistan Krallığına ta'yîn olunuyor.

595 = 1198

E'âzım-ı Hükemâ-yı İslâmdan İbni Rüşdün vefâtı, bu zâtın künyesi Ebu El-Velîddir, Âvrupada (Âvero'es) nâmıyla müştehirdir. Papa Üçüncü İnôsânın nüfûz ve iktidârı.

596 = 1199

Havârizm Şâhlarından muhârib-i şehir Kutbeddinin devr-i ikbâli. Fransa ve İngiltere muhârebâtı ve Rişarın vefâtı ve Tôprâksız Jânın İngiltere tahtına ku'ûdu.

597 = 1200

Bağdâd 'ulemasından Cemâleddin Cevzînin vefâtı. Filip Ôgüstün oğlu Lu'i on dört yaşında iken Kâstilyalı Blânş ile 'akd-i izdivâc eyledi. Bu kadın metânet-i kalbiye ve fart-ı zekâ ile meşhur olûb nâ'ibelik zamânında oğluna çok hizmet itmişdir.

598 = 1201

Mekke'de Benû Felîtenin zevâli ve Benû Katâde-i Hüseyiniyenin tekevvünü.

Sayfa 235

Edebâ ve hutebâdan İbni Zekiyüddînin vefâtı. Şuarâdan Raziyyüddin Nişâbûrînin vefâtı. Dördüncü Ehl-i Salîb Muhârebesi, bu harb Fransalı Fôlk tarafından tertîb idilmişdir. Danimarka Kralı Altıncı Kânôt memâlikini tevsî' ediyor.

599 = 1202

Ğarbi Moğolistanın Karakûrûm havâlisinde Cengîziye Devletinin te'essüsü. Hamâ Pâdişâhı Melik Mansûrun şecâ'at ile berâber şiir ve 'ilme olan fart-ı muhabbeti. İkinci Vâldemâr Danimarka Krallığına ta'yîn olundu. Venedik Cumhûriyeti Ehl-i Salîb muhârebâtına iştirâk ediyor.

600 = 1203

San'âda Benû Hamza İmâretinin te'sîsi. Salîbiyyunun İstanbula muvâsalatı. Cengiz Hân Karakûrûm Türklerinin Karâyit Kabilesinin re'îsi olan Onuğ Hân ile uğraşiyor.

601 = 1204

Ğur Pâdişâhı Muhammed Hânın vefâtı; bu zât Hindistan ile İrana hüküm itmiş ve İslmâiyetin intişârına fevkalâde çalışmışdır. Fransa Kralı Flîp Ôgüst İngiliz ordularını Fransa toprağından çıkardı. İstanbul Şehri Salîbiyyun tarafından zabt idildi ve İstanbulda bir Latin hükûmeti te'sîs idildi ve Fransanın Flânder Kontu Bodu'en Latin Krallığına ta'yîn idildi; Latîn hâkimiyetinin te'sîsiyle Şark İmparatorları İznike nakl-i mekân ve birkaç

Sayfa 236

sene İznikte icrâ-yı saltanat eylemişlerdir; Şark İmparatorluğu bu sene zarfında bir tâkım derebeylikler ile ufak hükûmetlere inkısâm itdi, İstanbul Şehri Frânsızlar ile Venedikliler ârasında taksîm olundu ve pek çok tahrîbâta uğradı ve Rûm saltanatı ma'nen ve maddeten inkırâz bulmuş iken bilâhare yine istihsâl-ı mevcûdiyet eyledi.

602 = 1205

Ğur ikliminde Kâbiliye ve Halıcıye Hükûmetlerinin te'essüsü. Filip Ôgüst Fransanın her tarafında yerleşmiş olan İngiliz ordularını yine tard ve ihrâca muvaffak oluyor. İstanbula gelmiş olan Venedik Cumhuriyeti Hânri Dândolo İstanbulda vefât eyledi.

603 = 1206

Karkûrûmda Cengiz Hânın hükümdârlığı i'lân kılındı. İstanbul Lâtin Kralı Birinci Bôde'en Bûlgâr kralı tarafından habs ve katl idildi. Bûlgârlar İznik Hükûmetinin orduları ile muhârebe itmişdirler, İngiltere Kralı Jân Sânter tekrâr Fransanın zabtına kalkışdı.

604 = 1207

‘Âllame ve fâzıla ve vâ‘ize Cevherenin vefâtı. Giridliler Venediklûlerin tâbi‘îyetini çekemediler ve kıyâm itdiler; Şark saltanatının 1204 taksîminde Girid Venediğe, Selânîk ve Môra

Sayfa 237

iklimi Fransızlara geçmiş ve Tebâ ve Âtinadır ve İznîk ve Trabzon birer hükûmet hâline girmişlerdir.

605 = 1208

Cengiz Hân bütün Türk Kabâ‘ilini inkiyâda mecbûr eylemiştir. Dördüncü Ottôn Âlmanya hükümdârlığına ta‘yîn idildi. Papa Üçüncü İnôsân İngiltere hükûmetini taht-ı tahkimine âldı.

606 = 1209

Tastân Tağlarında müteşekkil Bâvendiye Şu‘besinin zevâli. ‘Ulemâ-i benâmdan Fahreddin Râzînin irtihâli.

607 = 1210

Sultân Kutbeddinin Dehlî tahtına cülûsu, ‘Akkâda bir Fransız hükûmeti teşkîl kılındı.

609 = 1212

Buhârâ ve Semerkând semtinde müteşekkil Türk hükûmetinin zevâli. Âlmanya ve Fransada otuz bin kadar çocuk birikûb Kudüsün tahlîsine gitmişler ise de bir kısmı yolda telef olmuş ve bir kısmı ‘Arablara sâtılmışdır.

610 = 1213

Fasda Merîniye Hükûmetinin te‘essüsü ve Afğânistanda Bâmyân Hükûmetinin hitâmı. Muvahhidîn Hükûmetinin Mağribiye Şu‘besi pâdişâhı olan Ebu Yusuf Ya‘kubun Din-i İslâma olan hidemâtı. Fransa Kralı Filip Ôgüst İngilterenin

istilâsı içûn tedârikânda (tedârikâtda) bulunuyor. Bu aralık Papa Üçüncü İnôsân dahî İngilizleri vîrgûye bağlamışdır.

Sayfa 238

611 = 1214

İngiltere Kralı birçok kôntlar ile ittifâk idûb Fransaya hücûm idiyor ise de Filip Ôgüst (Bûvin) Mevki'inde bu müttefikîn ordusuna münhezim itmişdir.

612 = 1215

Afgânistanın Ğazne vilâyetinde müteşekkil Ğûriye Hükûmetinin indirâsı. Cengiz Hân Çinin pay-i tahtı olan Pekine muzafferen dâhil oluyor. Jân Sânter İngilizlere bir Kanûn-i Esâsî bahş eyledi ve bu kanûna Büyük Şartâ ya'ni Berât-ı Kübra (Kebirî) nâmı verildi, muhâfaza ve idâmesi içûn beş on kere gürültüler ve 'isyânlar çıkarıldı; bu kanûnun muhâfazası vesîlesiyle bir hayli makâsıd-ı zâtiye dahî ileri sürüldü; cür'etkârlar mahv oldu.

613 = 1216

Filip Ôgüstün oğlu Lu'î Büyük Biritânyanya geçerek İngiltere Krallığına nâ'il olmuştur.

614 = 1217

Türkistanın her tarafı ve 'Irâk cihetleri Cengiz Hân ordularına 'arz-ı mutâva'at eyledi.

615 = 1218

Bağdâd 'ulemâsından Ebu El-Bekâ ile muhaddeselerden Sittüş-Şâmın vefâtları. Konya Sultânı 'Alâ'addin Keykubâdın fûtûhât-ı 'azîmesi.

Sayfa 239

617 = 1220

Sincâr Atabeylerinin zevâli. İkinci Frederik Romaya inûb Almanya İmprâtörlüğünü Papa Üçüncü Hônôri'ôsa tasdîk itirdi; Almanya İmparatorlarına Ğarb veya Romalılar İmpartoru 'unvânları dahî verilmektedir.

618 = 1221

Kibâr-ı Evliyaullahdan Necmeddin Kübrânın irtihâli. Ehl-i Salîb ordusunun Mısırdan ihrâcî; Ehl-i Salîb Muhârebeleri sekiz olûb mebde'i ve intihâ seneleri şudur:

	Mebde'î	İntihâ	Bu Esfârın Kûmândânları
(1)	1096	1100	Fransa Derebeyleri
(2)	1147	1149	Almanya Derebeyleri
(3)	1189	1193	Fransa ve Almanya ve İngiltere Kralları
(4)	1202	1204	Fransa Derebeyleri
(5)	1217	1254	Macaristan ve Kudüs Kralları
(6)	1228	1229	Almanya İmparatoru İkinci Frederik
(7)	1248	1254	Fransa Kralı Sen Lu'î
(8)	1270	1270	((((((((

619 = 1222

İznik Kralı Lâskârisin vefâtı ve Trabzon Kralının tevsî'-i memâlik eylemesi; Trabzon Hükûmetine **Komutanlar** Hükûmeti deniliyor.

620 = 1223

Moğolistanda müteşekkil Karahitây Hükûmet Türkiyesinin

Sayfa 240

indirâsı. Filip Ögüstün vefâtı ve Fransa hâkimiyetine Lû'înin ta'yını,

621 = 1224

Cezayir kıt'asında Vedâdiye Hükûmetinin inkırâzı. Sekizinci Lu'î İngilterede birçok yerler zabt eyledi. Ğarb İmparatoru Frederik Napoli Şehrinde bir Dârulfünûn te'sîs ve 'Arabları Sicilya Atasından ihrâc itmiştir. Prens Halîç Rûsyaya geçen Moğollar ile uğraşıyor.

622 = 1225

Şuarâdan Yâkût Rûmî ve mü'ellifinden İbni Esîrin vefâtı. İngilterede Berat-ı Kübrî (Kübra) üçüncü def'a olarak tasdik ve kabûl olunuyor.

624 ve 623 = 1226

'Abbâsîlerden Mustansır Billahın devr-i ikbâliyle hayrât ve müberrâtı. Halac Emîri Celâleddin Firûz Hindistanın Dehlî Şehrini âlmış ve büyük bir nâm kazanmıştır. Kâbil Ğûryesinin zevâli. Kırım da Cûciye ve Türkistanda Çağtây Hükûmetlerinin te'essüsü ve sâhibül-miftâh Sekâkînin habsde vefâtı. Kolsuz yaradılûb âyağının parmakları ile yazı yazan Hüdavîrdî nâm hâtûnun kâtiblik ve vefâtı.

625 = 1227

Cengiz Hân Nângut (Tânğût) ya'ni Çinin Tibet kıt'asını zabt ve muta'âkiben vefat etmiştir. Çinde iki yüz sene icrâ-yı saltanat

Sayfa 241

iden Hey'â Hânedânı hitâm buldu. Cengiz Hânın memâliki oğlu ile ahfâdı arasında şu sûretle taksîm idilmiştir: (1) Oktây Hân Çinde; (2) Tûçi Hân Dest-i Kâpçâkda; (3) Çağtây Hân Türkistanda icrâ-yı hükûmete başladılar, Çin Hükûmeti diğerlerinin âmiridir.

626 = 1228

Yemen Eyûbiyesinin zevâliyle Zübeydde Rasûliye Hükûmetinin te'essüsü. Bedevî Tarîkatının me'essesî olan Ahmed Bedevî Hazretlerinin vefâtı. **Paris 'Ahidnâmesi:** Bu 'ahid ile Fransada Âlbijô'âlar ğâ'ilesine kısmen nihâhet virilmiştir, bilâhare Âlbijô'âlar ve Vûdû'âlar Tarikati ile birleşiyorlar. Âlmanya İmparatoru İkinci Frederik Mısır Sultânı Melik Kâmil ile sulh idûb Kudüs Hristiyanların elinde kalmış ve her mezheb sebest bırakılmışdır.

628 = 12230 (1230)

Havârizm Şâhlarının inkırâzı. Almanya İmparatoru İkinci Frederik Papa Tokuzuncu Ğreĝo'âr ile barışdı. Kâstilya ve Le'ôn Hükûmetleri tevhd olunmuşlardır.

629 = 1231

Hısn-ı Keyfâ Eyûbiyesinin zuhûru. Fransa ve İngiltere ârasında üç senelik bir sulh 'akd idildi. Danimarkada kâdâstra usûlü ya'ni arâzi tahrîrî mu'âmelâtı mevki'-i icrâya konuldu.

Sayfa 242

630 = 1232

Ca'ber Kal'ası önünde Süleyman Şâhın ğarkî ve Ertuĝrul Ğâzînin 'aşîret **riyâsetine** geçmesi. Musul Atabeglerinin zevâli ve Endülüsün Kurtuba Şehrinde Benî Ahmer Devletinin te'essüsü. Oktây Hân Çinde icrâ-yı hükûmet iden Song Sülâlesi ile ittifâk idûb Nitûces Sülâlesine nihâyet virmiştir.

631 = 7233 (1233)

Celâleddin Rûmî Hazretlerinin pederleri olan Bahâ'eddin Belhînin vefâtı. Fransa'nın Tûlûz Şehrinde bir Darülfunûn keşâd idildi. Lâtin Kralı Beri'en İznik Kralına ğâlebe itmiş ve Ôktây Hân birçok Âsya bilâdını feth ve istîlâ itmiştir.

Etıbbâ-yı İslâmdan İbrâhim Bin Mûsânın vefâtı. Fransa Kralı Sen Lû'î Provânsalı Mârgirit ile 'akd-i izdivâc itmişdir. Moğolların izdiyâd-ı fütûhâtı.

633 = 1235

Nâvâra kralı birçok köntlar ile berâber Ehl-i Salîb Harbîne 'azîmet idiyor; bütün Avrupa krallarıyla zâdegânı **Ehl-i Salîb** Muhârebâtına iştirâk ve bu muhârebâtı yüz yetmiş sene kadar ta'kîb idiyorlar ise de netîcede hiçbir şey'e muvaffak olamadılar, Suriyede kurmuş oldukları ba'zı Frenk Hükûmetleri dahî çok zaman yaşayamamışlardır, cihân karmakarışık oldu; tâc-ı zafer Ehl-i İslâmda kaldı.

Sayfa 243

634 = 1236

Cûciye Pâdişâhı Bâtû Hânın Rûsya Hükûmetini perîşân eylemesi. Şâm vüzerâsından ve edebâdan Muhammed Bin Nasreddinin vefâtı. İtalyanın Pâdû ve Verônâ ve Veysâns (Visans) Dukası olan Aklenin mezâlimi. Kâstilya Kralı Üçüncü Frdinând Kurtuba Şehrini zabt ve teshîr eyledi. Oktây Hânın yiğeni Bâtû Hân âltı yüz Moğol ile Rûsyaya dâhil oldu.

635 = 1237

Meşâhîr-i şuarâ ve fazılâdan İsmâ'îl İsfehânînin vefâtı. Ğarb İmparatoru İkinci Frederik İtalyaya indi ve İstâbulda Jân De Berî'en vefat itdi.

626 (636) = 1238

Ârâğôn Kralı Birinci Jâyim 'Arabların elinden Vâlâns Şehrini ahz ve ğasb eyledi.

637 = 1239

Almanya İmparatoru İkinci Frederik Papa Tokûzuncu Ğreğô'âr ile bozuşdu ve Fransa Kralı Sen Lû'î barışmalarına tavassut itdi. On bir seneden berû Hıristiyanların elinde bulunan Kudüs-ü Şerîf îde-i İslâma i'âde kılındı.

638 = 1240

Sûfiyûndan ve dört yüz kadar te'lîf sâhibi olan Muhyiddin Muhammedin vefâtı. İngilterenin Kôrno'ây Kôntu Rîşâr Kudüse gitdi ve Şâm Eyûbiyesi hâkimi ile bir 'ahidnâme

Sayfa 244

yapub Suriyenin birçok kasiyâtını Hristiyanlara virdirdi. Moğollar ta'bîr-i diğlerle Tâtârlar Rûsyadan Lehistâna geçdiler ve bu iklîmi târûmâr eylemişlerdi.

637 (639) = 1241

Tatarlar Macaristanı boydan boya tahrîb idûb Macar kralını firâra icbar itmişlerdir. Bir Tatar ordusu Anâtôlûya gelûb Konya Sultânından vîrgû âlmağa başladı. Danimarka Kralı Muzaffer İkinci Vâldemârın vefâtı. Hâmbûrg ve Lôbuk ittifakı; bu ittifâk târihinde (Hânse Âtîk İttifakı) namıyla ma'rûfdur.

640 = 1242

İngiltere ve Ârâğôn ve Kâstilya ve Nâvâra krallarının Fransaya karşı ittifâkları ve Tokuzuncu Sen Lû'înin himmetiyle bu ittifâkın hükümsüz kalması.

641 = 1243

Batû Hân ordusunun Macaristandan çekilmesi ve Macarların Avusturyaya i'lân-ı harb eylemeleri ve Fransa Kralı Sen Lû'î ile İngiltere hâkimi Üçüncü Hânrinin barışması.

642 = 1244

Suriyede Havârizm ordularının tahrîbât ve muzafferiyâtı; Antakya Kralı Beşinci Bohemôn mağlûb oldu ve Kudüs Beldesi ihrâk idildi, Mısır sultânı Nureddin Havârizmîler ile müttefik idi. İspanyada Benî Ahmer Hükûmetinin şeref ve ikbâli.

Sayfa 245

643 = 1245

Afgânistanın Herât Beldesinde Kert Devletinin te'essüsü. Ehl-i kalemden İbrahim Bin 'Abdurrahmânın vefâtı. Papa Dördüncü İnôsân Havârizm iklîmine Jân nâmında bir ilçî göndermiştir. Suriye kıt'ası Mısır saltanatına ilhâk olundu.

644 = 1246

Ba'laban Eyûbiyesinin indirâsı. Rusya Kralı 'arz-ı 'ubûdiyet ve sadâkat itmek üzere Tâtâr Hânının nezdine gitmiş ve 'avdetinde vefât etmiştir.

645 = 1247

Şâh-ı 'Ârifin Şemseddin Tebrîzî Hazretlerinin yedi hâ'in tarafından bıçak ile şehîd idilmesi. İkinci Frederik İtalyanın Pârmâ Şehrine indi. Norveç Kralı Beşinci Hâkonun saltanatı Papa tarafından takdîs idildi.

648 (646) = 1248

'İlm-i nebâtât 'ulemâsından ve seyyâhînden İbni Baytâr ile 'ukalâdan İbni Hâcibin vefatları. Sen Lû'î Ehl-i Salîb Harbîne gitdi ve kışı Kıbrısta geçirdi.

647 = 1249

Sen Lû'î Mısırâ vâsal oldu. Almanya İmprâtôru İkinci Frederikin müsteşârı Vitikd efendisinin teveccühünden düşmekle intihâra ictisâr etmiştir.

Sayfa 246

647 = 1250

Kâhirede yine bir Eyûbiye şu'besinin teşekkülü. Mısırdaki Sen Lû'înin ordusu hastalıktan mahvoldu ve Sen Lû'î Mısırın Eyûbiye Sultânı Tûrân Şâha esîr düşdü ve para ile güç hâl ile ve Ehl-i Salîb muhârebâtına iştirâk itmâmak şartıyla esâretten kurtuldu. İtalyada Flôrânsa Cumhûriyetinin te'essüsü.

649 = 1251

Fransa da **Pâstörev (Pâstörv, Pâstör)** Cem'iyetine nihâyet virildi; bu cem'iyet yedi sene evvel Kudüsden 'avdet iden eclâfdan teşekkül itmişdi, bunlar Fransayı şekâvetle tahrîb eylediler, Kraliçe Blânşâ bunların izâlesine muvaffak olmuşdur. İsveç Kralı Erik zürriyetsiz kaldığı içün ümerâsından olan Byerjeyi (Birjeyi) Krallığına intihâb itdirdi.

650 = 1252

Fransa Kralı Sen Lû'î Suriyeye gitdi ve müte'âkiben Fransaya 'avdet eyledi. Kâstilya Kralı Üçüncü Sen Ferdinânın vefâtı ve Onuncu 'Âkil Âlfônson ku'ûdu.

651 = 1253

Tebrizde İlhâniye Devletinin te'essüsü. Fransa Kralı Sen Lû'î Karkûrûma râhib Rôbrôkiyi gönderdi ve Cengiziye Hükûmeti Hânı Suriyeye da'vet eyledi. İngilterede berât-ı kübra içün beşinci mücadele.

Sayfa 247

652 = 1254

Mısırdaki Bahriyûn Hükûmetinin teşkîli, mü'essesesi Ma'z Aybekdir; bu hükûmet 127 sene devâm idecek ve mühim pâdişâhlar yetiştirecektir.

653 = 1255

Mısır Eyûbiyesinin melikesi olan Şecerüddürün vefâtı. Almanyada ba'zı beldeler inşâ kılındı.

654 = 1256

Bâtıniye ile Keşmir İmâretlerinin indirâsı. Şuarâ ve mutasavvifinden Necmeddin Râzinin vefâtı. İtalyanın Pâdû Dükası Ğaddâr Aklen (Eklen) ahâlîden on iki bin kişiyi katl eyledi.

655 = 1257

İmparatorluk için çifte intihâb; Kôlonya ve Mâyânsâ Piskôpôsları Rîşârı ve Terevâ (Trevâ) Piskôpôsu ve Bôhemye Kralı ve Sâks Dûkası ve Brândebûrg Prensi Kâstilya Kralı Onuncu Âlfônsu intihâb eylemişlerdir, bu intihâbât netîcesiz kaldı. İspanya 'Arabları Ti'bilâ Harbînde barût isti'mâl itmişlerdir.

657 ve 656 = 1258

Bağdâda Hülâgü Hânın duhûlu ve Devlet-i 'Abbâsiyenin inkırâzı ve Türkistanda Moğolya şu 'besinin te'esüs ve mü'essesesi Kaydû Hânın şöhret-i harbiye ve şa'riyesi. Mısır Eyûbiye Pâdişâhı Melik Muzafferin İslâmiyete hidemâtı. 'Akkâda Venedik ile

Sayfa 248

Ceneviz muhârebâtı ve Papa Dördüncü Aleksândırın tavassutu. Fransa Kralı Tokuzuncu Lû'î ve İngiltere Hâkimi Üçüncü Hânırinin sulhnâmeleri.

658 = 1259

Hitây Kâânlarının te'essüsü ve Haleb Eyûbisinin hitâmı. Cengiz Hânın İmprâtôrluğu İkinci def 'a olarak taksîme uğrayor.

659 = 1260

Mısırdaki 'Abbâsiye Hükûmetinin vücûda getirilmesi. İtalyâda Kelf ve Jîbli fırkalarının muhârebâtı, birinci fırka Papaya ve ikincisi Almanya impartoruna mensûb idi, bu iki fırkanın muhârebâtı iki yüz sene imdâd itdi ve her ikisinin efrâd ve mensûbiyeti bir milyona bâliğ oluyor idi, netîce-i mücâdelât tahrîb-i bilâde sebeb olmuşdur. Tatarların muzafferiyeti.

660 = 1261

İznik Kralı Mîşel Pâle'olûğ Cenevizlilerin mu'âvenetiyle İstanbulda müteşekkil Latin Hükûmetine nihâyet virdi ve İstanbul İmparatorluğu yeniden canlandı.

661 = 1262

Humus ve Kerek Eyûbîlerinin zevâli. Cenvizliler Mîşel Pâle'ölûğdan Ğalata cihetini zabt ile Ğalatada bir hükûmet teşkîl itmişler ve İstanbul umûrînî (umûrını) ellerine âlarak pek çok

Sayfa 249

imtiyâzâta nâ'il olmuşlardır ki elyevm mülûkümüzde cârî olan **kâpitûlâsyon** belâsı bu senenin muzır bir yâdigârıdır.

662 = 1263

‘Ulemâdan İbni Serâkanın vefâtı. İngilterede ‘isyân, vilâyât derebeyleri Lôndraya dâhil oldular ve kralın hal‘inî müzâkere itdiler, kral İskôçyâ hâkiminden istimdâd eyledi.

663 = 1264

İngiltere Kralı Üçüncü Hânînin esâreti; bu kral İngilizlere hürriyet vermek istemezdi ve pârlâmento teşkîlâtına râzî olmazdı, ahâlî kıyâm itdi ve Hânîyi esîr idûb melis-i millînin keşâdına muvaffak olmuşlardır, Kont Lepçisterin hüsn-ü hidmeti görüldü.

664 = 1265

Bağçe Sarâyda Cûciye Hükûmetinin indirâsı ve Âk Orda Hükûmetinin te'essüsü. İngilterede Kont Leycisterin katli. Bu adam istihsâl-ı hürriyet bahânesiyle bütün vatanı âvucuna âlmak istedi; büyük bir hırs-ı şâna mübtelâ idi. Mısır Sultânı Bay'ârs Suriye kıt'asını tahrîb eyledi; Bay'ârs Tâtârlara ğalebe eylemiş ve Tâtâr istilâsından Suriye ve Mısır kurtarmış olmasından dolayı târihde büyük bir nâm kazanmıştır.

Sayfa 250

665 = 1266

Kastilya Kralı Onunucu Âlfons ‘Arabların Mûrsî hâkimiyetini vîrgûye rabt eyledi.

666 = 1267

İmparator Mîşel fûnûn ve edebiyâta mahsûs olarak İstâbulda iki mekteb açmışdır.

667 = 1268

Bay‘ârs Hıristiyanların elinden Yâfa ve Antakya Beldelerini zabt eyledi. Venedik ve Ceneviz donanmaları arasında harb.

668 = 1269

Mağrib hükûmet-i muvahhidiyesinin inkırâzı ve Merîniye Hükûmetinin teşekkülü. Hattâtîn ve edebâdan Zeyneddîn vefâtı. Kıbrıs Kralı Üçüncü Büyük Hûğ Kudüs Krallığına ta‘yîn ve Sûr Kazâsında takdîs idilmişdir.

669 = 1270

‘Ulûm-u felâsefe erbâbından Kutbeddin vefâtı. Fransa Kralı Sen Lû’î bir kanûnnâme neşr ve Suriyeye ‘azîmet itmiş ve Fransa ordusu Tûnusa sevk olunmuşdur. Bay‘ârs Fransa ile İngiltere ve Venedik hükûmeti dahî Ceneviz Cumhûriyetiyle birer sulhnâme yapmışlardır.

670 = 1271

Fransa Kralı Üçüncü Cesûr Filîp Fransa derebeylerine ğalebe itmeğe başladı ve derebeylik devrinin zevâle

Sayfa 251

yüz tutması. Venedik ahâlisinden Mârkô Pôlônun seyâhate çıkması ve bu seyâhatın yirmi altı sene imtidâdı.

671 = 1272

Meşâyihden ve makamât sâhibi olan İbrâhim Desûkî ile müverrihinden İbni Hâlekânın vefâtı. İngilterede Üçüncü Hânînin vefâtı ve Birinci Edû'ârın cülûsu.

672 = 1273

Sultân'ül-ârifin Mevlânâ Celâleddîn Rûmînin irtihâlleri. İspayanın Ğırnâta Hâkimi Muhammed Ahmerînin vefâtı ve bunun Avrupa medeniyetine olan hidemâtı. Hâbsbürg Kontu olan Rûdôlf Almanya İmparatorluğuna intihâb edilmiştir.

673 = 1274

Müverrihinden Ebu El-Hasan 'Aynînin vefâtı. Fransa'nın Li'ôn Şehrinde On beşinci Meclis-i 'Umûmî-i Rûhânî ve Lâtin ve Örtödöks kilisâlarının ittihâdı.

674 = 1275

Fransada Pî'er De Lâbrôsun nüfûzu; bu âdam Kral Üçüncü Flîpin mukabelânından idi. İspayadaki İslâm Hükûmetleri yekdiğeriyle barışarak Hristiyan ordularına dayatmak istediler.

675 = 1276

Tâcüddevle Yezidcerdin cülûsu, bu zât Bâvendiya Şâhı

Sayfa 252

olûb Mâzenderân vilâyetinin Âmul Şehrinde yetmiş medrese inşâ itmiştir.

676 = 1277

Fermân Beyleri ile Sinôbda Pervâne İmâretinin husûlü. Rûm İmparâtôru Üçüncü Mîşel şark ve ğarb kilisâlarının birleşdirilmesi içün Papa tarafından tanzîm

olunân şartnâme-yi imzâlâdı ve bundan dolayı teb'asının nazarından düşdü. Mısır hâkimi Bay'ârs Suriyede Tâtâr orduları üzerine bir büyük zafer kazanmıştır.

677 = 1278

Fransa ve Venedik donanması Suriyeye gelüb 'Akkâ hâkimiyetini elde itmek isteyen Kıbrıs kralının teşebbüsü hükümsüz bırâğıldı.

678 = 1579 (1279)

Fârs Vilâyetinde Şivânkâre İmâretinin inkırâzı. Cengîziye Hâkimi Kubilây Hân bütün Çin kıt'asını feth ve Son' Hânedânına nihâyet viridi.

679 = 1280

İtalyanın Toren Beldesi Sâvâ Kôntrlarının makarr-ı idâresi olmuşdur, bu Kontluk târihce ehemmiyetî hâ'izdir.

680 = 1281

Kubilân (Kubilây) Hân Çinden Jâpönyânın fethine gitmiş ise de fûrtûnadan dônânması harâb olmuşdur; bu sene zarfında Kubilâyın orduları Kôre ve Hind-i Çini kıta'âtına tecâvüz ile nâ'il-i zafer olmuşlardır.

Sayfa 253

681 = 1282

Etıbbâ ve hükemâdan Ya'kûb Sâminin vefâtı. İtalyanın Pâlermo Şehri ahâlîsi Frânsızlara karşı kıyâm ile Sicilya Atasında bir büyük katliâm vücûda getirmişler ve Frânsızları katl eylemişlerdir, bu kıtâl âkşâma tögru vukû'a geldi ve bu kıtâle (Vepir, Veper) nâmı virildi, (Vepir, Veper) akşâm du'âsı dimekdir. Şark İmparâtôru İkinci Ândrônîk iki kilisâ içün selefi tarafından imzâlân şartnâme-yi fesh eyledi.

682 = 1283

İngiltere Kralı Yedinci Edû'âr İngiltere Âyâlâtından olan Ğalyâ 'İsyânını basdırmağa muvaffak oldu.

683 = 1284

Hutebâ ve mü'ellifinden Kadî Nasîreddinin vefâtı. Cenevizliler Pîzâ Cumhûriyetinin donanmasını tahrîb itmişlerdir. İtalyanın Napoli ahâlisi hâkimleri olan Şârla karşû isti'mâl-i silâh eylemişlerdir.

684 = 1285

Osmân Ğâzî İnegöl ve Bilecik Tekfûrları ile harb itdi ve Ğâzî-i nâmdârın birâderi Sâvcî Bey bu harbde şehîd oldu. Mısırdâ Tezkâr Hâtûnun vefâtı, bu kadın Ribât-ı Bağdâdiyenin bâniyesidir. Fransa da Filîp Lö Hârdînin vefâtı ve Filîp Lö Belin cülûsu.

Sayfa 254

685 = 1286

Şîrâzda Sunkur Atâbeylerinin zevâli. Ūrfalı müverrih Ğreğôğâr Ebû'l-Ferecin vefâtı, bu zât Süryânî lisânı üzere bir târih-i 'umûmî yazmış ve bizzat Lâtinceye tercüme eylemiştir.

686 = 1287

'Osmân Ğâzî İnegöl ve Karahisâr sâhib tekfûrû ile Dômâniçin Kôlâmbâ Köyünün Eyrîcesû Derbendinde harb idûb bu harbde birâderleri Gündüz Âlpin şehâdeti. Mısır Hâkimi Kalâ'ön Trâblus Şâm ve Lâzkiye ve Ântakya Beldelerini zabt ve Frânsızların Antakya Hükûmetine nihâyet virmiştir.

688 = 1288

Re'îs'ül-Etîbbâ 'Alî ile mühendisinden 'Abdussamedin vefâtları. Suriyede Ehl-i Salîb muhârebâtı esnâsında te'essüs eylemiş olan Lâtîn hükûmetleri birer birer Mısır hükûmına intikâl eyliyor. İtalyanın Pîzâ Cumhûriyetinde sû-i idâre âsârı.

688 = 1289

‘Osmân Ğâzî Karahisâr Tekrûru ile harb idûb düşmana ğâlebe geldi ve Konya Meliki Sultân ‘Alâ’addinden **Beylik Fermâmı** istihsâl eyledi; bu âralık Konya Saltanatı Moğolların taht-ı tazyîkinde idi. Venedik Dojû ya’ni Dükası Dândôlônun vefâtı. Engîzîsyôn Mehâkemenin tezyîdi:

Sayfa 255

bu mahkemeler 1204 sâlında te’essüs ile Hindistana kadar şu‘beleri var idi. Bu mahkemeler İslâmiyet ile Yahûdiyetin imhâsına ve şu‘ubât-ı mezhebiye-i Hristiyânîyenin ‘adem-i husûlüne çalışıyorlar ve bu maksad ile büyük cinâyetler ikâ’ iderler idi.

689 = 1290

Macaristan Kralı Lâdislâsına katlî; Lâdislâs Ğarb Şehinşâhı Rûdôlf ile ittifâk idûb Tâtârlara i’lân-ı harb eylemiş ise de müttefikinden vefâ görmedi ve Tâtârların eline düşûb zelilâne bir sûretde i’dâm edilmiştir.

691 ve 690 = 1291

Dehlîde Ğûriye Şu‘besinin zevâlî ve Kastamônide Kızıl Ahmedlû Beyliğinin husûlü. Gülistân sâhibi Şeyh Sa’dînin vefâtı. ‘Osmân Ğâzî Göynîk ve Mudîrni ve Tarâklı havâlîsinde ve Sârikayâ mevki’inde Rûm tekfûrlarıyla harb itdi ve Sakârya suyundan geçdi, işte ilk sefer-i bahrîmiz budur. Mısır Hâkimi Halil Eşref Suriyedeki ‘Akkâ Hükûmet -i Lâtîniyesine dahî nihâyet virmişdir.

692 = 1292

Edîb-i şehîr Kemâleddin ‘Alînin vefâtı. Ğarb İmparâtôru Hâbsbûrglu Rûdôlfun vefâtı ve Nâsôlu Adôlfun imparâtôr intihâb idilmesi; bu intihâb bir hîle ile vukû’a gelmiştir.

Sayfa 256

693 = 1293

Venedik ile Ceneviz arasında bir harbe başlandı ve birinci Cumhûriyetin mağlûbiyeti ile neticelendi.

604 (694) = 1294

Melike ve şâire Hâtûnun vefâtı; bu kadın Kutbeddin Şâhın kerîmesi olûb tahta geçmek içün birâderini katl itmiştir. Kasîde-i Berîde sâhibi olan Basîrînin vefâtı. Papa Sekizinci Bônîfâsın ku'ûdu. Konya Selçûkiyesi inhilâle başladı ve etrâf vâlîleri istiklâllerini i'lân eylemişlerdir. Fransa ve İngiltere muhâsemâtı: Almanya imparâtörü Fransayı za'îf düşürmek içün bu muhâsemâta sebebiyet vermiştir. İngiltere 'ulemâsından meşhur Bâkônun vefâtı.

695 = 1295

Yezd ve Sercemde müteşekkil Kâkôve Atâbeylerinin zevâli. Birinci Edû'âr İngiltere Pârlementôsunu ikmâl ve keşâd eylemiştir. Fransalı edîb-i şehîr Flôrântenin vefâtı.

696 = 1296

Yâkûtî yazısının muhterî'î olan Mu'tasımın vefâtı; bu âdam'Abbâsiye mülûkundan Mu'tasım Billahın kölesi idi. Papa Bônîfâsın muhâfaza-i emlâk emîrnâmesi ve bu zâtın istihsâl-ı nüfûz ve iktidâra kıyâmı.

697 = 1298

Muhaddeselerden Nesîbe Hâtûnun vefâtı. Kral Edû'âr

Sayfa 257

İsköçyâ Hâkimi olan Bâylôlu mağlûb itmiştir, İsköçyâlîler muhâfaza-i istiklâl içün senelerce çalışmışlardır ve Nefs-i İngiltere hükûmetini bîzâr eylemişlerdir.

İsköçyâlıların 'isyânı ve Edû'ârın ğâlibiyeti. Âvusturyâlı Âlber Almanya imparatorluğuna intihâb idilmiş ise de Sekizinci Bônifâs bu intihâbı tasdik itmâmıştır. Ceneviz ve Venedik harb-i bahriyesi ve Cenevizlilerin zaferi.

Sayfa 258

3.6.Dördüncü (Beşinci) Mebhas

Bu mebhas 611 senelik vekâyi'î müştemildir. Her pâdişâhın devr-i saltanatını ayrı ayrı olarak yazılacak ve her devre-i hükümrânı bir fasıl hâline konılacaktır. Her faslın her senesi üç nev' hâdisâtı muhtevîdir: Evvelâ ahvâl-i 'Osmâniye; sâniyen ahvâl-i İslâmiye ve sâlisân ahvâl-i ğayr-i müsleme. Muhtıra Kâmûs-ı Siyâsi ve İdâri şeklini âlincaya kadar hâdisâtın muhtasaran kaydı zarûridir; bu zarûret yüzündendir ki ba'zı vekâyi'î hemân iki üç kelimeden 'ibâret kalacaktır.

Bu dördüncü mebhasın teşkîli içün bir haylî kitâb ve mü'ellefâta mürâca'at idildi ve ba'zı cümleler 'aynen kayd ve kabûl olundu. Maksadım tedrîsât-ı târîhiye içün bir tertîb ve zemîn hazırlamaktır. Sinîn ve hâdisâtın tarz-ı tevâlî ve cereyânı ve her taraftan vukû' bulacak ihtârât ve tashîhâtın derece ve tezyîdi ve ba'zı mü'ellifin ve musannifinin tevkîr veyâ tenkîdi kâmûsun neşri evânına ta'lik kılındı.

Siyâsiyât ve idâriyâtı ihtivâ eyleyecek olan kâmûsa fihris olmak üzere sene ve cümleler ârasında ba'zı izâhât-ı zâ'ide dahî tenmîk idildi. Mülkümüzde bir büyük nüfûzû te'sîr hâsıl iden ve hiçbir sebep-i ma'kûle müstenid olmayan târih-i mâlî 1260 sâl-ı hicrîsinden sonra kayd ve ta'kîb olunacaktır. Ermenistan târihi gibi Âvrupa mü'ellefât ve mücelledâtında layıkıyla yazılmayan ve fakat bizim içün pek elzem görünen 'anâsır-ı tâbi'ye ve akvâm-ı mütecâvire târihlerinin hülâsa tarîkî ile dermiyân

Sayfa 259

idilmesine i'tinâ ve dikkat kılınacaktır; ba'zı müverrihîn ile muhâbere olunuyor, mu'âvenetlerini talep eyledim; dirîğ itmeyeceklerine eminim.

Târih-i ‘Osmânî vekâyî‘ini sâ‘ir vekâyî‘-i cihân ile mukâyese eylemek ve bir iki dakikada bir fikr-i icmâlî hâsıl idebilmek içün her yüz sene zarfında icrâ-yı saltanat ve hilâfet iden pâdişâhân-ı ‘azâm hazerâtı içün âltı levha tertîb-i vezirde nakil olunuyor:

14’üncü ‘Asr-ı Mîlâdî ve 8 inci ‘Asr-ı Hicrî

	Min 1299	ilâ	1401		
Ve	Min 699	ilâ	805		
Sıra	Esâmî-i	Müddet-i	Târih-i	Sene-i	Müddet-i
Rakamı	Selâtîn	Saltanat	Cülûs	Cülûs	Hayât
1	‘Osmân Ğâzî	27	1299 ve 699	43	70
2	Orhân Ğâzî	35	1327 ve 726	48	81
3	Murâd-ı Evvel	29	1360 ve 761	35	65
4	Bâyezîd-ı Evvel	14	1389 ve 791	20	44

105

Bu ‘Asrın Hâdisâtı:

- (1) Ahâlînin İktidârı ve Derebeylik Usûlünün Zevâli
- (2) Fransada Mecâlis-i ‘Umûmîye-i Milliye
- (3) Yüz Sene Muhârebeleri
- (4) Fransada Fikr-i Milliyet
- (5) Hürriyet ve Fikr-i Terakkî ve Usûl-ı İctimâ‘î
- (6) Papalığın İkiye Taksîmi.

Sayfa 260

Meşâhîr: Bârtôl, Borîdân, Petrârk, Frû‘âsâr Dânte ve Ri‘enzi.

.....

15 inci ‘Asr-ı Mîlâdî ve 9 uncu ‘Asr-ı Hicrî

Min	1400	ilâ	1500		
Ve Min	805	ilâ	918		
Sıra	Esâmî-i	Müddet-i	Târih-i	Sene-i	Müddet-i
Rakamı	Selâtîn	Saltanat	Cülûs	Cülûs	Hayât
1	Süleyman Çelebî	8	1402 ve 805		
2	Mûsâ Çelebî	3	1410 ve 813		
3	Mehmed-i Evvel	8	1413 ve 816	35	43
4	Murâd-ı Sâni	14	1421 ve 824	18	49
5	Mehmed-i Sâni	31	1435 ve 855	22	53
6	Bâyezid-i Sâni	<u>31</u>	1481 ve 886	35	67

95

Bu ‘Asrın Hâdisâtı:

- (1) İstanbulun Fethi ve Kurûn-ı Cedîde
- (2) Merkeziyet Usûlü
- (3) Derebeylik Zevâli
- (4) Menâfî ‘-i ‘Umûmîye Fikri
- (5) İtalya Muhârebâtı ve Fransa Zaferi
- (6) Amerikanın Keşfi
- (7) Bârût ve Matba‘acılığın İcâdı

Meşâhîr: Jerûm, Jânhôs, Jarson, Şûfer, Fâ’ûst, Gutenberg ve Vâskô De Ğâmâ.

.....

Sayfa 261

16'ncı 'Asr-ı Mîlâdî ve 10 uncu 'Asr-ı Hicrî

Min 1500 ilâ 1600

Ve Min 918 ilâ 1012

Sıra	Esâmî-i	Müddet-i	Târih-i	Sene-i	Müddet-i
Rakamı	Selâtîn	Saltanat	Cülûs	Cülûs	Hayât
1	Selim-i Evvel	8	1512 ve 918	43	51
2	Süleyman-ı Evvel	46	1520 ve 926	26	74
3	Selim-i Sâni	12	1566 ve 974	44	53
4	Murâd-ı Sâlis	21	1574 ve 982	30	50
5	Mehmed-i Sâlis	<u>8</u>	1595 ve 1003	29	38

95

Bu 'Asrın Hâdisâtı:

- (1) Prötestânlık Mezâhib-i Cedîde-i Sâ'ire
- (2) Edebiyât ve Sanâyi' -i Tecdidât
- (3) Vâlô'â Hânedânı
- (4) Fransa 'Adliyesinin İntizâmı
- (5) Müstemlekât Usûlü
- (6) Usûl-ü Ticâret
- (7) Seyâhat Devri

Meşâhîr: Râfe'el, Frânsû'â, Kôpernik, Lûter, Râble, Mîşel Ânj, Kâlven ve Erâsm.

.....

17'nci 'Asr-ı Mîlâdî ve 11 inci 'Asr-ı Hicrî

Min 1600 ilâ 1700

Ve Min 1012 ilâ 1114

Sayfa 262

Sıra	Esâmî-i	Müddet-i	Târih-i	Sene-i	Müddet-i
Rakamı	Selâtin	Saltanat	Cülûs	Cülûs	Hayât
1	Ahmed-i Evvel	14	1603 ve 1012	14	28
2	Mustafa-yı Evvel	1	1617 ve 1026	25	27
3	'Osmân-ı Sâni	4	1618 ve 1027	15	18
4	Tekrâr Mustâfa-i Evvel	1	1622 ve 1031		27
5	Murâd-ı Râbi'	17	1623 ve 1032	14	31
6	İbrâhim	9	1640 ve 1049	7	35
7	Mehmed-i Râbi'	38	1649 ve 1058	14	43
8	Süleyman-ı Sâni	4	1687 ve 1099	47	50
9	Ahmed-i Sâni	4	1691 ve 1102	50	54
10	Mustafâ-yı Sâni	8	1695 ve 1106	32	41

Bu 'Asrın Hâdisâtı:

- (1) Fransa Hükûmetin İstiklâli
- (2) İngilterede İdare-i Meşrûte
- (3) Fransa'nın İkbâlî
- (4) Nemiğ (Nimeğ) 'Ahdî
- (5) Âvrupanın Fransa 'Aleyhine Kıyâmı

- (6) Oksbûrg İttifâkı
(7) Edebiyât ‘Asrı

Meşâhîr: Pâskâl, Bôsô’e, Bôrdâlô, Fenelôn, Feleşî’e, Dekârt, Kôrney, Râsîn, Bû’âlô,
Môli’er, Lâfönten, Rûşfökûl, Lâbrôper, Rûlen, Lûli ve sa’ire.

.....

18’inci ‘Asr-ı Milâdî ve 13’üncü ‘Asr-ı Hicrî

Min 1700 ilâ 1800

Ve Min 1114 ilâ 1222

Sayfa 263

Sıra	Esâmî-i	Müddet-i	Târih-i	Sene-i	Müddet-i
Rakamı	Selâtîn	Saltanat	Cülûs	Cülûs	Hayât
1	Ahmed-i Sâlis	27	1703 ve 1114	29	65
2	Mahmûd-ı Evvel	24	1730 ve 1143	35	60
3	‘Osmân-ı Sâlis	3	1754 ve 1143	58	61
4	Mustafâ-yı Sâlis	17	1757 ve 1171	41	58
5	Hamîd-i Evvel	15	1774 ve 1188	50	66
6	Selim-i Sâlis	<u>19</u>	1889(1789) ve 1203	47	48

105

Bu ‘Asrın Hâdisâtı:

- (1) Cumhûriyetler Mukaddemâtı
(2) Felsefe ve Terakkiyât Mebâdîsi
(3) Kâmûs ve Muhît Usûlü

- (4) Amerîkâ ve Fransa İhtilâlleri
- (5) İngilterenin İktidâr-ı Bahriyesi
- (6) Hindistanın İngiltereye Geçmesi

Meşâhîr: Jân Jâk Rûssô, Völter, Kôndilâk, Dâlâmbert, Diderô, Hôlbâk, Kôndürse, Mîrâbû ve sâ'ire.

.....

19'uncu 'Asr-ı Mîlâdî ve 13'üncü 'Asr-ı Hicrî

	Min	1800	ilâ	1910		
Ve	Min	1222	ilâ	1328		
Sıra	Esâmî-i		Müddet-i	Târih-i	Sene-i	Müddet-i
Rakamı	Selâtin		Saltanat	Cülûs	Cülûs	Hayât
1	Mustafâ-yı Râbi'	1	1807 ve 1222	47		48
2	Mahmûd-ı Sâni	31	1088(1808) ve 1223	24		56
3	'Abdûlmecîd Hân	22	1839 ve 1255	18		40
4	'Abdûlazîz	16	1861 ve 1277	32		48
5	Murâd-ı Hâmis		1876 ve 1292	30		66
6	'Abdülhamîd-i Sâni	33	1878 ve 1293	28		

Sayfa 264

Bu 'Asrın Hâdisâtı:

- (1) Fransa İhtilâlinin Nefere'âtı
- (2) Nâpôle'ön Pônâpârt (Bônâpârt) Devri
- (3) Müstemlekât Usûlünün Tevsî'i
- (4) Ticâret Kavânînî

- (5) Viyâna Mu‘âhedesî
- (6) Rûsya Harbî
- (7) İntihâbât Kânûnû
- (8) Bônânstânın ‘İsyânı
- (9) Ma‘ârif Nizâmnâmeleri
- (10) Nizîb Harbî
- (11) İspanya Meşrûtiyeti
- (12) Bôğâzlar ‘Ahidnâmesi
- (13) Kırım Muhârebesi
- (14) Fransanın Hindi-Çini Esfârı
- (15) Prûsyâ ve Avusturyâ Harbî
- (16) Fransa ve Almanya Harbî
- (17) Pâris Sergîsi ve Devlet-i ‘Aliyede Birinci ve İkinci ve Üçüncü Meşrûtiyet.

Meşâhîr: Peyt (Pit), Fôks, Büyük Frederik, Kâvûr, Bismârk, Ğlâdstôn, Reşid Pâşâ, Viktôr Hûğô, Pâstör ve sâ’ire.

Sayfa 265

BİRİNCİ SULTÂN ‘OSMÂN DEVRİ

726 – 699

1326 – 1299

27

.....

699-1299

Târih istiklâl-i ‘Osmânî ve imâretin **saltnata** tahvîlî. Fütûhât: Bilecik, Köprü Hisâr ve İnegöl. ‘Âllame ve fâzıla Meryem Binti Ahmedin vefâtı. Fransa ve Almânya hudûdları ta’yîn idildi. Filîp Lø Bel Birinci Edû‘âr ile barışdı.

700 = 1300

Sa‘diye Tarikatının pîrî olan Sa‘deddîn Cebâvî ile muhaddese Sıt’ül-Emnânın vefâtı. Sinôb Pervânelerinin zevâli ve Aydınogullarının zuhûru.

701 = 1301

Fütûhât: Yenişehir, Marmaracık, Kôyûn Hisâr, Papa Sekizinci Bônifâs Almanya İmparâtôru Âlberi taht-ı muhâkemeye âlmaya çalışıyor ve maksadına nâ’il oluyor.

12

Sayfa 266

702 = 1302

Burûsanın Pôdrâ Karyesi karşûsundaki Kîte Kal‘âsının fethi. Fransa Kralı Flîp Lö Bel Papanın bir tehdîdnâmesini ihrâk ve Papalık makâmına karşû gelmek içün derebeylerinden merkkeb olarak bir meclis-i ‘umûmî keşâd eylemiştir.

703 = 1303

Tebrizde İlhâniye Hâkimi Sultân Mehmed Ğâzân Hânın vefâtı; bu zât seksân bin Moğol ile berâber şeref-i İslâm ile müşerref olmuşdu. Bônifâs İmparâtôr Âlber ile barışdı. Bônifâs Filip Lö Bel ile uğraşiyor ve mağlûb olunca kederinden vefât eyledi, bu Papa kadar nüfûzlu adam gelmemiştir. İngilterede mehâkim-i sulhiye ve Fransada ‘adliye teşkilâtı.

704 = 1304

Konya Saltanat-ı Selçûkiyesinin temâmî-i zevâli. Mü’ellifinden ‘Alimeddin ‘Irâkînin vefâtı. Papalık makamı on bir ây Papisız kaldı. Mons Ân Pô’el Harbî: Flîb Lö Bel Flânder Derebeyine galebe idiyor.

705 = 1305

Beşinci Klemânın Papalığı.

706 = 1306

İskôçyânın İngiltereye karşı olan 'isyânı. İmparâtör Âlber Bôhemyâlılar ile uğraşiyor ve Bôhemyâyı zabt eylemek

Sayfa 267

istiyor, çünkü Kral Beşinci Venislâs vârisiz vefât itmiştir.

707 = 1307

Burûsa Ovasında Kestel Kal'asının fethi. Şuarâdan Havâce Hasan Dehlevînin vefâtı. İngilterede İkinci Edü'ârın Birinci Edü'âre halef olması. İsviçre ahâlîsi İmparâtör Âlberin zulmüne dayanamayarak Ğuyûm Tel nâmında bir mücâhidin himmetiyle İsviçre Cumhûriyetini te'sîs eylemişlerdir.

708 = 1308

Fütûhât: Lefke, Karacîş ve Akhisâr kal'aları. İspanyada Benî Ahmer Hâkimi Emîr Ğâlib üç bin beş yüz 'askerle İspanya Kralının otuz bin 'askerini târ-u mâr itmiştir. 'Alberin katli ve Lüksembûrglu Yedinci Hân'rînin cülûsu ve Almanyada Lüksembûrg Sülâlesinin serkâre geçmesi. Filîp Lö Bel Papalık makâmını yere vurmak için Papalık kürsüsünü Fransaya nakil itdirmeye muvaffak oldu.

709 = 1309

Kâstilyâ Kralı Dördüncü Ferdinân Cebel-i Târik Bôğâzını zabt eyledi. 'Âkil Rûber Napoli Krallığına ta'yîn idildi.

710 = 1310

'Ulemâ ve mü'ellifinden Necmeddin Ahmedin vefâtı; bu zâtın lakabı Şeyhülislâmdır. Kudüsde müteşekkil Hospitâli'e Ocâğı Rodosu zabt ve Rodos Şôvâlî'eleri Ocâğını

Sayfa 268

te'sîs eylemiştir. Venedik Cumhûriyeti on kişi ile idâre olunmak üzere bir usûl-ı idâre ihdâs eyledi.

711 = 1311

‘Ulemâ-yı ‘Arabdan Celâleddin Muhammed Bin Mûkerrem’in vefâtı erbâb-ı kalemden Reşideddin Havâcenin katlî,

712 = 1312

Geyve Kasabasının fethi. Çelebîyândan Sultân Veledin vefâtı.

713 = 1313

Atrânôs Kasabasının teshîri. Hükemâdan ‘Îmâmeddîn Tebrîzî ile ekmel-i sulehâdan ‘Alâ’üddevlenin vefâtı.

714 = 1314

Şerîf-i Mekke Ebû'l-Ğaysın katlî, Filîp Löö Belin vefâtı; bu zât dünyânın en himmetli ve metîn hükümdâranındandır. İsköçyâlılar İngiltere Kralı İkinci Edû‘âra ğalebe idûb istiklâllerini istihsâl eylemişlerdir. Ğarb İmparatorluğu Bâvi‘erâlı Beşinci Lû‘îye tevdi‘ kılındı.

715 = 1315

‘Ulemâ-yı ‘Arabdan Seyyid Rukneddin’in vefâtı. Fransa Kralı Lû‘î Löö Hûtin derebeylere ba‘zı imtiyâzât veriyor ve selefinin şiddet-i idâresini ta‘dîl ediyor. İsviçrede Morğâtîn Harbî vukû‘a geldi.

716 = 1316

Fazılâdan Kutbeddin Şîrâzî ile Kadî-i Beydâvî Nâsreddin’in vefâtı. Şîrâzda İncûye Hükûmetinin te‘essüsü.

Sayfa 269

717 = 1317

Ulû 'Ârif Çelebî ile 'ulemâdan Hattâb Bin Kâsımın vefâtı.

178 = 1318

Şîrâzda Benî Muzaffer ve Âzerbâyçân ya'ni Tebrizde Çobâniye Mülûkunün tehaddüsü.

719 = 1319

Nakşibendî mü'essesî Muhammed Bahâ'eddin hazretlerinin irtihâli ve mülhid Şâh Kûlû ile târih mü'ellifi 'Abdullah Vessâfin vefâtları.

720 = 1320

Hindistan Dehlî Şehrinde Benî Tuğluk (Tağlık) Devletinin teşekkülü. Şuarâdan Nîzârî-î Kahistânînin vefâtı.

721 = 1321

Şâir-i şehîr İtalyalı Dântenin vefâtı. Bunun **Lâ Kômedî deyû** yeni eseri mütâla'aya sezâdır.

722 = 1322

Mücâhidin-i 'Osmâniyeden Âk Timûr ve Balbâncık tarafından Burûsanın muhâsara idilmesi; bu yerler Şark İmparâtörlûğuna tâbi' idiler. Şuarâdan Muhammed Pehlevân ile İbn-i 'Abbâsın vefâtı. Beşinci Lû'î rakibini mağlûb ve habs ediyor; rakîbi Avusturyâlı Fredikdir.

724 ve 723 = 1323

Bolu ve Kandra ve Karamürsel ve Göynük ve Mudîrni havâlîsinin

Sayfa 270

tamâmen fethi. Trablusğarbda ‘İmâriye İmâretinin tahassülü. Evliyâ’ullahdan Ebû ‘Alî Kalenderin vefâtı. Sâvâ Kôntu Beşinci Âmede fevt. Papanın yeğeni Jûrdenber Âtik (Âten) Kuyruğunda bağlatdırıldı ve bu suretle Fransa Papalığa tağlebe başlâdı.

725 = 1324

Hüsrev Dehlevinin vefâtı; bu zât pederiyle Hind Seferine gitmiş ve Cengîzîler ile harb idûb pederinin şehâdeti üzerine makam-ı imârete geçmiş ve te’lîfât-ı mu‘tebere ile ibkâ-yı nâm eylemiştir. Frederik habsden çıkarıldı **Mônâkô** ‘Ahdî mûcibince müştereken Lû’î ile Almanyayı idâreye başladılar. İngilterede Spensir ‘Âilesi ve yirmi bârônun i‘dâmı.

726 = 1325

Burûsa Şehrinin fethi ve Sultân ‘Osmân Hazretlerinin Yenişehir Kazâsında irtihâlleri. Mâlhûn Râbi‘a Hâtûn ile Tûrsûn Fakîhin vefâtları. Fransa da Mônpeî’e Dâr’ul-fünûnu tevsî‘ kılındı.

727 = 1326

Birinci Sultân Murâdın tevellüdü. İkinci Edû‘âr (Edwar) Kuborn Harbînde ahrâra mağlûb ve zevcesi **Bânôkbôrn** İzâbellâ tarafından itlâf idilmiştir; bu İzâbellâ Fransa Kralı büyük Flîp Lö Belin kerimesidir!

Sayfa 271

SULTÂN ORHAN DEVRİ

761 – 728

1360 – 1327

31

.....

728 – 1327

Devletimizde muvazzaf ‘asker ta’yîni. ‘Ulemânın muktedâsı olan Takiyüddinin vefâtı. Fransa Kralı Âltıncı Flîp **Kâssel** Harbînde Flânder Eyâleti beyine ğalebe ve Rusya Hâkimi İvân Moskova ve Nôvgûrûd ve Vilâdîmir imâretlerini tevhið ile Moskovayı pâ-yi taht ittihâz ve İtâlyada Mântô Beldesinde Kôn râğ Hânedânı zuhûr itmiştir.

729 = 1328

Ümerâ-yı ‘Osmâniyeden Kônûr Âlpin rihleti. Fransa Kralı Dördüncü Güzel Şârlın vefâtı ve Altıncı Flîpin ku‘ûdu ve Fransa da Kâpesî’ en Hânedânının hitâmı ve Vâlô‘â Sülâlesinin mübâşereti; Kâpesî’ en Hânedânı 341 sene hüküm sürûb erkânın hüsn-ü himmeti görülmüştür.

730 = 1329

Muhaddeselerden Zümrüdün vefâtı; bu hâtûn Mevlânâ Esîreddînın zevcesidir. İngiltere Kralı Üçüncü Edû‘âr pârlâmentônun karârı ile vâlikesinin ma‘şûku olan Môritemerî (Mortimerî) âsdırmış

Sayfa 272

ve vâlikesini yirmi sekiz sene zindâna âtmıştır; vâlikesinin ismi İzâbellâdır.

731 = 1330

İznik Beldesinin fethi. Bahriyûndan Ebû Ca‘ferin vefâtı. Lüksembûrg Hânedânına mensûb olan Bôhemyâ Kralı Jân İtalyaya indi ve İtalya derebeylerinin muhabbetini kazandı; İtalyalılar muhârebât-ı dâhiliyeden bıkkûb usânmışlar idi.

732 = 1331

Hamâ Hâkimi müverrihinden Ebû El-Fedânın vefâtı. Ârâğôn ile Ceneviz arasında harb; bu muhârebe Kôrsika Atasının cihet-i tasrifinden zuhûra gelmiştir.

733 = 1332

Edebâ ve şuarâdan Muhammed Bin Hânî ile hayrât ve hasenât sâhibesi olan Esmâ' Binti Muhammedin vefâtları.

734 = 1333

Lehista Kralı Üçüncü Kâzîmîr memleketine hüsn-ü hidmet itmiştir.

735 = 1334

Fütûhât: Karasi, Bergama; Kirmâsti, Âydıncık, Ûlûbâd içün Tekfûr ile 'ahidnâme yapıldı, devletimizin ilk mu'âhedesı budur. Sôfiyyûndan Şeyhüddîn ve Fransalı ressam ve heyketrâş Ji'ottônun vefâtları.

732 = 1335

İstanbul civârındaki Tûzlanın fethi. Ebû Sa'îdin

Sayfa 273

vefâtı ve Moğol Hükûmetinin inkısâmı. İranın Sebzevâr şehrinde Serbedâriye Hükûmetinin te'essüsü. Meşâhîr-i fazılâdan Şeyhül'ârifin Vâlid Bin 'Alâ'üddevenin irtihâli.

737 = 1336

Tebrizde İlkaniye-i Celâyiriye Hükûmetinin ve Mâzenderân Vilâyetinde Tağmâ'ye İmâretinin teşekkülü. Melikü's-şuarâ İbn-i Hisâmın irtihâli. Orhan Ğâzînin fütûhâtına karşı Venedik ve Fransa ve Napoli ve Şark ve Kıbrıs hükûmetleriyle Papalık makâmının ve Rodos Şövâlyelerinin infâkı (ittifâkı) ve Geliboluda mağlûbiyet ve hezîmet-i kâmileleri.

738 = 1337

Timûrlengin tevellüdü. Serbedâriye Hâkimi Veciheddin iki bin bahâdır ile Ergün Şâhın yetmiş bin 'askerini itlâf ve Nişâbûr Şehrini zabt eyledi. Fransa ile

İngiltere arasında yüz sene muhârebesinin mebd-e'î zuhûru; bu harb bir mirâs ve ihtilâf yüzünden vukû'a geldi.

739 = 1338

Almanya İmparâtôru Bâvi'erâlı Lû'î Papa On ikinci tarafından Âfârôz idilmiştir; Lû'î Papaya 'isyân idûb Papalığa karşû olan mutâve'at ve ihtirâmı kaldırmış ve kendisi re'îs-i rûhânî olduğunu ve bütün memâlik-i Hristiyânîyenin hâmîsi bulunduğunu i'lân itmiş ve bu sûret ve satvetle Papalığı hiçe indirmiştir.

Sayfa 274

740 = 1339

Cezâ'ir-i 'Arabda Beskere Beldesinde Mezniye İmâretinin tekevvünü. Kibâr meşâyih-i sûfiyeden Yahyâ-yı Hâmîyenin vefâtı. Fransa Kralı Altıncı Filîp berren ve bahren İngilizlere mağlûb olmuştur.

741 = 1340

'Ulemâ ve a'yân ve mü'elifinden İbn-i Cezînin vefâtı. Fransanın Felânder Eyâleti ahâlîsi İngiltere Kralı Üçüncü Edû'ârı Fransa Kralı olmak üzere mutâve'at ve inkiyâd itmiştir. Kâstilya ve Pôrtekiz Kralları Fâs ve Ğırnâta 'Arablarına hücum ve anları mağlûb eylemişlerdir. Fransa ve İngiltere arasındaki muhârebât da top isti'mâl idildi.

Aklôz Harbî: Bu harb bahriyede Fransa donanması İngiliz donanmasına mağlûb oldu.

742 = 1341

Hamâ Hükûmet Ebû Beyenin zevâli. Melikülfazılâ Havâce-i Kirmânînin vefâtı. İtalya şuarâsından ve siyâsiyûndan Petrârka Romada saltanat tacı giydirildi. İstanbul saltanatının perîşânlığı.

743 = 1342

Şirâzda İncûye Hâkimi Emîr Şeyh Ebû İshakın şöhreti. Macar Kralı Şârl Rûber fevt olûb yerine büyük Lû'î geçmiştir.

Sayfa 275

744 = 1343

Muhaddesîn ve müverrihinden Şemseddin Muhammed Bin Ahmed ile şuarâdan Ahmed Bin Saffânın vefâtı. Üçüncü Edû'âr ile Altıncı Flîb meyânîde bir mütâreke 'akd idildi. Sâvâ Kôntu Âltıncı Âmede.

745 = 1344

Kayseriye 'ulemâsından Dâvud Efendinin vefâtı. Mâverâ'ünnehir beyliğinin tahassülü. E'âzım-ı edebâdan Ebû Hayyân Endülüsî ile zübdettüşşuarâ ve fazılâ Emîr Mahmûdun vefâtı. İspaya 'Arablarının El-Cezirâs imâreti Kâstilyâ Hükûmetine intikâl eyledi. Macaristan ve Lehistan Kralları Tâtârlara galebe idiyorlar.

746 = 1345

Macaristan Kralı Birinci Lû'î Nemçeden Hırvât kıt'asını zabt ve istilâ itmiştir.

747 = 1346

'Ulemâdan İmâmeddin ile 'ulemâ ve şuarâdan Ebû İshak Sâhlînin vefâtı. **Karasu** Harbî: Yine İngiletere hükûmeti Fransaya gâlebe geldi; bu harbde tûp kullanıldı. Fransada lisân bahsi, **ôy** ve **ok** ta'bîrâtı.

748 = 1347

Sultân Bâyezîd Hânın tevellüdü. Hindistanda Gülberk Şhrinde Behemniye mülûkünün te'essüsü. 'Ulemâ ve edebâdan İbrâhim Bin

Sayfa 276

‘Abdurrahmânın irtihâli. Fransasın şimâl cihetindeki Kâle Şehri İngilizlerin eline düşmüşdür. Lehistanda bir Kanûn-ı Esâsi i‘lân kılındı.

749 = 348 (1348)

‘Ulemâ ve edebâdan Kadî ‘Ömer ve Ebû ‘Abdullah ve Ebû Muhammedin vefâtları. İtalyada vebâ zuhûr idûb yüz bin kişi telef olmuş ve İtalya Kralı Büyük Lû’î Nâpôlî Krallığını elde itmiştir.

750 = 1349

Mâzenderânda Bâvendiye Ardeşîriye imâretinin indirâsi; müverrihinden Havâce Ahmed ile meşâhîr vâ‘zından edîb ve şâir-i şehîr İbn-i Serûdenin (Servedenin) vefâtı. İngilterede **Dizbâğı** Nişânı ihdâs kılındı.

759 (751) = 1350

Mü’ellifinden Tâceddinin vefâtı. İngilterede tâ‘ûn. Venedik ve Ceneviz muhârebesi. Kâstilyâ Kralı On birinci Alfôns tâ‘ûndan vefât itdi ve yerine oğlu zâlim Pi’er geçdi.

752 = 1351

Dehlîde Benî Tağlib Hâkimi Firûz Şâhın ‘adl ve hayrâtı. Bağdâd Hâtûnun vefâtı; bu kadın Emîr Sultân Ebû Sa‘îdin haremî olûb güzelliği ile meşhûrdur. Emîr Çôbânın hafîdesi ve Şeyh Kebîrin zevcesi olan Dilşâd Hâtûn

Sayfa 277

dahî bu sene vefât itmiştir; bu kadın zevcinin yerine icrâ-yı saltanat ider idi. Fransa Kralı Jân Lô Bôn. Venedik ve Ceneviz muhârebesine devam.

753 = 1352

‘Âbidât ve zâhidâtdan Fahriye Binti ‘Osmânın fevti. Altıncı İnôsânın Papalığı. Fransa ve İngiltere arasında muhârebât. Ceneviz Hükûmeti Venediklüye ğalebe itdi.

754 = 1353

Kâstilyâ Kralı Zâlim Pi’er Fransanın Bûrbonyâ Hânedânından bir kız ile izdivâc itdi ve üçüncü günü zevcesini tazyîke başladı. Venedik donanması Ceneviz donanmasını perîşân itmiştir.

755 = 1354

Kurtubada Benî Ahmer Hâkimi Emîr Muhammed Kâtib Lisâneddîni vezâretle taltîf ve hidmetine kabûl itmiştir. ‘Ulemâ ve edebâdan Şehâbeddin Mahmûdun vefâtı. İtalyalı Nikôlâ Ri’enzînin vefâtı. Bu zât hitâbet-i siyâsiyesiyle meşhurdur.

756 = 1355

Ecille-i ‘ulemâ ve mü’ellifinden ‘Azadeddin Emîrînin mahbesinde vefâtı. Şark İmparâtôru Kantâkûzeden bir manâstıra çekildi.

858 (758) ve 757 = 1356

Şehzâde Süleyman Pâşânın Rûmîli yakasına geçmesi ve o

Sayfa 278

civârda bir hayli kal’aların fethi. Şirâzda İncûye Hânedânının hitâmı. Müzenne-i Kirâmdan Nasîrüddin Mahmûdun vefâtı. **Pû’âtya** Harbî: Fransa Kralı Jân Lö Bôn İngiltere veli’ahdî Kara Prens tesmiye kılınan Edû’âra esîr olub İngiltereye sevk ve habs idildi. Almanyada **Bülle Dôr** nâmıyla meşhûr olan Kanûn-ı Esâsiyenin i’lânı. Bu kanûn Dördüncü Şârlın zaman-ı saltanatına müsâdüfdür; bu mühim kanûnun muharriri Bârtôl nâm hukûkşinâsıdır.

759 = 1357

Fütûhât: Gelibolu, Ferecek ve Hayrabôlu. Hâcî Bektâş Velî hazretlerinin irtihâli.

760 = 1358

Şehzâde Süleyman Pâşânın vefâtı ve Çörlû ve ba'zı kal'aların fethi. Türkistânın Yârkend Beldesinde Kâşğar Hükûmetinin tahaddüsü.

Sayfa 279

HÜDÂVENDİGÂR BİRİNCİ SULTÂN MURÂD DEVRİ

791 – 761

1388 – 1359

31

.....

761 – 1359

Fütûhât: Keşân, Dimetôka ve Edirnenin fethi. Kırımın Bâğçesarây Beldesinde Gök Orda Hânedânının zevâli şürefâ ve fukahâdan Ebû El-Kâsımın vefâtı.

762 = 1360

Burûsa Hisârında bir câmi'-i şerîf ve kâplûcada bir 'imâret inşâ kılındı. Ankaranın fethi. Beretînî Ahdî ile Fransa Kralı Jân Lö Bon İngilterenin esâretinden kurtarıldı.

763 = 1361

Yeniçerî Ocâğının ihdâsı. Mısır 'Abbâsiye hulefâsından Mütevekkil 'Alellahın bereket tenâsüli (tenâsülü). Fransa da üç sene tâ'ûn. İngiltere Pârlâmentôsu Frânsızca lisânını İngilterede isti'mâlini men' eyledi.

764 = 1362

Gümölcinenin fethi. ‘Ulemâdan Kadî Hamîdeddîn Dehlevînin vefâtı. Lehistan Kralı Üçüncü Kâzîmir Karâkôva Dârulfünûnunu keşâd eyledi.

Sayfa 280

765 = 1363

Filiba ve Zağranın fethi. ‘Ulemâ ve zehâdeden Ebû’l-Abbâsın irtihâli. Şuarâdan Rükneddîn Sâbinin vefâtı.

766 = 1364

Bîğânın fethi. Hâcî İl Beyin rıhleti. İmâm Cihân ve ferîd-ü zaman Kutbeddîn Râzînin vefâtı. Jân Lö Bonun vefâtı ve yerine Âkil Beşinci Şârlın ku‘ûdu. Bu devrin üç büyük kûmândânı: Dökeğlen ve Kara Prens ve Süleyman Pâşâ.

727 = 1365

Edirne Kazâsının kâmilten fethi; fütûhât-ı sâ’ire: Çirmen Yânbôlu ve Yenice. ‘Ulemâdan Yâfi‘înin vefâtı.

768 = 1366

Fütûhât: Aydın, Karin Abâd, Kızıl Ağâç, Sûzebôlu; Kırk Kilîsâ, Pikâr (Peykâr) Hisâr, Vize. Dükağlan Kâstilyâ melikine dâhil oldu ve Kral Zâlim Pî’eri kaçırdı.

769 = 1367

Nahivyûndan Kadî El-Kudât Bahâ’eddîn ‘Abdullah ile meşhûr-ı afâk olan Emlah El-Mütekellîmin Selmân Sâvecînin vefâtları. İngiltere hükûmeti İspanyaya ‘asker gönderdi ve Zâlim Pî’eri sehâbet ve saltanatına i‘âde eyledi, Pî’erin birâderi Trânstâmârlı Hânî Fransa ile ittifâk itmişdi.

770 = 1368

Mâverâünnehir beylerinin indirâsı. Dükağlen esâretiden

Sayfa 281

tahlîs idîlûb Hânri ile berâber Zâlim Pi'eri katle muvaffak oldu; bu katl **Sonti'el** Harbînde vukû'a geldi. Çinde bir büyük ihtilâlin zuhûru ve Moğolların Çinden ihrâcı ve Mîng Sülâlesinin Çin umûrine mübâşeretî.

771 = 1369

Müverrihînden Tâceddîn Sebkînin vefâtı, İslâm olarak yetişen müverihhlerin en ma'rûfları bil-vesile ta'dâd olunuyor: Ebû Ca'fer, İbni Katebe, Mûsâ Bin Şâkir, İbni Celcele, Yusuf, İbni Fârâbi, Ebû 'Abdullah, 'Abdullatîf, Bahâ'eddîn, İbni Cevzî, 'Îmâdeddîn, Ebû'l-Ferec, Ebû'l-Muhsen, ibnü'l-Asır, İbni Kâalkan, Râşideddîn, Tâceddîn, Yâkût, Ebû'l-Fedâ, Şehâbeddîn, Zihnî, Nekkî Bin Mes'ûd, 'Abdurrezâk, 'Arab Şâh, Suyûtî, Ebû'l-Fazıl, Emîn Ahmed, Fettâh, Fazlî, İbnü'l-Katiye, İbni 'Abbâs, Kutbeddîn, Sa'deddîn, Ebû'l-Mağâzî, Bahâdır Hân ve Mehdî Şâh.

772 = 1370

Şehzâde Süleyman Çelebînin tevellüdü. Fütûhât: Samakôv, İhtimân. İngilterenin Ğâl Prensi Fransanın Lîmôj Vilâyetine dâhil olûb bir katl-i âmmm icrâ eyledi. Kâzîmîrin vefâtı ile Lehistan Hükûmeti Macaristan Kralı Büyük Lû'îye tevdi' kılındı. İngiltere umerâsından Rûber Konûl.

773 = 1371

Köstendilin fethi. Fukahâ ve mü'ellifinden Sırâceddîn ile meşâyihden havâce 'Îmâdın vefâtı.

Sayfa 282

774 = 1372

Fütûhât: İnciğiz, Borlu, Bûrgâs. Ğâyetle debdebe ve dârât sâhibesi olan Celîlenin vefâtı. Fransa ile müttefik olan Kâstilyâlilar Fransanın Lâ Rôşl Limânında İngiltere donanmasına ğâlib geldiler; Fransanın kısım-ı küllisi İngilterenin elinde idi.

775 = 1373

‘Avrethisârı ve Kavâlanın fethi. Müverrih İbni Ketebe ile ‘ulemâdan ‘Abdulmuhsin Efendînin vefâtı. İngilizler Fransanın Pô‘âtô vilâyetinden ihrâc olundular; İngilterenin Lânkâstrâ Dükası Fransanın her tarafını pâmâl-ı huyûl idiyor. Kıbrıs Hükûmeti Cenevizlilerin yed-i istîlâsına düşdü; bu işğâl mûvakkitdir.

776 = 1374

Drâma, Zinhe ve Frefriyenin fethi. İtâlyalı şâir Petrârkın vefâtı; Petrârk Dânte ve Ri‘enzî ile berâber şimdiki tecdîdât-ı ‘ilmiye ve siyâsiye ve fenniyenin me’essesîdirler. On üç yaşı Fransa kralları içün son bulûğ kabûl idilmiştir.

777 = 1375

Sirûz ile Nişin teshîrî. Tebrizde Karaköyünlu Hükûmetinin hitâmı ve Karaköyünlu Yusufun kesret-i muhârebâtı. İtalya şuarâsından meşhûr Bûkkâsın vefâtı; bunun hayâtı dahî tezkâre sezâdır. Kôzân Sancâğında müteşekkil Ermenistan

Sayfa 283

Hükûmeti hitâm bûldu, Ermenilere dâ’ir bir zâtıdan alınân ma‘lûmâtı ‘aynen kayd ve evvelki nevâkısî ikmâl idiyorum:

Ermeniler târih-i kadîmlerince kendilerini nâmlarına izâfeten Ermenistan tesmiye olunân memleketin ahâlî-i asliyesinden ‘ad iderler. Kuyûdât-ı tarîhiye ile Rûm menâbı‘ından tereşşuh iden ma‘lûmât ise âncak kabl’el-mîlâd sekiz ‘asır mukaddem bu ahâlînin Ârman (Ermeni) nâmıyla Ermenistanda ikâmet itdiğini gösteriyor. Ma‘lûmât-ı tarîhiye ve tettebbü‘ât-ı cedîdeye nazaran ahâlî-i merkûmenin

Prokyâ müsta‘merâtından olduğu ağıleb ihtimâldir. İskûtyâlîların ve Kimberlerin tehâcümünden mukaddem (700 kabl’el-milâd) Âlûs Nehrînin (Kızıl İrmâk) ın hudûdunu geçerek evvelâ Ermenistan-ı Sağırede tavattun îtmîş ve gitdikce Ermenistan-ı Kebîr tesmiye olunân kıta’yı zabt ve teshîr eylemişlerdir. Ermeniler bu havâlîde sâkin Hâlitler (Hâllitler) ya‘ni Hâtîyânlar ve İskûtyâlîlar ve Kimberlerle dahî kârîşdılar ise de mevcûdiyet-i milliyelerini muhâfaza iderek ânların bir kısmını tard ve bir kısmını kendilerine bel‘ ve ilhâk itdiler. Bugünkü günde Ermenilerin târihiyle lisânları bunu mü‘eyyiddir. ‘İlm’ül-lisan erbâbı tedkîkât ve tetbi‘ât-ı edebiyede bulunarak Ermeni lisânından mühim esâsları elde itmişdir. Almân ‘ulemâsından ba‘zıları Hây (Ermeni) kelimesini Hât lafzının bir şekil-i mübeddeli olduğunu zan itdiler. Hâlbûki ilk Ermeni müverihhi Râhib Mosenin (Mûsanın) beyânına göre Ermeniler cedleri ‘ad olûnân

Sayfa 284

Hâykın nâmıyla tesmiye olunmuşlar ise de her iki sûret dahî bir esâs-ı sahîhe müstenid olmadığından (Hây) nâmının sûret-i zuhûru mechûldur. Ârman yâhûd Ermeni tesmiye olunmalarının esbâbı ise müverrih mûmaileyin kavlince cedleri olan Hâykın neslinden (Ârmenâk, Ârmenân) yâhûd (Ârâm) ın isminden neş‘et etmişdir. Kabl’el-milâd beşinci ‘asırda yaşamış olan râhib mü‘esses tarîh-i millîyi ‘an‘anât-ı tarîhiye ve niğamât-ı kadîmiyeye ibtinâ‘en veyâhûd i‘tirâf itdiği vechile (Mârâpyâs) nâmındaki bir müverrihi rehber ittihâz itmişdir. Mârâpyâsın dahî ‘an‘anâtdan başka bir me‘hazı yok idi. Binâen‘aleyh ‘an‘anât-ı milliyemizin ekserîsi ezmine-i kadîmenin müsteğrik zülmeti olan mâsâllardan ‘ibâretdir. Ermeni müverrihlerinin beyânına göre Ermeniler ilk cedleri ‘ad olunân Hâyk (Bâbil) hükümdârı bulunan (Nemrûd) nâm-ı diğerle (Pel) si mağlûb itdiğini müte‘âkib şimâle toğru hicret itmişlerdir ki ma‘lûm olduğu üzere (Pel) dahî esâtîre mensûb bir zâtın ismidir. Ermeni müverrihi Hâykdan başlayarak Suriyelilerin hükümdârı olan (Sartanapal) a kadar bir silsile-i ru‘esâ ve daha sonra bir tâkım Ermeni hükümdârları zikr idiyor. Sonra Midyelilerin (Medyelilerin) sekiz pâdişâhına karşı sekiz Ermeni kralı zikr idiyor ki bunların son ikisi (Yervânt) ve oğlu (Dikrân) dır. Bunlardan evvel bir silsile-i esâmiye tesâdüf olunuyorsa da bunların zikrine lüzûm yokdur. Zirâ ânların

Sayfa 285

tarîh-i hakîki ile bir râbıta ve münâsebeti yoktur. Müverrihinden Ksanofone nazaran tarîhde Ermeni Hükûmeti (Yervânt) ile başlar. Oğlu Dikrân ki Hüsrevin dost ve muhibî ve âv arkadaşısı idi. Şunu teslîm itmek icâb idiyor ki ecdâdımızın ef'âli ve esâmîsi bile mechûl kalmaktadır. Zirâ ma'lûm olduğu üzere Ermeni hükûmeti (Yervânt) zamanında sekiz bin süvâri ve kırk bin piyâdeden mürekkeb bir orduya mâlik idi. Ksanôfônun rivâyetine göre (Yervânt) Midyelilere (Medyeliler) karşı 'isyân iderek âbâ-u ecdâdınının bıraktığı hürriyeti bittekrâr istihsâl itmek arzûsuna düşmüştür,

Büyük Târe (Târa) zamanında (Kabl'el-milâd 525) Ermenistan İranîlere cizye vîrmeğe başladı. O vakit Tôrôs Tağlarıyla Ârzânı (Murâd Çâyı) hudûdunda bulunân memleket İran prenslerine mağlûb oldu. Lakin Ermeniler muhâcemât-ı dâhiliye ile (Ârârâd) hudûdunu zabt itdiler. Rûm müverrihînininden (Heredôt) zamanında (Kabl'el-milâd 500) Âlârôdyânlar orâda mevcûdiyetlerini muhâfaza itmişler idi. Ermeniler (Dôsânâvân) ve civârını feth itdiler ve yavaş yavaş Erâks ve Ğûrû Ôvalarına kadar ilerûlediler. Memleketin yerli Prensleri (Sâdrâp) nâmıyla icrâ-yı hükûmet itmekde ve Ermenistan bu sûretle idâre olunmakda iken (Kabl'el-milâd 401) târihinde Ksanôfônun rivâyet eylediği **on binlerin ric'ati** orâdan mürûr eyledi. Bu (Sâdrâb) ların sonuncusu

Sayfa 286

(Vâhe, Vâha) dır. (Vâhe) İran hükûmetini müdâfa'a içün İskender-i Kebîr ile muhârebe itdi. Fakat vefâtı vukû' bulmağla Ermenistan Makedonyalıların zîr-i idâresine geçti (Kabl'el-Milâd 325). Sonraları (Erdâşyâs, Ardaşyas) nâm bir Ermeni beyi Anti'ôkôsun Romada mağlubiyetini fırsat 'add iderek Roma hükûmetiyle dost oldu ve i'lân-ı istiklâl iderek meşhur (Ânibâl) ile bil-müşâvere (Ârtâşâd) nâm şehri binâ ve pây-i taht ittihâz eylemiştir. Bu hükûmet-i cedîde dahî (Kabl'el-milâd 200) o aherinde Eşkânyân Kavminin muhâcemâtına karşı mağlûb olmuş ve Ârdâşyâsın sülâlesinden bûlunân Dikrân Eşkanyânlılara esîr düşmüştür. Dikrân pederinin hükûmetini yed-i idâresine âlınca (kabl'el-milâd 95) Eşkanyân Kavmine galebe çaldı. Zamanında hükûmetini bahr-ı siyâh ile bahr-ı hazer sevâhili ile Tôrôs ve

Kafkâsya cibâline kadar tevsî‘ ve temdîd eyledi. Şurâsı şâyân-ı kayd ve tezkârdır ki Ermeni müverrihi Râhib Musas (Mûses) Erdâşyâs ile Dikrânı Eşkanyân Kavminden tevellüd eylediği zannına düşmüştür. Bunun ise büyük bir hatâ olduğu meydândadır. Dikrânın halefî olan oğlu (Erdâvâst, Ardâvâst) (55) sâlında Romaya nakil ve orâda i‘dâm idildi. Çünkü Romanın üç hükümdârından biri bulunan (Ântû‘ân) Ermenistanı feth ve esîrleri ile berâber (Erdâvâst) ın evlâdını dahî Romaya götürmüştü. Bu sırada Eşkanyâlilar ile Roma Fırkaları zuhûra gelerek

Sayfa 287

bir veya diğer tarafın müsâbakaları (Roma ve Eşkanyân lehinde) dünyâyı ihtilâllere boğdu. Bu sebeble müverrihimiz ile ecnebî mü‘errihleri beyinde bir ihtilâf-ı tam bulunûb Ermeni tahtında birbirine halef olmak üzere Hüsreve kadar (240 – 223) karışık bir silsile-i esâmî zikr iderler. Ağleb ihtimâlâta göre büyük Hüsrev Eşkanyân Kavmine mensûb olûb oğlunun on beşinci sene-i hükûmetinde (301) Ermenistana pek çabuk giren Hristiyanlık bir kat daha kesb-i i‘tilâ iderek (Kirkôr Lö Sâvoriç) zamanında (Kônstântinen) in Hristiyanlığı kabûlünden mukaddem, devletin din-i resmîsî oldu. Bu sırada (Vâğârşâbâd) şehri pâ-yi taht ittihâz olundu. ‘Umûm Ermenilerin Katôğukôsluk kürsüsüyle o zaman bina idilân kilisâ ve manâstır elyevm şehir-i mezkûrede mevcûddur.

Dırtâdın Halîfeleri Şunlardır:

İkinci Hüsrev	340 – 331
Deyrân (Diran)	350 – 340
Erşâk (Arşak)	347 – 351
Bab	374 – 368
Vârâztâd	377 – 374

(Erşâd, Arşâd) ve (Vâğârşâk) ın hengâm-ı hükûmetinde, Şark İmparâtôru (Te‘ôdôr) un te‘ahhüdüyle Ermenistan (387) sâlında, ikiye taksîm idildi ve kısm-ı mühimmî İrana geçti. Üçüncü Hüsrev (390) ve Berâmşâbûh

Sayfa 288

(411 – 491) bûnun zamanında Râhib Hasrûb Ermeni hurûfâtını icâd iderek Ermeni edebiyâtı terakkî itmiştir. Erdâşes (428 – 411) Erşâgûnyân Sülâlesinin en sonuncusu olûb 428 târihinden sonra İranîler Ermenileri mağlûb ve 652 târihine kadar Marzabânlar ile idâre itmişlerdir. (652) târihinde İran ‘Arabistân hükûmetinin bir eyâleti olmağla Ermeniler dahî ehl-i İslâmın taht-ı tâbî‘iyetine girmişlerdir. ‘Arablar Ermenistanı tokuzuncu ‘asrın nısfına kadar kômîserler vâsıtasıyla idâre eylemişlerdir. Bu târihlerde Âşûd Bâkrâdônî Sülâlesi teşekkül itdi ve Âşûd 885 târihinde Halîfeden tac giyinerek büyük bir iktidâr ve vâsi‘-i memâlike nâ‘il olmuştur. (Âni) Şehri bu sülâlenin pâ-y-i tahtı idi.

Âşûdun Halefleri Şûnlardır:

Birinci Sempât	790
İkinci Âşûd Bir‘ât (Timûr, Teymûr)	914
Epâs (Apâs, Appâs)	928
Üçüncü Aşûd Oğûrmâz (Rahîm)	952
İkinci Sempât	977
Birinci Kâgîk	990
Ohânnès Sempât	1020
İkinci Kâgîk	1045

Bâkrâdûnîler Hükûmeti ile berâber Vânda dahî Arzûnîler (Erzûnîler)

Sayfa 289

imâreti te‘essüs itdi. Bu imâretin son hükümdârı (Sine-i Kerim) Selcûkîlerden (1021) korkarak zimâm-ı idâreyi Şark Rûmlarına teslîm itdi. Birkaç sene sonra (1045) Pâkrâdonîler Hükûmetinin son hükümdârı olan İkinci Kâgîk dahî Şark İmparatorluğuna iltihâk eyledi. (1080 Rûpen nâmında bir Ermeni beyinin himmetiyle

Kilikyâ ya'ni Kôzân Sancâğında (Rûpenyân) nâmıyla bir hükûmet te'essüs iderek (1198) de Kilikyâ Prensi (Le'ôn) un krallığı tasdîk ve takdîs kılındı.

Le'ônun Halefleri Şunlardır:

Kraliçe Zâbel ve Pilipôs	1219
Birinci Hetûm	1226
İkinci Lâ'ôn	1271
İkinci Henûm (Hetûm)	1289
Torûs	1293
Sempât	1296
Birinci Kônstântin	1305 – 1298
Üçüncü Le'ôn	1307 – 1305
Oşîn	1320 – 1307
Dördüncü Le'ôn	1342 – 1320
İkinci Kôsntânin	1343 – 1342
Fû'idûn	1345 – 1343
Üçüncü Kôstanin	1360 – 1345

13

Sayfa 290

Beşinci Le'ôn 1365 senesinde ku'ûd idûb 1375 sâlında Memlûkler tarafından Mısıra esîr götürüldü. Ve buradan Pârise giderek 1393 târihinde vefât idûb Pârisin (Sendînî) kilisâsında defîn olundu.

Bu târihten sonra ârtık Ermeni nâmıyla hiçbir müstakil hükûmet te'essüs itmâmıdır. Ermeniler hükûmet-i 'Osmâniyenin zîr-i tâbi'iyetine girüb âltı 'asırdan berî 'Osmânlılar ile birâder gibi yaşamaktadırlar.

778 – 1376

İngiltere velî'ahdı Kara Prensın vefâtı; bu zât yüz sene muhârebâtının mücâhid-i ekberi ve 'asrının ferîdidir; Bolayırdı medfûn olan Süleyman Pâşâ Kara Prens ile mu'âsır olub her ikisi şehâmet ve celâdet ile nâm bırâkmışlardır.

779 – 1377

İngiltere Kralı Üçüncü Edû'ârın vefâtı ve hafîdi Rîşârın ku'ûdu ve Rîşârın 'amûcaları ellerinde kalması. İngilizler **Râ'ûl** Harbînde Frânsızlara mağlûb olmuşlardır. Papa On birinci Ğreĝo'ârın Romaya 'avdeti ve Papalık makâmına yeniden cân gelmesi.

780 – 1378

Hazret-i Mevlânâ ahfâdından Şâh Celebînın vefâtı. Atanada Ramazân oĝullarının tehaddüsü ve mü'esses Ahmed beyin

Sayfa 291

şecâ'atı. **Büyük Şışmâ** biri Roma ve diĝeri Âvinyôn'da olmak üzere iki Papalık intihâbı; bu usûl intihâb-ı târihçe pek büyük bir ehemmiyeti hâ'izdir; târihde birkaç Şışmâ görölmüşdür.

781 – 1379

Çelebî Sultân Mehmedin tevellüdü. **Bûlâ** Harbî: Venediklû Cenevize mağlûb olmuşdur.

782 – 1380

Muhâribînden Dükaĝlenin vefâtı. Venedik Cenevizlûye ĝalebe itmişdir. Üçüncü Dimitri Moskova Şehrini tevsî' eyledi.

783 = 1381

Fütûhât: Kütahya, Simâv, Teke, Yalvaç, Beyşehir, Âkşehir, Seydişehir; bunların bir kısmı cehâz olarak âlındı ve bir kısmı mübâye'a idilmişdir. İngiltere de Demirci Tâylar tarafından bir 'isyân çıkarıldı.

784 = 1382

Fütûhât: Manâstır, Eşteb (İşteb), Perlepe, Karlî ili. Mısırdaki Çerkes köleleri tarafından bir hükûmet teşkîl edildi. Kâhire Eyûbîlerinin hitâmı. Macaristan ve Lehistan hükûmetlerini tevhid iden Büyük Lû'înin vefâtı. Tâtârlar Rûsyanın Moskôvâ Şehrini yağmâ itmişlerdir.

Sayfa 292

785 = 1383

Fütûhât: Arnâ'üdlük kal'aları. Fransa ve İngiltere arasında şiddetli muhârebât. Pôrtekiz Kralı Ferdinânın vefâtı ve Pôrtekizde **Bûrbôn** Hânedânına **Âvis** Sülâlesinin halef olması.

786 = 1384

Bôsna ve Hersekin teshîri. Herâtda Girtîye Hükûkâmının zevâlî ve Emîr Ğıyâseddinin asârıyla 'ulemâyaya olan tevkîr ve 'adâleti. Fransa ve İngiltere arasında mütâreke.

787 = 1385

Sôfyanın fethi. Navara Kralı bad-ı havî Şârl ile Arâğôn hâkimi Teşrîfâtçı Pî'erin vefâtı.

788 = 1386

Sadrâ'zam Hayreddin Pâşânın vefâtı; bunun asıl ismi Kara Halîldir. Sebzevârdaki Serbedârân hânlarının indirâsı Timurlenk Gürcistanı zabt eyledi.

789 = 1387

Kâlmâr İttihâdı: Danimarka ve İsveç ve Norveç tâcları Mârgirit nâm kadının başına konuldu; bu kadın hem tâli'î ve hem de son derece de 'âkile ve müdebbire idi, Şimâl Semîrâsı (Sümeyrâsı) 'unvânını hâ'izdir. Arâğôn ve Kâstilyâ hükûmetlerinin sulhu.

Sayfa 293

BİRİNCİ YILDIRIM SULTÂN BÂYEZÎD DEVRİ

805 – 791

1402 – 1388

14

.....

791 – 1388

Fütûhât: Silistre, Niğbolu, Prâvâdî, Tırnova ve Şumnû. Kosova Melheme-i Kübrâsı ve Hüdâvendigârın Ôblôviç hâ'inin eliyle şehîd idilmesi. Ümerâdan Balabân Topçe ile Sâruhân beyi İshak Beyin vefâtları. Şîrâzda El-Muzaffer Hâkimi Şâh Mansûrun kahramanlığı. Meşâhîr-i Küttâbdan Fetheddînün vefâtı.

792 = 1389

Üsküb, Karatova, Çetrôz, Vödene, Vîdîn, Âlâşehir, Âydın, Sâruhân, Menteşâ, Hamîd ili ve Kütahya feth ve imâretlerine nihâyet verildi. Konya beyi 'Alî Bey ile Kadî'asker Ramazân Efendi ve mü'ellifin-i kirâmdan Sa'deddîn Teftazâlî ve Şeyh 'Ârif Hacendînün vefâtları. İngiltere ve Fransa müsâlahası ve Fransa Kralı Altıncı Şarlın vilâyât tefîşâtına gitmesi.

793 = 1390

Vâlâşî ya'ni Eflâk ikliminin fethi. Hindistanda

Sayfa 294

Gücerât mülûkünün te'essüsü. İmparâtôr Jân Pâle'ôlôğ İstanbul surlarını tahkîm eyledi.

794 = 1391

Fütûhât: Niğbolu, Silistre, Ruscûk, Niğde, Aksarây, Dumlu ve Kayseriye. Karamanoğulları katl olundular. Rûm imparâtôrunun oğlu Sultân Bâyezidin esâretinden kurtuldu.

795 = 1392

Fütûhât: Amasya, Tokat, Sivâs, Canik, Kastamonu ve 'Osmancık. Hafız Sirâzînin vefâtı. Macaristan ve Lehistan muhâsemâtı.

796 = 1393

Frenklerin ittifâkı ve Selânîk ile Tesalya Yenişehirinin fethi. Timurlenk El-Cezire kıt'asını zabt eyledi. Şark-ı Hindistanda Cûnbûr (Conbur) Hükûmetinin teşekkülü.

797 = 1394

Şile ve Anâtôlu Hisârı kal'alarının fethi ve İstanbul imparâtôru İkinci Emmânû'el Pâle'ôlôğdan vîrgü alınması ve Macaristan kalâ'ına ta'arruz idilmesi. Yahûdilerin Fransadan tard ve ihrâcları.

798 = 1395

Fütûhât: Karaferye, Darende, Divriği ve Behesni (Besni). Vüzerâ-yı İslâmiyeden İbn-i Recebin vefâtı. Ârağôn Kralı Jânın fevtiyle birâderi Mârtenin ku'ûdu.

Sayfa 295

799 = 1391 (1396)

Niğbolu Zaferi ve Bulğaristanın istîlâsı ve Macarlara yardım iden Fransa beylerinin bu harbden mağlûb ve perîşân olmaları. Fransa ve İngiltere beyinde yirmi senelik mütâreke.

800 = 1397

Erzincanın fethi. Bizde Kâza usûlünün vaz'î. Sultân Bâyezîd hazretleri İstanbulu muhâsara ve bir câmi' inşâ ve bir Kadî ta'yîn ve İmparâtôr Emmânû'elden Cizye ahz eyledi. Moğolistanın Hân Balîğ beldesinde Hitây kâanlarının zevâli ve Halvetiye mü'essisi Ekmeleddîn 'Umûrun Kayseriyede irtihâli. İtalyada Milan ve Mântô Dükalarının muhârebâtı.

801 = 1398

Ğarb Şişmâsına dâ'ir Parisde bir ikinci Meclis-i Rûhânî in'ikâd itdi. Danimarka ve İsveç ve Norvec ve Töton tâ'ifesi arasında mu'âhede.

802 = 1399

Lânkâstrâ Dükası Kral İkinci Rîşarı hal' ve pârlâmentônun tensîbi ile kendi krallığını i'lân eyledi. Lehistanda Jâjlôn ve Hedûyiş. Hedûyiş: Macaristan Kralı Büyük Lû'înin kızı ve Lehistan Dükalarından Jâjlônun zevcesi idi, zevcini Lehistan Krallığında kendine halef itmişdir. Timurlenk Hindistana kadar indi.

Sayfa 296

803 = 1400

Timurlenk Mısır Hükûmetinden Hamâ ve Halebî zabt eyledi ve Mercidâbık Zaferini istihsâl ve Şâmı tahrîb ve Yezîdin kabrindeki kemikleri ihrâk eyledi. Sâbık İngiltere Kralı İkinci Rîşârın mahbusda vefâtı. Almanya İmparâtörü Veneslânın hal'î ve Rûberin intihâbı; ğarb cihânânîlerinin intihâbı yedi prence 'âid idi ve bunlara

Elektôr nâmı verilir idi. Fransa edebâsından Frû 'âsâr-ı târihini ikmâl eyledi. İngiltere şuarâsından Şûselin vefâtı. Trablusğarbda 'Îmâdiye Hükûmetin indirâsı.

804 = 1401

Ânkaranın Çubûk Âbâd-ı Melheme-i Kübrâsı ve Sultân Bâyezîdin tedbirsizlik ve esâreti. Vefiyât: Firûz ve 'Abdî ve 'İsa ve Mâlkôç ve Havâce Dâvud ve Bâlî beyler ile Beylerbeyi Halil Pâşâ. İmparâtôr Rûber Almanyada Heydelberg Dârülfünûnu keşâd ve Timûrlenk Bağdâd şehrini tahrîb eyledi. Mağribde Biskre şehrinde Müzeyne Hükûmetinin hitâmı.

Sayfa 297

FÂSILA-İ SALTANAT DEVRİ

816 – 805

1413 – 1402

11

.....

805 = 1402

Şehzâde Süleyman Edirne'de ve birâderi Mehmed Amasyada i'ân-ı saltanat eylediler. İtalyanın Milan Kôntu Ğâle'âs Almân ve Frânsız ve Lehistan ordularına ğalebe itdi, Ğâle'âs bu 'asrın en büyük ricâlindendir.

806 = 1403

Şehzâde Mûsâ Çelebî Burûsada 'İsâ Çelebîyi katl ve saltanatını i'ân itmiştir. Sultân Murâd-ı Sâninin velâdeti.

807 = 1404

Kransanın (Fransanın) Burğonya Dükası Cesûr Flîpin fevti ve yerine oğlu Korkusuz Jânın ku'ûdu, bu dükalık bir hükûmet derecesinde kavîy'üş-şekime idi.

808 = 1405

Timûr Tâş Pâşânın i‘dâmı ve müverrih İbn-i Haldûnun vefâtı. Sâvâ Kõntu Sekizinci Âmede Tûren (Tûran) Beldesinde bir Dâr’ulfünûn keşâd eyledi. Timûrlengin fevti ve imparatorluğunun taksîmi.

Sayfa 298

809 = 1406

Edirne Sultânı Süleyman Çelebînin vefâtı. Kâstilyâ Kralı Üçüncü Hânri fevt.

810 = 1407

Candârlı Ali Pâşânın irtihâli; bu zât ‘âlim ve fâzıl ve ‘ârif idi. Ğarb İmparâtõru Rûber ve Ârağõn ve Sicilya Kralı Mârnenin fevti ve Almanyada erkân-ı hânedân muhârebâtı ve Jûsun ferâğatı ve Sijismûnun intihâbı; Sijismûn târihin en mühim ricâlindendir. Cenevizliler Sen Jûj Bânkasını te’sîs eylemişlerdir. Yunanistanın Lepântâ ya’ni İnebahtı sevâhili Venedik donanması tarafıdan zabt.

811 = 2408 (1408)

Mekke Emîri Şerif ‘Ali ile Emîr Süleyman ümerâsından Karaca Beyin vefâtı. Venediklûler Yunanistanın Pâtrâs şehrini dahî teshîr eylemişlerdir.

812 = 1409

İtalyanın Pizâ kasabasında mühim bir Meclis-i Rûhânî in‘ikâd eyledi ve burdan üç Papa intihâb idildi. Jân Hûsun mevâ‘izî ve Prôtestânlık Mezhebinin mukaddemât zuhûru.

813 = 1410

Prâvâdinin fethi. Ğarb İmparâtõru Rûberin fevti ve Sijismûnun ku‘ûdu. Ârağõn ve Kâstilyâ Kralı Mârtenin vefâtı. Tõton Ocağının mağlûbiyeti, bu Ocak 1190

Sayfa 299

sâlında ‘Akkâda te‘essüs ile sonra Almânyaya geçmiş ve ‘âdetâ bir hükûmet hâline girmiştir. Âvrupada ‘askeri ve mezhebi olan ocak ve tarikatların ehemmiyeti ‘azîm olûb kâmûsumuzda tafsîlât verilecektir.

814 = 1411

Edirne Sultânı Süleyman Çelebî ile Cürcân ‘ulemâsından Şerif ‘Alinin vefâtı. Fransada muhârebât-ı dâhiliye: Burğonya ve Ârmânyâk eyâletleri halkı ile.

715 (815) = 1412

Köprülü Kazâsının fethi ve ordumuzun **Semendre** Zaferi. Ârmânyâk Kôntu Fransayı parçalamak içün İngiltere ile ittifâk ittdi ve fakat **Bûruj** Harbînde Kral Altıncı Şârla mağlûb oldu. Şimâl Semîrâmisi yâd olunan Mârgîrîtin fevti ve üç hükûmet tâcının oğlu Üçüncü Arîka intikâli.

Sayfa 300

BİRİNCİ ÇELEBÎ SULTÂN MEHMED DEVRİ

824 – 816

1421 – 1413

8

816 – 1413

Selûri (Silivri) ve Tûnada Yerköyü Kal‘asının fethi ve Şehzade Mûsa Çelebî ile bunun vezîri Kürşâh (Gürşâh) Melikîn i‘dâmları. Karamanlı Mehmed Bey Zât-ı Şâhâneye teslim ve Eflâk kıt‘ası ve Yerköye rabt idildi. Musa Çelebî ümerâsındna Menet (Minnet) ve Kara Halil Beyler ile Febrûz (Firûz) Ağânın vefâtı. İbrahim Pâşâ sadâreti. Mefhar-ı şuarâ Lütfüllahın Nişaburda vefâtı. Ârmânyâk Ahâlîsi Pâris şehrini muhâsara ve Fransa Kralı ile **Pôntô‘âz** Sulhunu ‘akd eylemişlerdir.

817 = 1414

Fütûhât: Samsun, İskilib, Sivrihisâr, Kırşehir, Niğde, Âkşehir, Beyşehir ve Seydişehir kal'aları. 'Ulemâdan Mecdüddin Firûz Âbâdinin vefâtı. Kral Altıncı Şârl Burğonya eyâleti ahâlîsine ğalebe ve ellerinden birçok mahallerin istirdâdına muvaffak olmuştur. Napoli Krallığına İkinci Jânnânın ku'ûdu; bu âralık Sicilya Napoliden âyrûca idâre olunuyorlar, iki Sicilya

Sayfa 301

Hükûmeti deyince Napoli ve Sicilyanın müştereken idâresi ânlaşılmalıdır, bu iki eyâlet beş kere tefrîk ve beş kere tevhid olunmuşlardır. Bu sıralarda Sicilya Atası İspanyanın Ârâgôn Krallığında bulunan 'âlicenâb Beşinci Âlfönsun taht idâresinde bulunuyor idi. **Kônstâns** Meclis-i Rûhânisi: Bu meclisde Ğarb Şişmasına nihâyet verildi ve Papalık makamı Romaya münhasır kıldı.

818 = 1415

Kastamonu şehrinin fethi. Şerif Remisenin vefâtı. Hindistanın Dehlî şehrinde müteşekkil Tuğlukiye Hükûmetinin indirâsı ve Hızırıye İmâretinin Tuğlukîlere halef olması. **Âzinkôr** Harbî: Fransa dâhilinde Fransızlar İngiltereye mağlûb olmuşlardır; bu harbî müte'âkib 'Ârmânyâk Kôntu Parise dâhil olub Fransa saltanatı likâmını eline âlmıştır. Prôtestânlığın ta'mîmine çalışan Jân Husun diri olarak ihrâkı.

819 = 1416

Ramazânoğlu Ahmed Bey ile Mısırdaki Mü'ebediye Medresesinin bânîsi olan Muhârib Mü'eyyid Şeyhin vefatları. Parise dâhil olan Armânyâk Kôntu mezâlîme başladı ve bu Yüz Sene Harbînde İngiltereye tarafdâr olan Ğarb İmparatoru Şirismôn Parise kadar geldi. Savâ Kôntu Sekizinci Âmede Sijismôndun dükalılık 'unvânını istihsâl eyledi.

Sayfa 302

860 = 1417

Etıbbâ Reîsi Hâcî Pâşâ ile Müderris ‘Abdullatîf Efendinin vefâtı. İngiltere Kralı Beşinci Hânri Normândiyâ ve Burğonya Kontu Pikârdiyâ eyâlâtında Fransaya ğalebe itmişlerdir, İngilizler Fransayı mağlûb etmek için mezkûr iki eyâlet kôntlarını elde eylemişler idi. Şîrismûn Almanya beylerinden olan ve (Hôhözoların) hânedânına mensûb bulunan Frederike Brândebûrg Kontluĝunu vermişdir, bu büyük kôntluk Töton Ocâĝının yed-i tasarrufunda idi.

821 = 1418

Mekkeye **Surre** irsâli usûlü ve Nakîb’ül-eşrâflık me’mûriyeti ihdâs olundu. Ramazânoĝlu Ahmed Beyzâde İbrâhim Beyin vefâtı.

822 = 1419

Fütûhât: Çanĝırı, Tosya ve Küre-i nühâs. Müfsid Yörüklüce Mustafânın Âyında katlî. Nakşibendî meşâyihinden Mehmed Pârsâ Hevâcenin irtihâli. Burğonya ve Ârmânyâk eyâleti. Ve İngilizler arasında bir mütâreke; Burĝonyâ Dükası Kôrkûsuz Jân bir hükûmet kurmak sevdâsına düşkü (düştüĝü) içün kâh İngiliz ve kâh metbû’û olan Fransa Kralı ile ittifâk ider idi; Armânyâk kôntları hükûmet teşkilinden ziyâde bahâdırlık göstermek isterler idi.

Sayfa 303

823 = 1420

Fütûhât: Herke ve Gebze. İhtilâlcileriden Şeyh Bedreddin Simâvînin izâle-i vücûdu. **Turva (Trôy)** ‘Ahdî: Bu ‘ahid ile Fransa Kralı Altıncı Şârlın zevcesi Bâvi’erâli İzâbellâ Fransa topraĝından İngilizlere birçok yerler terk itmiş ve İngiltere Kralı Beşinci Hânri Pârise dâhil olûb Fransa saltanatı ma’nen İngilizlerin eline düşmüşdür. Beşinci Hânri Şârlın kızı Kâtarinâ ile izdivâc eyledi.

.....

İKİNCİ SULTÂN MURÂD DEVRİ

855 = 825 ve 824

1451 – 1421

30

825 ve 824 = 1421

Mehmed Çelebînin vefâtı ketm ve Murâd Çelebî Amasyadan celb idildi. Burusada Musa Çelebî zamanında başlanılan câmi' in hitâmı ve Düzmece Mustafânın i' dâmı. Menteşâ Beyi İlyâs Bey ile vüzerâdan Bâyezîd Pâşâ ve Mihâlzâde Mehmed Beyin vefâtları. Burğonyalılar Armânyâkları (Ermânyâkları) ve İngilizler Fransızları mağlûb eylemişlerdir.

Sayfa 304

826 = 1422

Boğdân ikliminin harâca rabtı. Karkôyunlu Hânedânının reîsi olan Kara Yûsufun vefâtı. On âylık olan Altıncı Hânî İngiltere ve Fransa Kralı i' lân olundu, bu genc kral İngiltere Kralı müteveffâ Beşinci Hânînin oğlu olduğu gibi anâ cihetiyle dahî Fransa Hânedânına mensûb idi.

827 = 1423

Zât-ı Şâhâne İstanbulu muhâsara eyledi ve fakat birâderlerinin kıyâmından ikmâl-i fethi muvaffak olamamış ve birâderlerini katl itdirmişdir. Bu kıtâlden başka Sultân Murâdın lekesi yokdur. İzmir beldesinin Cüneyd Bey elinden ahzî ve Aydın ve Sâruhân ve Menteşâ havâlînin fethi. Havâce Hûbyâr Beyin vefâtı. İranın Lûristân şehrinde Lûriye-i Tâhire Hükûmetinin zevâli. İngiltere Hükûmetinin zevâli. İngiltere Hükûmeti Fransa ve İskôçyâ ordularına ğâlib geldi.

828 = 1424

İsfendiyârın 'isyânı ve Karamanoğlu Mehmed Beyin vefâtı. İngiltere orduları **Vernôy (Vernevî)** Harbînde Fransa ve İskôçyâyı yine perişân eylemeye muvaffak olmuşlardır. Mısır ve Kıbrıs arasında muhârebât.

829 = 1425

Vüzerâdan Oruç Pâşâ ile ilk reîs-i etıbbâ Germiyânlı

Sayfa 305

Senâbî Şeyhi ile Emîr-i Mekke Hasan Şerîfin vefâtları. Nâvârâ Kralı Üçüncü Şârlın vefâtı.

830 = 1426

Karamanoğlu İbrâhim Beyin 'isyânı. Edirne'de üç şerefeli bir câmi'in binâsı. Bağdâd şuarâsından Sîmînin vefâtı. Aydın Beyi Cüneydin i'dâmı. Bâğçesarayda Kırım Hânlığının te'essüsü ve Aydınogullarının hitâmı. Birçok İtalya beyleri Milan Dükasını mağlûb eylemek için 'akd-i ittifâka mecbûr olmuşlardır.

831 = 1427

Karmân beylerinden 'İsâ ve İbrâhim ve 'Alâ'addin Beylerin Pâdişâha dehâletleri. Çorum Türkmenlerinin itâ'ati. Germiyânzâdelerden Ya'kûb Beyin teslîm-i eyâlet eylemesi. Âtina şehrinin fethi.

832 = 1428

İsfendiyâr Kerimesinin 'akd-i nikâhı. Vüzerâdan Hâcî 'İvaz Pâşanın vefâtı. İngilizler Fransanın vasatına kadar gelmişler ve Orle'ân şehrini muhâsara eylemişlerdir.

833 = 1429

Fâtih Sultân Mehmedin tevellüdü. Hâcî Bayram Velî Hazretleri ile Anâtôlu Beylerbeyisi Hamza Pâşâ ve Emîr Sultân Mehmed Şemseddinin irtihâlleri. (Jannâ Dârk) nâm kadın Fransa ordularının başına geçdi ve orduya kûmândâ idûb

Sayfa 306

İngilizleri Fransa toprağından ihrâc ve Yedinci Şârlı Fransa tahtına ik'âd eyledi; bu kadın bir kuvve-i ilhâmiyeye mâlik idi!

834 = 1430

Müftî-i Enâm Mehmed Şemseddin Fenârî hâzretlerinin vefâtı. **Kompi'eğ** Harbî: Bu harbde Lüksembûrg Kontu Jânnâ Dârkı esîr idûb İngilizlere sâtdı.

835 = 1431

Kadî'asker Veliyüddin (Velîddin) Efendi ile (Tâpduk Emre) nâm münzevînin vefâtı; bu münzevî İzmid havâlîsinden idi. Semerkând şehrinde Şabâniye hânlarının inkırâzı. Ğırnâta havâlîsinde Hıristiyan orduları 'Arab ordularına ğalebe itmişlerdir. Jânnâ Dârk İngilizler tarafından ateşe âtdırılarak ol sûretle itlâf idildi.

836 = 1432

Husûf-ı küllî ve kuyruklu yıldızın zuhûru. Venedikde Kârâmanyûlun i'dâmı ve Pôrtেকizliler tarafından Âsôr Atalarının keşfi.

837 = 1433

Tebrizde İlkâniye Devletinin zevâli. Şuarâdan Takiyuddin Hamavî ve Tebriz meşâhîr-i sufiyûnundan Safiyuddinin vefâtları. Protestânlıĝa dâir münâza'ât.

Sayfa 307

838 = 1434

İdris Bitlisinin târihi hitâm buluyor. Karamanoğlunun tekrâr 'isyânı ve zât-ı pâdişâhînin Rumilinden Anâtôluya 'azîmetleri. Vüzerâdan Umûr Pâşânın vefâtı. Lehistan Kralı Jâjlônun fevti ve yerine oğlu Altıncı Vlâdîslâsın müşkilât ile serkâre geçmesi.

839 = 1435

Zât-ı Şâhâne Semendire kralının kızı ile 'akd-i izdivâc eyledi. Semendire Sırpları Macarların taht-ı himâyesinde idi. Mihâlzâde 'Ali Beyin Macaristana tacâvüz eylemesi ve müta'âkiben zât-ı hümayûnun dahî Vidinden Macaristana mürûr ve ta'arruzu. Mü'ellefinden Mehmed Kâtibînin vefâtı. Ârrasî Kônğresi: İngilizler Fransızların sulh şerâ'itini red idiyorlar.

840 = 1436

Semendire Kal'asının fethi. Menâr şârihî Şerafeddin Kemal Kırımî ve Tokad Beyi Yörgüç Pâşânın vefâtları. Elbistanda Zûlkadriye Hükûmetinin indirâsı. Buhârâda câmi'-i kemâlât olan 'İsmetullahın vefâtı. Yedinci Şârl İngiliz ordularını Parisden ihrâca muvaffak oldu. Almanya İmparatoru Sijismûnun vefâtı. Bu cihânân bahtiyâr ve çalışkan idi ve bizim ile muhârebeler itdi.

Sayfa 308

841 = 1437

Uzun Köprü ile Ankara Köprüsünün inşâsı. Beray-ı tahsîl İrana giden Musa Pâşânın vefâtı. Parisde kaht-u ğalâ.

842 = 1438

Almanya İmprâtôrluğu inkisâma uğradı ve zimâm-ı saltanat Avusturya Hânedânına geçti; nüfûzlu hükümdârânın hâl' veya irtihâllerinde memleketler herc-ü merc ola gelmekdedirler; te'ennî ve insâf lazımdır. Bütün Âdriyâtik Denizinin ticâret

ve serveti Venediklûnun eline düşdü. Almanyada eyâlât teşkîlâtı. Macaristan ve Bohemya taclarının tevhiği ve Avusturyâ Hânedânının ‘azîmeti ve İkinci Âlberin imparatorluğu.

843 = 1439

Karamanoğullarının Tâş ilinde inhizâmları. **Bâl** Kasabası Meclis-i Rûhânîsinin kararı ile Papa Dördüncü Ôjen ‘azil ve yerine Beşinci Kaliks intihâb idildi.

844 = 1440

Ordumuzun Macaristana duhûlû. Nôvôbradâ Kal‘asının fethi ve kış âkını âfeti; bu fetih esnâsında ‘azîm bir kış olub ‘askerden pek çoğunun el ve ayakları so‘ûkdan düşmüşdür; Nôvôbradâ Kal‘ası Kosovanın Gilân kazâsındadır. Kerîme-i Şehriyârî İsfendiyâroğuluna tenkîh idildi.

Sayfa 309

Muhaddis ve müverrih ‘Abdurrahman Bestâminin vefâtı. Rodos Atasına donanmızın ‘azîmeti.

845 = 1441

Yunanistanda Mora Kal‘asının fethi ve ümerâdan Firûz ve ‘Umûr Beylerin şehâdeti. Kâstilya Kralı ricâl-i hükûmet tarafından tevkîf idildi; bu tevkîfin müsebbibî olan Âlvâres âltı sene nefiyy olundu.

846 = 1442

Tûnaya sefer-i hümâyûn ve Belgrâd havâlîsinin fethi. Sultân Murâd hazretlerinin Cenâb-ı Fâtihe terk-i saltanat ile Mağnîsâya çekilmeleri. Rûmili Beylerbeyisi Kâsım Pâşânın şehâdeti. Fransa hâkimi Yedinci Şârl memâlikinden hükümfermâ olan ezhânı teskîne muvaffak oldu.

847 = 1443

Macaristan Kralı Jân Hûnyâdın harben Varnaya kadar gelmesi ve Macar ordularının Rûmiliden çıkarılmaları. Şec'ân-ı ümerâdan Karaca Pâşânın şehâdeti. Yedinci Şârl Fransanın Tolûz vilâyetinde bir meclis-i millî keşâd itmişdir. Dânimarka Kralı Bâvî'erâlı Kristôf Kôpenhâğ şehrini pâ-y-i taht ittihâz eyledi.

848 = 1444

Yeniçerilerin kıyâmı ve Fâtihin Mağnîsâya i'zâmıyla Sultân Murâdın tekrâr iclâsı ve **Vârna** Zaferi. Nâmdâr-ı ümerâdan

Sayfa 210 (310)

Hızır Bey ile vüzerâdan Dâvud Pâşâ ve şuarâ ve 'ulemâdan Kadî Şehâbeddînin vefâtı. İngilterede Soffolk Kôntu. Fransa da Deliler Bayramı lağv olundu.

449 (849) = 1445

Hattâtinden Şeyh 'Abdullah Kâtibin vefâtı. Dördüncü Fâzîmîr Lehistan Krallığına intihâb idilmişdir, Lehistanda hükümdâr intihâbı usûlü pek ğaribdir.

850 = 1446

Drâcda Âkçehisâr ve Debrede Kocacık Kal'alarının fethi. Ümerâdan Balabân Pâşâ fevt. Fransada zirâ'at ile sanâ'atın terakkiyâtına ehemmiyet verildi. Avursturya İmparatoru Üçüncü Frederik Macarları gücendirmiş ve Macarlar Avusturyayı istîlâyâ mecbûr kalmışlardır.

851 = 1447

Murâd-ı Sanî ile İskender Beyin muhârebâtı ve Venedik tarikinden İskender Beye para gönderilmesi. Vüzerâdan Velî Hüsrev Pâşânın vefâtı. Milan Dükası Flîpin vefâtı ve Milanda yek (pek) büyük bir şöhret kazanan **Vîskôntî** Hânedânının hitâmı.

852 = 1448

‘Ulemâ ve muhaddîsin ve mü’ellifinden İbni Hacer ‘Askalânî ile Nîşabûr meşâhîr-i fazılâsından Yahyânın irtihâli. İngiltere ve Fransa arasında yeniden muhâreberler vukû‘a geldi. Kristôfun

Sayfa 311

vefâtı ve **Kâlemâr (Kâlmâr)** İttihâdının zevâli ve Danimarka ve İsveç Norvec hükûmetlerinin ittifâkı ve her birinin başlû başına bir hükûmet olması.

853 = 1449

İkinci Kosova Muhârebe-i ‘Azîmesi ve İkinci Sultân Muradın muzafferiyeti ve Macar ve Bôhemyâ ve Ûlâhdan ‘ibâret olan mübaffikîn (mübefikîn) ordusunun perîşânî-i hâli. Fâtih Hazretleri Zûlkadiriye Beyi Süleyman Bey’in kerîmesiyle ‘akd-i izdivâc itmişdir. Horasanda Baba Sevdâyînin vefâtı. Yedinci Şârlın Fransa tacına revnak ve satvet vurmâsı. Venedik ve Milan Cumhuriyetleri arasında sulh. Büyü Ğarb Şîşmâsının tamâmen hitâmpezîr olması.

854 = 1450

Nedîm Hasan Selim ile Şîrâz şuarâsından Talib ve mufehir’uz-zürefâ havâce Mansûr Tûsînin intikâlleri. **İki Gül** Muhârebesinin zuhûru: Bu muhârebe İngilterenin Yôrک ve Lâtkastrâ (Lânkastrâ) Hânedânının erkânı arasında vukû‘a geldi ve otuz beş sene imtidâd itdi ve akrabâ meyânında birçok mezâlim ve cinâyât irtikâb olundu; İngiltere hükûmeti Yüz Sene Harbînden kurtulamamış iken bu yeni belâyâ uğradı. **Fôrmini** Harbî ve Fransızların İngilizlere ğâlib gelmeleri. **Gutenberg** ve matbaacılık devri.

Sayfa 312

İKİNCİ FÂTİH SULTÂN MEHMED DEVRİ

886 – 855

1481 – 1451

30

855 – 1451

Cülûsiye bahşîşi ihdâs ve nizâmât vaz' olundu. Dehlîde Hızırıyenin zevâli ve Lûdiye İmâretinin te'essüsü. Fransa Kralı Yedinci Şârl İngilizleri Fransadan çıkarmaya çalışıyor. Romada inşâât ve i'mârât.

846 (856) = 1452

Bâyezîd-i Sâni hazretlerinin velâdeti ve Rûmili Hisârının binâsı. Şuarâdan Nesîmî şer'an katlî. Seyyid Şerif Rızânın şehîdan vefâtı. Fransada eyâletler ârasında mücâdelât. Bizim 'aleyhimizde bulunmak üzere Ceneviz hükûmeti Şark İmparâtôruna dônânma gönderdi.

857 = 1443 (1453)

İstanbul şehrinin fethi ve Kurûn-u Vasatî Devrînin hitâmı ve **Kurûn-ı Cedîdenin** mebde'î ve Şark İmparatorluğunun zevâli. 'Âli Târihinin hâtimesi. Silivrî ve Bergös ve Eynos (İnos) havâlîsinin fethi. Mahmûd Pâşâ sadâreti ve Sadrâ'zam Halil Pâşânın maktûliyeti. Hattât ve şâir Sırâceddin

Sayfa 313

Çelebî ve Sârûca Pâşâ fevt. Akkoyunlu Hâkimi Uzûn Hasanın fütûhât ve şöhreti. Nûr Kal'asında Benû Kâvs İmâreti teşekkül eyledi. Meşâhîr-i hazûrândan Sebzevârlı Emîr Şâhın irtihâli. **Yüz Sene** Muhârebесinin hitâmı ve en nihâyet Frânsızların vatanı tahlîse muvaffak olmaları. İtalyada (Rönesâns) ya'ni 'ulûm ve fûnûn devrinin teceddüdü.

859 ve 858 = 1454

İstanbulda Eski Sarâyın inşâsı; Emîr-i Mekke Berekât-ı Şerîf ve ‘Ali Mîr Tebrîzî fevt. Yemenin Zübeyd şehrinde Rasûliyenin indirâsı ve Tâhiriye hükûmetinin te‘essüsü. York Dükası Lôndrada **Prôtoktôr** ya‘ni hâmî ‘unvânını istihsâl eyledi.

860 = 1455

Fâtih hazretlerinin Belğrâd Cumhuriyetlerine ‘azîmeti. Şair Ne‘âtî Efendi ile mü’ellifinden ‘Alâeddin Tûsî fevt. Lôndrada **Albân** Harbî: İngiltere Kralı Altıncı Hânri Yôrk Dükasına ğalebe ve tahtına ‘avdet itmiştir.

861 = 1456

‘Âlim ve mü’ellif ve ehl-i kerâmetden Hemâmeddin ‘Abdulvâhidin vefâtı. Jân Hunyâd Belğrâda hücûm ve orada vefât itmiştir; bu âdam Erdel Beyi idi, Vârna ve Kosova ve Belğrâd harblerinde

14

Sayfa 314

bulundu, pek çok şân ve şöhret kazandı, Macaristan ve Lehistan Kralı olan Lâdislâsın hesâbına çalışdı ve sonra oğlu bu iki hükûmete Kral oldu.

862 = 1457

Korfu Âtasının fethi. Kapûdân-ı Deryâ Balta oğlu Süleyman Bey fevt.

863 = 1458

Menlâ Hızır Beyin vefâtı. Macaristan Kralı Lâdislâsın bilâ-veled vefâtı ve yerine Mâttyâs Korvânın ta‘yîni.

864 = 1459

Semendire ve Amasra kal'alarının fethi ve Sultân Cemin tevellüdü. Kastamonuda Kızıl Ahmedlû Beyliğinin inkırâzı. Danimarka Kralı Birinci Kristiyân memleketini tevsî' eyledi.

865 = 1460

Kastamonuda icrâ-yı hükûmet iden Kızıl Ahmedlû Hânedânına nihâyet verilmesi ve Sinob ve Trabzon ve Gürcistan ve Midillinin fethi Karamanlı İbrâhim Beyin vefâtıyla Pîr Ahmed Beyin Karaman Vâlîliğine ta'yîni ve Şehzâde Şehinşâhın velâdeti. Menlâ Hüsrev'in meşîhatı ve Ebû Hanîfe-i Zaman 'unvânını kazanan Şeyh'ül-İslâm Fahreddin'in dâr-ı ahirete intikâli. İngiltere Kralı Altıncı Hânri tevkîf idildi ve zevcesi Mârğırît **Vâtfilr (Vakfild)** Harbînde Yörk Dükasını mağlûb ve zevcinin intikâmını ahz eyledi.

Sayfa 315

866 = 1461

Fâtih hazretlerinin Eflâk Ğazâsına 'azîmetleri. Sultân'ül-Ârifîn Şeyh Fahreddin Âzârîn'in vefâtı. Tesmîm olunmak havfıyle Fransa velî'ahdı kendisini âçlıktan telef itmiştir. İngiltere Krallığına Yörk Dükası Dördüncü Edû'ârın ve Fransa tahtına On birinci Lû'în'in ku'ûdu. Trabzonda müteşekkil **Kômnên** Hükûmetine hihâyet verildi; bu hükûmet 1204 de te'essüs itmişti ve bir zaman imparatorluk 'unvânını bile ihrâz eylemiştir.

867 = 1462

Bôsna ve Hersek ve Drâc havâlîsinin fethi. İstanbulda Sarây-ı Cedîd ile Fâtih Câmi'-i Şerîfinin vaz'-ı esâsı. Şuarâ ve zürefâdan Tûtî-i Terşîrîn'in vefâtı. Macaristan Kralı Almanya imparâtôru olan Üçüncü Frederike ğalebe itdi. **Almanya** bilâdında matbaacılık te'ammüm itdi.

868 = 1463

Bin kitâb telhîs iden ve ‘ilm-i tıbda mâhir olan Havâce Fahreddin İranînin vefâtı. İngiltere Kralı Altıncı Hânri üçüncü def‘a olarak tûtîlûb yedi sene Lônbra Kal‘asına habs idilmiştir. İngiltere Kraliçesi Ânjôlu Mârgiretin sergüzeşt ve felâketi.

859 (869) = 1464

Karamanî Dâmâd İbrâhim Bey ile muhaddese Sâre (Sâra) Binti

Sayfa 316

Rebi‘î fevt. Fâs kıt‘asında Merîniye Hükûmetinin hitâmı: bu hükûmet 237 sene devam itdi. Milan Dükası Frânsû‘â Cenevizi istîâ ve Fransa Kralı pösta usûlünü ihdâs eyledi.

870 = 1465

İlbasân Kal‘asının inşâsı. Umerâ-yı şecî‘adan İshak Bey ile ‘âlime ve fakîhe ve muhaddese Ümmühânî Meryemin vefâtı. Kâstilyâ Kralı Dördüncü Hânri ricâl-i devlet tarafından hal‘ idildi.

871 = 1466

Fâtih hazretlerinin Ârnâ’udluk havâlîsini teşrîfleri. Milan Dükasının vefâtı.

872 = 1467

Âkça Hisârlı İskender Beyin İliryânın Lisâ Atasında vefâtı. Pîr Ahmed Beyin ‘azlî ile Karaman vilâyetinin yed-i ‘Osmâniyâna intikâli ve şehzâde Mustafâ Çelebînin mezkûr vâlîliğe ta’yîni ve Ereğli ve Gülek ve Aksaray kal‘alarının küllüyan fethi. İshak Pâşâ sadâreti. Şuarâ-yı İrandan Havâce Mahmûd fevt. Burğonya Dükası Flîp Lö Bônun vefâtı ve oğlu Küstâh Şârlın ku‘ûdu ve Fransa Kralı On birinci Lû‘înin bu Şârl tarafından habs idilmesi.

873 = 1468

Kadîköy nâmını veren Kadı Muhammed Efendi fevt.

Sayfa 317

Arğonya ve Hindin Agra Kal'asında Ferğân İmâretleri teşekkül itmişdir. Akkôyûn Hükûmeti tahaddüs itdi. Fransa Kralı Küstâh Şârla mağlûb oluyor.

874 = 1469

Şehzâde Sultân Korkudun tevellüdü. Şeyh'ül-İslâm ve fazılâdan 'Abdülkerim Efendi ile Müverrihinden Emîr-i Kebîr Cemâleddin Yûsufun irtihâlleri. İspanya Kralı Beşinci Ferdinân İzâbellâ ile izdivâc eyledi; bu Ferdinân **Katolik** 'unvânını hâ'izdir.

776 (875) = 1470

Sarâ-yı Cedîdin hitâmı Semâniye ve Tetimmât ve Bimâristânın ikmâl-i inşââtı ve Yâvuz Sultân Selimin velâdeti. Melik'ül-Kelâm şuarâ ve fazılâdan İbni Hüsâmın vefâtı. Dördüncü Edû'âr Felenmeke çekildi ve Altıncı Hânri yine İngiltere tahtına geçdi. Fransa Kralı On birinci Lû'î bir Meclis-i A'yân teşkîl eyledi; Fransada dûtluk ve ipek mensûcâtı içün bir fâбрика açıldı. Birinci def'a olarak Parisde bir matbaa keşâd idildi.

876 = 1471

'Alâ'ie ve Âğrıboz ve Karahisâr-ı Şarkının fethi. Fâsda Benî Vattâs İmâretinin tekevvünü. On birinci Lû'î ile Burğonya Dükası beyninde harb. Dördüncü Edû'ârın Felemenkden İngiltereye 'avdeti ve fûtûhâta başlaması. İngiliz

Sayfa 318

Kraliçesi Âjûlu (Ânjûlu) Mârğırîtin hezîmet ve esâreti ve zevcî ile oğlunun katlî ve **Beyâz Gül** tarafdârânının mağlûbiyeti.

877 = 1472

Yine Mahmûd Pâşâ sadâreti. On birinci Lû'î yine Burğonya Dükası ile muhârebe idiyor. venediklüler İzmir şehrini yağmâ ve ihrâk itmişlerdir, Bosna Vâlisi Venedik üzerine sevk idildi. Fransada mücâhede Jânnâ Hâşetânın şöhreti.

878 = 1473

‘Âlim ve şâir ve şecî‘ olan Sadrâ‘zam Mahmûd ‘Adlî Pâşânın i‘dâmı ve Gedik Ahmed Pâşânın sadâreti. Vâ‘zinden Velîddin Efendî fevt. Fransada Rusillôn Eyâleti ahâlîsi ‘isyân itdi. Kıbrıs Atası Lûzinyân Hânedânından Venedik Cumhûriyetine intikâl eyledi.

879 = 1474

Fütûhât: Silifke ve Ermenâk. ‘Ali Kûşinin vefâtı. Burğonya Dükası Küstâh Şârl Ğarb İmparâtôru Frederik ile harbe girişdi ve Fransa Kralına karşû dördüncü def‘a olarak bir ittihâd teşkîl eyledi. Kâstilyâ Kralı Dördüncü Hânri vefât idûb yerine hemşîresi İzâbellâ geçdi.

880 = 1475

Fütûhât: Kefe, Boğdân. Kırım Hânı Menglî Girâyın ‘arz-ı mutâva‘at eylemesi ve Eyûb Ensârî Medresesiyle

Sayfa 319

‘imâretinin inşâsı. Bâyrâmî Şeyhi Âkşemseddin ve mu‘allim-i sultânî-ı şuarâdan Kemâl Çelebî fevt. Kırım Hânı Mengli Girâyın muhârebâtı ve Karaman Hânedânının izmihlâli. İngilizler Fransaya hücum itmişlerdir.

881 = 1476

Fâtih Hazretleri Cenevizlûnun nüfûz ve te‘sîrini her tarafca kesre muvaffak olmuşdur. Küstâh Şârl İsviçreye hücum itmiş ise de Ğranson ve Murat mevki‘lerinde İsviçrelilere mağlûb olmuşdur. Milan Dükası olan Ğâle‘âs ahâlî tarafından katl idildi.

882 = 1477

Karamanî Mehmed Pâşânın Sadâreti. Müfessirînden Kôrkemâzzâde Mehmed Efendi vefât eyledi. Küstâh Şârl Nânsi şehrinin muhâsarasıyla meşğûl iken katl idildi, bunun katlî ile Fransa Derebeyliğine hitâm verildi.

883 = 1478

Limni Atasının istilâsı. Danimarka Kralı Birinci Kristiyân Kopenhâğ Dârülfunûnunu te'sîs ve keşâd eyledi.

884 = 1479

Venedik ile musâlaha eyledik. Zûlkadriye İmâreti 'Alâaddin Beyden Bûdâk Beye verildi; bunların her ikisi Zûlkadir Hânedânına mensûbdurlar. Vüzerâdan 'İsâ Pâşâ fevt. Kâstilyâ ve Pôrtekiz hükûmetleri ârâsındaki Harbîn hitâmı.

Sayfa 320

885 = 1480

Cem Sultân mes'elesinin zuhûru. Menlâ Gürâni Ahmed Şemseddinin meşîheti ve Menlâ Hüsrevin vefâtı. Ramazân Beylerinden Halil Beyin Hayrât ve müberrâtı. Ordumuz İtâlyanın fethine hazırlanmış ise de gitmemiştir.

.....

İKİNCİ SULTÂN BÂYEZİD-İ VELİ DEVRİ

918 – 886

1512 – 1481

31

.....

886 = 1481

İshak Pâşâ sadâreti. Sultân Cemin Mısırâ firârı. İshak Pâşânın tekrâr vezârete ve Leysîzâde Müderris Muhyiddin Efendinin Defterdârlığa ta'yîni. Vüzerâdan şâir fâzıl Nişânî Mehmed Pâşânın vefâtı. İsviçre Kralı Üçüncü Jâk İngiltereye i'lân-ı harb eyledi.

887 = 1481

Sultân Cemin Anâtôluya ‘avdeti Sinôbdan Âvrupaya firârı. Vezir Gedik Ahmed Pâşânın katli. Nişâncı Kâsım Pâşânın vezâreti. Fenârî Hazretlerinin Rûm ve Ânâtôlu Kadı‘askerliklerine nasbı.

Sayfa 321

888 = 1483

Dâvud Pâşânın sadâreti. Tarsus Kal‘asının fethi ve İshak Pâşânın ihtiyarlığından nâşî sükûtu. İngiltere Kralı Dördüncü Edû‘ârın fevti ve Beşinci Edû‘ârın ku‘ûdu. Sekizinci Şârl Fransa tahtına geçti. İngilterede saltanat mukâtelâtı ve Üçüncü Rîşârın Beşinci Edû‘âra halef olması.

889 = 1484

Nişâncı Kâsım Pâşânın vefâtı. Âkkirmân havâlîsinin fethi. Hızır Pâşâzâde Mehmed Pâşânın Amasya da bir medrese inşâ eylemesi.

890 = 1485

Bağdad havâlîsine âkınlar icrâsı. Hindistanın Devletabâd şehrinde Nizâmiye Devletinin teşkîli. İngilterede Yôrک Hânedânının hitâmı ve **Tûdôr** Hânedânının mübâşereti; Yôrک Sülâlesi Plântâjene Dôdmânının bir şu‘besidir; bu sülâleden üç hükümdâr geldi: Dördüncü ve Beşinci Edû‘âr ve Üçüncü Rîşâr; Yôrک Dükalarının ârmâları bir kırmızı gül ile müzeyyen idi.

892 ve 891 = 1486

Atanada Hersekzâde Ahmed Pâşânın Mısır ‘askerine esîr düşmesi ve Atananın fethi. Cenderelû İbrâhim Pâşânın Kadı‘askerlikden vezârete ta‘yîni. Kemâl Re‘îsin donanma ile

Sayfa 322

İspanyaya ‘azîmeti. Vüzerâ ve vâ‘zinden Havâce Sinân Pâşânın ve İran şuarâsından ‘Ârif Sâminin rihleti.

893 = 1487

Re’îs-i müfessirîn Menlâ Şemseddin Gürânînin irtihâli ve Dâvud Pâşânın ikinci Nişâncı ta’yîn olunmâsı. Kadî‘asker ve Meşâhîrden Müslihiddin Efendî ve tesânîf-i ‘adîde sâhibi olan ‘Abdurrahman ‘Aynînin intikâlleri.

894 = 1488

Üç sultânın izdivâcî ve Uğurluoğlu ve Dâvud Pâşâzâde ile Nasûh Beyin dâmâdlığı. İskôçyâ Kralı Üçüncü Jâkın vefâtı ve yerine oğlu Dördüncü Jâkın ku‘ûdu.

895 = 1489

Kudvet’ül-ârifin Tâşkendlî Havâce ‘Abdullah hazretlerinin vefâtı. Ceneviz Cumhûriyeti Kıbrıs Atasını Venedik Cumhûriyetine hediye itmişdir.

896 = 1490

Şeyh Ebû ‘l-Vefâ hazretlerinin vefâtı.

897 = 1491

Yânyada Tepedelen Kal‘asının fethi. Ârağôn Kralı Katôlik Ferdinân Ğırnâtayı muhâsara itmişdir.

898 = 1492

Muhâsib ve şâir ve münşî Muhyiddin Efendî ile Endülüs ‘ulemâ ve şuarâsından Yahyâ-yı Kurtubînin vefâtları. Seyyâh-ı şehir

Sayfa 323

Kristôf Kôlômb Âmerikâ Kıt'asını keşf itmişdir. Ferdinân Ğırnâtayı feth itmiş ve İspanyanın 'Arab saltanatına bir büyük darbe indirmişdir. Ğırnâta Hükûmeti 254 sene imtidâd eyledi. Âleksândır Bûrjî'ânın Papalığı.

899 = 1493

Mazanneden Eşref 'Abdullah Rûmî ile Burâk Re'îsin vefâtları. Ğarb İmparâtôru Üçüncü Frederikin fevti ve Avusturyalı Mâksimili'enin ta'yîni.

900 = 1494

Kanûni hazretlerinin tevellüdü. İlhâd ve zenadikalıktan nâşi Tokadlı Menlâ Lütfinin katli vüzerâdan Bâlî Pâşanın fevti. Kurtubada Benî Ahmer Devletinin ve Hindde Çunpur Hükûmetinin zevâlleri. Fransa Kralı Sekizinci Şârl İtalyaya indi ve kemâl-i zaferle Romaya dâhil oldu.

901 = 1495

Mevlânâ Mu'allimeddin Kastalânî ve şâir ve muhâsib Şâhdî ve Niksarlı Muhyiddin Mehmed Efendilerin vefâtları. Ceza'ir-i Ğarbdâ ve Tilimsân Kasabasında müteşekkil Benî 'Abdulveddâd Hükûmetinin indirâsı. **Fornov (Forno)** Harbî: Sekizinci Şarl İtalyanlara ğalebe itmişdir.

902 = 1496

Lehistan Seferi. Vezir Dâvud Pâşanın vefâtı ve Hersekkzâde Ahmed Pâşanın sadâreti. Ravzat'üs-Safâ Târihinin mü'ellifi olan Mîr Havând Mehmedin rihleti.

Sayfa 324

903 = 1497

Bâyezîd Câmi'-i Şerîfinin mebde'î. Nasûh Beyin kumandasıyla Rusyaya âkıncılar sevkî. Ümîd Burûnunun keşfi. İbrâhim Pâşâ sadâreti ve fazılâ ve belağadan

Kadî'asker 'Alâeddin ve Vildân Efendilerin intikâlleri. Danimarka ve Norveç Kralı
Birinci Jâkın İsveç hükûmetine de el uzâtması.

904 = 1498

Şâir Fâzıl Sinân Efendi ile mi'mâr-ı şehir Mîr Hüseyinin vefâtı. Kristôf
Kôlômbun üçüncü seyâhati ve Fransa tahtına On ikinci Lû'înin geçmesi.

905 = 1499

Çenderelû İbrâhim Pâşânın vefâtı. Yunanistan Seferi ve İnebahtı Kal'asının
istîlâsı. Mesîh Pâşâ sadâreti. Meşâhîr-i hattâtinden ve ketebe ve şuarâdan Mustafa
Çelebînin vefâtı. **Bâl** Sulhu: Almânya ve İsviçre arasındaki muhârebâta nihâyet
verildi. Ceneviz Cumhûriyeti ve Milan Dükalığı Fransanın taht-ı himâyesine girdi.

906 = 1500

Yunanistanda Kôrôn ve Môtôn ve Âtinada Anâvârzâ Kalâ'ının fethi. Nâm-ı
müste'âr ile Karaman Beyliğine tâlib çıkan Mustafânın münhezimen firârı. Erdebilde
İsmâ'îliye Devletinin tahassülü. Meşâhîr-i şuarâ ve fazılâdan Emîr Kebîr 'Ali
Şîrnivâbînin intikâli. Fransa ve Ârâğôn Kralları Napoli hâkimiyetini

Sayfa 325

meyânelerinde taksîm eylemek için Ğırnâtada bir mu'âhede 'akd itmişlerdir.
Oksbûrg Meclis-i 'Umûmîyesi: Almanyanın eyâlâtında ba'zı ta'dîlât ve tensîkât icrâ
eydedi.

907 = 1501

Drâc Kal'asının ikinci fethi. Tokad Sancâğının Tûrhâl Nâhiyesinde
Kızılbaşların ibtidâ-yı zuhûru ve İranda Safeviye saltanatının tekevvünü. Hâdim 'Ali
Pâşâ sadâreti. 'Ulemâ ve fazılâdan Şeca'âddin İlyâs Efendi ile müdebbir ve muktedir
ve sâhib-i ma'rifet Mesih Ahmed Pâşânın irtihâlleri. İngilizlerin muvâfakati ile
Napoli Krallığı Fransa ve Ârâğôn arasında taksîm idildi, ama Fransanın eline hiçbir

şey kalmadı ve Ârâğôn ile ihtilâfa düşdü. Pôrtেকizliler Sent 'Elen Atasını keşf itmişlerdir.

908 = 1052 (1502)

İstanbulda bir câmi' ve bir medrese ve bir 'imâret inşâsı. Zenbilli 'Alâeddin Efendinin meşîheti. Hâtim'ül-muhakkikîn Mevlânâ Celâlullah Vâlid Bin Mehmedin rahmet-i yezdâna vusûlü. Kristôf Kôlômbun dördüncü seyâhati ve Mârtinik Atasının keşfi.

909 = 1053 (1503)

Dellâgülin sıfatıyla Sultan Cemin ta'kîbine giden Mustafa Pâşânın Burusada katlı. Yine Ahmed Pâşâ sadâreti. Kristôf Kôlômb Âmerikanın keşfiyâtında devam idiyor.

Sayfa 326

210 (910) = 1504

Fransa ve İspanya arasında üç senelik bir mütâreke 'akd idildi.

911 = 1505

Bâyezîd Câmi'-i Şerîfinin itmâmı ve Kutluğ Nigâr Hânımın rihleti. Bu hânım Dehlî Hükümdârı Bâbüş Şâhın vâlidesi ve Moğol zimâmdârı Yûnus Hânın kızıdır. Rûsya Hâkimi Üçüncü İvânın fevti ve Dördüncü Vâsilin ku'ûdu.

911 (912) = 1506

Hâdim 'Ali Pâşânın sadâreti. Vüzerâdan İskender Pâşâ ile Kristôf Kôlômbun vefâtı.

913 = 1507

Edirne'de câmi' ve medrese ve dâr'üş-şifâ' ve misâfirhâne ve hamâm inşâsı. Meşâyihden Hızır Dede ve Şehzâde-i Fâzıl Mahmûd Çelebînin intikâlleri.

914 = 1508

İstanbulda zelzele-i ‘azîme vukû‘û. Almanya ile Venedik Harbî ve Venediklûnun zaferi.

915 = 1509

İstanbulda zelzele. Meşâyihden Süleyman Halîfenin intikâli. İngiltere Kralı Sekizinci Hânrinin altıncı def‘a olarak izdivâcı. **Âğnâdel** Harbî: Venedik Fransa ordûsuna

Sayfa 327

ve Almanya İmparâtôru Mâksimili‘en Venedik Cumhûriyetine mağlûb olmuştur. Fransada vak‘anüvîs Kûmînin (Komînin, Kômânın) vefâtı.

916 = 1510

Anâtôluda Vezir-i a‘zam ‘Ali Pâşânın **Şeytân Kulû** nâmını taşıyan eşkiyâ ve râfîzî çetelerine mağlûb ve maktûl olması. Afrikâ-yı Şimâlî Hükûmât-ı İslâmiyesi İspanya Kralı Ferdinân Katôliğe cizye-güzâr olmuşlardır. İsmâ‘îl-i Safevî Timûrlunun ahfâdının ellerinden Bağdad şehrini zabt eyledi.

917 = 1511

Çorluda Şehzâde Süleyman inhizâmıyla gemilere binûb Kefeye ‘avdeti. Yine Ahmed Pâşâ sadâreti; müte‘âkiben Kôca Mustafa Pâşâ. Tantadan Rüstem Halîfe ve hüsn-ü hat sâhibi Sadrâ‘zam Hâdım ‘Ali Pâşânın vefâtları. Pôrtekizlilerin Hindistan-ı cenûbî taraflarındaki keşfiyât ve fûtûhâtı.

BİRİNCİ YÂVUZ SULTÂN SELİM DEVRİ

926 – 918

1520 – 1512

8

.....

918 = 1512

Şehzâde Ahmed Hân Burûsada tenkîl idildi. Hersekzâde Ahmed Pâşâ sadâreti. Zenbilli ‘Ali Efendi meşîhatda ibkâ. Şehzâde Korkurd Sultân ve İran meşâhîrinden Niyâbeninin vefâtı. Ceneviz iklimi Fransanın tâb‘iyetinden halâs oldu. Frânsızların İtalyada muzaffer olmaları.

919 = 1513

Katl-i şehzâdegân. Ehl-i hâlden ‘Abdurrahman Efendi ve meşâyihden Yûsuf Bâbâ intikâl. Sadrâ‘zamlardan Mustafa Pâşâ te’dîben katl. Fransa orduları hem İsviçre, hem de İngiltereye mağlûb olmuşlardır. İsviçre eyâlâtı ittihâdlarını tevsî‘ eylediler. İsköçyâ Kralı İngiltere Kralı tarafından katl idildi. **Sâlin** İttihâdı: Almanya ve İngiltere ve İspanya Kralları Papanın Fransaya karşı hazırlanmaları.

920 = 1514

Çâldırân Zafer-i ‘azîmi ve Tebrizde hutbe kırâ’atı Karamanlı İbrâhim Pâşânın katlî. Hâdım Sinân Pâşâ sadâreti.

i‘dâm ve şehâdetleri. Mazennadan Ramazân ve Re’îs-i etıbbâ Mehmed Efendiler intikâl. Akkôyûnlu hükûmetinin zevâli.

921 = 1515

Kemâh ve Bâybûrdun fethi. Zûlkadriye imtiyâzı. İskender Pâşâ sadâreti ve katl-i vüzerâ. Esterâbâdlı Nizâmînin vefâtı. **Mâriğyan** Harbî: Frânsızlar İtalyanın Milan ve Ceneviz eyâletlerine gâlib geldiler. Fransa Kralı On ikinci Lû'înin vefâtıyla Birinci Frânsû'ânın ku'ûdu.

922 = 1516

Mercidâbık Zaferi ve fütûhât: Haleb, Şâm, Mısır Medine, Malâtıya, Humus, Divriği, Darende, Behesni, Birecik, Kâhta, 'Ayıntâb, Antakya, Diyârbekir, Kudüs, Safed, Taberiye, Ğazze. İnkıyâd-ı 'urbân. Teslîm-i emânât-ı şerika. Hersekzâde Ahmed Pâşâ ve fusehâ ve sūdûrdan 'Abdurrahman Efendi ve Emîr Buhârî irtihâl. Mısırdaki Çerâkese ve 'Abbâsiye mülûkünün hitâmı ve Yemen Çerâkesezinin husûlü. **Nôyôn (Noyun)** 'Ahdî: Birinci Frânsû'â ve Avusturyalı Şârl beyinde vukû'a gelmiştir. **Kônkôrdâ**: Frânsu'â ve Papa arasında bir mu'âhededir. Arâğôn Kralı Ferdinân Katôliğin vefâtı ve Şârlkenin ku'ûdu. Lûterin arkadâşı olan Zevîngli İsviçrede Prôtestânlık içün va'azlar veriyor. Cezâ'irin

Sayfa 330

Bârbârôs Hayreddin Pâşâyı geçmesi ve müşâr'ül-ileyhin mebdâî-i iştihârı.

923 = 1517

Feth-i Kürdîstân ve İdrîs-i Bitlîsinin hidemâtı. Hezîmet-i Tômânây. Sadra'azam Sinân Pâşânın katli ve Yûnus Pâşânın 'aynı felâkete uğrâmâsı. Zuhûr-ı kabir Muhyiddin 'Arabî. Konya Dergâhına sû isâlesi. Pîr-i Mehmed Pâşâ Yûnus Pâşâyı istihlâf eyledi. İ'dâm ve şuhedâ. 'Ulemâdan Şehâbeddin Mehmed Kastalâni ve erbâb-ı 'ilm ve fetânetden 'Abdurrahman Efendi vefâtı. Birinci Fransû'â ile Şârlkenin mülâkâtı.

924 = 1518

Mısırdan 'avdet-i Pâdişâhî ve emânât-ı celîlenin vürûdû ve **Sürre** irsâli. Meşâhîr-i muhaddisinden Mehmed Tûnusî ve hattât ve 'âlim ve hâfız ve şâir Şeyh

Nasûh Efendinin irtihâli. Prôtestânlığın ta'mîmine çalışan Lûter Papa tarafından mahkûm idildi.

Sayfa 331

BİRİNCİ SULTÂN SÜLEYMAN KANÛNÎ DEVRİ

972 – 926 ve 925

1566 – 1519

46

.....

936 ve 925 – 1519

Tâc'üt-Tevârihin itmâmı ve Peçevî Târihinin mebd'e'î. Cânberd Ğazâlî Pâşâ katl. Fâzıl ve şâir Hamdullah Efendi fevt. Ğarb İmparâtôru Mâksimili'enin vefâtıyla Almanyanın Şarlkene intikâli. Afrikâ-yı Şimâlî kıt'aları Merîdîlerden Şerefâya geçdi.

927 = 1520

Meşihat-ı 'ulyâ kuyûdunun mebd'e'î. Ümerâ-yı Çerâkeseden Cânberd Ğazâlinin katlî ve Şâmın ikinci fethi. Birinci Sefer-i Hümâyûn. Fütûhât: Bôğürdelen, Zemîn, Aslânkaman, Köpenk, Eyin, İrşôve, Belğrâd. 'Avdet-i Pâdişâhî. İstilâ-yı Yemen. Vefiyât: 'Ulemâ ve siyâsiyûndan İdris-i Bitlisî, mücâhidinden Kırım Hânı Mehmed Girây, bahriye umerâsından Kara Mahmûd Re'îs. Fransa ve İngiltere Krallarının Âltûn Çûfa Ovasında mülâkâtları ve Fransa Kralının debdebe ve ihtişâmı. İtalyalı ressâm Râfâ'elin vefâtı.

928 = 1521

İkinci Sefer-i Hümâyûn. Mi'mâr Ayâs Ağâ ile 'âlim ve fâzıl

Sayfa 332

ve tabîb ve şâir Mehmed Şâh Kazvînînin rihletleri. Birinci Frânsû'ânın Almanya İmparâtôru Şârlken ile olan harb-i meşhûrû.

929 = 1522

Fütûhât: Rûs, İstânköy, Bodrûm, Sömbeki. Zûlkadriye hâkiminin katlî ve refi'-i imtiyâz. 'Avdet-i Şehinşâhî. Selîm-i Sâninin velâdeti. Mısır Çerâkesesinin katlî. Sadrâ'zam Pîr Mehmed Pâşânın 'azli ve İbrâhim Pâşânın ta'yîni.

930 = 1523

Şâh İsmâ'ilin elçisi geldi. Ba'zı vüzerânın i'dâmı. Vefiyât: Harem-i Hümayûn mu'allimi fâzıl ve muhaddis ve şâir Seyfî Mustafa Efendi. Sür'at-ı hatta mâlik şâir Kâsım Efendi. Hısn-ı Keyfâ Hükûmet-i Eyûbiyesinin zevâli. Şâh Tahmâsbın muhârebâtı. Behmeniye Mülûkûnün hitâmı. Meşhûr Gûstâv Vâzâ İsveç Krallığına ta'yîn idilmiştir.

931 = 1524

Ferhâd Pâşânın i'dâmı. Müverrih ve kâfe-i 'ulûme müntesib Kadî'asker Mahmûd Efendi ile muhaddis fasîh ve münşî Muhyiddîn Seydî Efendinin vefâtları. İtalyada Frânsızların felâketi ve Almân ordusunun zaferleri ve Fransa Şövâlyelerinden Bayârın vefâtı.

932 = 1525

Fütûhât: Birkâs, Dimitrofça, Nogây, Hotîn,

Sayfa 333

ve Velekovar, Vidin, Segedîn, Baçka, Tatal, Bâc, Yesir, Sîna, Pânka, Biberlik, Kâmînî ve Hâs Felek Kal'alarının fethi. Zât-ı Şâhâne Peşte tarîkiyle Dersa'âdete 'avdet eyledi. Sultân Bâyezidin tevellüdü. Zûlkadriye vilâyetinde Söklânoğlu ve Atmâcanın 'isyânı. Vâlîde Hasekî Sultânın İstanbul ve Edirnedeki hayrâtı. Süleyman Re'îsin Yemen ve Aden seferi. Vefiyât: Şeyh'ül-İslâm Zenbilli 'Ali Cemâlî Efendi,

‘Akâ‘id-i Bektâşiye nâşirî Kalender Bâbâ, şuarâ-yı İraniyeden Mehmed Ğaffârî. Dehlide Saffâriye Hükâmının indirâsı. **Pâvî** Harbî: Frânsû‘â Almanya ve İspanya Cihânbanî olan Şârlkene esîr oldu ve İspanyaya gönderildi; mağlûb olunca Fransû‘â vâlikesine bu iki kelimelik mektûbû yâzdı: ((Herşeyi ğâ‘ib hayât ve nâmûs müstesnâ))

933 = 1526

Zûlkadriye oğullarından Zün-nûn ile Hacı Bektâş oğlu Kalenderin ‘isyânları. Hind Pâdişâhlarından İbrâhim Lûdînin rıhleti. **Madrid** ‘Ahdî: Fransa ve İspanya arasında sulh ve bunun feshî.

934 = 1527

Ceneviz âmirâllerinden Andre Dôryâ vatanını Frânsızlara teslîm eyledi. Mü‘ëllifîn-i siyâsiyeden Mâkyâvelin vefâtı; bunun **Prens** nâmındaki risâlesi mütâla‘aya sezâdır. Prôtestânlığın İsveç kıt‘asında duhûlü.

Sayfa 334

935 = 1528

Dördüncü Sefer-i Hümâyûn ve Viyananın birinci muhâsarası. Mohâc Zaferi üzerine Nemçe Kralının harâca rabtı. Vefiyât: Şâir ve târih-i eşnâ Mehmed Vecdî Pâşâ, Melik‘üş-şuarâ şehîdî, Köçek Münir İsmâ‘il Efendi. Ceneviz Cumhûriyetinin yeniden teşkîli.

936 = 1529

Bûdin Kal‘asının bittekrâr fethi. Şehzâde Mustafa ve Mehmed ve Selim Efendilerin sûr hıtânî. Meşâyih ve va‘izîn ve mazanneden Sünbül Sinâneddîn Efendinin irtihâli. **Kâmbre** ‘Ahdî: Bu ‘ahid ile Fransû‘â ve Şârlken arasındaki İtalya muhârebâtına nihâyet verildi.

137 (937) = 1530

Ulâma Pâşânın Kızılbaşlardan firâriyle Dersa'âdete gelmesi. Ferğâna Pâdişâhlarından Nasüriddin Mehmed Hümâyûnün muhârebâtı ve i'mârâtı.

938 = 1531

Nemçeye beşici sefer-i hümâyûn. Kapûdân Ahmed Beyin seksân pâre gemi ile bahr-i sefide me'mûriyeti. A'lem ve Efazıl-ı Zaman Mehmed Şâh Efendi ile İranî Mevlânâ Nergisin vefâtları.

939 = 1532

Kösek, Koyunnû, Babrûce, Selûvâr (Selvâr), Berzence, Drâkât, Beleşker, Kamedvâr, Şûrîl ve Boyûndâk Kal'alarının

Sayfa 335

fethi. Nemçe Kralı ile üç sene içün bir sulhnâme 'akd idildi. İstanbula 'avdet-i hümâyûn: Vefiyât Divân-ı Hümâyûn kâtibi şâir belîğ Rıfkı Çelebî, ma'hûd mahalle sâhibi Güzelce Kâsım Pâşâ, münşî Mustafa Yegânî Pâşâ.

940 = 1533

Yunanistanı zabt itmek içün Kôrôn Sevâhiline gelen Venedik donanmasının mağlûb idilmesi. Kızılbaş Şeref Beyin i'dâmı. Zât-ı Şâhânenin İrana 'azîmeti. Vâlîde Sultânın vefâtı. Bârbârôs Hayreddin Beyin mutâva'atı. Kızılbaşların te'dîbî ve Ahlât, 'Âdilcevâz, Ahtamâr, Vestân ve Erciş Kalâ'anın İbrâhim Pâşâ tarafından fethi. Hayreddin Pâşânın yüz pâre gemi ile Yemene e'zâmı. İranın Gilân hâkimi Muzeffer Hânın bilâ-harb 'arz inkiyâdı. Vefiyât: Şeyhül'İslâm Kemâl Pâşâzâde Ahmed Şemseddin Efendi, gazliyâtda mâhir Hadîdî ve Harîrî Çelebîler, fûnûna eşnâ Hüseyin Çelebî, 'âlim fâzıl musîki ve târih ve riyâziyâtda eşnâ Muhyiddin Efendi, tabîb ve şâir Nasûh Çelebî, İran meşâyihinden Gülşenî. Yemende Zeydiye İmâretinin tahassülü. Fransalı Râble terbiyeye dâ'ir olan Ğârgântû'â nâm eserini neşir eyledi.

941 = 1534

İran Şâhı Tahmâsbın Horasandan Tebrize gelûb Sultân Süleymandan mülâkât taleb eylemesi ve sonra firârî Zûlkadriye

Sayfa 336

Beyi Mehmed Hânın dehâleti. Zât-ı şâhânenin İrandan ve Bağdada ‘azîmetleri ve Bağdad şehriyle Şehirbân ve Hârûniye ve Dâkôk ve Hile ve Kerkük Kalâ‘anın teshîri. İrana ‘avdet-i hümâyûn ve Tahmâsbın perîşânî-i hâlî ve sulh içün elçi göndermesi. Hindistan Pâdişâhlarından İsmâ‘il ‘Âdil Şâh fevt.

942 = 1535

Zât-ı mülûkânenin İran seferinden İstanbula ‘avdetleri. Tehakkümünden dolayı Sadrâ‘zam İbrâhim Pâşânın katlî ve Kapûdân-ı Deryâ Kemânkeş Mâhir Ahmed Beyin vefâtı ve Ayâs Paşânın sadâreti. İngiltere Kralı Sekizinci Hânri Prôtestânlığı kabûl eylediği içün Papa tarafıdan Âfârôz idilmiştir. Frânsû‘ânın İtalya fütûhâtı.

943 = 1536

Bahren yedinci sefer-i hümâyûn. Lütfü ve Hayreddin Pâşâların donanma ile İspanyaya ‘azîmetleri. Müteşerri‘ mutasavvıf ve şâir Mahmûdun vefâtı. Hindistanın Gücerât hâkimi Bahâdır Şâh Pôrtekizlilere ğalebe itmiştir.

944 = 1537

Âvlönyâ Cem‘iyeti fesâdiyesinin imhâsı. Lütfü ve Hayreddin Pâşâların ‘avdeti. Âvlönyâ Limânında Venedik ile olan harb-i bahrîmiz ve Venediklûnun maġlûbiyeti. Kırım Hânı Sa‘âdet Girâyın rıhleti ve Lütfü Pâşânın sadâreti.

Sayfa 337

945 = 1538

Sekizinci sefer-i hümâyûn ve Boğdânda Secâv Kal'asının zabtı ve Boğdânzâdeler yerine Voyvôdâ ta'yîni ve Boğdânın harâca rabtı. 'Avdet-i Hümâyûn. Hayreddin Pâşânın Venedik Kapûdânı meşhûr Ândre Dôryâya ğalebe itmesi. Şuarâdan Şâhinin fevti. Yemende Tâhiriye Hükâmının zevâlî. Nîs Mütârekisi: Frânsû'â ve Şârlken ârasında i'tilâf.

946 = 1539

Şehzâde Bâyezîd ile Cihângirin sûr-ı hıtânî. Belçikanın Ğân eyâletinin 'isyânı; bu âralık Belçikâ Şârlkene 'âid bir eyâlet idi.

947 = 1540

Lütfü Pâşânın yerine Süleyman Pâşânın vezâreti. Müneccimbâşı İshak Efendi ile hayrât sâhibesi Mihr-i Şâh kadının irtihâli. Hindistanda Sûdiye emâtının (imâretinin) tekevvünü. Hâdım Süleyman Pâşâ sadâreti. Birinci Frânsû'â ile Şârlken arasında yine ihtilâfât.

948 = 1541

Tokuzuncu sefer-i hümâyûn ve Estôr ve Deşve Kal'alarının zabtı ve zât-ı şâhânenin pâ-yi tahtına 'avdetleri. Frânsû'â ile Danimarka Kralı arasında bir mu'âhede-i siyâsiye. Âmerikanın Perû kıt'asını keşf iden Pizârın vefâtı

15

Sayfa 338

ve İngiltere Kralı Sekizinci Hânrinin beşinci zevcesi olan Kâterin Hovârın i'dâmı. Dördüncü def'a olarak Frânsû'â ve Şârlken arasında harb. Fransa ve İsveç hükûmetlerinin ittifâkı.

949 = 1542

Fransa ve Avusturyâ arasında muhârebât: Avusturyâ kıt'ası dahî Şârlkenin taht-ı idâresinde idi.

950 = 1543

Onuncu sefer-i hümâyûn ve Vâlpû, Peçevî, Estevâr, Vişîgrâd, Sâzdâr, Bân Vâstôlani kal'alarının teshîrî. Vefiyât: Şehzâde Mehmed Çelebî, etibbâdan Bedreddin Hüdhd, münşî ve şâir Cefâ'î Çelebî, riyâziyyûn ve fukahâdan Şemseddin Ahmed Efendi, etibbâ ve erbâb-ı fetânetden 'Osmân Çelebî, camî'-i 'ulûma eşnâ 'Alâaddin 'Ali Efendi, şuarâ ve meşâhîr-i mi'mârândan 'Ali Çelibî, şâir ve kâmil ve kâtib Kôca 'Âsım Sâfî Pâşâ, 'ulûm-ı riyâziye ve 'akliyede mâhir Muhyiddin Mehmed Bey. Müfessirînden Mîr-i 'Alem Buhârî, İranî hattât Handân, İngiltere Kralı Sekizinci Hânînin Şârlken ile ittifâk idûb birlikde Fransa 'aleyhine kıyâm eylemeleri. **Krespî** 'Ahdî: Fransû'â Şârlken ile barışıyor.

951 = 1544

Vefiyât: Sadrâ'zamlardan Hâdım Süleyman Pâşâ, Re'îs-i ettibâ Sinân Efendi, meşâyihden Sinâneddin Yûsuf, fukahâdan

Sayfa 339

'Abdülkerim Efendi, tabib-i şehîr 'İsa Efendi. Rüstem Pâşanın sadâreti.

952 = 1545

Vefiyât: Dört yüz mescit ve seksân bir câmi' inşâ iden meşhûr Mi'mâr Sinân, 'âlim ve şâir ve hatîb 'Ali Pîr Efendi. Zerencede Saffâriye Şu'besinin hitâmı. Rûsya hâkimi Dördüncü İvân Çâr 'unvânını almıştır.

953 = 1546

Basra vilâyetinin fethi. Vefiyât: Meşhûr Bârbârôs Hayreddin Pâşâ, meşâhîr-i şuarâdan Riyâzî Mehmed Çelebî, **Ârder** Ahdî: Birinci Frânsû'â ile Sekizinci Hânri arasında sulh. Meşhûr Lûterin vefâtı.

954 = 1547

Şâh Tahmâsbın birâderi Elkâs Mirzâ dar-ı ‘aliyeye ilticâ eyledi. Birinci Frânsû‘â ile Sekizinci Hânının vefâtları: Fransa Krallığına İkinci Hânri ve İngiltere hâkimiyetine Âltıncı Edû‘âr ta‘yîn olunmuşdur.

955 = 1548

On birinci sefer-i hümâyûn ve İkinci İran seferi ve Vân Kal‘asının zabtı. Vefiyât: ‘Ulemâ ve fazılâ ve şuarâdan Şehüislâm ‘Abdulkâdir Efendi, Oksbûrg Meclis-i Rûhânî-i ‘Umûmîyesi. İngiltere Kralının kızı Mârî Stû‘âr Fransa veli‘ahdîne nişânlandı.

Sayfa 340

Sultân Süleymanın Diyârbekir şehrine muvâsalatı ve Temeşvâr Kal‘asının fethi. Vüzerâdan Dâvud Pâşânın irtihâli. Fâsda Benî Vatâs (Vattâs) Hükûmetinin indirâsı.

957 = 1550

Konyada bir câmi‘-i şerîf inşâ kılındı. Kâzân Hânı Safâ Girây ile hattât münşî ve şâir Mehdî Efendinin rihleti

959 ve 958 = 1551

Beyt-i makdisin ta‘mîri ve İznikde bir câmi‘-i şerîfin inşâsı. Vefiyât: Mi‘mâr İlyâs ‘Abdullah, ümerâ-yı bahriyeden Pîri Muhyiddin Re‘îs katl, Kırım Hânı Sâhib Girây, cami‘-i ‘ulûma vâkîf şehzâde mu‘allimi Mehmed Efendi. Fransa Kralı İkinci Hânri Şârlken ile tecdîd-i muhâsemât eyliyor.

960 = 1552

Veka‘i-i Şehzâde Sultân Mustafa ve on ikinci sefer-i hümâyûn. Zât-ı Şâhânenin Halebde ihtiyâr-ı ikâmet buyurmaları ve Şehzâde Cihângir ile Bağdad Serdârı ‘Osmân Pâşânın vefâtı ve Kara Ahmed Pâşânın sadâreti. Rûsya Çârı Dördüncü İvân **Strelic (Sterelic)** nâmıyla bir ‘askerî ocâğı teşkîl eyledi.

961 = 1553

Divân-ı Hümâyûn kuyûdının mebde'î. Sultân Süleymanın Dersa'âdete 'avdeti. Seyyid Re'îsin bahr-i muhît-i Hindîye 'azîmeti. Hayrât sâhibi Hürrem Çâvuşun vefâtı. Altıncı

Sayfa 341

Edu'ârın fevtiyle yerine Mârî Tûdôrün İngiltere tahtına geçmesi.

962 = 1154

Şâmin Gün (Gök) Meydânında câmi' ve 'imâret ve misâfirhâne inşâsı. Elsene-i telsede (selesede) kâtib Sâçlı Muhyiddin Mehmed Efendi fevt. Rüstem Pâşânın ikinci def'a sadâreti. Mârî Tûdôr Şârlkenin oğlu Flîp ile izdivâc eyledi; Mârî Tûdôr ile Mârî Stû'ârın izdivâcları târihce ehemmiyeti hâ'izdir. Fransa orduları Şârlkenin orduları ile uğrâşıyorlar.

963 = 1555

Oksbûğ İctimâ'î: Bu ictimâ'da Prôtestânlık Almanyada dahî münâsib sûretle icrâ-yı âyîn eylemelerine müsâ'ade olunuyor. Mârî Tûdôr Prôtestânlığın 'aleyhinde bulunuyor ve Pôtestânlık tarafdârânını âteşe âtûb yakıyor.

965 (964) = 1556

Mültakî (Mültekâ) sâhibi İbrâhim Efendinin vefâtı. Trablusğarb vilâyetinin fethi. **Vûsul** Mütârekesi: Şârlken Fransa Kralı İkinci Hânri ile barışıyor. Şârkenin isti'fâsıyla memâlikinin şu sûretle taksîmi: İtalya ve İspanya kıt'aları Flîpe ve Almanyâ hükûmeti Birinci Ferdinâna, Ferdinând Şârkenin birâderidir. Şârlken

Sayfa 342

Sen Joset Manâstırına çekildi. **Şârlken**: Beşinci Şârl demekdir. Timurlenk ahfâdından Mehmed Ekberin Dehlîde icrâ-yı hükûmet eylemesi.

965 = 1557

Süleymaniye Câmî'-i Şerîfinin itmâmı. 'İlm-i târih ve 'ilm-i kelâmda mâhir Muhyiddin Mehmed Hicrî Efendi ile Hindistanın Dekkan Hâkimi İbrâhim 'Âdil Şâhın intikâlleri. **Sen Kanten** Harbî: Frânsızlar İtalya ve İspanya Kralı olan Şârlkenzâde Flîpe mağlûb olmuşlardır.

966 = 1558

Şehzâde Bâyezîd vukû'ası ve on üçüncü sefer-i Hümâyûn. 'Âlim ve mûsîkiye vâkıf 'Abdulcebbâr Efendinin irtihâli. Şârlken ile Mârî Tûdôrun vefâtları ve Elizâbetin İngiltere tahtına ku'ûdu.

967 = 1559

Elçiler vâsıtasıyla Şâh Tahmâsbın sulha tâlib olması. Çerkes ümerâsından Özdemîr Pâşâ, târih-i eşnâ ve 'âlim Ferhâd Pâşânın vefâtları. **Kâtûkanbrezi** Ahdî: Fransa Kralı İkinci Hânri ve İtalya ve İspanya Kralı İkinci Filîp musâlaha idiyorlar. **Ekû'en** Emîrnâmesi: Fransa Kralı İkinci Hânri Prôtestânları i' dâma mahkûm

Sayfa 343

itmişdir, müte'âkiben kendisi dahî bir kazâyâ uğrâyûb vefât eyledi ve yerine Frânsû'â geçdi, bunun zamanında Keyz (Giz) Dükaları bir büyük nüfûz kazanmışlardır.

968 = 1560

Vefiyât: Servet-i 'azîme sâhibi Sadrâ'zam Rüstem Pâşâ, Sultân Süleymana nefis iden Şeyh Şemseddin, sefâretle İrana giden 'Ali Ağâ. Semîz 'Ali Pâşânın Sadrâ'zamlığı. Gûstâv Vâzâ ile İkinci Frânsû'ânın vefâtları ve Fransa tahtına Tökûzuncu Şârlın cülûsu ve Fransa dâhilinde Kâtôlik ve Prôtestânların boğuşmaları.

969 = 1561

Vefiyât: İrana firâr iden Şehzâde Bâyezid, şâir ve ta'liknûvîs Şehnâmeçi Fethullah 'Ârif Efendi, fuhûlden Muslihiddin Mustafa Efendi ve Hindistan e'âzam-ı ricâlinden Şemseddin Mehmed.

970 = 1562

Vefiyât: Deryâ umerâsından meşhûr 'Ali Seydî Re'îs, ser tabîb Mehmed Çelebî. Tokûzuncu Şârl şehirler hâricinde icrâ-yı âyîn eylemeleri içûn Prôtestânlara müsâ'ade itmiş ve bunun üzerine **Vâsi** Katl-i âmmı vukû'a gelerek ilk mezheb muhârebesine başlanılmışdır.

971 = 1563

Vefiyât: Kâfe-i 'ulûma âşinâ Ahmed Şehâbeddin Efendi,

Sayfa 344

Âsafanâme sâhibi Lûtfü Pâşâ, erbâb-ı 'ilm ve nehâd-ı Haleb Kadîsı şâir Mehmed Mîlî (Meylî) Efendi. 'Âşık-ı Billah şâir-i şehir Fuzûlî-i Bağdadî. İspanya Kralı Felîp Eskori'âl Sarâyını inşâ ve Papa Nâvârâ Kraliçesi olan Jânnâyı Prôtestânlıktan tolayı Âfôrôz itmiştir.

972 = 1564

Vefiyât: Sadrâ'zam Semiz 'Ali Pâşâ, müverrih 'Abdulvahhâb Efendi, va'dî çok vergisi âz olan Sadrâ'zam Seymen 'Ali Pâşâ. Argôn ve Çağtây Hânlıklarının hitâmı. Sökûllu Tôpal Mehmed Pâşanın sadâreti. Almanya İmparâtôru Birinci Ferdinândın oğlu Mâksimili'en Almanya tâcına nâ'il olmuşdur. **Rosilyûn** Emîrnâmesi: Fransa da 'adliye içûn ıslâhât yapılmış ve Kanûn-ı Sâninin birinci günü re's-i sene kabûl olunmuşdur. Fransa da Tû'îlîri Sarâyı inşâ kılındı. Prôtestânlık va'azlarından Kâlven ile Ressâm Mişel Ânjen vefâtları.

973 = 1965 (1565)

Bizim ile Frânsızlar arasında Mâlta Harbî. Vefiyât: Meşâhîr-i kuzâtdan Şu'ayb Efendi, İrana giden seferâ ve şuarâdan Tûrâk Ağâ. İkinci Flîp ehl-i İslâma pek çok cefâlar itmişdir.

Sayfa 345

İKİNCİ SULTÂN SELÎM DEVRİ

982 – 974

1574 – 1566

8

974 – 1566

.....

Defter-i Hâkânî kuyûdının mebde'î. Zât-ı şâhânenin Belğrâdda cülûsunu ve sûfiye ve ba'de Edirneye 'avdeti ve Sökûllu Mehmed Pâşâ ile Ebûssu'ûd Efendinin ibkâ-yı me'mûriyetleri. İmâm Mutahhirin mebâdî-i hurûcu. İsköçyâda mûsikîşinâs Rîzî'ônun katlî.

975 = 1567

Basrada 'Ulyân (Ğulyân) oğlunun 'isyânı ve Bağdad Vâlisi İskender Pâşânın ânın üstüne me'mûr olması. Kûrveleş ahâlîsinin kıyâmı. Şâhkûlu Sultân elçilikle İstanbulla geldi. Mekke de elli bin lirâlık medreseler yapıldı. Nemçe ile sulh mu'âhadesi ve otuz bin âltûn cizye. Ace Sultânından elçi gönderildi. Môra 'isyânı ve Môra teftîşi. Şâir Mümtâz Rahmi Efendi ve ağniyâdan Mısır Vâlisi Mahmûd Pâşânın vefâtları. İsköçyâ Kraliçesi Mâri Stû'âr isti'fâsını verdi ve yerine geçen birâderi Jâkın çok denâ'etini gördü. Belçikâ ve Felemenk ahâlîsi

Sayfa 346

İspanyanın tâb'iyetinden çıkmak içün âyaklandılar; bu iki eyâlete **Peybâ (Paybâ)** denir idi. Fransa da ikinci mezheb muhârebesi zuhûr itdi ve Prôtestânların ordusuna **Hûğnû** ismi verildi; Fransa da Kônde ve Monorânsî ve Kraliçe Medçeyâlî Mârî devri.

976 = 1568

Tahrîr-i 'umûmîye fevkâl'âde keremî verildi. İstanbulda men'-i 'işret. Mehâyif müfettişlikleri. Sôkûllu Mehmed Pâşâ evkâfî. Lehden elçi geldi. Mülhidlerin tenkîline uğraşıldı. Teşvik-i sanâyi'. Vefiyât: Fazılâdan Çermînzade Hasan Efendi, Şâir Halil Defterî, meşâyihden Sinân Efendi, mezennadan 'Abdurrahim Efendi. İskôçyâ Kraliçesi Mârî Stû'âr prôtestânlığın 'aleyhinde bulundu ve bu yüzden hal' olundu ve İngiltere Kraliçesi Elizâbete ilticâ itdi ve Elizâbet misâfirini taht-ı tevkîfe âldı. İkinci Flîp İspanya İslâmlarına cefâlar itmiştir. **Lö Nöjomû (Lonjomu)** 'Ahdî ile Katôlik ve Prôtestânların sulhû. Tokuzuncu Şârl Prôtestânları tahkîr idince üçüncü mezheb harbîne başlanıldı.

977 = 1569

Serdâr Sinân Pâşâ tarafından Yemenin Piyâle ve 'Ali ve Mustafa Pâşâlar tarafından Kıbrısın fethi. İstanbulda harîk-i 'azîm

Sayfa 347

Vefiyât: 'Ulemâdan edîb ve 'âbid 'Ali Efendi, sâhib-i kemâlât kazâ'idan Mehmed Efendi. Kadî'asker Fâzıl Mustafa Efendi, şâir ve sâzkâr Mustafa Bey. Hindistanda Sûdiye İmâretinin zevâli. **Norfolk** Dükası Mârî Stû'ârı tekrâr iclâs eylemek üzere İngilterede bir 'isyân hazırladı. Fransa Prôtestânlarının kûmândânı olan Konde vefât eyledi. Pôrtekiz şâiri Kamo'ensin **Lûzi'âd** eseri neşr olundu.

978 = 1570

Lefkôşenin ve 'Ali ve Pertev ve Kılinc ve Mustafa Pâşâlar tarafından Tûnusun fethi. **İnebahtı** Harb-i Bahrîsi donanmamızın felaketi ve devletimizin

mebde-i inhitâtı. Vüzerâdan İskender Pâşâ ve şâir ‘Arşî Efendinin irtihâli. İskôçyâda Mâri Stû‘âra niyâbet iden Murrey Dükası Jâk nâmûssuzlukdan dolayı katl olundu. Papa İngiltere Kraliçesi Elizâbeti âfârôz eyledi, çünkü Elizâbet Refôrma ya‘ni Prôtestânlığa tarafdâr idi. **Sen Jermen** Sulhu; Fransa Prôtestânlarına ba‘zı müsâ‘adât gösterildi.

979 = 1571

‘Ali ve Pertev Pâşâların diyâr-ı ecânibe tecâvüzleri. Devlet Girâyın Rusyaya hücûmu. Vefiyât: ‘Ulemâ ve şuarâdan Beheştî Ramazân Efendi, mu‘allim-i sultânî şâir ‘Atâ‘ullah Efendi,

Sayfa 348

Kapûdân-ı Deryâ Mü‘ezzinzâde Şehîd ‘Ali Pâşâ, şâir ve riyâzî ‘Ali Efendi. Gücerât mülûkunun indirâsı. Erdel Eyâleti Ati‘en (Eti‘en) Bâçûrîye geçdi. İspanya Kralı İkinci Flîpin ümerâsından olan Dôn Jû‘ân Müslümânları İspanyadan hicrete mecbûr eyledi.

980 = 1572

Vefiyât: Behrâm Pâşâ, ümerâdan Cânbôlâd Bey, vüzerâdan Lâlâ Hüseyin Pâşâ, münşî ‘Ali Efendi. Hindistanda Gerâniye (Girânyâ) İmâretinin hitâmı. Norfolk Dükası Tomâ Hovârd Mâri Stû‘ârın iclâsı içün bir ikinci ihtilâl tertîb eyledi ve fakat muvaffak olamadı. İskôçyânın Refôrmâ tarafdârı olan Jân Noksın vefâtı. Prôtestânlık tarafdârı olan Elizâbet Katôlik tarafdârı olan Mâri Stû‘âre galebe itdi ve İskôçyâ Krallığına bendegânından Môrtunu gönderdi. **Sen Bârtelmî** Katliâmı: Fransa Kralı Tokuzuncu Şârlın vâlidesi Medçeyâlî Kâterin Prôtestânları mahv ve perîşân eyledi; Kûlînî ve Giz ve Ômâl Dükalarının bu katle olan tâsyirleri. Fransa hükemâsından Râmôsun vefâtı. Lehistanda Kral intihâb itmek hakkı zâdegâna intikâl eyledi ve bunun içün bir Kanûn-ı Esâsi yapıldı.

981 = 1573

Venedik ile sulh idildi ve Tûnusun istîlâsına sevkîyât icrâ kılındı. Vefiyât: Vüzerâdan Piyâle Pâşâ,

Sayfa 349

büyük topların muhterî'î Şecâ'eddin Ağâ ve Fâs Emîri Mollây Mehmedin İslâmiyete olan hidemâtı. İspanya ümerâsından Âlpâ Dükası ve Dôn Lû'î **Paybâ** da pek çok kan dökmüşler ve fakat hürriyete karşı gelememişlerdir. Fransa ricâlinden Lûpâtân vefâtı. Lehistan zâdegânı Kral intihâbı vesilesiyle memleketlerini berbâd itmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ SULTÂN MURÂD DEVRİ

1002 – 982

1595 – 1574

21

.....

982 – 1574

Sökûllu Mehmed Pâşânın sadâreti te'yîd idildi. Vüzerâdan Pertev Pâşâ ve beş şehzâdenin i'dâmı. Tûnusda Hafsiyyûn Devletinin zevâli. Fâs Emîri Mevlây-ı (Mollay-ı, Molla) Hüseyin tarafından İstanbula hediyeler gönderildi. Fransada Beşinci Mezheb Muhârebesinin zuhûru ve Fransa Kralı Tokuzuncu Şârlın vefâtı. İspânyolları Âfrikâ-yı Şimâlîden ihrâc eyledik.

983 = 1575

Şarâbın men'-i şerebî. Kudüs Kadîsı fazılâdan Sa'îdzâde Mehmed Efendinin rihleti. Fransa Kralı Üçüncü

Sayfa 350

Hânri mezheb muhârebâtıyla meşğûl bulunuyor. Erdel ya'ni Trânsilvânyâ Prensi Bâtûrî Lehistan Krallığına intihâb idildi. İran Şâhı zevcelerinden birisi tarafından tasmîn ve İranın idâresi çığrından çıktı.

984 = 1586 (1576)

Almândan dönme İstanbul Kadîsı fazılâdan Hasan Bey'in irtihâli. Bir günde üç hükümdâr vefât idûb; biri eceliyle ve ikisi maktûlen. **İttifâk-ı Makaddes** Katolikler Prôtestânlara ğalebe itmek içün ğâyet ciddî bir ittifâk yapûb Fransa Kralını dahî bu ittifâka idhâl itmişlerdir; Fransa vilâyâtı Prôtestân ve Katolik tarafdârı olmak üzere ikiye âyrıldı; Almanya ve memâlik-i sâ'ire dahî bu mezheb ğavâ'ili ile müşteğildirler.

985 = 1757 (1577)

Leh Kralı Bâtûrî ve Almanya İmparâtörü İkinci Rudôlf ile 'akd-i sulh olundu. Almanya ve Nemçe bir imparâtôr ile idâre olunuyorlar. Vefiyât: Fazılâdan Şeyh'ül-İslâm Hâmid Efendi, Şâire 'Âişe Hâtûn, Birinci Devlet Girây Hân, bahr-i 'ulûm Müftü 'Ömer Efendi, İrân hükemâsından Ğıyâseddin Emîr Mensûr, İngiltereli **Dreyk** seyâhate çıkdı ve bin elli günde devr-i 'âlemi ikmâl eyledi. İran Şâh-ı Cedîdî ba'zı ricâl-i devlet tarafından boğduruldu.

Sayfa 351

086 (986) = 1578

Fütûhât: Tiflis, Şemâhî ve Şîrvân; Venedik ve Flôrânsa ve İspanya hükûmetleriyle ticâret mu'âhedeleri 'akd olundu. Lâlâ Mustafa Pâşâ Ordu-yu Hümâyûn ile İran üstüne yürüdü ve Çıldır Sahrâsında İran ordusuna ğalebe olundu ve bu harb on bir sene devam itdi. Vefiyât: 'Âlim fâzıl Ramazânzâde Ahmed Efendi. Müverrih Şerif Hân sehâda (sühedâ) hâtim-i sâni ve ricâlden Beylerbeyi Mustafa Pâşâ. Kral Üçüncü Hânri Pârisde bir büyük köprü inşâ eyledi.

987 = 1589 (1579)

Özdemîroğlu 'Osmân Pâşâ Şîrvân ve Ca'fer Pâşâ Gürcistan vâililiklerine ta'yîn olundular. Ğalatada Takiyüddin Rasadhânesi inşâ kılındı. Söküllunun şehâdeti ve Ahmed Pâşânın sadâreti. Mebde-i zevâl devlet ve ihtilâlât tavâ'if-i 'askeriye ve Nemçe muhârebâtı, **Eyâlât-ı Seb'a** Cumhûriyeti: Orânjâlî Ğuyûm nâm bahâdır Felemenk ikliminde yedi eyâlet hukûkû müdâfâ'a ile mezkûr eyâletleri İspanya

boyunduruğundan kurtârdı ve İspanya ümerâsından Fârnez ile bir haylî zaman uğraşdı, Ğuyûm kral veyâ re'îs yerine **Stâthûder** 'unvânını âlmışdır; bu 'unvân yalnız Felemenk kıt'asında görölüyor.

988 = 1580

Sinân Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Çâyır sâhibi ve Dâr'üs-sa'âde

Sayfa 352

Ağâsı İbrâhim Ağâ, vüzerâdan Maktûl Arnâ'ûd Ahmed Pâşâ ve Dağıstân Beyi Şemhâl Bey. Pôrtekiz Hükûmeti İspanya Kralı Filîpin taht-ı tâbi'iyetine dâhil oldu ve bu tâbi'iyet altmış sene imtidâd itdi.

989 = 1581

İngiltere ile ticâret mu'âhedesi yapıldı. **Erkân-ı Erba'a** Şemsi Ahmed Pâşâ, Havâce Sa'deddin Efendi, Ğazanfer Ağâ ve Cânfedâ Kadın. Trâblusğarb vâlisinin 'isyânı ve ecnebiler ile ittifâkı. Hindistan Pâdişâhlarından İbrâhim Kutbeddinin vefâtı. İspanya Kralı İkinci Filîp Pôrtekizin pâ-yi tahtı olan Lizbôna dâhil oldu.

990 = 1582

Şiyâvuş (Siyâvûş) Pâşâ sadâreti. Şâir ve münşî-i 'azmî Pîrî Mehmed Efendi, mazannadan ve meşâhîr-i hattâtinden Köse Muhyiddin Çelebînin vefâtları.

991 = 1583

Bizim ile harb itmek üzere Nemçe Macaristan ile ittifâk itdi ve mühim tedârekâte başladılar. Nazım ve nesre muktedir Nişâncı Ferîdûn Ahmed Pâşânın vâsıl-ı rahmet-i rahmân olması.

992 = 1584

'Osmân Pâşâ sadâreti. Sâhib-i Kasâ'id 'Ali Cevherînin irtihâli.

993 = 1585

İranîler Tebrizi zabt idûb bizim ordunun şiddet

Sayfa 353

tehâcümâtına mukâvemet idiyorlar. Hâdım Mesîh ve Şiyâvuş (Siyâvuş) Pâşâların sadâreti. Vefiyât: Müneccimbâşı Mısırlı Takiyüddin Efendi, Kazândan fâzıl edîb Seyfullah Efendi, kimyâger ve şâir Sâni'î Çelebî, Sadrâ'zamlardan Köklü 'Osmân Pâşâ, 'ulemâ ve ashabâdan Emîrzâde Şeyh'ül-İslâm Mehmed Efendi. Prôtestân Cem'iyeti Pârisde bir büyük nüfûz kazanıyor ve kralın mevcûdiyet-i siyâsiyesini hiçe sayıyor.

995 = 1586

Vefiyât: Bâş defterdâr Hasan Çelebî, Kapûdân-ı deryâ meşhur Kılınc 'Ali Pâşâ, nücûmiyyûndan şâir mâhir Mu'ineddin Eşref Efendi. Şâh 'Abbas Memâlik-i 'Osmâniyeye bir daha ta'arruz itmâmek üzere yemîn itmiştir. Lôndrada mahbûs bulunan sâbık İskôçyâ Kraliçesi Mâri Stû'ârın muhâkemesi; Elizâbet misâfirini İngiltere tahtına geçmek töhmitiyle i'dâma mahkûm idiyor; Mâri Stû'ârın oğlu bu âcî hükmü hoş görüyor, çünkü tahtına geçmek için Elizâbete hulûs çıkıyor! Fransada sekizinci muhârebe-i mezhebiye ve Hânri isminde üç zâtın bu harde hazır bulunması. Şâh 'Abbas Özbekler ile uğraşub Horâsânın tahlîsine çalışıyor.

996 = 1587

Macar ikliminde ordumuz mağlûb oldu ve Serdâr Pâşâ intihârı i'dâma tercih eyledi. İkinci İslâm Girây

Sayfa 354

ve hatta divânî meşâhîrinden Tâczâde Nişâncı Mehmed Efendinin dâr-ı ahirete intikâlleri. İngiltere Kraliçesi Elizâbet Mâri Stû'âre bir haylî işkenceler itdikden sonra i'dâmını icrâ itirdi. Fransa Kralı Üçüncü Hânrinin hükümsüzlüğü ve Fransa saltanatının Prôtestân cem'iyetinin elinde kalması ve **Kôn râs** Harbînde Cenerâl Jôyûzun Prâtestânlara mağlûb olması ve Giz Dükasının iştihârı.

997 = 1588

Vefiyât: Şuarâ ve fazılâdan Cenâbı Mustafa Efendi, toğancılıkda mâhir vüzerâdan muhtedî Mehmed Pâşâ ve Sadrı'azam Mesîh Süleyman Pâşâ. Giz Dükası cebren Pârise dâhil oldu ve krallık emrini tanamadı; Kral Düka ile sâ'ir refikâsını katl itdirdi ve Fransa bir büyük karışıklık içinde kaldı: Bu katle **Yârikâd (Yârikâd)** Hâdisesi nâmı verilmiştir; Giz Dükası insâf itdi ve büyük sadakât gösterdi, yoksa krallığını i'ân idebilir idi.

998 = 1589

Haydar (Hıdır) Mirzâ Hân rehin olarak İstanbula getirildi ve İran bize mağlûb oldu ve Ermeniler memâlike sevk idildi. Vüzerâdan havâce Üveys Pâşânın vefâtı. Kral Üçüncü Zâk Nâvârâ Kralı ile ittifak idüb Pârise dâhil oldu ve Pârisi Prôtestân ordularının ellerinden kurtardı; müte'âkiben Üçüncü

Sayfa 355

Jâk Klemân nâm râhib tarafında katl olundu ve **Vâlû'â** Hânedânı hitâm buldu, bu hânedân (260) sene hüküm sürüb şu'ubâtı vardır, **Bûrbôn** Sülâlesi Vâlû'â Hânedânını istihlâf eyledi. **Ârk** Harbî Üçüncü Hânri Hôğnûlara ya'ni Prôtestânlara galebe itmiş ise de bu galebe zevâline bâdî olmuştur.

999 = 1590

Ferhâd Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Ümerâ-yı bahriyeden Ulûc Hasan Pâşâ, İkinci Sa'âdet Girây, havânende ve şâir Sevdâyî Ahmed Çelebî, kâtib şâir ve hattât Sabri Ahmed Efendi, hattât Tâtâr 'Abdullah Efendi. **Eyûri (Ayûrî)** Harbî: Dördüncü Hânri Hôğnûlara galebe itmiştir. Şâh 'Abbâs İsfahânî Pây-i taht ittihâz ve sarâylar inşâ eyledi.

1000 = 1591

Bu sene Na'imâ Târihi başlıyor ve 1071 sâlında kalıyor. Bosna vilâyetinde 'isyân zuhûr itdi ve ordumuz Macaristana geçdi ve Nemçe Kralı telâşe düşdü ve birâderini ordusuna kumândân ta'yîn eyledi. Sâlisâ Şiyâdiş (Siyâvûş) Pâşâ sadâreti.

Vefiyât: Şuarâdan Sâni, sâhib-i hayrât Bostâncıbaşî ‘Abdullah Ağâ, fûnûna eşnâ İstanbul Kadîsî ‘Ali Efendi. Fransa Kralı Dördüncü Büyük Hânri Şârtır Eyâletini zabt ve Fransayı Prôtestânların tehakkümünden tahlîs eyledi.

Sayfa 356

Prôtestânların cem‘iyetine karşû durmak üzere Pârisde teşekkül itmiş olan **On Altılar** Cem‘iyeti dağıldı.

1001 = 1592

Divân-ı Hümayûnda Yeniçerilerin ‘isyânı. Gilân Vâlisi Ahmed Hân Şâh ‘Abbâsın şerrinden İrandan kaçdı ve İstanbulla dehâletle Kırk Çeşme Semtinde misâfir idildi. Sâlisâ Sinân Pâşâ Sadâreti. Şiir ve inşâda mâhir vüzerâdan Bôyalı Mehmed Pâşânın fevti. Dördüncü Hânri İspanya Cenerâllerinden meşhûr Fârnezin mu‘âvetiyle hâkimiyet-i nüfûzunu tahkîme muvaffak oldu ve Aleksândır Fârnez bû sene içinde vefât eyledi.

1002 = 1593

Bôsna vâlisi Hırvâtistâna dâhil oldu ve Nemçe Cenerâlî meşhûr Môte Kôkûluya ğalebe itdi. Eflâk Voyvodası Mihâ’ilin serkeşliği. Anatôlu ve Mısır ve Macaristanda asâyişsizlik ve her tarafca hoşnûdsuzluk. Dördüncü Hânri Prôtestanlığı külliye red ve inkâr ile Pârise dâhil oldu.

Sayfa 357

ÜÇÜNCÜ SULTÂN MEHMED DEVRİ

1012 – 1003

1603 – 1594

8

.....

1003 – 1594

Yânik Kal'asının fethi. Boğdân Voyvodasının 'isyânı. Murâd-ı Sâlisin irtihâli ve bunun hisset-i tab' ve kesret-i tenâsülü. Edirne'de Ocâklar Efrâdının münâza'âtı. Esterğôn Kal'asının düşman eline düşmesi. Sâniyen Ferhâd Pâşâ ve Râbian Sinân Pâşâ sadâreti. Ve On tokuz şehzâdenin 'idâmı. İran şuarâsından Havâce Nizâmeddin Ahmed ile Dekkan Sultânı İbrâhim Şâhin vefâtı.

1004 = 1595

Lâlâ Mehmed Pâşâ ve Hâmisen Sinân Pâşâ ve İbrâhim Pâşâ sadâreti. Vefiyât: İran Şâhinin hafîdî Hıdır (Haydar) Mîrzâ, nakkâş ve şâir Sâ'î Mustafa Efendi, Sadrâ'zam Kôca Sinân Pâşâ, müdebbir ve 'âkil Sadrâ'zam Ferhâd Pâşâ, nazım ve nesir sâhibi Mustafa Cenânî Efendi ve İtalya şuarâsından Tâsso. **Nârvâ** Ahdî: Rûsya ve İsveç ârâsındaki muhârebâta nihâyet verildi. Bâtûrî Erdel kıt'asının istiklâlîni Avusturyâdan istihsâl eyledi.

Sayfa 358

1005 – 1596

Macaristanın **Eğri** ya'ni **Erlû** Kal'asında katliâm; Zât-ı şahâne, Çağâlazâde İbrâhim ve Sinân Pâşâlar ve Nemçe hükümdârı Mâksîmili'en ve Erdel Kralı Şîrismûn bu harbde hazır idilir. Çağâlazâde İbrâhim Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Tâşkoprüzâde Kâtib Hâmid Efendi, musâhabe-i şehriyârî Râziye 'Âişe Hâtûn ve Özbekiye Hânı 'Abdullah Hân. **Verven** 'Ahdî: Fransa Kralı Dördüncü Hânri ve İspanya Kralı İkinci Filîp mezheb muhârebâtına hitâm veriyorlar. İngiltere ve İspanya meyânında muhârebât. Âmerikanın **Güyan (Kûyân)** havâlîsi keşf olundu. Şekspîr **Hâmle (Hâmlet)** nâm eserini neşr eyledi.

1006 = 1597

Zât-ı Şahâne bizzât Nemçe sefirîne 'azîmet buyurmuşdur. Sadrâ'zam Hasan Pâşânın i'dâmı ve yerine Cerrâh Mehmed Pâşânın ta'yîni. Vefiyât: Haleb vâlisi Divâne Hızır Pâşâ ve Şehy 'Ali Efendi. Felemenkli bir seyyâh Seppeçberğ Atalarını keşf itmiştir.

1007 = 1598

Bizim ordunun Macaristanda Râb Sûyu civârında Almanya ordusuna mağlûb olması. Cerrâh Pâşânın i' dâmı ve yerine Sâletâ (Sâlesâ)

Sayfa 359

İbrâhim Pâşâ sadâreti. İran hattatlarından Mîr Sadrêddinin rihleti. **Nânt** Fermânı: Dördüncü Hânri Fransa Prôtestânlarına hürriyet-i tâmmeye veriyor. Rûsya ahvâli perîşân olmaya başladı.

1008 = 1599

Anatôluda Celâlî eşkiyâsının mebde-i zuhûru ve 'âsî Karayâzıcı 'Abdulhalîm Hâdisesi. Vefiyât: Vûzerâdan Hâdım Ca'fer Pâşâ, mu'allim-i sultânî ve Şeyh'ül-İslâm Sa'deddin Efendi, Cidde Beyi edîb 'âlim şâir 'Ali Mustafa Efendi, meşâhîr-i suarâmızdan 'Abdulbâki Efendi, Bahr-i 'Ulûm 'Ali Efendi.

1009 = 1600

Avusturyâda Kaniye Kal'asının fethi. Gilân (Geylân) Hâkimi Ahmed Hânın Bağdadda ve Tersâne ümerâsından Şa'bân Pâşânın irtihâli. Fâs hükûmeti teşekkül eyledi. Sâvâ Eyâleti Fransaya ilhâk olundu. Mezheb mesâ'ilinden dolayı İtalya hükemâsından Jordânu ihrâk eyledi. Fransalı Oli'e nâm zât zirâ'ate dâir gâyet güzel bir eser yazdı ve bu eserle vatanına büyük hizmet itdi. İngiltere ve Femenk ârasında Hind ticâreti rekâbeti uyandı. Fransa bizim 'aleyhimizde bulundu Kaniyeye imdâd gönderdi.

1010 = 1691 (1601)

Karayazıcı 'Abdulhalîmin birâderi Deli Hasan ile sâ'ir Celâlîlerin 'isyânı. Fransaya rakîb olan İngiltere

Sayfa 360

bizim ile ittifâk itdi ve İstanbula sefir gönderdi. Celâlî Merâkezi: Tokat Sivas, Urfa, Erzurum, Karaman, Kastamonu ve Çangırı. Yemende bir mehdî zuhûr itdi. Yemişçi

Hasan Pâşânın sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Şehîd İbrâhim Pâşâ, mâliyûn ve riyâziyyûndan şâir Hüseyin Efendi, Sadrâ'zam Siyâvuş Pâşâ ve 'ilm-i hey'et 'ulemâsından Danimarkalı Tikôbrâha.

1011 = 1602

Sadrâ'zam Hasan Pâşânın Yeniçerilere ilticâsı ve Ocaklar Cem'iyeti. Vefiyât: Vüzerâdan Tarıncı Maktûl Hasan, câriyesi tarafından katl olunan Müderris Fâzıl Hasan Efendi, sipâhilerden Pôyrâz 'Osmân Bey ve İngiltere Kraliçesi Elizâbet. Fransa müşîrlерinden Beyrôn (Bîrôn) İngiltere ile hafiyen müttefik bulunduğu için i'dâm olundu. Felemenk hükûmeti Hind Şirketine büyük imtiyâzlar verdi. Mâlta kôrsânları bizi rahatsız itmeye başladılar, bu ta'arruz on sekiz sene imtidâd itmiştir.

Sayfa 361

BİRİNCİ SULTÂN AHMED DEVRİ

1026 – 1012

1617 – 1603

14

.....

1012 – 1603

İran hudûdu muhârebâtının mebdе'î. Bosnada Deli Hasan Vak'ası. Burûsa ve Edirneye 'azîmet-i hümayûn. Tebriz İranlûnun eline düşdü. Yâvuz 'Ali Pâşâ vezerâtı. Vefiyât: vüzerâdan Hızır ve sâ'atcı Hasan Pâşâlar, riyâziyyûndan Şeyhim (Şihem), mağrib mülûkundan 'âdil ve edîb ve şâir Ahmed Hüsnü.

1013 = 1604

Zât-ı Şâhânenin sayd ve şikâra 'azîmeti. Sultân 'Osmânın tevellüdü. Lâlâ Mehmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Şecî' ve muhîb Sadrâ'zam Güzel 'Ali Pâşâ, vüzerâdan Kâsım Pâşâ, sudûr ve vüzerâdan Cerâc (Cerrâh) Mehmed Pâşâ, Şürefâ-yı

İrandan ve vüzerâdan Emîr Şerîf Mehmed Pâşâ, müdebbir ve muktedir vüzerâdan Güzelce Mahmûd Pâşâ. Erdel ahâlîsi Nemçe cihânbanînî sormadan Atî'en Bôskâyı Kral intihâb itdiler. Hindin Moğol hükümdârı Ekber Şâh kendi târihini veziri olan Ebû'l-Fazıla yazdırdı.

16

Sayfa 362

1014 = 1605

Burûsaya 'azîmet ve 'avdet-i hümayûn. Ocakların 'isyân ve te'dîbi. Tütünün dersi'âdetde te'ammümü, Bağdadda Nasûh Pâşâ kıyâmı. Vefiyât: Sudûrdan Çağâlazâde Sinân Yûsuf Pâşâ, Defter Emîni şair kâtib 'Abdî, vüzerâdan Kûrd Mehmed Pâşâ, İranî hattât ve kurrâ'ından 'Ali Kârî, Hind Pâdişâhlarından meşhûr Celâleddin Mehmed Ekber Şâh. Biz Erdel Kralı Boskâya tâc gönderdik ve Eflâk ile Boğdânın idâresini anâ tevdî' eyledik.

1015 = 1606

Sîtû'âtôrûk 'Ahdî: Almanya İmparâtôru İkinci Rûdôlf ile yirmi senelik bir sulh 'akd eyledik 18 Receb ve 9 Teşrîni Sânî. Derviş Pâşâ sadâreti ve bunun i'dâmı ve yerine Kûyûcu Murâd Pâşânın ta'yîni. Vefiyât: Kâtib şair Hayreddin Halîfe, Re'îs-ül-kurrâ' ve mu'allim-i sultânî 'Abdulkâdir Efendi, kitâb ve muhaddisinden 'Abdulkerîm, edebâdan 'Abdümü'min, nâdân ve meşhûr vüzerâdan Ferhâd Pâşâ sūdûrdan şecî' ve ğayûr Lâlâ Mehmed Pâşâ, vakûr beşûş Semîh Fâzıl Şeyh'ül-İslâm Ebû'l-Meyâmin Mustafa Efendi. Papalık ile Venedik arasında münâza'ât; Almanya imparâtôru Boskâyın hâkimiyetini tasdîk eyledi.

1015 = 1607

Ankara Muhâsarası. Silifkede Musallî Çâvuşun hurucu

Sayfa 363

vefiyât: Vüzerâdan Hızır Pâşâ, kimyâ merâklılarından şâir ‘Atûfî, şâir kâtib şeci’ ve seffâk Ğâzî Girây-ı Sâni. Fransa Kralı Dördüncü Hânri’nin fütûhâtı. Erdel ahâlisi Almanya Kralını tanamadılar ve Boskâyın vefâtıyla başka bir kralın intihâbına kalkışdılar.

1017 = 1608

Erdel ahâlisi Almanya Ketîstânının müdâhalâtına râzı oldukları için biz Erdele ‘asker sevkine mecbûr olduk. Vefiyât: Ser icrâcı Ahmed Bey, vüzerâdan Hasan Pâşâ İran şuarâsından Mîr Hüseyin Keferî (Kiferî, Giferî). Nemçe Kralı İkinci Rûdôlfun birâderi Mâtâyâs Macaristan hâkimiyetine ta’yîn idildi.

1018 = 1609

Dırnôvâda zelzele-i ‘azîme. Sultân Ahmed Câmi’nin binâsına ibtidâr. Vefiyât: Lağviyyûndan Tâceddin Efendi, vüzerâdan Dâmad Ca’fer Pâşâ, zât-ı şâhâneye taklîd-i seyf iden ‘Ali Fâzıl Bey, fazılâdan Mehmed Ebû ‘Abdullah, ümerâyı bahriyeden Murâd Re’îs. İspanya eyâlet-i müttetika cumhûriyeti ile bir mütâreke ‘akd eyled. Felemenkliler Jâpönyâ ikliminde kabûl olundular. İtalya nücûmiyyûnundan Ğâlîle rasad dürbînini icâd itmişdir. Almanya İmparâtörü Bôhemyâlîlara Prôtestânlığın kabûlüne müsâ’ade itdi ve anlara bir Kanûn-ı Esâsi verdi.

1019 = 1610

Serdâr Murâd Pâşânın Tebriz seferi. Fransaya

Sayfa 364

vermiş olduğumuz imtiyâzât: Kamâmede râhib ikâme itdirmek Cezâ’irde mercân çıkarmak ve mehâkimede tercümân oturtmak. Birinci Selâmet Girây Hânın vefâtı. Fransa Kralı Dördüncü Hânri Râvaiyâk nâmında bir serseri tarafından katl olundu. Bu zât Fransanın i’âde-i hayâtına muvaffak olmuşdu, Sûllâ (Sevillî, Sevillâ) kralın muvaffakiyetine çalışmışdır.

Evkâfda **icâzetîn** (**icâzeteyn**) usûlünün ihdâsı. Hedâyâ-yı diniye: Kevkeb durî ve kûşâk ve minber ve sıra tahsîsâtına zamiyât (damiyat). Tebriz İrana kalmak şartıyla İran ile sulh yaptık ve fakat beş sene devam itmedi. Nasûh Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Tiryâki Hasan Pâşâ, şair Tabe‘î Süleyman Çelebî; bunun Tabe‘î Kâsım ve Tabe‘î Ahmed nâmında iki mu‘âsırı var idi, meşâhîr-i şuarâdan ‘Umrevî ‘Abdulkerim, mezâhib-i erba‘ada fetva i‘tâsına kâdir Mehmed Efendi, kabri ziyâretgâh olan Tâğî Mehmed Efendi, şecî‘ sâdık ve mustakîm Kûyûcu Murâd Pâşâ, İngiliz şuarâsıdan Şekspîr. Elbistân Zûlkadriyesinin zevâli, Güstâv Âdôlf İsvec Krallığına intihâb olundu. 1592 sâlında İspanya hükümdârına tab‘iyet itmiş olan ‘Arablar büsbütün İspanyadan çıkarılmışlardır; İspanya ‘Arabları evvelâ yekdiğeriyle boğuşdular ve en nihâyet Frenk zimâmdârânına mağlûb olmuşlardır, İspanyada icrâ-yı saltanat iden Hükûmât-ı İslâmiye:

ENDÜLÜS HÜKÛMETLERİ

Sıra num-rosu	Esâme-i Hükûmet	Mü'essesin	Zaman-ı Zuhûr	Zaman-ı Zevâl	Müddet-i Devam
1	Emeviye Vâlıleri	Târik Bin Ziyâd	92 ve 711	129 ve 747	36
2	Kurtuba Hânumâsı	'Abdurrahman	138 ve 755	422 ve 1031	276
3	Kurtuba Hükûmeti	Ebû Hasan Ca'fer	422 ve 1031	352 ve 1060	29
4	Tôled Hükûmeti	Yahya	435 ve 1043	471 ve 1079	36
5	Mûrsî Hükûmeti	Ebû Bekir	457 ve 1065	471 ve 1079	14
6	Mâğâ ve'l-Cezirâsı ((	El-Mütevekkil	406 ve 1015	360 ve 1068	53
7	Ğirnâta ve Jâ'ipen ((	Ebû Mutî'	403 ve 1013	483 ve 1090	77
8	Sevîl Hükûmeti	Ebû'l-Kasım Mehmed	413 ve 1023	484 ve 1091	68
9	Âlmerî ((	Kırân (Kayrân)	400 ve 1009	484 ve 1091	72
10	Elğarb ((	Şâpûr	443 ve 1051	487 ve 1094	43
11	Vâlânse ((	'Abdu'l-Aziz	412 ve 1021	495 ve 1102	81
12	Sârâğôs ((	Ebû Hakim Mansûr	403 ve 1014	534 ve 1139	25
13	Murâbitîn ((	Yûsuf	483 ve 1090	635 ve 1238	148

Sayfa 366

1021 = 1612

Mâh Peyker Hâtûndan Murâd Râbi‘in tevellüdü ve Şeyh‘ül-İslâm San‘ullah ve fâzıl şâir müverrih Karamanî Mehmed Efendilerin rıhleti.

1022 = 1613

Şehriyârin Geliboluya ‘azîmeti. Kırım Hânı Mehmed Girâyın zât-ı şâhâne ile mülâkâtı. Şarâb içün konulan emânet usûlünün ilğâsı. Vüzerâdan Hâdım Hâfız Ahmed Pâşânın dâr-ı ‘ukbâya intikâli. Mişel Romanôf Rûsyada Romanôf Hânedânını teşkîl eyledi; bundan evvel Rûsya Rûrîk Hânedânıyla birkaç edvâr fetret birkaç büyük dükalar tarafından idâre olunmuşdur. Macar zâdegânından Batlem Ğâbor Bâb-ı ‘Âliyenin mu‘âvenetiyle Erdel Hâkimiyetine ta‘yîn olundu.

1023 = 1614

Sinôb Kal‘asının Kazâklar tarafından zabt idilmesi ve bunun Şakşakî İbrâhim Pâşâ tarafından tahlîsi. ‘Âkil ‘âlim fâzıl, ğudûb ve ğâyetle zengin Nasûh Pâşânın i‘dâmı ve Dâmâd Mehmed Pâşânın ta‘yîni. Vefiyât: Kefede donanmada şehîd olan İbrâhihim Pâşâ, meşâhîr-i ‘ulemâdan Derviş Efendi, vüzerâdan Kalender Pâşâ.

1024 = 1615

Sadrâ‘zam Mehmed Pâşânın Serdârlıkla Gürcistanın Revân şehrine ‘azîmeti. Vefiyât: Şakşak İbrâhim Pâşâ, Re‘îs

Sayfa 367

El-küttâb Şem‘î Efendi ve ‘âlim beşûş şâir Şeyh‘ül-İslâm Havâcezâde Mehmed Efendi. İngilterede Viğ ve Torî Fırkalarının te‘essüsü: Viğ hürriyete ve Torî muhâfazakârlığa hâdimdir, bu Viğler 1688 sâlında bir mühim ihtilâl çıkarmışlardır. Medçiyâlî Mârî Pârisde Lûksenbûrg Sarâyının inşâsına başladı. Gürcü ve Dürzîlerin ‘isyânından dolâyı Nemçe cihânbanî Mâtiyâs ile ‘akd-i sulha varıldı ve

Macaristandaki bilâdımızı anâ terke mecbûr olduk. Avusturyâ ve Âmerikanın her tarafında keşfiyât icrâ olunuyor.

1025 =1616

İran elçisi Kadî Hân İstanbulda habs idilmiş ise de İran hudûdundaki ordumuz haylî zâyî'âta uğradı. Vefiyât: Fazılâdan Hasan Kâmî, müderris şâir Durri 'Abdulgâki, İspanya edebâsından ve Dôn Kişôt romanının mü'ellifi olan Servântes.

Sayfa 368

BİRİNCİ SULTÂN MUSTAFA DEVRİ

1028 – 1027 ve 1026

1618 – 1617

1

.....

1027 ve 1026 – 1617

İrtihâl ve cülûs ğavâ'ili ve **Ekberiyet** Usûlünün kabûlü ve katle'l-ah 'âdetinin terki. Şâh 'Abbâs Nasûh Pâşâ sulhunu bozdu ve Halil Pâşâ serdârlıkla İrana gitdi; tekrâr sulh yapıldı. Bağdadda Bekir Sûbâşî Ğâ'ilesi zuhûr itdi. Boğdânda 'isyân-ı hâdis olûb İskender Pâşâ tarafından basdırıldı. Vefiyât: Vüzerâdan Etmecizâde Ahmed Pâşâ kâtib-i şehîr Hidâyetullah Efendi, bahr-i 'ulûm Seyfullah Efendi, mûsîkîde mâhir şâir Kôğacizâde Mehmed Efendi. Şâir 'Abdulaziz Efendi ve Lûğâritmâ usûlünü ihdâs iden İskôçyâlî Nâpi'e. **Stolbovâ** Ahdî: İsveç Kralı Rûsya Çârıyla barışdı. Fransa Kraliçesi Medçiyâlî Mârî bir sarâya kapatdırıldı; rahat durmaz bir kadın idi; Fransa Parlâmentôsu ta'assubundan dolayı ba'zı 'ulemâyı ihrâk eyledi.

İKİNCİ SULTÂN ‘OSMÂN DEVRİ

1031 – 1028

1622 – 1618

4

.....

1028 – 1618

Tashîh-i sikke. Mehmed Pâşâ sadâreti. İran elçisi Bûrûn Kâsımın Dersa‘âdete vürûdu (Âh-ı Osmân) beddu‘âsı. **Otuz Sene** Harbî: Bu harb Almanya beyleri ile Almanya İmparâtôru arasında vukû‘a gelub otuz sene imtidâd eyledi, beyler Prôtestânlık ve İmparâtôr Katôliklik tarafdârı idi; en nihâyet beyler Prôtestânlığı ta‘mîme muvafik olmuşlardır. İspanya ve Venedik münâza‘âtı.

1029 = 1619

Çelebî Güzel ‘Ali Pâşânın sadâreti ve bunun rüşvet ve nüfûz ve iktidârı. İstanbul Bôğâzının incimâdı ve kaht-u ğalâ zuhûru. Riyâziyûndan Müderris ‘Ali Efendi ve Almanya İmparâtôru Mâtiyâsın vefâtı ve İkinci Ferdinânın ku‘ûdu. Bôhemyâ ahâlîsi Prôtestânlığı neşr iden râhib Kâlvene tarafdâr olûb **Elektôr Pâlâtın** olan Beşinci Frederiki kral intihâb eylediler; Vasatî Âvrupa hükûmetlerinde bu Elektôr Pâlâtın tesmiye olunan zevâtın ehemmiyeti ziyâdedir, bizim

Mâbeyn müşîrllerine mu‘âdil iseler de vazîfeleri genişdir. Erdel Kralı Batlem Ğâbûr Bôhemyânın bu mezheb ğav‘âlarından istifâdeye kalkışdı. Fransa Kralı On üçüncü Lû‘î vâlidesi Medçiyâlî Mârî ile barışdı ve mûmâileyhin habisten çıkardı. Feylôsôf Lûsîlî’oVânînî dinsizlik ile ittihâm ve ihrâk idildi.

1030 = 1620

Zât-ı şâhânenin Hôtîn Seferine ‘azîmeti. Yeniçeri ve diğer ocaklar efrâdının imtihânı. Hüseyin ve Dilâver Pâşâların sadâreti ve zimâm-ı saltanatın haşerât elinde kalması ve Havâce ‘Ömerin nüfûzu. **Seb-i** şeyheyn ve le‘an zinnureyn usûlü terk olundu: Pertev Pâşâ ve Şeyh’ül-İslâm Es‘ad Efenedinin kızları. Vefiyât: Divân kâtibi müverrih Sehîlî Bey, sūdûrdan Güzelce Çelebî ‘Ali Pâşâ, Drâc Kadîsî müteşşeri‘ Sûfî Mehmed Efendi. Fransa Kralı derebeyleri kırûb eyâletlerini ellerinden âlıyor. Mediçiyâlî Mârî yine oğlu ile bozuşdu ve tekrâr zindâna âtıldı, zevcinin mevtine sebep oldu, şimdi oğlu ile uğraşıyor, ama bu uğraşıcı kadının Fransa edebiyâtına hidmeti vardır.

Sayfa 371

TEKRÂR BİRİNCİ SULTÂN MUSTAFA DEVRİ

1032 – 1031

1622 – 1621

1

.....

1031 – 1621

Sultân ‘Osmânın seferde ‘avdet ve şehâdeti ve Sultân Mustafânın mahbusdan ihrâcı ve Abâza Pâşâ ğâ’ilesinin tevsi‘î. Vefiyât: Sudûrdan Hüseyin ve Öküz Mehmed Pâşâlar fusahâ ve fazılâdan Kudsî Mehmed Efendi. İspanya Kralı Üçüncü Filîp, Bôhemyâda kırk üç ihtilâlcinin başı kesildi. Almanya cihânbânî İkinci Ferdinânın müşîri Bukû‘â Batlem Ğâbûre ve Fransa ordusu **Sontobân** mevki‘inde Pôtestânlara mağlûb olmuşdur, Fransa ordusuna **Kônâtâbl** Lûyin (Luynes) kûmândâ itmişdir, Kônâtâbl Fransa ümerâsına mahsûs bir ‘unvân olûb mirâhor ve serdâr me‘mûriyetlerine mu‘âdildir. İtalyada **Sen Sur (Suver)** Hey‘et-i Rûhâniyesi teşekkül eyledi, bu hey‘etin ‘ilm-i târihe hidmeti sebk itmişdir.

1032 – 1622

Lehistan ve Rûsya elçilerinin vürûdu. Fâtih Câmi‘-i

Sayfa 372

Şerîfînde ictimâ‘-ı ‘umûmî. Devlet ve millet ‘asker elinde kaldı; vüzerâ iki fırkaya ayrıldı. Üç âyda dört Sadrâ‘zam değışdi. Mere Hüseyin Pâşânın tezvîr ve hırsı ve Dâvud Pâşânın hûnhâvârlığı. Gürcü Mehmed Pâşâ ile Vâlîde Sultanın ittifâkı. Erzurûm ‘askerinin kıyâmı. Ahîzâde Hüseyin ve Şeyh’ül-İslâm Yahya Efendiler. Devletin perîşânî-i hâli. Hattât-ı şehîr ‘İtir Mehmed, Münşî Mehmed ‘Ârifî ve mûsikîşinâs Zâkirî ve Zihnî Efendilerin vefâtı. İngilterede muntatim (muntazam) ğazete çıkarıldı. Batlelem Ğâbûr İkinci Ferdinân ile barışdı. Almanya Cenerâli Tillî Ğâbûra ğalebe itmişdir, evvel zaman Almanya ordusuna (İmperi‘ô) nâmı verilir idi. Fransada yüz yirmi sene hüküm süren mezheb muhârebelerine hâtîme çekildi. Katôlikliğin himâyesi içün **Prôpâğândâ** Cem‘iyeti teşekkül eyledi.

DÖRDÜNCÜ SULTÂN MURÂD DEVRİ

1049 – 1032

1640 – 1623

17

.....

1033 = 1623

Şah ‘Abbâs Bağdadı muhâsara eyledi. Abâza Pâşânın Konyada Sadrâ‘zam Çerkes Mehmed Pâşâ ile Harbî ve Abâzanın

Sayfa 373

İnhizâmı. Kantemîr Mîrzâ Şâhin Girâyı mağlûb ve Mehmed Girâydan ahz-ı sâr itmişdir. Kemânkeş ‘Ali Pâşâ sadâretde ibkâ ve ba‘de Mehmed Pâşâ ta‘yîn idildi.

Vefiyât: Vüzerâdan Mere Hüseyin ve Kemânkeş ‘Ali Pâşâlar, Re’îs’ül-muhaddisîn ‘Ömer Efendi.

1034 = 1624

Ramazânzâde târihi tekmîl olunuyor. Gürcistana ordu sevkî ve Bağdad Hâdisâtı. Cennet oğlunun hurûcu ve Hüseyin Pâşânın serdârlığı. Hâfız Ahmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Süleyman ve mâliyûndan ‘Abdulkerim ve Serdâr-ı Ekrem Mehmed Pâşâlar Re’îs’ül-küttâb Tûrâk Çelebî. Meşhûr Kârdinâl Rişlî’o Fransa başvekkâletine ta’yîn olundu.

1035 = 1625

İran Şâhının Bağdad Harbîne ‘azîmeti. İran elçisiyle sulh müzâkerâtı. Büyücülük ve kıyâm-ı ‘askerî. Râbi’â Halil Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Sudurdan şâir ve ehl-i lisân Mehmed Efendi, vüzerâdan Hâdim Mehmed Pâşâ, İngiltere Kralı Birinci Jâk. Fransa da yine mezheb muhârebâtı baş göstermiştir.

1036 = 1626

Gürcistanda Ahîsha Kal’asının Kızılbaşlar eline düşmesi. Hüsrev Pâşâ sadâreti ve bunun mezâlimi. Vefiyât: Vüzerâdan Çeteci ‘Ali ve Köse Murâd Pâşâlar, İngiltere hükemâsından Fransû’â Bâkôn.

Sayfa 374

1037 = 1627

Erzurûmun muhâsarası ve kıyâm-ı ‘askerî. ‘Âlim fâzıl ve müverrih Mustafa Efendi ve münşî-i ‘asır Veysînin vefâtları. Fransada yine Refôrmâ mukâtelâtı.

1038 = 1628

Erzurûm Kal’asının muhâsaradan tahlîsi. Yemende ihtilâl. Vefiyât: Hünsâlık ile meşhûr müvellîdin Kara ‘Ali Efendi, Üçüncü Mehmed Girây, Şeyh Kâmil Mahmûd Hüdâ’î Efendi ve İran Şâhı hasîs ve zâlim ve fakat ‘ümranperver Büyük Şâh ‘Abbâs.

1039 = 1629

Hemedân ve Mihribân Kal'asının fethi ve Zenbil Hânın inhizâmı. Zât-ı Şâhâne zorbâların te'dîbine başladı. Hüsrev Pâşâ şark seferine 'azîmet ve esnâ-yı râhda zôrbâları te'dîb eyledi. Vefiyât: Havâce-i fesâd Hüsâmeddin Efendi, münşî ve şâir 'Osmân Efendi, şâir münşî Mehmed Şâh Efendi, Re'îs'ül-küttâb Muslu, Küttâbdan Ôkçûzâde Şâhin ve Fransa şuarâ ve edebâsından Mâlerbe. Rişlî'o Prôtestân ordusuna Lâroşel Beldesinde ğalebe çâldı ve İtalyaya gitdi.

1040 = 1830 (1630)

Sâniyâ Hâfız ve Receb Pâşâların sadâreti. Mesnevî şârihî İsmâ'il Dede, Sadrâ'zam Hüsnü ve Halil Pâşâlar ve edebâdan Şerif Mehmed Efendinin rihleti. Almanya İmparâtôru İtalyanın

Sayfa 375

Mântô şehrini zabt itdi ve Rişlî'o Almanyaya i'lân-ı muhâsemâta mecbûr oldu.

1041 = 1631

Mehmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Dâmad Hasan ve Sadrâ'zam Zorbâşı Tôpâl Receb ve Mustafa Pâşâlar.

1042 = 1632

Zât-ı Şâhâne te'dîb-i eşrâ (eşirra) ve ıslâh ahvâl-i memâlike başladı. Bâldırzâde Kâtib Fâzıl Mustafa Efendi'nin vefâtı. **Lützen** Harbî: Bu harbde Gustâv Âdôlf Almanya ordusuna ğalebe itmiş ise de kendisi maktûl düşmüşdür.

1043 = 1633

Gürcistan Hâkimi Tahmûrs İran ordusuna mağlûb ve İran ordusu Gürcistana müstevlî olmuştur. Şeyh'ül-İslâm Hüseyin Hüdâ'î ve vüzerâdan Şemseddin Ahmed ve Sûhte Mustafa Pâşâların irtihâli.

1044 = 1634

Ken'ân Pâşâ Ahîsha Kal'asını fetih ve zât-ı şâhâne Erzincana 'azîmet ve meşrûbâtın fûrûhtuna müsâ'de itmişdir. Vefiyât: Fazılâdan ve fenn-i mûsikîye mâhir 'Abdülkerim Efendi, şâir ve münşî ve 'âlim Mehmed ve Mehmed Hüseyin ve Mehmed Nergis ve Mehmed Evliyâ Efendiler, şâir âteş zebân Nef'î 'Ömer Bey. Almanya İmparâtörü Nörlingânda İsveç Kralına mağlûb oldu.

Sayfa 376

1045 = 1635

Revân ve Hôy ve Behistânın fethi. Vefiyât: Vüzerâdan Serhûş İbrâhim ve Murtaza ve Ca'fer Süleyman Pâşâlar ve münşî ve şâir 'Atâ'ullah Efendi. Rişlî'o Fransa akâdemiyyâsını te'sîs ve keşâd ve Avusturyâ ve İspanyaya i'lân-ı harb eyledi.

1046 = 1636

Erivânda bizim ile İran ordusunun kanlı muhârebâtı. Bağdad seferi içün Birecikde toplar dökdürüldü. 'Âsî Bekir sû-i bâşı başını kurtarmak içün İran ordusunu Bağdada celb itmişdir. Bâyrâm Pâşâ sadâreti ve mâliyûndan İbrâhim Pâşânın intikâli. İspânyollar Kûrbî şehrini muhâsara itmişler ise de Rişlî'o nihâyet muzaffer çıkdı. İsveç ordusu Vistoh mevki'inde Almanya ordusuna galebe itdi.

1047 = 1637

Şehriyâr hazretleri Diyârbekire ve oradan Bağdada 'azîmet itmişdir; yollarda pek çok me'mûr ve adamlar katl itdirmiş ve Selim-i Evvele rahmet okutmuşdur. İngiltere Kralı Birinci Şârl İskôçyâ Prôtestânlarını tazyîk eylediği içün anların 'isyânına sebebiyet vermişdir. Lehistan hükûmeti ile Ukrânyâ Eyâleti Kazâkları arasında bir harb âçıldı. Jâponyâ hükûmeti Pôrtekizlileri memleketden çıkardı. Çünkü Cizvît Papaslarının şerrine dayanamadı.

Sayfa 377

1408 (1048) = 1638

Bağdadın tamâmen fethi. Bağdad ziyâretleri ve İstanbul'a 'avdet-i hümâyûn. İlk ğaza âlâyı. Yemîn usûlü vaz' olundu Tayyâr Kara Mustafa Pâşalar sadâreti. Vefiyât: Re'îs'ül-küttâb Görülmez İsmâ'il Efendi, vüzerâdan Bâyrâm, Sadrâ'zam Tayyâr ve 'Ali Pâşalar, Kırım Hânı 'Înâyet Girây, Tâtâr ümerâsından Kantimûr Pâşâ.

.....

SULTÂN İBRÂHİM DEVRİ

1058 – 1049

1648 – 1639

9

.....

1049 – 1639

İran ile sulh 'akd olundu. Kemânkeş Kara Mustafa Pâşâ sadâretde ibkâ buyuruldu ve tahrîr-i nüfûs ve emlâke devam olundu. Şeyh 'Abdulmecid Sivâsinin dâr-ı bekâya intikâli. Âlzâs Vilâyeti Almanya mâlı iken Fransa tarafından zabt idildi.

1050 = 1640

Vefiyât: Hattât Hâlid Efendi, 'âlim şâir Kırımî 'Abdullah 'Afîf Efendi, İkinci Fetih Girây, Ressâm Rûbens. Fransada Rû'ân (Rev'ân) Pârlâmentôsu ibtâl idildi.

Sayfa 378

Portekiz hükûmeti İspanyadan ayrıldı ve **Brâğâns** Hânedânı Pôrtekizi idâreye başladı. Fransada dâhilî 'isyân. İngiltere Kralı Birinci Şârl kıyâm-ı dâhilîyî men' itmek içün pârlâmentôyu birkaç def'a da'vet eylemiş ise de fa'idesini görmedi.

1051 = 1641

Beçevî târihi bitiyor. Mehmed Râbi'an tevellüdü. Vefiyât: Menâr şârihî 'Abdulhalim Efendi. Vüzerâdan Bağdad Vâlisi Murtaza ve Emîr Günoğlu Yusuf Pâşalar, İran zimâmdârı Şâh Safî, İsveç Cenerâli Bânner, İngiliz edebâsından Vândik. İngiltere hükûmeti İskôçyâ hükûmeti ile barışdı. İrlândâ Âtasında İngilizlerin katliamı. Pôrtekiz ve Fransa ittifâkı.

1053 = 1642

Kazâklar Kırımın Âzâk Kal'asını zabt eylediler. Süleyman-ı Sânî ve Ahmed-i Sânînin tevellüdleri. İtalyalı müneccim Ğâlile ve Fransa e'âzım-ı ricâlinden Rişlî'onun vefâtları; Rişlî'o bihakkın **ricâl-i hükûmet** 'unvânına sezâdır. İsveç ordusunun Almanyaya duhûlu. İngiltere Kralı Londradan çıkdı ve İngilterede bir harb-i dâhiliye başlandı.

1053 = 1643

Nasûh Pâşâzâde Haleb vâlisi Hüseyin Pâşânın Çâmlıcaya kadar gelmesi ve umûr-ı saltanatın perîşânî-i hâli

Sayfa 379

ve i'dâmlar. Vefiyât: Erbâb-ı mâliyeden İbrâhim Pâşâ. Vüzerâdan Hüseyin ve Kemânkeş Kara Mustafa Pâşalar, Şa'bân Kapûdân ve Fransa Kralı On üçüncü Lû'î. Fransa tahtına meşhur On dördüncü Lû'înin beş yaşında ku'ûdu. Fransa Cenerâllerinden Kônda İspanya ordusuna ğâlib geldi. İtalya hükûmet-şinâsânından Tôriçelli Bârometere ve altını ihtira' eyledi.

1054 = 1644

Sünbül 'Ağâ Hâdisesi ve Girid Harbînin başlangıcı ve Venediğe i'lân-ı harb idilmesi ve Kâpûdân-ı Deryâ Yûsuf Pâşânın Giride 'azîmeti. Vefiyât: Fazılâdan şâir Ahmed Kan'î, vüzerâdan Dâmad İbrâhim ve Kurşuncu Mehmed ve Maksûd Pâşalar, Re'îs-i etıbbâ ve Mısır Kadısı Zeynel'âbidîn Efendi, 'ulemâ ve fukahâdan İbrâhim Muslû. Çinde Tây Çing Sülâlesi serkâra geçdi.

1055 = 1645

Kandiye Limânında Venedik ve Fransa ve İspanya ve Papa ve Flôrânsa donanmalarına ğalebe eyledik. Vefiyât: Vüzerâdan İbrâhim ve Mûsa Pâşâlar, bahriye ümerâsından Ebû Bekir Pâşâ, müneccim Derviş Tâlib Efendi, müfessir ve muhaddis ‘Abdurrahman Efendi, ‘Osmân Re’îs, Re’îs’ül-küttâb ve müdebbirinden Kadri Çelebi, El-sene-i tilsede şâir Mehmed Efendi, Kapûdân-ı Deryâ Musâhib Yûsuf Pâşâ. İngiltere Kralı Birinci Şârl Re’îs’ül-ahrâr olan Krômvele mağlûb olmuştur.

Sayfa 380

1056 = 1646

Vüzerâdan Sultânzâde Sîmîn Mehmed Pâşâ ve re’îs-i ettibâ Mûsa Efendinin vefâtları. Cinci Havâce Hüseyin Efendi ile Sadrâ‘zam Hazârpâre Ahmed Pâşânın irtikâbatı.

1057 = 1647

Zât-ı Şâhânenin Edirneye ‘azîmeti ve İstanbulda ârabaların men’î ve Kadî‘asker Musliheddin Efendinin katlî. Seferânın elçi hândânından Beyoğluna nakl-i mekân eylemeleri. İstanbulda ‘umûm Hırîstiyânların katlî sûzî. Âfsûncuların nüfûz ve te’sîrleri. Vüzerâdan İbrâhim ve Ahmed ve Eyûb ve ‘Osmân Pâşâların irtihâli.

1058 = 1648

Hazârpâre ve Küçük Çâvuş Ahmed Pâşâların sadâretleri ve Yeniçeri kıyâmının günden güne büyümesi. Cinci havâce ve Kavânôs İbrâhim Pâşânın katlî. Musâhabe Şekerpâre Hâtûn ve sudûrdan Sâlih Pâşânın fevti. **Vestefâlî** Sulhu: Fransa ve Avusturyâ ve İsveç ârasında vâki‘ olub Otuz Sene Harbîne nihâyet verildi ve Avusturyâ ya‘ni Almanya İmparâtôrluğu zararlı çıktı. Birinci Şârl İngiltere hürriyetperverânının eline düştü ve İngiltere zimâmı Krômvelin eline kaldı. Fransada **Lâfrônd** ya‘ni Sâbân Fırka-i Siyâsiyesi zuhûr itdi, bu fırka bâşvekîl Mâzâren ve Kraliçenin ‘aleyhinde idi.

DÖRDÜNCÜ SULTÂN MEHMED DEVRİ

1099 – 1059

1687 – 1649

38

.....

1059 = 1649

Murâd Pâşâ sadâreti. Divân-ı Hümayûnun şikâyet ve ordu ve rikâb kuyûdu zabt idildi. Vüzerâdan şeci' ve ğuyûr Kara Mûsa Pâşânın vefâtı. İngiltere Kralı Birinci Şârl ahrâr tarafından i'dâm ve usûl-ı cumhûriyet i'lân olundu ve ihtilâlcilerin re'îsi olan **Krosvel** Protektor ya'ni Hâmî 'unvânıyla İngiltere tahtına geçti.

1061 ve 1060 = 1650

Melik Ahmed ve Siyâvuş ve Mehmed Pâşâlar sadâreti. Nemçeden büyük bir elçi gelüb sulh 'ahidnâmesi 'akd idilüb bunâ **Murteza Pâşâ** Mu'âhedesi denildi. Düvel-i Mu'azzama seferâsına sarây ve Bab-ı 'Ali ve Bâb-ı Meşihatda tahkîrât icrâ ve âhûr ve pâpûclukda habs olunuyorlar! Vefiyât: Vüzerâdan Arslân ve mâliyyûndan Köse İsmâ'îl ve Şâtır Hüseyin Pâşâlar, yeniçeri ağâsı maktûlen Bektâş Ağâ, müneccimbâşı Hüseyin Sa'dî Çelebî, musikîşinâsların eşheri Nasrullah Halhâlî. Fransa Kraliçesi Avusturyalı Âtenâ bâşvekil Mâzâren muhâlifin 'aleyhine

olarak **Genc Sâbân** nâmıyla bir fırka-i muhâlîfe-i siyâsiye te'sîs eylemişlerdir. Eski Ferûnde tarafdârânı sarây erkânına ve yeni Ferûnde ile sarây erkânı zâdegân ordûsuna mağlûb olmuşlardır. Krômvel İrlândâ Atasında müdhiş bir katl-i âmm icrâ itdirdi. Krômvel Krallığa kıyâm iden İskôçyâ ahâlîsine i'lân-ı harb itdi. Fransada büyük karğışalık zuhûra geldi ve ümerâdan meşhur Kôndenin Mâzâren ile bozuşub Eski Sâbân Fırkasına iltihâkı.

1062 = 1651

Tarhûncu Ahmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Re'îs'ül-küttâb ve Nişâncı 'Ömer 'Avnî Efendi, vüzerâ ve 'akilâdan Ken'ân Pâşâ ve riyâziyyûndan Mehmed Efendi. İskôçyada kral i'lân olunan İkinci Şârl Krômvel ordusuna mağlûb oldu ve Fransaya firâr eyledi.

1063 = 1652

Derviş Mehmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan lâyiha-i meşhûre sâhibi Tarhûncu Ahmed ve Beyâz Hâdım 'Abdurrahman ve Nakkâş Mustafa Pâşâlar, Re'îs'ül-'ulemâ Mahmûd Efendi. İngilizler ile Felemenkliler arasında muhârebe-i bahriye. Avusturyâ ümerâsından Dôn Jû'ân İspanyanın Bârselôn şehrini zabt eyledi. Mâzâren Fransaya 'avdetle **Sen Ântû'ân** mevki'inde ümerâdan büyük Kônde ve Toren ile büyük bir muhârebe yâpdı; Kônde Pârisden çıkdı ve On

Sayfa 383

dördüncü Lû'î Pârise dâhil oldu. Kôndenin asıl ismi İkinci Lû'î olub Kônde Hânedânının en ma'rûfudur; bu Kônde kâh ahâlî ve kâh hükûmet ile ittifâk ider idi.

1064 = 1653

İbşir Mustafa Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Selim Girây-ı Sâlet (Sâlis), Şeyh'ül-İslâm Bahâ'î Mehmed Efendi, meşâhîr-i şuarâdan Sâ'ib 'Ali Dede ve vüzerâ ve şerefâdan Mustafa Pâşâ. Fransada Eski Sâbân Fırkası dağıldı. Krômvel pârlâmentoyu ibtâl ve kendi hesâbına göre bir pârlâmentô teşkil eyledi. Mâzâren tekrâr Pârise dâhil oldu. **Lâfrond** denilince Fransanın dâhilî muhârebâtı ânlaşılmalıdır.

1065 = 1654

Murâd ve Süleyman Pâşâların sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Dâmâd İbşir Mustafa ve Derviş Mehmed ve Sâğır Mehmed ve Kabâsakâl Zeynel'âbidîn ve maktûlen Mustafa ve Telli Delâl Mustafa Pâşâlar, Riyâziyyûndan 'Abdurrahman Efendi İstanbul Kadîsı Yaşmakcızâde 'âlim ve 'ârif Mehmed Efendi İngiltere ile Felemenk arasındaki harb hitâm buldu; pay-bâ bu devrin en parlak hükûmâtından

sayılıyor. On dördüncü Lû'î sefere çıktı. Felemenk ve Brezilyâ ihtilâfâtı. İsveç Kraliçesi Kristîn.

1066 = 1655

Hüseyin ve Zûrnâzen Mustafa ve Siyâvuş ve Boynu Eğri Mehmed Pâşâların sadâreti. Vâlide Baş Ağâsı ile diğer ba'zı sarây halkı

Sayfa 384

Sultân Ahmedde bir çınâra âsdırıldı ve buna **Vakvâk** Hâdisesi nâmı verildi. Vefiyât: Hazînedâr Şehriyârî maktûlen Beşir Ağâ, Dâr'us-sa'âde Ağâsı maktûlen Behrâm Ağâ, Gümrük Emîni maktûlen Hasan Çelebî, sudûrdan Siyâvuş Pâşâ, vüzerâdan 'âlim fâzıl Mehmed ve Karagöz Mehmed ve maktûlen Yeniçeri Ağâsı Mahmûd ve Kara Murâd Pâşâlar, Şeyh'ül-İslâm 'Abdurrahim ve Mes'ûd ve Mustafa Efendiler, Fransalı Filôsôf Kâsândî ve edebâdan Bâlzâk. Krômvel Mâzâren ile ittifâk idûb İspanyayı iskâna çalışdı.

1067 = 1656

Köprülü Mehmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Dâmâd Ahmed ve Dilâver ve donanma serdârı 'Osmân ve Sadrâ'zam ve Kapûdân Zûrnâzen Mustafa Pâşâlar. Kônde **Velânsi'**en Harbîni kazandı.

1068 = 1657

Divân-ı Hümâyûn ahkâm ve berât defâteri. Erdel seferine nihâyet verildi ve Râkôçinin Krallığı tasdîk kılındı ve Erdel ordusu İstanbula 'avdetle Burûsada Abâza Hasan Hâdisesini ta'kîb eyledi ve bu işe Murtaza Pâşâ me'mûr oldu. Vefiyât: Fazılâ ve şuarâdan Şeyh'ül-İslâm 'Abdul'aziz Efendi, mâliyûndan Sarı 'Ali Pâşâ, vüzerâdan Fazlullah ve Sarı Tôpâl Ken'ân ve Kôca Yûsuf Pâşâlar. Tıb

Sayfa 385

ve fûnûna âşinâ Mustafa Halîfe. Danimarka hükûmeti İsveç Kralına i'lân-ı harb eyledi.

1069 = 1658

22 Cemâziyelâhir Cum'a günü Haleb Celâlîlerinin katliâmı icrâ kılındı. Vefiyât: Ümerâdan Cân Mîrzâ 'Ali Pâşâ Fusûs şârihî Hasan Efendi, Şeyh'ül-İslâm Hanefî Mehmed Efendi, şâir ve remal (rimal) ve kadî-yı dâniş Sülâyman Efendi, Môra serdârı vüzerâdan şehîden Siyâvuş ve Şâh Ğâzi ve Debbâğ Mehmed, Celâlî eşkiyasından maktûlen Abâza Hasan Pâşâlar, Almanya imparâtôru Üçüncü Ferdinân. Le'ôpôl Avusturyâ İmparâtôrluğuna ta'yîn olundu. İsveçliler Danimarkanın Pây-ı tahtını muhâsara itmişlerdir. Dehlî Sultânı Evrenğiz Bey ku'ûdu.

1070 = 1659

Vefiyât: Vüzerâdan Kör Hasan ve maktûlen Deli Hüseyin ve Ğâzi Mehmed ve Kadrî Pâşâlar, Nedîm-i Sultânî Tıflî Ahmed Çelebî, mi'mâr başı Koca Kâsım Ağâ. **Pîrene** Musâlahası: Bu sulh ile Fransa hükûmeti İspanyadan çok yerler zabt ve On dördüncü Lû'î Mârî Terez ile izdivâc eyledi, bu izdivâc ile Lû'î bütün İspanya kıt'asını yutmak istiyor idi. Papalık ve saltanat düşmanı ve Prôtestânlık muhibbî olan Krômvel bu sene vefât itmekle bütün İngiltere hükûmeti bu

17

Sayfa 386

müdhiş ihtilâlicinin elinden kurtuludu, Krômvel orduları iğfâl ile Cumhûriyeti i'lân ve İngiltere saltanatını ğasb eyledikten sonra bir Cumhûriyet teşkîl eylemiş ise de Cumhûriyeti istibdâda rahmet okutmuşdur. Fransada edebâdan Môli'erin şöhreti.

1071 = 1660

Na'imâ Târihi Râşid Târihi ta'kîb eyliyor ve bu târih 1134 de kalıyor. Erdel ya'ni Trânsilvanyâ eyâleti Nemçe tarafından feth idildi. Dersa'âdetde kûsûf vukû'û. Venedik donanması Bûğçe Atasından tard ve def' idildi ve ordumuz Macaristanda muzaffer oldu. Vefiyât: Vüzerâdan maktûlen Ahmed ve Kırk Ayâk Sinân ve Tâvukcu Mustafa Pâşâlar, İsveç Kralı Onuncu Şârl Gustâv. İsveç hâkimiyetine On Birinci Şârl ta'yîn olundu. İngilterede ihtilâlcilerin hitâmı ile Stû'âr Hânedânının i'âde-i hükûmet eylemesi.

1072 = 1661

Fâzıl Ahmed Pâşâ sadâreti. Erdel de ihtilâl zuhûru ile tarafımızdan Erdel hükûmeti ümerâdan Âbâfiye verildi. Zât-ı Şâhânenin seferden İstânbûla 'avdeti. Vefiyâtı: 'Ulûm-u bahriye meheresinden vüzerâdan Kapûdân-ı Deryâ 'Ali ve Köprülü meşhûr Mehmed ve Nişâncı Mustafa ve Kâvakcı Mustafa Pâşâlar, mi'mâr bâşı Mustafa Ağâ ve Fransa bâşvekîli meşhur Mâzâren; bu âdam 'an asıl İtalyandır, Fransanın

Sayfa 387

ma'ârifine hidmet itdi, On dördüncü Lû'îyi fâ'idesiz muhârebâta daldırdı ve kâr yerine Fransaya zararı dokundu.

1073 = 1662

Avusturyâ İmparâtörü Le'öpöle i'lân-ı harb olundu ve Fâzıl Ahmed Pâşâ Nemçe Cenerâli olan meşhur Môte Kokoluya galebe itdi. Vefiyât: Şeyh'ül-İslâm Ebû Sa'îd Mehmed ve Bâlîzâde Mustafa Efendiler ile vüzerâdan Ken'an Pâşâ. Romada Fransa elçisi tahkîr olundu ve Pâris ile Romanın arası açıldı.

1074 = 1663

Eyvâr (İvâr) Muhâsarasına ibtidâr olundu. Nôviğrâd Kal'asının fethi. Kanijenin tahlîsi içün Nemçeye 'asker sevki. Vefiyât: Re'îs'ül-küttâb 'ukalâdan Mehmed Efendi, vüzerâdan Filibelî Mustafa ve Pâmûk Mustafa Pâşâlar, Cengiziye mülûkünden Ebû'l-Ğâzî Bahâdır ve Fransa hükemâsından Pâskâl. Sarây-ı Hümâyûnda Cân bâz ve Cirid oyunları icrâ kılındı. Zât-ı Şâhâne âv içün Fereceğe 'azîmet buyurmuşdur. Avusturyâ ile parlak bir mu'âhede 'akdîne muvaffak olduk ve devlet müşâr'ül-ileyhâdan vîrgû bile âldık: Ordumuz Kanûnî devrine kıyâsen **Sen Ğûtâr** Celbine ya'ni Âvrupanın vasatına kadar satvet ve şevket irâ'e itmişdir. Sen 'Ğûtâr Harbînde Fransa hükûmeti Almanyaya mu'âvenet itdi. Vüzerâdan Çetrefîlzâde Hüseyin ve Ken'an Pâşâlar ile Re'îs-i etibbâ 'Abdulbâki Efendinin

Sayfa 388

irtihâlleri. Papa Yedinci Aleksândır On dördüncü Lû'îye karşû müteşekkîr kalıyor.

1076 = 1665

Şehinşâh Hazretleri Edirneyi teşrîf ve Gelibolu tarîkiyle 'avdet buyurmuşlardır. Vâlide Câmi'-i Şerîfinin hitâmı. Venedik ile 'akd-i sulh mukaddemâtı. Mühimmât-ı Seferiye içün Enderûn Hazinesinden pâra âlındı. Kûsûf vukû'û. Vefiyât: Vüzerâdan Çîl Ahmed ve Dâmad İsmâ'îl ve Sâlih ve Bôynu Eğri veyâhûd Bôynû Yâralû Sadrâ'zam Torâk (Tûrâk) Mehmed ve Gürcü Mehmed ve Kûndâkcızâde Mustafa Pâşâlar ve İspanya Kralı Dördüncü Flîp (Flîp). Lôndrada tâ'ûn zuhûru İspanya zimâmı İkinci Şârla verildi.

1077 = 1666

Fâlcı Yahûdinin huzur-ı hümâyûna celbi. Sayd ve şikâr içün bânyôluya teşrîf-i şâhâne. Cevâmî'de nusret ve zafer du'âları. Vefiyât: Meşâyihden Karabâş İskender Bâbâ, Basra Vâlisi Hüseyin Pâşâ i'dâmen, vüzerâdan Sârı Süleyman ve Mustafa Pâşâlar, İran Şâhı İkinci 'Abbâs. Fransa İngiltereye karşû Felemenk ile ittifâk yapıdı ve Felemenk Âmirâli Rôyterin zaferi. Lôndra harîki üç gün devam itdi. Fransada 'ulûm ve fûnûn akâdemiyâsının te'sîsi. Şâh 'Abbâsın vefâtıyla İran saltanatı sarây hidemesinin ellerinde kaldı.

Sayfa 389

1078 = 1667

Fransa ve Tôskanâ ve Venedik hükûmetlerinin donanması Kandiye gitdi ve Köprülü Ahmed Pâşâ ile uğraşdı. Şeyh Vânî Efendinin tensîbi ile Kanber Bâbâ Kabrînin hidemi. Vefiyât: Re'îs-i ettibâ şâir Şifâ'î Mehmed Çelebî, Münecim Mehmed Şekibî, hattât ve kâtib Serî' Mustafa Efendi. Fransa ve İspanya arasında **Verâset** Harbî: On dördüncü Lû'î ilk zevcesinin mirâsı diyerek İspanyadan **Flânder** Eyâletini âlmak istiyor ve muhârebe açılıyor. Felemenk donanması Tâymîs Nehrinden Lôndraya dâhil oldu.

1079 = 1668

Zulm ve te'addî töhmetiyle ba'zı Ermenilerin katli. Vükelâ-yı devletin mesîreye 'azîmetleri. On dördüncü Lû'î Prens Kônde ile berâber birçok fütûhâtta bulunuyor. **Lizbôn** Ahdî: Pôrtekiz ve İspanya arasındaki harbe nihâyet veriliyor. **Aks Lâ Şâpel** 'Ahdî: İspanya ile Fransa hükûmetlerinin i'tilâfı ve Fransanın kârlı çıkması.

1080 = 1669

Fâzıl Ahmed ve Kapûdân Mustafa Pâşaların himmetiyle Kandiye Kal'asının fethi. Zât-ı Şâhâne Selânikde bulunuyor. Kandiye Venedik donânmasına Fransa Âmirâli Bûfôr dahî mu'âvenet itmiştir. Vefiyât: Vüzerâdan Ca'fer ve Sührâb ve Karakâş

Sayfa 390

'Ali ve Yûsuf Pâşalar, Re'îs-i ettibâ Sâlih Efendi ve İngiltere Kraliçesi Fransalı Hânri'et. Fransa meşâhîr-i muharriirinden Bôsû'enin devr-i ikbâli.

1081 = 1670

Meyhânelerin hidemî fermânı. Âv içün Pâdişâh hazretleri eski zağraya 'azîmet. Vefiyât: 'Adil Girây Hân, hattât ve kemânkeş ve müfessir ve pehlivân Şeyh'ül-İslâm Hüsâmezâde 'Abdurrahman Efendi, vüzerâdan Çanak Mehmed ve Bôsna Vâlisi Mahmûd Pâşalar. Macaristanda Frânsû'â Râkôçinin 'isyânı; bu âdam Marcârları Avusturyânın boyunduruğundan kurtarmak istiyor.

1082 = 1671

Lehistan hudûdunda Kamâniçe Kal'asının fethi. Vefiyât: 'Ulûm-u 'Arabiye ve edebiyede mâhir ve şâir şehîden Hasan Dede, Divan ketebesinden şâir 'Avnî Çelebî, vüzerâdan derviş meşreb ve fasîh Kara Firâri Mustafa Pâşâ. Lehistan ümerâsından Jân Sôbiyeskî Kazâklar ile harb itmiştir.

1083 = 1672

Lehistan ile tecdîd-i musâlaha idildi ve Pôdolyâ Eyâleti bize kaldı ve Ukrânyâ iklimi Kazâklara bırakıldı ve Lehistan vîrgûye bağlandı, bu muvaffakiyete **Bûcâş** Mu'âhede-i nâmı verilmiştir. Vüzerâdan Süleyman Pâşânın şehâdeti ve ashâb-ı i'tidâldan Mustafa Pâşânın vefâtı. Fransa Ketîstânı On

Sayfa 391

Dördüncü Lû'î Felemenkliler ile İngiltereye i'lân-ı harb eyledi ve Lû'î yüz bin kişi ile Ren Nehrini geçdi.

1084 = 1673

Lehlûlerin Hôtîne hücumları ve bizim 'askerin girûye çekilmesi. Şikâre teşrîf-i hümayûn. Fransa hükûmeti Kûdüs-ü Şerîf umûrine müdâhale eylimeye başladı. Ayâsôfya yazılarını yazân Hattât İbrânim Efendi ile vüzerâdan Kâr-güzâr Mustafa Pâşânın rihletleri. Fransa ve İngiltere Âmirelleri İsveç Âmirâli Royter ile harb itmişler ise de netîce-i harb ânlaşılamadı. Morerînin târihine dâ'ir olan kâmûsu.

1085 = 1674

Rûsya hudûduna sevkîyât. Sûr-u hitân tedârikâtı. Vefiyât: Emîr-i Mekke-i Şerîfi Ahmed, şair Ahmed Neşâtî Dede, edebâdan 'Abdurrahman Efendi, 'ulûm-ı şer'îye meşâhîrinden 'Abdulkâdir Efendi, vüzerâdan 'Osmân Pâşâ, Hind Pâdişâhlarından 'Abdullah Kutub Şâh, İngiltere şuarâsından Miltôn ve ricâlinden Kalârindôn. Fransa ve İngiltere arasında **Vestminister** Sulhû: On dördüncü Lû'înin fütûhâtı. Kônde ile Flemenk ya'ni Pey-Bâ **Stâdhuderî** arasındaki harb-i elîm. Fransa ümerâsından Toren Almanya ordusuna iki def'a gâlib gelmiştir. Jân Sobiyeskî Macaristan Pâdişâhlığına ta'yîn olundu.

Sayfa 392

1086 = 1675

‘Ammân ve Cehrîn (Cehreyn) ve daha ba‘zı kal‘aların fethi. Vefiyât: Bahriyenin nâmdâr ümerâsıdan ‘Osmân Bey, ‘âlim şâir Nişâncı ‘Ömer Ömerî Bey ve Şeyh’ül-İslâm Mustafa Efendi. Tuoren-i Ğarb İmparâtôru Le’ôpôle ve Kônde Môte Kôfûlûya ve İsveç Kralı On birinci Şârl Danimarkalılara ğalebe itmiştir.

1087 = 1676

Mustafa Pâşâ sadâreti. Yeniçerilerin Mısır Vâlisi Ahmed Pâşâyâ hücûmları. Kazâk Hetmânlarının ‘isyânı. Vefiyât: Vüzerâdan Kara İbrâhim ve meşhûr Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Pâşâlar ile Yemen Zeydiye İmâmı İsmâ‘il ve İran şuarâsından Mîr Sâ‘ib. Fransa Âmirâli Dukan Pay-bâ Âmirâli Rôyter ile harb itmiş ise de cihet-i zafer ta‘yîn olunamamıştır. Âmirâl Dukan Felemenk ve İspanya donanmalarını perîşân eyledi; Rôyterin refiki Trompdır.

1088 = 1677

Sayd ve şikâr içûn Çatâlcaya ‘azîmet-i hümâyûn. Vefiyât: Vüzerâdan Tavîl İbrâhim Pâşâ, mûsikide mâhir ve şâir ‘Arif Mehmed Ağâ ve efâzıladan Şeyh’ül-İslâm Yahya Efendi. On dördüncü Lû‘înin Flânder Seferi ve Fransa ordusunun Vâlânsi’ en ve Kâmbere zaferleri.

1089 = 1687 (1677)

Leh içûn sulh müzâkerâtı. Mutebahrînden Uzun

Sayfa 393

‘Ali Efendi ile vüzerâdan Kôzbeyci Yûsuf Pâşânın rahmet-i hakka vusûlleri. Fransa ve İspanya meyânında sulh ve On dördüncü Lû‘înin fütûhât-ı dâhiliyesi. **Nimeğ** ‘Ahdî: Fransa ve İspanya ve Felemenk beyinlerinde sulh.

1690 (1090) = 1679

Fenâr Harîki. Beşiktâş bâğcesinin te'sîsi. Kamanîçe Sancâğının icrâ-yı tahrîri. Bâlât Mahkemesinin sed ve ta'tîli. Cehrînin fethi: Sârikâmîş Kazâkları râhat durmadıkları ve Kerim Girây ile Şeytân İbrâhim Pâşâyı bozdukları cihetle Merzifönlu Kara Mustafa Kazâkların te'dîbine muvaffak olmuştur. Nüdemâ ve şu'âradan Fevzi Mehmed Ağâ ile Kadî'asker natûk ve 'âlim Mustafa Zaheki Efendinin intikâlleri.

1091 = 1689 (1680)

Mahmûd Pâşâ Çarşûsunun harîki. Ânderûn Hazînesinin rü'yet-i hesâbatı. Mekke-i Mükerrermede seylâb-ı 'azîm vukû'û. Vefiyât: Vüzerâdan maktûlen Arslân Mehmed ve Cân'bôlâdzâde Hüseyin ve Kaplân Mustafa ve Mermer Mehmed, Seccâdenişîn Hazreti Mevlânâ 'Abdulhalim Efendi, bahriye umerâsından Veli Pâşâ.

1092 = 1681

Avusturyâyâ i'lân-ı harb olundu ve Bûdîn Vâlisi İbrâhim Pâşâ Viyânayı muhâsara eyledi ve fakat Sôbiyeskiye mağlûb oldu. Eyûb Sarâyının binâsı. Ğalata harîki

Sayfa 394

eşkiyâ rü'esâsından Melehmin katlî. Bosna Kadîsının nâbecâ ahvâli. Vefiyât: Sirkezâde müverrih ve fâzıl İbrâhim Efendi, vüzerâdan Çelebî Hüseyin Pâşâ, Şeyh'ül-İslâm ve fukahâdan Esîrî Mehmed Efendi ve Rûsya Çârı İkinci Fedûr. Fransa Âmirâli Dukan Cezâ'ir-i Ğarb sevâhilini topa tutdu. On dördüncü Lû'înin fütûhâtı. Fransa Kralı Papa On birinci İnôsân ile barışdı ve Versây Sarâyını ikâmetgâh ittihâz eyledi. Rûsya Kraliçesi Sôfinin nüfûzu, bu kadın Prens Ğâliçin ile müttefik bulunûb **Strelîç** tesmiye olunan 'asker ocâğını 'isyân ve kıyâma sevk itmişdir; maksadı likâm-ı saltanatı elinde bırâkmâmak idi.

1094 ve 1093 = 1682

İstanbulda üç def'a harîk zuhûru. Bec ya'ni Viyânada ordumuzun hezîmeti. Venediğin nakz-ı 'ahid eylemesi. Vefiyât: Vüzerâdan Defterdâr Ahmed ve şehîden Kör Hüseyin ve Sârî Hüseyin ve şehîden Hâcî Sefer ve Sâııkçı Mehmed Pâşâlar ve şuarâdan Bezmî Çelebî.

1095 = 1683

Kara İbrâhim Pâşâ sadâreti. Bâbâ Tâğma nefîr-i 'âmm usuluyle 'asker cem'î ve Kara Mustafa Pâşâ kûmândasıyla bu 'askerin 14 Haziran 1683 ve 19 Receb 1094 târihinde Viyânaya yanaşması ve Sôbi'eskî tarafından Viyânanın tahlîsi.

Sayfa 395

vefiyât: Şair Behcetî Hüseyin Efendi, vüzerâ ve mâliyûndan maktûlen Hasan Pâşâ, şehîdan Seydîzâde meşhûr Mehmed ve müneccimden Kemânkeş Mahmûd ve maktûlen Viyâna muhâsarî Kara Mustafa Pâşâlar, ta'liknüvîs San'ullah Efendi ve Re'îs'ül-küttâb maktûlen Mustafa Efendi.

1196 (1095) = 1684

Almanya ve Macaristan ve Lehistan Venedik ve Rusya hükûmetleri 'aleyhimize kıyâmları ve Mora kıt'asında bizi tazyîk eylemeleri; Bâb-ı 'Âlî Macaristan ümerâsından Tökûlûyu sahâbet itmişdi. Vefiyât: Vüzerâdan Koca Halil ve şehîden Bôşnâk 'Osman ve Tôğâncı 'Ali ve Sâ'atci Mehmed ve maktulen Mustafa Pâşâlar, Fransa edebâsından meşhûr Kôrney. Fransa ve İspanya ve Avusturya beyninde yirmi senelik mütâreke. Cezâ'ir kıt'ası Fransa donanması tarafından tazyîk olundu.

1697 (1097) = 1685

Süleyman Pâşâ sadâreti, Avusturyâ ordusu bizi Macaristanda tazyîk ile Tökûlunun elinden haylî yerler âldı ve Venedik Âmirâli Mûrûzinî Môra sevâhilini vurdu. Vüzerâ ve ehl-i 'ilm ve mûsikî erbâbından Mustafa Pâşânın irtihâli. On

dördüncü Lû'î Prôteştânlara hürriyet bahş eylemiş olan **Nânt** Fermânını hükmünü ibtâl eyledi. İkinci Jâk İngiltere tahtına ku'ûd eyledi.

Sayfa 396

1098 = 1686

Siyâvuş Pâşâ sadâreti. Nemçede Segedîn Kal'asının düşman eline düşmesi. İkmâl-i mühimmât içün 'umûm vilâyâtdan pâra ve 'asker celbi. Ba'zı ricâlin i'dâmı içün Yeniçerilerin taleb ve ittifâkı. Ordularda Defterdâr ve Baş Bâkî Kûlu ya'ni tahsildâr ta'yîni. Rûmili ordusunda hal' mahzurînin tertîbi ve irsâli ve Ayâsôfya içtimâ'-ı 'umûmîsi ve Venediklûnun Môra kıt'asındaki muvaffakiyâtı. Lehistan Kralı Jân Sôbî' eski Rûsya ile ittifâk idûb bize i'lân-ı husûmet eyledi. Vefiyât: Vüzerâdan Hüseyin ve Gümrükcü Hüseyin ve südürdan Kôca Süleyman ve Sârı Süleyman ve 'Abdurrahman Pâşâlar ile hattât-ı şehîr Mustafa Efendi. **Oksbûğ** İttifâkı: Âvrupa hükûmetlerinin kısm-ı a'zamı On dördüncü Lû'înin 'aleyhine kıyâm itmişlerdir.

Sayfa 397

İKİNCİ SULTÂN SÜLEYMAN DEVRİ

1102 – 1099

1691 – 1687

1 (3-4)

.....

1099 – 1687

Nişâncı İsmâ'il Pâşânın sadâreti. Ordunun Tûnadan İstanbula gelişi ve zôrbâların cem'iyeti. Mukâta'âtın iltizâmı. Pôzağa Sancâğında Dûkin Kal'asının muhâsarası. Macaristanda Ekre Kal'asının Nemçe eline düşmesi. Kandiye 'askerinin kıyâmı. Nemçe ile sulh 'akdi. Âğrîbôz Atası Venedik tarafından zabt. Bâkır pâralar kat'. Mükeyyifât resmî vaz'ı. Belğrâd Nemçe eline geçdi. Zûlfikâr Efendinin sefâreti. Siyâvuş ve İsmâ'il ve Tekfûr Tâğlı Mustafa Pâşâların sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan

Bestân (Büstân) Receb ve Şakî Yeğen Receb ve sâhib-i ‘ilm ve şiir Mehmed Hulûsi Pâşâlar, Haleb menlâsı fazılâdan Mahmûd Efendi ve İtalyalı mûsikişinâs Lölî. Şimâl-i Âmerikâ ahâlîsi İngilterden âyrılmaya başladılar. İngiltere Kralı İkinci Jâkın iktidârı tehdîd olundu. Nevtônun ‘İlm-i Nücûm kitâbı neşir. Almanya imparâtôru Macar ihtilâlcilerini perîşân eyledi. Biz dahî muhâcede Almanyaya mağlûb olduk. Fransa hükemâsından Lâbrôyer ve Boso’enin âsârı.

Sayfa 398

1100 = 1688

Ğurûş Fermânı ve Tûşân (Tavşân) tâşında darbhâne te’sîsi. Sefer müşâveresi ve İstanbulda ‘asker yazılması. Selim Girây Dersa‘âdete ‘avdeti. Sârica ve Sekbân Ocaklarının lağvı ve Divângân, Köküllüyân, Fârsân ve Ğazbân isimlerinin kabûlü, Çôrûm mutasarrıfı Ceridoğlu ve Yeğen ‘Osmân Pâşâ ve sâ’irenin Anâtôluda büyük eşkiyâ çeteleri teşkîl eylemeleri. Macaristana ‘azîmet-i hümayûn. Yine sefer meşvereti. Köprülüzâdelerden Fâzıl Mustafa Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan maktûlen Nişâncı İsmâ’il ve Hasan ve i’dâmen ‘Arab Receb ve Suyolcuzâde Kôr ‘Ali Pâşâlar, Kırım Hânı Hâcî Girây ve Fransa ümerâsından Dûken ve şuarâsından Kinûl (Ginôl). On Dördüncü Lû’î Almanyanın Bâvî’erâ Eyâletini zabt eyledi. Felemenk Stâdhûderi Ôrânjâlî Ğuyum İngiltereye geçdi ve ahâlî ve sarây takımı ile birleşûb İkinci Jânı hal’ itdirdi. Elyevm Avusturyâ iklîmini teşkîl iden kıt’alar Prôtestânlığı bahâne iderek Almanyadan ayrılmaya kıyâm itdiler. Bôsô’enin târih kitâbı. Prusyâ **Elektôru** Frederik Ğuyûm Prûsyâyı pek parlak bir hâlde bıraktı.

1101 = 1689

Edirneye ‘avdet-i hümayûn. Türedilerin katlî ve Ât yazarı Şeyh ‘Osmân Efendinin himmeti ve sâ’ir meşveret erkânı. Fâzıl Mustafa Pâşânın mâliye ıslâhâtı ve ‘ayniyenin

Sayfa 399

lağvı ve para vîrgûsunun nizâma rabtı. Kıbrıslıların ‘isyân ve te’dîbi. Nemçe ordusunun Kosova vilâyetine inmesi. Şakî Kârpôsun Kûmânûvâ Kralı olması.

İzmirde zelzele. Vüzerâdan menfiyen Sârî Hüseyin ve sudûrdan Bekrî Mustafa Pâşâların vefâtı. Fransa ser'askeri Lûvâ (Lovâ) Almanyada haylî tahrîbât icrâ eyledi. **Mâşâşûzet** Fermânı: Bu fermân ile Âmerikâlılar İngiltereden birinci istiklâl berâtını istihsâl eylemişlerdir. İngilterede **Hukûk-ı Beşeriye** Kanûn-ı Esâsisi i'lân olundu ve Âvrupânın hürriyet ihtilâlleri hazırlandı. Fransa edebâsından Fenelôn ve Râsîn. Rûsyada Birinci Petrônun zuhûru ve Lûfôr ve Ğâliçinin Petrôya iltihâkı ve Sôfyanın tevkîfi. İngilterede risâle-i mevkûte usûlü ihdâs olundu.

1102 = 1690

Hudûd muzafferiyâtı. İstanbula 'avdet-i hümâyûn. Venediklûnun Âvlônyâya hücumu. Meskûkât tağyirâtı. Cizyeye dâ'ir nizâm ve Cizye-güzârların üç sınıfa taksîmi ve narh ta'yîni ve Tötôn inhisârı. Kıbrısın İkinci 'isyânı. Vefiyât: Vüzerâdan Serhôş Ahmed ve Kabâkûlâk Ahmed ve 'Arab Sâlih ve 'akilâdan Öküz 'Ömer Pâşâlar ve 'ulemâdan mûsikî-şinâs İbrâhim Efendi, Hinde elçi giden Hüseyin Bey. Sâvâ Dükasıyla Frânsâ umerâsından Lövâ (Lûvâ) ve Lükxenbûrg ve Tûrvîl (Tôrvîl)

Sayfa 400

ve Sentîlenin rekâbetleri ve Fransa ve İngiltere mücâdelâtı. İngiliz hükemâsından Lûk ve Almanyâ hükemâsından Layipnîçin şöhreti. İngiltere Hindistana el uzatdı. Fransada Dönî Pâpen buhâr mâkinesi icâd idildi. Felemenk ahâlîsinin keşfiyâtı. Rusya Çârı Büyük Petro Rusyanın Strelîç Ocağını ilğa ve yeni bir ordu tanzîm eyledi.

İKİNCİ SULTÂN AHMED DEVRİ

1106 – 1107

1694 = 1690

4

.....

1103 = 1691

Belğrâd havâlisinde **Sâlânkâmon** Harbî: Bu harb Köprülüzade Fazıl Mustafa Pâşâ ile Bad Prensi ârâsında vukû'a geldi ve Sadrâ'zam şehîd düşünce zafer Avusturya tarafına kaldı ve Macaristan kıt'ası elimiden çıkdı, bu mağlûbiyet devletimizin bir mebde'i inhitâtı sayılıyor. Beyrût ve Sayda havâlisinde Sercânoğullarının 'isyânı. Zahîre yerine **sürsât** nâmıyla bir vîrgû âlındı. Vâlîlerin devriye vîrgûsu îcâd olunûb vüs'at buldu. Vefiyât: Vüzerâdan Ebu Bekir ve mahnûken Kemankeş Seyyid Ahmed ve şehîden Ahmed

Sayfa 401

ve maktûlen Toğancı Hüseyin ve birinci vak'anüvîs şâir kâtib Abdurrahman ve maktûlen Kılinc 'Ali ve 'Arabâcî 'Ali ve Delî Ömer Pâşâlar, Şeyhülislam 'Ali ve Mağnîsa menlâsı musîkîşinâs Kerâstecizâde Abdullah Efendiler.

1104 = 1692

Edirne Cami'-i Şerîfînde sa'ika nüzûlû. Sulhumuz içün seferâdan Pâje ve ve Ferû'âyâl ve Trombâl ve Şâtonofûn mesa'îsi. Vefiyât: Çâlık Ahmed ve Şerîf Sa'id Pâşâlar Münecim 'Abdulkerim, Mültekî şârihi Mehmed, 'ulemâdan Şa'bânzade Mehmed ve şâir Vâsîf Efendiler. Fransa âmirâllerinden Torvîl Şerbûr Sâhilinde İngiltere Donanma sına mağlûb oldu. Fransa Kralı berren büyük muvaffakiyâta na'il olduğu içün bütün Avrupa hükümdârânı Fransa 'aleyhîne kıyâm itmişlerdir. Rusya Çârı Büyük yahud Delî Petro Felemenkden mâhir gemi ustası celbiyle Donanma inşâatına başladı.

1105 = 1693

Venedik Donanması Sakız Atasını zabt itdi ve Atanın tahlîsî içün bir kolordu gönderildi. Mekke'de Şerîf Sa'idin 'isyânı. Şeyhülislam Erzurumlu Feyzullah Efendinin nüfûzu. Vilâyâtda gönüllü 'asker yazdırıldı. Mukâta'alar satıldı. Vefiyât: Vüzerâdan Ahmed ve Mü'ezzin Hasan ve Abdullah ve 'Osman ve Küçük Sipâhi Mustafa Pâşâlar, İngilizler Fransayı korkutmak içün Fransa sevâhilinde bir i'dâm makinesi

Sayfa 402

nakil eylemişler ve Fransa ‘aleyhine olarak bir ikinci ittifâk-ı umûmî hazırlamışlardır. Fransada kadın ve erkek olarak ba‘zı mühim zevâtın vefâtı, ezân-ı cümle: Pallîsôn, Monpânsî’e, Bossî Râboten ve Lâfâyet.

1106 = 1694

Hüccâcın muhâfazası Şam Vâlisine tevdi‘ kılındı. İstanbulda azîm ve mütevâlî harîkler zuhûru. Şerefâ mücâdelâtı. Sakız Venedik den istirdâd olundu. Fukarâ bakâyâsı afv. Nezîr ve İsmâ‘il Ağâların emvalî müsâdere. Özbekden elçi geldi. Mukâta‘ât muhassıl ve a‘yâna tevciye. Kıbtîlerin cizye nizâmı. Nemçe Môrâvâ Nehrinde mağlûb. Meşâyihden Cism-i latîf İsmâ‘il Efendi vüzerâdan Sürmelî ‘Ali Pâşânın vefâtı. Cezâ‘ir Tûnusdan vîrgû âlmaya başladı. Fransa Cenerâllerinden Növi (Nevî) İspânyollara galebe itmiştir, **Nevî (Növî)** Fransada bir hânedânın ismidir. Fransa ve İngiltere meyânında berren ve bahren şiddetli muhârebât. Fransa Encümen-i Dânişi lisan kâmûsunu ikmâl ve neşr itmiştir. ‘İlm-i nebâtât ‘ulemâsından Tûrn Fôrun şöhreti. Fransada Bôsô’e ve Fenelôn ve Mâdâm Güyônun mücâdelât-ı kalemiyeleri. Rûsya Çarı Büyük Odöksî nâmındaki zevcesini tatlık eyledi.

Sayfa 403

İKİNCİ SULTÂN MUSTAFA DEVRİ

1114 – 1107

1703 – 1695

8

1703 – 1695

Zât-ı şâhâne bizzât idâre-i umûra başladı. Sürmelî ‘Ali Pâşâ sadâretde ibkâ’, Tûna da köprü inşâ. Anâtôluda Sârî ve sekbân ocakları lağv. Pâdişâh İstanbula geldi. Rûsya Azâk iklimini zabt, Basraya ‘asker tertîb. Donanma Halice ‘avdet. A‘yândan

Sürsât bedeli tahsîl olundu. A'yân yerli eşrâfdan olan Kazâ kâ'imakamlarıyla Nâhiye müdürlerine itlâk olunur idi. Vefiyât: Vüzerâdan Töpâloğlu Hüseyin ve şehîden Şâhin Mehmed ve maktûlen Genc Mehmed ve şehîden Mahmûd ve Fındık Mustafa Pâşâlar, Fransa müşîrânından Lüksembûrg ve şâir Lâfönten ve Minâr ve Nikôl.

1108 – 1696

Ordumuz Sôfyaya vâsıl oldu. Tütün resmi tezyîd. Venedik Ülgünden ihrâc. Altûn meskûkâtı ıslâh. Kal'a neferâtı tahrîr. Ğalatada Valide Câmi'î ikmâl. Frenk sikkeleri tedâvûlden men' ve imhâ. Pâdişâh İstanbuldan Edirneye 'azîmet. Vefiyât: Vüzerâdan maktûlen Tarıncı Dâmâd İbrâhim

Sayfa 404

ve Belgrâd muhâfızı 'Abdullah ve Velî 'Ömer ve Muruloğlu Mehmed ve şehîden Mustfa Pâşâlar, hatt-ı ta'lik ashâbından Ğanî Efendi, Lehistan Kralı Jân Sôbi'eskî,

1109 = 1697

11 Eylül 1697 sâlında Macaristanın Petervâradin Sancâğının Zetâ mevki'inde Sadrâ'zam Pâşâ Sâvâ Dükası ve Avusturyâ Cenerâli Prens Ôjen ile harb idûb Sadra'azam on yedi pâşâ ve otuz bin 'asker ile şehîd olûb üç bin esir dahî verdik. Elmas Mehmed Pâşâ sadâreti. Kahve resmî tezyîd. Halic incimâdı. Ricâlden seferiye resmî ahz. Nemçe ile sulh sözleri. Vefiyât: Vüzerâdan Mısırlızade İbrâhim ve Velî İbrahim ve maktûlen Elmâs ve şehîden büyük Ca'fer ve Elhâc Hüseyin ve Bâltâzade Deli Mahmud Pâşâlar, İsveç Kralı On birinci Şarl. Fransa ve İspaya sulhu. Almanya ve Fransa sulhu. Rusya Çarı Deli Petronun Âvrupaya ilk seyâhatı.

1110 = 1698

4 Şa'bân 1110 ve 26 Kanûn-u Sâni 1699 târihinde **Kârlôfca** Mu'âhedesi: Bu 'ahid ile Macaristan ve Erdel ve Hırvâtistân Nemçeye ve Kamâniçe ve Pôdôlyâ kıt'asını Lehistana ve Môra ve Dâlmâçyâyı Venedike ve Âzâk iklimini Rusyaya terk eyledik; bu 'ahdîn hiyn-i 'akdinde Re'is'ül-küttâb Râmî Ahmed ve Mâvrôkôrdâtô Penâbôt Efendiler hazır bulunmuşlardır;

Sayfa 405

bütün Katoliklerimiz Avusturyânın sehâbetine tevdi' kılındı. Tekâlif-i seferiye ve mezâlim-i vülât lağv olundu. Vefiyât: Vüzerâdan mektûlen İbşir Hüseyin ve maktûlen Kôca İsmâ'il ve Küçük İsmâ'il ve Hamza ve Tûrsûn Mehmed ve Bıyıklı Mustafa ve ümerâ ve mâliyûndan Kirli İsmâ'il Pâşâlar; hicv ile ma'rûf Defterdâr-ı saray İbrâhim Efendi. Fransa ve İngiltere hükümdârları İspanya memâlikini taksîm eylemek üzere gizlice bir musâlaha 'akd itmişleridir.

1111 = 1699

Rûsya ve Venedik ve Fransa elçileri geldi ve Fransa sefirî divân-ı hümâyûnda hakâret gördü. Vefiyât: Vüzerâdan 'Abdulgâzi ve Türk 'Ali ve Seyyid 'Ömer Pâşâlar, hattâteyn (hattatîn) ve şuarâdan Fasîh Ahmed Dede, müderris ve şâir ve hattât Kâşif Mehmed Efendi, Fransa şuarâsından Rasîn.

1112 = 1700

Vîrgû ile İstanbula gelen Dôbrônîk elçisi 'avdet. Kerîme-i şehriyârîye hâs verildi. Rûsya ile ba'zı sulh mükâfâtı. Huccâcın ta'arruza uğramaları. Kûrna ve Basra Kal'aları 'usât elinde kurtarıldı. 'Amûcazâde Hüseyin Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Menlâcık Hasan ve Hazînedâr 'Ali ve El-hâc Çalık 'Ali Pâşâlar, mûsikîşinâs Hûrî Ahmed Efendi ve Şâh Haydar Nakşibendî, sudurdan sâhib-i servet A'rec (E'arec) 'Ali Efendi ve Hind

Sayfa 406

Pâdişâhlarından Kutub Şâh, İspanya zimâmdârı İkinci Şârl. **Lôndra** Mu'âhede: İspanyanın taksîmi içün 'alenen Fransa ve İngiltere arasında i'tilâf husûlû, İsveç Kralı On İkinci Şârl Lehlûler ile Danimarkahlara ğalebe itmiştir. **Nârdâli** Harbî: On İkinci Demîrbâş Şârl Delî Petrôya ğâlib geldi. **Lâhey** İttifâk-ı Kebîrî: Bütün Âvrupa hükümdârları Fransa Kralı On Dördüncü Lû'î 'aleyhine kıyâm idiyorlar.

1113 = 1701

Edirne Sarâchâne Köprüsü yıkıldı. Edirnedeki Hicâza Sürre gönderildi. Va‘az-u nasîhat içün Rûmîlîye şeyhler ta‘yîn ve i‘zâm olundu. İngiltere elçisi vusûl buldu. Vefiyât ((vüzerâdan Kôr Çelebî İbrâhim, Kapûdân-ı Deryâmıza Môtô Elhâc Hüseyin ve maktûlen Beklî Mehmed Pâşâlar, me‘ânî ve usûlde mâhir Rodosîzâde Mehmed Efendi, İngiltere Kralı İkinci Jâk. Prûsyâ Elektôru Birinci Frederik ‘unvânı Krallığa tahvîl ve Prûsyâ saltânatı te’sîs idildi. İngiltere ve Avusturyâ ve Prûsyâ ve Felemenk hükûmetleri Fransaya karşu ittifâk itdiler ve İspanyanın **Verâset** Harbîne sebebiyet verdiler. Demîrbâş Şârl Rûsya vilâyâtına dâhil oldu.

Sayfa 407

1114 = 1706

İstanbul kıyâmı ve Şeyh’ül-İslâm Feyzullah Efendi ile tarafdârânının katli. Vefiyât: Vüzerâdan maktûlen mustakîm ve seçî‘ İbrâhim ve Çelebî İsmâ‘il ve İsmâ‘il ve ‘amûcazâde Hüseyin ve maktûlen Dâltâbân Mustafa Pâşâlar, mûsîkî-şînâs ve şâir-i şehri Dervîş Efendi, beleğâ ve fazılâdan Şeyh’ül-İslâm Mehmed Efendi, meşâhîr-i meşâyihden Mustafa Me‘avî (Ma‘nevî) Efendi, İngiltere Kralı Üçüncü Guyûm. Bütün Almanya beyleri Fransa ‘aleyhine kıyâm itmişler ise de mağlûb olmuşlardır. Fransada Prôtestânların tazyîki ve ta‘zîbî Demîrbâş Şârl Lehistan Kralı olan Frederike galebe itdi. Rûs ordusu On İkinci Şârla karşu geldi. Rusyada mekteb ve hastahâneler keşâd idildi.

.....

ÜÇÜNCÜ SULTÂN AHMED DEVRİ

1143 – 1115

1730 – 1703

27

.....

1115 = 1703

İstanbulda dükkânların kapâdılmâsı ve Teva'if-i 'askeriyenin 'isyâna yemîn itmesi; Cem'iyetçilerin Edirneye 'azîmeti. Sultân Mustâfanın irtihâli, Râkôçi oğlunun zuhûru.

Sayfa 408

Vefiyât: Vüzerâdan Hasım (Hısım) Mehmed ve Aşcızâde Mehmed Pâşalar, 'âkile şâire Emetullah Hâtûn, Safâ Girây, Şeyh'ül-İslâm Feyzullah ve Yekçeşm Hüseyin Efendiler. Petersbûrg Şehri te'sîs kılındı. Lehistan ve İsveç muhârebât teşebbüsâtı Fransa Cenerâlleri Tâllâr ve Villâr Almanyâ ordusuna hücum eyledi.

1116 = 1704

Fesâd çıkaran Şeyh'ül-İslâm Feyzullah Efendinin sokaklarda sürdürülüb katli ve huzûr-u 'âmmenin i'âdesi ze'âmetlerin tahrîri. Mekke-i Mükerrremde iğtişâş, vefiyât: Vüzerâdan Tôğrâmâcı Mehmed ve Kôca Murâd ve Aşcı Mustafa ve Yûsuf Pâşalar, Birinci Selim Girây, meşâyihden 'Abdulehî, Fransa şûara ve edebâsından Bôsû'e ve Bôrdâlû (Bôrdâlav). Cebel-i Târikın İngilizler tarafından zabtı. Almanyâ veli'ahdı Ârşîdük Şârl İspanya Kralı 'unvânını âldı ve İngiliz donanmasıyla Pôrtekiz sevâhiline gitdi. Senânislâsı (Stânislâsı) Lehistan hâkimiyetine ta'yîn idildi.

1117 = 1705

İstanbulda zorbarların birer birer derdest ve katlleri ve ba'zı kalâ'ın ta'mîri. Vefiyât: Vüzerâdan Kavânôs Ahmed ve Dizveren Sârı Hüseyin ve Kapûdân-ı Deryâ 'Abdurrahman ve 'Ali Pâşalar, etıbbâ ve 'ulemâdan Yahya Efendi, Almanyâ İmparâtôru Le'opôl. Râkôçi Erdel Prensî ve Macaristan Dükâlığını Nemçeye tasdîk itdirdi. Fransa Cenerâli Vândûm (Vândôm) Prens Ôrjene galebe itdi.

Sayfa 409

1618 (1118) = 1706

Sadrâ'zam Çörlülü 'Ali Pâşâ ile Kırım Hânî Ğâzî Girâyın 'azilleri ve hânlığa Kaplân Girâyın ta'yîni. Şâtırların ihdâsı. Vefiyât: Vüzerâdan mütekâ'id 'Osmân Pâşâ, müneccimbâşî Ahmed, re'îs-i etıbbâ Hasan Pâşâ. Fransa Cenerâli Villâr İngiltere ümerâsından Mârbrôhe mağlûb oldu. Asıl İngiltere ile İskôçyâ kıt'alarının **tevhhîdi** ve idâre-i vâhide içün bir pârlâmentô teşkîli.

1119 = 1707

Kaplân Girây Çerkeslere mağlûb olması. Yeni tûplar dökdürüldü. Bektâşî Bâbâlarının tebdîli. Vezneciler harîkî. Sadreyn ile Şeyh'ül-İslâmın tefrîk vezâ'ifi. Divân-ı Hümâyûnun Mühime-i Mısır ve mektûme defâteri. Vefiyât: Vüzerâdan Eyûb ve Mısırlı Hüseyin ve Bâltacı Süleyman Pâşâlar, Ğâzî Girây-ı Sâlet, Re'îs-i ettıbbâ Nûh Efendi. Râkôçî Viyânanın muhâsarasına başladı. Fransa ordusu Almân ve İngiliz ordularına ğâlib geldi.

1120 = 1708

Kırım Kal'aları mevcûdunun tezyîdi ve Boğdân Beyinin 'azlî. Eyûb ve Havâce Pâşâ harîki. Halkalı Sûyunun mecrâları ta'mir idildi. Vefiyât: Vüzerâdan Hazinedâr İbrâhim ve Bâşî Dûmânlı İsmâ'il Pâşâlar, her fende mâhir Ahmed Efendi. Rûsya ve İsveç muhârebâtı.

18

Sayfa 410

1121 = 1709

İsveç Kralı On ikinci Şârlın **Pôltâvâ** mağlûbiyeti ve Devlet-i 'Aliyeye ilticâsı; bu adam Demîrbâş lakabını hâ'izdir. Sarây-ı Hümâyûnda Çırâğân tertîbâtı. İstanbulda seylâb-ı 'azîm. Meşâhîr-i şuarâdan Teşrîfâtçı Na'imî Ahmed Efendinin

vefâtı. Râkôçi iktidârını ğâ'ib itmeye başladı. **Sâlpplâke** maġlûbiyeti: İngiltere ve Almanya Fransaya ğalebe itmişlerdir.

1122 = 1710

Köprülüzâde Nu'mân Pâşânın 'azlî ve sadârete Kastamonulu Bâltacı Mehmed Pâşânın ta'yîni. Boġdân kıt'asını Demitrî'ôs Kântemîre virdik, bu adam bizim içün bir târih yazmışdır. Vefiyât: Vüzerâdan Sâhib Kırân Hasan Pâşâ, edîbe ve şâire Fâtma Hânım. Râkôçi serserî gibi memleket memleket geziyor. İspanya Kralı Beşinci Filîp maġlûb olmaġla Pay-i tahtından çıkdı. Villâr Avusturyâ ordusunu perîşân eyledi.

1123 = 1711

Prût Nehri kenarında Rûsya ordusunun bizim 'asker tarafında âblûka âltına alınması ve Bâltacı Mehmed Pâşânın sulha râzı olması. Tevâ'if-i 'askeriyenin âlây tertîbatı. Rişvânzâdenin i'dâmı ve ser maktû'anın İstanbula gönderilmesi. Câmi'lerde ġazâ ve cihâd du'âları.

Sayfa 411

Vefiyât: Vüzerâdan Sadrâ'zam 'Ali ve Kürd Bâyrâmoġlu Mehmed ve Çelebî Yusuf Pâşâlar, 'âlim şâir Hamdî Ahmed Efendi, mûsikî-şinâs İmâm 'Abdullah, Almanya İmparâtôru Birinci Jôsef. Ârşidük Şârl Avusturyâ saltanatına nâ'il oldu. **Prût** 'Ahdî: Rûsya ba'zı kal'aları yıkdı ve Âzâk iklîmini bize i'âde eyledi.

1124 = 1712

Mısırdâ ahâlî ile 'asker ve ümerâ arasında bir büyük fitne ve fesâd zuhûr itdi. Vefiyât: Vüzerâdan Pâkçe Mü'ezzin Bâltacı Mehmed Pâşânın rihleti. Villâr Prens Ôjene ġalebe idiyor.

1125 = 1713

On İkinci Şârl Benderden Edirneye ve oradan Dimetôkaya nakil. Rûsya ile sulh olunmak teşebbüsâtı ve şehîd 'Ali Pâşânın sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan

maktûlen İbrâhim ve Kethüdâ İsmâ'il ve Dâmâd Hasan Pâşâlar, müneccimbâşı Hüseyin Efendi, sudûrdan Münşî 'Abdulbâki Efendi. Afğânîler İsfahânın sû-i idâresinden istifâde ile Re'îs Hânı Kandehâr Sultânlığına ik'âd eylemişlerdir. **Utrek** Musâlahası: Bu sulh Fransa, İspanya, İngiltere ve Felemenk arasında vukû' buluyor ve **İspanya Verâseti** muhârebâtına hitâm veriyor.

Sayfa 412

1126 = 1714

Demîrbâş Şârlın firâren memleketine 'avdeti. Rûsya hudûdunun ta'yîni. Emîr Cem Nasûh Pâşânın başı İstanbula getirildi, Kara Tâğlûnun 'isyânı ve Nu'mân Pâşâ hidemâtı, Venedik ile bozuşduk ve Môra kıt'asını zabt eyledik. Huzûr-ı Hümâyûnda meşveret vefiyât: Vûzerâdan Kalâyılı Koz Ahmed ve Kôca Hasan ve Kandilci Hüseyin ve Çelebî Mehmed ve Pâlâ Bıyık Helvâcî Yûsuf ve Sadrâ'zam Yûsuf Pâşâlar, Şeyh'ül-İslâm 'Abdullah Efendi, Mevlevî Şeyhi her fende mâhir Yûsuf Nesîb Efendi. İngilterede bir **Brûnsvik** Hânedâmı serkâre geçdi.

1128 ve 1127 = 1715

Sadrâ'zam Dâmâd 'Ali Pâşânın Yunanistandaki muzafferiyâtı ve Môranın Venediklûdan istirdâdı, Môra ğavâ'ili ve 'Ali Pâşânın şehâdeti. Korfu Atasının muhâsarası ve Belğrâda ordu sevkî. Ğalata Sarâyının ikmâli, silsile-i medâris tertîbâtı. Ağnâm Mâlikanesinin ref'î, Şakî 'Abbâsın helâki. Mülâzemet ve menzil nizâmı. Dersa'âdetde harîk-i 'azim. İstabulda re'âyâdan emvâl tahsîlâtı. Sirozde zât-ı şâhâne. Mısırdaki Kıbtâs Beyin katli. Yahûdiler Hâdisesi ve hâdisât-ı sa'ire. Divân-ı Hümâyûnun Mora ve meşîhat defâteri. Vefiyât: Vûzerâdan Kirli Ahmed ve Türk Ahmed ve Sârı Ahmed, Sadrâ'zam Süleyman ve Sûfî

Sayfa 413

'Abdurrahman ve Kara Bilân 'Ali ve Ebû Kâvuk Yiyen Mehmed ve Türk Mehmed ve Ballı Mehmed ve Kapûdân Aşçı Mehmed ve maktûlen Velî Mehmed ve Tôpâl Yûsuf Pâşâlar, Tabîb Ahmed Efendi, Vak'anûvis Şefik Mehmed Mehmed Efendi,

Şeyh'ül-İslâm 'Abdurrahman ve 'Atâ'ullah Efendiler, meşhûr On dördüncü Lû'î, edebâdan Fenelon.

1129 = 1716

Ordu Belğrâddan Sôfyaya geldi. Zât-ı Şâhâne Edirne de iki mühr-ü sadâret Dâmâd İbrâhim Pâşaya ihsân olundu. Macar Beylerinden Râkôci. Tedârikât-ı 'askeriye. Temeşvâr ve Belğrâd düşman eline geçti. Korfu Atasını kurtardık ve bütün Âvrupa donanmasıyla Korfu önünde muhâreler itdik; ama bütün Macaristan elimizden çıktı. Ğalata harîki. Vefiyât: Vüzerâdan Dizdârzâde Ahmed ve maktûlen Sârî Mehmed ve Dâmâd Mehmed ve Mustafa Pâşâlar, müzenneden Ca'fer Dede meşhûr Kemânkeş 'Ali Rahîkî, Kibâr meşâyihinden Mehmed Salık Dede. İskôçyâlı Lâv kendi ismine izâfet ile mâliye umûrû içün bir çığır açdı ve fakat bu meslek çok zaman imtidâd itmedi. Lâv bir sarrâfdır. Deli Petrônun İkinci seyâhati.

1130 = 1717

Pasârôfça 'Ahdî: Venedik donanması bize mağlûb olmuştur. Enderûn hazinesinden eşyâ ihrâcî. Seferiye ve huzuriye vîrgülerinin tanzîmi. Nemçe ve Venedik ile

Sayfa 414

musâlaha 'akdi. Môra ahvâlinin ıslâhı ve tahrîr icrâsı. Vefiyât: Vüzerâdan Şâtır 'Ali ve Mehmed Pâşâlar, mûsikî-şînâs Şuhûdî Dede, 'ilm-i nücûmda mâhir Fâ'iz Halil Efendi. Râkôçi Edirneye 'avdet eyledi; ama biz sözüne yine ehemmiyet virmedik. Belğrâdda Nemçe ordusuna mağlûb olduk. Deli Petrô Pârisi ziyâret eyledi. Âmerikâlîlar İngiltereye 'isyân itmişlerdir.

1131 = 1718

4 Ramazân 1131 ve 21 Temmuz 1718 târihinde **Pâsârôfça** 'Ahdî: Belğrâdda Temeşvâr ve Sırbistânı ğâ'ib itdik ve Venedikden Môrayı âldık ve Venedikin nüfûzunu kırdık. Levend ve Sekbân Ocaklarının ilğâsı. Bôsna mukâte'âtı nizâma rabt idildi. Sarây-ı Hümâyûn Kütübhânesi te'sîs kılındı. Yemen kahvesine da'ir muhâberât. Sâkız Atasının tahrîri. Nîş ve Vidin fesâdı. İstanbulda 'azîm zelzele

vukû'a geldi. Tolmabâğçe divârları inşâ vefiyât: Vüzerâdan Bôdûr Mustafa ve Sadrâ'zam Nu'mân Pâşâlar, Kibâr meşâyihinden Mehmed Efendi. Sirâguzâde (Sirâkuzâde) İspanya donanması İngiliz donanması tarafından tahrîb idildi.

1132 = 1719

Sarây-ı Hümâyûn Kütübhâhesinde ders okutdurulmak usûlü vaz'ı. Sâkız Ceziresinin rusûmu. Burunsuz nâm Kôrsânın i'dâmı. Sûr-ı Hümâyûn. Vüzerâdan mütekâ'id Kıbtî 'Ali Pâşânın irtihâli.

Sayfa 415

1133 = 1720

Mîr-i Mîrân ve mesâlik nizâmı. Kız Kalesinin inşâsı. İstanbulda harîkler. Şehzâdegânın ta'lim ve terbiyesine dâ'ir karâr. Vefiyât: Vüzerâdan Genc Ahmed ve Süleyman Pâşâlar, çarşû sâhibi dârüssa'âde ağâsı Merçân Ağâ. Fransanın Mârsilyâ vilâyetinde Yûmurcâk Hastalığı.

1134 = 1721

Tebrizi zabt eyledik ise de i'âdeye mecbûr olduk. Tebrizde bir 'azîm zelzele. Bağdad Vâlisi Hasan ve Vân Vâlisi Köprülüzâde 'Abdullah Pâşâ İrana dâhil olûb Kirmânşâh vilâyetini zabt eylemişlerdir. Vefiyât: Vüzerâdan Tezkereci İbrâhim ve Kara Mehmed Pâşâlar. Afğân Emîri Mahmûd Hân İran zimâmdârı olan Şâh Hüseyine galebe itdi ve fakat Emîr Mahmûd katl olundu ve İran saltanatı Tâhmâsba kaldı.

1135 = 1722

Divân-ı Hümâyûn Kal'abend defâteri. Üsküdârda harîk. Şâm ve Haremeyn pâyesinin terfî'î. Câmi'lerde mâhye tertîbi (tertiyi) fermanı sâdır oldu. Tiflis ve Yer Köyü Kal'alarının fethi. Üç anbârlı gemi inşâsı. Vefiyât: Vüzerâdan Çavuşzâde Yüzük Hasan ve 'Abdî ve 'Ali ve Şehsuvârzâde Mehmed ve Elhâc Mehmed Pâşâlar, İran elçisi Şâir Dürri (Diri) Ahmed Efendi, Şeyh'ül-İslâm Mîrzâde Mustafa Efendi.

Sayfa 416

1136 = 1723

İrana giden ordularımız tevsî'-i fütûhâta muvafık olmuşlardır. Çubûklu harîkî. Tôphânede Küçük (Köçek) Ocâğın inşâsı. Kâhire 'âsîlerinin katli. Erdelân Eyâleti fethi. Cehâz Alayı. Selmâs ve Kürd Kırân ve Karabâğ ahâlîsinin inkıyâdı. Afyônun men'-i i'mâli (a'mâli). Rûsya ğâ'ilesinin def'î içûn huzûrda müşâvere. Vefiyât: Vûzerâdan Dâmâd İbrâhim ve Eyveli (Ayôlu) Hasan ve Dâmâd Sirke 'Osmân Pâşâlar, Mekke Kadîsı Münşî 'Osmân Efendi, etibbâ ve riyâziyûndan Mehmed Efendi, Ümerâ-yı Bahriyeden Velî Beyzâde Mehmed Pâşâ.

1137 = 1724

Ordûmuz Revân ve Nahcivân ve Nihâvend ve Tebriz Kal'alarını feth eyledi. Kemer sularının bendleri inşâ kılındı. Yine Çubûklu harîkî. Köprülüzâde 'Abdullah Pâşânın İran seferi. Süveyş Limânında sefâ'in inşâatı. Havâce Pâşâ harîkî, Yeni Câmi' Kütübhanesinin te'sîsi. Yeniçerilerin Revân Ser'askeri Ahmed Pâşâya 'isyân eylemeleri. İstanbul surlarının ta'mîri. Tebriz havâlîsinin teshîri. Vefiyât: Vûzerâdan Âşcı El-hâc İbrâhim Pâşâ, Şeyh'ül-İslâm İsmâ'il Na'im Efendi, İkinci Devlet Girây Hân. İspanya kralı saltanatından ferâğat itdi.

1138 = 1725

Tebrizi zabt eyledik ve İran Şâhı sulha tâlib

Sayfa 417

olmuş ise de Bâb-ı 'Âlice muvâfakat idilmemiştir; Lûr ve Gence havâlîsinin fethi. İranîlere hürmet ve ri'âyet olunmak fermânının sudûru. Tebrizde darbhâne inşâ ve Yeşilzâde Defterdârlığına ta'yîn kılındı. Meskûkate dâ'ir nizâm-ı memâlikimizde ecnebî Papaslarının men'-i seyhâtî. Kemer bendlerinin tathîrî. Tebriz darbhânesine âltûn numûneleri irsâl olundu. Sîmkeşahânenin ihrâkı. Olgun (Ulgun) ahâlîsinin te'dîbî. Nemçe ile Trâblus ahâlîsinin musâlahası. Bâyrâm gîcelerinde kandîl yakılması fermânı. Elbiselere dâ'ir fermân. 'Abdurrahman Pâşânın Şâhseven ile olan harbi. Vefiyât: Vûzerâdan Receb ve 'Osmân Pâşâlar, Şeyhüş-şüyûh 'Osmân Efendi,

İranı zabt iden Mahmûd Afğâni, meşhûr Deli Petrô, İngiltere Kralı Birinci Jôrj, Nücûmiyûndan Nevton ve Birinci Kâterinâ.

1139 = 1726

Tiflis cihetlerinde ilk Ermeni ihtilâlinin zuhûru ve altmış dört bin Ermeninin katlî. Anatôlu eşkiyâsının te'dîbi fermânı. Bağdad Vâlisi Ahmed Pâşâ ile Şeref Hânın Harbî. Sarây darbhânesinin ikmâl inşâatı. Yahûdilerin Yeni Câmî' civârından ihrâcları. Bizde matbaacılığın te'essüsü ve ketebe-i mühimenin tab'î. Vüzerâdan Es'ad ve Küçük 'Osmân Pâşâların intikâli. Völter Fransa tûprağında çıkarıldı. Kârdinâl Felûrî (Felôrî) Fransa başvekâletine ta'yîn idildi.

Sayfa 418

İran ile mu'âhede yapıldı: Tebriz ve Hemedân ve Gürcistan bize kaldı ve İranîler hakk-ı hilâfetimizi tasdîk eylediler. Basra 'Arablarının 'isyânı ile mağlûbiyetleri. Gedik usûlünün kabûl ve vaz'î ve bu usûlün 137 sene şiddet-i devâmı. Erdebil Şâhsevenlerinin te'dîbi. Anatôlu eşkiyâsı Anatôlu ahâlîsine kırdırıldı. Zât-ı Şâhânenin hâvâ (helvâ) sohbetlerine 'azîmeti. Abâza tâ'ifesiyle İzmir Eşkiyâsının tenkîli. Şîrvân Hânı Dâvudun 'azlî ve Serhây Hânın ta'yîni. Ba'zı Mısır ümerâsının başları İstanbula getirildi. Vefiyât: Vüzerâdan Mîrzâ Mehmed ve Kôca Mustafa Pâşâlar, İran şuarâsından Şâh Gülşen. Horâsân ümerâsından Kavli (Kûlâ, Kûlî) Hân Şâh Tahmâsbın hizmetine dâhil oldu ve efendisine hizmet itdi. İkinci Jôrj İngiltere Krallığına geçdi.

1141 = 1728

Küçük Çelebîzâde İsmâ'il 'Asım Efendinin 1134 ve 1141 vekâyı'ını hâvî olan târihin sonu. İkinci Şâh Tahmâsbın ümerâsından olan İsmâ'il Kalender Tiflis cihetlerinde bizim orduya mağlûb olmuştur. Üç Anbârlı Kâlyôn denize indirildi. Râşid Mehmed Efendinin İsfahân elçiliği. Karavelânın Ayâstefânôsa ikâmeti. İran üserâsının men'-i fûrûhtu. Vüzerâdan Sadrâ'zam Mehmed ve Yûsuf Pâşâların vefâtı.

Sayfa 419

1142 = 1729

Rüfekâmızdan ‘Ârif Bey Bôsnanın vekâyı‘ını yazıyor. İran muhârebâtına devam olundu. Sadâret-i ‘uzmâ kuyûdunun mebde-î tanzîmî A‘yân Re‘îsi Sa‘îd Pâşânın himmeti. Şâh Hüseyin Safevînin rıhleti.

.....

BİRİNCİ SULTÂN MAHMÛD DEVRİ

1168 = 1143

1754 = 1730

24

.....

1143 – 1730

Sâmî târihi bed‘e (bed‘a) idûb 1147 de hitâm bulacaktır. Zât-ı Şâhâne fildişi işlerine merâklı idi. Dârus-sa‘âde Ağâsı Hâcî Beşir Ağâ Müsteşâr-ı Hâs olmuşdu. ‘Âsi Pâtrona Halilin tarafdârânı imhâ idildi. Rûsya Çârı İkinci Petrônun vefâtı ve yerine âşnânın geçmesi.

1144 = 1731

Tôpâl ‘Osmân Pâşânın sadâreti ile muvaffakiyâtı. İran umûrû ve Tebriz ve Erivân ve Hemedân mukâtelâtı ve Ahmed Pâşâ ile Kavlı (Kûlâ, Kûlî) Hânın şöhreti. Hekimoğlu ‘Ali Pâşâ sadâreti. Tebriz ve Şîrvân havâlîsi bize kalmak şartıyla İran ile Kazvinde sulh olundu. Kavlı (Kûlâ, Kûlî) Hân bu ‘ahdî kabûl itmek

Sayfa 420

istemezdi, Girçe (Kerçe, Kirçe) Kûlû (Kavlî) Hân Şâh Tahmâsbın veziri ise de bütün İran umûrû Kulu Hânın elinde idi. Vefiyât: Vüzerâdan ‘azimzâde İsmâ‘il ve Rüstem ve Sârı Mustafa Pâşâlar.

1145 = 1732

Revân vâlisi firâri ‘Ârif Pâşânın Teke Sancâğında derdesti. Vefiyât: Vüzerâdan ‘Abdurrahman Pâşâ, şâir ve hattât Senâ‘î Ahmed Efendi, Re‘îs‘ul-‘ulemâ Hasan Efendi, umerâdan Bâbânlı Hâlid Pâşâ, Sa‘âdet Girây Râbi‘, Şeyh‘ül-İslâm ‘Abdullah, Defterdâr Şakkı (Şikkı) Evvel ‘Âkil ve Kâmil Üç Anbârlı Mehmed, Sefâretnâme sâhibi Mehmed Fâ‘izî Efendiler. İspânyôllar Afrikâ-yı Şimâlî ‘Arablar ile uğraşıyorlar. Fransa Kralı On beşinci Lû‘î millet meclisi ile bozuşdu.

1146 = 1733

‘Osmân Pâşâ Kerkük Sancâğında İran ordusuna mağlûb oldu ve ba‘de Bâğdâdı İranlûnun elinden kurtardı ve Nâdir ‘Ali Hân bir harbde mecrûhân firâr eyledi, Nâdir Şâh bize Ca‘ferî Mezhebini tasdik itdirmek ister idi. Vefiyât: Vüzerâdan kâtib ve Şair ‘Ârif Ahmed ve ‘Abdurrahman ve şehîdan Tôpâl ‘Osmân ve müdebbirinden Mehmed Pâşâlar, İstanbul Kadîsı evliyâ ve şuarâdan ‘**Abdullatîf** Efendiler, Lehistan Hâkimi İkinci Frederik. Lehistanın **Verâset** Harbî: Fransa ve Avusturyâ arasında vukû‘a gelmiş ise de bilâhere

Sayfa 421

İspanya ve Sârdenyâ zimâmdârları dahî bu harbe iştirâk itmişlerdir.

1147 = 1734

Kırım Kalğâyı Fetih Girây Hân İran ordusunu Şîrvân vilâyetinde tazyîk ve İranı sulha icbâr eyledi, **Kalğây** Kırım Hânlarının velî‘ahdlerine ıtlâk olunur, Kırımında **Nûreddin** nâmıyla bir pâyê daha vardır. Yeniçerilerin itâ‘atsizliği. Vefiyât: Vüzerâdan muhassıl ‘Abdullah ‘İzzet ‘Ali ve Ali Pâşâlar, fazılâdan Şeyh‘ül-İslâm

İshak ve Mehmed, Şâm ‘ulemâsından ‘Abdulğani, baruthâne nâzırı ‘âlim Mehmed ‘aklî ve vâlide sultân tabibi Mehmed Efendiler.

1148 = 1735

Gürcü İsmâ‘il ve Silahdâr Mehmed Pâşaların sadâreti. İran Şâhı Rûsya ile ittifâk itmişken Rûsya ‘ahdî bozdu ve Kalğâya karşû ‘asker sevkiyle kendi hesâbına olarak iş görmeye başladı. Nemçe taraflarında ordumuz muvaffakiyâta nâ‘il oldu. Rûsyaya i‘lân-ı harbe mecbûr olduk. Vefiyât: Vüzerâdan Dâmâd Hâfız Ahmed ve şehîdan ‘âkil ve şeci‘ ‘Abdullah Pâşalar, Mevkûfâtçı Süleyman Bey.

1149 = 1736

Nâdir Şâh ordusu Kürdistânâ dâhil oldu ve bizim

Sayfa 422

ordulara karşû geldi; Nâdir Şâh İran tahtına geçen Vezîr Kavli (Kûlî) Hânın ismidir. Bôsna Vâlisi Hekîmoğlu ‘Ali Pâşâ fevkal‘âde bir kuvvet ile Nemçe ordularını kahr ve tedmîr itmiştir. İstanbulda dört kütübhâne açıldı. Rûsya bize i‘lân-ı harb idince İran Şâhı Kavli (Kûlî) Hân ile sulh eyledik ve Gürcistan vesâ‘ire birçok mevâkî‘î İrana vermeye mecbûr olduk. Şeyh‘ül-İslâm Mehmed Efendinin rihleti.

1150 = 1737

Hekimoğlu ‘Ali Pâşâ Bôsna vilâyetinin Bânisâlôka Sancâğında Nemçe ordusuna galebe geldi ve düşmanın otuz bin ‘askerini kırdı. Muhsinzâde ‘Abdullah ve Yiğen Mehmed Pâşalar sadâreti. Avusturyâ İmparâtörü Münih Kôntunu Rûsyanın mu‘âvenetine gönderdi ve Azâk ile Sırbistândaki ordularımız büyük telefâta uğradı ve fakat Almân ordusu müte‘âkiben Nişden çıkarıldı. Vefiyât: Vüzerâdan Gül (Kel, Kûl) Ahmed ve Sâhib-i Re‘y Mehmed Pâşalar, meşhûr Macarlı İbrâhim Müteferrika, e‘âzım-ı ‘ulemâdan ‘Azî (‘Azâ, İzzî) Ahmed, şâir mâ‘ir (mahir) Pervî (Perî) Mustafa, Sergî Nâzırı Hasan, Baş Defterdâr Halil Efendiler ve Kapûdân-ı Deryâ Cânım Havâce Mehmed Pâşâ.

1151 = 1738

İran muhârebâtına devam olundu. ‘Avz (‘İvaz, ‘İvaz) Hâcî Mehmed Pâşâ sadâreti. Bûdce umûrîne himmet olundu. Meşihetin ğarb umûrîne olan müdâhalesi ref’ idildi. Vefiyât:

Sayfa 423

Birinci Kaplan Girây, ümerâdan ve Avusturyâ harblerinde efnâ-yı vücûd iden Sôlâk Mehmed Pâşâ. **Viyâna** Mu‘âhedsî: Arasında vâki‘ olûb Lehistanın verâset harbîne nihâyet verildi.

1152 = 1739

22 Eylül 1739 târihinde **Belğrâd** Mu‘âhedsî: Tûna ve Sâva Nehirleri hudûd ta‘yîn idildi, Memleketeyn bize kaldı ve Rûsya ile Nemçe âğlayarak meydân harbinden çekildiler. 1143 de başlayan Subhî Târihi bu senede kalıyor ve ‘İzzî Târihine mübâşeret olunuyor. Lağımcıbaşî Ahmed Pâşânın tavassutu ile İsveç ve Sicilleteyn hükûmetleriyle ticâret ve mu‘âhedeleri yapıldı. Belğrâd ‘Ahdî Prût Mu‘âhedsinin mu‘âdilidir. Kûlu Hân bizim ile uğraşmakdan vazgeçdi ve ordusunu Hind ve Afğân taraflarından sevk ve Cengiziye saltanatını bir fetrete isâl eyledi. Vefiyât: Vüzerâdan Kürd İbrâhim ve Sârî Ahmed ve İsmâ‘il ve Bûrûnsuz Mehmed Pâşâlar, Tûpcubâşî İsmâ‘il Ağâ, ümerâdan Kôlçâk İlyâs Pâşâ, umûr-ı şer‘iye ve siyâsiyede mâhir Kadî‘asker ‘Abdullah Efendi, İkinci Mengli Girây. İngiltere ve İspanya arasında muhârebât.

1153 = 1740

Fransa hükûmeti ile tecdîd-i ‘uhûd olundu. Hâcî

Sayfa 424

Ahmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Hasan Pâşâ, ümerâdan Kapûdân-ı Deryâ Süleyman Pâşâ, Almanya İmparâtôru Altıncı Şârl, Brusya (Prusya) Kralı Frederik Ğuyûm, Rûsya Hâkimesi Ânnâ. Mâri Terez Avustruya tahtına nâ‘il oluyor, Avusturyâ ve Almanya müttehiden idâre olunuyorlar, Prûsyâ İkinici Frederikin

elinde. Völder ta'ârifât-ı milliye (Des Nations Moeurs) hakkındaki târîh-i meşhûrîni neşr eyledi.

1154 = 1741

İ'ade-i münâsebât ve te'yîd-i mevâlât içûn İrana sefir gönderdik. Vüzerâdan Genc 'Ali Pâşânın vefâtı. Birinci Frederik İsvec hâkimiyetine ve Elizâbet Rûsya tahtına geçti. Avusturyânın **Verâset** Harbî: Almanya ve Avusturyâ ve Fransa ve Prûsyâ arasında açılmış ise de bilâhere bütün Âvropa hükümdârânı bu harbe dâhil olmuşlardır; bu harb vekâyî'-i târihiyenin en mühimlerindenidir; harb Mâri Terezin ku'ûdundan ileri gelmiştir.

1155 = 1742

İki sultânın velime cem'iyeti icrâ kılındı. Nâdir Şâh yine Şîrvâna 'asker sevk ve hudûdumuzu tecâvüz eyledi. Divân-ı Hümâyûnun İstanbul ve vilâyât-ı defâteri tanzîm olundu. Yine Hekimoğlu Pâşâ sadâreti. Vüzerâdan Kabâkûlâk İbrâhim Pâşânın katlî.

Sayfa 425

1156 = 1743

Seyid Hasan Pâşâ sadâreti, İran ile Irâkda yine muhârebeler idildi. Sadrâ'zam Hasan Pâşâ dâhilen ref'-i mezâle muvaffak oldu. Kırım Hânı ile Memleketeyn Vöyvadaları 'azil ve Re'îsül-küttâb Râğîb Efendi Mısır vâililiğine ta'yîn idildi. Yeğen Mehmed Pâşâ Hemâdan vefât itmiş, yoksa Nâdir Şâhı esîr idecek idi. Vefiyât: Vüzerâdan 'Azimzâde Süleyman ve Sadrâ'zam 'İvaz ('Avz) Hasan Mehmed ve Atana Vâlisi Ya'kûb Pâşâlar, Fransa başvekili Kârdinâl Flûri. **Detinğân** Harbî: İngilizler Fransa Cenerâli olan Nûvili (Nöyli) mağlûb itmişlerdir.

1157 = 1744

Gürcistanın Çıldır Vilâyetine çok 'asker sevk idildi ve Çeteci Ahmed Pâşâ İran ordusuna galebe itdi; Kûlû (Kavlî) Hân bize mağlûb olduğu gibi Hindistan cihetlerinde dahî nüfûzunu gâ'ib eyledi. Vefiyât: Vüzerâdan İran Ser'askeri Gülenc

‘Ali ve Mustafa Pâşalar, Hind elçisi şâir ve kâtib Sâlim Mehmed Efendi. İngiltere devleti Çine ticâret kûmpânyası gönderdi ve Çini eline âlmaya başladı. On beşinci Lû’î Avusturyadan Felemenk iklimini kopardı.

1158 = 1745

Vefiyât: Vüzerâdan Sadrâ‘zam ve kadirşinâs Yiğen Mehmed ve Yedinci Mehmed Pâşalar, Selâmet Girây-ı Sâni, Bâltacı Mehmed

Sayfa 426

Pâşâ ile harbde bulunmuş olan Şeyh Kâmil ‘Osmân ve Şeyh’ül-İslâm ‘âdil ve halim Mustafa Efendiler, Ğarb İmparâtôru Yedinci Şârl, Pôrtekiz Kralı Beşinci Jân. **Fôntana** Harbî: Frânsızlar İngilizler ile Avusturyâlıları mağlûb eylemişlerdir. Mâri Terez zevcî olan Birinci Frânsû‘âyı (Frânsûvâyı) imparâtôr intihâb itdirdi ve bu yüzden verâset harbî son derece-i ğaleyâna getirildi, bütün Âvrupa âyaklandı.

1159 = 1746

İran ile ‘akd-i musâlaha idildi ve şark ğavâ’iline nihâyet verildi. Ordumuz İran muhârebâtından şerefli çıkdı. Sâmsûnda Sûfî Mirzâ Hâdisesi. Divân-ı Hümâyûnda mekâtib-i defâteri. Tiryâki Hâcı Mehmed Pâşâ sadâreti. Bu sulhdan sonra Nâdir Şâh Kârsda mezâlîme başladı ve mahbûs Tahmâsb Şâha çok eziyetler itdi. Vefiyât: Vüzerâdan Selim ve Sôĝânyemez Mahmûd Mâcid ve Aydın (Eydin) Vâlisi Veli Pâşalar, tabîb ve şâir Şekâ‘î ‘Ömer Efendi, Konya Pôstnişînî ‘Ârif Mehmed Çelebî. İngilterenin Hindistan müstemlekâtından olan Mâdrâs Belgesi Fransa Cenerâli Lâbôrdûne tarafından zabt idildi. Avusturyâlılar Frânsızları Felemenk ikliminde perîşân eylemişlerdir. İlk def‘a olarak bir madâlya ihdâs ve pâzâr kayıkları tertîb idilmiştir.

Sayfa 427

1160 = 1747

Seyyid ‘Abdullah Pâşâ sadâreti. Devecilikden yetişûb İran tahtına çıkan Nâdir Şâh Kûlu Hânın vefâtıyla İran ğavâ’iline külliyyen hâtime çekildi, çünkü şehzâdeler

yekdiğerini boğmâya kalkışdılar; Kâcâr Sülâlesi serkâre geçmeye hazırlanıyor. Vüzerâdan Ahmed Pâşânın vefâtı.

1162 ve 1161 = 1848 (1748)

Avusturyâ ile musâlaha olundu ve Venedik hükûmeti ile tecdîd-i musâfât idildi. Vefiyât: Vüzerâdan Ahmed ve İshak sudûrdan Seyyid Hasan ve Kız ‘Alizâde Dâmâd Süleyman ve Muhsinzâde Muhâsib ‘Abdullah ve Mehmed Pâşalar, Şeyh’ül-İslâm Sâhib Mehmed Efendi, Dehlî hükümdârı Bahâdır Şâh ve Dekkan Sultânı Asaf Nizâmül-Mülk. **Aks Lâ Şâpel** Sulhu: Fransa ve İngiltere ve Felemenk beyinde vukû‘a gelmiştir; bu sulh ile Avusturyânın verâset harbîne nihâyet verilmiş ise de bu sene bütün Âvrupa hükûmâtı son derecede meşğûl bulunmuşlardır. Bu senenin ihtilâllari hâtırdan çıkarılmamalıdır. Fransada Mânteski’ônun iştihârı.

1163 = 1749

Vilâyetlerden Haremeyn-i Şerîfeyne zî-kıymet âskılar ihdâ kılındı; bu bâbda Pây-i tahtdan emr verilmişdi. Divândâr Mehmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Muhassıl ‘Osmân ve Sârı Mehmed ve maktûlen Zârelizâde Mehmed Pâşalar, Hekimbâşı Ahmed

Sayfa 428

ve Hayâtizâde Şeyh’ül-İslâm Emin Mehmed Efendiler. Jân Jâk Rôssonun ilk eserî ile şöhreti.

1164 = 1750

‘İzzî Târihi ikmâl olunûb Vâsıf Târihini 1188 sâle kadar getirecektir. Vefiyât: Vüzerâdan İsmâ‘il ve Zengin Kösec ‘Ali ve harîs ve hadîd Sadrâ‘zam Tiryâki Mehmed ve Pîri Mustafa Pâşalar, müverrih ve şâir Rahmî Mustafa Şeyh’ül-İslâm Zeynel‘âbidin, Şehir Emîni Hânımzâde Mehmed Efendiler. Amerikâ müstemlekâtından dolâyı Fransa ve İngiltere arasında muhâsemât.

1165 = 1751

Üç Anbârlı Kâlyônlar inşâ kılınmasıyla bahriyemiz bir teceddüd geldi. Köse Mustafa Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Şerîf Halil Yûsuf Pâşâ, Dârussa'âde Ağâsı Beşir Ağâ, meşhûr hattât Zekiryâ Efendi, Bâbân Beyi Selim Pâşâ, İsveç Kralı Birinci Frederik. Fransa **Muhît-i Ma'ârif** kitâbının birinci cildi neşr olundu.

1166 = 1752

Ba'zı düvel-i mütehâbe tarafından İstanbula elçiler gönderilmiştir. Nûr-ı 'Osmâniye Câmi'î kısmen ikmâl. Vefiyât: Vüzerâdan Şehlâ Ahmed ve 'Abdulğani 'Abdî ve Sadrâ'zam Divândâr Mehmed Pâşâlar, Şeyh'ül-İslâm Es'ad Mehmed Efendi.

Sayfa 429

Âmerikâ 'ulemâsından Frânklin siper-i sâ'ikâ aletini icâd eyledi.

1167 = 1703

İstanbul Rûmları Patrîkhâneyi bâsdılar ve Patrîki 'azl eylediler. İstanbulda bir büyük zelzele vukû'a geldi. Vefiyât: Vüzerâdan Emîr Ahmed Pâşâ, Tersâne Emîni Hüseyin Bey, Hindistanın Od iklimi Sultânı Mansûr 'Ali Hân. Fransa hâkimi On birinci Lû'î parlâmentôyu dağıtdı.

ÜÇÜNCÜ SULTÂN 'OSMÂN DEVRİ

1171 – 1168

1757 – 1754

3

.....

1168 – 1754

Mahmûd-ı Evvel at üstünde vefât idüb ‘Osmân-ı Sâlis iclâs olundu. Ahmed-i Sâlisin erkek evladları mün‘ademen fevt. Şehriyâr-i Cedîd marağozluğa merâklı idi. Harîk-i Kebîr zuhûru. Bıyıklı ‘Ali Pâşâ hidmet-i sadâretde ibkâ idilmişdir. Vüzerâdan Hatîbzâde Yahya Pâşâ ve edebâ

Sayfa 430

ve ‘ulemâdan Şeyh’ül-İslâm Sa‘id Mehmed Efendinin vefâtları. Danimarkada çiçek âşısı tatbîk olundu. Jân Jâk Rûssô İsviçreye çekildi. Pâris Meclis-i Millîsi i‘âdeten keşâd kılındı.

1169 = 1755

Halkın şikâyeti ve rüşvetin tekessür ve te‘ammümü üzerine Bıyıklı Pâşâ katl ve Sa‘id Mehmed ve müte‘âkiben Köse Mustafa Pâşâlar sadârete ta‘yîn ve ba‘zı me‘mûrlar ‘azil idilmişlerdir. Vefiyât: Vüzerâdan umûr-ı siyâsiye ve mülkiyeye vâkîf hezmend ve hattât Elçî Mustafa ve Kapûdân-ı Deryâ Tûrâk Mehmed, evkâf muhâsebecisi Hüseyin Bey. Re‘îs’ül-hattâtîn Râsim Mehmed ve Fahreddin Yahya Efendiler, Fransanın e‘âzım-ı hükemâsından Mânteski‘ô. Âlemkebîr Şâh Dehlî tahtına ku‘ûd idiyor. İngilizler Amerikâ-yı Şimâlîde Frânsızlardan iki harb ve üç yüz tâcir kimisnî ahz ve ğasb eylemişlerdir. Bu ğasb Kanâdâ muhârebâtının mukaddemâtını hazırlatıyor. Mirâbû Fransada şöhret kazanmaya başladı. İtalyanın Pômpey mevki‘inde hafriyât yapıldı. Lizbôn zelzele-i müdhîşesi ve on beş bin kişinin telefî.

1170 = 1756

Sadrâ‘zam Mustafa Pâşânın ‘azlî ile Râğıb Pâşânın ta‘yîni. Nûr-ı ‘Osmâni Câmî‘-i Şerîfi tamâmen ikmâl ve bi-ğayri hak bu pâdişâhın nâmına izâfe kılındı. Sağrî (Suğrâ) Kal‘ası ve âhûr kapû

Sayfa 431

fenâri te'sîs idilmişdir. Vilâyât darbhâneleri sed olundu ve boğâziçi incimâd eyledi. Bu incimâd incimâdların tokûzuncusudur, sekizinci incimâd 'Osmân-ı Sânî devrinde vukû'a gelub yedi incimâd dahî 'Osmânlûlardan evvel husûle gelmişdi. Ahmed-i Sâlis oğlu Mehmed Çelebînin cenâzesi beş bin kişi tarafından teşyî olunmuşdur. Vefiyât: Vüzerâdan Pırâsa Ahmed Pâşâ, Emîr-i Mekke berekât, Tôphâneyi ihyâ iden ve mi'mârlıkda mâhir olan Elhâc Mustafa Ağâ, Mûsevilikden muhtedî Sertabib Şehriyârî Mustafa Çelebî, meşhûr Hattât Mustafa Efendi. **Yedi Sene** Harbî: İngiltere ve Fransa hükûmetleri Prûsyâ Kralı olan İkinci Frederike hücum idiyorlar. Fransa Cenerâllerinden meşhûr Rişlî'onun hafîdi Rişlî'o İspanya ile uğrâşıyor. Hindliler İngilizleri Kâlkûtâdan çıkardılar. Prûsyâ Kralı Frederik Almanyayı fenâ hâlde tazyîk eyledi. İsviçre edebâsıdan Sâlonmon Jesnerik devri.

Sayfa 432

ÜÇÜNCÜ SULTÂN MUSTAFA DEVRİ

1188 – 1171

1774 – 1757

17

.....

1171 – 1757

Zât-ı Şâhâne hasîs ve kan dökmeye mütemâyil ve sikke kanlığa merâklî idi. Meşâyihin nefyinden sarf-ı nazar olundu ve huzûr derslerine ehemmiyet verildi. Kôca Râğıb Pâşâ sadâreti. Pâdişâh bizzât idâre-i umûr eylemek istedi, muvaffak olamadı. Vefiyât: Vüzerâdan Sadrâ'zam 'Abdullah Nâ'ilî, Halimzâde 'Alî-yi 'Âlî ve Seyyid Mehmed ve Yiğen Mustafa ve Nu'mân Pâşâlar, Şeyh'ül-İslâm Murtaza Efendi, Kâcâr Hânedânının mü'essesî Mehmed Hasan Hân maktûlen. İngiltere hükûmeti Beyğ (Biğ) nâm kapûdânı hıyânetle bil-ittihâm i'dâm itirdi. İngiltere buhrân-ı harb içinde idi ve bu aralık başvekil Vilyâm Pent serkâre geçdi.

Kûmândânlar: Kalâyû ve Esters ve Çemberlân ve Dâvon. Prûsyâ Kralı Frederikin
‘uluv-ı şân ve zaferi. Fransada ihtilâl mukaddemâtı.

Sayfa 433

1172 = 1758

Çeteci ‘Abdî Pâşâ Cidde civârında ‘Arab ‘âsîlerini tenkîl eyledi. Vefiyât: Vûzerâdan ‘Abdülcelîlzâde Hüseyin Pâşâ, şâir nüktedân Haşmet ve Re’îs’ül-küttâb ‘Ömer Vahîd Efendiler. **Jûrendûrf (Jôrendôrf)** Harbî: Prûsyâ Kralı Frederik Rûslara ğalebe itmiştir.

1173 = 1759

Çıldır Vâlisi Mehmed Pâşânın katli. Vefiyât: Vûzerâdan Hilmi Mustafa ve Mehmed ve mun‘adimen El-hâc Mehmed Pâşâlar, Şeyh’ül-İslâm İsmâ‘il ‘Asım ve Divân Havâcesi Sırâceddin Efendiler. İspanya Kralı Üçüncü Şârl Altıncı Ferdinâna halef oluyor. İranda Kerim Hânın ‘ulv-i iktidârı ve müstakilen idâre-i umûra başlaması. Yedi Sene Harbînin ğavâ‘ili ve İngiltere, Avusturyâ, Fransa ve Rûsya hükümdârânının meşâğilî. Rûssonun ba‘zı âtârı.

1174 = 1760

Müskirât men‘ idildi ve halk âfyon ve tiryâke mübtelâ oldu. Kıyâfet nizâmnâmesi muvakkâ‘ tatbîke konuldu. Divân-ı Hümâyûnun ‘uhûdnâme defâteri. Vefiyât: Vûzerâdan hattât ve münşî Çeteci ‘Ali ve Sadrâ‘zam Bôynu Eğri ‘Abdullah ve El-hâc ‘Ali ve maktûlen Mehmed Pâşâlar, hatîb ve şâir ve hattât Taybî Mustafa, fazılâ-yı ‘asırdan Şeyh’ül-İslâm ‘Abdullah

19

Sayfa 434

Vessâf, efâdileden Mekke Kadîsı Mehmed ve ilk huzûr-ı dersini veren Mehmed Efendiler. İngiltere Kralı Üçüncü Jôrj likâm-ı saltanatı eline âldı. İngilizler

Amerikanın Kanâdâ iklimini Frânsızların elinden âlmışlardır. Avusturyâlılar ile Rûslar Berline dâhil olmuşlardır.

1175 = 1761

Râğıb Pâşânın hüsn-ü idâresi ve fakat hâl-i hâzırî muhâfaza ile iktifâ eyleyerek büyük umûra girişmemesi. Vefiyât: Vüzerâdan Sadrâ'zam Sa'îd Mehmed Pâşâ, anbâr emini Kazğâncızâde maktûlen Hasan Ağâ, Şikk-ı Sâni Defterdâr-ı Mü'ellifinden Mülakkab Sâlih, Şeyh'ül-İslâm Sâlih ve 'Alâeddin ve mûsîkî-şinâs ve riyâzî Şeyh'ül-İslâm Feyzullah Efendiler, erbâb-ı ma'ârifden Defterdâr Nâ'il Bey. Feylôsôf Dâvid Hûm İngiltere târihini yazdı.

1176 = 1762

Bağdâd Kal'asındaki 'askerin tuğyânı ve mütâcâserlerinin te'dîbi. Tevkî'î Hâmid Hamza Pâşânın sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Dibâcîzâde İbrâhim ve Ebûbekir Râsim ve Kösec (Kûsec) Halil ve meşhûr Koca Râğıb ve Sa'deddin ve Bâltacîzâde Mustafa Pâşâlar, nazım ve nesirde mâhir Semâ'î Mustafa, mütebahriyinden Ebûl-hayr 'Abbâs Efendiler. Rûsya Çarıçesi İkinci Kâtarinâ serkâre geçiyor. İngilizler ile Frânsız ve İspânyôllar ârasında müstemlekât muhârebâtı. Jejô'îtlar

Sayfa 435

Fransadan tard ve ihrâc olunmuşlardır. Bütün Âvrupa Devletleri ğavâ'il-i 'azîme ile müşteğil bulunuyorlar.

1177 = 1763

Gürcistan ahâlîsi kıyâm ve Rûsya ile 'akd-i ittikâk (ittifâk) eylemelerinden nâşî te'dîb olunmuşlardır. Dördüncü def'a olarak Köse Mustafa Pâşâ sadâreti. Vefiyâb (Vefiyât): Vüzerâdan Ahmed Kâmil ve Süleyman ve 'Ali ve Küçük Sinek Mustafa ve Sârî Mustafa Pâşâlar, Müderrisîn ve etıbbâdan Emîn Mehmed, şâire ve 'âlîme Fa'ize Fâtma Hânım, ümerâ-yı bahriyeden maktûlen 'Ali Pâşâ, Pâris Musâlahası: Fransa ve İspanya ve Pôrtekiz ve İngiltere ârasında 'akd idilmişdir. İngiltere, İspanya, Avusturyâ, Fransa, İtalya, Pôrtekiz, Rûsya ve Prûsyâ mücâdelâtı.

1178 = 1764

Muhsinzâde Mehmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan El-hâc Ahmed ve Kara İsmâ'il ve Sadrâ'zam Köse Mustafa Mâhir Pâşâlar, mün'ademen Çôrûm A'yânı Cabbârzâde Mîr-i Mîrân Ahmed Pâşâ, ser tabîb 'Abdullah Efendi, Fransa meşâhîr-i nisvânından Mâdâm Pômpâdôr. Sitânislâs Ôgüst Lehistan hâkimiyetine ta'yîn olunmuşdur. Sanâyi'-i Kadîme Târihi neşir olundu.

1179 = 1765

Mısır Beylerinin mücâdelâtı ve Mısır Mu'âmelât-ı Dâhiliyesinin perîşânî-i hâli. Vefiyât: Vüzerâdan Mekkîzâde Hüseyin

Sayfa 436

ve Sâlih ve Çelik Mehmed, Avusturyâ İmparâtörü Birinci Frânsû'â İkinci Jôjef Avusturyâ İmparâtörlüğüne ta'yîn idilmiş ise de Mârî Terez zimâm-ı saltanatını elinde bırâkmıyor, bu İkinci Jôjefe **Romalılar** Kralı 'unvânı verilmiştir.

1180 = 1766

Kârs Vâlisi ahâlî tarafından katl olundu. Teke Sancâğı Türkmenleri vîrgû tahsîl me'mûrlarına karşı kıyâm itdiler. Gürcü 'Ali Bey cebren Mısır vâililiğini istihsâl eyledi; Rûsyadan mu'âvenet gördü ve Rûs donanması Beyrût şehrini tôpa tuttu. Vefiyât: Vüzerâdan Melik Ahmed ve 'Abdurrahman Pâşâlar ve Lehistan Kralı Stânislâs.

1181 = 1767

İrana ordu ve Âkdenize donanma gönderildi. Vefiyât: Vüzerâdan Tôsûn Mehmed ve Kâzıkcı El-hâc Macar Hasan Pâşâlar, 'ulemâdan Muhsinzâde Ahmed, Arslân Girây-ı Sâni, sâhib-i târih Teşrîfâtçı 'Âkif Bey. Bostôn şehrinde Âmerikanın Birinci **İstiklâl** Harbî i'lân olundu. İspanya Kralı Üçüncü Şarl Jejo'itlerin tard ve ihrâcî içün **Prâgmâtik Sânkib'on** nâmıyla bir kânûn yaydı; bu nâm ile 1438 Fransada ve 1713 sâlında Almanyada dahî birer kânûn neşir olunmuşdu, Fransa hükûmeti ruhbanın intihâbâtını

Sayfa 437

krala verdi ve Almanya hükûmeti Avustuyâ verâtı mes'elesini tesviye eyledi.

1182 = 1768

Rûsyalı bir râhibin teşvîkâtı üzerine Karatâğ (Karadâğ) ahâlîsi 'isyâna başladı ve Bôsna 'askerinin sevkiyle te'dîb olundu. Rûsya bize birer vesîle ile tecâvüz ider idi, Fransanın Dersa'âdet sefirî Mösyö Verjenin teşvîkî ile biz Rûsyaya i'lân-ı harbe mecbûr olduk. Silâhdâr Mâhir Hamza ve müte'âkiben Yağlıkcızâde Mehmed Emîn Pâşâların sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Seyyid Ahmed ve Receb ve Genc Mehmed ve Sârızâde Mehmed Pâşâlar, ta'lik havâcesi Mâhir Mehmed, edîb şâir ve hattât Refî Mehmed, Şeyh'ül-İslâm Veliddin Efendiler. Frânsızlar Cenevizlûnun elinden Kôrsika Atasını zabt eylemişlerdir.

1183 = 1769

Ordu-yu Hümâyûn Bâbâ Tâğına sevk idilüb yerleşdirildi efrenci haziranın yedinci günü donanmamız **Çeşme** Limânında Rûs donanması kûmândânı Aleks Ôrlôf tarafından tahrîb ve ihrâk idildi; İngiltere kapûdânlarından birisi dahî bu tahrîbâtda hazır ve nâzır idi. Rûsya Cenerâli Romanôf Bendere kadar geldi ve Boğdân ve Eflâk ve Gürcistan kıt'aları Rûsyanın taht-ı idâresine geçdi ve Rûsya donanması Môra sevâhilini tazyîk âltında bulundurdu. Çeşme Hâdisesinde

Sayfa 438

Kapudân olarak Hüsâmeddin Pâşâ bulunuyor idi. Môldovâni 'Ali ve Ivazzâde Halil Pâşâların sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Kapûdan İbrâhim ve Hasan ve Hüseyin ve Sadrâ'zam Hamza Râkım Mehmed ve Merfû'ül-vüzerâ Receb ve El-hâc 'Ali ve yine Merfû'ül-vüzerâ Feyzullah ve Köprülüzâde Câfez (Hâfız) Ahmed Pâşâlar ve efâdileden Şeyh'ül-İslâm 'Osmân Efendi. Nâpôle'ôn Bônâpârtın tevellüdü. On dördüncü Kalemân Papalığa ta'yîn olunmuşdur.

1184 = 1770

Rûs donanması Limni ve Bôzca Atalarını tazyîk eyledi; Kapûdân Hasan Pâşâ mezkûr ataların hıfz ve harâsetine gönderildi. Ordumuzda ‘askerin kıyâm ve zôrbâlığı. Silahdâr Mehmed Pâşâ sadâreti. Boğdân ve Eflâk ve Yunanistan ahâlîsinin hafiye Rûsyaya müttefik olmaları ve Bükreş ve Môra da İslâmların katliâmı ve Yunanîlerin ihtilâle tesaddî ile Memleketeynin müstakil bir idâreye nâ’iliyetleri ve Hicâz ‘isyânı. Prûsyâ Rûsyaya pâra verdi ve biz dahî Avusturyâdan gizlice bôrc âldık ve gizelce infâk (ittifâk) yaptık. Vefiyât: Vüzerâdan İbrâhim Sârım ve Süleyman ve Kapûkırân Mehmed Pâşâlar, Vak‘anüvîs Reşid Mustafa, Re’îs’ül-‘ulemâ ‘Abdullah Efendiler, İkinci Kaplân Girây.

1185 = 1771

Avusturyâ ile sulh yapıldı ve müte‘âkiben bu sulh dahî bozuldu, Yeniçerileirin ‘isyânı ve zôrbâlığın izdiyadı

Sayfa 439

ve Kırım kıt‘asının Rûsyalûnun yed-i zabtına geçmesi; Kırımın hin-i tesliminde Vezir İbrâhim Pâşâ ile Prens Dôlgûrviki hazır ve muhâsım bulunmuşlardır. Muhsinzâde Mehmed Pâşâ sadâreti. Rûsya Ôrtôdôksların Rûhâni riyâsetini istihsâl eyledi. Ğavâ’ilimize ‘âmil olanlar: Romanzôf, Prens Ôrlôf, Prens Kiğâ, Ôbroškôf, Zejelin, Kônt Pâynen, Kônt Dkôniç, Bârôn Nûkôt, Prens Dôlgûrini, Prens Kâlimâkî, Penâbût (Penâyût) Pinâki, Kônstântin Mâvrôkôrdâtô, Amirâl Sebritôf, Selim Girây ve Sefir Môri. Vefiyât: Vüzerâdan Abâza Mehmed ve Hunyânzâde Mehmed Pâşâlar, Hindin Ferihabâd hâkimi Ahmed Hân.

1186 = 1772

Fôkşânide Rûs ile sulh mukâlemâtına başlandı ve fakat şerâ‘itin âğırlığından harbe devam ciheti tercih idildi; Rûsya Çârîçesi İkinci Kâterinâ Prûsyâ ile Lehistanın taksîmini gizlice taht-ı karâra âldığı içün bizim ile sulh itmeyi ârzû ider idi; bu sulh içün Avusturyâ ve Prûsyâ elçilerinin himmet ve tavassutu görüldü, sulh müzâkerâtı Bükreşte cereyân eyledi ve bizden olan Re’îs’ül-küttâb ‘Osmân ve Ayâsôfyâ Şeyhi

ve ikinci def'a olarak Beylikci Hayri ve Re'îs'ül-küttâb 'Abdurrezzâk Efendiler gönderildi, ama hiçbir şey hâsıl olamadı; zirâ Rûsya Kırımın külliyyen fethini talep eder idi. Vefiyât:

Sayfa 440

vüzerâdan şâir Hüseyin Hüsnü ve İbrâs Süleyman ve San'ullah ve 'Abdulfettâh ve 'Osmân ve 'Ömer Pâşâlar.

1187 = 1773

Rûs ordûsu Rûscuğa dâhil olub Tâtâr Pâzârcıgı Müslümânlarını kılıncdan geçirdi ve 'askerimiz 'âr-i firâri irtikâb eyledi; sonra ordumuzun kuvve-i ma'neviyesi tahkîm olunarak Vârnada Rûs müfrezelerine galebe idilmiş ve bu zaferde meşhûr Ğâzi Hasan Pâşânın himmeti görülmüşdür. Vefiyât: Vüzerâdan Sadrâ'zam Môldôvanî 'Ali Pâşâ, fazılâdan Yesincizâde 'Osmân ve Süleymaniye Dâr'uş-şifâ' müdürü etıbbâdan Mehmed Mansûrî Efendiler ve Afğânistân hâkimi Ahmed Şâh. Sârdûnyâ hâkimi Üçüncü Viktôr Âmede Üçüncü Amanô'ili istihlâf eyledi; Amano'il fenn-i idâre ekâbirindendir. Lehistan Devletinin Rûsya ve Prûsyâ ve Avusturyâ arasında **Birinci Taksîmi**. Fransa hükûmeti İsveç Kralı Üçüncü Gûstâvı Rûsya hudûduna sevk itmiştir. Şark Mes'elesi dahî bu sene zarfında tekevvün itmiştir, Şark Mes'elesi: Devlet-i 'Aliyeyi Lehistan gibi taksîm eylemek arzû-yu hâmindan 'ibâretidir.

Sayfa 441

BİRİNCİ SULTÂN HAMÎD DEVRİ

1203 – 1188

1789 – 1774

15

.....

1188 – 1774

Muhsinzâde Mehmed Pâşâ makam-ı sadâretde ibkâ olundu ve müte'âkiben 'İzzet Mehmed Pâşâ ta'yîn idildi. Cevdet Pâşâ Târihi 1241 sâlna kadar gelecektir. Vâsıf ile Cevdet arasında birçok târihler var ise de iktisâr-ı kelâm idildi Kırımdan Meb'ûslar geldi. 'Abdulkerim Pâşânın sefâreti. 26 Temmûz 1774 ve 28 Cemâziyelevvel 1188 Kâynârca 'Ahdî: bu 'ahid ile Kırım ve Kûbân ve Bûcâk Tâtârlarına istiklâl verildi, Bûkôvin Eyâleti Avusturyâya geçdi, Rûsya bir haylî imtiyâzâta nâ'il oldu, bu 'ahid ile devletimiz bir mukâsemeye uğruyor, İkinci Kâterinâ bizim taksîmimize çalışıyor idi. Ümerâ-yı bahriyeden Ca'fer Pâşâ ve Şeyh'ül-İslâm Sa'id Mehmed Efendinin vefâtı.

1189 = 1775

Yine Kırımdan Meb'ûslar ve Rûsyadan elçi geldi. Mısır ve Şâm ğavâ'ili. Devriş Mehmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât; vüzerâdan İbrâhim ve Kara Halil ve Kuyucu Süleyman Pâşâlar, Mısır müteğalebesinden ve 'Akka da Şeyh Tâhirin düşmanlarından Mehmed

Sayfa 442

Bey. Amerikâlîların Cumhûriyet i'lân eylemeleri. Fransada karışıklık ve Cumhûriyet 'Alâ'imi. Lehistanın ikinci taksîmi ve Rûsya ve Prûsyâ ve Avusturyâ hassaları.

1190 = 1776

Levend 'askerinin ilğâsı ve 'ilmiye içün Hameyn Pâyesinin ihdâsı ve Hamidiye 'İmâretinin vaz'-ı esâsı. İrana i'lân-ı harb idildi. Divân-ı Hümâyûnun tercümân-ı düvel defâtiri. Darendeli Mehmed Pâşânın sadâreti ve vak'anüvîs Behcetî Hasan Efendi'nin vefâtı. İngiltere etıbbâsından Edû'âr Cener çiçek âşısını ihdâs ve ıslâh eyledi. Amerikâlîların zaferi ve Frânklenin Amerikâdan Fransaya i'zamı.

1191 = 1777

Hinden elçi geldi. Yemen ve Hicâzda Vehhâbî ğâ'ilesi zuhûr itdi. Hudûdların tahkîmine dâ'ir nizâmlar. Vefiyât: Vüzerâdan Halil ve Sadrâ'zam Derviş Mehmed Pâşâlar ve Şeyh'ül-İslâm Emîn Mehmed Efendi. Fransa Mâliye Nâzırı Nekerin iştihârı. Avusturyâ İmparâtôru İkinci Jôjfe Pâris seyâhati. Fransada **Pâris** Cerîdesinin ilk nüshası neşr olundu. İkinci Kâterinânın Kırım seferi.

1192 = 1778

Elçilikle Nu'mân Beyin Lehistana i'zâmı. Ermenilerin Katôlik olmak mes'elesi tahaddüs itdi. Beylerbeyi Câmi'-i Şerîfinin itmâmı. Kırım Hânı Kerim Girây Rûsya ile

Sayfa 443

ittikâk (ittifak) itmişdir. Kapûdân Ğâzi Hasan Pâşâ Môra ihtilâlini basdırdı ve 'Akkâda kıyâm iden Şeyh Tâhirin vücûdunu kaldırdı. Kalefât Mehmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan İsmâ'il ve El-hâc Halil Pâşâlar, mûsikide mâhir Hamid Bey Völter ve Jân Jân (Jak) Rûssô. Frânklerin Fransa ile ittihâdı ve İngilterenin tazyîki.

1193 = 1779

Kırım umûrine dâ'ir müzâkerât ve mukâlemât. Kapûdân Pâşânın Yunanistana 'azîmeti. Mısırdâ 'isyân iden Belût Kâpân 'Ali Beyin te'dîbi. Silahdâr Mehmed Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan Hasan ve Törnâcı (Tûrnâcı) zâde Tiryâki Ahmed 'İzzet ve İran Şâhı Zend 'Abdülkerim Hân.

1195 ve 1194 = 1780

Rûsya ile ticâret 'ahidnâmesi. Emîr Gün (Kün) Câmi'-i Şerîfinin binâsı. Rûsya ile konsolôsluk münâza'ası, Môra ğavâ'ili. Buhârâ ve 'Ummân hâkimleriyle musâfât. Ferh (Fereh) 'Ali Pâşânın Sôğûcuk muhafızlığı. Divân-ı Hümâyûnun izn-i sakîne (sefine) defâteri. Yine 'İzzet Mehmed Pâşâlar ve sadâreti. Vefiyât vüzerâdan İbrâhim ve meş'aleci İbrâhim Hıfzî Pâşâ İmparâtôriçe meşhûr Mâri Terez. Fransa ve

İngiltere beyninde harb. İngiltere ve Felemenk Harbî ve İngilterenin müstemlekât ğavâ'ili.

1896 (1196) = 1781

Buhârâ elçisinin 'avdeti. İstanbulun Semâtıya ve Balât

Sayfa 444

Vecib 'Ali harîkleri. İspanya ile ticâret mu'âhedeşi yapıldı. Bahâdır Girây Kırım Hânlığına ta'yîn idildi ve Kırımı dâ'ir meşveret. Divân-ı Hümâyûnun tevcîhât ve tensikât-ı 'askeriye defâteri. Yiğen Mehmed Pâşâ sadâreti.

1197 = 1782

Maliye ve ıslâhâta da'ir nizâmât; ser'at tûpcularının tertîb ve tanzîmi. Pötemkin Kırımı elimizden âldı. Fâsdan elçi geldi. İngiltere Kırım umûrine tavassut itdi. Tedârekât-ı seferiye içûn meşveret. Tımâr ve Ze'âmet nizâmı Âyinelî Kavâk Tenkîhnâmesi, ser'atci efrâdile elbiseye dâ'ir nizâmât. Emvâl bekâyâsına dâ'ir fermân. Halil Hamid Pâşâ sadâret. Re'îs'ül-'ulemâ ve Şeyh'ül-İslâm İbrâhim Efendinin irtihâli.

1198 = 1783

Kâlyôncu Kışlasının inşâsı. Meclis-i Meşveret. Mesduriye resminden İngilizlerin 'afvı. Ba'zı nizâmât-ı 'askeriye. Umûr-ı mâliyyeye dâ'ir lâyhalar. İstanbulda zelzele. Matba'acılığın yeniden ihyâsı teşebbüsâtı. Vefiyât: Vüzerâdan Ebûbekir ve i'dâmen Ahmed ve Za'îmzâde Hasan Pâşâlar. İngiltere Fransa, Amerkâ ve İspanya arasında **sulh**.

1199 = 1874 (1784)

İspanya hükûmetiyle ba'zı mükâlemât. Sadrâ'zam Halil Hamid Pâşânın 'azli. Sultân Mahmûdun velâdeti. Divân-ı

Sayfa 445

Meşveret tertîbi. Sôğucuk Sancâğında Fereh (Ferh) ‘Ali Pâşânın Anâpa (Înâpe, Enâpe) İ‘mârâtı ve Gürcistan Kabâ‘ilinin ıslâh ahvâli ile iskânları. Nôğâyler ile Çingânelere dâ‘ir nizâmât. Divân-ı Hümâyûnun Müneslemanlık (Müslümanlık) defâteri. Şâhin ‘Ali Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan mat‘ûnen İsmâ‘il ve maktûlen İsmâ‘il Râ‘if ve Sadrâ‘zam Halil Hamid Pâşâlar ve İran Hükümdârlarından ‘Ali Murâd Hân.

1200 = 1785

Kôca Yûsuf Pâşâ sadâreti. Vefiyât: Vüzerâdan İbrâhim ve Emîn Mehmed ve Özi Vâlisi Halil ve Selim Pâşâlar, Re‘îs‘ül-küttâb İbrâhim Münib ve mühendisinden Hâfız Efendiler, Üçüncü Selim Girây. Fransa ve Felemenk ‘Ahdî.

1201 = 1786

Mısır ğavâ‘ili ve Cezzâr Ahmed Pâşâ Lâyihası. Esrâr-ı Devletin ketmine dâ‘ir Fermân-ı Hümâyûn. İngiltere Sefîrînin teşvîki ile Rûsyaya i‘lân-ı harb olundu ve Sadrâ‘zam Kôca Yûsuf Pâşâ bizzât harbe gitdi ve Rûsya derhâl Avustûryâ ile ittifâk eyledi. Vefiyât: Vüzerâdan El-hâc Ahmed ve Karasi vâlisi Derviş Mehmed Pâşâlar, Dehlî Sultânı Bidâr-ı Baht ve Prûsyâ Kralı meşhûr Büyük Frederik. Fransa kuvve-i bahriyesini tezyîd eyledi. Frâansa ve Felemenk ve İngilterenin ticâret mu‘âhedesî.

1202 = 1787

Tûna sevâhiline toĝru ordu sevki ve donanma-yı

Sayfa 446

hümâyûnun ihrâcı. Kôca Yûsuf Pâşâ Avusturyâ ordusuna ğalebe itdi ve fakat Rûsya cihetinde Mikdâd Pâşâ Cenerâl Pôtemkine mağlûb oldu; çok yerler ğa‘ib itdik ve ehl-i İslâm Pôtemkinin katliâmına uğradı. Hind Cengizîlerinden Cihândâr Şâhin fevti. Fransada Mecâlis-i ‘umûmîyenin celb ve da‘veti.

ÜÇÜNCÜ SULTÂN SELÎM DEVRİ

1222 – 1203

1806 – 1788

18

.....

1203 – 1788

Zât-ı şâhâne musikî ve boyacılıkğa merâklı idi. İşkôdra ve ‘Irâk Hâdisâtı. Özinin muhâsara ve fethi Kalâs vakı‘ası. Ser‘asker Ğâzî Hasan ve Kapûdân Hüseyin Pâşâlar. Fevkşânî Hâdisesi. Yûsuf Pâşâ sadârete ibkâ. ‘Avâmil-i ğavâ’il: İmparâtôr İkinci Jôzef, Cenerâl Lâvdôn, Kûbûr Prensi, Môltikôf, Pôtemkin, Vilson ve Cezzâr Ahmed Pâşâ. Avusturyâ Yeni Pâzâra kadar indi. Vefiyât: Vûzerâdan Sadrâ‘zam Şâhin ‘Ali ve ‘Atâ‘ullah

Sayfa 447

ve Firûz Pâşâlar, İran Şâhı Ca‘fer Hân, İspanya Hâkimi Üçüncü Şârl ve Fransa edebâsındna Bûfôn. Tâyms Ğazetesinin ibtidâ-yı neşri. İsveç Kralı Rûsya hudûduna tecâvüz eyledi. Felemenk ve İngiltere ve Prûsyâ ittifâkı.

1204 = 1789

İsmâ‘il beldesindeki zafer. Âkkirmân ve Belğrâd ve Semendrenin fethi. Rûsya ve Avusturyâ ile harb. Vâsıf Efendinin elçiliği, ketm-i esrâre dâ‘ir hatt-ı hümayûn. Feth-i Bender. Ğâzi Hasan ve Şerif Hasan Pâşâların sadâreti. Bahr-ı Sefid ve Bahr-i Siyâh Muhârebâtı. Yer Köyü Zaferi. Bendere Pôtemkin ve Lâvdôn Belğrâda ve Sôvârôf fevkeşâniye kadar gelmişler ve bizim orduyu perîşân itmişlerdir. Vefiyât: Vûzerâdan i‘dâmen Kara Ahmed ve El-hâc İsmâ‘il ve Pâlâ Bıyık Ğâzi Hasan ve Tayfûr ve Kôca ‘Abdî Pâşâlar ve Şeyh‘ül-İslâm Şerif Mehmed Efendi. **Fransa İhtilâl-i Kebîri: Teşkilât Meclisi**, bu Meclis-i Meb‘ûsândan

teşekkül itdi ve saltanat devrinin teşkilâtını yıkdı ve iki sene yeni teşkilât ile teveğğul eyledi ve **Kontîfô‘ant** nâmını aldı.

1205 = 1790

Mâvrôyâni Bey ile Serdâr-ı Ekrem i‘dâmı, ‘Azmî Efendinin elçiliği, Kôca Yûsuf Pâşânın sadâreti, Battâl Pâşâ Hâsisesi. Zîştôvi Meclis-i Kebîrinin

Sayfa 448

müzâkerâtı. Nemçe Musâlahası. Tûna Nehrinde Köprü. Sôvârôf İsmâ‘ile kadar geldi ve Kâterinâ sulha râzı olmuyor, fakat İkinci Jôzef sulha tâlib idi. Vefiyât: Vûzerâdan Teymûr (Timûr) ve Hâmid Hüseyin ve Sadrâ‘zam Şerif Hasan ve Süleyman şehiden Hasekî Mehmed ve esîran Za‘îmzâde Mehmed Emîn Pâşalar ve Âmerikâ meşâhîrinden Frânklen.

1206 = 1791

Süvâri ocaklarının ‘isyânı, Râtıb Efendinin elçiği. Rûsya musâlahası, Nûri ve ‘Abidullah ve Hayreddin ve Mikdâd Pâşaların i‘dâmı. Melik (Melek) Pâşânın sadâreti. Kırım Hânı Bahat Giray nefyi. Tersâne ve Tımâr Nizâmâtı. Sadrâ‘zamin istiklâli. Zîştôvi Sulhu ve Yâş ‘Ahdî; bu ‘ahidnâme Fransa ve Prûsyâ ve İngilterenin tavassutu ile vukû‘a geldi; Gürcistan bize kaldı ve Din‘eper Sûyu hudûd ta‘yîn ve Kırımın istiklâli tasdik kılındı. ‘Azmi Efendinin sefâreti. Vefiyât: Vûzerâdan i‘dâmen Çûrazâde Ahmed ve Arslân Mehmed ve Merfû‘ul-vûzerâ İsmâ‘il Pâşalar, Şeyh‘ül-İslâm Ahmed Efendi ve Fransa hutebâsından Mirâbû ve hazûrândan Môzâr. Piliç Ahdî: Âvrupa hükûmetleri Fransa ‘aleyhine kıyâm idiyorlar ve Cumhûriyetin imhâsına çalışıyorlar. Fransa Kralı On altıncı Lû‘înin firâra tasaddîsi ve müte‘âkiben hal‘î. Nevyôrk (Nûyork) civârında **Versôn** Hükûmeti teşekkül eyledi. **Tanzîmât Meclisi**: Teşkilât

Sayfa 449

Meclisin tahrîbâtını ta‘mire çalışdı, Fransa bi-mecâl düşdü ve Âvrupa hükûmetleri Fransaya yüklendi ve harb kapûları açıldı telğrâf icâd olundu.

1207 = 1792

Tanzîm-i Kavânîne dâ'ir lâyhalar. Mukâtâ'ât ve sıra ve vîrgû nizâmı, İrâd-ı Cedîd Defterdârlığı ve ta'limli 'asker nezâreti ihdâs olundu Râsih Pâşâ Rûsyaya ve Agâh Efendi İngiltereye elçi olarak gönderildi. Esnâf içün envâ'i nizâmât yapıldı ve muvakkî' icrâyâ konuldu. Vefiyât: Vüzerâdan Ahmed ve 'Ömer Pâşâlar ve Afgân Hâkimi Timûr Şâh **Vâlmî 'Ahdî**: Frânsızlar Prûsyâya galebe itmişlerdir. **Jâmmâb Harbî**: Fransa ordûsu Avusturyâya gâlib geldi, **Tecrimân Meclisi**: **Lajislâtbo** nâmını âlan Tanzîmât Meclisi pek meşğûl bulundu ve fark-ı siyâsiye erkânı muhâsedâta başladı, cürm ve cinâyât ta'kîbâtı zarûrî göründü ve **Kônvânsî'on** tesmiye kılınân meclis tecrimât ve terhibâta girişdi ve Fransa iklîmi âl kanlara boyândı, hürriyet nikâbı âltında pek büyük intikâmlara meydân âçıldı ve semt semt 'örfiye idâreleri keşâd idildi ve bunlara Mehâkim-i İhtilâliye ismi verildi.

1208 = 1793

İşkâodra Hâdisesi. Cebel-i Lübnân ve Hicâz ahvâli.

Sayfa 450

Vahhâbî gâ'ilesinin mukaddemâtı. Eytam ve Bârûthâne nizâmâtı, seferânın mu'ayyenâtı kesildi. Vefiyât: Vüzerâdan sadr-ı esbak Kalefât Mehmed, maktûlen Uzûn İbrâhim ve Hamamcızâde Ahmed ve Selim Sırrı ve meşâhîrden Feyzi ve 'Ali Pâşâlar ve i'dâmen Fransa Kralı On altıncı Lû'î. İngiltere ve İspanya ve Almanya hükûmetleri Fransa 'aleyhine kıyâm ve Cumhûriyetin 'adem-i husûlüne ikdâm eylemişlerdir. Fransanın **Terör** Devri: Meclis-i Tecrimâtın en dehşetli icrââtına terör nâmı verilûb pek çok gençler bu devrin kurbânı olmuşdur. Fransada **Vânde (Vandee) İhtilâli**: Fransanın Vânde Eyâletinde saltanat ile cumhûriyet tarafdarânı arasında vukû'a gelen ve üç devir ile yedi seneye tefrîk idilen muhârebâtın ismidir. Fransa Cenerâllerinden Jôrdân ve Hûşun iştiহারı. Yüzbaşî Nâpôle'on Bônâpârt Tûlon Şehrini İngilizlerin elinden kurtardı. Fransada 'akıl ve şu'urun ma'bûd ittihâz idilmesi ve cumhûriyet takvîmin tertîbi ve eyâlâtın taksîmi ve esâret usûlünün lağvı.

1209 = 1794

‘İzzet Mehmed Pâşânın sadâreti. Ğalata Kalesiyle Mekke de ‘Ayn Zübeyde Sûyu ta‘mîr itdirildi. Vüzerâdan ve bahriye mütehassıslarından ve bahriye mektebi mü‘esseselerinden Küçük Hüseyin ile Süleyman Pâşâların irtihâli. Ağâ Mehmed Hân Kâcâr Hânedânını te‘sis eyledi. Havâce İshak Efendi ve Mühendishâne-i Berrî.

Sayfa 451

1210 = 1795

Fransa Cumhûriyeti ile olan ittifâkımız, vak‘anüvîslık nizâmı. Vefiyât: Ser tabîb Hâfız Hayrullah, Şeyh’ül-hattâtîn ‘Abdulhâdi Efendiler, İranın Zend Sülâlesi hükümrânı maktûlen Lütfullah ‘Ali Hân ve Çin İmprâtörü Ki‘ânlû. Felemekte Stâdhûderâ Usûlü ref‘ olundu. **İdâre-i Meclisî**: Fransa İhtilâlinin teşkilât ve tanzimât ve tecrimât edvârı Fransa ahâlîsini pek ziyâde yorduğu ve bütün meb‘ûsânın idâre-i devlet ile iştiğâli mümkün olamadığı ve ihtilâlcilerin en çoğu imhâ idildiği içün idâre-i devletin beş müdire tevdi‘i ve **Direktu‘âr** nâmıyla beş zâtdan ‘ibâret olarak bir meclisin teşkîli münâsib görüldü, bu seneden i‘tibâren bu meclis işe başlayarak âltı sene idâre-i umûr itmiştir.

1211 = 1796

Üç büyük gemi inşâ kılındı. Divân-ı Hümâyûna dâ‘ir bir nizâm yapıldı. Erbâb-ı zekâ ve fazılardan Kâdi‘asker ‘Abdullah Efendinin irtihâli. Bônâpârtın İtalya muhârebâtı. Fransa ‘aleyinde bir ittihad-ı ‘umûmî. Ağâ Mehmed Hânın vefâtı ve Fethi ‘Ali Şâhın cülûsu. Felemenkde cumhûriyet usûlü ihdâs olundu.

1212 = 1797

Sadâret makamının istiklâli. Pâsbânoğlunun ğâ‘ilesi

Sayfa 452

bu adam Vidin vâlisi idi, Selim-i Sâlisin Fransadan zâbıt celbî ile matba‘alar keşâdı gibi teşebbüsâtdan hoşlânmadı ve kıyâm itdi. Vefiyât: Vüzerâdan Hüsâmeddin ve El-

hâc 'Abdî ve Bicânzâde 'Ali Pâşâlar, Arnâ'ûdluk meşâhîr-i umerâsından Ca'fer Pâşâ, Re'îs'ül-küttâb Râşid, 'ulemâ ve fazılâ ve şuarâdan Sadrâ'zam kethüdâsı 'Abdullah Birrî, Kadı'asker Ayâklî Kütübhâne Mehmed Emîn Efendiler ve Hindin Lekehnû Şehri ümerâsından meşhûr Asaf'üd-devle. Bônâpârtın yine İtalya esfârı. **Kâmpô Fôrmi'ô** 'Ahdî: Fransa Avusturyâya ğalebe itdi ve bu 'ahid ile Fransa hükûmeti Cezâ'ir-i Seb'a ile Belçikâ hükûmetine mâlik oldu. Amerikâ Cumhûriyeti ri'yâsetine Vâşingtônun yerine Côn Âdâm (john Adams) ta'yîn idilmiştir. Âvrupada yeni cumhûriyetler: Sizelpin, Bâtâvyâ, Roma ve Helvetiyâ.

1213 = 1798

Yine üç büyük gemi inşâ kılındı. Nâpôle'ôn Mısırı istîlâ eyledi. Ziyâ Yûsuf Pâşânın sadâreti. İstiklâl Fermânı. Cezâ'ir Yunaniye ğavâ'ili, Nâpôle'ônun Suriye kıt'asına da tecâvüzü. Lahsâ Vekâyi'î. Vefiyât: Vüzerâdan Dâmâd Seyyid Ahmed ve Emîn ve Turunczâde Süleyman ve şehîdan 'Osmân ve te'dîben 'Ali 'Ulvi ve Pekmezci Mehmed ve Lôkmâcî Ebû Bekir Pâşâlar, Hattât Yesârî Es'ad Mehmed Efendi ve Şâir Hayâl Peymâ (Pimâ) Ğâlib Dede. Amerikanın Hâ'itî Atasında bir idâre-i müstakile te'sîs idildi.

Sayfa 453

1214 = 1799

Pâsbânoğlunun vezâreti. Erkân-ı Harbîye tertîbâtı vaz' ve tatbîk. Cezâ'ir-i Yunaniyede bir Cumhûriyet teşkîl kılındı. Nâpôle'ônun Mısırdan 'avdeti. Vefiyât: Vüzerâdan Hasan ve Es-seyyid Yeğen Mehmed Pâşâlar, Re'îs'ül-küttâb ve münşî ve şâir Râtîb Efendi ve Vâşingtôn. Fransada **Kônsûlâ** Devri: Nâpôle'ôn Bônâpârt Fransanın ihtilâl hâliyle Direktû'âr erkânının rekâbet ve 'aczinden istifâde iderek Fransa zimâmını eline âlmış ve evvelâ muvakkaten ve ba'de müebbeden (mevebbeden) **Kônsûl** 'unvânını ahzıyla iktifâ eylemiştir. Fransa mecellesinin bir kaç kitâbı neşr olundu. Hindistanın Misôr (Misûr) Pâdişâhı Tîpô Sâ'ib İngilizlere ezâ ve cefâ itmeye başladı. Nâpôle'ônun Suriye seferi.

1215 = 1800

‘Asâkir-i Nizâmiyenin teksîri. Medine-i Münevvere Kal‘aları ta‘mîr idildi. Yânya vilâyeti sevâhili ile berâber Tepedelenlinin yed-i tahkîmine geçdi, bu zât On sekiz seneden berû müstakilen Yânya vilâyetini idâre idiyôr idi, bu sene tahkîmine vüs‘at verdi. 1797 de Venedike tâbi‘ olan Korfu Atasıyla diğêr âltı ata Fransaya intikâl eyledi, iki sene sonra biz Rûsya ile ittifâk idûb Fransayı o adalardan mahrûm eyledik ve bu sene mezkûr yedi adayı bir **cumhûriyet**

Sayfa 454

hâline koyduk ve Preveze ve Pârğa havâlîsi bize kaldı. Vefiyât: Vüzerâdan Battâl Hüseyin ve Kâ‘imakâm Sadr-ı ‘Alî ‘Abdullah Pâşâlar, fasîh ve belîğ Şeyh‘ül-İslâm Mehmed ‘Ârif ve Şeyh‘ül-İslâm Mehmed Kâmil Efendiler. Mârenğü Harbî: Fransa Cenerâli Di‘ez Nâpôle‘ôn ile berâber Avusturyâya ğâlib oldu. Ermenilerin her tarafca müsâdif kıtâl ve müşkilât olmaları. Tossin Hâ‘iti riyâsetine intihâb kılındı. Litôğrâfyânın icâdı.

1216 = 1801

Muvaffakiyât-ı berriye ve bahriye, Mısırın Fransa ‘askerinden tahlîsi, Ğâlib Efendinin Pâris elçiliği. Tepedelenli ‘Ali Pâşânın Yânya vâililiği. Altûn ve gümüşden Mısır madâlyası i‘mâl idildi. Kâhirenin fethi ve tahlîsine dâ‘ir vilâyâta evâmîr. Âmi‘en şehrinde bir kônğre yapıldı ve bizim ile Fransanın dahî i‘âde-i münâsebâtı düşünöldü. Vüzerâdan El-hâc Sâlih Pâşânın rihleti. **Lunevil** ‘Ahdî: Fransa ve Avusturya arasında vâki‘ olûb Venedik hükûmeti Avusturyaya ve Belçikâ ve Felemenk havâlîsi Fransaya intikâl eyledi. Tomâje Ferson (Forson, Forsûn) Âmerikâ Cumhûriyetine intihâb olundu; bu intihâb tekrâr itmişdir.

1217 = 1802

Mu‘allim-i süvâri tertîbâtı. Eflâk ve Boğdân Beylerine ba‘zı imtiyâzât verildi. Sıdkî Efendinin Lôndra ve Halet

Sayfa 455

Efendinin Pâris elçiliği. Vehhâbi Mezhebinin zuhûru. Mısır ve denizlere dâ'ir İngiltere'nin tavassutu ile Fransa ile bir mu'âhede 'akd eyledi. Vüzerâdan Hadî İsmâ'il Pâşânın vefâtı. **Âmpi'en (Âmi'en)** 'Ahdî: Fransa ve İngiltere ve İspanya ve Felemenk arasında mün'akıd bir sulhnâme olûb Fransanın menâfi'î gözedilmiştir. Fransa Cenerâllerinden Lö Klârk Hâ'itî Cumhûriyetini istilâ ve Re'îs Tûssanî Pârise i'zâm eyledi. Rûsya hükûmeti Cezâ'ir-i Seb'a umûrine müdâhele itdi ve bu ârâlık Kâpûdistri'â Cezâ'irin terkîsine çalışdı. Fransada Leji'ön Dönür nişânı ihdâs.

1218 = 1803

Su'ûd Vehhâbînin Mekkeye duhûlu. Mısırdaki iğtişâşât. Behcet Efendinin hekim başılığı. Vân, Erzurûm, Kârs ve Çıldır Kal'alarının tamîri. Kudüs-ü Şerîf makâmâtına örtüler gönderildi. Vehhâbî Su'ûd Mısırın zabtına kalkışdı ve fakat muvaffak olamadı, yalnız Medine ile iktifâ eyledi. Vefiyât: Vüzerâdan Halil vüzerâlızâde Receb ve Şerîf Mehmed ve Seydi 'Ali Pâşâlar, maktûlen Mısır Defterdârı Recâ'î Mehmed Efendi, Mîr-i Mîrandan Tôskalı Tâhir Pâşâ ve Almanyalı müverrih Herder. Bônâpart İngiltere ile kat'-i münâsebât eyledi. Ceza'ir-i Seb'a-i Yunaniyede intizâm-ı idâre ve Rûsyanın parmağı. Âmerikâda Lûzî'ânâ Cumhûriyeti te'sîs kılındı.

Sayfa 456

1219 = 1804

Sırpların 'isyânı, Tersâne Defterdârlığının ihdâsı. Memleketeyn beylerine ba'zı imtiyâzât. Vefiyât: Vüzerâdan Cezzâr Ahmed ve Büyük Süleyman ve Kapûdân 'Abdulkâdir Pâşâlar, müderris ve meşhûr Kemânkeş Seyyid Süleyman, Ashâb-ı Kemâlâtdan Şeyh'ül-İslâm Mustafa 'Âşir ve hattât Namver Mehmed Efendiler Bônâpârtın **İmparatorluğu**: Bônâpârt bir hayli müddet Fransa gençleri ile hem fikir olarak yaşadı, ânların mu'âvenetiyle çok muzafferiyâta nâ'il oldu. Şerefin kemâlinden istifâde ile imparatorluğunu i'lân ve münferiden temşiyet umûr-ı inâme ve erkân-ı hândânını (hânedânını) kayırmaya mübâşeret eyledi. Hâ'itî Atası yine

mevcûdiyetini istihsâl ile imparatorluk hâline girdi ve ihtilâlcilerden birisi imparâtör ‘unvânını aldı.

1220 = 1805

Sırbistânda Kara Yörginin ğuspordârlığı ve Sırp imtiyâzâtının tevsi’i. Mehmed ‘Ali Pâşânın Mısır vâliliği. Muhib Efendinin elçiliği, İsmâ’il Pâşâ sadâreti, Burûsa bedestânına sekiz bekci ta’yîn olundu. Rûsya Kârs taraflarında ba’zı musâ’adâta nâ’il oldu ve bizim ile tokûz sene müddetle bir ‘ahidnâme yaptı. Vefiyât: vüzerâdan maktûlen İsmâ’il Pâşâ, meşhûr hattât ‘Osmân, şâir

Sayfa 457

Mümtâz Ferî Mehmed Efendiler ve Almanya hükemâsından Şiller **Ôsterlic** Harbî: Nâpôle’ön Avusturyânın Morava vilâyetinde Avusturya İmparâtörü Frânsû’â ve Rusya Çârı Âleksândra karşı büyük bir zafer kazandı, bu harb bir büyük mahâret ile istihsâl olunmuşdu. Nilson İspanyanın Terâfâlğâr Sâhilinde Fransa donanmasını perişân eyledi; Fransa donanmasına Vilnôf ve Mâğôn kûmândâ ider idi.

1221 = 1806

Rûsyaya i’lân-ı harb idildi ve Rûs ordusu Bükreşi zapt eyled. Vahîd Efendi Fransaya gönderildi. Pâsbânoğlunun vefâtı ve ‘Alemdâr Mustafa Pâşânın vezâreti İsmâ’il Beldesindeki muzafferiyâtımız. İngiliz donanması Çanâkkal’adan geçûb Marmaraya geldi. Medine-i Münevvere Vahhâbilerin eline düşdü. Hilmi İbrâhim Pâşâ sadâreti. Düşmanlarımızın kahrı ve zafer husûlü içün câmi’lerde Buhâri-i Şerîf okutduruldu. Rûsya bizden Şirvânı aldı ve Eflâk Voyvodası Kônstântin Psilânti ve Boğdân Voyvodası Muruziyi sehâbete kalkışdı, bu adamlar Rûsya ve İngiltereye bendelik idiyorlar, Nâpôle’ön Eflâk ve Boğdânın muhâfazası içün Cenerâl Sebâsti’ânîyi gönderdi, ama Rûsya dinlemedi ve Bükreşe dâhil oldu. Sırbistân Voyvodası Jôrjcireni istihsâl-i istiklâle kalkışdı. Vefiyât: Vüzerâdan Tâhir

Sayfa 458

ve Mehmed Pâşâlar, meşhûr hattât Zühdü İsmâ’il ve Mustafa Efendiler ve İngiltere ricâlinden Pitôfoks. İ’enâ Harbî: Bônâpârt Prûsyâ orudusunu hezimete uğrâtdı. Hâ’iti

Atasında ru' esâ cinâyâtı. **Ren** İttihâdı: Bû ittihâd dokuz sene imtidâd itdi ve eski Almanya devleti taksîme uğrandı.

DÖRDÜNCÜ SULTÂN MUSTAFA DEVRİ

1223 – 1222

1808 – 1807

1

.....

1222 = 1807

İskenderiye şehri İngilizlerin eline düşdü ve tekrâr âlındı. İsmâ'il ve Yerköyü Muhârebeleri. Boğâziçi kal'alarındaki 'askerin kıyâmı ve Kabâkcı Mustafa hâ'ininin zuhûru ve Hâcî 'Ali Ağânın icrââtı. Kuyruklu Yıldız Rûscuk yârânı ya'ni Tahsîn ve Râmiz ve Refik ve Gâlib ve Behic Efendilerin ictimâ'î ve Haydar ve Eyûb Efendilerin elçilik ile Pârise 'azîmetleri. Refî' Efendinin İrandan 'avdeti ve bununla Muhib ve Hâlet Efendilerin nüfûzu ve Süleyman Pâşâ ile

Sayfa 459

Yeniçeri Ağâsı Pehlivân Ağânın müdâhalâtı. Râkûzâ imâreti ve Yunan Atalarının Fransaya intikâli. İstanbulun perîşâni-i hâli. Sadrâ'zam Hâcî İbrâhim Pâşâ ordu ile İstanbuldan hareket itdi. Vefiyât: Vüzerâdan i'dâmen Sâlbâş Ahmed ve Hâfız İsmâ'il ve Mehmed ve 'Ali ve Çelebî 'Ömer ve Kâsım ve Yûsuf Pâşâlar hamâllıktan darbhâne nezâretine geçen maktûl Ebû Bekir ve şâir Pertev Efendiler ve Fransalı hukûşinâsândan Pôrtâlis. Napole'ônun Eylu ve Frilând (Ferilând) Zaferi ve Tilsit 'Ahdî. Napole'on tarafından bütün Avrûpalıları İngiltereye kapatdırıldı. Ve bu tazyîke Blokus Kôntinântâl denildi. Bônâpârt İspanya ve Pôrtেকiz ile harbler itdi. İngilizler Mısırı muvakkaten zabt eylemişlerdir. Fôltôn Sefinesinin Hûdsûn Körfezinde seyr-u seferi. Âmerikâda Brezilyâ İmparatorluğu teşekkül idildi. İngiltere de Grenvil Kabinesi sukût ve Kânin Kâbinesi 'urûc eyledi. Sâks Vestfâlyâ hükûmetleri ihdâs kılındı.

İKİNCİ SULTÂN MAHMÛD DEVRİ

1255 – 1223

1839 – 1808

31

.....

1223 – 1808

Kabâkcının i'dâmı ve Sultân Süleymanın şehâdeti. Rûsyaya i'lân-ı harb. Meşveret-i 'Âmme. Sekbân Ôcâğı teşkil idildi. Tahsin ve Refik Efendilerin katli. Harîk-i 'azîm. Ba'zı kışlaların ihrâkı. 'Alemdâr Mustafa ve Memiş Pâşâların sadâreti. Fâtih-i Mısır Ğâzi Yûsuf Pâşâ iskilâl-i tam ile Hicâza gönderildi. Bâyrâkdâr Mustafa Pâşâ Seymenler Ôcağını ihdâs ve bu ocak ile Yeniçerileri tehdîd eyledi ve fakat Sultân Mahmûd Seymenleri ilğâyâ mecbûr olmuşdur. Vefiyât: Vüzerâdan Hüseyin ve şehîden ve Tayyâr Mahmûd ve mahrûken 'Alemdâr Mustafa ve ifnâ'en Mûsa Pâşâlar, Re'is'ül-küttâb Refik Mustafa Efendi.

1224 = 1809

5 Kanûn-ı Sâni 1809 târihinde Bôğâzların mesdûdiyeti i'lân. Bôğâzlar Mes'elesi zuhûr idûb 1833 ve 1840 ve 1841 ve 1856 ve 1870 ve 1871 ve 1888 ve 1895 ve 1902 târihlerinde dahî büyük dağdağalara vesile olmuşdur. Behic ve Môrâlî 'Ali ve Küçük Reşid ve Beylikci Efendilerin

i'dâmı. Rûsya Çarı Aleksândır bize i'lân-ı harb eyledi Tûnayı geçdi ve ordumuzun Silistrede Tatarıçe Zaferi ve Bâbâ Pâşânın himmeti. Yine Yûsuf Ziyâ Pâşânın sadâreti. Bizim ile İngiltere arasındaki Bahr-ı Sefid 'Ahidnâmesi i'lân kılındı. Sırbistân 'isyânı ve Vehhâbilerin Suriyeye kadar yürümeleri ve Basrada İngiltere ticâretine nakîse vermeleri. Vefiyât: Vüzerâdan merfû'ul-vüzâre Hakkı Mehmed ve

Şehsûvâr Hamdullah ve Küçük Süleyman ve ‘Abdurrahman ve Şark Ser‘askeri ‘Abdî ve ‘Ali ve Merfû‘ul-vüzâre Mehmed ve Sadrâ‘zam Memiş Pâşâlar, Cihâdiye Nâzırı maktûlen Behic Mehmed, Sünbülzâde Şâir Vehbî, Mûsikî-şinâs Hâtif Mehmed, fukahâdan Hibetullah Efendiler. Bônâpârt **Vâğrâm** Mevki‘inde Avusturyâ ordusuna ğalebe itmiştir; bu ğalebeyi diğer ğâlibiyetler dahî ta‘kîb ile Nâpôle‘ônun ök (evc) ikbâli. Meternikin Avusturyâ başvekâleti. İsveç meşrûtiyeti.

1225 = 1810

Ğalâ-yı es‘âr. Yeniçerilerin ‘isyânları. Bâbâ ve Serverî Pâşâların esâreti. Rûsların Sırbistâna kadar gelmeleri ve Sırblerden mu‘âvenet görmeleri; Fâtih Câmi‘inde Meclis-i ‘Umûmî ‘Akdî. Bâb-ı ‘Âlînin hitâm inşââtı. Şumnû Zaferi. Rûsyalunun muvaffakiyâtı. Tepedelenli ‘Ali Pâşânın kıyâmı. Vefiyât: Vüzerâdan Sâbit Mehmed ve Cenâze Hasan ve Elli İki Hasan ve şehîden Halil

Sayfa 462

ve esîren Serveri Mehmed Pâşâlar, mümtâz-ı şuarâdan Fehim Mehmed Fâriğ Efendi. Bônâpârt Avusturyâ İmparâtörünün kızı Mâri Lû‘îz ile izdivâc eyledi.

1226 = 1811

Yeniçerilerin sû-i ahvâli, Mısır Kölemen Beylerinin Mehmed ‘Ali Pâşâ tarafından katlî ve arazilerinin ğasbı. Rûscuk ve mevâkı‘-ı sâ‘irede Rûsya Cenerâli Kôtôsôf ve Sırlar ile muhârebât ve serdârın Rûsyaya esîr olması Ahmed Pâşânın sadâreti. Üsküdârda bekâr otaları tahrîb kılındı. Meşhûr bir kuyruklu yıldızın zuhûru. Vefiyât: Cebeci ‘Osmân ve Ferhâd ve Mehmed Pâşâlar. Bônâpârtın bir oğlu dünyâya geldi ve buna **Roma Kralı** ‘unvânı verildi.

1227 = 1812

Tedârekât-ı seferiye ve Meclis-i Meşveret ve Rûsların ğâlibiyeti ile Besârâbyâyâ nâ‘il olmaları ve Sırbistân içün bir meclis-i milli istihsâl eylemeleri; Rûsya ile gizlice bir mu‘âhede yaptık. Ânâpe (Ânâpa) Zaferi. Hûrşid Pâşânın sadâreti. Cihâdiye âltûnu. Tâ‘ûn zuhûru. Medine-i Münevverenin Vehhâbilerden istihlâsı. Vefiyât: Vüzerâdan maktûlen Hamid Hamûd ve Halil ve Derviş Hasan ve

Seyyid ‘Abbâs ve Sadrâ‘zam ‘İzzet Mehmed Pâşâlar. Kadî‘asker ‘âlim belîğ Tâhir Mehmed, ‘âlim ve ehl-i servetden Şeyh’ül-İslâm ‘Ömer Hulûsi Efendiler. Bônâpârt Rûsyaya

Sayfa 463

gitdi ve Moskova şehrini zabt eyledi ve bu sefer felâketini intâc eyledi.

1229 ve 1228 = 1813

Şiddet-i şeta. Mısırlı İbrâhim Pâşaya Saydâ Eyâleti verildi. Mehmed ‘Ali Pâşanın Vehhâbiler üzerine ‘asker sevkî Yılıkoğlu ve Divrikli Yusuf ve Sâricaoğlunun i‘dâmı. Kâmûs-ı ‘Arabî tercümesi tab‘ ittirildi. Mahmûdiye Gemisi itmâm kılındı. Her tarafca ğavâ‘il zuhûru. Herminek tathîrinden dolayı Pâdişâha ğâzi ‘unvânı verildi. Taşoz Atası Sirôzlu İsmâ‘il Beye tevciye. Sapânca Gölünün Sakârya Nehrine ilhâkı teşebbüsü. Kırım Tâtârlarının umûr-ı devletden men‘-i müdâhalâtı. Môrâvâ Köprüsünün ta‘mîri Sırbistânın Karâkôvâç Beldesinde Sırp meclis-i millîsi keşâd olundu; Rûsya ile muhâsemâta başladık. Sırbistana ğalebe idildi ve Sırb **Knezi** ya‘ni re‘îs hükûmeti Rûsyaya firâr eyledi. Vefiyât: Vüzerâdan ve maktûlen ‘âlim şâir Râmiz ‘Abdullah ve Selim ve Dört (Dert) ‘Abdullah ve ‘Abdî ve ‘Azîz ve Ahmed ve ‘Alâ‘eddin ve Şeyh’ül-vüzerâ Mustafa ve Veliddin Pâşâlar, meşhûr hattât Reşid Mehmed ve umûr-ı siyâsiyeye aşinâ Kadî‘asker Selim İbrâhim Efendiler. Bônâpârt Almanyanın Lâyipsih Beldesinde müttefikkeyn ordularına karşı geldi ve cihet-i zafer mechûl kaldı. Nâpôle‘önun **Löwen ve Drest** Zaferleri ve sa‘ir muvaffakiyât-ı harbîyesi.

Sayfa 464

Âmerikâda Pârâğû‘ây hükûmeti kesb-i istiklâl eyledi.

1230 = 1814

Mısırdâ ihtilâl zuhûru. Zenci ticâretinin men‘î. Teşrifât-ı düveliye karârı. Yeniçerilerin ihtilâli. Mehmed Emîn Rauf Pâşâ sadâreti, İstanbulda Elçi Hânı külliye terk olundu. Vefiyât: Vüzerâdan Tôsûn ve Hafız Mustafa Nûri Pâşâlar. İngiltere cenerâllerinden Vilniğtôn Fransanın Bôrdo şehrini zabt eyledi. Düvel-i

müttefika ordusunun Pârise duhûlu ve Nâpôle'ônun yevm-i zevâli ve Elbâ Atasına i'zâmı ve Bûrbôn Hânedânının tekrâr Fransa zimâmına nâ'iliyeti ve On sekizinci Lû'înin hükûmeti. Norveç ve Bâvi'erâ Meşrûtiyeti. **Viyâna Kônğresi**: Âvrupa hükümdârlarıyla me'mûrlarından mürekkeb olûb Nâpôle'onun şerrinden Âvrupanın istiklâl-i 'umûmîyesi i'âde kılınmışdır; bu kônğre vakâyı-ı cihânın ehem ve e'zamıdır; müzâkerâtı bir seneden ziyâde imtidâd itdi.

1231 = 1815

İşkân-ı muhâcirîn usûlü tatbik. Ba'zı a'yânın i'dâmı. Çıldır vilâyetinde ihtilâl çıkdı. Vefiyât: Vüzerâdan Firârî Yûsuf Pâşâ ve mûsîkî-şinâsi Sâdık Hafız Mehmed Ağâ. Bônâpârtın Elbâ Atasından firâr ile Fransaya 'avdeti ve yüz gün icrâ-yı hükûmet eylemesi ve bu eyyâmın hitâmında **Vâterlô** Mevki'inde müttefikin ordusuna mağlûb olması ve menfiyen

Sayfa 465

Sent Helen Atasına sevki ve Âvrupada huzûr-ı 'âmmenin i'âdesi. **Pâris Mu'âhedesi**: Fransa ve düvel-i müttefika arasında vâfi' olûb Nâpôle'onun tecâvüzâtına nihâyet verildi ve Fransa Devleti bütün fütûhâtını ğâ'ib eyledi. Fransada On dördüncü Lû'î ile Bônâpârtın şöhreti var ise de bunlar hırslarına hidmet idûb vatanlarını muhârebât ile harâb ve turâb eylemekden ve muvakkat bir şa'sa'a görmekten başka bir hidmet ve fâ'ideleri görülmemiştir. Pâris 'Ahdîne **İttifâk-ı Mukkades** deniliyor. Fransada Rişlî'o Kabinesi, Fransada Rişlî'o isminde birkaç zevât gelmiş ve bunlar bir hânedân teşkîl itmişlerdir. Ren İttihâdı yerine Cermâniyâ İttihâdı teşkîl idilmiştir. Bu sene târihin bir mühim faslını teşkîl iduyor.

1232 = 1816

Ba'zı müteğallibenin te'dîbi. Şânîzâde Târihi. Kudüs Rûm ve Ermenileri Şâm vâlilerine 'âidât vermeye başladılar. Metropôlidler Nizâmı. İki sene evvel Ôdesâda teşekkül itmiş olan **Eteryâ** Cemi'iyeti erkânı Rûslar tarafından i'dâm olundular ama cem'iyet mevcûdiyetini ğâ'ib itmedi. Sırbistânda bizim yine sû-i idâremiz görüldü. Birçok cinâyâta sebebiyet virdik Milôş Ôbranôviç nâmında bir çobân oğlu ahâlîyi 'isyâna da'vet eyledi. Vefiyât: Vüzerâdan Sa'id Mehmed ve Türk

Sayfa 466

‘Osmân ve ‘Ali Pâşâlar ve fazılâdan Kudsi Mehmed Efendi. Ârjântin hükûmeti istiklâline mazhar oldu ve İspanyanın Amerikâdaki nüfûzu zevâle yüz tuttu. Fransada intihâbât Kanûnu.

1233 = 1817

Katoliklerin Dersa‘âdetden nefîy ve ihrâcı, harîkler vukû‘û. Dervîş Mehmed Pâşâ sadâreti. Preveze Sancâğına tabi‘ Pârğa ahâlîsi Tepedelenliye inkıyâd itmeyerek İngilterenin himâyesine dâhil olmuştur. Vüzerâdan Süleyman Pâşânın vefâtı. Âmerikanın Venezû‘elâ ve Yeni Ğrûnâda ve Erkva‘âtôr hükûmetlerinin İspanyadan infikâkı ile müstakil birer hükûmet hâline girmeleri.

1234 = 1818

Vehhâbi Su‘ûdun İstanbulda i‘dâmı, İstanbulda huzûrsuzluk, Mehmed ‘Ali Pâşâ Mısıra Fransadan mühendisler ile zâbitân celb ve Mahmûdî Kanâlına mübâşeret eyledi. Vefiyât: Vüzerâdan Zeynel‘âbidin ve Süleyman ve Sadrâ‘zam şâir münşî Yûsuf Ziyâ‘eddin Pâşâlar, mü‘ellifinden ‘Osmân ve Şıkk-ı Evvel Defterdârı ve erbâb-ı kemâlden Mazhar Mustafa Efendiler. Almanyanın Bâd Eyâletinde Meşrûtiyet usûlü vaz‘. İran Rûsyaya mağlûb oldu ve Gülistân Beldesinde bir sulh yapıldı.

1235 = 1819

Şânîzâdenin vak‘anüvîslîği, Tepedelenli ‘Ali Pâşâya fermân verildi, Seyyid ‘Ali Pâşâ sadâreti. Sırbistân

Sayfa 467

Cizyesinin maktû‘iyeti. Pârğa Kazâsı bize i‘âde kılındı ve tarafımızdan Cezâ‘ir-i Seb‘a İstiklâli tasdik olunudu; Pârğa ahâlîsinin bahâdırılık ve fedâkârlığı ve ihrâk-ı kubûr emvâta cür‘etleri. Vefiyât: Târih sâhibi ‘Âsım Ahmed Efendi, zât-ı şâhâne esdekâsından Silahdâr Mehmed Bey. Vôrtemberg Meşrûtiyeti.

1236 = 1820

Tepedelenli istiklâl da'vâsına kıyâm ve Môrâlılar ile ittifâk itdi. Pisilânti Eteryâ riyâsetine ta'yîn olundu Tepedelenlinin muhâsarası ve Yunanistan ihtilâlinin mebd'e'î ve Eteryâ Cem'iyetinin teşekkülü. Voyvadalıkların dört hânedâna taksîmi. Eflâk ve Boğdân ihtilâli. Rûm Patriki Eteryâ Cem'iyetini Âfârôz itmişdir. İstanbul ahâlîsinin silâhlanması. Yeniçerilerin her tarafca 'isyânları. Môra 'isyânının vukû'û ve etrâfa sirâyeti, Sisam ve Girid ihtilâli, Rûm Patrikinin i'dâmı. Tercüme Ôtası teşkîl kılındı. Mensûriye Kâlyônunun ihtirâki, ehl-i İslâmın ittifâka da'veti. Zibâ (Zeybâ) Hânım ile Tepedelenli zâdların i'dâmı. Benderli 'Ali ve Hâcî Sâlih Pâşâların sadâreti. Mekke Şerîfinin muhassasâtına zamyât icrâsı. Vefiyât: Vûzerâdan Pehlivân İbrâhim ve 'Ali ve bahriyûndan meşhûr Seyyid 'Ali ve Sadrâ'zam 'Ali ve Sadrâ'zam Çelebî Mustafa ve Veliddin Pâşâlar, Şeyh'ül-İslâm Halil ve Zeynel'âbidin. Mûsikiye vâkıf 'âlim şâir 'Abdulbâki, meşâhîrden

Sayfa 468

Şeyh'ül-İslâm 'Atâullah Mehmed, meşhûr Sekbânbaşı Mehmed 'Ârif ve Ser-tabîb Mes'ûd Mustafa Efendiler. İtalyada istihsâl-i hürriyet içün bir 'askerî ihtilâli zuhûra geldi. İspanya ve Pôrtekizde i'lân-ı istihsâl meşrûtiyet ve muhâfaza-i müstemlekât içün ihtilâller. Lâybâh Kōngresi: Fransa umûrînin bir hâl-i tabî'îye ircâ'î içün.

1237 = 1821

Giridin ikinci ihtilâli. Mürûr Tezkeresi nizâmı. Memleketeyne yerlûden Voyvada ta'yîni usûlü. Elbise nizâmı. Yunan ihtilâli fa'aliyât ile tezâhür itdi, Aleksândır Yisilânti (Pisilanti) Rûsyadan Memketeyne geçdi ve bir kıyâm-ı 'umûmî hazırladı, Sâkıza merbût Psârâ ve Cezâ'ir ve sevâhil-i sâ'ire Rûmları kıyâm ile Môranın Kâlâmâta Beldesinde bir meclis-i millî teşkîl ve Mâvrô Mihâliyi riyâsete ta'yîn eylediler; biz Anâtôlu ve Rûmili Rumları ile İstanbul Patrikini katl ve i'dâma mecbûr olduk; Aleksândır Avustruyâda tevkîf ve fakat biraderi Dimitri Môrada büyük icrââta muvafık oluyor ve istiklâl proğrâmı tanzîm idiliyor, ortalık kana boyandı. Hûrşid Pâşâ Yânyada 'Ali Pâşânın istihsâl ve i'dâmıyla meşğûl bulunuyor. Vefiyât: Vûzerâdan Reşid Mehmed ve Sâlih ve şehîden kapûdân 'Ali ve 'Ali ve

Kalender ve Mustafa Pâşalar, meşhûr Okcu Hâfız Efendi ve Nâpôle'on Bônâpârt. Meksikâ ülkâsı İspanyadan âyrıldı.

Sayfa 469

Meskûkât nizâmı. Hâlet Efendinin i'dâmı ve 'İzzet Menlânın nefyî. Môrada muhârebât-ı berriye ve bahriye, Sultân Mecîdin vilâdeti. Bôstâncıbaşı 'Abdullah ve Silâhdâr 'Ali Pâşalar sadâreti, Malâzgird ve Zirnâk (Zirnân, Zernân, Zernâk) Kal'aları ta'mîr. Yunan ihtilâli büyük kıtâllere meydân âçıyor, hükûmet-i müstekile ve mecâlis-i idâre teşkîl idildi. Mâvrô Kôrdâtô ve Aleksândır Psilânti ve Kulu Kôtrôninin mesâ'îsi; Rûsya Çârı Aleksâdır Sercî gibi kaldı, İngiltere ve Avusturyâ bize bir sûret-i i'tilâf tavsiye idiyorlar, Almanya ahâlîsi Yunanîlere hak veriyor. Vefiyât: Vûzerâdan Seyyid Celâleddin 'Ali ve Sadrâ'zam Hûrşîd Ahmed ve Şerîf Mehmed ve 'Abdurrahman ve Sadrâ'zam 'Abdullah Hamdullah ve Mahmûd Sâbit Pâşalar, ashâb-ı inşâ ve kemâlatdan Münib Mehmed Efendi.

1239 = 1823

İşkôdralı Mustafa Pâşanın Yunanistana 'azîmetî-i 'adliye âltûnunun tağbîr-i nakşı, Mısırlı İbrâhim Pâşanın Môra vâililiği. Mehmed Ğâlib Pâşâ sadâreti. Vidinde altûn riknin hazineye celbi. Tûna kal'aları ta'mîr. İstanbulda bir mühim harîk. Yunan ihtilâlcileri yekdiğerini çekemiyorlari Kulu Kôtronu Kôndûri'ôtu ve Mâvrô Kôrdâtûya ğalebe itdi, Yanyanın Sûlu Nâhiyesi ahâlîsinden Mârkôbô Çârı büyük bir şöhrete mazhar oldu. İngiltere şuarâsından Lôrd

Sayfa 470

Bâyron İtalya ve Môra ahâlîsini istihsâl-ı hürriyete sevk idûb nelere (onlara) pâralar veriyor. Vefiyât: Vûzerâdan Merfû'ul-vüzâre Reşid Mustafa Pâşalar, Tûnus Vâlisi Hamûd Mahmûd Pâşâ, İslâmdan ilk tercümân olan Nâci Yahya Efendi. Ğû'âtemâlâ ve Kôstârikâ ve Hôndûrâs ve Nikârâğû'â ve Sânsâlvâdôr hükûmetlerinin İspanyadan infirâkı ve müstakilen idâre olunmaya başlamaları.

1240 = 1824

Rûsya ve İngiltere hükûmeti Môrâlılara mu'âvenete başladılari Lôrd Kânin Âmirâl Vilinktônu dinlemiyor ve Yunanlara para ikrâz idiyor. Donanmamız Sâkız ve Kandiye denizlerinde Yunanîler tarafından ta'kîb olunuyor, Kulu kotranı Re'îs Mâdrôkûrdâtûya 'isyân itdi. İbrâhim Pâşânın Môraya muvâsalatı. Ta'lim-i Sıbyân içün tedâbîr-i ibtidâ'îye. Vefiyât: Vüzerâdan Merfû'ul-vüzare Hüseyin ve Derviş Mustafa ve Sâlih ve Hâşim 'Osmân Pâşâlar, Nişancı ve Frânsızcaya aşinâ Sâlih Mehmed Besim Pâşâlar, 'ulûm ve riyâziyâta âşinâ 'Abdulğani Efendi ve Fransa Kralı On Sekizinci Lû'î. Fransa tahtına Onuncu Şârlın ku'ûdu. Brezilyâ Kanûn-ı Esâsisi ilân olundu.

1241 = 1825

Cevdet Târihi hitâm bûlûb Lûtfü Târihine mübâşeret idiliyor. Yunanistanda Misûlûnki Beldesinin fethi ve 'azîm

Sayfa 471

kıtâl ve sevkîyât. Es'ad Efendinin vak'anüvîsliği. Seyr-i Kebîr tercümesi tab' ve neşr. Harb içün Eşkinîci tahrîri. Sancâk-ı Şerîf ihrâcî ve Yeniçeri Ôcağının ilğâsı. İhtisâb me'mûriyeti ile Mahzar Ağâlığının yerine Tômrûk Ağâlığının kabûlü. Diğer ocaklarda ıslâhât. Selim Mehmed Pâşâ sadâreti. Yeniçerilerin ilğâ evâmiri vilâyâta i'sâl. 'Asâkir-i Mensûre-i Muhammediye nizâmı. Reşid ve İbrâhim Pâşâlar Môraya dâhil oldular. Môra Kapûdânlarından Kanâris donanmamızı tazyîk idiyor. Vefiyât. Vüzerâdan Hasan Rızâ ve Yûsuf Pâşâlar, târihçi Hafîd Mustafa. Mûneccimbaşı Râkım Mehmed, sudûv ve fazılâdan 'Ârif Mehmed Efendiler ve İmparâtôr Aleksândır. İngilterede ilk şimendûfer.

1242 = 1826

Cebhâne ve ihtisâb ve harîk ve mehterhâne ve mukâta'ât ve divân-ı de'âvî çalûşanı (çavşânı) kavânîni. Sefer-i Âtîde Bektâşî Ôcaklarının lağvı. Muhterik olan Çârşû-yu Kebîr kemerleri inşâ. İslâm ve Hıristiyân libâsı tefrîk. Bôsna ve Hersek Yeniçeri Ôcağı ilğâ. İskât-ı cenîn men'. Manâstırların idâresi voyvadalardan alınarak

yine ruhbâna tevdi' kılındı. **Akkermân** Ahdî: Rûsya ile bizim aramızda vâki' olûb bu 'ahid ile Sırbistândan 'askerimizi çıkardık. Avusturyâdan mâ'adâ bütün Âvrupa hükûmetleri ve hatta Amerikâ Cumhûriyeti Yunanistana zahîr

Sayfa 472

mu'ayyen oldular, biz yalnız kaldık, Lôrd Kânîn Yunanîler işini tesviye itmek üzere Pârise gitdi ve Lôrd Kôhren Môraya gönderildi; Yunanîler içün Âvrupanın her tarafında i'âneler. Vefiyât: vüzerâdan Hasan ve Şerîf Selim Sırrı ve Seyyid 'Ali ve Kûrânlızâde 'Ali Pâşâlar, meşâhîr-i müşâyihden Kalemtırâş Hafız Recâ'î ve müverrih ve efâzıldan 'Atâ'ullah Mehmed Efendiler. Fransada matbû'ât kanûnu.

1243 = 1827

Tôphâne, humbarhâne ve lağımcı evlâd-ı fâtihân ve tersâne nizâmâtı. Sırmalı elbise giymek usûlü men'. İşkôdra Kal'aları ta'mîr. Silistre de süvâri sûbâşî 'askeri tahrîr. Ermeni milleti hakkında evâmîr. İngiltere ve Fransa ve Rûsya hükûmetleri Yunanistanın istiklâlîni tasdik itdiler, Yunan bize senevî vîrgû verecek ve bizim 'asker Môradan çıkarılacak idi; Kâpûdistri'â Yunanistan hükûmeti riyâsetine ta'yîn olundu. Lôrd Kôhren ve Âmirâl Çorçın lâyhaları ve Yunana bahren ve berren olan mu'âvenetleri. Biz bu ilk mu'âhedeye râzı olmayınca Fransa Âmirâli Rini (Reyni) ve İngiliz Âmirâli Kôdriton ve Rûs Amirâli Heyden **Nâvârin** Hârb-i Bahrîsini istihsâl ile bizim donanma kûmândânı olan Tâhir Pâşâyı mağlûb eylediler; Fransa kûmândânı Fâbvî'e, Sâkıza ve İngiltere kûmândânlarından Çorç ve Hâstiniğ Misûlûnkiye yanaşdılar ve ordularımızı

Sayfa 473

tağıttılar; ihtilâl fırkaları Lôrd Kôhren tarafından barışdırıldı. Vefiyât: Vüzerâdan Süleyman ve Gözümlü (Kuzum) Mustafa Pâşâlar ve Lôrd Kanin.

1244 = 1828

Taşoz Atasının varidâtı Mehmed 'Ali Pâşâ evkâfına tahsîs kılındı. 'İzzet Mehmed ve Reşid Mehmed Pâşâlar sadâreti. İslâmlar meyhânelere girmekden men'. Bağdad harâbesi sed. Merâsim-i 'umûmiyenin libâs kanûnu. İbrâhim Pâşâ Môra

kıt'asında büyük muhârebeler idiyor, Fransa ve İngiltere donanmaları Môradan çekildiler. Kâpûdsitri'â Fransa ve İngiltere parasıyla mektebler keşâdına ve yollar inşâsına başladı; Rûsya hükûmeti bize gücendi ve İran ile muhârib olan Cenerâl Pâskevici Tûna taraflarına sevk eyledi; Rûs ordusu Bâyezîd Sancâğına kadar girdi ve Tûnanın her tarafında muvaffak oldu. Vefiyât: Vüzerâdan Râğîb Mehmed ve Sadrâ'zam 'Ali ve Hâfız 'Ali ve Merfû'ul-vüzâra Milyon Melevân Ömer ve Sadrâ'zam ve Serdâr-ı merfû'ul-vüzâra Ğâlib Sa'id Mehmed ve Kara Mehmed ve Sâhib-i 'irfân ve kemâlât ve Hid (Hayd) Mehmed Pâşâlar, mukâta'ât nâzırı Hüseyin Hüsnü Bey ve mûsikî-şinâs Vehbi Sâlih Efendi. Avusturyâda ilk şimendûfer. Fransada Mârtinyân Kâbinesi. Pôrtekizde Dôn Mikelin ğasb-ı hükûmet eylemesi.

1245 = 1829

Ğarb Ôcâkları Fâs ve Nemçe umûrine müdâheleden

Sayfa 474

men'. Rûs sefâ'in-i ticâriyesine serbestî-i seyr-u sefer verildi. Bilâ-da'vet iftâra gitmâmek (gitmemek) usûlü. Bizim ile muhârib olmayan devlet gemileri serbest bırağıldı. Yunan hudûdu ta'yîn. Fûrûhat-ı 'akârât için Yunanistana me'mûrlar gönderildi. Fransa ve İngiltere ve Rûsya âmirâl ve kûmândânları Yunanistana tekrâr mu'âvenete kalkışdılar, Rûs cenerâllerinden Debiç Tûna ve Rûmili ve Edirne ve Pâskeviç Erzurûm ve Trabzon vilâyetlerini zabt eylediler; Lôndra Prôtôkôlu ve **Edirne** 'Ahidnâmesiyle Besârâbyâ ve Kârs havalîsi Rûsyada kaldı ve Rûsyaya İstanbul Bôğâzları açıldı ve Sırbistâna beylik verildi; eğer İngiltere ve Fransa hükûmetleri bize yardım itmâmış olsa idiler Cenerâl Debiç ve Âmirâl Ğreç Rûsya nâmına İstanbulu zabt idiyorlar idi; Reşîd Pâşânın Tûna cihetlerindeki müdâfa'âtı da tezkâre şâyândır. Vefiyât: Vüzerâdan Emîn Mehmed ve Hasan Kelâmî ve Hakkı İsmâ'il ve Şumnu muhâfızı 'Abdurrahman ve Serd Mahmûd ve Mustafa ve Esseyid Mustafa Pâşâlar ve fazıla ve zürafâdan 'İzzet Mehmed Efendi. Fransada Pôlinyâk Kâbinesi.

1246 = 1830

Limân otası nizâmı. Memleketeyn hudûdu ta'yîn. Sırbistâna imtiyâzât verildi. Huzuriye resmi ilğâ. Erğani bâkırları Tokada naklî. Sinôb Kabârtâyaları Dobrice Ovâsına iskân. Milôş Obranôviç verâset sûretiyle Sırbistân Beyliğine ta'yîn olundu. Vefiyât: Vüzerâdan Çeçen Hasan

Sayfa 475

ve 'Alâ'eddin ve merfû'ul-vüzâre 'Ali ve Ebûlbûd Mehmed Pâşâlar ve ümerâdan ve Cezâ'iri Frânsızların elinden alan Hüseyin Pâşâ. İngiltere ve Almanyada inkılâb: Fransa ihtilâli bütün Âvrupayı kıyâmlara boğdurdu ve ahâlî hükûmetlerden hoşnûdsuzluk izhâr eylemeye başladı; İngilterede Lôrd Grey ve Lôrd Brôğâm ve Lôrd Rusıl. Cezâ'ir iklimi Fransaya geçti ve Trablusğarb vilâyeti teşkil edildi.

1247 = 1831

Tahrîr-i nüfûsa dâ'ir evâmîr. Tûnusda 'asâkir-i mensûre teşkilâtı. 12 Receb de Takvîm-i Vekâyi' Gazetesi neşr. İngilterenin Tarâbya Sefârethânesi. Ğalatada Katôlik Kilisâsı inşâ. Yeniçeri Ocaklarının lağvından tolâyı mülkûn her tarafında kıyâmlar vukû' buldu ve derebeyliklerl hâsıl oldu. Mısırlı Mehmed 'Ali Pâşâ 'Akkâ vâlisinden ahz-ı sâr bahânesiyle Suriyenin istilâsına bir ordu sevk eyledi. Vefiyât: Vüzerâdan mahrûken Sadrâ'zam Selim Mehmed Pâşâ ve Hind Vüzerâsından Ağâ Mir. Sâks Meşrûtiyeti. Fransada Kâzimirperi'e Kâbinesi.

1248 = 1832

Mehmed Emin Ra'uf Pâşâ sadâreti, Bosnada hükûmet konâğı inşâ. Yûnan hudûdu tedkîk ve tashîh. İbrâhim Pâşâ 'Akkâ ve Antakyayı zabt ve Mârûnîlerin re'îsi olan Emîr Beşir ile ittifâk idûb harben Konya Ovâsına kadar

Sayfa 476

geldi; Yunan istiklâli ve Rûsyanın Tûna istilâsında büyük mahâretler gösteren Reşid Pâşâ Konyada İbrâhim Pâşâyâ mukâbele eyledi, İbrâhim Pâşâ, İstanbulun fethine

geliyor idi vefiyât; vüzerâdan Behrâm ve Sâlih Pâşâlar ve Re'is'ül-küttâb Hâmid Mehmed Bey. İngilterede intihâbât ıslâhâtı. Fransada Ti'er ve Gizû Kâbineleri.

1249 = 1833

30 Recebde Ermeni hastahânesi inşâ. Sırbistâna yine imtiyâzât i'tâ. Sultân Mahmûd İbrâhim Pâşâyı tard etmek için (için) Rûsyanın mu'âvenetine mürâca'at eyledi, Rûs donanması ile Rus ordusu İstanbul'a geldi. Ve biz Rûsya ile hafî bir 'ahidnâme yaptık ve bütün Bôğâzları ecnebi donanmalarına kapattık, Mısırlı Mehmed 'Ali Pâşâdan vîrgû (vergi) âldık ve Fransa ile İngiltere ittifâkını hükümsüz bıraktık ve bu 'ahde **Hünkâr İskeleyi** nâmı verildi. Vefiyât: Vüzerâdan Sâlih ve Nâmık 'Ali Pâşâlar: Meddâh Pic Emin Ağâ, fazılâdan Şeyh'ül-İslâm 'Abdolvahhâb Efendi ve Kral İkinci Ferdinân. İngiltere hükûmeti esâret usûlünü ref' ve ilgâ eyledi. Fransada tahsîl-i ibtitâ'i nizâmı.

1250 = 1834

Âvrupaya dâ'imî elçi göndermeye başladık. Bahr-i Siyâh haritasının tersîm me'murları ta'yîn, Şekib Efendi

Sayfa 477

Yunan 'akârâtının fûrûhatına me'mûr oldu. Mustafa Reşid Bey Fransa elçiliğine i'zâm. Redîf sınıfı ihdâs. Yine Yunan hudûdu tedkîkâtı, Beylikci Nûri Bey Lûndra sefâretine. İngilterenin Bağdad vâpûrlarına müsâ'ade. Ankara ve Kütahya Ermenilerine mezheb istiklâli tevciye. Suriye ahâlîsi Mısırlı İbrâhim Pâşânın ordusunu Suriyeden çıkardılar. Ahvâl-i dâhiliyemizin perîşânlığı. Vefiyât: Vüzerâdan Kavânôszâde Hüseyin Pâşâ, hattât Mümtâz Recâ'î Mehmed Şâkir, Şeyh'ül-İslâm Reşid Ahmed Efendiler ve meşhûr Kemânkeş Menkârî 'Ali Bey. Şeyh Şâmilin bir imârete mübâşeretî. **İttifâk-ı Mürebbe'a 'Ahidnâmesi:** Fransa, İngiltere ve İspanya ve Pôrtekiz; maksad-ı aslî İspanya ve Pôrtekiz ihtilâllerini basdırmak idi. Seyâhat-i Cüye (Cuye, Ceviye) usûlü.

1251 = 1835

Vak'anüvîs Mehmed Es'ad Efendi İrana elçi. Asl-ı Ya'kûbî ve Süryânî Ya'kûbîlerin tefrîkî müsâ'adesi. Barutcu Oannis berâ-yı tahsîl Lônđraya i'zâm. Medine muvakkithânesi te'sîs. Trablusğarba sâhib olduk. Hâlley Yıldızı zuhûr itdi. Mısır ve sâ'ir vilâyâtımızda kôlerâ. Vüzerâdan Dilâver Mehmed Pâşânın rihleti.

1252 = 1836

Reşid Pâşâ Kürdistânın te'dîbine gitdi; Bôsna ve Arnâ'udlukda kıyâmlar. Beyoğlu Katôlik kilisâsı. Sivâsa

Sayfa 478

teftîş me'murları. Meşihat Evkâfı haremeyne ilhâk. Vârdâr Köprüsü ta'mîr. İmhâ olunan derebey ocakları: Pâsbân, Tûzcu, Nasûh, Yaylık ve Tâğdevirenoğulları, Kâlyôncu Sârı 'Osmân, Kara 'Osmân, Dede ve Es'ad Beyler. Vefiyât: Vüzerâdan Pertev Mehmed Sa'îd ve Sadrâ'zam Reşid Mehmed Pâşâlar ve Mütebahhirinden 'Abdullah Efendi.

1243 = 1837

Kınalı Atası Ermenilere terk ve teberru'. Buhârâ Elçisi Bâlta Kulu (Kavli, Kolu) Hân 'avdet, Sârım Efendi Lônđra sefâretine. Erzurûmda topar dökürildi. **Devlet Girây Sâhib-i 'Arz** me'mûriyetine ta'yîn. Livâ (Levâ) Kâmil Pâşâ Prûsyâ Sefâretine. Rûm Patrikane istiklâl-i tamm i'tâ. Sâmsûn ve Trabzon cebehâneleri inşâ. Dersa'âdetde tahrîr-i emlâk, Süryânî ve Ermenilerin tefrîki. Rûm ve Ermenilere intihâb usûlü ile yazıcı ta'yîn ve istihdâmına müsâ'ade olundu. Tıbbiye Mektebi keşâd. Sultân Mahmûd Hân Hazretleri Rûmili ve Anâtôlu vilâyetlerinin teftîşine gitdi. Vefiyât: Vüzerâdan Hariciye Nâzırı Hulûsi Ahmed ve Sadrâ'zam Derviş Mehmed ve Hâcî Süleyman ve 'Osmân Pâşâlar, Hattât Mümtâz 'Ali Vasfî Efendi ve Hind Pâdişâhlarından Ekber Şâh-ı Sânî. Viktôryânın cülûsu. İspanya ve Pôrtekizde Dôn Mîkel ve Dôn Kârlôs ve Espârtero fırkalarının kanlı muhâberâtı; Espârtero neferlikden yükseldi ve memleketini velveleye verdi ve sonra İngiltereye kaçdı, Dôn Mîkel dahî

Sayfa 479

Espârtero gibi bir ihtilâlcî adam idi. Her ikisi memleketlerini perîşân ve menâfi‘-i zâtiyelerine hidmet itmişlerdir.

1254 = 1838

Reşid Pâşâ ‘âidâtlı ma‘âşâtı lağv eyledi. Ecânib ile ticâret mu‘âhedâtına başladık. Ma‘âden ocakları teftîş. Karântete (Karântina) usûlü kabûl ve i‘lân. **Katôlik** sözü Mârûni ve Melkit ve Keldânilere hasr idildi. Kıbrısta kaht ve ‘afv-ı tekâlîf. Mekteb-i Bahriye nizâmı. Ğalata Gümrüğü te’sîs. Nevvâb (Nevâb Nüvvâb) ve Sırbistân nizâmları. Mısır Vâlisi Mehmed ‘Ali Pâşâ Mısır ile Suriyenin evlâdlarına intikâlîni taleb eylemiş ise de Bâb-ı ‘Âlice muvâfakat gösterilmedi ve Fransa ve İngiltere bize mu‘âvenet itdi ve bu sâyede Mısır ile harb kapûsu açıldı. Vefiyât: Vüzerâdan Gümrükcü ‘Osmân ve Merfû‘ul-vüzâra Köse Mehmed Pâşâlar, Mülkiye Müsteşârı Şerîf Halil Bey ve Şeyh’ül-İslâm Tâhir Mehmed Efendi.

Sayfa 480

SULTÂN ‘ABDULMECÎD DEVRİ

1277 – 1255

1761 – 1839

22

.....

1255 = 1839

Mehmed Emin Râuf ve Hüsrev Pâşâların sadâreti. Ma‘ârif-i ‘Adliye Mektebi açıldı. Lâtîn re‘âyâsı nezâreti teşkîl. Sârım Efendi İran Elçiğine ta‘yîn. Nâfi‘a Meclisi keşâd. Muhassıllıklar ihdâs. Yahûdilere cemâ‘at başlığı ihsân. Haziran ayında Nizib-i Halebde Harbî: Mısır ordusu Hâfız Pâşâyâ ğalebe itdi ve bu âralık Sultân Mahmûd irtihâl eyledi. Bâb-ı ‘Âli ile Rûsyanın teşvîki eseri olarak Sırbistânda ‘askeri ihtilâli zuhûr idûb Prens Milôş ‘azil ve yerine oğlu ta‘yîn olunmuşdur; yeni prens batî ve

‘âtıl olûb pederini halka âratdırdı. 26 Şa‘bân târihinde Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu kırâ‘at olundu.

1256 = 1840

Mehmed Emin Rauf Pâşâ sadâreti. **Makreme-i Kavânîn Ta‘limâtı** tanzîm. Tanzîmât müfettişleri vilâyâta irsâl. Rûm Patriklerine Arnâ‘udköy Sâhilhânesi i‘tâ. Sırp ihtilâline safveti

Sayfa 481

Pâşâ i‘zâm. Kâ‘imeler ihrâc. Pôsta nizâmı. Yahûdilerin adam yemediklerine dâ‘ir ahâlîye i‘lân olundu. Ceride-i Havâdisin neşrî. Lônbra **Prôtôkôlu**: İngiltere ve Rûsya ve Prûsyâ ve Avusturyâ me‘mûrları Lônbrada ictimâ‘ ile Mısır ve Suriyenin bir kısmını Mısır Vâlisi Mehmed ‘Ali Pâşâyâ veriyorlar ve Fransayı bu karâra yanaşdırmıyorlar, zirâ Fransa Mehmed ‘Ali Pâşâ ile müttefik idi; bu karâr esnâsında Mösyö Gize Lônbra Sefîrî ve Mösyö Ti‘er Fransa ve Lôrd Pâlmirstôn İngiltere başvekili idi; İbrâhim Pâşâ Suriyeden çıkarıldı ve ‘Akka topa tutuldu ve Emîr Beşîr İbrâhi Pâşânın ittifâkından ayrıldı. Vefiyât: Vezir Süleyman Pâşâ, Şıkk-ı Sâlis Defterdârı ‘âlim fâzıl şâir Ferruh İsmâ‘il Efendi, Prusyâ Kralı Üçüncü Frederik. Fransada Ti‘er Kâbinesi. Pörtেকiz kıyâmı İngiltere Beyrûtu topa tutdu. Bônâpârtın bakiye-i ‘azâmı Pârise nakil.

1257 = 1841

‘İzzet Mehmed Pâşâ sadâreti. Kile nizâmı. Kapûdân Pâşâ Girid ihtilâline i‘zâm. Nâ‘iblere dâ‘ir nizâm. Dürzî ve Mârûnî ihtilâli zuhûr. Âvrupanın aheng-i düveliyesine dâhil olduk. Donanmamız İskenderiyeden İstanbula geldi ve bütün devletlerin re‘y ve karârı ile Bôğâzlarımız bilâ-istisnâ sed ve bend idildi ve Hünkâr İskeleyi ‘Ahidnâmesiyle Rûsyaya verilen imtiyâz

Sayfa 482

dahî bu son karâr ile bozuldu. Suriye ve Makedonya ve Girid Hiristiyânları kıyâma başladılar; Mârûnîler Dürzîler ile boğuşuyorlar, Tûna Vâlisi Mustafa Pâşâ Bulğarları te'dîb eylemek üzere Arnâ'udlardan başıbozuk 'askeri yazdırdı. Yunanîler Girid İhtilâline iştirâk idiyorlar. İngiltere Kudüsde bir Prôtestân râhibi ikâme itirdi. Vefiyât: Mekteb-i Harbîye Nâzırı Ferik Selim Sâtı', Vezir 'Osmân ve vezir ve Şeyh'ül-hârem Hâcî 'Ali Pâşâlar. **Lôndra** Mu'âhedesi: Avusturyâ ve İngiltere ve Prûsyâ ve Rûsya hükûmetleri Şark Mes'elesinin teskînî içûn çalışıyorlar. Mısır Vâlisi vâridâtının sillesini bize vurdu. Pâris istihkâmâtı. Peru Hükûmetinde ihtilâl. Şûr-i şikâr Espârterû İspanya zimâmını eline âlıyor. İngilizler Afğânistândan ferâğat.

1258 = 1842

Hâmisâ Mehmed Emîn Ra'uf Pâşâ sadâreti. Vilâyâtın idâresi müşîrlere tevdi' kılındı. Emvâlin emâneten idâresi usûlü tadbîk ve Livâlarda Kâ'imakâm ve Kazâlarda Eşrâfdan Müdür ta'yîni 'Ali Pâşâ Lôndra ve Ahmed 'Âkif Efendi Viyâna Sefâretlerine ta'yîn. Trâblus-ı 'Arabda idâre-i Cedîde tatbikâtı. İskân-ı 'aşâ'ir evâmiri. Nâfi' Efendi büyükelçi sıfatıyla Pârise gönderildi. Sırbistân İhtilâli: Ahâlî İkinci Batî Milôşu 'azil ve Cernî Jorjun oğlunu Odesâdan celb ve Prenslik makâmına ik'âd eylediler; Rûsya bu tebdile râzî

Sayfa 483

değil ise de bu tebdilât Bâb-ı 'Âlinin hesâbına geliyor ve Çernî Jorjun me'mûriyeti tasdik olunuyor. Rusyanın talebi üzerine Eflâk Vöyvodâsı Aleksândır Gikâ (Kikâ) 'azil idildi. Vefiyât: Vezir Köse Ahmed Zekeriyâ ve Bahriye Feriki Şükrü Pâşâlâr, Orle'ân Dükası. Yunanistanda ilk Kanûn-ı Esâsi. Pôrtekizde Kârlist Fırkasının ihtilâli.

1259 = 1843

Sadık Efendinin Tûna sevâhili ticâret nezâretine ta'yîn ve i'zâmı. Nâmık Pâşânın Bağdada gönderilmesi. Ba'zı vilâyâte zirâ'at müdürleri ta'yîn olundu. İran ile ta'yîn-i hudûd teşebbüsâtı. Rûsya ve Bâb-ı 'Âlinin tensîbi ile Eflâk Vöyvadâlığı

Beyiskôpe tevciye kılındı. Rûsya hükûmeti Sırp Âleksândırı Prenslüğinden ‘azil itdirimek istiyor, ama ahâlî ânın muhâfazasında ısrâr göstermiş ve bu ısrâr İstanbul hesabına gelmiştir. Vefiyât: Bôlu Vâlisi Vezir ‘Ali Şefik ve Bahriye Ferîki Mustafa ve Vezir Şâir Yûsuf Muhlis Pâşâlar, Re’is’ül-‘ulemâ ‘Arabzâde Sa’dullah Efendi, Mûsîkî-şinâs Musâhib Mehmed Şerîf Âğâ, Umûr-ı Siyâsiyeye aşînâ (eşnâ) Mehmed Nûri Efendi, Kraliçe Viktôryâ o kasrını ziyâret eyledi. Kudûsde Fransa bayrağı tahkîr idildi.

1260 = 1844

Meklenbûrg Dükası Burûsaya geldi. Nikâh ve düğünlerin i’tidâline ve keğeliğin ıslâh-ı ahvâline dâ’ir evâmîr, sipâhîlerin

Sayfa 484

umûr-ı zâbitada istihdâmı. Tazîmât devâ’iri. Vilâyâtde ahz-ı ‘asker ve tahrîr-i nüfûs mu‘âmelâtından dolayı Arnâ’udların kıyâmı ve Hıristiyânlarla ta‘aruzu ve Reşid Pâşânın itfâ-yı ‘isyân için Arnâ’udluğa gitmesi. Boğdân ve Eflâk ahâlîsi Yahûdilerin tardına kıyâm itmişlerdir. Mehmed Nâfi‘ Efendi Büyükelçilik ile Viyânaya i‘zâmı. Karântina nizâmı ikmâl. Vefiyât: İnce Yâprâkdârzâde Vezir Mehmed Pâşâ, Şâ’ire Nesibâ Tevike Hânım İsvec Norvec Kralı Dördüncü Jâk. Yunanistan Pârlâmentôsu keşâd. İngilizler Hind Mihrâcelerine gâlebe. Kraliçe Kristinâ Mâdrîde ‘avdet. Cezâ’ir ikliminde gâvâ’il ve muhârebât ve Şeyh ‘Abdulkâdirin mücâhidliği.

1262 ve 1261 = 1845

Mustafa Reşid Pâşâ sadâreti. Pôlis nâmıyla nizâmât tertîbi. Redîf nizâmı. Evlâd-ı Fâtihân usûl-u idâreleri tebdîl, Debrede harb ve kıtâl ve Hareddin ve Havâceoğlu Hakkı Pâşâların müsâdemâtı. İzmirde harîk ve ebniye kanûnu tatbîk. Tanzîmât için Kâmil Pâşâ Vân vilâyetine me’mûr idildi. Yine Arnâ’udlukda ‘isyân asârı. Dürzîler Mârûnîleri katl itmeleriyle Âvrupa hükûmetinin men‘-i kîtâle müdâheleleri. İstânbul ve vilâyâtde ta‘mîm-i ma‘ârif teşebbüsâtı irtikâb ve mezâlimlik men‘-i evâmîri. Sırbistânda Soprem (Suprem) nâmıyla bir büyük mahkeme teşkîl. Tanzîmât usûlünün ilk önce Kôcaili ve Gelibolu Sancâklarında tatbîki ve tatbîkât için

Sayfa 485

Harbîye ve Bahriye Nâzırlarının me'mûr idilmeleri. İ'mâr-ı vilâyât için me'mûrlar ta'yîn kılındı. Mârdin ve Buhtân ikliminin tahrîr-i nüfûsu. Ereğli Ma'den me'mûrluğu ihdâs derbendleri nezâreti müşîrâna tevdi'. Mârûnîler için kapû kethudâlığı kabûl. Karântina ta'lîmâtı. Vefiyât: Vezir 'âlim münşî Tayyâr Mehmed, Ferik 'Osmân, Müşîr 'Osmân, Mühimmât-ı 'Askeriye Nâzırı Vezir Necîb, Şâm Vâlisi vezir şâir 'âkil 'Ali Rızâ ve Ferîk Mehmed Emîn Pâşâlar, şair havânende Enderûnlu Şemseddin Bey. İspanyada Meşrûtiyet-i tamme.

1263 = 1846

Vilâyâtde rûsûmât-ı ihtisâbiye-i muhaddese ilğâ. Anâtôlu Müşîri 'Osmân Pâşâ Bedrihânın te'dîbine me'mûr olmuştur. Teşrîn-i evvel ibtidâsında Encümen-i Dânişin keşâdı. Ermenilerin rûhânî ve cismânî riyâsetleri kabûl. Tâbûr nizâmı. Rûmili Müşîri Mehmed Reşid Pâşâ Tôskâlığın ıslâhına i'zâm ve nüfûs-u tahrîr. Pötestânların Umûr-ı İhtisâb Nâzırına ihâle. Vefiyât: Şerîf Cemâl Pâşâ, Vezir Tâhir Mehmed Kapûdân Çengelzâde Müşîr Tâhir ve Mehmed 'Âkif Pâşâlar Cermân akvâmının tevhi'di ve bir büyük imparatorluk te'sîsi fikri tasmi'm idildi. Lehistan ve Pötekizde ihtilâl Rôberpil çekildi ve Côn Rûsel İngiliz kâbinesini teşkil eyledi. Meksikâda kıyâm-ı 'askeri.

Sayfa 486

1264 = 1847

İbrâhim Sârım ve Mustafa Reşid Pâşâlar sadâreti. Tôskâlığın ıslâhâtına dâ'ir evâmîr. Trabzon tahrîr nüfûsu. Kendir ve ipek fâbrikalarının te'sîs ve keşâdı evâmîri. Yunan hükûmeti ile Bâb-ı 'Âli arasında ihtilâfât Boğdân ve Eflâk gümrükleri tevhi'd idilub âltı sene müddetle iltizâma verildi; her iki memleketde pek çok esirâyâ hürriyet bahş olundu. Vefiyât: Vezir Selim ve Mısır Vâlisi Mehmed 'Ali, Tôphâne Meclis Re'îsi Ferik Mustafa Hilmi Yemen Vâlisi Müşîr Bônâbârt Mustafa, Anâtôlu Müşîri 'Osmân Pâşâlar. Tokuzuncu Pinin (Peynin) Papalığı ve Viyâna Sefîrî Şefik Efendinin beray-ı tebrîk Romaya gitmesi. Âfrikâda Liberyâ hükûmeti teşkil kılındı. Âvrupanın her tarafında ihtilâller.

1265 = 1848

Hökand Elçisi Rûzî Hânın 'avdeti. Kalâs ve İbrâ'îl tüccâr ve killikleri ihdâs. Kalâ' kanûnu. Rütbe ve nişân kanûnu. Edirne ve Burûsa Meclis-i Kebîrleri. Bôsna kıt'asında tanzîmât tatbîkâtı. Bahr-i Siyâh haritası tecdîd. Katôlik Patrikhânesinde meclis teşkîli müsâ'adesi. Mekteb-i i'dâdi nizâmı. Kürdistân madâlyası. Bükreş ihtilâli ve Biyeskônun sukûtu. Rûs hükûmeti Bôğdân ve Eflâkı tevhide çalışıyor ve men'-i ihtilâl vesîlesiyle Bôğdâna 'asker sevk eyledi;

Sayfa 487

Fuâd Efendi kômîserlik ile Eflâka gitdi ve Kônstântin Kantâkûzeni Eflâka kâ'imakam nasb eyledi. Rûsyanın cânı sıkıldı ve Bükreşe 'asker gönderdi. Mehmed 'Ali Pâşâ işden çekildi ve İbrâhim Pâşâ 'aynı imtiyâzât ile Mısır vâililiğine ta'yîn olundu. Bağdad tahrîri. Hakkâri müdürü Nûrullah Beyin te'dîbi. Vefîyât: Müşîr Ebû Bekir Sâmî ve kâtib Vezîr Sâ'ib İbrâhim Pâşâlar ve hattât musîkişinâs ve Zarîf Mustafa 'İzzet Efendi, Danimarka Kralı Sekizinci Hıristiyân; Fransa edebâsından Şâtôbrîyân.

Macaristan ve Felemenk meşrûtiyetleri ve Macarlardan Kôşût ve Zeçînî ve De'âkin İhtilâli. İslâv akvâmının ilk kongresi. Fransanın ikinci ihtilâli ve Kral Lû'î Filibin İngiltereye firârı ve Lû'î Nâpôle'onun cumhûriyet riyâseti. Nâsreddin Şâh Mehmed Sânîye halef oldu.

1266 = 1849

Bâlta Limânı Karârname: Memleketeyn Voyvôdâları yedi sene müddetle Bâb-ı 'Âliden ta'yîn olunuyorlar, Bôyârların divânı ta'tîl olundu ve fakat Rûsyanın birkaç müfrezesi memleketeynde kalıyor. Eflâk Beyi Mişel Satûriçe 'azil ve yerine Bôğdân Beyi Satirbe ve bunun yerine de Prens Kiğâ ta'yîn buyruldu. Macar ve Leh muhâcirleri İstanbula kabûl olundu, Avusturyâ ve Rûsya ve İngiltere hükûmetleri bize gücendiler ve bundan dolayı İngiltere âmirâli Pârkır Kal'a-i

Sayfa 488

Sultâniyeye kadar geldi. Ôk Meydânı ve Sisam nizâmı. Yânya ve Şâm ve ‘Ane ve Bôsna ve Vidin ve Zôr Meclis-i Kebîrleri. Mustafa Efendi Sâmî İrana büyükelçi. Trablusğarbda Pôlis Meclisi. Eflâk ihtilâlcilerinin ‘afvı.

1267 = 1850

Haleb ihtilâli. ‘İsmet ile Sâmî Pâşâların teftîşâtı, İzmir ve Selânik ve Saydâ vilâyetlerinde cinâyet meclisleri keşâd ve Prôtestân vekâleti ihdâs. Trabzon ve Haleb Meclis-i Kebîrleri. Şirket-i Hayriye teşkilâtı. Cizyenin milletce tahsîli. ‘Osmân Beyin Anâtôlu Kürdistân teftîşâtı. Mültecîler içün Avusturyâ ile barışdık. Mısır ve Mâlta ve bilâd-ı sâ’irede kôlerâ. Mısırdâ ticâret mahkemeleri açıldı ve Tûna âğızları tathîr idildi. Mehmed Kâmil Pâşânın Rûmili (Rûmeli) müfettişliği. Afşâr ve Rişvân ‘aşıretlerinin iskânı. İstanbulda tiyâtro inşâsı içün bir Ermeniye ruhsat verildi. Vefiyât: Vezir ‘Ali ve Necib Pâşâlar, kâtib bî-nezîr Köse ‘Âkif Ahmed Efendi. Başvekil Roberpil. Prûsyâda meşrûtiyet i‘lâmı.

1268 = 1851

Sâdisâ Mehmed Emîn Ra’uf ve Mustafa Reşîd ve Mehmed Emîn ve Mehmed ‘Ali Pâşâlar sadâreti. Emvâl-i Eytâm ve Mecîdiye nizâmı. Şirket-i Hayriyenin ihâle firârı (karârı). Taksît ve merâbaha nizâmı. Fransa ve Avusturya ile bozuşduk, Fransa Kudüs

Sayfa 489

anahtârlarını Rûmlara virmek istemiyor idi, biz Macaristanın hürriyetine çalışân Mösyö Kôşûtu serbest bıraktık: bundan dolayı Avusturyâ fenâ hâlde darıldı. Mısır Vâlisi tanzîmât tarafdarı değildi, tazyîk olunuyor. Emîr Beşirin vefâtıyla Lübnân umûrû salâha yüz tutdu. Kûsûf vukû‘a geldi. Tütün resmî ‘aşere (‘aşre) tahvîl kılındı bahriye hizmeti sekiz seneye iblâğ ve Bağdadda bâkırdan sikke kat‘î olundu orman ve meskûkât nizâmı. Vefiyât: Vezir ‘Osmân Nûri, merfû‘ul-vüzâra ‘Aliş ve müdir-i müstakîm Vezir Mazhar Mustafa Pâşâlar. Fransada tağyîr şekl-i idâre: Cumhûriyetin hükûmete: Tahvili. Meksikâda ihtilâller.

1269 = 1269 = 1852

Giridli Mustafa Nâ'îlî Pâşâ sadâreti ve Kâmil Pâşânın tefîşâtı. Kudûs umûrû içûn Fransa ile i'âde-i münâsebât eyledik ve Fu'âd Efendinin himmeti. Bedel-i 'askerî ve temettu' vîrgûlerinden nâşî vilâyâtda kıyâmlar; Suriyede eşkiyâ çeteleri. İstanbulda ecnebî matbû'âtına nezâret idildi. Fransa ile bozuşduk, bunun içûn 'Âli Pâşâ Hâriciyeden sadârete geldi. İstikrâzlara girişdik, Rûsya ve Avusturya ve müte'assıbîn kısmı terekkiyâtımıza mâni' oluyorlar. Vîrgûler yüzünden Dürzîler ve Herseklilerin kıyâmı ve Karatâğlûnun 'isyânı; yirmi beş bin kişi ile 'Ömer Pâşânın Rûmilîye geçmesi. Vefiyât: Vezîr ve muhâsib ve Fatîn Nâfiz 'Abdurrahman

Sayfa 490

Pâşâ, ta'likde, mâhir Cevrî Hüseyin Efendi. Lûni (Lû'î) Nâpôle'onun imparatorluğu. 'Abdulkâdir Frânsızlara inkıyâd eyledi. Âmerikanın Bôenos Âyrôs ihtilâlleri.

1270 = 1853

Kıbrıslı Mehmed Emîn Pâşâ sadâreti. Bâşibozuk 'askerinin ilğâsı içûn Rûmilî vâlisine emîr verildi Rûsya Rûmilî Hıristiyânlarının. Himâyetini taleb idiyor, Bâb-ı Ser-'askeri kuyûdunun mebâdîsi. Kırım seferi ve Tûna muhârebâtı. Serdâr 'Ömer Pâşânın Karatâğlıların te'dîbine gitmesi. Prens Mençikofun İstanbul sefâreti ve Rûs ordusunun Boğdâna ve Fransa ve İngiltere donanmalarının Marmaraya duhûlleri; Kalâs Kanâlı, Rûs Âmirâli Nâçimofun Sinôb tahrîbâtı İstanbulda galeyân-ı efkâr. Sırbistânda eslâf Papaslarının cevalânı ve Rûsyanın bunlara karşû olan teşvîkâtı. Prens Kikâ isti'fâsını virdi. İzmirde Kâtırcı Yânninin eşkiyâlığı. Rûsya Harbînin zuhûru üzerine bâşibozuk sergerdelikleri ihdâs. Vefiyât: Sadrâ'zam Sârım İbrâhim Pâşâ. Kemâlât ve fire (feyreh) sâhibi 'Abdulahak ve Kürd Havâce 'Abdurrahman Efendiler, şâire münşiye Feride Hânım. Lû'î Nâpole'onun Ôjenî ile izdivâcı. Rûsya Çârı Birinci Nikôlâ İngilterenin Petersbûrg sefirî Hâmiltôn Sumre (Somre) devletimizin taksîmini teklif ve İngiltere Afgânistân umûrîne müdâhale eyledi.

Sayfa 491

1271 = 1271 = 1854

Mustafa Reşîd ve Mehmed Emîn ‘Âli Pâşâların sadâreti ve Meclis-i ‘Âlî-i Tanzîmât Teşkilâtı. Çerâkesenin men‘-i esâret-i evâmiri. Trâblus ve Musul ve vilâyât-ı sa‘irede tahkîk meclisleri teşkil idildi. Silistre harb-i ‘azîmi ve Eflâkın Rûs ordusundan tahlîsi, Fransa ve İngiltere ile olan mu‘âhedemiz; Ğorcâğof üç noktadan Tûna Nehrini geçdi. Bize yardım itmek üzere İngiltere ve Fransa hükûmetlerinin infâkı (ittifâkı). Fransa donanması Odesâyı topa tutdu. ‘Abdî Pâşâ Dömekede Yunan ordusuna ğâlib geldi. İngiliz donanması cenûb-i Rûsya sevâhilini tarîb idiyor. Âlmâ ve İnkirmân havâlîsinde İngiliz ve Frânsız âmirâl ve kûmândânların muzafferiyâtı ve bu zevâtın esâmîsi Amîrâl Lî‘ôn ve Cenerâl Hilî‘er ve Meşîrsen Ârnô ve Lôrd Râğlân vefîyât: Meclis-i Vâlâ re‘îsi Vezîr Şekîb Mehmd Pâşâ, Vezîr Sâlih Mehmed Pâşâ, Vezîr ‘Abdullah, Vezîr Şeyh‘ül-harem ‘Osmân Pâşâ, Kara ‘Osmânzâde Vezîr Ya‘kûb Pâşâ, Berlîn ve Tahrân Sefîrî Sâmi Mustafa Efendi, müverrih Hâmmer İran Rûsya arasında bi-tarafılık ‘Ahdî yapıldı.

1272 = 1272 = 1855

Cemâziyelahir târihli Islâhât Fermânı. ‘Îmâretler nizâmı. Mecâlis-i Cinâyât teşkilâtı. Rûsya Harbînin hitâmı, ‘Asâkir-i ‘Avniye Teşkilât-ı ‘Umûmnâmesi.

Sayfa 492

Tâğânruk ve Mâlâkôf Muhârebeleri ve Sivâstopolun fethi; Rûs mühendisi Tûtlebenin müdâfa‘ât ve inşââtı, Fransa kûmândânları Kanrobar ve Pelisi’e ve Bôske Mâkmâhon ve ‘Ömer Pâşânın mesâ‘îsi ve Sârdenyâ ‘askerinin şecâ‘ati, Âmirâl Brô‘âr, şiddet-i şettâ; kôlerâ, Kârs ğavâ‘ili ve murâdîf ve ‘Ömer Pâşâ ve Vilyâm. Süveyş Kanalı teşebbüsâtı. Trablusğarbda ‘asker ihtilâli; Tanzîmât tatbîkâtı. Vefîyât: Vezîr Sa‘dullah ve Şehîdan Vezîr Feyzullah Pâşâlar, münşî-i ‘Âlî ‘Ali Efendi, Viktôryânın Pâris seyâhatı.

1273 = 1856

Mustafa Reşîd ve Giridli Mustafa Nâ'îlî Pâşâlar sadâreti matbaalar nizâmı. Burûsada tahrîr-i emlâk tatbîkâtı. Şubât içinde Pâris Mu'âhedesi: Bu 'ahidnâme içün bütün Âvropa hükûmetleri meşğûl oluyorlâr, ortalık siyâsiyâte boğdurulur Rûsya Karadenizde tersâne yapmayacak ve gemi gezdirmeyecektir. Yine bir Islâhât Fermânı çıktı. Rûsya Memleketeyni bileşdirmek istiyor, Bâliş Boğdân ve Kikâ Eflâk kâ'imakâmlıklarına ta'yîn olunuyorlar. İskenderiye – Kâhire Şimendufere keşâd olundu. Kandiyede zelzele. Vefiyât: Sinôb Hâdisesinde taht-ı muhâkemeye âlınan Kapudân-ı Deryâ Müşîr Mahmûd Pâşâ. Nâsreddin Şâh İngiltere ile muhârebeler itdi.

1274 = 1857

Sâdisâ Mustafa Reşîd ve Mehmed Emîn 'Âli Pâşâlar sadâreti

Sayfa 493

Arâzi ve cezâ kanûnları. İstanbul ve Elcezîre telğrâf hattı te'sîs kılındı. Balkan ikliminin Rûs işğâlinden tahlîsi. İntihâbândan nâşî Memleketeynde ihtilâfât, İngiltere ve Avusturyâdan başka diğerk hükûmetler iki memleketin tevhîdini taleb idiyorlar, Reşîd Pâşâ şiddetle mu'âriz bulunur ve infisâl ider; Memleketeyn ğavâ'ili tevessü' itdi, her hükûmet bir Prens ta'yîni ileri sürüyor ve menâfî'ini gözediyor. Vîrgüler münâsebetiyle Mısır, Tûnus ve Rûmilî ve Bôsnada ihtilâller. Vefiyât: Sırrî Mehmed, Tophâne Müşîri 'âlim natûk Fethî Ahmed, Bağdâd ordu re'îsi Ferîk Veysi ve Zabtiye Müşîri Güzel 'İzzet Mehmed Pâşâlar İtalyada Majentâ ve Sôlferîno Muhârebâtı: İstihsâl-ı hürriyet ve teşkîl-i istiklâliyete çalışıyorlar, Avusturya bırakmıyor, Fransa dahî istifâde cihetini düşünüyor. İngilizler İranîler ile Hindlilere ğalebe itmişlerdir.

1275 = 1275 = 1858

Tôskâlıkda teşkîlât icrâatı. Âvrupadan dört milyon lira borc âldık. Balkan umûrinin tesviyesi içün Fransa ve İngiltere ve Avusturyâ ve Rûsya ve Sârdunyâ ve bizim maslahatgüzârların karârı. Eflâk ve Boğdân tevhîd olunuyor, Fôkşânîde bir meclis-i 'umûmî tertîb idildi, her ikisinde bir meclis-i 'umûmî-i mahallî keşâd olunuyor, Pârlemerstôn Disrâ'elî ve Ğlâdstôn ve Côn Rûssel ve Lôrd Sesil

Sayfa 494

ve Rûbrik Memleketeyn işlerine karışıyorlar, ortâlık velvele içinde kaldı; İstanbulda ictimâ' iden diplômâtlar Karatâğlûya Ğrâhîvâ Nâhiyesini veriyorlar, Reşîd Pâşanın mahâreti para itmez, 'aleyhimizde kıyâm-ı 'umûmî var. Reşîd Pâşâ Olir, Hersek ve Karatâğ ve Girîd 'isyânları ârtar, münâsebitsiz vîrgû konilir, 'Ömer Pâşâ Bağdâd 'Arablarını te'dîbe gider, her vilâyetde şikâyetler, Skoyiçinâ ârzuları voyvoda tebdilâtı İzmir – Aydın hattı. Belğrâd ve Ciddede İngiltere kônsolôsları katl. Vefiyât: Şehîden Ferîk Sâlih, Vezîr Tôsûn Mustafa, Vezîr 'Ömer, Ticâret Nâzırı Vezîr Ğâlib 'Ali, Tôphâne Meclis Re'îsi Ferîk Mehmed Pâşâ ve Müşîr Mahmûd Pâşâlar. Hattât Hâfız Süleyman Efendi, Şeyh'ül-İslâm 'Ârif Hikmet Bey ve 'Ârif Mehmed Efendi.

Afrîkâ-yı Cenûbî hükûmetleri te'essüs eyledi.

1276 = 1276 = 1859

Kıbrıslı Mehmed Emîn ve Mütercim Rüşdü ve yine Mehmed Emîn Pâşâlar Prens sadâreti. Sırbistânda intihâbı ğavâ'îlî teceddüd eyledi. Eflâk ve Boğdân ahâlîsi bil-ittifâk Mirâlây Kozâ-yı Birinci Jân nâmıyla Prens intihâb ve Fokşânı meclis-i umûmîsini i'âdeten keşâd idiyorlar. Hürriyet içün tıbbiye-i 'askeriye de hâdisе çıkaran efendilerin 'afvı ve memleketimizde İslâmların ilk meşrûtiyet kıyâmı. Bôsna kıt'asında üçleme usûlü. Vefiyât: Sadrâ'zam Mehmed Ra'ûf, tanzîmât a'zâsından

Sayfa 495

Vezîr Şevket Süleyman, müşîrân ve fazılâdan Kâmil Mehmed, Tûnus Vâlîsi Vezîr Mehmed, Vezîr Dede Mustafa Hıfzî, Şeyh'ül-harem vezîr ve 'ilim ve fazıl ashâbından Mustafa Şerîfî ve Vezîr Yûsuf Sadık Pâşâlar, Encümen-i Dâniş Re'îsi Şerî Mehmed Efendi, Kafkâsyalı Mücâhid Şeyh Şâmil.

İtalyada istihsâl-i istiklâl muhârebeleri ve Cenerâl Ğarîbâldinin bu uğûrdaki mesâ'îsi ve Frânsızların İtalyalılara olan mu'âveneti. Avusturyâda başvekil Prens Meternîkin devr-i ikbâlî. Zürih 'Ahdî: İtalya muhârebâtını ta'dîl ve tesviye idiliyor.

1277 = 1277 = 1860

Kıbrıslı Mehmed Emîn ve Mehmed Emin ‘Âli Pâşâların sadâreti. İltizâm usûlünün lağvı ve ta‘şîr meclislerinin teşkîli. Lübnân mutasarrıflığı ve ‘Osmânî nişânı ihdâs. Fransa İmparâtörü Üçüncü Nâpôle’ on Suriyeye ‘asker sevk itdi, Dürzîler tarafından ğadr gören Katôliklerin intikâmını âlmak istiyor. Gedik usûlünün terkî ve sanâyi’e serbesti verilmesi. Kıbrıslı Mehmed Pâşâ men‘-i şikâyâta çalışıyor. Dürzîlerin Mârûnîlere hücumu ve Fu’âd Pâşânın me’mûriyeti ve Müşîr Ahmed Pâşâ ile ‘Âli ve ‘Osmân Beylerin i‘dâmı. Arnâ’üdlük ihtilâli. Rûscuk hattı. Vefiyât: Vezîr ‘Osmân Mazhar, mühimmât-ı Harbîye me’mûru Ferîk Niyâzî ve Mehmed Râ’if ve Mehmed ‘Âli ve Vezîr Vâmık Sâlih Pâşâlar.

Sayfa 496

Ârjantinâ Meşrûtiyeti ve Cebel-i Lübnânın şekil-i hâzırı İngiltere ve Fransa donanması Çinin Pây-i tahtına dâhil olmuştur. Fransanın Hind-i Çini seferi.

SULTÂN ‘ABDULAZİZ DEVRİ

1292 – 1277

1876 – 1861

16

.....

1278 = 1278 = 1861

Fû’ad Pâşâ sadâreti. ‘Abdulaziz Hân hazretleri İtalya hükûmetinin teşekkülünü tasdik eyledi. Düvel-i hamse tarafından Pârisde bir Kônferâns yapıldı ve Fransa ‘askerinin bir müddet daha Suriye de kalmasına karâr verildi, Suriye Kômîseri Lôrd Dufrîn âcî lâyhalar yazar idi.

Serdâr-ı Ekrem Frenk ‘Ömer Pâşâ Karatâğ ihtilâlini itfâya çalışıyor; Karatâğlılar Hersek ahâlîsinin ‘isyânına iştirâk etmişler idi, İşkôdra ve Şipôzâ ve

Terebin havâlisinde muhârebeler yapıldı. Bulğaristanda sâkin olan Tâtâr ve Çerkesler Bulğarlar ile Sırları dahî rahatsız iderler idi, birçok Bûlgâr fâmiyâları Sırbistâna

Sayfa 497

hicret eyledi. Papa Bulğarların râhibi olan Jôzef Jôkôleskîyi terfî ve Bulğarlar ın Rûmlardan tefrîkini istihzâr eyledi. Boğdân ve Eflâk Kâbinelerinde ba'zı tebdilât vukû'a geliyor, Jân Kantâkûzen Boğdân ve Koza Eflâk voyvadalıklarında bulunuyorlar, ahâlîyi susdıramıyorlar; Bâb-ı 'Âlî iki Kâbineyi tevhi'd eyledi. Tûnus Beyi Tûnuslılara Meşrûtiyet veriyor ve muhâfazasına yemîn idiyor. Beyrûtda müteşekkil Âvrupa murahhısları iki yüz elli kişiden menfiyen Trablusğarba i'zâmını münâsib görüyorlar, Bâb-ı 'Âlî bu icrâata râzı oldu; bu icrâata karâr veren zevât:

Hânri Bôlver	İngiltere Murahhası	
Lâvâlet	Fransa	((
Pruksen Osten	Avusturyâ	((
Ğavlîç (Ğoliç, Ğuliç)	Prusyâ	((
Lûbânof	Rûsya	((

İki yüz bin Katôlik ve yirmi sekiz bin Dürzî ve on yedi bin İslâm'dan 'ibâret olan Cebel-i Lübnân Sancâğının idâresi Amerîkâ Cenerâllerinden David Efendi'yi tevciye kılındı. Suriye ğâ'ilesi mezâyıkamızı tezyîd eyledi. Kâ'imeler çıkarıldı ve Fransa, İngiltere, Belçikâ ve İtalya hükûmetleriyle ticâret mu'âhedeleri 'akd olundu ve tütün ve tuz varidâtı taht-ı inhisâre âlındı. Yerliden âltı

Sayfa 498

bin kişilik bir fırkâ-i 'askeriye teşkîli için Sırbistâna müsâ'ade olunmuşdur. Basra ve Musul vilâyetleriyle Şehr-i Zôr Sancâğı Bağdad vilâyetine rabt ve ilhâk olundu.

Vefiyât: Sahib-i kemâlât Vezîr Zîver Ahmed Sâdık ve Melîh Şâir Mazlûm Mustafa, Ferîk Selim ve ilk elbise-i 'askeriye iktisâ iden Ferîk 'Avnî Pâşâları

Reîs'ül-ulemâ Tahsîn Hüsnü Bey, Prûsyâ Kralı Dördüncü Ferederik ve İtalya başvekili Kônt Kâvûr.

Fransa hükûmeti Meksikâ umûrîne müdâhele eyledi. Çinde ihtilâl-i siyâsi.

1279 = 1279 = 1862

Yûsuf Kâmil ve Fû'ad Pâşâlar sadâreti. Karatağ ahâlîsi 'isyâna devam idince 'Ömer ve Dervîş ve Abdî ve Hüseyin Pâşâların Karatâğ üstüne sevkî tensîp kılındı; Avusturyâ gönüllüleri Karatâğluya zahîr oluyor; bizim ordu Karatağın her tarafını istîlâ itdi, Prens Nikôlâ bir mütâreke teklîf idiyor ise de yerli ahâlî harbe muannid görünüyor. Sırbistân ciheti dahî Karatâğdan geri kalmaz, oralarda dahî kan dökülüyor, Rûsya devleti Eflâk tarîkiyle Sırp ve Bûlgâr ve Karatâğlılara erzâk ve esleha gönderiyor, hükûmet bunları elde itdi; Bâb-ı 'Âlî her dürlü icrââta kadir bulunuyor, lakin İstanbulda teşekkül itmiş olan Kônferâns murâhhısları akvâm-ı 'âsiyeyi

Sayfa 499

şiddetle sehâbet itmekden geri kalmaz, Karatâğa ticâret içün serbesti ve Memleketeyne tevhit-i mecâlis içün müsâ'adeler verildi. İsveç ve Rûsya ve İspanya ve Prûsyâ ile ticâret mu'âhedeleri 'akd olundu. Dürzîler vîrgû virmemek içün kıyâmda bulunuyor ve Şâma kadar geliyor. Süveyş Kanâlına kemâl-i keremî ile devam olunarak Mısır Vâlisi Sa'îd Pâşâ dahî berâ-yı seyâhat Lôndra ve Romaya gitdi. Sultân Ahmed Meydânında sergî keşâd idildi.

Vefiyât: Müşîr Zarîf Mustafa ve Ferîk Hâcî Rızâ Pâşâlar, 'âlim şâir 'Abdulaziz Efendi. Yunanistanda ihtilâl ve Kral Ottonun ihrâcı ve şimdiki Jôrjun ta'yîni.

1279 = 1280 = 1863

Tûna havâlîsinin kıyâm ve 'isyânları 'Abdulaziz Hân hazretlerini pek ziyâde düşündürdü ve idâre-i merkeziyenin ıslâhını tasmîm ve tasavvur buyurdılar ve envâ'-i teşkîlât ve mühim kavânînin neşriyle icrââta başladılar. Süveyş Kanalı hafriyâtı ve Sa'îd Pâşânın vefâtı ve İsmâ'il Pâşânın ku'ûdu üzerine zât-ı şâhâne bizzât Mısır

‘azîmetlerini ta‘cîl eylemişlerdir; Mısırdaki Kanâlin bitarafılığı, yirmi bin ‘amelenin âltı bine tenzîli ve yevmiyelerinin tezyîdi ve tâtlı sûlar arâzisinin yerlilere terki tahte-i karâra âlındı. Memleketeyn şimendûferleri Avusturyâ ve İngiltereye virildi ve Fransa Bânkasının tâdiyâta devamına müsâ‘ade olundu; lakin iki

Sayfa 500

memleket ahâlîsi râhat durmuyorlar ve yekdiğerini boğuyorlar Prens Kûzâ idâre-i maslahata ve muhâlifini iskâta çalışıyor. Bulgarlar Ortodoks kilisâsından ayrılmak içün dürlü dürlü tedâbîre tevessül idiyorlar. Vilâyât zâdegânından yüz silahşörün celb ve istihdâmı ‘anâsırın bab-ı saltanata rabanata rabtı düşünöldü ve mevki‘-i icrâyâ konuldu. Kâ‘imelerin imhâsı içün istikrâzlar ‘akdine mecbûr olduk. Sârrâf cem‘iyeti teşekkül itdi ve Cevdet Pâşâ Bôsna ve Hersek teftîşâtına gitdi. ‘Asîrde Mehmed bin ‘Âlîkin kıyâmı ve bu kıyâmın altı sene devâmı ve Ahmed Muhtâr ile Redîf Pâşâların ‘azîmetleri. Serkez usta Çırâğın Sarâyına başladı ve bunu dört senede ikmâl eyledi. ‘Osmanlı Bânkası keşâdı. Sivas vilâyetinde Çerkeslerin iskânı. Vefiyât: Vezîr Edhem ve Şerîf Mehmed ve Şeyh’ül-harem ‘Ârif Mehmed ve Zabtiye Müşîri ‘Abdülkerim Pâşâlar, Danimarka Kralı Yedinci Frederik.

Bern şehrinde ilk posta ve telgraf kôngresi. Lehistan ihtilâli. Fransızların Meksikâ fütûhâtı.

1280 = 1281 = 1864

Rum ve Ermeni Patrikleri ve hâhâmhâne nizâmâtı ve Divân-ı Muhâsebât teşkîlâtı. Bôsna ve Hersek kıt‘asında ‘asâkir-i muntazama teşkîlâtı. Vilâyât emlâkinin tahrîrine vüs‘at verildi. İzmir ve Kasbe ve Mağnisâ demîryolu. Cem‘iyet-i ‘ilmiye-i İslâmiye ve Dârüşşafakanın keşâdı. Vefiyât: Vezîr

Sayfa 501

Râğıb Mehmed, vezîr ve Münşî Süleyman Re‘fet, muhâsib Vezîr Safvetî Musa Pâşâlar.

Yunanistanda meşrûtiyet. Cezâ‘ir-i Seb‘a Cumhuriyeti lağv ve atalar Yunana ilhâk kılındı.

1281 = 1282 = 1865

Tahvîl dîvan fermânı neşir olundu. Havâce Pâşâ harîk-i ‘azîmî vukû‘a geldi. İstanbul ve Suriye ve ‘Irak kôlerâsı ve otuz beş bin telefât. Vefiyât: Müşîr Edhem ve Vezîr Hâfız Mehmed ve Müşîr Ebubekir Rüstem ve fûnûna âşinâ ‘Ârif Mehmed ve ‘İsmet Mehmed ve Ferîk ‘Osman Pâşâlar, Musîkîşinâs Lûtfî Ahmed Bey, Havâce Nu‘mân Efendi. Maktûlen Amerikâ Re‘îs-i Cumhuru Lenkôln.

1282 = 1283 = 1866

Mütercim Mehmed Rüşdü ve ‘Âli Pâşâlar sadâreti. Bağdâdın arâzi-i harâciyesi arâzi-i ‘aşeriyeye tahvîl kılındı. 14 Cemâd’ül-evvelde Eflâk ve Boğdân istiklâli tasdîk ve prens Şârl ta‘yîn idildi. Girid ihtilâli ve Mustafî Nâ‘ilî Pâşânın Girid islâhâtına me‘mûriyeti. 5 zil-hicce târihinde Belğrâd ve Semendire kal‘aları Sırp Kınîzi Mihâl Beye terk olundu. Vefiyât: Vezîr Hamdi Mehmed ve Kâmilî Halil ve Kapûdân-ı Âteş Mehmed Sâlih ve zabtiye müşîri Pepe Mehmed Pâşâlar, Şeyh’ül-İslam Sa‘adeddin Efendi.

Danimarkada meşrûtiyet Avusturya ve Prûsyâ

Sayfa 502

ittifâkı ve şimdiki ittifâk-ı müsellesin mukaddemâtı. İtalya ve Prûsyânın Avusturyâya karşû olan kıyâmları ve Sâdûvâ Harbîninde Avusturyâluların Prûsyâya mağlûbiyeti. Prâğ ‘Ahdî: Avusturya Prûsyâ ve İtalya ile barışıyor ve Cermân ittihadından çıkıyor, Almanyanlar husûsu bir ittihâd yapıyorlar. Meksikâ muhârebâtına da nihâyet verildi.

1283 = 1284 = 1867

Divan-ı Ahkâm-ı ‘Adliyenin te’sîsi. Girid vilâyeti ve memleket sandûkları ve devâ’ir-i belediye ve zabatiye teftîş me‘mûrları nizâmı. 5 saferde Vâli İsmâ‘il Pâşâyâ hidîv ‘unvânı verildi. 25 şevvâlde Tûna kumandanlığı Vâli Medhet Pâşâyâ tevciye olundu. Hüseyin ‘Avnî Pâşânın Girid Vâlîliği ve Nâmık Pâşânın ser‘askerliği. İstanbul-Tûna demiryolu imtiyâzı. 4 cemâdiy’el-ahirede Yusuf ‘İzzeddin Efendi hazretlerine kâ’imakamlık tevciye. Zât-ı Şâhânenin Pâris sergisine teşrîfleri. Vefiyât: Vezir ve kâtib Şefîk ‘Ali ve Vecihî Mehmed ve Yahya ve sâhib-i ma‘lûmât ikinci

ferîk Şükrü ve hâssa müşîri Zarabhavar Reşîd Mehmed ve ümera-yı ekrâddan Bedirhân Pâşâlar, Şehzade Selim Mehmed Efendi, ‘âlim ve kâtib ve muharrir Lebîr Mehmed Efendi.

Macaristanın istiklâli. Paris sergisi. Macaristan-Avursturya ittifâkı ve Cermânya müttehidesinin feshi.

Sayfa 503

1284 = 1285 = 1868

Sırbistânda İhtiyâr Milôşun küçük oğlu Kral Mişel katl ve yerine 25 rebi‘ül-ahirde Kral Milan ta‘yîn idildi. Mücellenin ilk kitâbı neşr. İstimlâk ve emlâk ecânib ruhsatı 24 şa‘bân sanâyi‘ mektebi ve 16 cemâd’il-ahire emniyet sandığı keşâd. Girid ihtilâli ve Hüseyin ‘Avnî Pâşânın Vâlîliği. 24 rebi‘ül-ahire Yusuf ‘İzzeddin Efendi hazretlerine mirâlaylık. Rüstem Beye tramvay fermânı. i‘mâlât-ı harbîye ve muhâfızlık me‘mûriyeti ilğâ ve tophâne müşîriyeti ihdâs. Medhet Pâşânın Bağdad Vâlîliği ve Hüseyin ‘Avnî Pâşânın ser‘askerliği. Vefiyât: Ferîk Sa‘îd ve Vezîr ‘Ali eşkar ve meşhûr feva‘id ve Sadra‘zam ve Serdâr Mehmed ‘Ali ve Damad Müşîr Sa‘îd mehmed Pâşâlar, Necâşî Te‘ôdôrôs.

Lüksembûrgda meşrûtiyet.

1285 = 1286 = 1869

İran ile tehdîd-i hudûd mukâvelesi yapılmış ise de icrââtına bakılamadı ve ‘Ali Pâşâ ile Sefîr Hüseyin Hânın emekleri boşa gitdi. Almanlar Hayfa kazâsının Kermel Tâğında yer ve yurd peydâ eylemeye başladılar ve ‘âdeti bir müstemleke teşkîl eylediler. Ecânib içün istimlâk nizâmı ve ticâret-i beriyye kanûnu. Ozan ve ekyal ve ma‘ârif-i ‘umûmîye ve tarik ve mu‘âber ve orman ve posta ve mustahfazlar nizâmı. 29 Saferde Môsyö Ğadâna tûnel imtiyâzı verildi. 6 Receb Mecellenin

Sayfa 504

hemân tatbîkî fermanı. Süveyş Kanâlı açıldı ve Ermenilerin Katoliklik münâza‘atı hitâm buldu. Vefiyât: Vezîr Hasib Mehmed ve Ferîk Hüsnü ve Hayreddin Mehmed

ve Ferîk ‘Osman Pâşâlar, Okcubaşı Emîn Ağa, Fransalı şâir Lâmârtîn Sırbistanda meşrutiyet.

1287 = 1287 = 1870

Bulğarlar Rumlardan külliye ayrıldılar ve bir eksârhhâne te’sîs eylediler, Bulğarlar Katolik olmaya hazırlanmışlar idi ve fakat bu mezhebe Rusya Çarı memâle‘at itmiştir. Yemen ahâlîsinin isyanı ve Ahmed Muhtâr Pâşânın etfâ-yı isyân me’mûriyeti. Tûnus vilâyeti verâset usûlu ile Vali Hüseyin Pâşâya tevciye olundu. Bu maksadın husûlü için valilerden Ahmed Pâşâ 1267 salında Âvrupa pa-yi tahtlarına gidûb ricalarda bulunmuşidi. İdare-i vilâyât ve te’lîf ve tercüme ve mekteb-i sultânî ve cenis-i ferisin ıslâhı nizâmâtı, 10 saferde sıhhiye meclisi keşâd ve 28 de Yusuf ‘İzzeddin Efendi hazretlerine mîrlivâlık. 21 Rebi‘ül-evvel Kılı Âğûb kûmpânyasına ruhsat i’tâ kılındı. Vefiyât: Vezîr Said Mehmed ve Ziya‘üddin Mehmed ve bahriye nâzırı İngiliz Mustafa Pâşâlar.

İtalya hükûmetinin teşekkülü ve Emânû‘elin Krallığı; Sedân Harbî ve Fransanın mağlûbiyeti

Sayfa 505

Mahmûd Nedim Pâşâ sadâreti. Londra protôkôlu: Bu protôkôl ile Boğazlar Mes‘elesini tekarrur eyledi. Mehâkim-i Nizâmiye ve Bûdce Nizâm-nâmeleri. 9 Şevvâl Tûnusun istiklâl fermânı ve 19 da Yusuf ‘İzzeddin Efendi hazretlerine ferîklik. Beyoğlu harîk-i elîmi.

Vefiyât: Ferîk hâfız ve meşhûr Sadrı‘azam ‘âlî ve mühtedî Müşîr ‘Ömer Lütî ve Giridli Mustafa Nâ‘ilî Pâşâlar, Şeyh‘ül-İslâm Refîk Efendi, edîb muhterem ‘Ali Şinâsî.

Kont Ândrâşi riyâset-i umûrdan çekildi. Fransada yine cumhûriyet i‘lânı, Parisin teslîmi ve Ti‘erek riyâseti ve Franğfûrt ‘Ahdî ve Fransanın Almanyaya def‘aten külliyyetli tazmînât vermesi ve Âlzâs – Loren ğâ‘ilesinin ikinci def‘a olarak zuhûru.

1289 = 1289 = 1872

Midhat ve mütercim Rüşdü ve Ahmed Es'ad Pâşâlar sadâreti. Tâb'iyet-i 'Osmâniye Kanûnu, 2 Muharremde dört yüz bin âltunluk hırsâkinin inhisârı. 7 Receb Mısırın istiklâl idâresi için fermân. Karatâğ Muhârebâtı ve Muhtâr ve Tevfik Pâşâlar. 7 safer Yusuf 'İzzeddin Efendi hazretlerinin müşîrlîği. Vefiyât: Vezîr Hâcî İsmâ'il Hakkı Pâşâ ve Mehmed Cemîl ve Nuri Pâşâlar.

Avusturya ve Rusya ve Almanya imparatorlarının ittifâkı.

22

Sayfa 506

1289 = 1290 = 1873

Şîrvânîzâde Mehmed Rüşdü ve Hüseyin 'Avnî Pâşâlar sadâreti. Mısır Vâlîsi İsmâ'il Pâşâ bize bir milyon yedi yüz elli bin lira virmeye başladı; bunun 3 Rebî'ül-ahir tevârüs fermânı. 12 Şevvâl ser-müneccime ta'yîn evkât berâtı ve 15 de Trâblusğarbda tanzîmât usûlünün tatbîki. İstânbul ve vilâyâtda Hâssonist ve ânti-hassonist mes'elesi zuhûr eyledi ve bu ğâ'ile on sene hüküm sürdü.

Vefiyât: Vezîr Divancı İsmâ'il Hakkı ve İbrâhim Halil Pâşâlar, Havace Mecîd Efendi.

Nûyôrk şehrinde meşrûtiyet gürültileri. Pânsilvânya meşrûtiyeti. Fransa cumhuriyet riyâsetine Mâkmâhônun ta'yîni. Viyana sergisi ve Hamdî Beyin me'mûriyeti. İspanyada iki senelik cumhuriyet. Nâsreddin Şâhin Âvrupa seyâhati.

1289 = 1291 = 1874

11 Muharrem Kara gümrüklerin lağvı ve 2 Saferde Âsâr-ı 'Atîka nizâmı. 8 Recebde Terkôs suları hâriciye teşrîfâtıcısı Kâmil Beye i'tâ. Karatâğ muhârebâtı. Vefiyât: Müftüzâde Vezîr Mehmed Emin ve Sadrı'azam Rüşdü ve umûr-ı siyâsiyeye âşna Topâl 'Osmân Şerîf ve Şerîf 'Ali Pâşâlar, kurenâdan Küçük ve Büyük Hâlid Beyler, mesnevi-havân

Sayfa 507

‘âlim ‘Ârifî Mehmed Efendi, Fransa başvekili Mösyö Gizo. İsviçre ve Sâksônyada Kanûn-i Esâsî.

1290 = 1292 = 1875

Es‘ad ve Mahmûd Nedîm Pâşalar sadâreti. 3 zil-ka‘de ıslâhât-ı ‘umûmîye fermânı. Vefiyât: Vezîr Bâbânî Ahmed, Tôpcu Ferîki Edhem ve Tepedelenli İsmâ‘il Rahmî ve Ferîd ‘Abdülhamid ve mu‘ammer ve Meşrûtiyetperver Mustafa Fâzıl ve mekâtib nâzırı Ferîk Sârı Ğâlib ve Kâsım Pâşalar, Şeyh‘ül-İslam Terşicizâde Ahmed Muhtâr Efendi, mehâkim a‘zâsından Kâtib ve şirin-sühan Server Bey. Ermeni ihtilâlinin istihzârı.

Fransada cumhuriyet teşkilâtı ve intihâbât usûlünün tebdîli.

SULTÂN MURÂD-I HÂMİS DEVRİ

Miladi	Hicri	Rûmi
1876	= 1293	= 1292

18 Mâyıs sâli hal‘ ve cülûs ğavâ‘ili, 9 Cemâziy‘el-ulâda ‘Abdul‘aziz Hânın hal‘ ‘umûmnâmesi. 22 zât-ı şâhânenin Apâsôfyaya (Ayâsôfyaya) ‘azîmetleri ve talepleri üzerine ‘Abdül‘azîz Hânın Tôpkapûdan Çırâĝân Sarâyına nakilleri ve Rûslardan başka bilcümle teb‘a-yı Ecnebe tarafından Murâd Hâmis hazretlerine

Sayfa 508

‘ariza-i teşekkûriye takdîm olunması. Sâdık Pâşâ Fransa cumhûriyet re‘îsine i‘timâdnâmesini teslîm eyledi. Prens Nâpôle‘on Fransa meb‘ûsân a‘zâlığına ta‘yîn. Lord Bikônsofild Disrâ‘eli ve Fransa hâriciye nâzırı Kônt Dekâz ve Sefîr Burĝvân ve Kôrcâkôfun İstanbuldaki nüfûzları. 22 de huzûr-ı hümâyûnda meclis-i vükelâ in‘ikâdı. 23 Pazar günü ‘Abdül‘aziz Hânın intihârı; Nâmık Kemâl ve Ahmed Midhat ve Nûri ve Tevfik ve Hakkı Beylerin Mâĝôsadan ‘afvları; ecnebî gemilerinden

Murâd-ı Hâmis saltanatının tasdîki; bu def'a Rûsya ve Avusturya ve Almanya hükûmetleri dahî bu hal'i tasvîb eylemişlerdir. 24 de Selânik Vâlîsi Muhmed Râ'if Pâşâyı isticvâb eylemek üzere Selânike üç Müşîr ve üç Ferîkin i'zâmı. Yedi buçuk milyon liralık kônşôlîd-i mâliyeden bankaya nakil olundu. 25 de Şûrâ-yı devlet re'îsi Midhat Pâşâ huzûra kabûl buyruldu. Mekke ve Memleketeyn ve Karatâğ taraflarından tebrîk-i saltanat telğrafları. 27 de Murâd-ı Hâmis hazretleri harbîye ve tûphâne devâ'irini ziyâret; sarây ve meşîhet dâ'iresinde ve huzûr-ı şâhânede Meclis-i 'Âlî in'ikâdı. Nasreddin Şâh ile Hidîv Tevfik Pâşânın tebrîkâtı. Terk-i silâh içûn Bosna eşkiyâsına âltı hafta müddet i'tâ. Bir Kanûn-ı Esâsinin teşkîli vazîfesi Midhat Pâşaya tevdi'. Kâşğar Hânı Ya'kûb Hânın kethudâsı Ziya'eddin Efendinin huzûra kabûlu 28 de Serdâr-ı Ekremin Edirneye 'azîmeti. 29 da Ahmed Midhat

Sayfa 509

Efendi ile Tevfik Beyin 'Akkâdan muvâsalatları ve Lôrd Derbinin Kanûn-ı Esâsinin tanzîminden dolayı bize karşû olan takdîrâtı. 31 de Midhat Pâşâ huzûra dâhil olûb sarây masârifinin tenkîsı emrine istihsâl eyledi. 1 Temmuz Selânik Hey'et-i tahkîkiyesinin 'avdeti. Karatâğın tevsî' hudûdu ve Bosnanın istiklâlî sözleri. Eşref ve 'Ali Sâ'ib Pâşalar Selânik Divan-ı Harbîne me'mûr olmuşlardır Çerkes Hasanın cinâyeti ve merkûmun maslûben teşhîri. Muhtar Pâşânın Bosna muhârebâtı. 8 Pazar-irtesi günü Kemâl Beyin İstanbula muvâsılatı ve 'Abdulkerim Pâşânın ser'askerliği ve 'adliye nâzırı Safvet Pâşânın hâriciye ve Halil Pâşânın 'adliye nezâretine ta'yîni ve Redîf Pâşânın Hassa müşîrliği ve ser'asker kâ'imekâmlığı. 10 penc-şenbe Mecâlis-i 'Âliyye me'mûr Rıza Pâşâ Tôphâne müşîriyetine. Posta nâzırı Yâver Pâşânın sitâyîşleri 14 Murâd Hâmisin i'âde-i 'âfiyetle Yıldızdan Beşiktaş inmeleri Beşiktaş 'akârânının 'â'idâtı Darûş-şafakaya terk; Sırp eşkiyâsından Despôtun mağlûbiyeti. 20 Nazîf Pâşâ Bosna Vâlîliğine ta'yîn; Tûnus Vâlîsi Rüstem Pâşâ İstanbula 'avdet 21 Sırbistan ile Bosnada muhârebât-ı mütevâliye; Vidin mutasarrıfı Halil Ref'at (Rıf'at) ve Vidin kûmândanı 'Osmân Pâşalar. 24 de Sırbistân Harbî içûn gönüllü 'asker yazıldı ve 'Abdî Pâşaya bu 'askerin kûmândası verildi. Karatâğ ve Sırbistan kûmândanı Ahmed Muhtâr ve Basra Vâlîsi

Sayfa 510

Nâsır ve Mekâtib-i ‘Askeriye Nâzırı Süleyman Pâşâlar. Zât-ı şâhanenin hastalık güftegûsu ve hal‘ teşebbüsâtı.

‘ABDÜLHAMİD-İ SÂNÎ DEVRİ

1327 – 1293

1909 – 1874

33

Milâdî

Hicrî

Rûmî

1876

=

1293

=

1292

Mütercim Rüşdü ve Midhat Pâşâlar sadâreti. Karatâğ ve Sırbistan ve Bosna ve Hersek ve Bûlgâr ihtilâlleri ve Çâr İkinci Nikôlânın bu ‘anâsıra olan mu‘âveneti ve Bismârk ile Kônt Ândrâşinin müdâhalâtı ve mütâla‘âtı. Ermeni Patrik Nerses Efendi Ermenilerin perîşânî-i hâminden bahis ile Lôndra ve Pârise lâyhalar gönderdi ve bu feryâd on sekiz sene devâm idûb nihâyet 1894 de Ermeni ihtilâlîne bâdî olmuşdur. Kudûs patrikhânesi içûn bir nizâm yapıldı. Rûsya Çârı Karatâğa Çernâyef nâmıyla bir cenerâl gönderdi ve ânları ihtilâl ve kıyâma sevk idildi; Prens Dânilônun halefî olan Prens Nikôlâ Çernâyef ile birleşdi ve Karatâğ isyânına vûs‘at verdi. 11 Kânûn-ı evvelde İstanbulda Düvel-i Mu‘azzama Kônferansı ve mâh-ı mezkûrun yirmi üçünde ve 7 Zil-hicce

Sayfa 511

Cum‘a-irtesi günü kevnî Kanûn-ı Esâsinin i‘lânı ve 27 de Midhat Pâşânın Rüşdü Pâşâya halef olması. Rusya ve Avusturyâ hükûmetleri Balkanların sûret-i taksîmini karârlaşdırdılar.

Vefiyât: Vezîr Şâir Râşid ve Hûrşid ve Fatin ve Muktedir ‘Ali Ziyâ ve edebâdan Yûsuf Kâmil ve Tôsûn Mehmed ve Muhallas Es‘ad ve ‘İzzet Ahmed ve Tophane Müşîri Yâver Mehmed Pâşâlar, Şâir Nûri Efendi, Behice Sultân. 12 Eylül Düstur Encümeni 29 Mart Cedîd-i Mülkiye Mektebi ve 20 Recebde Muvâzene-i ‘Umûmîye Kanûnu.

İspanya ve Meksikâda Kanûn-ı Esâsi. Afrikâda Kongô Hükûmeti te‘essüs eyledi.

1293 = 1294 = 1877

21 Muharrem Edhem Pâşâ sadâreti. Mârt ibtidâlarında Sırb ve Karatâğ ahâlisiyle bir mütâreke yapıldı ve 9 Martda Meclis-i Meb‘ûsân keşâd idilmişdir. 17 Recebde ilân-ı harb ‘umûmnâmesi yazıldı bu mütâreke Rûsyanın hesâbına gelmedi, çünkü Rusya bütün Rûmili Hristiyânları içûn ıslâhât taleb idiyordu; bu lüzûmu İstânbul Kônferânsı dahî tasdîk eyledi idi, hal’ ve cülûs ğavâ’ili Rûsyaya fırsat virdi ve 12 Haziranda Rus orduları Romanyâ ve Kârs cihetlerinde tecâvûze başladılar; Memleketeyn ahâlisi dahî Rusyaya iltihâk itdi, ‘Osmân Pâşâ beş ây kadar Rûs ordusunu meşğul eyledi ve fakat ordu 27 Ağustosda Plevneyi geçdi ve Kâfkâsya ordusu Kârs ve Ardahanı âldı

Sayfa 512

Ve Kânûn-ı Sâni evâsıtında Ayâstefânôsa kadar geldi ve muvakkaten bir mütâreke yapıldı. Mekteb-i Hukûk nizâmı. 9 Muharrem Midhat Pâşânın ıslâhât layihası 18 Saferde Sırbistandaki kal‘aların hıfz ve harâseti Sırb beyine tevdi‘ kılındı. 5 Şevvâlde Muhtâr Pâşânın ve 4 Cemâdil-ahirede ‘Abdülhamidin ğâzilik ‘unvânları. Murâd Hâmisi tekrâr eclâs itmek isteyen ‘Ali Su‘âvînin katli.

Vefiyât. Vüzerâdan idâme-i asâyîşe kadir Yânya Vâlisi Hüseyin Hüsnü ve Sahib-i Kemâlât Sâmi ve Ser‘asker ‘Abdulkerim Nâdir ve Şerîf ‘Abdullah ve ‘Ali Rızâ ve elsine eşnâ Kabûlî Mehmed ve Boşnâkzâde Mehmed ve fûnûna vâkıf Müşîr Mehmed ‘Ali ve Ferîk İbrâhim Hakkı Pâşâlar, posta ve telğrâf nâzırı Ahmed Şükrü Bey ve Şâir hattât ‘İzzet Mustafa Efendi.

Fransada intihâbât-ı cedîde. Avusturyâdan İrana bir hey'et-i ıslâhiye gitdi. İngiltere İtalyayı bizim ile bozuşdurmak istedi ve muvaffak olamadı. Rûs Cenerâli Sômârôkôf Viyânaya gitdi ve bizi taksîm eylemek için Rûs ve Avusturya arasında bir i'tilâfnâme yapıldı.

1296 ve 1295 = 1878

7 Muharrem Ahmed Hamdî ve Vefîk ve 15 Rebi'ül-ahir Sâdık ve 26 Cemâdil-evvelî Mütercim Rüşdü ve 12 Cemâdil-ahire Safvet ve 9 Zil-hicce Hayreddin ve 9 Şa'bân 1296

Sayfa 513

'Ârifî ve 3 Zil-hicce Sa'id Pâşalar sadâreti. 3 Mârt 1878 Ayâstefânôs ve 4 Haziran Kıbrıs ve 13 Temmuz Berlin Mu'âhedeleri yapıldı. Ayâstefânôs 'Ahdiyle Rûsya bizi rehnedâr itmek istedi ise de bu teşebbüs İngilterenin hesâbına gelmedi, çünkü Hind ile Bahr-i Sefîd yolları kapanıyor idi. İngiltere Başvekili Lôrd Bikôlsfild Disrâ'ilî ile Sâlisbôrî bizi himâye tarîki ile 4 Haziranda Kıbrıs Mu'âhedesini 'akd ile Berlin Kônğresinin teşkiline ve İstanbuldan Rûsyanın teb'îdine muvaffak oldular: Rûsya çokca bir kâr itmedi; Netîce: (1) Romanyâ ve Sırb ve Karatağ istiklâli, (2) Bulğaristân prensliği, (3) Besâraryâ ve Kârs havâlisi Rûsyaya geçdi, (4) Bôsna ve Hersek Avusturyaya tevdi' idildi, (5) Kıbrıs İngilterede kaldı (6) Kûr Nehri civârı İrana terk, (7) Rûmili Şarkî vilâyeti ihdâs, (8) Sırb ve Karatâğ arâzisi tevsî', (9) Teselyâ Yunana ilhâk. 23 Nisân Rûsya Harbî ve 24 Mâyıs idâre-i 'örfiye i'lânı ve 14 Şubât Meb'ûsânın ta'tili ve 3 Temmuz Kıbrısın İngiltereye terki ve 13 Haziran ve 13 Temmuz Berlin Kônğresinin ibtidâ' ve intihâsı ve 28 Temmuz Filîpoviç Beyânâmesi ve 29 Temmuz Avusturyâ askerinin Bôsna'ya duhûlu ve Deli Yörginin bizim ile ittifâk itmek istemesi. 23 Zil-hicce imtiyâz ve şefkat nişânları. 8 Mayıs 'adliye nezâreti

Sayfa 514

nizâmı. 5 Haziran cezâ ve mehâkim teşkîlâtı kanûnu 9 Haziran usûl-ı hukûkiye nizâmı. 7 Ağustos kâ'imeler karârnamesi. 4 Kanûn-i Sâni emânet-i a'sâr. 18

Cemâdil-ahire ‘Ali Şefik Beyin Kürdistan ve Mazhar Pâşâ ile Nuryân Efendinin Haleb teftîşâtı.

Vefiyât: Vüzerâdan Emîn ve Süreyyâ ve Hâlit ve Halil Şerîf ve Hurşid ve Kimyacı Derviş ve Müşîr Süleyman ve Sâdık ‘Abdülhamit ve ‘Osman ve Germiyanîlerden umûr-dîde Hâcî ‘Ali ve Küçük ‘Ömer Fevzî ve Zabtiye Müşîri Mehmed ‘Ârif ve Ser’asker Mustafa Nûri ve Müşîr Mustafa Tevfik ve Ahmed Tevfik ve Bahriye Nâzırı Kayseriyeli Ahmed ve Ferîk Bacaksız Ahmed Şükrü ve riyâziye mu’allimi Ferik Tâhir Pâşâlar, Ma’ârif Mektûbcusu Hâlit, Sadâret Müsteşârı ‘Ali Refîk Beyler ile Refî’a Sultân ve mekteb-i sultânî müdiri Halil Efendi.

Fransada sergi. Bulğârlar kavmiyete teşkîlatına başladılar. Âmerikanın Bolivî Hükûmetinde meşrûtiyet. Nâsreddin Şah tekrâr Âvrupaya gitdi.

1296 = 1297 = 1879

Ölgünlüler ile Ğusineli ‘Ali Pâşânın fedakârlığı ve Kadrî Pâşâ Kâbinesinin vilâyâta tab’iydi ve 7 Şevvâl Sa’îd Pâşânın sadâreti. Hidîv İsmâ’il Pâşâ ba’zı i’-mârât içün İngiltereden borc âldı idi, bunun fâ’izini ödemekden ‘âciz kaldı,

Sayfa 515

bir müddet sonra Fransa ve İngiltere hükûmetleri Mısır umûrîni ele âldılar; İngiltere umûr-ı mâliyyeye ve Fransa umûr-ı nâfi’aya nezâret eyliyor idi, bu müdâhale İsmâ’il Pâşânın hesâbına gelmedi ve yerlileri kışkîrdûb bir ufâk ihtilâl çıkardı ve bu ihtilâl ile İngiltere ve Fransanın nüfûzunu kırmak istedi; her hükûmet Bâb-ı ‘Âliden İsmâîl Pâşânın ‘azli ve Tevfik Pâşânın ta’yînini talep ve talepleri is’âf eyledi. 1 Haziranda ‘Abdül Beyin Prezrîn ictimâ’î ve İşkôdra ve Ergiri şu‘beleri keşâd. Hidîv Tevfik Pâşâ 1750000 liradan ‘ibâret olan Mısır vîrgûsünü 750000 liraya tenzîl eyledi. 17 Haziran bizim ‘adliye teşkîlatı icrâ. Berlin Kônğresinin icâbâtını icrâ eylemek üzere Ahmed Muhtar Pâşâ Arna’udluğa gitdi. İngiltere hükûmeti bize ıslâhât icrâsı tavsiyesinde bulundu ve bu tavsiye 1880 ve 1883 ve 1885 târihlerinde dahî te’yîd idildi. 27 Kanûn-ı sâni mesârif-i ‘askeriye istikrâzı. Serverî ve sa’ireye rütbe ve nişânlar tevciye. Martda tekâ’üd sandûku teşkîl ve dârüş-şurâ-yı ‘askerî lağv.

Vefayat: Vüzerâdan ser-tabîb Hekim İsmâ'il ve Cemâleddin ve Sabrî ve Çerkes 'Abdî ve Ferîk Dâmâd İbrâhim ve merfû'ul-rütbe Ferîk Kasab Hüseyin Pâşâlar ile Hâriciye Müsteşârı Sâlim Ahmed Efendi.

Fransada Julğrevî riyâseti. Amerikanın Orânj ve Almanyanın Hâmburg meşrûtiyeti.

Sayfa 516

1297 = 1298 = 1880

Bize dost olan Lord Bikônsfild sükût itdi. 'Abdülhamid Prûsyâ mâliyûnî ile münâsebâta girişdi. Bulğârların Brânova Cem'iyeti ve komitecilik ta'lîmâtı. Avusturyâ Hükûmeti Bosnada ahz-ı 'asker tatbîkâtına başlayınca Boşnâkların hicreti ve devletçe bir büyük ğâ'ile husûlû. Avursturyâ Bôsna kıt'asında metropolid ta'yînine başladı ve bu ta'yîni Rûm Patrikhânesine tasdîk itdirdi! 4 Mayısda Midhat Pâşâ Kônâğı âblûkaya âlındı. Sâkız zelzelesi.

Vefiyât: Vüzerâdan Bâbânî 'Abdullah Musîb ve 'Osmân Râşid ve Topçu Ferîk Hasan Pâşâlar, a'yândan Mehmed Tevfik Bey Şeyh'ül-İslâm Hasan Fehmî ve Kara Halil Efendiler.

Ğlâdstôn Kabinesi. Karatâğ Hükûmeti te'yîd ve Birinci Nikôlânın prensliği tahkîm idildi.

1298 = 1299 = 1881

13 Cemâziyel-âhire 'Abdurrahman ve 24 Şa'bân Saîd Pâşâlar sadâreti. Fransızlar 1830 ve 1838 târihlerinde Cezâ'ir iklîminde elde itmişler idi, bu târihden i'tibâren Tûnûsu da istilâ itmek istiyorlar ve bahâne ârarlardı; Bôsna Fransa ordusuyla Tûnus 'aşâ'iri ârasında münâza'alar âçıldı, 'aşâ'ir ve kabâ'il eşkiyâlık iderler ve Cezâ'irin asâyişini ihlâl eylerler idi; Tûnus Beyi olan Sâdık Pâşâ vezirine mahkûm idi ve vezirin sözünden tışârı çıkâmâz idi.

Sayfa 517

Fransanın Tûnus Kônsolôsü Mösyö Rustân ve Ferîk Fôrmejul 'aşâ'iri kırarak Tûnusun Fransaya ilhâkını te'mîn eylemişlerdir. Bab-ı 'Âlî Tûnus Beyine imdâd göndermedi Ebû Sa'id ya'ni Bardo 'Ahdî. Mısırdaki Mîrâlây A'râbî Beyin bidâyet zuhûru. Arnâ'udluğun ihtilâli ve Devrîş Pâşânın Arnâ'udluk me'mûriyeti. İngiltere hükûmeti Mısırdaki şedîd bir matbû'ât kânûnu tatbîk eyledi. 28 Temmuzda Avusturyâ ve Sırb ittifâk hafisi. Ecnebî dâyenleriyle olan i'tilâfımız. Duyûn-ı 'umûmîye idâresinin te'sîsi. Bôşnâkların ihtilâli 'Ali Ağâ kôrtu ve Dük Dom İvâ Mûşiçin fedâkârlığı. Yunan ile çiftlikât 'ahdî. 21 Kanûn-ı sâni kuyûd-ı mâliye tensîkâtı.

Vefiyât: Vûzerâdan Mahmud Hamdî ve Sadra'zam Rüşdü ve Mîr-i Mîrândan Zengin Rüstem Pâşalar ve Nâ'ile Sultân. Ğâmbatâ Kâbinesi ve Fransızların Tûnusa tecâvüzleri 26 Mart 1881 de Romanya hükûmeti tevsi'an teşekkül itdi ve Hôhenzôllerin hânedânına mensûb Birinci Şârl Kral nasb oldu. Fransa Hükûmeti Mâdâğâşkâr ahâlîsiyle mühim bir harbe girişti ve bu harbin sevkîyatıyla beş sene te'mîn ve ihtilâli teskîn eyledi.

1299 = 1300 = 1882

20 Muharrem Ahmed Vefîk ve 21 Muharrem Sa'id Pâşalar sadâreti. A'râbî Bey Mısır ihtilâlcilerinin başına geçdi

Sayfa 518

ve Fransa ve İngilterenin mâliye ve nâfi'a me'mûrlarını ihrâca ve oradaki Frenkleri katle ve Mısırı bir müstakil hükûmet hâline kôymâya kıyâm idince İngiliz donanması 11 Temmuzda İskenderiyeyi topa tutdu ve üç yüz ecnebî katl olundu. İngiltere cenerallerinden Volesley on iki bin kişi ile Tel El-kebirde A'râbî Pâşâyı habs iderek muzafferen Kâhireye dâhil oldu ve Mısırın umûr-ı mâliyesini eline âldı. Hazıranda A'râbî Pâşaya nişân verildi. Mısır 'azîm bir Şûriş içinde kaldı. Bulğârların kilisâ mes'elesi kesb-i şiddet eyledi. Bôşnâklar Avusturya ile uğraşıyorlar A'râbî Pâşâ mes'elesi ve Dervîş Pâşânın kômiserliği. Müze ile Sanâyi'-i Nefiye Mektebi te'sîs kılındı. 11 Eylül sadâkat ve şecâ'at madalyaları. 26 Eylül Lisan Mektebi keşâd. Tensîk kuyûd ta'limâtı. Tunus Vâlîsi 'Ali Beyin me'mûriyeti.

Vefiyât: Vüzerâdan Sadra'zam Mahmûd Nedîm Pâşâ ile Ser-karîn Ziver Bey. Fatma Sultân, Sadreddin Çelebî, Şeyh'ül-İslam 'âlim edîb Muhtâr Ahmed Bey, Fransa başvekili Ğâmbatâ ve İtalya başvekili Ğâribâldi.

Freyisine Kâbinesi. Sırbistân arâzisi tevsî' kılındı Fransanın Çin sefirî Mösyö Burenin ba'zı 'uhûdun 'akdine teşebbüsâtı. Bismârk Avusturya ile ittifâk meselles mukaddemâtını tahkîm ile Rûsyayı bu ittifâkdan ihrâc eyledi.

Sayfa 519

1300 = 1301= 1883

Mısırın idâresi içün İngiliz hükûmeti bir inzibât ve idâre nizâmı neşr eyledi. Arnâ'üdlük ihtilâli ve Dervîş Pâşânın tekrâr icrâ-yı me'mûriyeti. İstanbul Bulğâr eksâr hâlğının merkezi oldu, 19 Nisân ve 28 Recebde Midhat ile Mahmûd Pâşâların şehâdeti. Ticâret mu'âhedâtını tecdîd eyledik ve bir Âğustôs Halkalı Zirâ'at ve beş Mayıs Kaz Sanâyi' ve yedi Haziran mühendishâne ve sanâyi' ôtalarının nizâmâtı. 13 Rebi'ul-ahirde Fazlı Pâşânın 'azli ve zabtiye nezâretine Kâmil Beyin ta'yîni.

Vefiyât: Vüzerâdan Sadr-ı a'zam Hamdî ve Ra'ûf ve lisan-eşnâ sudûrdan Safvet ve Yedinci ordu Kûmândânı 'İzzet ve Baytar Mehmed Re'fet ve Müşîr Ahmed ve Eyûb Sabri ve Ferîk Bülbül Ahmed Sâ'ib ve Ferîk Hâfız Mehmed ve Hasan Kâzım Pâşâlar, Re'is'ul-'ulema Cemâleddin Mehmed ve Diyâbekirli Şa'bân Efendiler, Fransada Şâmbôr Kôntu ve Cenerâl Rivi'er.

Şa'bân Efendinin tercüme-i hâli: İş bu tercüme-i hâl bir zât-ı muhterem tarafından gönderildi, 'aynen nakil olunuyor:

Diyarbakirli El-hâc Hâfız Mehmed Şa'bân Kâmî Efendi

Halvetî Nakşîbendî Kâdirî Tarikatlarına mensûb, Hâfız Kelâmullah müfessir muhaddis hattât şâir idi 1254 de Mısıra giderek Fâzıl meşhûr İbrâhim Bâcûrî hazretleri mecâz oldu. Oradan Hicâza 'azîmet ile ba'de Dersa'âdete

Sayfa 520

Gelerek 1260 da Bâfermân ‘Âli Buruce hasbî rabi’ kayrât ferâset şerîfe hidmet-i celilesiyle şerefyâb oldu. Bir müddet sonra memleketine ‘azîmet ve 1267 de Bağdâdı ve a‘tebât-ı ‘âliyyeyi ziyâret itdi. 1270 de mücâhidîni teşvîk ile bizzât farîza-i cihâdî edâ eyledi bakiye-i ‘ömrünü neşir ‘ulûm-u ‘âliye ile emrâr iderek seksân bir yaşında olduğu hâlde vefat itmiştir 1260 târihinden vefâtına kadar Diyârbekirde ve mülhikâtında yetişân meşâhîr-i kinâb ve şu‘râ müşâr’ül-ileyhin halka-i tadrîsinde neş’et eylemiştir. Rahmetullah-i ‘aleyh rahmeten vasi‘a

Jûl Feri Kâbinesi ve Fransa donanmasının Tonkin Seferi; Fransızlar Ânam Hükûmeti ile Hû’e Beldesinde ‘akd-i sulh itmişlerdir; Âmirâl Kûrbe Çinin pâ-yi tahtına dâhil oldu. Rûs orduları Hindistan-ı Şimâlîye kadar indiler. İtalya Hükûmeti İttifâk-ı Müsellete (Müsellese) dâhil oldu.

0301 (1301) = 1302 = 1884

15 Zil-hicce Kâmil Pâşâ sadâreti. Re’îs Nizâr Şerif Pâşâ Sûdânî İngilizlere terk itmâmak içün işden çekildi. Bab-ı ‘Âlî Mısırın münhalat ‘asker tarafından idâre idilmesini talep eyledi; güyâ İngiltere bu sene Mısırdan çıkacak idi, çıkmadı ve çıkmamak içün Ermeni ihtilâlini hazırladı. Umûr-ı mâliye hey’eti teftişiyesi. Hazine-i idrâk ıslâhâtı ve a‘yân reîsi Sa’îd Pâşânın kutuları.

Vefiyât: Vüzerâdan Harbîye Nâzırı Hüseyin Hüsnü ve Edirne

Sayfa 521

Vâlisi Kadrî ve gümrükcü ve ehl-i iktisâd ve müdebbirînden Kânî ve Müşîr Âlyanâk Mustafa ve Ferîk Cemâleddin Pâşâlar, Divân-ı muhâsebât kısm-ı sâni re’îsi Emîn, me’mûrîn-i ‘adliyeden Güzel Servet, Re’îs’ül-ulemâ ‘Aziz, ‘Âlî Pâşâzâde e‘âzımdan ‘Ali Fu’ad Beyler ile şâir münşî İsmâ’il ‘İsmet Efendi.

Ti’ensin Beldesinde Fransa ve Çin ‘Ahidnâmesi müte‘âkiben Çin – Fransa Harbî ve Frânsızların Formoz Seferi ve Çin umûründaki muvaffakiyetleri. Asya müstemlekâtı içün Rûsya ve İngilterenin hudûd münâza‘âtı. Fransa hükûmeti Âfrikâda Senegâl istikşâfâtı itmâm eyledi ve büyük bir müstemlekeye nâ’il oldu.

İtalya hükûmeti Âfrikâda Masû'a Sevâhilini işğâl eylemek içün İngiltereye mutî' bulunmaya mecbûr oldu. Bismârk Rûsya ile hafî bir ittifâk yaptı ve Avusturyâyı âldatdı.

1302 = 1303 = 1885

Ayâstefânôs 'Ahdîyle Rûmili-i Şarkî Bulğaristana ilhâk oluyor idi, Berlin Kônğresi bu ilhâkı red idince Eylûl ibtidâlarında Bulğarlar kıyâm ile 19 Eylûlün gicesinde Filibeye dâhil olûb birçok mücâdelât-ı siyâsiyeden sonra bu ilhâk tasdîke mecbûr olduk. Mısırın Sûdân cihetlerinde bir mehdî zuhûr idüb İngilizleri Mısırdan çıkarmak istedi, Cenerâl Ğordon Sûdâna gitdi ve mehdinin vefâtıyla Sûdân 'isyânı basdırıldı, Ğordon Sûdânda

Sayfa 522

maktûl düşûb İngiliz ordusu Völseley tarafından kurtarıldı. Mâliye müfettişlerinin sınıfları 15 Kanûn-ı Evvel Rejî ve 22 Eylûl İkinci Emniyet Sandûğu Nizâmı. Kuduzhâneler ile Pâstör ve otomobil ârabaları te'sîs. 'Askeri tekâ'ud sandûkının ıslâh ahvâli.

Vefiyât: Vüzerâdan Natûk ve siyâsiyûndan Server ve erbâb-ı kemâlândan (kemâlâtndan) Subhî ve siyâsiyâta vâkıf 'Âsım ve Dâmâd Edhem Mahmûd ve Ferîk Hâfız Ahmed Pâşâlar, 'ulemâdan lisân-ı eşnâ 'Abdulkerim Efendi, fazılâdan 'Abdî, iskân-ı muhâcirîn me'mûru İngiliz 'Ali Rızâ ve Bükreş Sefirî Süleyman Beyler, Fransa meşâhîr-i şuarâsından Viktôr Huğö ve Amirâl Korbe.

Sâlisbûrî Kâbinesi, Jûl Ferinin sükûtu ve Cumhuriyet riyâsetine bit-tekrâr Jûl Ğurvinin intihâbı. Teşrîn-i Sâni içinde Bulğaristan ile Sırbistân Harbî ve Sırların Silivince Mağlûbiyeti: Sırlar Bulğarların zararına olarak tevsî'-i hudûd sevdâsına düşdüler ve fakat Prens Aleksândır Kral Milana ğâlib geldi.

1303 = 1304 = 1886

Mayısdâ borc âlındı. Mâliyenin sâl muhâsebeleri tab' ve vûkelâyâ tevzî' idilûb bu usûle on yedi sene devâm olunduğu ve mâliye eszârının 'umûma irâ'esi. Hazine-i belediye rusûmunun nısfına el uzatdı, zâten bu rusûmât evvelce hazineye 'â'id idi.

Sayfa 523

Vefiyât: Vüzerâdan Ahmed Celâl ve ehl-i 'ilm ve lisândan Kemâl ve Erkân-ı Harbîye Re'isi Hasan Tevfik ve Tersâneci Hasan Pâşâlar. 'Adliye Mektûbcisi Hâtmî, Şehir Emâneti Meclis Re'isi Remzi, Mâdrid Sefîrî Sermed, Meşihet Mektûbcisi Sadreddin, fazilâdan 'Abdussettâr ve Tâşlıca Müftüsü Mehmed Efendiler,

Yine Ğlâdstôn ve yine Sâlisbûri Kâbineleri. Freyisine Kâbinesi ve Fransada tahsîl-i ibtidâ'i kanûnu. Bulğârlar Rûsyanın nüfûzunu kırmak için Prens Aleksândırı sûfiyeden çıkardılar ve memleketi büyük bir buhrâna uğrattılar ve zimâm-ı idâreyi müteğalibeden Stânbûlufe kapdırdılar, Stânbûlûf Rûs parmağını kırmak bahânesiyle pek çok mezâlîme daldı ve Bulğarları istediği gibi oynatdı. Bulğaristânın vekâyî'i üzerine Rûsyanın Avusturyâ ile ârası açıldı.

1303 = 1305 = 1887

Bulğaristân ve Rûmili-i Şarkî ğavâ'ili ve İstanbulda konferânslar meşâğili ve hükûmetin karârsızlığı. Prens Aleksândırın muhakkeran Sofyadan ihrâcı ve bilâ-su'el Prens Ferdinânın intihâbı mes'elesi Rûsya hükûmetini ğadaba getirdi; Berlin 'Ahidnâmesince Bulğaristan Rûsyanın himâyet-i ma'neviyesi tahtında bulunacak ve Bulğaristandan Rûs zâbitânı çıkarılmayacak idi. Ğâzî Ahmed Muhtâr Pâşânın Mısır Kômiserliği ve bu me'mûriyetin 1908 sâlna kadar imtidâdı; Kâmil Pâşâ

Sayfa 524

ve Sör Dromondrolfun mukâvelesi müzâkerâtı; bu mukâvele mucibince İngiltere üç seneden sonra Mısırdan çıkacak idi, yine çıkmadı. 15 Âğustos Zirâ'at Bankaları te'sîs.

Vefiyât: Vüzerâdan Âltûnîzâde İsmâ'il ve Ferîk Ahmed ve Kara Selim ve velâtden Fikri Pâşâlar, Şehzâdegândan Mahmûd Celâleddin, Sarây Ser-âmedânından Hâfız Behrâm Âğâ, Kadî'asker Tevfik Efendi, Hâriciye Mektûbcisi Re'fet, Kâtib-i Husûsi Reşid ve belediye re'îsi Tepedelenlizâde Âsaf Beyler.

Sâdî Kârûn Cumhûriyet riyâsetine intihâbı. Bulğaristanın fetret hâli Âvrupanın nazar-ı dikkatini celb eyledi ve Aleksândırın yerine Almanyanın Kûbûrgûtâ

Hânedânına mensûb Prens Ferdinân ta'yîn olundu; Stânbul'da mezâlîme devâm ediyor. 17 Mârt'da ittîfâk-ı mesellesin te'bîd ve tahkîmî.

1304 = 1306 = 1888

Yüzde beş fâ'iz ve yetmiş sâtış ile ve 3 Teşrîn-i Evvelde bir milyon sekiz yüz bin lira borc âlındı. Boğâzlar içûn İstanbul'da yine bir mukâvele yapıldı.

Vefiyât: Vüzerâdan lisan-ı âşnâ 'Ali ve Ser-'asker ve erbâb-ı iktidârdan muktesid Fôsfor Mustafa ve Bahriye Nâzırı İbrâhim ve 'İrfân Pâşâlar, Gümrükcü ve Mâliye Nâzırı Edîb, Şeyh'ül-İslâm 'Uryânîzâde Ahmed Es'ad, 'âlim ve münşî İsmâ'il

Sayfa 525

Hakkı, mekâtib-i ibtidâ'îye müdürî Cevdet, natûk ve şâir 'Âşir Mustafa Efendiler, Fransa Cenerâllerinden Bâzen.

1305 = 1307 = 1889

Ferdinânın Bulğaristan Prenslîğine suret-i kat'iyede intihâbı. 1 Mâyıs müzenin keşâd ve ıslâhı. 4 Kanûn-ı Evvel esirâ-yı zenciye'nin men' furûhatı. Alâsonya tahşidi ve Ahmed Eyûb Pâşânın kâr âgahlığı.

Vefiyât: Vüzerâdan Cemil ve Hasan Tahsin ve Sadrâ'zam Tûnuslu Hayreddin ve Sâhib-i Târih Mustafa Nûri ve Ferik İsmâ'il Hakkı ve şâir hicivgû Kâzım Pâşâlar, Dârut-ta'lim müdürî lisân-ı 'Araba aşînâ Kör (Kor) İbrâhim, Ahkâm-ı Evkâf Mü'ellifi 'Ömer, Şatranc Mu'allimi Hulûsi Efendiler, Ticâret Re'isi Mehmed Eşref, Dâmâd Hamîd, 'Uryânîzâde Hâlid, meşhûr havânende Fa'ik, Midilli Mutasarrıfı 'Ümrânperver Fahrî ve İstinâf a'zâsından Selîm Pâşâzâde Ahmed Tevfik Beyler.

Fransa ihtilâlinin yüzüncü senesi; sergi ve yeni bir Meclis-i Meb'ûsân 30 Mârt 1889 da Sırbistân Kralı Milan işden çekildi ve yerine oğlu Birinci Aleksândır ta'yîn olundu ve Kraliçe Nâtâlînin nüfûz ve te'sîri. 1881 de Avusturyâ ve Sırbistân ârâsında 'akd olunan mu'âhede bu sene Şubâtın tokuzunda tecdîden ve ta'dilen tekrâr 'akd idildi. Nâsreddin Şâh yine seyâhata çıkdı.

1306 = 1307 = 1890

Yüzde dört fâ'iz ve yetmiş beş satış ile 7,788,000

Sayfa 526

ve yetmiş altı satış ile 4,545,000 lirâ istikrâz olundu. Yirmi bir sene müddetle Almanya ile bir ticâret mu'âhedeşi yapıldı. Yunanistan ile yine çiftlikler mukâvelesi 5 Mârt Musâbîn-i Mülkiye ve 'Askeriye ve serseri nizâmı 'amele-i mükellefe usûnün vaz'î. 9 Şubâtta zirâ'at mektebi keşâd.

Vefiyât: Vüzerâdan Ahmed Tevfik ve Edîb Kâmil Sa'dullah ve Şeyh'ül-harem Şevket ve ser-'asker 'İzzet ve Sâmiî ve şehir emînî Mazhar ve Surûrî (Serverî) ve Ferîk İbrâhim ve şehir emâneti re'isi Ahmed Pâşalar ile ma'ârif mektûbcisi Subhî, Ser-karîn Zengin 'Osmân, ma'ârif mektûbcisi Mehmed Beyler ve Sadâret Müsteşârî 'Ali Şefkatî ve erbâb-ı 'ilim ve vukûfdan 'Abdünnâfî ve Bâb-ı Ser-'askeri evrâk müiri Dervîş Efendiler ve Avusturyâ baş-vekîli Kônt Ândrâşî.

1307 = 1309 = 1891

29 Muharrem Cevâd Pâşâ sadâreti. Üsküb Bûlgâr Metrepôlidliği tasdîk olundu. Dört Kanûn-ı Sânide Girid ıslâhât nizâmı. 17 Mâyısa hafif süvârî alâylarının teşkîli. Ma'zûliyet Sandûkunun te'sîsi. Bâb-ı 'Âlî Kütübhânesine mübâşeret.

Vefiyât: Ser-'asker 'Ali Sâ'ib ve 'ukalâ ve müdebbirândan Müşîr Mustafa 'Âsım ve Mîr-âhûr (Mirahor) Mustafa ve Rûmili (Rûmeli) pâyelûlerinden Vâli Tevfik ve Diyârbekirli Müverrih ve edîb Sa'îd ve ağniyâdan Lebhôvâlî Mâlik ve Ferîk Velî Rızâ Pâşalar ile Mîrâlây ressâm

Sayfa 527

Ahmed Rıf'at, İshak, Feylôsôf Tahsîn, Telğrâf Nâzırı 'İzzet, Mâbeyn Kâtiblerinden ve erbâb-ı kalemden 'Abdulkâdir Efendiler, Şôrî (Şûra) a'zâsından Besîm, Kâdî-'asker (Kaz'asker) Ahmed Tevfik, Zabtiye Nâzırı Kâmil Beyler; Fransa Cenerâllerinden Bolânje ve Re'is-i Cumhûr Jûl Grevî.

İttifâk-ı Müsellesin tahkîmi. Fransa ve Rûsya ittifâkı.

1308 = 1310 = 1892

Zeytûnun kıyâmı ile Ermeni Hâdisesinin tevsi'î üzerine Zeytûna Hristiyândan kâ'imakâm ve Jândârma ta'yînine karâr verildi. Makedonya igtîşâsâtı ve Kônt Lâmsdrôfun i'tidâl ve nasîhatı. İkinci müze binâsına mübâşeret. 3 Teşrin-i Sânide tahlîsiye madâlyası ve 3 Kanûn-ı Evvelde siğorta nizâmı 26 Recebde Eskişehir ve Konya ve Ankara hatveti Mösyö Kâ'olâya verildi.

Vefiyât: Vüzerâdan Halil Nakıyiddin ve Müşîr Ahmed Eyûb ve şâir ve Ğaribâletvâr Erzincanî Ters Ahmed 'İzzet ve Şûrâ-yı Bahriye Re'isi Hasan Hayrî ve Konya Vâlisi 'Abdulkâdir Kemâlî ve İstanbul Vâpûru me'mûrî Mîrlivâ 'Osmân Pâşâlar ile e'âzım-ı edebâ ve şuarâ ve muharrînden mu'allim Nâci Efendi ve mekâtib-i i'dâdiye müdürî erbâb-ı kalemden Mustafa Bey.

Âmerikâda Şikâgo Sergisi. En meşhûr sergiler Lôndra 1851 ve 1862; Pâris 1855 ve 1867 ve 1878 ve 1889; Viyâna 1873; Filâdelfî 1876 ve Melbörn 1880

Sayfa 528

28 Haziranda ittifâk-ı mesellesin tahkîmi ve 1915 Sâlına kadar temdidi.

1309 = 1311 = 1893 (1893)

Dâmyân Ğreğor ve Dâlçef Efendiler Sirôzda Bulğaristanın Virhövist vesâ'ir çeteleriyle ittifâk itmişlerdir. Yüzde dört fâ'iz ve yetmiş sâtış ile bir milyon lirâ borc. 6 Teşrin-i Evvelde Dersa'âdet zirâ'at ve sanâyi' sergisi. 3 Temmuz Ma'den Mühendisleri. 11 Şubât Nesâ 'askerî terzhânesi. 6 Teşrin-i Evvel harîr-i tahmî nizâmı.

Vefiyât: Vüzerâdan 'âlim şâir münşî ve Cesûr 'Âkif ve Ressâm 'Abdulhalim ve 'Ali Nizâmî ve Ferîk Câvîd ve Sıhhiye dâ'iresi Ferîki Hasîb ve Rûmili pâyelûlarından Erzurum Vâlisi Haydar ve Haleb Vâlisi 'Ârif Pâşâlar ile Pôlis Müdürî Âğâh, Kâlkândelen meşâyihinden Mustafa Rûhî Efendiler Lôrd Sâlisbûrî ve Fransa esbak Re'is-i Cumhûrî Mâkmâhôn

1310 = 1312 = 1894

15 Zil-hicce Sâ'îd Pâşâ sadâreti. Yüzde dört fâiz ve yetmiş üç buçuk satış ile Mârt ve Mâyısta iki milyonluk istikrâz. Âğustôsda Mûş Sancâğına merbût Sâson Ermenilerinin katlî ve Ermeni ihtilâlinin âçıktan âçığa zuhûru ve Âvrupanın ilk müdâhelâtı. Nurekop ve Köprülü Bûlgâr Metrepelidliklerinin ihdâsı. Süvârî hayvânâtı yetiştirmek ve âşı nizâm-nâmeleri. Sırb Kralı 'Aleksândır İstanbula geldi. 28 Haziranda İstanbulun zelzele-i 'azîmi.

Sayfa 529

Vefiyât: Vüzerâdan fakîh ve müverrih Ahmed Cevdet ve Ahmed Hamdî ve Yûsuf Rızâ ve Mısırlı Halîm Pâşâlar Şirket-i Hayriye müdürî Hüseyin Hâkî Efendi, rusûmât mu'âvini Haşmet Bey, Mekteb-i Sultânî müdürî lütüfkârândan İsmâ'il Hakkı Bey, 'âlim şâir kapû kethudâsı Râşid 'Âli Efendi, nebâtât mu'allimi Tabîb Sâlih Efendi; Mekke Pâyelûlarından münşî Safiyüddin Mustafa Bey, Rûsya Çarı Üçüncü 'Aleksândır, maktûlen Sâdî Kârnev (Kârno), Meclis-i Mâliye a'zâsından Mehmed 'Ârif Efendi, Ankara Jândârma Kûmândânı İsmâ'il Ferîd Bey.

Riyâset-i Cumhûre Kâzîmîr Peri'enin intihâbı.

1311 = 1313 = 1895

3 Rebi'ül-ahir Kâmil ve 19 Cemâziyel-ülâ Halîl Rıf'at Pâşâlar sadâreti. 30 Eylûlde İstanbulda Ermenilerin kıyâm ve kıtâlî yine Bôğâzlara dâ'ir bir i'tilâfnâme yapıldı. Makedonyada Dâliç ve Virhâven Kômiteleri. 16 Kanûn-ı Sâni men'-i tese'ül ve te'sîsât-ı 'askeriye nizâmları, bu te'sîsât nizâmı on dört sene devâm itdi ve sekiz milyon lira topladı. Dersa'âdet rıhtımları ile Dâr'ul-'acezenin vaz'-ı esâsı.

Vefiyât: Vüzerâdan münşî ve şâir ve ümrânperver sırrı ve sâhib-i hat ve kalem 'Arifî ve Müşîr Safvet ve Ferik Sâbit ve Bâbânzâde Bitlis Vâlisi Mehmed Pâşâlar ile Posta Nâzırı Hasan 'Âlî, mûsikide mâhir ve üstâz-ı kül 'Abdulaziz Efendiler, ahrârdan 'Âli Şefketî Bey, Re'îs-i Nizâr Stâmbulof ve Kimpâger (Kımyâger) şehir Pâstor.

Sayfa 530

Feliks Fôrk riyâseti ve Mâdâgâskâr Seferi. Habeş ile İtalya muhârebâtı. İspanyanın Renâ Rejântâ vâpûru dört yüz bir ve Almanyanın bir vapûru üç yüz elli kişi ile ğark.

1312 = 1314 = 1896

On âltı sene evvel zuhûr iden Sûdân 'isyânı bir müddet-i muvakkate içün basdırıldı idi, bu sene Sûdânîler kıyâm itmişler ise de memleketlerini İngiltereye kapdırdılar. Avusturyâ hükûmeti Bôsna ve Hersekin nâhiyelerine kômiserler ta'yîn ve tamâmen zabtını hey'e eyledi. Girid 'isyânı ve 11 Eylûlde Giridin muhrâriyet idâresi tasdîk olunmuşdur. 28 Nisânda Rûmili vilâyâtının ıslâhât projesi. 26 Âğustôsda Ermeni ihtilâlcilerinin 'Osmânlı Bânkasına hücûmları ve 28 Ağustos kıtâli ve 6 Kânûn-ı evvelde Ahmed Rızâ Bey ile refakâsının Parisde ictimâ' ve Ermeniler ile ittihâd ve Kanûn-ı Esâsîyi taleb teşebbüsâtı Prens Ferdinân İstanbula geldi. İzmirliyân Efendinin nefyi Bûlgâr Kômitecilerinden Nikôlâyefin nüfûzu. Yüzde beş fâ'iz ve seksân beş sâtış ile (3.272.000) lirâ istikrâz. Boşnaklar Avusturyâdan kurtulmak içün mitingler 'akd itmişlerdir. 10 Nisân Rûmili Islâhât Lâyihası 12 Kânûn-ı Evvelde me'mûrîn mülkiye kômisyônu te'essüs. Te'sisât-ı 'Askeriye madâlyası. Şûrâ-yı Devletin ıslâhı haccâc misâfirhânesi. 'Adliye müfettişlikleri ihdâs. 20 Ramazân Prens Ferdinâna vezâret ve Rûmili-i Şarkî tevcihâtı

Sayfa 531

Rotenkin usûlü. Vefiyât: Müşîrândan Lôfçeli Dervîş ve Tersâne Ferîki Lisân-ı Âşnâ Mehmed ve Tabîb Macar 'Ömer Pâşâlar ile 'âlim fazıl 'Osmân Hâmî Efendi ve maktûlen Nâsreddin Şâh. Habeş İmparâtôrlunun istiklâli tasdîk olundu. İngiltere ve Rûsya makârenti. Mâyısdâ Muzafferiddin Şâhın ta'yîni. İngilizin Dôn Kâstel Vâpûru iki yüz elli ve Âlmanyanın Sâkler Vâpûru iki yüz seksân kişi ile ğark.

1313 = 1315 = 1897

Makedonya umûrînin tesviyesi içün Lôbânôf ile Gôlohofskinin i'tilâfnâmeleri. Şubâtta Yunan Hükûmeti Mîrâlây Vâsôsun kûmândâsıyla Giride

‘asker sevk eyledi; 10 Nisânda Yunana i‘lân-ı harb idildi. Ve 18 Mâyılda Yunan sulhâ tâlib oldu. Bâb-ı ‘Âlî Girid muhtâriyetini tekrâr kabûl eyledi. Manâstır ve diğer Bûlgâr eksâr hâklarin teksîri. Yunan Harbînin erkânı: Edhem, Neş’et, Hakkı, Memdûh ‘Ömer Reşdü ve Ezel Pâşâlar.

Vefiyât: Şûrâ-yı Bahriye Re’îsi Ferîk İbrâhim Pâşâ, Karnâdan Hüsâmeddin ve hazine-i evrâk müdürü ‘Atâbeyler ve ulemâdan Urfalı Hâfız Şâkir Efendiler.

İspanya ve Amerikâ Harbî ve Filipin Âtalarının Âmerikâya geçmesi.

1314 = 1316 = 1898

Prens Jôrj Girid Kômiserliğine ta’yîn olundu. Teşrîn-i evvelde Âlmanya imparâtoru ve imparâdriçesi

Sayfa 532

İstanbulda geldiler. 29 Teşrîn-i evvelde vilâyâtımızda ecânibin seyr-u seferi taht-ı tarassuda âlındı ve buna dâ’ir olan Emîrnâme.

Vefiyât: Vüzerâ ve ‘akilâdan Nâfi‘a Nâzırı Mahmud Celâleddin ve tabîb-i husûsi Müşîr Mustafa ‘İsmet ve muhâkemât re’îsi Müşîr Mehmed ve Ferîk ‘Ömer Kâmil Hasan Hüsnu ve yâverândan Ferîk Mustafa Vehbî Pâşâlar, Meclis-i Sıhhiye a‘zâsından ‘Ömer Fevzî Efendi, Emîn Ra’uf Pâşâzâde şûrâdan İbrâhimin ve İngiltere baş-vekili Ğlâdstôn.

Rûsya Hükûmeti Aksâ-yı Şarki umûrîne göz dikdi ve bu ârzu 1904 mağlûbiyeti ile neticelendi. Fransanın Bûrgonyâ Vâpûru beş yüz kişi ile ğark oldu.

1315 = 1317 = 1899

İstihsâl-i istiklâl içün Bulğaristan Prensi Ferdinân Âvrupaya gitdi ve Bûlgâr Kômitecileri Makedonyaya geldiler ve teşvîkâta başladılar. Mâliye müfettişlikleri i‘âde kılındı. Dâr’ul-fünûnun keşâdı. Techîzât-ı ‘Askeriye Nezâreti. Birinci Hicâz i‘ânesi. Dört Mârtda techîzât içün ‘umûm tekâlîfe damyât icrâsı ve ahâlî ihtilâlinin mukaddemâtı ve hoşnudsuzluk ve Ermeni Kômiteelerinin şiddet icrââtı ve Pâris ve

Rûmilide hükûmetden memnûniyetsizlik âsârı. 24 Safer ve 21 Hazîran iskân-ı muhâcirîn yolunun ihdâsı.

Bağdad Vâlisi 'Atâullah Pâşâ ile Vezîr Rıf'at Pâşâzâde İbrâhim Câvîd Beyin vefâtları. Rûsya Çârı İkincî Nikôlânın da'veti üzerine Birinci Lâhey Sulh Kônferânsı ictimâ' eyledi.

Sayfa 533

1316 = 1317 = 1900

Pârisdeki 'Osmânî vatanperverânı tarafından Kanûn-ı Esâsinin bahşı içün 'Abdülhamide bir beyânnâme irsâl olundu. 17 Eylülde Muzaffereddin Şâh İstanbula geldi. Askeri takâ'ud nezâretinde Sa'deddin Pâşâ Kanûnu.

Vefiyât: Sadrâ'zam Cevâd ve Şûrâ-yı Devlet Bidâyet Re'isi Yûsuf ve Yemen Mirlivâlarından Rûm Beyoğluzâde Rıf'at Pâşâlar, Süreyyâ Pâşâzâde Ahmed Edîb, Recâ'îzâde Mûsa Nâcî ve İzmir Ceza Re'isi Ahmed 'İsmet Beyler, Meşîhet Müsteşârı Ahmed Necîb, Preveze Mutasarrıfı 'Abdunnâfi', Kiydiş müdürî Hacı Mahmûd ve Bâb-ı Ser-'askerî ricâlinden Mehmed Şarefeddin Efendiler. Müzafereddin Şâh berâ-yı seyâhat Âvrupaya gitdi.

1317 = 1319 = 1901

Yüzde dört buçuk fâ'iz ve seksân iki sâtış ile beş milyön liralık istikrâz. Te'diyât içün mâliyyede merkezîyet usûlünün ihdâsı. Fransa Velorando rıhtım mes'elesinden dolayı donanmasını Midilliye sevk eyledi. 'Akabe Kazâsının ceht-i 'â'idîyetinden dolâyı Mısır ve İngiltere ve Bâb-ı 'Âlî arasında muhâberât. Bûlgâr Kômîterlerinin izdiyâdı. Hicâz Telgrâf hattı keşâd idildi. Vilâyâta müderrisler gönderildi.

Vefiyât: Müşîr Vidinli Tefîk ve Sivâs Vâlisi Vezîr Hasan, Bahriye Nâzırı Hüseyin, Ğâzi 'Osmân yâverândan Ferîk 'Âli Kırât, Ma'ârif Nâzırı Zühdü ve muhâkemât a'zâsından Nûrekôplu Ferîk Hüsnü Pâşâlar,

Sayfa 534

Rûtenkin şî'â'î mu'allimlerinden Doktor Es'ad Feyzî, Veysel Pâşâdinô, teşrîfâtçı Ferruh Efendi ve İngiltere Kraliçesi Viktôriyâ. Fransada Lôrândo ve Tûbini (Tûbiyeni) ihtilâfâtı. Yedinci Edû'ârın cülûsu.

1318 = 1320 = 1902

5 Şevvâlde Ferid Pâşâ sadâreti. Erzurûm Demiryolları içün Rûsya ile bir mukâvelenâme 'akd olundu. Bûlgâr çetelerinin tehâcümü. 4 Kânûn-ı Sânide Ahmed Rızâ ve Havâce Kadrî ve Fahrî Beyler ve Ermeni İhtilâlcilerinin Pârisde Kônt Lekôverin Kônâğında Kôngre hâlinde ictimâ'ları. Makedonyanın işğâli içün Môrçesteğ Prôğrâmı ve Makedonyada Âvrupa murâbakasının duhûlu; Rûsya ve Avusturyânın bu işe dâ'ir olan ittifâkları. 2 Temmûzda Selânikde Islâhât Kômiyônu teşekkül eyledi. Makedonyada mukâtelât. Emsâl olmak şartıyla ba'zı Rûs gemileri İstanbul Bôğâzından geçirildi yüz dört fâ'iz ve seksân sâtış ile (8600000) borc, Bulğarlar ın Sirôz vûkû'âtı. 25 Haziranda Taşoz Ceziresinin işğâli. Rûmilide 'adliye teşkilâtının tevsî'î ve Âvrupalıların ayâk sôkmâları. Teşrin-i sâlide Hüseyin Hilmî Pâşânın müfettişliği, bu me'mûriyet 16 Ağustôs 1325 de ilğâ olundu. Tıbbiye-i 'Askeriye de gençlerin fa'âliyeti ve Zeki ve Kabâ Sakâl ve Tâhir Pâşâların tahkikâtı.

Vefiyât: Beşiktâş muhâfızı Müşîr Hasan, Kûle Kapûlu Ferîk Sa'id ve Atana kumândânı Mirlivâ Mehmed Pâşâlar, Ankara

Sayfa 535

Defterdârı 'Âli Rızâ şehir emâneti a'zâsından Mehmed Sâlih, Şôri (Şûrî) İstinâf Re'isi 'Ali Beyler, Sirôz Mutasarrıflığından mütekâ'id Mustafa Nâ'ili Efendi ve Avrupada şöhet kazanan Kara Ahmed Pehlivân. Muzaffereddin Şâh tekrâr Âvrupaya gitdi. İngiltere ve Trânsvâ'âl muhârebâtı.

1319 = 1321 = 1903

Muhtelif islâhât prôjeleri. Bûlgâr çetelerinin cevalânı. Rûsya ve Avusturyâ arasında mün'akid Makedonya İ'tilâfnâmesi tevsî' kılındı. Yüzde dört fâ'iz ve seksân bir buçuk sâtış ile (940000) lira istikrâz. Bôşnâklar Avusturyâ 'aleyhinde bulundular.

Bâlâların teksîri ile anâ mukâbil birinci ferîklik rütbesinin ihdâsı. 18 Nisânda Selânîk Bânkasının bomba ile ihrâkı. Tevhîd-i Duyûn icrâatı. Dûmânsız bârût makineleri Avrûpadan celb. Kâğıdhâne Suyunun isâlesi. Ma‘ân Hattının keşâdı. Vilâyât-ı selesenin te‘diyâtı ‘Osmânî Bânkasına tevdi‘ kılındı. Hayvânât-ı ehliye rusûmu vaz‘ ve ihtilâl-i ‘Osmânînin (birinci) devri Erzurûmda ihzâr kılındı.

Vefiyât: Yânyalı Ferîk Mustafa Nûri Pâşâ ile Kadî‘asker ve ‘ulemâdan Kasidecizâde Süleyman Sırrı ve oğlu Mekke pâyelûlerinden Kadî ve ta‘lîknüvis Mustafa Nûri, Meclis-i Ma‘ârif re‘is-i ‘ukalâdan Kadî‘asker ‘Ali Haydar ve sudûrdan Gümûlcineli Hasan Hilmi Efendiler.

Sırbistân Avusturyâdan top mebâyî‘e itdi. Avusturyâ ve Macaristan ihtilâfâtı.

Sayfa 536

1320 = 1322 = 1904

Yüzde dört fâ‘iz ve seksân sâtış ile iki buçuk milyon istikrâz. İngiltere ve Fransa arasında bir mukâvelenâme yapılûb her ikisi tarafından bizim Mısır hâkimiyeti tasdik ve te‘yîd olundu. Manâstır ve Edirne Bulğarlarının ‘isyânı ve köylerde kıtâller. Bûlgûrlu Hattının keşâdı. A‘mâlar mektebinin vaz‘-ı esâsı. Tevhîd-i Duyûn mes‘elesinin hitâmı

Vefiyât: Teşrîfâtçı İbrâhim ve Evkâf Nâzırı ‘Abdullah Ğâlib ve Tôpçu Livâlarından Çini Fâbrikası müdürü Mustafa Vasfî ve Yenişehirli Mahcûnzâde İbrâhim Pâşâlar ile kuyûd-ı hâkânî mümeyyizi Mehmed Hilmi, Divân-ı ‘Umûmîye Direktörü ‘Ali Rızâ Bey, müdakkikîn ve ensâbiyûndan Fındıklılı ‘İsmet Efendi ve Mekteb-i Nuvvâb (Nevvab) müdürü sudûrdan ‘Osmân Efendiler,

İngiltere evvelâ Rûsya ve sekiz nisânda Fransa ile barışdı ve bu sûretle bu üç devlet meyânında bir ittifâk husûle getirildi Fâsa karşı Fransa ve İspanya i‘tilâfı. Rûsya ve Jâpönyâ Harbî. Rûsya hükûmeti Jâpönyâyâ mağlûb oldu. Fâs umûrû içün Mösyö Delkâse ile Lôrd Lânsdôvun ittifâkı Rûsya serbesti-i mezâhib kânûnu i‘lân eyledi.

1321 = 1323 = 1905

Tal'at Bey İttihâd Cem'iyetini te'sîs ve zâbitânı bu ittihâda ilhâk ve evvelâ vâlidelerini ve on ikinci olarak Enver Beyi tehlîfe mübâşeret eyledi. Rahmî ve Hâfız İsmâ'il Hakkı Beylerin mesâ'isi. 21 Temmuzda 'Abdülhamide bomba âtıldı.

Sayfa 537

16 Teşrin-i Sâinde Düvel-i Mu'azzama seferâsı Makedonyanın murâkebe-i mâliyesini talep ile berâber Midilliyi tazyîk itmek teşebbüsâtı. Nisân ayında Yemen 'isyânı baş gösterdi. Dört nisânda yüzde dört fâ'iz ve seksân bir sâtış ile (2.640.000) istikrâz, Girid Düvel-i Erbe'anın taht-ı idâresine geçdi. Hayfâ hattının keşâdı. Kurâyı mevkûfe senedâtı Evkâf-ı Me'mûrînine tevdi'. Kıtmûni ahâlîsinin kıyâmı ve ihtilâl-i 'Osmânînin (ikinci) kademesi.

Vefiyât: 'Ali Sâ'ib Pâşâzâde Ferîk Sa'dî ve Topcu Livâsı Sa'îd Pâşâlar ile Yahya Efendi Dergâhı havâcelerinden Hâcî 'Abdullah, sudûrdan Hafız Râşid, Nevvâbdan Ergirili Kâsım Tevfikî Efendiler, erbâb-ı 'ilim ve ricâlden Mehmed 'Ârif Bey ve Belçikâ velî'ahdı.

Efrençi Haziranda Bahr-ı Siyâhda Rûsyanın Pötemkin Zırhlısında 'isyân. Karatâğda Kanûn-ı Esâsi i'lân. İngilterenin Haydâ Gemisi yüz yirmi bir kişi ile ğark Avusturyâ Hükûmeti Sırbistân zehâ'irinin duhûlünü men' eyledi ve araları açıldı ve bu gerginlik bir sene hüküm sürdü.

1322 = 1323 = 1906

'Osmânî Hürriyet Cem'iyeti İttihâd Cem'iyeti ile birleşdi ve 8 Nisânda ittihâd ve Terakki Cem'iyet-i Vâhidesi husûle geldi. 10 ve 23 Temmûzda Giridin umûr-ı inzibâtiyesi İtalya kumândâsından Yunana geçdi ve Düvel-i Erba'anın otuz yedi zâbit ve bin üç yüz on sekiz neferi Giridden geri

Sayfa 538

âlındı ve yüz on üç Karakoğuluk asâyişi Yunana terk olundu; bidâyetde Rûs ve İtalya ve Fransa ve İngiltere tarafından beşer yüz kişi gönderilmiş idi. Drâse Kasabası

Bulğâr çetelerinin merkezi ittihâz idildi. Tahrîr-i nüfûsa mübâşeret. Zirâ‘at Piyânkôsu te‘sis. Hicâz hattı içün ikinci i‘âne. Köy yollarının inşâsı emri. Rûmilinin mâliye me‘âşâtı merkeziyet usûlünden istisnâ idilmiştir. Erzurûmda vâlinin ihrâcî ve birinci ihtilâlin fa‘alen baş göstermesi.

Vefiyât: Vüzerâ ve ‘ukelâdan ‘Âbidin ve Bahriye Ferîki Hayrî Pâşâlar ile Mehmed Mehdî-i Sivâsi ve Mülkiye Kômisyônu a‘zâsından ‘Îzzeddin Bey.

İngilterede Liberâl fırkası ve Mösyö Eskô‘it Kâbinesi. 11 Ağustôda Muzafferredîn Şâh İran meşrûtiyetini i‘lân eyledi. 31 Mârt kânûnu ile Rûsya hükûmeti Kurân-ı Kerimin Rûs hurûfu ile tedrîsini i‘lân eyledi.

1323 = 1325 = 1907

İttihât ve Terakkî Cem‘iyyetinin ‘Abdulhamide beyennâme göndermesi ve Meşrûtiyyetin a‘lenen talebi. Bûlğâr ihtilâlcilerinden Bânbeçe Sarâkôf Kômiteci Ğârvânôfu katl eyledi. Yunan hükûmeti Giride kırk üç zâbit ve bin yüz yedi nefer sevk eyledi. Drâmede Rûm Metrepôlîdînin ba‘zı evrâkı tutuldu ve Metrepôlid Efendi nefyî olundu.

Sayfa 539

Bulğaristanın otuzuncu sene-i istiklâli ve Çâr İkinci ‘Aleksândırın heykeli ve Bulğarların bize karşı bu suretle de tecâvüz-ü ma‘nevîleri. Tâpû me‘mûrlarının tevzîfi. Merkez usûlü şeklen tebdîl ve tahsîlât müfettişlerine me‘mûr ‘unvânı verildi. Sakk-ı ‘Adliyenin neşrî ve Pôlis Nizâm-nâmesi. Emniyet Sandûkı Zirâ‘at Bânkasına rabt. Nâfi‘a Nezâretinin inşâât ta‘lîmâtı. İntikâl ücretleri ta‘dîl ve kısmen lağv. Konya Ôvâsının imtiyâzı ve Pendik ve Bağdâd hatları ihâle. İmâm Yahyânın San‘âya duhûl ve ihrâcî. ‘Abdulvahhâb Pâşânın Erzurûm vâililiği ve ihtilâlin önünü almak çâreleri. Bitlis kıyâmı ve ihtilâl-i ‘Osmâninin (üçüncü) devresi.

Vefiyât: Şehir Emâneti Meclis Re‘îsi İbrâhim Sârım ve Duyûn-ı ‘Umûmîye mektûbcisi Nâzkîzâde Es‘ad, Selânik Mahkeme-i İstinâf Re‘îsi Ahmed Hikmet, Mâliye a‘zâsından Necîb Beyler ile İzmir Belediye Re‘îsi Eşref Pâşâ, Selânik Defterdârlarından Hasan Tahsîn Efendi ve İran Şâhı Muzafferiddin.

İran umûrine nezâret ve bilâhere İranî meyânelerinden taksîm itmek üzere Rûs ve İngiltere i'tilâfı ve Rûs ve İngiltere mekârenetinin tahkîmî. Şimâlî Almanyada Birinci Revâl Mülâkâtı. Mehmed 'Ali Hân İran tahtına ku'ûd. Fransanın Pô'âto ve Epôri elli sekiz ve İngilterenin Berlin ve Epôri yüz elli kişi ile ğark. İkinci Lâhey Kônferânsı. Bôsnanın işğâlinden dolâyı Sırpaların Avusturyâdan şikâyet itmeleri.

Sayfa 540

DEVİR-İ MEŞRÛTİYET TÂRİHİ (1)

1324 = 1326 = 1908

İttihâd Cem'iyetinin fa'âliyet-i fevkal'âdesi. Konya Hukûk Mektebi keşâd. Sör Dökûnôrfût, Pôrtekiz Kralının katli ve asâr-ı ihtilâl. Emniyet Sandûkı binâsı inşâ. Prens Gizelâ İstanbul'a geldi. Kabâtâş i'dâdisi. Sisâm 'isyânı. Rûmilide İttihâd ve Terakkî Cem'iyetinin tevsî' ve inkişâfı ve Bolu Meb'ûsu Ceyb (Cib) Beyin Besâlet-i Mülkiye ve 'Askeriyesi ve Sâdık ve Ziyâ Beylerin fedâkârlığı ve Enver ve müte'âkiben Niyâzi Beyler ile sa'ir mucâhidînin hurûcu. Şemsî Pâşanın katli. Mahmûd Şevket Pâşanın Firzuvik ictimâ'ındaki mahâreti. Ve Necîb Drâĝe ve sâ'irenin himmeti Zengibâr Emîri Dersa'âdetden hareket. Mâbeyn Encümeni ve fetva-yı emniyenin bahâdırlığı. Ferîd Pâşanın 'azli ve Sa'id Pâşâ sadâreti. İ'lân-ı Meşrûtiyet mücrimin-i siyâsiyenin 'afvı. Nümâyîşler ve tevkifler ve tebdilât-ı fevkâl'âde. Serbesti-i seyr-u sefer. İttihâdiyûnun beyânnâmeleri Kâmil Pâşâ sadâreti. Matbû'âtın şiddet lisânı. Tensikât mukaddemâtı. Receb Pâşanın vefâtı. Çırçır harîki. Menfiler 'avdeti. Hicâz hattının keşâdı. Meclis-i mehâmm-ı 'askeriye, İbrâhim Pâşanın kıyâmı. Bağdad Hukûk Mektebi. Dört milyon istikrâz, tasfiye-i duyûn. Emlâk-ı Şâhâne listesi, Keşûf Efendi Hâdisesi. Dersim eşkiyası. Şefîk Pâşanın vefâtı

(1) Meşrûtiyet Târihi mufassal olarak tertîb ve şimdiye kadar on cild tebyîz edilmiştir.

Sayfa 541

İran Meşrûtiyeti. Kulüblerin te'essüsü. Ğrevler devri Yunan hey'eti İstanbul'a geldi. İstanbul Vâpûrunun ğarkı Bôsnanın Avusturyâya ilhâkı ve Bulĝaristan istiklâli. Bâlkân Kômitesi hey'eti İstanbul'a geldi. Bizde tebdil-i vûkelâ ve Hüseyin Hilmi

Pâşânın Dâhiliye Nezâreti. İsmâ'îl Mâhir Pâşânın katli. Mahmûd Şevket Pâşânın müfettişliği. Tensik-i Yâvrân. Prağda iğtişâş ve idâre-i 'örfiye. 'Âlem-i matbû'âtda şahsiyât münâze'âtı. Mekteb-i harbiye sergisi Meclis-i Millinin keşâdı. Perlepe Hâdisesi. Ahrâr Fırkası tekevvün. Fransa re'is-i mechûrîne ta'aruz. Pörtেকizde tebdil-i vükelâ. Meb'ûsânın sarâyda da'veti. Kônferâslar devri. Husûl-ı i'tilâf ârzûları. Girid içün hukûk mektebinde ictimâ'lar. Kudüs Rûm Patrikine tecâvüz. Serbestî Gazetesinin şiddet beyânâtı. (Fedâkârân-ı Millet) Cem'iyeti ve bâskın İtalya âftez dükkânına i'ânât. Medâris-i İslâmiye ictimâ'î. Fôça ve Menemen zelzelesi. Kandilli Kız Mektebi teşebbüsü. Tashih takvîm teşebbüsâtı. Beykôz kulûbünün hidemâtı. Kôr 'Ali Hâdisesi. Külâhlara hücum. Boykotaj. Sultân Ahmed Mitingi. Mahkeme-i Kübra Risâlesi. İzvôleski Pârise ve Kral Jôrj Viyânaya. Rûs 'askerinin Tebrize duhûlu. Mösyö Lôrân Lâyihası. Tâş Kışla kîtâli. Fâsda Kâzâbılânkâ Mes'elesi. Kônğö kıt'ası Belçikâya ilhâk olundu.

Sayfa 542

Mısırdaki tebdil-i nazâr. İttihâbât nümâyişleri. Zirâ'at Cem'iyeti keşâdıyle milli bânkanın te'sisi. Çin İmparâtörü fevt. Bir buçuk milyon istikrâz. Fâs hâkimi 'Abdulazîzin hal'î. İzmirliyan Efendinin patriligi tasdik.

1325 = 1327 = 1909

İttihâd ve Ahrâr fırkalarının münâkaşâtı. Otuz bir Mârt Hâdisesi. İttihâdiyûnun Selânikde ictimâ'ı. Hareket Ordusunun Dersa'âdete muvâsalatı. Ayâstefânôs ictimâ'ı ve 'Abdülhamidin hal'î: Esbâb-ı sukût: (1) Devrinin imtidâdı (2) Düvel-i Cihân inkilâbâtına dikkât itmeleri (3) ecdâd-ı 'azâm târihinin lâıyıkıyla okumamaları (4) küçük zâbitân cem'iyetin hiçe sayması ve beşincisi e'âzım-ı ricâlin umûr-u mâliye mu'âmelâtındaki te'nisizlikleriyle zam tekâlîf yüzünden 'umûmî bir adem-i hoşnûdiye sebebiyet vermeleri. Bulğaristan Krallığı ve Bosna Hersek Protokolu. Atana Hâdisesi ve Divân-ı Harblerin keşâdı. İrticâ' ğavâ'ili. Giridde Yunan bayrağının rekzi ve düvel-i hâmeye olan notalarımız. Tevfik ve Hüseyin Hilmî Pâşaların sadâreti. Lâseyin ve Epûrinin ğarkı. İtalyada harekât-ı arziye ve yirmi bin kişinin telefî. Mösyö Pişon ve Fâs i'tilâfnâmesi ve Fransa ve Almanya mukâraneti. Bahriye mes'elesinden dolayı Mösyö Kalemânsonun sukûtu ve Mösyö

Bri'ânın su'ûdu. Lord Ğrey ve teslihâtın 'adem-i terakki. Bûdce içûn lôrdlar ile 'avâm kamaraları arasında

Sayfa 543

ihtilâf ve yeni intihâbât. Rûsya ve Almanya ve ba'de Rûsya ve İngiltere Krallarının mülâkâtı. Şerbôrg ve Râkônici ziyâretleri. Dûmâ a'zâsının Lônraya 'azîmeti. Kral Edû'ârın Berline muvâsalatı. Kônt Bôlôfun isti'fâsı ve Almanyada Betmân Hôlôğ Kâbinesi ve İkinci Vilhelm ile Emânû'elin mülâkâtları. Viyânada vûkelâ ve Parlâmento buhrânı. İtalyada intihâbât ve ittifâk-ı mesellesin tahkîmi. İtalya filôsu ve Fransa re'îs-i cumhûru. Fransa ve İtalyanın Avusturyâya karşû olan ellinci sene-i ğâlibiyetleri. İtalyada Sevinnô Kâbinesinin sukûtu ve Cûli'otti Kâbinesi. İspanyada Kâtâlônyâ iğtişâsı ve Fâs muhârebâtı ve Fererin i'dâmı ve Mösyö Mûrânın diktâtörlüğü. Pôrtekizde Hânrike Kâbinesi Der Limâ Kâbinesini istihlâf eyledi. İtalya Kralı Lônraya gitdi. Settâr Hân fırkasının Tahrâna duhûlü ve Mehmed 'Ali Hânın hal'î ve Şâh Ahmedin iclâsı. Belçikâ Kralının fevti ve Prens Âlberin ku'ûdu. Bosna ve Herseke karşû Sırbların ğaleyânı Yunânistânda ihtilâl-i 'askeri. Karatağda teşebbüsât-ı ahrârâne Macaristandan Rûsyaya yüz elli bin kişi hicret itdi. Âmerika riyâsetine Mösyö Zûzveltin yerine Mösyö Taft. Çinde ba'zı asâr-ı intibâh ve teceddüd. Tahsîl-i emvâl, ahz-ı 'asker, 'afv-ı mücrimîn, tahdîd-i sin, tensikât-ı belediye, intihâbât, tekâ'ud ve me'zûliyet ve tasfiye-i rûtbe kanûnları.

Sayfa 544

Bosna ve Hersek ve Rûmil-i Şarkî tazminâtı. Dört milyon liralık istikrâz. İctimâ'ât ve matbû'ât kavânîni.

1326 = 1328 = 1910

Linç Hâdisesi ve buhrân-ı vûkelâ, Hakkı Pâşâ Kâbinesi. Kral Jôrj ve Ğrândük Nikôlâviç ve Çırâğân Sarâyı yandı. İspanyanın Fâs sevkîyatı itmâm. Pâris seylâbı, Buhâra iğtişâsı. Mâvrô Mihâli sukût ve Drâğômis Kâbinesi su'ûd. Münif Pâşânın vefâtı. Senihe Sultânın âtdan düşmesi. İspanyada Mâvrâ Kâbinesi. Rûsya ve Avusturyânın tekrâr Bâlkân i'tilâfı. Giride dâ'ir olan notalarımız. Şânzi ve Epûri ğark. Betrus Pâşânın katlî. Bosnada Meşrûtiyet. Dâmâd Ferid Pâşâ lâyihası. Şehir

emâneti istikrâzı. Kral Ferdinân nâmına Petersbûrgda şehir-i âyîn. Lôrd Gürzônun ziyâreti Rûscuk Hâdisesi. Kral Ferdinân İstanbula ve Kral Pi'er Petersbûrga. Sırbistân Kralı Dersa'âdete. İpek kûmândânının katli ve Yûkârı Arnâ'udluğun kıyâmı. Arnâ'udluk ve idâre-i 'örfiye istizâhı. İngiltere Kralının vefâtı ve Kral Jôrjun cülûsu Mahmûd Şevket Pâşânın Selânik ve Arnâ'udluk seyâhatı Giridde yemin mes'elesi. Velî'ahid Hazretleri Lônraya. Dersa'âdet 'ulemâsının Arnâ'ud ru'esâsına olan telğrâfı. Ahmed Samîm Beyin katli. Yûsuf 'İzzeddin Efendi Hazretlerinin 'avdeti. Meb'ûsânda Girid ve Erzurûm

Sayfa 545

ve şiddet ve terhibin i'tidâle tahvîli ve i'âde-i hoşnûdî ve 'adl ve ihsân pölitikasının tatbikâtı. Pârlâmentômuzun ta'tîli. Ahmed Rızâ Beyin Beykôz Konseri. Mâliye ve 'Adliye Nâzırlarının Âvrupa seyâhatı. Cem'iyet-i hafîye mes'elesinin hudûsu. Girid ültimâtômumu. Rûs ve Jâpönyâ i'tilâfnâmesi. Musa Kâzım Efendinin meşîheti. 'İd-i Milli ve Donânma Kônğresi. Islahanın cem'î muvaffakiyeti. Kilisâ kanûnu. Bulğar ıslahasının cem'î yüzünden mitingler. Havrân Hâdisesi. Tal'at Beyin Rûmili seyâhatı. Tahrân kıtâli. Lizbonda Cumhûriyet teşebbüsâtı. Âtina ve Giridlilerin me'yûsiyeti. Sadrâ'zam Pâşânın Mârinbâda 'azîmeti. İhtiyât-ı Zâbitân Mektebinin keşâdı. Hüseyin Hilmi Pâşânın Karatağa 'azîmeti. Frânsû'â Jôzefin seksânıncı sene-i devriye tebrikâtı. Nikârâğû'â Cumhûriyet Re'îsi Cenerâl Mâdriçin firârı ve ihtilâl-i 'askeriyenin iştidâdı. Mahmûd Es'ad Efendinin Dâr'ul-fünûn talebesiyle Romanyâya gitmesi. Kilisâlar Kanûnu ve Bûlgâr ıslahasının toplanması yüzünden nezâherât. Pâlû Zelzelesi. Selânik Gümrüğü vaz'ı esâsı. Yunanistanda Meclis-i 'Umûmî-i Milli intihâbâtı. Tôkyô Fîzânı. İspanya Kral ve Kraliçesinin Lônra ve Pâris seyâhatı. Medeniyet-i İslâmiye târihinin ilk cildi hitâm. Ve sâ'ik kadime-i târihiyenin tensikine mübâşeret Meb'ûsân re'îsinin Konya ve İzmir seyâhatı. Mâliye Nâzırının

Sayfa 546

istizâhları. Sâlih Pâşânın Bahriye Nezâreti Hasan Kal'a seylâbı. Zeyl (Zil) Tensikâtı ile Kavânîn-i Mühimme-i 'Âdile Âvrupadan 'avdeti ve altı milyon liralık istikrâzın mukâvelenâmesi. Şili Cumhûriyet re'îsinin vefâtı. Môda yarışı. Numûne-i ğayret ve hamiyet-i vataniye ve Barbârôs ve Tûrgût Re'is gemilerinin vürûdu Mecidiye

mezâyıkası Fransa Cumhûriyet Re'isinin devir-i teftîşi. Çeteler Kanûnunun zeyli. Vesîm Pâşânın vefâtı. Lôrd Çôrçilin Dersa'âdete muvâsalatı. Patrikhâne ğâ'ilesi. Karatağ ve Bulğaristan kâbinelerinin tebeddülü. Almanya İmparâtôrunun Viyânaya 'azîmeti. 'Aduddevlenin vefâtı. İstikrâz güftegûsu. İstanbulda kôlerâ. Pôrtekiz Cumhûriyeti i'lân. Edirne Mânôverâları.

SONUÇ

Yazının icadından günümüze kadar devam eden yazın hayatında insanın yaşadıklarını kaydetmesi, büyük bir bilgi birikiminin sonraki nesillere aktarılmasına yardımcı olmuştur. Her yeni nesil, kendinden önceki medeniyetlerin yaptıklarına eklediği yeni bilgiler ile bir binanın tuğlalarının döşenmesi gibi günümüz medeniyetinin inşa edilmesine hizmet edildiği görülmektedir. Bilginin nesilden nesile aktarılmasıyla medeniyetlerin, toplumların ve kültürlerin inşa edildiğini görebilen devletler, kendi tarihleri yanında dünyanın birçok bölgesindeki devletlerin tarihlerine de ilgi duymuşlardır. Osmanlı Devleti de bunlardan biri olarak kurduğu devletin temellerini sağlam temellere oturtabilmek adına yazılı kültüre önem vermiştir. Padişahların fetihlerle kurdukları devletleri, uyguladıkları adalet yanında bilim, sanat, edebiyat ve tarih gibi ilimlerde bırakılan eserlerle gelişme göstermişlerdir. Osmanlı padişahlarının ve devlet adamlarının yazarları ve ilim adamlarını destekledikleri, korudukları ve onlara çalışmalarında maddi destekler de sağladıkları görülecektir. Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman gibi padişahlar bu konuda örnek verilebilecek padişahlardandır. Bir yönüyle bu anlayışın Osmanlı Devleti'ni 600 yıl kadar ayakta tutan bir dinamik olduğu da söylenebilmektedir.

Başlangıçta İslam tarihi, Türk-İslam tarihi ve Osmanlı padişahlarının dönemlerinde olan olayların kaydedildiği eserler meydana getirilirken 19. yüzyıldan sonra Avrupa'ya giden veya Avrupa tarzı eğitim alan Osmanlı bürokrasisindeki etkili olan devlet adamlarının ve aydınların Avrupa'nın hukuk, edebiyat ve tarihine ilgisinin artmasının sonucu olarak, Tanzimat Döneminde Avrupalı tarihçilerin etkisindeki Osmanlı tarihçileri Necip Asım Bey, Ahmet Cevdet Paşa, Mahmut Celaleddin Paşa, Şemseddin Sami Bey, Abdurrahman Şeref Efendi ve bu çalışmanın konusu olan Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyun adlı eserin yazarı Musa Kazım Efendi gibi birçok devlet adamı ve tarihçi dünya tarihinde etkisi görülmüş devletleri ve medeniyetleri araştırmaya önem vermişlerdir. Tarih-i Osmanî Encümeni kurularak yapılan araştırmalarla ilgili makaleler yazılmaya ve kitaplar çıkarılmaya başlanmıştır.

Musa Kazım Efendi'nin Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn adlı bu eserinde, dünya tarihinin siyasi gelişmelerinin anlatımı yanında hükümdarlar, devlet adamları,

din, bilim, sanat, tarih, hukuk ve edebiyat gibi alanlarda etkili kişilerle ilgili bilgiler de sunmaktadır. Bununla birlikte insanlığın bilinen tarihi içerisinde etkisi görülen keşifler, icatlar, yönetim şekilleri ve toplumları etkileyen doğa olayları ile de bilgiler vermektedir. Bu tez çalışmasının bu yönüyle tarihin her alanında çalışma yapan birçok araştırmacıya bilgiler verecektir.

KAYNAKÇA

- AK, Ahmet, "İmam-ı Azâm Ebû Hanife'nin Hayatı ve İtikadi Görüşleri", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 27, 2016, s. 1-27.
- AKDAĞ, Mustafa, **Celali İşyanları (1550-1603)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963.
- AKLIBAŞINDA, Meliha; Ömer ATABEYOĞLU, Yahya BULUT, "Tarihte Kadınlara Adanmış Bahçeler", **İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi**, C. 2, S. Özel Sayı, 2011, s. 954- 962.
- AKMAN, Ş. T. "Roma Antikitesinde Sosyal Politik Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı Ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 2, s. 89-107.
- AKÜN, Ömer Faruk, "Mehmed Fuad Köprülü", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003.
- ALİCAN, Mustafa, "Yayın Kritiği: Tarih Nasıl Yapılır?", **Turkish History Education Journal**, C. 2, S. 2, 2013, s. 192-199.
- ALİYEV, Pelin, **Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nde Siyasi Muhalefetin Rekabet Edebilme Kapasitesi**, (Doktora Tezi), Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı, Gaziantep 2021.
- ALPER, Ömer Mahir, "İbni Sina", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 20, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1999.
- ALTINEL, Tolga Savaş. "Soyun Önemi Bağlamında Yahudi-Haşmoni Krallığı ve Vaftizci Yahya", **Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, C. 52, S. 52, 2017, s. 115-138.

ARIKER, Samet, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 8, Ekim 2015, s. 199-217.

ARTAN, Mihriban, "Osmanlı Arşiv Kaynakları Çerçevesinde Şahkulu Ayaklanması'nın Sebepleri", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, S. 19, Haziran 2019, s. 285-312

ASLAN, Şaban, "**Kozan Mutasarrıfı Musa Kâzım'ın "Hükemâ-yı Cihân ve Ta'lîm ve Terbiye Târihi" Adlı Eserinin Değerlendirilmesi Ve Transkripsiyonu**", (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Diyarbakır 2022.

ATILGAN, Mehmet, "Antik Çağın En Önemli Yazı Malzemesi: Papirüs", **Bilgi Dünyası**, C. 7, S. 2, 2006, ss. 293-312.

ATİK, Kayhan, "Türklerdeki Atabeylik Sisteminin Karşılaştırmalı Tarih Açısından Değerlendirilmesi", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 6, S. 78, 2018, s. 128-134.

AYDIN, Hayati, "Şüphe Edilmez Bir Hakikat Olarak Hz. Nuh Ve Tufan Olayı", **Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14, 2019, s. 39-50.

AYDIN, Mithat; Süleyman İnan, (Ed.), **Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2020.

BARMAN, Nurcan, "Cumhuriyetten İmparatorluğa Geçiş Sürecinde Roma'da Yaşanan Siyasi ve İdari Yapıdaki Değişim ve Dönüşümler", **International Journal of Social Sciences and Education Research**, 2 (3), 2016, s. 884-895,

BAŞCI, Gülistan, "1808 Sened-İ İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta İle Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 46, 2021, s. 227-242

- BATIMAN, Burhanettin. “Filoloji İlminin Tarihine Toplu Bir Bakış”. **Studien zur deutschen Sprache und Literatur**, S. 1, 1954, s. 33-60.
- BATIR, Betül, “Yüzyıla Damgasını Vuran Önder: Atatürk” Kitabında Dünya Liderini Anlamak, Anlayabilmek”, **Belgi Dergisi**, S. 26, 2023, s. 277-285.
- BAYRAKDAR, Bayram, "Şeyh Bedreddin İsyanı ve Türkiye’de Mesianik Hareketler Üzerine Kimi Düşünceler" **Izmir Democracy University Social Sciences Journal**, C. 5, S. 1, 2022, s. 18-56.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Süleyman Hüsnü Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010.
- BİÇER, Bekir “Tarih Yaratılışla Başlar”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C. 5, S. 17, 2018, ss. 117-134.
- BİÇER, Bekir, “Türk Tarih Yazıcılığının Tarihsel Gelişimi”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 12(46), 2010, s. 107-126.
- BOLAY, Süleyman Hayri, “Âdem”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1988.
- BUZPINAR, Ş. Tufan, “Nakîbüleşraf”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006.
- BUZPINAR, Ş. Tufan, “Surre”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009.
- BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, “Vehhâbilik”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012.
- CANATAN, Emrah, **Danışmendli-Haçlı Münasebetleri**, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Orta çağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2011.
- CARR, Edward Hallet, **Tarih Nedir?**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

CEYLAN, Alpaslan, “Ermenilerin Anadolu’daki Varlıkları ve Tarihi Gerçekler”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 10, Temmuz 2015, s. 1-30.

CİN, Ali, “Musa Hornasi (Musa Horanî)’nin Tarih-i Ermenistan Adlı Eseri”, **Turkish Academic Research Review**, C. 2, S. 3, Aralık 2017, s. 11-24.

ÇAĞATAY, Neşet, “Türklerin Tarihteki Yeri Ve Millî Özellikleri”, **Erdem**, 8.23, 1996, s.503-528.

ÇAPAN, Fatma; Baran GÜVENÇ, "Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü". **21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum**, C. 6, S.18, 2017, s. 629-640.

ÇELER, Şahin, **Rodos Şövalyeleri**, (Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Aksaray 2018.

ÇELİK, Remziye, “Alamût Kalesi”, **Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 2, Aralık 2021, s. 735-762.

ÇELİK, Sebahattin, **Beşinci Haçlı Seferi (1217-1221)**, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Elâzığ 2018.

ÇETİN, Engin Can, “Düyun-u Umumiye ve Osmanlı Dış Borç Tarihi Genel Bir Bakış”, **BJSS Balkan Journal Of Social Sciences/ Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, S. 14, Temmuz 2018, s. 234-249.

DAĞ, Muhammed, **Annales Tarih Ekolü ve Türkiye’de yerel Tarih Yazımını (1939-2000)**, (Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Denizli 2020.

DEMİR, Muzaffer, “Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Herodotos'un Yeri ve Önemi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 20, S. 2, Aralık 2005, s. 59-78.

DOĞAN, Kadir Caner; Sadi ARSLAN, "Antik Ve İmparatorluk Çin'inde Hanedanlıklar Bürokrasisi: Weberyen Bir Bakış", **Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi**, 4.1., 2023, s. 65-87.

DÖNMEZ, Ethem, "Antik Roma Uygarlığı'nın İlk Yazılı Yasaları "Leges Duodecim Tabularum" Üzerinde Hellen Hukuku'nun Tesirleri", **Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi**, 7(2), s. 1027-1066.

DURMUŞ, İlhami, "Anadolu'da Kimmerler Ve İskitler", **Belleten**, C. 61, s. 231, 1997, s. 273-286.

DURMUŞ, İsmail, "Harf", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.

DÜNDAR, Didem, **Makyavel'in Düşüncelerinin Mussolini'ye Etkileri**, (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı, Ankara 2019.

EMECEN, Ayşe, **Suriye Bölgesinde Bir Osmnalı Valisi ve İmajı: Cezzar Ahmed Paşa (TSMA, nr. E. 4079'daki Takrir ve Nizam-name-i Mısır adlı iki raporun neşir ve tahlil denemesi)**, (Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Estitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1994.

EMECEN, Feridun, "Kosova Savaşları", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002.

EMECEN, Feridun, "Şahkulu Baba Tekeli", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, C. 38, s. 284-286.

EMECEN, Feridun, "Varna Muharebesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012.

ERBAŞ, Yasemin Hilal, "İsmâilî Hareketi ve Hasan Sabbah", **Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 3, 2016, s. 18-21.

ERCAN EKİZOĞLU, Çiğdem, **Hititlerde Tarihçilik Ve Tarih Anlayışı**, (Yüksek Lisans Tezi), Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Sinop 2018.

ESMEN, Can Tankut, **Türkiye’deki Tarihyazımında İdeolojik Tarih Pratikleri ve Eski Türk Tarihçiliği**, (Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne 2020.

FAYDA, “Hulefâ-yı Râşidin”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

FAYDA, Mustafa, “Fil Vak’ası”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1996.

FAYDA, Mustafa, “Muhammed”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Ankara 2020.

FAYDA, Mustafa, “Tarih”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul 2011.

GENİŞ, Kaan Cem, “1848 Macar İhtilali Ve Macar Mültecileri Meselesi”, **Uluslararası Beşerî Bilimler Ve Eğitim Dergisi**, C. 4, S. 8, 2018, s. 113-130.

GLASSNER, Jean Jacques, Eski Mezopotamya’da İlerleme, Bilim ve Bilginin Kullanımı”, (Çev. Göhan KAĞNİCI), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 24, S. 2, Aralık 2009, s. 157-170.

GÖÇERİ, Nebahat, "Kozan Mutasarrıf-I Esbakı Musa Kazım’ın Makaleleri-II", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 2, Aralık 2018, s. 120-130.

GÖKYER, Umran, **XIX. Yüzyıl’da Avrupa Devletlerinin Balkan Politikaları**, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, Elâzığ 2011.

- GÜLTEKİN, Elif, “Mısır Medeniyetinde Bulunan Arşiv Türleri: Arşiv Belge Örnekleri Üzerinden Değerlendirme”, **Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 1, 2024, s. 77-95.
- GÜRKAN, Salime Leyla, “Milat”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Ankara 2020.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; Mehmet Akif AYDIN, “Ahmet Cevdet Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993.
- HAMİDULLAH, MUHAMMAD, **H. Peygamberin Savaşları Ve Savaş Meydanları**, (Çev. Salih TUĞ), Yağmur Yayınevi, İstanbul 1981.
- HANCZ, Erkan, “Peçuylu İbrâhim”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Hâbil ve Kâbil”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Havvâ”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.
- HARMAN, Ömer Faruk, “İsâ”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Lokman”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Tûfan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012.
- HASANOV, Eldar, “Nuh Kanunları'nın Kökeniyle İlgili Görüşler Üzerine”, **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 1., 2012, s. 200-224.
- HOPWOOD, Keith, “Türklerin Anadolu'nun Batı Kıyılarını Fethi Ve Katalan Kumpanyası”, (Çev. Serdar ÇAVUŞDERE), **Tarih Okulu Dergisi**, S. 2, Kış 2009, s. 127-136.

ILGAZ, Selçuk, “Osmanlı Devleti’nde Tarih Yazıcılığı Ve Osmanlı Tarih Yazarlarının Gözüyle Hristiyan Âlemi”, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 14, Mart 2019, s. 275-286.

İĞDİ, Ahmet, “İslâm Tarih Yazıcılığına Etkisi Bakımından Hz. Ömer Dönemi”, **Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, 1(2), 2018, ss. 128-137.

İLGÜREL, Mücteba, “Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri”, **Belleten**, C. 65, S. 243, 2001, s. 637-654.

İNALCIK, Halil, “Mehmed II”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.28, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003.

KALA, Muhammet Enes, “Kadim Çin Ahlak Felsefesinin Kurucu Çerçevesi–Konfüçyüs Laozi-Mozi”, **TYB Akademi**, 20: 2017, s. 69-95.

KANADIKIRIK, Halil. “Rusya’da Siyasal Merkezin “Korkunç” Görünümü: Siyasal Kültür Temelinde Tarihsel Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 75, S. 4, 2020, s. 1551-1573.

KANDEMİR, M. Yaşar, “Hatice”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.

KAVAS, Ahmet, “Trablusgarb”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012.

KAYAPINAR, Levent; Erhan AFYONCU (Ed.), **Orta Çağ-Yeniçağ Avrupa Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2018.

KAZANCIOĞLU, Habibe, “Musa Kazım Bey’in (Taşoz Mutasarrıfı) Kaleminden Bir Osmanlı Adası: Taşoz”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52: 2020, s. 131-161.

KÂZİM, Musa, **Muhtıra-i Ricâl Ve Siyâsiyûn**, Matbaa-i Amedî, İstanbul 1910 (1326).

KILIÇ, Murat, “Tekinalp”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. Ek-2, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2019.

KIRLI, Engin, “Cengiz Han’ın Hayatı Ve Askeri Seferleri”, **ESOGÜTD**, C. 2, S. 1, Mayıs 2019, s. 84-111

KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU, Ferhan, “Düzmece Olarak Anılan Mustafa Çelebi ve Bizans (1415–1416/17)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 49, S. 2, 2009, s. 173-185.

KOÇAOĞLU, Mehmet, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 6.6, 1995, s. 195-210.

KÖKSAL, Hüseyin, “İlkçağ’da Vatandaşlık Eğitimi Olarak Tarih Öğretimi”, **Kastamonu Education Journal**, C. 15, S. 1, 2007, s. 271-278.

KÖYMEN, Mehmet Altay, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu”, **Belleten**, C. 57, S. 218, 1993, ss. 71-80.

(ED) KURŞUN, Zekeriya, **Tarih Metodu**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir 2011.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Vak’anüvis”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usul**, Kubbealtı Neşriyat Yayınları, İstanbul 1998.

LAFTSİDİS, Athanassios, **Homer’da Yunan Kahraman Tipleri**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Yunan Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1993.

LİVİUS, Tittus, **Roma Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev. Sabahat Şenbark), İstanbul 1992.

MANSUROĞLU, Tuğba, **Cebel-i Lübnan Nizamnamesinin Osmanlı Dönemi Lübnan İdari Yapısı Üzerinde Etkisi**, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Antalya 2019.

MCNEILL, William H., **Dünya Tarihi**, (Çev. Alaeddin Şenel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2002.

MORKOÇ, Ayşe Nur, “Eskiçağ Türk Devletlerinde Diplomasi Ve Kadın”, **Türk Dünyasında Alp Kadın Sempozyumu Bildirisi, Gazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi**, Ankara 8-10 Mart 2022, s. 62-68.

NİZAMİ, Khaliq Ahmad, “Gücerât”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1996, s. 171–173.

OKANDAN, Recai G., “1215 Büyük Hürriyet Fermanı”, **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 31, S. 1-4, 2011, s.3-7.

ÖKTEM, Niyazi. “Antik Yunan Felsefesi”. **Journal of Istanbul University Law Faculty**, 39/1-4, (Ağustos 2011), s. 353-413.

ÖRENÇ, Ali Fuat, “Yedi Ada Cumhuriyeti”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013.

ÖZ, Mustafa, “Dürzilik”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994.

ÖZ, Mustafa; Mustafa Muhammed EŞ-ŞEK’A, “İsmâiliyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001.

ÖZCAN, Abdülkadir, “II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standaart Osmanlı Tarihleri”, **Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S. 2, Yıl 2013, s. 141-153.

- ÖZCAN, Abdülkadir, “Âşıkpaşazâde”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Târîh-i Osmânî Encümeni”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Tevârîh-i Âl-i Osmân”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011.
- ÖZDEMİR, Hakan; Selahaddin BAKAN, “Ulus Devletin Oluşumu ve Sorunları Açısından Almanya ile Fransa’nın Karşılaştırılması”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 5, S. Ek sayı, 2016, s. 19-58.
- ÖZER, Serkan, **Selahaddin Eyyûbî ve Haçlılar**, (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Orta çağ Tarihi Bölümü, Niğde 2010.
- ÖZKARAL, Tuğba Cevriye, “Eskiçağda Yazı, Kitap ve Kütüphanenin Oluşum Süreci; Günümüz Eğitime Katkıları”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 34, 2015, s. 371-384.
- ÖZTEKE, Fahri, "Tarihçiliğimizin Kurumsallaşması ve Bir Kültür Milliyetçisi Ahmed Zeki Velidi Togan", **Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, 13.25: 2018, s. 165-195.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Âdem, Cennet ve Düşüş”, **Milel ve Nihal**, 1 (2), 2004, s. 151-186
- REYHAN, Cenk, "Tarih, Tarihçilik Ve Tarihyazımı Üzerine Bazı Gözlemler", **Turkish History Education Journal**, 2018, 7.2: 578-603.
- SEZİKLİ, H. Ahmet, “Abdülmuttalib”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

SOYCAN, Mustafa, “Hz. Peygamber’in Savaşlarının Ahlaki Boyutu”, **İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, C. 8 S. 1, Ocak-Bahar 2022, ss. 475-510.

SÜMER, Faruk, “Anadolu Selçukluları (1075- 1308)”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009.

SÜRÜCÜ, Çiğdem, **Viyana Kongresi’nde Metternich’in Rolü**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2021.

ŞARAFULLİNA, Aliya, **Budizm’de ve Tibet Budizm’inde İnanç Esasları**, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Bursa 2013, s. 6.

ŞİMŞEK, Ahmet; ESMEN, Can Tankut, "Türk tarihinin yazımına ilişkin bazı sorun tespitleri ve “zihniyet temelli tarih” modeli önerisi”, **Journal of Turkology**, 31.1., 2021, s. 375-399.

ŞİŞMAN, Adnan, “Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1996.

TANSÜ, Yunus Emre; Züleyha ŞAHAN, “Attila”, **Pearson Journal**, 5.5., 2020, s. 107-116.

TAŞBAŞ, Erdal, “Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış”, **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, 1.2., 2011, s. 213-223.

TAŞDELEN, Hasan, **Kemal Paşazade, Hayatı, Eserleri ve Belâgatla İlgili Görüşleri**, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Bursa 1995.

- TAŞDÖNER, Kevser. “Romalı Triumvir Marcus Antonius’un Anadolu’da Siyasi Düzenlemeleri”. **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 31, S. 51, Mayıs 2012, s. 209-236.
- TAŞKESENLİĞİL, Muhammed, "16. Yüzyılda Korkunç İvan’ın Rus Tarihindeki Rolü Üzerine", **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 36: 2017, s. 143-151.
- TAŞPINAR, İsmail, “Maruniler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003.
- TEKİNDAG, Şehabettin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı " **Belleten**, C. 35, S. 140, 1971, s. 654-663.
- TEMELLİ, Arzu İbişi, “Eski Yunan’da Tarih Düşüncesi”, **Felsefe Arkivi**, S. 38, 2013/I, s. 1-26.
- TOLEDO, Pulino, "İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz’de Yapılan Son Deniz Savaşı", **Erdem**, 1990, 6.18: 861-876.
- TOMAR, Cengiz, "Sarasinler", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Abdullah”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1988.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Amine”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991.
- TOPCU, Neslihan; Davut ATEŞ, “Siyasal Şiddetin Evrimine Örnekler Üzerinden Bir Bakış”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, S. 2, 2022, s. 196-220.
- TOSUN, Necdet, “Veysel Karanî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013.
- UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-2014)**, DER Yayınları, İstanbul 2015.

- UÇMAN, Abdullah, “Necip Âsım Yazıksız”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006.
- UĞUR, Ahmet; Recep KARABULUT, “Osmanlı Devleti’nde Dış Borçlar ve Tasnifi (1854- 1914)”, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 23, Temmuz 2022, s. 17-36.
- ULUSAN, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 18, 2009, s. 229-256.
- UYANIK, Mevlüt, “Osmanlı Düşünce Tarihinde Toplumsal Bir Muhalefet Olarak Şeyh Bedreddin ve Hareketinin Tahlili”, **Belleten**, C. 55, S. 213, 1991, s. 341-350.
- UZUNDAL, Edip, “19. Yüzyıl Tarih Yazıcılığı ve Ahmed Cevdet Paşa”, **Turkish History Education Journal**, 2(2), 2013, s. 108-128.
- ÜNAL, Yenal, “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15-20. yy) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi”, **KADER Kelam Araştırmaları Dergisi**, 8.2., 2010, s. 183-206.
- ÜZÜM, İlyas, “Kızılbaş”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2022.
- YABAN, Nesli Tuğban, "Sanat ve Görsel İletişimin Buluşma Noktası: Ekslibris", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 1, S. 1, 2012, ss. 973-984.
- YALVAÇ, Melek, “1932-1933 Yıllarında Taşrada Faaliyette Olan Resmî ve Hususi Matbaalar ile Bunların Neşriyatı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Zemin**, S. 4, 2021, s. 270-293.
- YAMAK, Sanem, “Meşrutiyetin Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.38, Mart 2008, s. 323-342.

YAPRAKDAL, Erol, **Cemel Vak'ası (36/ 656)**, (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, Van 2016.

YAVUZ, Salih Sabri, "Mi'rac", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2020.

YAZICI, Fatih; Ahmet Şimşek, "Tarih Öğretiminde Nesnellik Sorunu", **Tarih Okulu**, S. 11, Eylül-Aralık 2011, ss. 13-32.

YETİZ, Filiz, "Bankacılığın Doğuşu Ve Türk Bankacılık Sistemi", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 2, 2016, s. 107-117.

YILDIRIM, Nimet. "Zerdüş'tün Kutsal Kitabı Avesta", **Şarkiyat Mecmuası**, S. 18, 2011, s. 147-70

YILDIZ, Hatip, **Musa Kâzım Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber-i Tedris ve Terbiye I-II**, Sonçağ Akademi, Ankara 2021.

YILMAZ, H. Ahmet, "Attila'nın Siyasi Hayatı, Şahsiyeti ve Karakteri", **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S. 1, 2016, s. 141-164.

YILMAZ, Hüseyin. "Kerbela Olayı ve Günümüze Yansıması". **MANAS Din Bilimleri Dergisi**, C.2, S. 2, 2023, s.70-77.

YILMAZ, O. "Caesar ve II. Pharnakes'nin Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme", **21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum**, C. 4, S. 11, 2015, s. 61-80.

YÜKSEL, Mücahit, "Emeviler Dönemindeki Tarih Çalışmalarına Genel Bir Bakış ve Dönemin Siyasi Olaylarının Tarih Çalışmalarına Etkisiyle İlgili Bazı Tespitler", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 19, S. 2, 2019, s. 776-787.

İNTERNET KAYNAKLARI

CARTWRIGHT, Mark, "Rodos." (Çev. Burak Yıldız), **World History Encyclopedia**, Mart 19, 2013, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-534/rodos/> (19 Mart 2013). (Erişim Tarihi: 17.11.2023).

VİKİPEDİ Özgür Ansiklopedi, Marsilya, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Marsilya>. (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2024).

